İmam Ebû Yusuf

Kitabu'l-haraç

HİSAR YAYINEVİ

KİTÂBÜ'L HARÂC

Önsöz

İnsanoğlunu eşi ve benzeri olmayan bir şekilde yaratan, onu akıl nî'meti ile ni'metlendiripyücelten, Hz. Âdem (A.5.)e esma'yı öğreten, Emir Sahibi, Hayy ve Kerîm olan Cenâb-i Allah'a sonsuz ham ve nihayetsiz şükür olsun.

«Siz, nisanlar (in fâidesî) için (seçilip) çıkarılmış, en hayırlı bir ümmetsiniz.»[1] âyet-i cefîfesinin müjdesince, rahmete ve selâmete eren ümmetinin, diğer ümmetlerden hayırlı olmasına ve ceza gününde, «Sizi insanlar üzerine (hakikatin) şahidleri kıldık.»[2] âyet-î kerîmesinin hükmünce de, yine ümmetinin diğer ümmetler üzerine şâhid kılınmasına sebep olan;

mevcudatın en şereflisi ve var olan her şeyin varlığının sebebi, Hz. Ivîuhammed (S.A.V.) Efendimiz'e salât-u selâm olsun.
Allah-u TeâJâ'nın yüce rizası, İslâm ilmini bize en ince noktaları ile aktaran, ashab-i kirâm'ın üzerine olsun.
Elinizde bulunan bu kitap, Müctehid İmamlardan, Ehl-î Sünnet ve'l-cemâatîn mefhari, Kadı Ebü Yûsuf Hazretlerinin «Kitâ-bü'I-Harac» adlı meşhur ve muteber eseridir.
İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri, bu kıymetli eserini, Abbasî Halifelerinin 5. olan Hârûne'r-Reşîd'in talebi üzerine yazmıştır. Eserin konusu, devletin mâlî kaynakları, bunların nasıl toplanacağı ve nerelere harcanabileceğidir.
İmâm Ebü Yûsuf Hazretleri, bu eserinde harâc, öşür ve şâire gibi beytü'l-mâle âid emvalin nasıl tahsil edileceğini, hak sahipleri arasında nasıl taksim edileceğini, bunların vasıflarını ve faydalarını şümullü bir şekilde yazmıştır.
Kitâbü'l-Harâc, sahasında ilk eserdir. Telif edildiği asırda, bir benzeri, bir eşi yoktu. Kitâbü'l-Harâc, aslında bu gün de, kıymet bakımından eşi ve benzeri olmayan, üstün bir fıkıh hazinesidir.
Elinizdeki Kitâbü'l-Harâc ise, Seyyid Hüseyin Cemil Paşa'-nın arzusu üzerine Müderris-zâde Muhammed Atâuilah Efendi tarafından tercüme edilerek, Sultan Abdülhamîd'e takdim edilen ve hâlen İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan, el yazması ve tek nüsha kitabın tarafımızdan notlar ilâve edilerek bu günkü dilimize nakledilmiş şeklidir.
Müdeı-ris-zâde Muhammed Atâuilah Efendi, 'mukaddeme'-sinde şöyle diyor:

«—...bu kitabın, söylenişinde tatlılık olan Türkçe'ye tercümesine, geçmişteki âlim ve fâzıl kişilerin çoğu tarafından teşebbüs edilmiştir.»

M. Atâuilah Efendi'nin de söylediği gibi Kitâbü'I-Harâc'ın Türkçemize tercümeleri yapılmıştır. Fakat, bu faydalı eserin dilimizde kâfî miktarda tercümesi yoktur. Bu durumun da, şu sebeblerden kaynaklandığı düşünülebilir:

a) Kitâbü'l-Harâc ve benzeri eserler, doğrudan halkı ilgilendiren kitaplar değildir. Dolayısiyle yaygın bir talep olmamıştır.

b) Kitâbü'l-Harâc ve benzeri eserlere ihtiyaç hisseden kimseler, umumiyetle her türlü ilmî ve edebî metinleri anlayacak kadar Arapça bilen kimselerdi. Okumak istedikleri kitapların doğrudan doğruya Arabçasına müracaat ediyorlar ve onlardan gerektiği gibi istifâde edebiliyorlardı. Toplumumuzda bu seviyede olan kimseler de küçümsenmiyecek miktarda vardı.

c) Osmanlı ulemâsı, temel eserleri tercüme etme lüzumu hissetmiyor, gerekirse onları şerh ediyor, ta'lîkâtta bulunuyor veya telhis ediyordu.

d) Bu hususta bir de şu söylenebilir : Kitâbü'I-Harâc'ın ve daha nice kitapların, belki bu gün bilinenlerden daha çok tercümeleri vardır. Kütüphanelerin ve arşivlerin henüz hakkıyla fişlenmediği, nerede neyin bulunduğunun bilinmediği bir külfür ortamında, bunun dışında bir kanaate sahip olmak elbette mümkün değildir.

Bîr de, 60 yıl önceki coğrafî sınırlarımızla, bu günkü coğrafî sınırlarımız arasındaki fark, bu konuda da gözden uzak tutmama mecburiyetinde olduğumuz acı bir gerçek değil mi?

İstanbul'daki kütüphanelerimiz, nasıl bizim ilim, irfan ve kültür hazinelerimizle dolu ise, Medine'deki, Bağdad'daki, Şam'daki, Beyrut'taki, Batum'daki, Selanik'teki, Trablusgarb'dakİ, Kahire'deki ve hatta bütün şarktaki ve garbtaki kütüphaneler de bizim ilim, irfan ve kültür hazinelerimizle dolu değil mi? Neyi nerede arayacaksın?... Neyi nerede bulacaksın?... Neyi nerede arayabileceksin ve neyi nerede bulabileceksin?.
Millet olarak, 10 asırdır -İslâm'la müşerref olalıberi- durmamışız, dinlenmemişiz, mektepler, medreseler, kütüphaneler yapmışız. Âlimler, müellifler yetiştirmişiz. Ama şimdi, neyin nerede olduğunu bile bilememekteyiz. Sadece, Ankara'da Millî Kütüphane'de bulunan arab harfli Türkçe eserlerimizin sayısı onbinleri buluyor. Bu kitapların isim listesi, 10 ciltlik bir kitab hacminde ve şeklinde.
Türkçemizde bilinen ve tarafımızdan görülmüş olan Kitâbü'l-Harâc tercümeleri ise şunlar:
1) Kitâbü'l-Harâc Tercümesi: Elinizdeki kitabın aslı. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde 4652 numarada kayıtlı. Fevkalâde güzel bir hadla yazılmış. Âyetler ve bazı başlıklar kırmızı mürekkeble yazılarak belli edilmiş. Kitap büyük boy ve 190 varak. Özel olarak meşinle ciltlenmiş ve aynı meşinden tezyinath bir kutu içine konulmuş. Kitabın Abdülhamîd Han'a takdim edildiğine dair üzerindeki etikette not var.
2) Kitabü'l-Harâc Tercümesi: Mütercimi, Rodoslu-zâde Mehmed Efendi. İstanbul, Esad Efendi Kütüphanesinde 571 ve 572 numarada kayıtlı. 168 varak. Üzerinde H, 1113 tarihi var.
3) Kitâbü'l-Harâc Tercümesi: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde 3271 numarada kayıtlı, kitapda,

mütercimin ismi ve tercüme tarihi yazılı değil.
4) Kîtabü'l-Harâc: Çeviren, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Uzmanı AH Özek, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından. 350 sayfa.
Ayrıca, Kitâbü'l-Harâc, Fransızca'ya da tercüme edilmiş vo 1921 yılında Paris'te neşredilmiştir.
Müderris-zâde Muhammed Atâullah Efendi, Tercümesinin mukaddimesinde, Kitâbü'l-Harâc'ın tarafından tercüme edilmesi için nasıl teşvik edildiğini ve bu işe nasıl başladığını şöyle anlatıyor :
«—...maârifin yayılıp umumileşmesinde, bütün devirleri ve asırları kendisine gıbta ettiren, şerefli asrında meydana getirilen, büyük ve kıymetli eserlerin belde ve şehirlerin kütüphanelerinin pek çoğunu süslediği, es-Sultan ibnü's-Sultan es-Sultanü'J-Gâzî Abdülhamid Han İbnü's-Sultanü'l-Gâzî Abdülmecid Han Efendimiz Hazretlerinin, şerefli asırlarının eserlerine ilâve olarak ve adı geçen kitabın faydasının yalnız Arabca bilenlere münhasır kalmaması ve menfaatinin umumileştirilmesi maksadı ile, tarafımdan tercüme edilmesi, 1296 hicrî yılında, Firka-i As-keriye-i Şahane Komutanlığı yüksek görevi ile Haleb'e teşrif ederek, 11 ay sonra, Vilâyet-i Celîle Valiliği uhdesine tevcih edilen, Müşir ibn-î Müşir, tedbir ve doğru görüş sahibi, es-Seyyid Hüseyin Cemil Paşa (Allah, ona dilediğini kolay kılsın) Hazretleri tarafından, arzu edilerek bu faydalı hizmetin yerine getirilmesi, hakkımdaki hüsn-ü zann-ı devletleri hasabiyle bu abd-i âciz-i pür günah, Müderris-zâde Muhammed Atâullah duacılarına havale buyuruldu.» demekte ve mukaddimesini duâ ile bitirmektedir.

Müderris-zâde Muhammed Atâullah Efendi'nin Kitâbü'I-Harâc Tercümesi'nin mikro-filmini Süleymaniye Kütüphanesi aracılığı ile aldık. Daha sonra, tab ettirerek okuduk ve bu günkü dilimize aktardık. Yalnız bu kitabın bir bölümü eksikti: «Sevâd Müfte-zimliği» ile ilgili bölüm. Onu da Beyrut'da Dârü'I-Ma'rifet'in neşrettiği «Mevsû'atü'l-Harâc» isimli ve İmâm-ı Ebû Yûusufun «Ki-tâbü'l-Harâc-ı ile İmâm Yahya b. Âdem el-Kureşî'nin «Kitâbü'l-Harâc» ını ve İbn-i Recebi'l-Hanbelî'nin «el-İstihrâc Li ahkâmi'l-Harâc» isimli eserini ihtiva eden ve İmâm Ebû Yûsuf'un Kitâbü'i-Harâc'ının Teymûriye ve Bulak nüshalarının da göz önünde tutulmaları ile yapılan baskısından tercüme ederek tamamladık. Ayrıca, M. Atâullah Efendi, Hadislerin ve bazı haberlerin senet-lerini yâni râvî silsilesini kitabına kaydetmemişti, bu eksikliği de, bahsi geçen arabca baskıdan tamamladık.

Bundan başka, günümüzdeki münevverlerin İslâm Fıkhına âid tâbir ve ıstılahları anlamakta güçlük çekebileceklerini göz önüne alarak, kitapda geçen geçen tâbir ve ıslahatları dip notlar halinde ajıkladık. Ayrıca, kitabın sonuna bîr «Lügatçe» ekleyerek, bazı kelimelerin mânâ ve izahını orada vermeye çalıştık.

Kitap'da geçen bazı şahıs ve yer isimleri ile tarihi vak'alar hakkında da gerekli açıklamaları dipnotlar halinde yaptık.

Kitaptan kolay istifâde edebilmek için yapılması gereken diğer işleri de elimizden geldiği kadar yapmaya çalıştık. Bir de, kitaba bir «Mukaddime» hazırlayarak, orada İmâm Ebû Yûsuf Hazreteri'nin hayatı ve eserleri ile zamanın halifesi Hârûn er-

Reşid'in terceme-i hâl'ni ve fıkıh, cihad, hürriyet, mezheb gibî bazı konu ve ıslahları kısaca dercettik.
Gayret ve çalışmak bizden, Tevfik ise yalnız Allah (C.C.)dandır.
Ankara 8.4.1982
İsmail KARAKAYA

MUKADDİME

A) İmâm Ebû Yûsuf'un Hal Tercümesi

İsmi Yakup, babası İbrahim b. Habib eİ-Ensârî, şöhret ve künyesi ise Kadı Ebû Yusuf'tur. Nesebi sahâbe-i güzinden ve ensârın büyüklerinden Sa'd b. Hayseme (R.A.) Hazretlerine dayanır. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, Meke'den Medine'ye hicret buyurdukları esnada, Kubâ mevkiinde ikâmet buyururken, Sa'd b. Hayseme (R.A.) Hazretlerinin evine her gün uğrarlar ve ziyaretçilerini orada kabul buyururlardı.[3]
Ebû Yûsuf Hazretlerinin mübarek ceddi olan, Sa'd b. Heyse-me (R.A.) Hazretleri, Uhud Gazvesinde, kendisini de savaşa götürmesi için Peygamber (S.A.V.) Efendimize müracaat etmiş, fakat bu müracaatı yaşının küçük olmasından dolayı kabul buyurulmamıştır. Hz. Sa'd b. Hayseme (R.A.), bundan sonraki savaşlara iştirak etmiştir. Daha sonra Sa'd b. Hayseme (R.A.) Hazretleri Kûfe'ye gelip yerleşmiştir.
İmam Ebû Yusuf Hazretleri, hicrî 113 yılında (Milâdî 731} Kûfe'de dünyaya geldi. Ebû Yusuf çok küçük yaşlarda iken babası İbrahim b. Habib el-Ensârî vefat etti. Annesi de fakir bir kadındı. Ebû Yusuf'un bir san'at öğrenip, istikbâlini kurtarmasını İstiyordu. Onun

İçin Ebû Yusuf'u bir terzinin yanına çırak verdi. Fakat, O ilme âşıktı. Her fırsatta ilim tahsiline koşuyordu. Bir çok kimsenin ders halkasına oturdu. Lâkin en çok İmam-i Âzam Ebû Hanîfe'nin derslerinden feyz alıyor, bir an bile, bu derslerden uzak kaimak istemiyordu. Bu duygularla, ustasının yanından kaçıp, Ebû Hanîfe Hazretlerinin ders halkasına koştu. Ebû Yusuf'un ustasının yanından kaçtığını işiten annesi, geçim endişesi ile gelip İmam-ı Âzam'ın huzurundan oğlunu aldı ve ustasının yanına götürdü. Ebû Yusuf yine firar edip, İmam-ı Âzam'dan ders okumaya geldi. Annesi aynı duygularla, oğlunu tekrar san'at öğrenmesi için ustasına götürdü. Bu durum bir kaç defa tekerrür edince, annesi endişelendi.
İmam-rÂzam Ebû Hanîfe Hazretleri ise, Ebû Yusuf'daki ilim tahsil etme ve bu sahada kemâle erme aşkını, bu konudaki kabiliyet va fevkalâde üstün zekâsını görüp tesbit etmiş, soy temizliğini sezmişti. Ebû Yusuf'un ilim sahasında ne büyük bir makam sahibi olacağını, basiret nuru ile görüp, keşfetmişti.
Bir gün Ebû Yûsuf, İmâm-ı Âzam'ın ders halkasında iken, annesi çıkageldi ve oğluna :
—«Ey oğlum! Sen O'nunla bir değilsin. O'nun herşeyi tamam. Ekmeği pişmiş, yemeği hazır... Ama sen açsın ve yiyeceğe muhtaçsın...» dedi. Sonra İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Hazretlerine dönerek :
—«Ya imâm! Sen oğlumun san'at öğrenmesine engel oluyorsun. Ben fakir bir kadınım. Kimseye muhtaç olmadan geçinebilmek için iplik eğiriyorum. Geceyi gündüze katıp eğirdiğim ipliği işlemekte ve kendisini beslemekteyim. Maksadım oğlumun bir san'at öğrenmesidir. San'at öğrensin ki, elinde maişetini te-

min edecek bir işi olsun, kimseye muhtaç olmasın.» dedi.
İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe ise;
—Ey biçâre hâtûn! Sen İşine git. İşte bu oğlun fıstık yağlı falûzeç yemeği öğreniyor.» buyurdu.
Ebû Yûsuf şöyle anlatıyor:
—«...Bu durum karşısında, ben de mecburen, ilim öğrenmekten vazgeçmeyi ve annem için çalışıp ona hizmet etmeyi düşündüm. Bu hususta karar verdim ve istemeyerek dersleri bıraktım. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Hazretleri talebeleri arasında beni göremeyince; nede olduğumu sorarak, huzuruna çağırttı ve :
—Sen, niçin bizden ayrıldın? diye sordu. Ben de :
—Geçim sıkıntısından efendim, dedim. Ders meclisi dağılıp, huzurda bulunanların hepsi gidince, beni çağırıp ihsan ve in'amda bulundular. Verdikleri şeylerin arasında çok miktarda gümüş para'da vardı. Bana :
—Bunları harca, bitince bana bildir. Fakat ders halkamızdan ayrılma. Buyurdular.
Bundan sonra, her defasında bana verdikleri para bittiği gün ve ben durumu kendilerine arzetmeden tekrar verirlerdi. Her zaman bu böyle devam etti. Kendi kendime, «Benim paramın bittiğini, O'na Allahû Teâlâ bildiriyor.» derdim. İmâm'i Âzam Hazretleri'nİn bu lütuf, ihsan ve yardımlarından dolayı, huzurlarına devam edip, ilimden de maksadıma ulaştım.»
Ebû Yûsuf, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin derslerine gelmeden önce, İbn-i Ebû Leylâ'nın derslerine devam ederdi. Sonra, O'nun derslerini bırakarak, İmâm-ı Âzam'ın ders halkasına devama başladı.

İmâm Ebû Yûsuf'un ilk hocası İbn-i Ebî Leylâ'nın derslerini bırakıp, İmâm-ı Âzam Ebû Hanİfe'nin derslerine devama başlamasını, Şemsü'l-Eimme Serahsî şöyle anlatıyor:
«—Ebû Yûsuf, bidayette İbn-i Ebî Leylâ'nın derslerine gelirdi. Ondan dokuz sene ders aldı. Sonra Ebû Hanîfe'nin meclisine katıldı. Ebû Yûsuf'un, Ebû Hanİfe'nin ders halkasına katılmasına sebep olarak şunu söylerler: İbn-i Ebî Leylâ ile beraber, bir adamın nikah merasiminde bulundular. Şeker saçıldığı zaman, Ebû Yûsuf da onlardan aldı. İbn-i Ebî Leylâ bunu hoş görmedi. Ve Ebû Yûsuf'u azarladı :
—Bunun haram olduğunu bilmiyor musun? diye çıkıştı. Ebû Yûsuf, Ebû Hanîfe'ye gelerek, bu mes'eleyi sordu. O da :
— Bunda beis yoktur, dedi. Ve şöyle ilâve etti: Zira bize kadar gelen haberler şöyledir =
Hz. Peygamber (S.A.VJ, ashabı ile birlikte Ensardan bir zaj tın nikâhında bulundu. Nikâh merasiminde hurma saçıldı. Hz. Peygamber (S.A.VJ Efendimiz de hurma topluyor ve bu sırada ashabına da :
—Yağma, kapışın, buyuruyordu.
Yine bize ulaşmıştır ki, Veda Haccmda, 100 deve kurban kestiği vakit, emri ve arzusu üzerine, her kurbandan birer parça et alındı. Ve sonra Peygamber (S.A.V.) Efendimiz :
— Parça almak isteyen, kesip alsın, buyurdu. Bu kabil hediyeler şer'an müstahsendjr.
Bu İzahatı dinledikten sonra, Ebû Yûsuf, iki üstad arasındaki farkı anladı ve Ebû Hanîfe'nin meclisine geldi.

Bu hususta başka sebep gösterenler de var. Denildiğine göre, Ebû Yûsuf, Züfer'Ie münakaşa ve mübaheselerde bulunurdu. Züfer'in ortaya ne kadar kuvvetli delililer attığını görünce, Ebû Hanîfa ile İbn-i Ebî Leylâ arasındaki farkı anladı ve Ebû Hanîfe'nin ders halkasına geldi.
Ebû Hanîfe Hazretleri, İslâmi gerçekleri, söylemekten onları müdafaa etmekten, ilim adına yapılan yanlışlıkları tenkit etmekten hiçbir zaman çekinmezlerdi. Hatta, bu gibi hataları resi mi kadılar yapmış olsa bile, verilen hüküm leyhte olsun aleyhte olsun, karan tenkid eder, o hususta doğru bildiği, haklı bulduğunu derhal söylerdi. Bu yüzden, kendisi şikayet edilmiş, hapse atılmış ve işkence görmüştür.
Hatta, zamanın kadısı İbn-i Ebî Leylâ da O'nu, Halîfe Ebû Ca'fer Mansür'a şikayet edenlerdendir.
Bir gün, bir adam deli bir kadına sataşarak, onu kızdırmış. Kadın da bu adama :
— Sen, zani bir baba ile zaniye bir ananın oğlusun demiş. Adam tutmuş, bu kadını, babama ve anama kazfetti diye kadıya şikâyet etmiş. O zaman Küfe Kadısı bulunan İbn-i Ebî Leylâ, bu davaya bakmış. Kadını suçlu bularak, ona mescidde ayakta durduğu halde hadd-i kazf vurdurmuş. Kadın, adamın hem babasına hem de anasına zina isnadında bulunduğu için, kadı, iki defa had vurdurmuş.
İmâm-ı Âzam Emû Hanîfe Hazretleri, bu hadiseyi duyar duymaz, derhal :
—Bizim Kadı Efendi, bu mes'eiede tam altı yerde hata yapmıştır demiş ve hataları şöylece sıralamıştır:
1- Hadd-i kazfi mescitte tatbik ettirmiştir. Halbuki mescidlerde hiç bir had vurulamaz.

2- 'Kadına ayakta olduğu halde had vurdurmuştur, halbuki kadıniara had oturdukları halde tetbik ve icra olunur.
3- Adamın babasını zina ile itham ettiği için bir had, anasını zina İle itham ettiği için de ayrıca bir had vurdurmuştur, halbuki bir kimse kalabalık bir cemaate bile zina iftirası atsa, ona yalnız bir had vurulur. Kendisine kazfedilenlerin sayısınca değil...
4- Kadı Efendi, iki haddi bir araya cem etmiştir, halbuki iki had birden vurulamaz.
5- Deli olan bîr kadına had vurdurmuştur, halbuki deliye had yoktur. Çünkü o, mükellef değildir.
6- Kadı Efendi, şikayetçi olan adamın anası ve babası için had vurdurmuştur, halbuki onlar gâibdirler. Mahkemeye gelip o kadından davacı olmamışlardır.
Bu tenkidler, îbn-i Ebî Leylâ'ya yetiştirilince, O Emîrin yanına gitti ve Ebû Hanîfe'yi şikâyet etti. Bunun üzerine Ebû Ca'fer Mansur, İmâm-ı Âzam'ın fetva vermesini yasakladı.
İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri, İmâm-ı Âzam'dan önce bazı üstadlardan ders aldı. Hatta, O'nun derslerine devam ederken ve O'nun vefatından sonra da, bazı hadis âlimleri ile görüşüyor ve onlardan ilim tahsil ediyordu.
Fakat, hepsinden ziyâde bağlandığı ve aşk derecesinde severek takip ettiği desrler, Ebû Hanîfe'nin dersleri idi. Kendisi şöyle anlatıyor:
—«Babam vefat ettiği zaman cenazesinde bulunamadım. Babamın cenazesinin gasl, tekfin ve defn işleriyle komşularımın ve akrabalarımın uğraşmasını temin ettim. Zira, Ebû Hanîfe'nin ruhlara hayat veren bir dersinde bulunacaktım. Onun bir

dersinde bulunmamak bende, ölünceye kadar devam edecek bir hasret meydana getirecekti : O dersteki faydalı bilgilere kavuşamamak hasreti...»

İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'den başka, Ebû Yûsuf'un kendilerinden ilim tahsil ettiği hadis-i şerif dinleyip öğrendiği zatlardan bir kısmı şunlardır: Ebû İshak eş-Şeybânîf Süleyman et-Teymî, Yahya b. Sa'd el-Ensârî, İmâm Süleyman el-A'meş, Hişâm b. Urve, Atâ b. Sâib, Haccac b. Ertat, Leys b. Sa'd, Ebû Eyyüb b, Utbe, Hasan b. Dinar, Hanzala b. Ebû Süfyan, Muhammed b. İshak b. Yesâr... Ebû Yûsuf, bunlardan ve bu gibi diğer pek çolç zevattan fıkıh tahsil etmiş bilhassa hadis dinleyip rivayet etmiştir.

İmâm Ebû Yûsuf, sadece fikih'da değil, hadis ilminde de büyük bir üstaddi. Bu hususta İbn-i Cerîr et-Taberî şöyle diyor: «Kadı Ebû Yûsuf b. İbrahim, fâkih ve âlim bîr zât idi. Hadîs bilirdi. Hadis-i şerifleri ezbere bilmekle tanınmıştı. Muhaddislerin dersine gelir, bir derste elli - altmış hadis ezberler, sonra dersten kalkınca bunları yazdırırdı. Çok hadis bilirdi.[4]

Ebû Yûsuf Hazretleri'nin Medîne-i Münevvere'ye gidip îmâm-ı Mâlik Hazretleri'nden de hadis öğrendiği sabittir.

İmâm Ebû Yûsuf, bir çok âlimlerin ders halkasına dahil olmuş ise de, Onların da müşkil mes'elelerde Ebû Hanîfe Hazretlerine müracaat ettiklerini görünce O'nun derslerine devama başlamış ve İmâm-ı Âzam Hazretleri vefat edinceye kadar, bU derslerden aynlmayarak kemale ermiştir. Ebû Yûsuf, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin derslerine 16 sene devam etti.

Gerçi, Ebû Yûsuf Hazretleri'nin, bir ara İmâm-ı Âzam Hazretleri'nin derslerinden ayrılıp, müstakil bir ders

halkası teşkil ettiğine dair şöyle bir rivayet de var:
İmâm Ebû Yûsuf, İmâm-i Âzam'in desrlerinden ayrılmış, mescidin bir köşesinde kendisi ders okutmaya başlamış. İmâm-ı Âzam Hazretleri, yanmdakilerin birine :
— Ebû Yûsuf'un meclisine git. Ona şu mes'eleyi sor: Bir adam, iki dirhem[5] ücretle, temizlemek üzere temizleyiciye bir elbise verse, elbisesini almak için gidip, istediği zaman evvelâ inkâr etse, aradan bir kaç gün geçtikten sonra, tekrar isteyince, bu defa elbiseyi temizlenmiş bir halde, sahibine verse, temizleme ücretine istihkakı var mıdır? de. Eğer :
— Evet, vardır derse :
— Olmadı de. Şâyed :
— Hayır, yoktur derse, yine :
— Olmadı cevabını ver :
Adam, aldığı talimat üzerine, İmâm Ebû Yûsuf'a gider ve mes'eleyi sorar. İmâm Ebû Yûsuf:
— Evet, ücreti hak etmiştir der. Adam :
— Olmadı, deyince, biraz düşünür ve bu defa da;
— Hayır, ücret almaya hakkı yoktur, cevabını verir. Adam yine ;
— Olmadı, deyince, fevkalade zeki olan Ebû Yûsuf Hazretleri, derhal bu sorunun nereden geldiğinin farkına vardı. Kalkıp, Ebû Hânife Hazretleri'nin dersine geldi. İmâm-ı Âzam Ebû Yûsuf'u görünce :
— Seni buraya temizleyici mes'elesi getirmiş olsa gerek dedi. Oda :
— Evet, cevabını verdi. İmâm-ı Âzam :
— Henüz, böyle bir icâre mes'elesine cevap veremiyen kimse, Allah'ın dininden bahisle fıkıh ilminden ders

vermeye nasıl cesaret eder? buyurdu. Bunun üzerine Ebû Yûsuf:
— Bu mes'eleyi bana öğret, diye müracaatta bulundu. Ebû Hanîfe :
— Mes'eleyi ayırmak lâzım. Eğer inkâr edip, elbiseyi gas-bettikten sonra temizlediyse, ücret istemeye hakkı yoktur. Çünkü inkâr etmesiyle icâre akti batıl olmuş ve elbiseyi kendisi İçin temizlemiş olur. Eğer elbiseyi, İnkâr etmeden önce temizlediğini isbat edebilirse, o zaman ücret istemeye hakkı vardır.[6]
Ebû Hanîfe Hazretleri'nin bu irşadı, takip buyurdukları ders usulü İle yakından alakadardır. Daha sonra, İmâm Ebû Yûsuf İlmi kemâle erinceye kadar İmâm Âzam'ın derslerine muntazaman devam etmiştir.
Ebû Hanîfe'nin ders verme usulü bambaşka idi. Talebelerine dersi yalnız takrir usulüyle vermezdi. Hoca ile talebe birlikte müzakere ederek, mes'eleyi müşavere ile haliederlrdi. Mesela, ortaya fıkhî bir mes'ele atılır; o mes'ele hakkında talebeler söz alır; her biri görüşünü söyler; delilini ibraz eder; itirazlar yapılır; cevaplar verilirdi. O mes'ele hakkında her isteyen konuşur; deliller çarpışır, mes'ele olgunlaşırdı. En sonunda İmâm-ı Âzam da re'yini söyler ve mes'ele hükme bağlanırdı. Bu münakaşalar yapılırken, bazen talebeleri Ebû Hanîfe Hazretleri'nin kıyas ve ve ictihadlarına itirazda bile bulunurlardı. Mes'eie her yönü ile İncelendikten sonra karara bağlanırdı. Bir mes'ele halledilince Cenâb-ı Hakk'a şükür için hep birlikte tekbir alırlardı. Dinî bîr mes'elenin halli onlar

için bir zafer olurdu. Küfe mescidi tekbir sedaları ile inlerdi.
İşte böyle bir ders gününde, Ebû Hanîfe Hazretleri'nin sağ tarafında İmâm Ebû Yûsuf, soi tarafında İmâm Züfer Hazretleri oturuyorlardı. İkisi arasında fıkhî bir mes'ele tartışılıyordu. Münazara sabahtan başlamış, öğleye kadar sürmüştü. Her ikisi de, görüşünün doğruluğ.unu isbat için deliller getiriyorlar ve mes'e-lenin vuzuha kavuşması için gayret sarfediyorlardı. Üstadfarının ve onca talebenin huzurunda, en kuvvetli delillerini serdedip, birbirlerini yenmeğe çalışıyorlardı. Bu esnada öğle ezanı okundu.
İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Hazretleri, eli ile İmam Züfer'în dizine vurarak :
— «Sen, Ebû Yûsuf'un bulunduğu bir yerde, reislik hevesine kapılma.» buyurdu. Böylece, bütün talebeleri huzurunda İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri'nin ilmî üstünlüğünü, herkese ilan etti.
İmâm-ı Âzam Hazretleri binlerce talebe yetiştirmiştir. Bunlar arasında her biri başlı başına bir müctehid olmak kudretini gösteren büyük imamlar da vardır. Elbette, bunların birincisi ve en önde geleni İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri'dir.
Ebû Hanîfe Hazretleri, talebelerinden bahsederken, bir defasında şöyle buyurmuştur:
— «... İçlerinde 36 yetişmiş adam var. Bunlardan 28i kadılığa yarar. İkisi ise hem baş kadılığa, hem de fetva makamına lâyıktır. Bunlar da, Ebû Yûsuf'la Züfer'dir.»
Talha b. Muhammed b. Câ'fer der ki:
— «Ebû Yûsuf, İmâm-ı Âzam'm talebeleri arasında en âlimidir. Üstünlüğü aşikârdır. Fıkihda zamanının en yükseğidir. Fıkıh usulünde, İmâm-! Âzam'm mezhebi

üzerine olup, mes'eleteri açan, yazan, İmâm-ı Âzam'm ilmini bütün dünyaya yayan ve saçan O'dur,»
İmâm Ebû Yûsuf, ihocası İmâm-ı Âzam'a çok hürmet ederdi. İmâm Ebû Hanîfe'nin vefatından sonra da, kendi babasından ve anasından önce, O'na dua ederdi.
İbrahim b. Mesleme et-Tayâlisî şöyle diyor:
— Ebû Yûsuf, îmâm-ı Âzam'a kendi annesi ve babasından önce dua ederdi. Ve «İmâm-ı Âzam da kendi hocası Hammad'e ebeveyninden önce dua ederdi.» derdi.
Ebû Yûsuf şöyle buyuruyor.
— Söylediğim sözlerin hepsini Ebû Hanîfe'den duyduğum için sıöyledim. Ama O, bazılarını söylemiş, sonra rücû' etmiştir.

İlmî Şahsiyeti

Şüphesiz kî, usûl-ü fıkih'da ilk kitabı yazan ve fıkıh mes'ele-lerini kitaba geçiren Ebû Yûsuf'tur.
İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri, ilim ve kemâl bakımından en büyük müctehidlerden biridir. Kendisi İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Hazretlerinin usûl ve menâhîcine bağlı kalmış, mes'eleelrde üstadına muhalefi bulunmakla beraber, O'nun ictihad yolunu tutarak, mezhebini devam ettirmiştir.
Ebû Yûsuf Hazretleri sadece fıkıhda değil diğer İsiâmî ilimlerde de devrinin en büyük âlimlerinden birisi idi.
ıKendisi rey taraftan olmakla beraber, hadis ve tefsir ilimlerinde zamanın en büyük âlimlerine gidip ilim tahsil etti. Fevkalâde zekâsı ve kuvvetli hafızası sayesinde pek çok hadis-i şe-rîfi ve diğer nakilleri kısa zamanda öğrendi.

Bişr b. Kâsim'in nakline göre, Ebû Yûsuf Hazretleri şöyle, buyurmuştur:
— «Ferâiz ve hayza âid bilgileri, îmâm-ı Âzam'm bir meclisinde, nahiv İlmini de âlim bir zâtın huzrunda bir defada öğrendim.»
İmâm Ebû Yûsuf, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Hazretleri'nin ilimce en büyük, ve en kuvvetli talebesi idi. İmâm-ı Âzam'ın Ic-tihâdlarını toplayarak, ilmin muhafazası yönünde büyük gayret ve muvaffakiyet sahibi olmuştur. Ebû Yûsuf Hazretleri, sadece İmâm-ı Âzam Hazretieri'nin içtihatlarını taplarnakla kalmamış, onların yayılmasında da büyük gayreti ve müessiriyeti olmuştur. Bu gayreti iledir ki, hanefî mezhebini âlemin her tarafına neş-retmiştir.
Bu sebebledir ki : «Ebû Yûsuf olmasaydı İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe tanınmazdı ve büyüklüğü bu zamana kadar gelmezdi» denilmiştir.
Ebû Yûsuf Hazretleri, Abbasî Halifelerinden Mehdî zamanında Bağdat'ta kâdil-kudâd makamına tayin edilmiştir. Bu unvanı ilk defa alan zât da kendisidir. İmâm Ebû Yûsuf'un bu görevi, Halife Hâdî ve Hâruner-Reşîd zamanında da devam etmiştir. 18 yıl kâdı'l-kudâd'lık yapan Ebû Yûsuf Hazretleri ilminin ve mesleğinin şeref vs itibârını korumasını bilmiştir.
İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri fevkalâde zeki bir zat idi. Kendisine sorulan en girift sualleri anında cevaplandırdığı gibi, karşılaştığı yeni durum ve mes'eleiere de derhal çözüm bulurdu, hazır cevaptı.
İmâm Ebû Yûsuf, Hârüne'r-Reşîd ile hacca gitmişti. Arafatta cemaate imâm olup namaz kıldırdı. Kendisi seferi olduğu için iki rek'at kıldıktan sonra selâm verdi. Cemâate dönerek:

— Ey Mekke'Mler! Siz namazınızı tamamlayın, zira biz misafiriz, diye onları uyardı.
Bunun üzerine Mekke'Iilerden biri :
— Biz bu gibi fıkıh meselelerini, senden ve sana öğretenden (İmâm-ı Âzam'i kastediyordu.) daha iyi biliriz, diye seslendi. İmâm Ebû Yûsuf:
— Eğer sen fıkıh buseydin, namazda konuşmanın, namazı bozacağını öğrenirdin de böyle konuşarak namazını ifsâd etmezdin, dedi.
Bu cevap, Hârûne'r-Reşîd'in çok hoşuna gitti :
— Böyle cevap verebilecek bir ilim sahibi olmaya, servetimin yarısını bağışlardım, dedi.[7]
Bir gün Halîfe Hârûne'r-Reşîd, Hanımı Zübeyde'ye :
— Bu gece memleketinde yatarsan, benden üç talak üzere boşsun dedi. Sonra bu sözüne pişman oldu. Bu hususta âlimlerden kurtarıcı bir fetva aramaya başladı. Durum kendisine intikâl eden İmâm Ebû Yûsuf:
— Camilerde yat. Çünkü camiler senin değildir, «Muhakkak ki camiler Allahın'dır»[8] dedi.
Bilindiği gibi, İslâmda, bir kimse başka bir kimseyi öldürmeye mahsus âletlerden biri iie amden ve kasden öldürürse, öldüren şahıs da kisâsen öldürülür. Tabiîdir ki, bu cinayetin usulüne göre sabit olması şarttır.
Hanefî mezhebine göre, kısasta can ve nefs müsavatı aranır. Hayat hakkı herkes için müsâvîdir, her can saygıya lâyıktır. Onun İçin, öldürülen kim olursa oisun, öldürenin kıydığı bir cari olduğundan, ondan kısas gerekir. İslâm ülkesinde sakin olan Müslümanlar gibi, Zimmîlerin de hayatları tecâvüzden masundur. Onun

için bir zimmîyi, bir köleyi amden ve kasden öldüren kimse de kisâsen öldürülür.
Ebû Yûsuf Hazretleri, Kâdı'l-Kudüd iken, Bağdad'a bir Müslüman, bir Zimmîyi öldürür. Ebû Yûsuf Hazretleri kısasla hükmeder. Bunun üzerine, bir şahıs Ebû Yûsuf'a şu beyitleri göndererek tarizde bulunur:
Ey kâfirden ötürü müslümanı öldüren cevrediyorsun. Çevreden adalet icra eden gibi değildir. Ey Bağdad ve etrafında olan halkın âlimleri ve şairleri İnnâ ileyhi râciûn okuyun ve dininiz üzerine yas tutun.
Cevre de sabredin. Çünkü sabredenler için ecir vardır.
Dine cevr etmiştir Ebû Yûsuf Kâfirden ötürü (ona kisâsen) mü'mini öldürmekle.
İmâm Ebû Yûsuf, durumu Hârûn er-Reşîd'e arzetti. Halîfe fitne çıkmasından korktu. Ebû Yûsuf'a :
— Bu duruma bir çare bul dedi.
Ebû Yûsuf Hazretleri, öldürülen şahisdan dolayı kan davasında bulunup, kısas talep eden kimseleri çağırarak Öldürülenin Zımmî olduğuna dair delil ve belge istedi. Bunu gösteremediler. Böylece dava düştü ve hüküm infaz olunmadı. Böylece de bir fitnenin önü alınmış oldu.
Aslında, Ebû Yûsuf'a bu şekilde tarizde bulunulması, Şâfî mezhebinde bu konuda farklı ictihadda bulunulmuş olmasından ileri geliyordu. Şafiî ve Mâliki mezheblerince, aralarında müsavat yok denilerek, kölenin ve zimmînîn, müslüman ve hür katilinden kısası caiz görmüyorlar.
Halîfe Hâ d î ile bir adam arasında, bir bahçenin sahip-liği hususunda ihtilaf vuku bulmuştu. Her iki taraf da bahçenin kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Durum dava konusu öldü ve mes'ele İmâm1 Ebû Yûsuf

Hazretleri'ne intikâl' etti. Zahirde Halîfe haklı görünüyordu ama aslında haklı olanf diğer şahıstı.
Halîfe H â d î bîr gün Ebû Yûsuf'a:
— Bizim davanın durumu ne oldu? diye sordu. Ebû Yûsuf:
— «Karşı taraf, Emîre'MVIü'minîn'e yemin teklif etmemi istiyor. Çünkü şahidler onun haklı olduğuna şahidlik ettiler» dedi.
Halîfe Hâdî:
— Senin görüşün de böyle midir? deyince, 'Ebu Yû-suf;
— «İbni Ebî Leylâ'nın reyi böyleydi» dedi. Bunun üzerine Halîfe H â d î;
— «O halde bahçeyi karşı tarafa ver» dedi ve dava: böylece neticelendirilmiş oldu.
Ebû Yûsuf Hazretleri, Halîfe H â d î' nin yemin et-miyeceğini biliyordu. Davanın kısa sürede ve âdil bir şekilde-bit-mesi için bu yolu seçti.
Bir gün, aralarında Ebû Y Û s u f' un da bulunduğu bîr çok fâkih, Hârûn e'r-Re şîd'in huzurunda oturuyor-lardı. Bu esnada huzura, bir adam getirildi. Bu adamın geceleyin birisinin evinden bir mal aşırdığı iddia ediliyordu. Mal aşırmakla itham edilen şahıs, meclisin huzrunda, aşırdığı iddia edilen" malı almış olduğunu itiraf etti. Hârâne'r-Reşîd'in huzurunda bulunan bütün fâkihler, İkrarı ile o şahsın hırsızlığının sabit olduğunda ve elinin kesilmesi gerektiğinde ittifak et-tiler. İmâm Ebû Yûsuf:
— Bu durumda el kesilmez dedi. Diğer fâkihler:
— Niçin diye sordular. Ebû Yûsuf Hazretleri:
— Çünkü bu adam, malı aldığını ikrar etti, çaldığını değil. Bir malı mutlak manası ile almak, e! kesilmesini

icap ettirmez. Çünkü almak demek, çalmak demek değildir. Elinin kesilmesi için bu malı çaldığını itiraf ve ikrar etmesi şarttır, dedi.
Diğer bütün fâkihler, Ebû Yûsuf Hazretleri'nin bu gerekçesini haklı bulup, onu tasdik ettiler. Malı alan adama :
— Sen onu çaldın mı? diye sordular. O şahıs :
— Evet deyince, elinin kesilmesi gerektiğine yine ittifakla karar verdiler. Çünkü bu durumda adam çaldığını açıkça İtiraf etmiş oluyordu. Ebû Yû s u f Hazretleri tekrar söz aldı ve şöyle dedi:
— Evet, bu şahıs her ne kadar çaldığını itiraf etmişse de, elinin kesilmesi gerekmez. Çünkü, bu son ikrarı, daha önce bu malı aldığını ikrar etmesi sebebiyle malı ödemesi kendisine vacip olduktan sonra vâkî olmuştur. O şahıs, bu ikrarı ile sadece üzerinden ödemeyi düşürür. Bundan dolayı, bu durumda onun ikrarı dinlenmez.»
İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri âlim olduğu kadar da zühd ve takva sahibi bir zâttı.
Muhammed b. Semâ':
— «Ebû Yûsuf, kâdı'I-kudâd olduktan sonra da, her gün yüz rek'at (nafile) namazı kılardı.» demiştir.
İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri şöyle buyururdu:
— «Nimetin başı üçtür: İslâm, sıhhat ve başkasına muhtaç olmayacak kadar zengin olmak. İnsanın refah ve saadeti ancak bu üç şeyle tamam olur.»
Ali b. Ca'd'ın nakline göre Ebü Yûsuf şöyle buyurdu :
— «Dünya ve âhiret emellerinden geçmiyen, fıkıhta nihayete varamaz.»
Demek ki, A 1 i a h (C.C.) in emrinden, Peygamber (S.A.V.) Efendi mi z'in sünnet-i seniyyesinden ve müc

tehid imamların yollarından aynîmadan fıkıhta böyle yüce mertebelere yükselmiş olan bu zevat, dünya ve âhiret endişesi çek meden, sadece rizâ-i ilâhî için çalışan Allah (C.C.) dostu büyük âlim kişilerdir.
İmâm Ebû Yûsuf, müttakî idi, mütevazı idi. Lâkin yerine göre Mmî vakar ve şahsiyetini korumakta tereddüt ve kusur etmezdi.
Bir gün H â rû n e'r-Reşîd ile bir mecliste bulu-nurlarken, Hârûne'r-Reşîd:
— Ben kimlerdenim bilir misiniz? diye sordu ve Benî H a ş I m ' den olmakla övündü. Bunun üzerine İmâm Ebû Yusuf:
— Sen ancak nesebinle, soyunla iftihar edebilirsin. Fakat, ilimde asrının yegânesi, zamanının bir tanesi olan kişi (yani kendisi) soy bakımından şerefli olanlar gibi değildir. Bütün dünyayı arasalar, ikinci birini, bir benzerini bulamazlar, diyerek H â-rû n e'r-R e şîd'in sözünü kesti. Hârûne'r-Reşîd haline üzüldü, nefsini kötüledi ve :
— Bunca servetim ve makamım oluncaya kadar, keşke ilim' tahsil etmiş oesaydım, elbette bu benim için daha iyi olurdu, dedi.
İbrahim Cerrah şöyle anlatıyor
— Bir defa İmâm Ebû Y û s u f' la hacca gitmiştim. Kendisi hac esnasında hastalandı. Ziyaretine gittiğim günlerin birinde hastalığının ziyadeleştiğini gördüm. Mübarek vücudunun hastalıktan dermansız kaldığını görünce, üzüldüm, gözlerim yaşardı. Bu hasta ve bitkin haline rağmen hiç boş durmuyor, sorulan sualleri cevaplandırıyordu. Kendisine : «Ateşiniz pek yükselmiş, hastasınız, bu kadar çok yorulmayınız.» dedim. Bana cevaben :

— Faydalı ilim okutup öğretmek hastalığın şiddetini hissettirmez, buyurdu.
Sadece bu nakil bile, İmâm Ebû Yûsuf Hazretlerinin ilme ne büyük değer verdiğini, İslâm Dini'nin yüce emir ve kaidelerini insanlara öğretmek için ne kadar gayret sarfettiğN ni göstermeye kâfi...
İmâm Ebü Yûsuf Hazretleri, Kâdı'i-Kudâd olmuştur; atının üzengisini altından yaptıracak kadar zengin olmuştur; fakat hiç bir zaman dünya-perest olmamıştır. Fakirlik zamanını unutmamış, zengin olduktan sonra, fakirlere bol bol yardım etmiştir.
İmâm Ebû Yûsuf, bir gün sarayda Hârune'r-R e ş t d ' le birlikte yemek yiyordu. Sofraya falûzeç yemeği getirildi. Hârûne'r-Reşîd:
— Bu yemekten yeyiniz. Bu her zaman yapılıp sofraya getirilmez dedi.
Ebû Yûsuf gülümsedi, Hârûne'r-Reşîd:
— Niçin güldünüz? diye sorunca, Ebû Yûsuf:
— Çocukken î m â m-i Â z a m ' in derslerine devam ediyordum. Annem gelip beni dersten ayırmak isteyince, Ebû H a n î f e Hazretleri anneme «oğlun falûzeç yemeği öğreniyor» buyurmuştu diyerek, talebiliği sırasında başından geçen bu hadiseyi nakletti. Müştereken İ m â m-ı Âzam Hazretlerine hayır dua ettiler, kerametlerini andılar.
Ibn-i Abdülber şöyle diyor:
— «Hârûne'r-Reşid, İmâm Ebû Yûsuf'a ikram eder, tazimde bulunurdu. O'nun nezdinde itibar sahibi idi, hatırı sayılırdı.»
B i ş r b. Kıyas:
— «EbÛ Yûsuf ile on yedi sene arkadaşlık ettim. O dünyaya hiç teveccüh etmedi; ama dünya ona yüzünü

döndü. Sıkıntısız dünya malı, mevki ve mansab sahibi oldu.» demiştir.
İmâm Ebû Yûsuf makam ve mevkiî Üe gururlanan veya bu makam ve mevkiini koruyabilmek için tavizler veren bir şahıs da değildi. Ömrü boyunca İslâmî emirlere uymaktan hiç ayrılmadı.
Kendisinin, vefat edeceği gün şöyle dediğini m u h a m e d b. Sema'a nakeldiyor :
— Ya Rabbi! Kulların arasında hüküm verirken, bile bile1 zulüm ve adaletsizlik etmediğimi sen bilirsin.
Senin kitabına ve-Resûlü'nün sünnetine uygun olmak üzere ictihâd ettim. Bulamadığım hususta seninle benim aramda Ebû H a n î f e 'yi va^ sıta kıldım. Çünkü o hususu, o meseleyi O'ndan daha iyi bilen olmadığını biliyorum.»
Ebû Yûsuf Hazretleri şöyle buyururdu :
— Söylediğim sözlerin hepsini, 'Ebû H a n î f e 'den işittiğim için söyledim. Ama O, bazılarını söylemiş, sonra rücû etmiştir.
İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri, bir gün :
— Bu dünyadan göç etme zamanım yaklaştı; artık çok yaşamam, buyurdular.
Bu sözü üzerinden bir ay geçmeden vefat etti.
Şeyh M a ' r û f-i K e r h î (K.S.), 'Ebû Yûsuf Hazretlerinin cenaze namazında bulunamadığı İçin çok mütessir oldu. Etrafındakiler:
— Niçin üzülüyorsunuz? O, uzun müddet Kâd ı'l-Ku • d â d'Iik yapıp, sultanın adamlarından olmuştu, deyiince M a ' r û f - İ K e r h t Hazretleri;
— Dün gece, rüyamda cennete girdiğimi gördüm. Cennette diğerlerinden daha fevkalâde bir köşk gördüm ki hiç bir eksiği yoktu. Zemini döşenmiş,

perdeleri asılmış, odaları süslenmişti ve huriler, vildânlar hizmet için ayakta bekliyorlardı. Bu yüksek makam kimindir? diye sordum; »Ebû Yûsu f'undur» dediler.
— Sübhânallah, bu makama hangi amelle kavuştu? dedim.
— İlim öğrenmekle ve halkın eza ve cefasına sabretmekle bu makama kavuştu dediler.» buyurmuştur.
Biş r b. V e I î d 'in rivayetine göre, vefatı hastalığında İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri şöyle buyurmuştur:
— «Ya Rabbi, nâmahremle bir arada bulunmadığımı, bir kuruş bile olsa haram yemediğimi Sen bilirsin.»
Ne yüce bir hâl ve ne temiz bir teslimiyet...
İmâm !Ebû Yûsuf Hazretleri Hicrî 182 senesinde (Milîdî, 798) Bağdat'da vefat ettiler.

İmâm Ebû Yûsuf'un Eserleri

Şüphesiz ki, usûl-ü fıkhı ilk vaz1 eden İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri'dir. O, verimli ömründe, zamanının çoğunu, insanlar arasında dava halledip, hüküm vererek geçirmiştir. Ayrıca, önceleri ilim tahsili, İmâm-ı Âzam Hazretleri'-min irtihaiinden sonra da ilim neşri için tedris halkalarında geçir-diği zaman da göz önüne alınırsa, İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri'nin eser te'Iifi için fazla vaktinin kalmayacağı ortadadır. Buna rağmen Hanefî Fıkhı'nın ilk ve mühim eserlerini yazaıi; da odur. Muteber kaynaklarda zikredilmiş olan eserlerini şöylece sıralayabiliriz'

1- Kitâbü's - Salât: İsminden de anlaşıldığı gibi namazla ilgili bir kitaptır.
2- Kitâbü'z - Zekât: Zekât'Ia ilgili bir eserdir.
3- Kitâbü's - Sıyâm : Oruçla ilgili bir eserdir.
4- Kitâbü'l - Ferâiz : İslâm hukukunda miras'ın nasıl taksim edileceği konusunda bir kitaptır.
5- Kitâbü'l - Büyü': İslâm hukukunda alış verişle ilgili mes'eleleri muhtevî bir eserdir.
6- Kitâbü'l - Hudüd : İslâm hukukundaki had cezalarını beyan eden bir eserdir.
7- Kitâbü'l - Vekâle : İslâm hukukunda vekâlet konusunu ihtiva eden bir kitaptır.
8- Kitâbü'l - Vesâya : İslâm hukukunda, vasiyetleri açıklayan bir eserdir
9- Kitâbü'l -Emâli fî'l-Fıkh: İmâm Ebû Yusuf Hazretleri'nin ders notlarmdan, takrirlerinden müteşekkil bir eserdir.
10- Kitâbü's - Sayd ve'z-Zebâih: İslâmiyette avcılığın, av hayvanlarının ve hayvan kesmenin usûl ve şekillerini bildiren bir eserdir.
11- Kitâbü'l - Gasb ve İstibrâ :
12- Kitâbü'l - Harâc : Tercümesini sunduğumuz bu eserdir. Hakkında ayrıca malûmat verilmiştir.
13-Kitâbü'n - Nevâdir :
14- Kîtâbü'c - Cevâmi': Ebû Yûsuf Hazretleri bu eserini Yahya b. Hâlid için yazmıştır. Bu eserinde »İhtilaflı mes'eleleri ve bu mes'eielerin hallinde hangi re'yin alındığını zikreder.
15- Kitâbü'r - Red alâ Sayeri'l - Evzâî: Bu eserinde, İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri, harp ahkâmı, emân verme, mütâreke, ganimetle İlgili hükümler

konusunda, Ebû Hanîfe Hazretlerine muhalefet eden Evzâî'ye cevap vermektedir.
Bu eserinde, Ebû Yûsuf Hazretleri, bir konuda önce İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Hazretleri'nin re 'y ini alıyor, sonra bu konuda ki E v z â î' nin re'yini de yazıyor; delillerini de ortaya koyduktan sonra kendi kanaat ve tercihini bildiriyor. Tabiîdir ki, ortaya koyduğu deliller, bildirdiği kanaat ve tercihlerle de E v z â î'nin re'yini red, Ebû Hanîfe Hazretleri'nin re'yini kabul ediyor. Kitaptan şöyle bir misâl verebiliriz :
İmâm-ı Âzam1 Ebû Hanîfe Hazretleri, efendisi ile birlikte harbe iştirak etmemiş olan kölenin verdiği emân'r kabul etmiyor. Evzâî İse, köle, efendisi İle iştirak etmiş olsun veya olmasın onun verdiği emânı kabul ediyor. Bu mes'ele kitapta şöyle zikrediliyor:
E b ü 'Hanîfe dedi kî : Köle, efendisi ile birlikte! harbte döğüşüyorsa, verdiği emân caizdir. Yoksa caiz değildir, bâtıldır.
Evzâî diyor ki: Kölenin emânı caizdir. Zira, H z. Ömer b. Hattab (R.A.) onun emânını caiz gördü, dö-ğüşüp döğüşmediğine bakmadı.
Ebû Yûsuf da kölenin emânı hakkında der ki : Burada sözün doğrusu Ebû Hanîfe1 nin dediği gibidir. Köle için emân verme hakkı yoktur. Onun şâhidliği de yoktur. Görmez misin ki, o kendisine bile mâlik değildir. Bir şey satın alamaz. Evlenme hakkına da mâlik değildir. Nasıl olur da, bütün müslü-manlar üzerine lâzım olan emân'ı muteber olabilir? Onun yaptığı kendi hakkında bile caiz değildir.
Şayet köle kâfir olsa, efendisi de müslüman o!sa, onun emânı caiz olur mu?.. Köle, bir ehl-i harbin kölesi olsa, dâr-i İslâm'a emânla gelip, müslüman olmuş bulunsa

ve sonra tutup bütün ehl-i harbe âmân verse, caiz olur mu?...
Köle müslüman ise, efendisi zimmî ise, ehl-i harbe âmân verse, onun verdiği âmân caiz sayılır mı?-..
f u d a y I b. Z e y d ' den naklen Âsim bize şöylö rivayet etti :
Bir kavmin kalesini muhasara ettik; bir köle, üzerindö «âmân» yazılı bir ok attı. (H z. Ömer (R.A.) de bu âmânı-' muteber ve caiz gördü. Bize göre, bu köle dövüşen harbe iştirak eden bir köledir. Hadis böyledir. Gerçekte âmânın caiz görülmesi, orada olan herkes döğüşür da ondandır; eğer öyle olmasa âmân hakkı yoktur.[9]
Harblerde elde edilen ganimetlerden, atlara verilecek hisse hakkında da böyle bir ihtilâf var. Misâl olarak onu da verelim :
E b û 'Hanîfe dedi ki : Bir adamın yanında iki atı olsa, ganimetten yalnız birine hisse verilir.
E v z â î'ye göre ise : İki ata hisse verilir; fazlasına verilmez. Ulemâ da bunun üzerine karar kılmıştır; imamlar da bununla amel eder.
Ebû Yûsuf dedi ki : Gerek Peygamber CS.A.V.) den, gerekse Ashâb-ı Güzîninden bize rivayet olunan hadîslerden yalnız bir hadiste, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz'in iki ata hisse verdiği naklolunuyor; bu ise haber-i vâhiddir. Haber-i vâhid bizce şazdır, O'nu delil tutmayız, imamlar bununla amel etti' sözüne gelince, bu söz, Hicaz ehlinin : 'Sünnet böyle carî oldu1 sözü gibi umumîdir. Bu da kabul olunamaz. Bunda bir meçhullük var. Bununla amel eden hangi imâm?... Bunu kabul eden âlim kim?... Bunu bilmiyoruz ki, o, ilmine güvenilir bir zat mı bakalım! Nasıl olur da, iki

ata hisse verilir de, üçe hisse verilmez? Bu niçin böyle?... Harbe başka atla gittiği halde, üzerinde harp yapılmadan hanesinde bağlı duran ata nasıl hisse verilir?... Bu zikrettiklerimizi anla ve Ev-zâî' nin dediklerini bir düşün.[10]

16- İhtilâf-u Ebu Hanîfe ve İbn-î Ebî Leylâ: Bu kitapta İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri, üstadı Ebû Hanîfe İle ilk hocası İ b n-i E b î E e y I â ' nın ihtilâf ettikleri mes'eleleri toplamıştır. Bu kitabı, İmâm Ebû Yûsuf 'tan İmâm M u h a m m ed: rivayet etmiştir.

Bu eser, o devirde ulemâ arasındaki ihtilaflı mes'eleleri öğrenebilmek için son derece kıymetli ve önemli bir kaynaktır. İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri, bu eserinde de ihtilaflı görüşleri, delilleriyle zikreder .Ekseriya, Ebû H a n î f e Hazretleri'nin re'yini benimsemesine rağmen, nâdir olarak da İbn-i Ebî Leylâ' nın re'yine taraftar olur. Bu nâdir olay-İardan bir tanesi Kitâb<ı Kszâ'da şöyle geçer:

«Ebû Yûsuf dedi ki : Kadı, mahkemede yapılan ikrarı ve şahitlerin sahiciliğini tesbit ve tescil etse, sonra bu kendisine arz olununca hatırlamasa; Ebü Hanîfe'ye göre, buna cevaz verilmez. İ b n-i E b î Leylâ ise bunu caizi görüyordu. Biz de bunu kabul ediyoruz.

Ebû Yûsufda İbn-i Ebî Leylâ da kadılık görevinde bulunmuşlardır. Bu sebeble, divanda mahkeme siciline tescil olunan bir şey, unutulsa da yine onu muteber tutarlar. Fakat, kadılıkta bulunmamış olan İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, bunu nazar-i itibâre almıyor.[11]

17- KitâbüVRed<alâ Mâlik b. Enes :

18- Kitâbü'l - İhtllâfü'l r Emsâr :

19- Kitâbü'l,- İmîâ: Bu eseri, Kadı Bişr b. V e I î d rivayet etmiştir. Ebö Yûsuf Hazretleri'niri kurduğu mes'eieler hakkında 36 kitabı ihtiva etmektedir.
20- Kitâbü'l - Asl (el - Mebsût fî'l - Fıkh):
21- Edebü'l - Kâdî alâ Mezhebi Ebî Hanîfe :
22- Kitâbü'l - Âsâr: Bu kitabı, oğlu Yûsuf, İmâm Ebû Yûsuf tan, o da İmâm-ı Âzam Ebû Han î f e'den rivayet etmiştir. Kitapta geçen konuların senedi, İmâm-ı Âzam'dan sonra, ya Hz. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz'e veya Sahâbe-İ güzîn-den birine veyahut da tabiîn den birine ulaşır. Bu itibarla, bu eser, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Hazretleri'nin Müsned'i olmuş olur. O'nu İmâm1 Ebû Y û s u f , ondan da oğlu Yûsuf nakletmiştir. Bu kitap Ebû Hanî-f e'«Tin müsned'i olmaktan başka, üsteiik onda Küfe fukahâsı-nın akvâlinden seçilmiş fetvalar da vardır. İhtilaflı olanların senedi de beyân olunmaktadır. Kitap fıkıh bablarına göre tertip olunmuştur.
Bu kitap şu bakımlardan fevkalâde İlmî kıymet ve ehemmiyeti hâizdir:
1- İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe' nin Müs-ned'idir. O'nun rivayet ettiği hadislerin bir kısmını bu eserde gö-rüyoruz. Çıkardığı fıkhî hükümlerde ve fetvalarında itimat ettiği haberlerin bir kısmını da orada buluyoruz.
2- İmâm-ı Âz a m Ebû :H a n î f e'nin, Sahabe fetvalarını nasıl aldığını, hadisin merfû' olmasını şart koşmayıp mürsel hadisi de nasıl kabul etmiş olduğunu bu eser bize açıklamaktadır. Daha umûmi bir tâbirle, itimat ettiği rivayetlerde İ m a m-1 Âzam Hazretleri'nin şartlarını bu eser göstermektedir.
3- Kitapda, tabiînden olan, Küfe ve umumiyetle Irak fu-kahasından seçilmiş bir kısım fetvalar da vardır. Bu

itibarla o devirde Irak fukahâsınca ma'lûm olup, aralarında İnceledikleri ve üzerine hüküm bina ettikleri, ona göre karara bağladıkları bir fıkıh mecmuasını önümüze sermiş oluyor. Bunları ve Ebû Hanîfe Hazretieri'nden rivayet olunan diğer fıkıh mes'elele-rini İncelemek suretiyle İmâm-ı Azam'ın hüküm çıkardığı o fıkıh devrini, onun eskilere nazaran aldığı rolü, umumi' olarak müctehidier arasındaki mevkiini öğrenmiş oluyoruz.[12]

İmâm Ebû Yûsuf 'Hazretleri'nin eserlerinden bir nebze bahsetmiş olduk. Fakat, şurası unutulmamalıdır ki, °E b û Yûsuf'un eserleri yalnızca bunlardan ibaret değildir. Aslında en mühim eserleri yetiştirdiği talebeleridir. Hanefî mezhebinin büyük İmamlarından olan, İmâm-ı Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Ebû Yûsuf Hazretleri'nin talebelerindendfr. Kitâbü'I-Âsâr'ı, nasıl Ebû Yûsuf Hazretleri, İmâm-ı Âzam Hazretieri'nden rivayet etmişse, İmâm-ı Muhammed Hazretleri de bir çok eserini Ebû Yûsuf Hazretieri'nden rivayet etmiştir. Yani bu eserlerin sahibi de İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri'dir.

İmâm-ı Muhammed Hazretleri, İmâm-ı Âzam Hazretleri'ne de talebe olmuştur. Ama, Ebû Hanîfe Hazretleri'nin irtihâlinde henüz 18 yaşlarında bulunu-yorlardı. Hanefî fıkhım, uzun müddet talebeliğini yaptığı İmâm Ebû Yûsuf Hazretieri'nden tahsil etmiştir. İm â m-1 Muhammed Hazretleri, bazı, kitaplarında Ebû Yûsuf Hazretieri'nden rivayetler zikretmiştir. Câmiu's - Sağîr kltbrnın hepsi E b ü Yûsu f ten rivayettir. Zira, bu kitabın her 'faslının başında, faslın

Ebû Yûsu f'tan rivayet olduğunu zikreder ki, bu, o faslın tamamının O'ndan rivayet olduğunu gösterir.
Fakat, bakıyoruz ki, Câmî-i Kebîr'de bu yolu tutmuş değildir. O kitaptaki fasılların ve bablann başlarında 'Ebû Yûsuf'tan rivayet' olduğunu söylemiyor... iRivâyet zikretmeksî-zln mes'eleleri sıralıyor. Bu durumdan anlıyoruz ki, İmâm-ı M u h a hı m ed , bu eserinin tedvîninde yalnız Ebû Yûsuf Hazretieri'nden olan rivayetlere dayanmış değildir. Başkalarından olan rivayetleri, maklonunan müdevven mes'eleleri de almıştır ki, bunlar her halde, İrak fuhakâsi arasında meşhur ve-ma'rûf mes'eielerdi,
İ b n-i N ü c e y m, Bahr kitabında, 'teşehhüd' babında şöyle diyor:
« M u h a m m e d b. 'Hasan'ın 'Sagîr' vasfını taşıyan her eseri, mutlaka Ebû Y û s u f' la kendisinin ittifak ettikleri eserlerdir. 'Kebir' adını taşıyanlarsa böyle değildir. Zira, onları Ebû Yûsuf'a göstermemiştir...»
Müdekkîk Âlim İ b n Emir Hac H a I e b î, Mün-ye Şerhî'nde tesmi' babında şöyle diyor:
« İ m a m-ı M u h a m m e d , kitaplarının ekserisini Ebû Yusuf'a okuyup arzetti. Yalnız 'Kebîr'adını taşıyanlar müstesnadır. Zira bunlar sırf onun eseridir.[13]
İmâm 'M u h a m m e d ' den :
— Câmi-i Kebîr kitabını, İ m 8 m Ebû Yûsuf 'tan dinledin mi? diye sordular. O :
— Hayır, dinlemedim. Halbuki, İmâm Ebû Y û s uf bunları en iyi bilendir. Ben, ondan Câmî-i Sagtr'i dinledim demiştir.
Görüldüğü gibi, İ m â m -1 M u ıh a in m e d , eserlerinin ekserisini, bilhassa 'Sagîr' unvanını taşıyanlarını

İmâm Ebû Yûs uf'tan rivayet etmiştir. En azından bu gibi eserlerini İmâm Ebû Yûsuf'a okumuştur.
Yukarıda zikrettiğimiz durumdan da anlaşılacağı gibi, mez-heb imamlarımızda eser telif etmek bir gaye olmamış... Onlar ilme tâlib olmuşlar, onu aramışlar ve gerçek ilmi nerede bul-muşlarsa, almışlar.
Ayrıca, fukahâ, ilim tahsilini de gaye edinmemişdir. Onlar ilmi, hayatlarında tatbik etmek 'maksadı ile tahsil etmişlerdir; 'âlim desinler' diye değil ...İşte, fukshâ-i kiramın mübarek hayatları ortada... Hepsi deümi ile âmil olan zatlardır.
Bu büyük 'İslâm âlimleri, hayatlarını 'belli bir zamana kadar ilim tahsil etmekle, ondan sonra da bu ilimlerini neşretmekle, talebe yetiştirip öğretmekle geçirmişlerdir. Kısaca, bunlar ilim öğrenmişler, öğrendiklerini hayatlarına tatbik edip, yaşamışlar; ilim öğretmişler Ve öğrenenlerin, bu doğru bilgilere uyarak, îs-lâmî bir hayat yaşamalarını temin etmişlerdir.
Bu arada, ilmin zayi olmaması ve gelecek nesillerin de bu sağlam ve doğru bilgilerden istifade edebilmesi maksadiyle, bu faydalı bilgileri satırlara geçirmiş, kitaplar yazmışlardır. Evet, eserlerini bu ihlasla kaleme almışlardır. Şöhrete ermek ve servet sahibi olmak maksadı ile yazmamışlardır.
Şurasını da unutmamalıdır 'ki, Fukahâmız, eserlerinde nefsî ve indî görüşlere katiyyen yer vermemişlerdir. Kitaplarına dercettikleri her hangi bir mes'elenin halli İçin önce Cenâb-ı Hakkın 'Kelâm-i İlâhîsi olan Kur'ân-ı Azîmü'ş-Şan'a müracaat etmişler; mes'elenin hallini orada bulamazlarsa, Peygamber (S.A.V.) E f e n d 'i m 'i z 'in sünnet-i seniyyelerine başvurmuşlardır. ıMes'elenin çözümünü sünnet-i nebî'de de

bulamazlarsa bu konuda icmâ-ı ümmet'in mevcud olup olmadığına bakmışlar ve Sahâbe-i Kirâm'ın bu husustaki tatbikatlarına ve kavillerin© müracaat etmişlerdir. 'Eğer mes'ele bu delillerle halledileme-mişse ictihâd edip kıyas yolu İle mes'eleyi halletmişlerdir. Müc-tehid Fakîhler, bir mes'eleyi hallederken ve bunları yazarken yani şer'î bir hüküm verirken ediile-î erbaa'dan ayrılmamışlardır.
Onların bu fedakârane gayretleri neticesinde, cihanda kendisinden daha ulvî ve âdi! 'bir kanun bulunmayan Fıkıh yânî İslâm Hukuku bütün incelik ve teferruatı ile kitaplara 'geçirilmiştir. İslâm Hukuku'nun herkese menfaat veren hükümlerine tamamiyle) uyulduğu takdirde, beşeriyetin büyük bir huzur ve saadete maz-har olacağı şüphesizdir.

B) Hârûne'r - Reşid

Abbasî Halifeleri'nİn beşincisi ve en meşhurudur. Pey-gamber (S.A.V.) E f e n d i m i z' in muhterem amcalan imâm Abbas (R.A.) Hazretleri'nin beşinci batın evlâdın-dan olan Muhammed e I - M e h d î' nin sulbünden, İrak'ın Rey şehrinde, hicrî 148 yılında dünyaya gelmiştir. Annesi, Hayzurân isimli bir cariye 'idi. Babası Halife M u -h a m m e d el-Mehdî, Hayzlurân isimli cariyesin! azad etmiş ve aynı yıl kendisi ile evlenmişti.
H â r ö n !e ' r - R e ş î d , Hilâfet makamına geçmeden önce pek çok savaşlarda komutanlık yaptı. Anadolu'ya 'hatta Üsküdar'a kadar geldi. Yaptığı bu savaşîardaki kahramanlıklar! ve dirayeti ile tanınmış ve halk arasında sevilmişti.

H 'â r û n e ' r- R e ş î d , 22 yaşında iken hicrî 171 yılının rebîülevvel ayında [m. eylül 786) ağabeyi Mûsâ el-Hâdî'-nin yerine, Bağdad'da hilafet makamına geçti.
Hilafet müddeti 23 yıldan biraz fazladır. Bir sefer esnasında Tus şehrinde hastalandı. Henüz genç sayılacak bir yaşta hicrî 193 yılının cemâziyeiâhir ayının üçüncü gününde vefat etti. Türbesi Meşhed'de hala durmaktadır.
H ârûne'r-Reşîd'in 12 si erkek 15 i kız olmak üzere 27 evladı vardı. 'M u h a m m -e d e I-E m i n isimli oğlu1 zevcesi Z ü b e y d e'den İdi. (Abdullah e I - M e ' m u n ve diğer çocuklarının anneleri ise Ümmü'l - Veled idi.
Hârûne'r-'Reşîd, hilâfet makamına geçtikten sonra da ordusunun başında pek çok harblere iştirak etmiş ve zaferler kazanmıştır. H â r û n e ' r-R e ş î d , hilâfeti'nin ilk zamanlarında iç karışıklıkları bastırdı ve .hudud şehirlerini tahkim ettirdi. Hemen her yıl vali ve komutanları düşman arazilerine akın yaptılar. 182 hicrî yılında Bizans üzerine yaptığı seferde düşman ordusunu yenerek Bizans İmparatorluğu'nu vergiye bağladı. Bu sırada Bizans'ın başında Kraliçe İrene bulunuyordu. Bu vergi verme işi 186'hicrî yılına kadar devam etti.
Bu tarihte Bizans'ın başına geçen İmparator Nikep^ hor o s, H ârûne'r-Reşld'e müstehziyane bir mektup göndererek, daha önce Bizans İmparatorluğu tarafından ödenmiş olan vergilerin iade edilmesini istedi. Bunun üzerine H â -r û n e' r- R e ş î d , Bizans üzerine yeni bir sefer daha baş-iattı ve İmparatoru eski şartlarla sulh yapmak üzere zorladı. Fakat, İmparator vergi ödemeye yanaşmadı ve harbe devam etti. Hârûne'r-Reşîd Bizans ordusu ile karşılaştı. Çetin bir

savaştan sonra İslâm ordusu, Bizans ordusunu yendi ve hezimete uğrattı.
Zu zaferden sonra Hârûne'r-Reşîd, Bizans İmparatorunu sadece eski vergilerini değil bunlara ilâve olarak kendisi ile ailesi için bir nevî baş vergisi vermeğe de mecbun etti.
Zamanında İslâm'ın hakimiyet sahası o kadar gelişmişti ki, Halîfe Hârûne'r-Reşîd gök yüzündeki bulutlara bakarak şöyle diyordu :
«Ey sema yağmurunu nereye yağdınrsan yağdır, o yağmur la büyüyecek mahsulatın haracı yine bana gelecek.»
H â r û n e 'r-'R e ş î d , hilafeti zamanında dünyanın en büyük ve en güçlü lıükümdan idi. Zevcesi S e y y İ d e Z ü -beyde hasep, nesep, hüsnü ahlâk ve hayırhahlık bakımından misli bulunmaz bir hatundu.
Hârûne'r-Reşîd, devrinde 'ilim, san'at ve edebi-1 yat sahasında yükselmiş kimselere pek çok önem vermiş ve onların pek çoğunu sarayında toplamıştır. Bağdad, o zaman fevkalâde imar edilmiş, zarif kubbeleri, yemyeşil bahçeleri İle güzel-, Mk numunesi olmuştu. İslâm âleminin her tarafındaki âlim ve fadıl kimseler akın akın Bağdad'a geliyorlardı. Bağdad, o devirde ilim, kültür ve san'at bakımından dünyanın gıbta ettiği bir şehir olmuştu.
Hârûne'r-Reşîd, zamanında İslâm ülkesi genişlemiş ve devletin geliri pek çok artmıştı. Devlet gelirlerini toplamakta, îslâmî esaslara hakkıyle uymak isteyen Hârûne'r-Reşîd, Ebû Yûsuf Hazretleri'ne Kitâbü'I - Harâc'i yazdırdı. Kitâbü'I - Harâc yazıldığı zamandan bu güne kadar pek çok İslâm ülkesinde maliye işlerini

düzenlemede ve devlet gelirlerini toplama da esas kabul edilmiştir.
Hârûne'r- Reşîd, İslâmi emirlere riayetkar bir zat idi. FâkihĪere, edîblere saygı gösterir ve onlara bol bol lütuf ve ihsanda bulunurdu.. Hatta, bir şâire, bir beytinden dolayı beş bin altın, bir başkasına ise, yazdığı bir kaside için beş bin altın, bir at, bir hil'at ve on köle vermişti.
Hârûne'r-Reşîd, imâm Ebû Yusuf'u Kfidi'I-Kudâd'Iık makamına getirdiği gibi, Hanefî Mezhebî'nİn Muharriri nâmı ile anılan İmâm 'Muhammed Haz-retlerini de Adliye mekanizması içinde görevlendirmiştir.
Hârûne'r-Reşîd'in zamanında her sahada büyük âlimler yetişmiş ve nadide eserler vermişlerdir. Büyük dil bilgini, eimme-İ nahvin imâmı (nahiv imamlarının imâmı) Sîb e-v e h y, Kuran okuma ilminin ve nahvin üstadlarmdan İ m â m -1 K i s a i, yine İ m â m -1 Â z am ' in telebelerinden E s e d - i Kûfî 'İmâm-ı Muhlmmed, İmâm-ı Mûsâ Kâzım, jmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı Mâlik b. E n e s hazretleri de Hârûne'r-Reşîd zamanında yaşayan âlimlerdendir.
İmâm-ı K i s a î ile î m â m -1 Â z a m ' m ikinci talebesi Hanefî Mezhebî'nin muharriri olan İmâm-ı M u -h a m m e d aynı günde (hicrî 189) vefat etmişti. Bunun üzeri-ne Hârûne'r-Reşîd:
— «Bir günde Fıkıh ilmi ile nahiv ilmini defnettik» demiştir.
İmâm 'Mûsâ K â 2 ı m da hicrî 183 yılında Bağdad'da hapiste iken vefat etti. Hârûne'r-Reşîd, hicrî 179 se-nesinde hac için Hicaz'a gittiğinde, Medine'ye varıp, Ravza-î Mutahhara'ye girdiği zaman, etrafındaki

insanlara övünür bir şekilde. Peygamber ı(S.A.V.) E f e n d i m i z ' i =
— Es-se!âmün aieyke ey ammim (amcam) R e s û I a M a*h » diye selamiamiştı. Bunun üzerine İmâm Mûsâ da Efendimiz (S.A.V.)'in huzuruna yaklaşarak ;
— Esseiâmü aieyke ey babam» diye selamladı. Bu vaziyet karşısında Hârûne'r-Reşîd'in rengi değişti ve İmâm Mûsâ Kâzım'a:
— «!Bu tefahhur (öğünme) ne ya Kâzım?» dedi. Hac bittikten sonra da İmâm Mûsâ Kâzım'ı yanına alarak Bağdsd'a götürdü ve orada hapsetti. İşte, İmâm Mûsâ Kâzım1 bu hapishanede iken vefat etti.
Pek çok İyi ve üstün vasıflarına rağmen H â r û n e'r-Reşîd, gazablı ve isabetsiz hareketlerde *de bulunmuştur. Kendi saltanatına 17 yıl müddetle yardımcı olmuş olan vezirî ve diğer yakınlarını aralarından seçmiş bulunduğu B e r m e -k î I e r e yaptığı kötü muamele ve küçük yaştaki çocuklarını veiiahd tayin etmesi bu cümledendir.
(Hârûne'r-Reşîd, dokuz defa hacca gitmiştir. Hilâfeti müddetince bir sene cifcâd-i fî-sebîli-IIah, bir sene de zî-yaret-i beytullah ederdi. Hac esnasında da, her gün kendi malından bin dirhem halis sîm tasadduk ederdi. Hilâfeti esnasında bahşiş, ihsan ve sadaka olarak pek çok altın harcamış olmasına rağmen, vefatında da beytü'I-mâide milyonlarca altın bulunmakta idi. Seferleri ve cömertliği ile dillere destan ve binbir gece; masallarına konu olan Hârûne'r-Reşîd, zamanında şark kudret ve azametinin bir timsali olmuştu.
Kısaca, her şeye rağmen Hârûne'r-Reşîd, ilim ve faziletle ma'ruf salah ve adi ile mevsuf bir halife olarak ta rihteki yerini almıştır.

C) İlk Tetvin Edilen İslâmî İlimler Ve Bazı Fıkhi Tabirler

Kitabımızda sık sık, fıkıh, fakih, mezheb, icîîhad...gibi kelimeler geçmektedir. Nedir bunların mahiyeti? Bir de günümüzde bu konularda, ortaya yeni yeni fikir ve görüşler atan kimseler var, onların hakikat karşısında durumian ne? Kısa bir mukaddime içerisinde bu mes'eleleri tafsilâtı İle inceleyip, neticeye bağlamak elbette mümkün değil. Lâkin, muhtasar da olsa, okuyucumuza bu konularda, muteber kaynaklardan bilgi aktarmayı vazife sayıyoruz :
Asr-ı saadette yüce İslâm ilimleri, öz kaynağından yanî Re s û I u I I a h (SiA.V.) Efendimiz' den sorularak öğreniliyor ve bu bilgiler sahabeler tarafmdan biri birlerine ve diğer müslümanlara nakil ve rivayet edilerek yayılıyordu.
Daha sonra, İslâm memleketleri fütufatlarla kısa zamanda, büyük çapta genişledi. Müslümanların sayısı da buna paralel olarak hızla çoğaldı. Yeni fethedilen bu ülkelerdeki insanların pek çoğu kendi İstekleri İle İslâm'a girdiler; fakat beraberlerinde eski inançlarından bazı izler de taşıyıp getiriyorlardı. Ayrıca Asr-i saadetten sonra gelen ilk asırlarda, İslâm âleminde fevkalâde mühim, müessir ve müessif hadiseler de cereyan etti. Müslümanlar tabiatiyie bu olaylardan etkilendiler ve hadiseleri kendi hissiyatları içinde değerlendirmeye başladılar. Bu gibi hadiseleri istismar ederek, İslâm'a zarar vermek isteyen kötü niyetli kişiler de bu devirlerde zuhur etmeye ve müslümanları ifsâd etmeye çalışmaya başladılar.

Asr-ı saadeti müteakip meydana gelen savaş ve sair olaylarla tabiî vefatlar neticesinde, İslâmî İlimleri bizzat Reşûl-ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz' den öğrenmiş bulunan Sahâbs-i Kirâm'ın sayılan da azalmıştı. Hayatta kalanlar da fethedilen diğer İslâm Ülkelerine dağılmışlar ve artık asr-ı saadetteki gibi ilmi kaynağmdan öğrenip birinin diğerine nakil ve rivayet etmesi ile mes'eleleri halletme imkânı kalmamış bulunuyordu. Genişleyen ülke, çoğalan müslümanlar, zuhur eden hadiseler ve Islâırtı yıkmak isteyen fitnecilerin ortaya attığı fikirler yüzünden ilme ihtiyaç artmış, fakat islâmı bilen âlimler azalmıştı. Kısaca artık, İlmi sadırdan sadıra (göğüsten göğüse) aktararak, mes'elelere çözüm bulma devri kapanmıştı.
İşte bu noktada, İslâmİ ilimlere hakkıyle vâkıf, dinî emirlere gerektiği gibi uyup, yasaklardan da dikkatle kaçındığı herkesçe bilinen, faziletli âlimler zuhur ederek, bu yüce ilimleri sadırlardan satırlara nakletmişler ve bu sayede de pek çok ilimler tedvin olmuştur. Cenâb-ı Hak cümlesinden razı olsun.
Bu devrede tedvîn edilen ilimleri -kısaca- şöyle sıralayabiliriz :
a) Kıraat İlmi: Kur'an-ı Kerîm'in bazı kelimeleri, bir kaç vecihle okunabilir. Bu vecihlerden yedisi Peygamber {S.A.V. Efendiniz' den tevâtüren naklolunmuş bulunan okuyuş şeklidir ki bunlara Kirâat-î seb'a denir. Bunlardan başka sahih senet ile Peygamber (S.A.V.) Efendimiz'den nakledilmiş bulunan üç okuyuş şekli daha vardır ki, ilk yedi ile birlikte, hepsine kErâat-i aşere denir. Bunların dışında kalan okuyuş şekillerinin senetleri sağlam değildir. Bunlar şâz'dır, ga-rîbdir. Bu ilim ilk tedvin edilen

ilimlerdendir ve bu konuda pek çok eserler meydana getirilmiştir.

b) Tefsîr İlmi: Sahâbe-ı güzîn, âyet-i kerîmelerin manalarını, inceliklerini, nâsih ve mensûhlarını, nüzul sebeblerini bilirlerdi. Bilemedikleri bir husus olunca da, doğrudan doğruya Peygamber (S.A.V.) E f e n d i m i z ' den sorup öğrenirlerdi. Bu bilgilerini ise diğer müslümanlara şifahen nakl ve rivayet ederek öğretirlerdi. Fakat, sonraları bu yüce zatların sayısı çeşiıtli sebeplerle azalmaya başladı. Bu sebeble Kur'an ha-kîkatlarınm yazılı olarak şerh ve îzâhına ihtiyaç hissedildi ve Tefsir İlmi tedvîn edilip bu sahada kıymetli eserler yazıldı.

c) Hadis İlmi : Kur'an-ı Kerîm'in yüce manâlarını anla-mak için çoğu kere Peygamber (S.A.V.) Efendimizin sünnet-î seniyelerîne müraacaat etmek lüzumu hasıl oîur.

Peygamber S.A.V. E f e n d i m i z ' in mübarek sözlerine, kavil sünnet; fiillerine, fiilî sünnet; ümmetinden sadır o.an her hangi bir fiil veya sözü, reddetmeyip sükutla karşılamalarına da takriri sünnet denir. Bazen bunların hepsine birden, umumiyetle de kavli sünnetlerine Hadis tabir edilir.

Peygamber (S.A.V.) E f e n d I m î z ' in sünnetleri, Şer'î delillerin asillarındandır. Dinî hükümlerimizin kaynaklarındandır. Bunun içindir ki, ashâb-ı kiram, bu sünnetleri büyük bir1 itina İle hıfzetmiş ve tâbâîne nakil ve rivayet buyurmuşlardır.

İslâm memleketlerinin genişlemesi üzerine, ashâb-ı kiram her tarafa dağıldı. Her hadis-i şerifi, herkesin bilmesine elbette imkân yoktu. Onun için bazan bir

hadisi öğrenip anlamak için uzak diyarlara kadar giden zatlar bulunurdu.
Daha sonra muhaddis dediğimiz İslâm âlimleri, hadis-i şe-rîfleri müteselsil ve muntazam senetlerle, usulüne uygun olarak toplayıp tertibe çalıştılar ve bu yolla İslâmiyete pek büyük hizmette bulundular. Akılları hayrette bırakacak derecede titizlikle, çalışan bu hadis âlimleri, hadis-i şerîflerin lafızlarını zabt, manalarını şerh, vürûd sebeblerini beyan ve râvîlerin hal tercemele-rini mükemmel bir şekilde tetkik etmişler ve râvîlerin ilmî ve anlayışlarını hıfz ve z&bt şekillerini, adslat ve mertebelerini, asr-ı saadete yakınlıklarını veya uzaklıklarını nazar-ı i'tibara alarak hadis-i şerifleri tasnif etmişlerdir.
Bu sonsuz gayret ve çalışma sayesinde ilm-ü rivayeti'! - Hadîs, ilm-ü dirâyeü'l-hacSis, ilm-ü tabakâtri-mukaddisin gibi bir çok ilimler meydana gelmiş ve Peygamber (S.A.V.) E f e n d i m İ z' in sahih hadisleri ortaya çıkmış, unutulmaktan ve kaybolmaktan korunmuştur.
Peygamber (S.A.V.) E f e n d i m i z ' in hadislerini ilk defa İbn-i Şihâb ez-Zuhrî tedvin etmiştir. Sonradan bu sahada pek çok eserler te'lif edilmiştir. Hicrî 3. asırda yetişen büyük muhaddisler ise zu sahada en güzel eserleri meydana getirmişlerdir. İmâm1 Muhammed Buhâri'-nin Sahih-î Buharı isimli kitabı ile İm â m-.ı M ü s I i m'in Câmiû's - Sahîh adlı kitabı hadis konusundaki en büyük eserlerdir. Bu iki kitaba sahiheyn denilir. SünerH Ebû Davut, Sûnen-i Tirmîzî, Sünen-î Neseî ve Sünen-i İbn-i Mâce de en muteber hadis kitapîarındandır. Sahîheyn'le birlikte bu dört kitaba Kütüb-ü Siîte (altı kitap) denilir.

Hadis-i şerîfler, ravîlerinin sayısına göre şu kısımlara ayrılır :

1) Mütevâtir Hadîs: Yalanda birleşmeleri aklen caiz olmayan cemaat (topluluk)ların birbirlerinden, ilk cemaatın de doğrudan doğruya Peygamber (S.A.V.) Efendimiz'-den rivayet ettikleri ve R e s û I u I I a h (S.A.V.) Efendimiz 'den sadır olduğu konusunda tereddüde imkân oimayan hadis-i şeriflerdir.

2) Meşhur Hadis: İlk zamanlarda haber-i âhâd kabilin-s den iken, sonradan şöhrete eren ve yafan üzerine ittifak etmeîe-ri aklen caiz olmayan bir cemaat tarafından rivayet olunan ha-

3) Âhâd Hadis : Her devirde bir veya birkaç zat tarafından rivayet olunan ve meşhur hadis noktasına ulaşamiyan hadislerdir. Şartlarını ihtiva ettiği takdirde amel hususunda delil olur: ve gereği ile amel etmek vâcibtir. Lâkin i'iikat konularında delil olamaz.

d) Fıkıh İlmî: İslâm dini sayesinde faziletli bir medeni-yet ve fevkalâde adii bir içtimaî nizam teşekkü! etmiş; herkes dinî, dünyevî bir takım vazifelerle mükellef ve bir takım haklara nail olmuşlardır. İnsanların İsiâmla kavuştukları hak ve vazifelerini tayin ve tesbit; medenî, içtimaî, siyasî, işleri tanzim için müstakil bir ilim tedvinine lüzum görülmüştür. Bu sebebe binâen, eds!!e-i erfeaa dediğimiz, Kitâbu'llah, sünnet-i Resûlullah, icmâ-i ümmet ve kıyâs-ı fukahâ'dan pek çok şer'i hükümler çıkarılıp alınmıştır. Yapılan bu çalışmanın sonunda da bütün İslâm âleminin bir umumî kanunu olmak üzere yüce fıkıh iimi kurulmuştur.

Fıkıh ilmini hakkiyle bilen İslâm âlimlerine önceleri Kurra' denilirdi, daha sonra bu ilimle İştigal eden

zevata fukahâ denilmiştir. Şüphesiz ki ilk fakihler HüSefa-i Raşîdin (H z. Ebû Bekir, Hz. Ömer, H z. Osman ve H _z. Ali (R. Anhüm) ile Ab d u i I a h İbn-i Mes'ûd, Abdullah İbn-i Abbâs, Zeyd İbn-i Sabit, Abdullah ibn-i Ömer, Z ü b e y r gibi ashâb-i kiratn'in büyükleridir. (R. Anhüm)

lini bu günkü tertib üzere vaz eden I m â m -1 Azam Ebû Hanîfe Hazretleri'dir. Fıkıh mes'elelerini muhtasar bir şekilde cem ve tetvin eden zat da İ m â m-ı Azam' Hazretieri'nin talebelerinden İ m â m -1 Mu'ham-m e d 'dir. Hicrî 2. asır veya en çok 3. asır geçmeden fakıh il-minin tedvini tamamlanmış ve fıkıhla İlgili çalışmalar ve eserler kemâl mertebesine erişmiştir. Bu, gayretler sonunda İslâm âleminde fevkalâde geniş bir hukuk meydana gelmiştir.

Dünyada fıkıhtan daha ulvî, daha adaletli bir kanun yoktur. Fıkhın yüksek hükümlerine tamamiyle uyulması halinde, beşeriyetin büyük bir huzur ve saadete mazhar olacağı şüphesizdir.

İslâm fıkhının, sadece müslümanlara değil, bütün insanlara tesiri olmuş ve faidesi dokunmuştur. İslâm'ın bu tesiri hakkında şarkta ve garpda ciltlerle eserler yazılmıştır. Vaktiyle Avru-piların elde ettikleri ve özellikle Napolyon'un Mısır'dan Avrupa'ya naklettiği pek çok kıymetli fıkıh kitaplarımızdan Batı hukukçulars hayli istifade etmişlerdir.

Fukahâ-i Kiram hazretleri ibâdât, muamelât ve ukubâta teal-lûk eden bazı şer'î mes'elelerde ihtilaf etmişlerdir. Bu sebeple de müteaddin fıkhî meahebler meydana gelmiştir. Şöyîeki Şer'î delillerin esası olan Kur'ân-ı Kerîm ile Hadis-î Şeriflerin bazı lafızlarından muhtelif manaların anlaşılır olması, fâkihler arasında

ihtilafa sebep olmuştur. Ayrıca, rivayet edilen bir hadis-i şe-rîfin hakikaten Peygamber (S.A.V.) Efendimiz'-den sâdır olup olmadığı; zahiren birbirlerine zıt görülen iki delilden hangisinin tercih edileceği mes'eieleri de bu ihtilaflara sebep olmuştur.

Ayrıca, sonsuz dünya olayları, örf ve adetlere dayanan bazı hükümlerin zaman ve mekanın değişmesi İle değişmesi gerektiğinden ve her hadise hakkında kat'î bir nas bulunmayacağından bu hususlarda fukaha'ntn İhtilafa düşmelerine sebep olmuştur.

Bunlar ve bunlara benzeyen diğer meşru' sebeplerden dolayı ortaya çıkan muhtelif fıkhî görüş ve reyler neticesinde de ehl-î sünnete mahsus olan, muteber fıkhî mezhebler meydana gelmiştir, kurulmuştur.

Beyan ettiğimiz veçhile, İlk zamanlarda ehl-i sünnet ve'l-ce-mâate bağlı mezheblerin sayısı çoktu. Lâkin, bu mezheblerden gerekli şartlan tamamiyle ihtiva eden, müslümanların ihtiyaçlarını temine kâfî gelen ve umumun kabulüne mazhar olmuş buiu-nan dört mezheb yaşayıp payidar olmuştur. Bunlar, İ mâ m-ı Âzam Ebû Hanîfe, İ m â m -1 Mâlik, İmâm-ı Şafiî ve İmâm-s A h m e d b. H a n b e I Hazret-' leri'nin mezhebleridir.

Diğer mezhebler ise, ya zuhurlarının başlangıcında tabî olanları kalmıyarak, bu cihetten bitip tükenmişler veyahud da tabî olanları vakit vakit zuhur ederek İslâm dünyasının belli bir kısmına münhasır kalmışlardır. Abdullah b. Ş ü b r'u m e ve M u h a m m e d b. E bî L e y I â 'mn mezhebleri ilk zamanlarda tabiî kalmayan mezheblerden, D â v û d-i Z â-h i r î'nin mezhebi ise tabileri zaman zaman zuhur eden mez-heblerdendir.

Hakkında kat'i nas bulunmayan hususlarda fukahâ-i kiram'in şer'î usulü dairesinde îctihad etmeleri şer'an caizdir. İctihad: füru'attan olan bir şer'î hükmü, şer'î delillerinden istinbat ve istihraç hususunda, müctehid'in olanca ilmî kudret ve takatinf sarfetmesi demektir. Kitâbullahı ve sünneî-î Resülulıah'ı hakkiy-le bilen âlimlerin îctihad yapmalarının meşrü'iyyeti bütün müslü-manlar için ilâhî bir rahmet olmuştur. İçtihadın meşru' kılınması îctimâ'î işlerin en güzel bir şekilde tanzimini ve medenî terakkıyâtın sür'atle meydana gelmesini mûcibtir. İctihad, muazzam İslâm şer'iatının hikmet ve maslahat üzerine kurulmuş olduğunu, her asırda ve her yerde kâbil-i tatbik bulunduğunu is-bata kâfî bir esastır.
Fakat, şurası akıldan çıkarılmamalıdır ki, ictihad'ın pek çok mühim şartları vardır. Öyle, her aklı esen kimse ictihad yapamaz; istiihad'a muktedir olamaz. Hele, islâmî ilimlerle hakkıyle mücehhez olmayan, dine titizlikle bağlılığı ve fazileti herkesçe ittifakla kabul edilmiş bulunmayan kimselerin, ulu-orta içtihada kalkışmaları katiyyen doğru değildir. Böyle bir davranış, pek çok dinî mahzurları beraberinde getirir. Müslümanlar arasına boş yere İhtilaflar ve ayrılıklar sokar.
ictihad konusunda gerekli hassasiyeti göstermeylp, bilgisizce, sorumsuzca ve yetkisizce içtihat yapmaya yeltenen, yakın zamanlarda yaşamış bazı kimselerin ve onların tarihteki ve günümüzdeki uzantılarının İslâm âleminin başına ne büyük belâlar açtıkları ve nekadar yıkıcı fitneler çıkardıkları bu gün apaçık ortadadır. Birleştireceğiz derken dağıttılar ve güçsüz düşürdüler. Islah edeceğiz derken, bozuldular ve

yabancıların oyununa geldiler. Kendilerinin ilim, diyanet ve faziletleri âmmece müsellem olmadığı halde, büyük müctehidlere dil uzatacak derecede hadlerini aştılar da, cehl, kibir, enaniyet ve kötü niyetlerini ortaya koydular. Dört hak mezhebi -'haşa- fazla görerek, birleştirmek sevdası ile herkesin İctihad edebileceğini İleri sür-düier de, herkese ictihad ettirerek, sayısız mezheplerin ortaya çıkması için kapı aralamaya çalıştılar.
Ama elbette kötü niyet ve kötü amelliler muvaffak olamı-yacaklardır. İslâm, elbette bütün ihtişamı ile kıyamete kadar bakî kalacaktır.
e) Fıkıh Usûlü İlmi: Ashabı Kiram ve o örnek nesli ta-kip eden se!ef-i sâiâhîn, arapca lafızların bütün inceliklerine, yaratılışları ve bu dildeki üstün güç ve mehâretleri sayesinde tamamen vâkıf idiler. Arapça lafızlardan hüküm çıkarmak için ilim halinde tedvîn edilmiş bir takım usûl ve kaidelere muhtaç değildiler. Bundan dolayı onların zamanında şer'i delillerden dinî hükümleri istinbât ve istihraç için müstakil bir ilim yoktu. Fakat, sonradan gelen âlimlerin büyük bir kısmı lisan bakımından bu iktidar ve mehâreti gösteremediklerinden, bu mahiyette bir ilme ihtiyaç hissedildi. Dolayssiyle ulemâmızın büyükleri tarafından Fıksh Usulü fimi tetvin edildi. Bu ilim sayesinde edîîle-î erbaa'. nın ahvâli ve bu delillerden şer'î hükümlerin hangi usûl ve yollarla çıkarılacağı en güzel bir şekilde öğrenilir.
Kısa tarifi İle, şer'î hükümleri, tafsili delillerinden istinbâ-ta kendileri ile ulaşılan kaideleri ta'rife mütekeffil olan ilimdir. Mevzuu, kendisinden hüküm

çıkan delilller; gayesi ise, hükümleri bilip, gereğince amel ederek, saadete ulaşmaktır.
Bu ilmi ilk vaz' eden İmâm Ebû Yûsuf Hazretleridir. Diğer Hanefî fâkihleri de bu ilmin mes'elelerini genişletip, zenginieştirmişler ve süslemişlerdir. Hanefî Fâkihlerinden Ebû Zeyd ed-Debûsî de Fskıh Usulü İlmini kemâl mertebesine yükseltmiştir.
Hukuk, ceza, idare ve sair konulardaki fıkhî hükümler, fıkıh usulü ilmi kaidelerine uyularak şer'î delillerden çıkarılmıştır. Bu hükümlerden hiç biri başka milletlerin hukukundan alınmış değildir. Bu durum ise, dünyada sadece İslâm kanunu demek olan Fikha mahsus fevkalâde müstesna ve şerefli bir haldir.
Hanefî fıkhına hizmet edip bu konuda çalışan, eser verip, talebe yetiştirerek bizlerin yolunu aydınlatan fukahâ pek çoktur. Bu fukahâ'dan ilim ve hizmet itibariyle en başta gelenlerini şifr şu kıt'ada ne güzel toplamış :
«Fıkhı, İ b n i M e s ' û d ekti. Ve A Ik a m e biçti. Sonra İbrahim fNehaî) harman yapıp dövdü.
(İmâm-ı Azam Ebû Haîfetî'n-JNu'man Öğüttü ve
[İmâm Ebû Yûsuf) Yâkub (b. İbrahim) hamurunu kardı.
(İmâm) M u h a m m e d de ekmek yapıp pişirdi. Diğer insanlar da hazır yiyorlar.»
Hanefî fıkhı, esas itibariyle İmâm-ı Âzam Ebû H a n î f e ' nin, İmâm Ebû Y û s u f' un ve İmâm Muhammed'in kavillerine dayanır. Mes'eleler umumiyetle bu üç büyük imâm tarafından incelenmiş ve hükme bağlanmıştır. Fıkıhta., bu üç mübarek zata, üç imâm manasına «Eimme-İ Selâse» tabir edilir.

İmâm-ı Âz.a m Ebû Ha n î f e ile İmâm Ebû Yûsuf'un ikisine «Şeyhaytı» tabir olunur1.
İmâm-ı Âz a m Ebû H a n î f e ile İmâm Muh a m m e d ' in ikisine Tarafeyn» tabir olunur.
İmâm Ebû Yûsuf ile İmâm Muham-m e d ' in ikisine ise «Sâhîbeyn» veya «İmâmeyn» tabir olunur.
Fıkıh kitaplarında sık sık kullanılan, Eimme-i Selâse, Şeyhayn, tarafeyn, sâhîbeyn ve îmâmeyn gibi tabirler, yukarıda yazdığımız manalarda kullanılan tabirlerdir.
«Tarîh-i Bağdâcf» Hanefî Meshebî'nın dört büyük imâmı için şunları naklediyor:
M ü z e n î' ye birisi gelip Irak Fuhakâsım sorarak :
— Ebû Hanîfe hakkında ne dersin?demiş o, da :
— Onların efendisidir, ulusudur, cevabını vermiş, gelen şahıs:
Yar Ebû Yûsuf? diye sormuş.
Hadîse en çok tabi olanlarıdır, cevabını almış.
Muhammed b. Hasan?
Furû' mes'elelerini en çok açıklıyanlandır.
Ya, Z ü f e r ?
Kıyasta en keskin olanıdır.
f) Hilâfiyat İlmî : Büyük müctehitler, hakkında nas bulunmayan bazı meselelerde ihtilafa düşmüşlerdir. Aslında her birinin bu konudaki içtihadı bazı delillere ve asıllara müstenittir. İşte müctehidlerin ihtilaf ettikleri mes'eleleri ve her birinin çıkarttığı hükümleri kendilerine bu konuda muhalefet edenlerin reddetmesine karşı deliller ile müdafaa etmek üzere Hilâfiyat ilmi tedvin olunmuştur. Bu ilim bir bakıma, İslâm kanunlarını mukayese ilmidir.
Bu ilmin müessisi Ebû Zeyd ed-Debûsî1 nîn, Kitâbü't - Ta'Iîka; İ m â m -1 G a z â I î ' nin Kitâbü'l - Makasıd gibi

eserleri bu konudaki mühim kitaplardandır.

g) Ahlâk İlmi: Bu ilim, insanın hayatını tanzime ve davranışlarını düzeltip güzelleştirmeye yarayan bir ilimdir. Her milletin ahlâk ilmi olmuştur ve halen de vardır. İslâm'ın dışında ki ahlâk telakkileri ve ahlâk ilimleri felsefeye dayanır. İslâmda ahlâk ilmi ise, Kur'an-ı Kerîm'İn naslarma, Peygamber (S.A.V.) Efendimib'in sünnetine ve İslâmî âdaba müstenittir.

Ahlâk'a ait ilk eser Abdullah b. Mübarek'in Kitâbü'z-Zühd'üdür. İmâm-ı.Gazal î' nin İhyâu Ulûmi'd-
Dîn'i ve Kınalı-zâde Ali E f e n d i' nin Ahlâk-ı Alâî'-si de muteber ahlâk kitaplarındandır.

h) Tasavvuf İlmi : Ruhun terbiyesinden, kalbin tasfiyesinden, seyr ve suluktan, ma'nevî zevklerden bahseden bir ilimdir. Tasavvufun pek çok tarifi vardır. Biz bunlardan ikisini kaydetmekle yetineceğiz. Tasavvuf: Kalbi Allah (C.C.) a bağlamak ve mâsivâdan alâkayı kesmektir. Tasavvuf: Zahiri ve batını şer'î âdâbla süslemenin semeresi olarak, insanda tecellî eden feyz-i nebevinin kemâlatından ibaret bir haldir.

İslâm'ın ilk zamanlarında nefs mücadelesi ile ibadet ve taat-la meşgul olan zatlara âbid, zâhid denilirdi. Bu gibi zatlara soTı-ralan söfî, mutasavvıf denilmiştir.

Tasavvufun menbâı Kur'an-ı Kerîm ve Hadis-i Şeriflerle, Hz. Ebü Bekir (R.A.) ve Hz. Ali (R.A.) gibi büyük sahabelerin yüce sözleridir. Bu kaynaklardan gelen ruhanî neşve sayesinde İslâmî tasavvuf doğmuştur. Yoksa, tasavvuf müslümanlara diğer milletlerden gelmiş bir şey değildir. Bu iddia, olsa olsa, İslâmî haki-katları bilmeyenlerin câhilce bir iddiası ve iftirası olabilir.

Tasavvufta, İslâm'ın zahirine en ufak bir muhalefet olamaz. Ayrıca tasavvufun ümmetteki ruhî kabiliyeti inkişâf ettirdiği de bir gerçektir. Bu sahada da pek büyük ve faydalı eserler telif edilmiştir.

İslâm Dini ve İçtimaî Hayat

îslâm Dinî, beşeriyetin maddî, manevî kalkınmasını temin eden bir ilâhî nizamdır. Cemiyetlerin maddî kalkınması, o toplumun iktisadî ve İdarî kuvveti ile orantılıdır, İslâmsa, her sahada çalışıp, ilerlemeyi ve birlik ve beraberlik içinde yaşamayı emretmektedir. Manevî kalkınma ise iiimie, İrfanla, fikir aydınlığı ile dinî, ahlâkî İyi bir terbiye almakla mümkündür.
Yüce dinimiz bu hususlarda gereken âmil ve sebepleri beşeriyete göstermiş ve öğretmiştir. Dinî kitaplarımızın muhteviyatına ve İslâm tarihinin şanlı sayfalarına bakanlar bu ifademizin kuru bir iddia olmadığını göreceklerdir.

İslâm Açısından Eşitlik

İslâm dininde bütün insanlar yaratılışta birdirler, bir aileden çoğalmışlardır. Hiç bir topluluğun diğer bir topluluğa, hiç bir kavmin diğer bir kavme üstünlüğü yoktur. Cinsiyet ve kavmiyetle öğünrnek yasaktır. İnsanların Allah İndinde en mükerremi en çok takva sahibi olanıdır. Nitekim Rabbımız, Kur'an-i Azîmü'ş-sâmnda «Ey insanlar, muhakkak kî biz sizi bir erkekler bir dişiden yarattık. Siz [sırf) hirbirinizle tanışmanız için büyük büyük cemiyetlere, küçük küçük kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki sizin Allah nezdinde en şerefliniz

takvaca en İleride olanınizdır. Hakiykaten i Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.»[14] buyurmuştur.
Müslümanlıkta zadeganlık unvanına ve İmtiyazına sahip özel bir sınıf da yoktur. İnsanlar yaratılışta eşit oldukları gibi hukuken de eşittirler. Bir hükümdar ile her hangi bir vatandaş arasında hukuk açısından bir fark yoktur. Mahkeme huzurunda her ikisi de aynı vaziyette bulunmaya dinimizce mecburdurlar.
Peygamber (SAV.) Efendimiz: «İnsanlar birbirlerine tarak dişleri gibi müsavidirler.» mealindeki hadis-i şerifleri yüce dinimizin insanlar arasında adalete ve eşitliğe ne kadar ehemmiyet verdiğini tereddüte mahal kalmadan, ortaya koymaktadır.
İslâm Dininde ruhanî, cîsmânî diye iki içtimaî sınıf da yoktur. Her müsluman aynı hukuka sahip, aynı vazifelerle mükelleftirler, Müslümanların memleketinde herkesin şahsî, fikrî ve ilmî hürriyeti vardır ve bunlar meşru' bir şekilde korunmuştur.
İslâm dinî yalnız ruhanî veya yalnız cismânî bir din değildir. Dolayısiyîe, müslümanların vazifelen de yalnız ruhanî veya yalnız cismânî vazifeler değildir. İslâm, hem ruhanî hem de cismânî vazifeler değildir. İslâm, hem ruhanî hem de cismânî vazifeleri içine alarak, inananları yüceltmek ister. Bunun i;indir ki dinimiz ibâdetlerimizi ve vicdanî vazifelerimizi bize öğretip, telkin ettiği gibi içtimaî, idarî, iktisadî ...vazifelerimizi de tayin etmiş ve göstermiştir. Bazılarınca söylenen «din yalnızca vicdan işidir» gibi sözler, İslâmiyet'in yüce hakikatini bilmemekten doğmaktadır.

İslâm Açısından Hürriyet

İslâm nazarında herkes hür olarak dünyaya gelir; herkes fikrinde ve ilmî kanaatinde hürdür. Hiçbir kimse bir başkasının hürriyetine haksız yere taarruz edemez. Tabiîdir ki, insanların böyle-, ce hür olmaları, kendilerinin bazı vazifelerle mükellef tutulma-maları ve bazı kayıtlarla bağlı olmamaları demek değildir. Görülmez mi ki bu kâinatta tamamen hareket sarbestisine sahip, dilediğini dilediği şekilde yapan bir zerre bile yoktur. İnsanlar ise, Allahu Teâlâ'nın lütfettiği akıl nimetine mâlik ve medenidirler. Diğer yaratılmışlara nîsbetle, kendilerine verilen kudretten, daha çok istifade edebilmektedirler. Bundan dolayı, kendilerine dünyevî ve uhrevî pek çok vazifeler verilmiştir. Bu vazifeler de yine kendi menfaatleri gereğidir. Onun içindir ki insanların hareket serbestisi kısmen tahdid edilmiş, sınılandırilmiştır. Ama, meşru1 olan hürriyet hakları dinimizce her şekilde mahfuz tutulmuştur.

Müslümanların 14 asırdır yaşadıkları bu hürriyet havasına Avrupalılar son zamanlarda ve kısmen nail oldular. Eriştikleri bu kısmî hürriyet onları âdeta sevinçten deli etti.

Bir bakıma Avrupalılar, nail oldukları bu kısmî hürriyetten dolayı sevinip, taşkın ve ölçüsüz hareket etmekte mazurdular.

Çünkö, hrisîiyan dünyası idarecilerin ve ruhban sınıfının baskısından dolayı asırlarca zati hürriyetten mahrum yaşamıştı. Hatta bazı zamanlarda, hükümdarlar bile papaların afarozuna uğramışlar ve

uzun ımüddet mahrumiyet içinde yaşamışlardır. Ruhanî reisler dilediklerini cennete gönderirler, 'istemediklerini de cehenneme yollarlardı. İHatta, her hangi bir kimsenin hidayete erebilmesi için de kendilerinin tavassutunun şart olduğunu söylerlerdi. Dinî sırların, fikirle anlaşıiamıyacağıni, çözülemîyeceği-ni iddia ederler ve insanların dine körükörüne bağlanmasını İsterlerdi. Böylece de, Allahu Teâlâ'nın İnsana büyük bir armağanı olan aklın kıymetini düşürmeye ve düşünme hassasını iptale çalışırlardı. Bu adamlar, sadece kendi imtiyazlı durumlarını korumak ve dinî mahiyetlerini gizleyebilmek için, okumak ve yazmak işlerinin kendilerine has bir hak olduğunu savunmuşlar ve böyece de diğer insanları asırlarca ilmî ve fikrî hürriyetten mahrum bırakmışlardır. Bu zihniyetin, nice bilgin ve düşünürleri ateşe attığı ve nicelerine zehir içirdiği, nicelerini de giyotine verdiği tarihen sabit gerçekler değil mi?
Bir de şerefli İslâm tarihine bakılsın. İnsanın şahsına, fikrî ve İlmî hürriyetine karşı işlenmiş herhangi bir cinayete her hangi bir faciaya rastlanabilir mi? Elbette rastlanamaz. Çünkü İslâm nazarında herkes kendi ameline göre mükafat veya mücazat görür. Hatta Peygamber (S.A.V.) Efendimi? bile İsetdiğini bizzat hidayete nail edemez. Dilediğine 'hidayet eden ancak Cenâb-ı A I I a ıh 'tır. Nitekim, Kur'an-ı Kerîm'de : «Hakıykat sen (habibim) her sevdiğin kişiyi hidayete erdiremezsin. Fakat Allah'dır ki kimi dilerse ona hidayet verir ve O, hidayete erecekleri daha iyi bilendir.»[15] buyurulmuştur.

İslâm'da akim ve fikrin büyük bir kıymeti vardır. «Âhiret gününde mü'minlerin akıllarının dereceleri nisbetinde yüce mertebelere nail olacakları» bir hadis-î şerifte beyan buyurulmuştur.
Kur'an-ı Kerîm'de dinî hükümleri idrâk ve mahlukâtın hakikatim anlama hususunda akıl ve fikir kuvvetlerini kullanmıyanlar, «düşünmezler mi?», «akletmezler mi?» diye pek çok yerde îkaz edilmekte ve bu durumları kötülemektedir.
Dinimize 'göre, ilimler ve fenler herhangi bir had ile sınırlandırılmamış olduğu gibi herhangi bîr zümreye de tahsis edilmemiştir. Kadın ve erkek her müslüman için ilimleri ve fenleri tahsil etmek dinî bir vazifedir.
Bu vaziyet karşısında, İslâm'a düşman olan ve düşmanca davranan kimselerin bu konudaki cahilliklerine acımak ve şaşmaktan ve onlara gözünü aç da İnsafla İslâm'a bak demekten başka elden ne gelir.

İslâm Açısından Esaret

Esaret usûlü ilk asırlardan beri beşeriyette câri olmuş bir haldir. Vaktiyle milletler arasında aslî hal, harp hali idi. Bu sürekli harbelrde, 'her millet eline geçirdiği esirleri öldürürdü. Sonraları bu usûl biraz değişti. 'Esir düşenlerin hepsi öldürülmüyordu. Bunlardan bir kısmı Ziraatte ve diğer ağır işlerde çalıştırılıyordu.
Esirlik, sadece bu harblerin sonucunda meydana gelen bir durum da değildi. Habeşistan ve saire gibi bazı Afrika ve Asya ülkelerinden bir takım insanlar satın alınarak veya zorla kaçırılarak köle ve câriye olarak

kullanılırdı. Hatta borcunu Ödeyemeyen veya oynadığı kumarda kaybedenler bile köle ittihaz edilebilirdi.
Eflâtun gibi batının iftihar ettiği bir 'çok filozoflar dahi bu esaret usulünden övgüyle bahsetmişlerdir.
İslâmiyet geldiği zaman, insanlardaki hürriyet anlayışı bundan ibaretti ve esaret bu derece yaygın bir hal almıştı. Esaret müessesesini bu halde bulan İslâm dini, onu birdenbire ortadan kaldırmayı hikmet ve maslahata uygun bulmadı. Fakat esaret konusunda birçok âdilâne hükümler va'z ederek bu müesseseyi ıslah etti ve pek çok sınırlamalar getirdi.
Müslümanlar da vaktiyle esirleri köle ittihaz ederlerdi. Fakat onları kendi ailelerinin fertleri gibi korurlar, en yüksek mektep, medrese ve daru'l -fünûn'1-arda okuturlar, liyakatli olanlarını da en yüksek devlet "hizmetlerinde istihdam etmekten zerre kadar çekinmezlerdi.
H z. Ömer (R.A.) in :
— Ebû Huzeyfe'nin azadlısı S â M m sağ olsaydı, onu veliyiahd ederdim» dediği meşhurdur.
Kur'an-ı Kerînı'de Yüce Rabbimlz, Köle ve ca-riyelerinize rıfk ve ihsanla muamele ediniz.» diye müteaddit emir ve tavsiyelerde bulunmuştur.[16]
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz de:
— «Köle ve carîyeteleriniz hakkında A I I a h ' tan kor-kunuz! Onlara yediğiniz yemekten yediriniz ve giydiğiniz elbiselerden giydiriniz. Kendilerine tâkatlanndan fazla iş teklif etmeyiniz.» buyurmuşlardır.
Bununla beraber İslâm dininde köle ve cariyeleri azad etmek en büyük ibadetlerden sayılmıştır. Köleliği

ortadan kaldırmayı gerektirecek pek çok sebep ve ahkâm mevcuttur.
Hataen adam öldüren, ramazan-ı şerîf orucunu teammüden bozan, yemin ettiği halde onu yerine getiremeyen kimselerin, ceza olarak köle azad etmeleri bu cümleden olan şer'î sebeblerden-dir.
Şurası kesin olarak bilinmelidir ki, İslâmiyetin kabul ettiği esaret müessesesi ve bu konudaki tatbikatı ile yakın zamanlara -hatta günümüzde de- kadar medenî (!) Avrupa'da carî olan esaret usulü asla mukayese edilemez.
Avrupalılar ve Amerikalılar esirlerini hayvanların bile yapamıyacakları kadar ağır olan işlerde çalıştırırlar ve bunları her türlü insanî haklardan mahrum bırakırlardı. On sekizinci yüzyılın sonlarına kadar zavallı zencilere yaptıkları zulümler en katı kalpleri bile titretecek vahşette idi. Bu gün bile, esaret müessesesi ilga edilmiş olmasına rağmen, medenî (!) batılıların müstemlekelerinden getirerek, kendi millî ve siyâsî varlıklarını korumak için, cephelere bol bol ve sorumsuzca sürdükleri on-binlerce Afrikalı ve Asyalılara uyguladıkları dayanılmaz muamele, eski esaret sisteminin yeniden hortlatılmasmdan başka ne olabilir? Batılıların «paralı asker» yaftası altında, başka milletlerin evladlarını kendi nâm ve hesaplarına cebhelere sürmeleri, yaşayabilmek için, gözlerini kırpmadan onları ölüme göndermeleri esaretten başka ne İle îzah edilebilir?

İslâm Açısından Savaş

H z. M u b a m m e d [S.A.V.) Efendi m I z kendisine Peygamberlik vazifesi tedvi' edilince, insanları senelerce mevizay-i hasene ile rıfk ve mülâyemetle hak yol olan islâm dinine da'vet etti. Kâfirler ise bu güzel Öğütlerden, bu fevkalâde ince ve yumuşak muamelelerden gerekli nasihati almadılar, İslâm'a gelmediler. Aksine âlemlere rahmet olmak üzere gönderilmiş bulunan o yüce Peygamberimize ve O'nun ashabına tecavüz ve taarruzda bulundular, zulüm ve işkence ettiler. Küffârm bu zulüm ve işkencesi neticesinde şehid olan sahabeler olduğu gibi, pek çok sahabî de bu sebeple öz memleketleri olan Mekke'yi terk ederek başka diyorlara hicret etme mecburiyetinde kaldılar. Habeşistan'a yapılan hicretlerle, Mediney-i Münevvere'ye yapılan hicretler ve Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) E f e n d İ m i z ' in de Medine'ye hicret buyurması bu cümledendir.

Nihayet, Peygamber (S.A.V.) E f e n d i m i z ' in hicretlerinden bir veya iki sene sonra, R a b b ı m ı z cihad'a izin verdi.

Görüldüğü gibi, müşrikler İslâm'ı iyilikle kabul etmiyorlar ve kabul etmemekle de kalmayıp, müslüman olanların en tabiî ve mukaddes hakları olan inanma hürriyetlerine de müdahale ediyorlardı. Müslümanlar bütün insanların cehaletten ve şirkten kuitulmasim talep ediyorlar, müşrikler ise bu ulvî gayenin tahakkukunu engellemek için gayr-i meşru' her yola, zulme, işkenceye, su-i kaste başvuruyorlardı.

Mukaddes bir hakkın, ulvî bir gayenin muhafaza ve müdafaası sulh yolu ile yapılan bütün çalışma ve gayretlere rağmen mümkün olmuyordu. Bunun için - sulh İçin 'her yol denendikten sonra-kuvvete

başvurmaktan başka çare var mı? Sulh yolu ile mümkün olmuyorsa, en mukaddes haklar ve ulvî gayeler uğruna kuvvete başvurmaktan daha meşru' ne olabilir?
Bazı1 batılılar, dinimizin cihâd hakkındaki hükümlerine bakarak, İslâm dininin kılıç kuvvetiyle yayıldığını, hristiyanliğin ise bil'akis sulh ve barış içinde genişlediğini iddia ederler. Bu iddia bütünü İle hakikata muhaliftir.
Bu İddianın Islâmiyetle ilgili başlıca yanlışlıkları şunlar:
a) İslâm dinî esasen hikmet ve nasihat üzerine kurulmuştur. Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Kerîminde :
— (İnsanları) Rabbının yoluna hikmetle (hakkı açıklayan, şüpheleri gideren delillerle, sağlam hüccetlerle) ve güzel öğüdle (ikna' edici hitabelerle, faideli tâbirlerle) da'vet et. Onlarla mücadeleni en güzel yol hangisi ise onunla yap[17] buyurmaktadır.
İslâm'ın kılıç zoru ile yayıldığını iddia edenler şu sorulara nasıl cevap verecekler?
— Hz. M u >h a m m e d Mustafa (S.A.V.) E f e n -d im ize, Peygamberlik vazifesinin verilmesinden hemen sonra İslâm şerefi ile şereflenen bir çok münevver ve kudretli zatın Müslüman olmasında hangi kılıcın tesiri olmuştu acaba?...
— Habeşistan İmparatoru Necaşî hangi kuvvetten korktuğu için İslâmiyeti kabul etmişti dersiniz?
— Hîcret-i Nebevî'y' takiben Müslümanlığı seçen milletler, bir avuç insandan korktukları için mi müslüman olmuşlardı?

— Ya bu gün! ...Bu günkü duruma ne dersiniz : Müslümanlar asırlardan beri zor ve baskı kullanabilecek bir durumda olmadıkları halde, dünyanın her tarafında, bilhassa bütün Afrika'da, Amerika'da, Avrupa'da, Hindistan'da, Endonezya'da binlerce, on binlerce insanın İslâmiyeti kabul etmeleri hangi kuvvete dayanmaktadır sizce?
Güneşin balçıkla sıvanamıyacağı gibi, İslâm'ın da sırf insanlığı dünyada ve âhirette huzur ve saadete erdirecek yegane nizam, hak din olmasından dolayı yayıldığı ıgerçeği de örtbas edilemez, saptırılamaz. Çünkü gerçek sadece budur.
b) Bununla beraber, İslâm cihanşümul bir dindir. Bundan dolayıdır ki tarihte pek büyük İslâm devetleri meydana gelmiştir. Günümüzde de bir milyara yakın müslüman ve İslâm devletleri vardır. Böyle bir dinîn harb ile alakalanmaması, bu konuda kaideler vaz' edip, hükümler İhtiva etmemesi mümkün olur mu?
Görülüyor ki, insanlar arasında harb eksik olmamış ve eksik olmayacağa da benzemektedir. Şuursuz ihtiraslara sahip.insan, oğlunun aralarında hayat mücadelesinden harbden eser kal-mıyacak bir olgunluğa erebileceği ümid bile edilememektedir.
Islâm'sa, kaçınılması mümkün görülmeyen bu mücadeleleri bir takım İnsanî ve ahlâkî kaide ve usullerle kayıt altına alıp tahdit etmiştir. Bu konuda vaz' ettiği yüce ahlâkî hükümlerle, harbin facialarını hafifleştirmiştir.
İddianın hristiyanlıkla ilgili kısmına gelince :
a) Bu iddianın «hristiyanlıkta cihad yoktur, cihadia ilgili hükümler yoktur.» bölümü üzerinde dikkatle durulması gereken bir husustur.

Hz. İ s a (A.S.) dünyada bulunduğu müddetçe kendisine pek az kimseler inanmıştı. Durum böyle olunca, H z. İsa (A.S.) m cihada mezun olması zaten düşünülemez.
Ayrıca, hristiyanlar: «Hz. İsa (A.S.), Hz. M û s â (A.S.) in şeriatını neshetmemiştir.» iddiasında bulunuyorlar. M û s â A.S.) in şeriatında ise cihad mevcuttur. H z. İsa (A.S.), H z. M û s â (A.S.) in şeriatı ile amel ettiğine göre H z. İsa' nın şeriatında da cihad var demek değil midir?
b) Hristiyanlığın sulh ve barış yoluyla genişleyip yayıldığı iddiasına gelince; bu da hilâf-ı hakîkat bir iddiadır.
Sulh ve barış yanlısı bir dine mensub olduklarını iddia eden hristiyanlann, milâddan bu yana harbsiz geçirdikleri bir asır var mı? Hâlen birbirleri ile ve diğer dinlere mensup milletlerle savaşan hristiyanların mevcudiyeti ne ile izah edilebilir?
Hristiyanlığın yayılmasında kılıcın pek çok müessir olduğu tarihen sabit bir gerçektir: K o s t a n t i n siyasî bir maksatla hristiyanlığı kabul etmiş ve bir dinin yayılması için pek çok savaşlar yapmıştır. Bu gerçeği kim inkâr edebilir.
Saksonyahları kuvvet kullanarak Ş a r im a n ' in hristîyan-laştırmiş bulunduğu tarih kitaplarında yazılı değil midir?

İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Hazretleri'nin İmâm Ebû Yûsuf'a Vasiyeti:

Ey Ya'kub!
Sultana (devlet başkanına) saygılı ol. Kendi vakarını da muhafaza et. Onun makam ve mevkiine de ta'zim et.

İlmî bir mes'ele veya bir ihtiyaç dolayısı ile seni çağırma-dikça, huzuruna girmekten kaçın. Çünkü, onun huzuruna lüzumlu-lüzumsuz girip çikarsan, sana itibar etmez, kıymet vermez. Onun indinde değerin düşer, mevkiin sarsılır.
Sultan ile ilişkilerinde, ateşten faydalandığın gibi davran; uzakça dur; ona çok yaklaşma. Ateş çok yaklaşanı yakar, uzakta kalana fayda sağlamaz. Sultan da ateş gibidir, herşeyi kendisinde görür; kendisinde gördüğünü de bşka kimsede görmez.
Sultanın huzurunda, -bilhassa ilmî konularda- çok konuşmaktan sakın. Çünkü söylediklerini alır ve sonra bunları senin aleyhine kullanır. Kendisini etrafındaki kimselere senden daha âlim gösterebilmek için, senden öğrendiklerini kendi bilgisi imiş gibi söyler. Hatta seni hatalı çıkarmaya çalışır. Muhitinde gözden düşersin.
Sultanın huzuruna girdiğin zaman, hem kendi kadrini, hem de başkalarının kadrini bil ve koru. Sultanın yanında tanımadığın bir âlim varken huzura girme : Çünkü, sen ilim cihetinden ondan aşağı bir durumda bulunabilirsin ve ola ki huzurda yaptığın konuşma ile ondan üstün gözükebilirsin. Bu sebeple adamın seni bir zarara uğratmak için çalışması muhtemeldir.
Bu hâlin tersi de mümkündür: Sen ondan daha bilgili olabilirsin. Buna rağmen, sultanın huzurundaki konuşmalarla ondan aşağı bir seviyeye inebilirsin; öyle gözükebilirsin. Bu takdirde de sen sultanın gözünden düşersin.
Sultan sana ilmî, fıkhî bir iş, bir görev teklif ederse, düşün ve ancak senin şahsiyetine ve mezhebine uygun görürse» kabul et. Sana ve mezhebine rıza gösterilmeyeceğini anlarsan o işi, görevi kabul etme.

Sultanla buluşmak için, onun adamlarını ve etrafındaki kişileri vasıta olarak kullanma. Sultanla doğrudan doğruya kendin buluş, görüş. Etrafındakilerden uzaklaş ki, sultan indinde şerefin ve merteben yerinde kalsın.
'Halkın önünde lüzumsuz konuşma, sadece sordukları suallere cevap ver.
Halk ve tüccarlar arasında da zarurî ve dinî ilimlerle ilgili olmayan sözlerden sakın. Böyle yaparsan mal ve dünyaya rağbetinden bahsedilmez. Aksi halde halk ve ticaretle iştigal edenler, haklarındaki hüsn-ü zannını kötüye yorarlar ve onlara rağbet etmeni, kendilerinden rüşvet almış olman şeklinde yorumlarlar.
Halk arasında gülme ve hatta gülümseme. Çarşı ve pazar yerlerine de fazla çıkma.
Halkla ve halkın ihtiyarları ile birlikte yol ortasında yürüme. Çünkü onların arkasında yürürsen, bu durum senin ilmine hakaret olur. Onların önlerinde yürürsen, bu durumda da onlar seni ayıplarlar. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz: «Küçüklerine sevgi, büyüklerine saygı göstermiyenler bizden değildir.» buyurmuşlardır.
Yol ağızlarında ve köşebaşlarında oturma. Bir yerde oturman gerekiyorsa, mescitlerde veya mescitlerin avlularında otur. Dükkanlarda da oturma.
Çarşıda, sokakta ve mescitlerde bir şey yeme.
Yol kenarlarındaki çeşmelerden, musluklardan ve sakaların ellerinden su içme.
Safî ipekten veya ipekten yapılmış atlas gibi kumaşlardan elbise giyinme. Zira bunlar, insanı gevşekliğe ve ahmaklığa sevkeder.
Eşinin yanında başkalarının hanımlarından ve hizmetçilerin işlerinden bahsetme. Böyle şeylerden söz

edersen, karın sana karşı edepsizlik ve küstahlık eder. Sen başka kadınlardan bahsedince, karın da kendinde, yabancı erkeklerden söz etmek hakkını bulabilir.
Mümkünse, dul bir kadınla veya yanında babasını veya anasını veya Önceki kocasından olan kızını getirecek olan kadınla evlenme. Bu mümkün olmaz da bu vasıftaki kadınlardan birisi İle evlenirsen, en yakın da olsa hiç bir akrabasının, kadının yanına girmemesini şart koş. Çünkü, kadın seninle evlenerek mal ve servet sahibi olunca, babası onun bütün malının kendisine aid olduğunu ve kızının elinde emaneten bulunduğunu iddia edebilir. Elinden geldiği kadar iç güveysi de olma.
Başka kocasından çocuğu olan dul kadınla da evlenme. Çünkü, o kadın, bütün malı o çocuklar için toplayıp biriktirir. Senin malından çalar ve onlara harcar. Zira, her kadın için evlâdı senden daha kıymetlidir.
Sakın bir evde iki hanımım birlikte bulundurma. Birden fazla evlenmişsen, onları ayrı evlerde oturt. Evlilik hayatının bütün maddî ihtiyaçlarını temin etmeye muktedir olduğunu anlama1 dan evlenme.
Önce ilim tahsil et; sonra helâlinden mal ve servet temin et; daha sonra da evlen. Çünkü, ilim tahsil ettiğin sırada, hayatını kazanmak için de uğraşırsan, ikisini bir arada yürütemez ve tahsilini noksan bırakmak zorunda kalırsın. İlim tahsilinden1 önce kazanacağın servet ise seni dünya ile meşgul olmaya, köle ve cariyeler alıp hizmetçiler edinmeye teşvik eder. Bu durumda da vaktin boşa gider. İlim tahsilinden önce evlenirsen, çoluk çocuğa karışırsın; nüfusun artar. Onların ihtiyaçlarını temine çalışırken ilim tahsilini bırakmak mecburiyetinde kalırsın.

Gençken, kuvvetli iken, gönlünü meşgul eden şeyler yokken ve kafan zinde iken ilim sahibi olmaya çalış. Sonra da mal ve servet sahibi olmaya çalışırsın. Zira, çoluk-çocuğun çoğalması zihnini meşgul eder. Hayatını kazanınca da evlenebilirsin.
Daima C e n â b -1 Hak' dan kork. Kötülüklerden uzak dur. Emânetleri ehline, sahibine teslim et.
İster avamdan olsun, ister havastan, ister büyük olsun, ister küçük her kişiye iyilik et ve nasihatta bulun.
Sakın, hiç bir kimseyi küçük görme. Vakarını koru ve herkese hürmet göster. Halk ile fazla içli dışlı olma, lüzumu halinde onlar seni arayıp bulsunlar. Seni ziyarete gelenleri güleryüz-Ie karşıla. Onlara iyi davran ve sordukları mes'elelere cevap ver. Eğer sual sahibi, sorduğu konu hakkında malumat sahibi ise, ilgisi artar ve ilimle iştigal eder. Eğer sorduğu konu hakkında malumat sahibi değilse bu takdirde de sana hürmet ve muhabbet besler. Soru sahipleri karşısında dinî naslara delil arayıp, onları ilm-i kelâm mes'eleleri ile isbat etmeye kalkışma. Çünkü onlar, ilim yönünden seni taklid eden kimselerdir. Dolayısiyle, öyle yaptığın takdirde onlar da, bu gibi mes'elelerle uğraşmaya kalkışırlar ve bu'gibi konularda hataya düşerler.
Sana bir şey sormaya gelen kimselerin sadece sorduklart suallerine cevap ver. Cevabı kısa tut, uzatıp ilaveler yapma. Çünkü, sorusuna aldığı uzun cevap, soru sahibinin aklını teşviş eder, zihnini karıştırır.
On yıl, kazançsız ve azıksız kalsan bile ilim tahsil etmekten geri durup, yüz çevirme. Çünkü, tahsilden vazgeçmen halinde, yine geçim sıkıntısı çekmen muhtemeldir.

Fıkıh bilgilerini derinleştirmek ilim ve anlayışlarını artırmak maksadı ile sana müracaat eden talebelerin, İlme karşı rağbetlerini artırman için her birine evladınmiş gibi muamele et, onlara yardımcı oî.
Halktan ve etrafında bulunan kimselerden hiç birisi İle tartışma ve münakaşa etme. Çünkü bu gibi kimselerle münakaşa etmen .senin itibarını düşürür.
Sultan bile olsa, hiç bir kimsenin yanında hakkı anlatmaktan ve söylemekten çekinme.
Başkalarının yaptığı ibâdetten daha çok İbâdet yapmadıkça ve başkalarının verdiği hayırlardan daha çok ihsanda bulunmadıkça gönlün rahat etmesin. Böyle yapmazsan, halk senin kendi yaptıkları ibâdet ve ihsandan fazlasına ehemmiyet vermediğini görür ve senin ibâdet ve ihsana rağbetinin azlığına hükmederler. Kendilerinin cahillikleri ile yaptıkları ibâdet ve amelleri senin ilminle yaptığın ibâdet ve amellerden daha üstün görürler.
Alimi çok olan herhangi bir beldeye vardığın zaman, O memleketi kendine tahsis etmeye ve halkı etrafında toplamaya çalışma. Ancak sen de oranın sakinlerinden biri gibi ol. Böyle yaparsan senin orada bir mevki kazanmak için gayret etmediğini bilirler. Böyle yapmazsan, o memleketin âlimlerinin hepsi, senin aleyhinde bulunmaya başlarlar. Mezhebini tenkit ederler. Halkı aleyhine kışkırtırlar ve seni göz altında tutarlar. Bu durumda da boş yere aleyhinde bulunulmuş ve tenkid edilmiş olursun.
Eğer, âlimlerden senden belirli mes'eleleri soranlar olursa, cebabında, onlara her hususu açık delilleri ile anlat. Onlarla verdiğin cevaplar üzerinde münakaşa ve münazara etme.

Hoca ve üstadlanna dil uzatmaktan kesinlikle sakın. Yoksa onlar da sana ta'nederler ve seni arkandan çekiştirirler. Halktan da dâima çekin.
Açıkta yaptığın davranışlarınla gizlide yaptığın davranışların farklı olmasın. Allah {C.C.} İçin gizli halinde iken nasıl-san, açık halinde de öyle ol.
İlmî bir konuyu çözerken etraflıca mütalaa et. O konuyu İçi iie dışını birleştirerek çözmeye, ıslah etmeye çalış.
Sultan tarafından, sana hoş gelmeyen bir işe memur edi-r iirsen, bu vazifeyi kabul etme. Yalnız bu görevin sana sadece ilminden dolayı verildiğini anlarsan, onu kabul et.
Münazara ettiğin meclislerde, asla korku ve endişe İçinde konuşma. Çünkü korku ve endişe hali, mes'eleleri geniş bir şekilde kavrama ve anlama kabiliyetine noksanlık getireceği gibi, diline ve ifâde kuvvetine de ağırlık verir.
Çok gülme, çünkü çok gülmen kalbini karartır, öldürür.
Yürürken aceleci ve mütekebbir olma, sakin ve vakarlı yürü.
Hiç bir işinde de aceleci olma. Çünkü, arkasından çağırılanlar, ancak hayvanlardır.
Konuşurken de bağırıp, çağırma, gürleme; yüksek sesîe bîle konuşma. Daima,'sakin ve suskun olmayı tercih et.
Lüzumsuz ve boş hareketlerden de kaçın. Az hareket etmeyi âdet edin ki, halkın indinde sebatın ortaya çıksın.
İnsanlar arasında da Allah (C.C.) ı çokça zikret ki, onlar da bunu senden duyup öğrensinler.
Namazların sonlarda, kendini alıştırıp dâima yerine getireceğin bir vird seç ve aonu îfâ et. Meselâ vird

olarak, namazlardan sonra, Kur'an-ı Kerîm okuyabilirsin, Cenâb-ı Hakk ı n yüce isimlerini zikredebilirsin; belâ ve musibetlere karşı ihsan buyurduğu sabır ve tahammül gücüne veya bahşettiği çeşitli nimetlere şükredebilirsin...

Her ayın belirli günlerinde oruç tutmayı itiyat haline getir kî diğer insanlar da bu hususta sana uysunlar.

Nefsini daima murakabe altında bulundur ve başkalarına karşı da onu koru. Eğer böyle yaparsan, dünya ve âhirete teal-lük eden âmellerinde, ilminden istifade edebilirsin.

Dünyaya ve sahip oiduğun dünya malına ve servetine güvenme. Haline ve makamına da güvenip dayanma. Unutma ki, Cenâb-i Hak sahibi bulunduğun bütün varlığından sana hesap soracaktır.

Sultana yakın olmak için vesîle ve aracı arama. Sultanın seni yakınları arasına almasını da arzu etme. Şayet sultan, kendiliğinden seni yakınları arasına alırsa, bu durumu da halka açıklama. Çünkü bu durumu halka açıklarsan, sana bir takım işler havale ederler. Bu işleri takip edip, üzerinde durursan Sultan seni hoş karşılamaz. Bu işleri takip etmez ve üzerinde durmazsan bu sefer de halk seni ayıplar. Her İki hal de senin için küçüklüktür.

Hata ve günahlarında insanlara uyma. Allah (C.C.) indinde makbul olan, sevaplı işlerde onlara tabî ol.

Kötülüğünü busen bile, hiç bir insanı o kötülüğü ile yâd etme. O İnsanda bile iyilik, hayır ve salah ara ve insanları iyi halleri ile an. Ama, o insanın kötülüğü din hususunda olursa durum değişir. Eğer fenalığı o kimsenin dinî durumunda olursa ve sen bu hali görürsen, bu halini diğer İnsanlara da söyle ki, yanı-

larak ona tabî olmasınlar ve onun fenalıklarından sakınsınlar. Zira, Resul -ü Ekrem (SAV.) Efendimiz bu hususta şöyle emir buyurmuşlardır: «Bir fâciri -mevki ve mertebesi ne olursa olsun - kendisinde görülen günahı ile anıp, ya-dedîn ve durmunu başkalarına da haber verin ki, insanlar ondan sakınsınlar.» Açık olan bu emre uyarak, din hususunda kendisinde bozukluk ve aksaklık gördüğün bir kimseyi; bu hal ve davranışı ile zikret, onun makamından da korkma. Çünkü A 11 u h u T e â I â senin yardımcın ve koruyucundur. Dinin koruyucusu ve yardımcısı da O'dur. Bunu bir defa yaptığın zaman senden korkarlar, heybetin onlara tesir eder, böylece de dinde bid'at çıkarmaya kimse cesaret ve teşebbüs edemez.

Sultanından ve âmirinden dîne uymayan bir hal ve davranış gördüğün zman, kendisine itaat etmekle beraber, onu bu hususta münasip bir dille ikâz et. Çünkü o, iktidar cihetiyle senden kuvvetlidir. Meselâ, ona şöyle diyebilirsin -«Siz benim âmirim ve suİtanımsmiz. Bundan dolayı emrinize itaat ederim. Şu kadar varki, dîne uymayan hal ve davranışlarınızı da size haber vermekten kendimi alamıyorum.» Bu ikâzı bir defa yapman yeterlidir. İkâzını tekrarlar ve bu hususta ileri gidip, aşırı davra-nırsan, sultan seni azarlar ve müşkül durumda bırakır. Netice itibariyle, ikâz hususundaki tekrar ve ısrarın -şahsınla birlikte - dînin -tatbikatta- alçalıp, zayıflamasına sebep olabilir.

Aslında bîr veya iki defa ihtar ve ikâzda bulunmanla dîn hususundaki ciddiyetin ve emr-I bi'l-ma'ruf konusundaki aşırı arzu ve sebatın da anlaşılır.

Eğer, o sultan veya âmir dîne aykırı hal ve hareketini bir kaç defa tekrarlarsa, bizzat kendin, o yalnızken

huzuruna çık ve dîn konusunda kendisine nasihatta bulun.
Eğer, o sultan veya âmir, bir bid'atçi ve teViIci ise onunla çekinmeden ilmî münazara ve tartışmada da bulun. Ama o, hak mezheblerden birine bağlı ve dindar bir zat ise, O'na Kur'an-ı Kerim'den ve hadis-i şeriflerden bildiklerini söyle. Kabul ederse ne âlâ. Ama kabul etmezse, Allah {C.C) dan seni ondan korumasını niyaz ederek yanından ayrıl.
Ölümü daima hatfrla!
'Kendisinden ilim tahsil ettiğin üstad ve hocaların için Allahu T e â I â ' dan af ve rahmet dile.
Kurran-ı Kerîm'i okumaya devam et.
Kabirleri, büyük zatları ve mübarek yerleri çok ziyaret et.
Halktan herhangi bir kimse, sana rüyasında H z. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz'i görmüş olduğunu söylerse bunları camilerde, türbelerde veya makberlerde buiu-& nan mübarek kimselerin rüyalarını iyi karşrlayıp, bunların söz ve haberlerini red ve inkâr etme.
Nefsânî arzularının peşinde koşan ve hayvanî zevklerine düşkün olan kimselerde oturup-kalkma. Yalnız, kendilerini dine ve dinin emirlerine uymaya davet etmek maksadıyle, böyle kimselerle beraber bulunmakta herhangi bir mahzur yoktur,
Oyun ve eğlence yerleri ile söğülüp-sayılan yerlere girme.
Ezan okunduğu zaman, hemen camiye 'gitmek için hazırlan. Böyle yaparsan halk senden ileri geçmemiş olur.
Sultanın sarayına, konağına yakın yerde ev tutma.

'Komşularında gördüğün kötü hal ve davranışları gizle ve ört. Çünkü bu bir sırdır, sır İse sana emânettir. İnsanların gizli taraflarını da açığa vurma.
Her hangi bir hususta sana takıl danışmak seninle istişare etmek isteyen kimseyi dinle. Seni A İlah (C.C.) a yaklaştıracağını bildiğin hususları ona söyle.
Cimrilikten kaçın! Çünkü bütün 'insanlar cimrilere buğzeder.
Tamahkâr olma. Yalan söyleme. İnsanlar arasında karıştırıcılık ve kışkırtıcılık da yapma. Her işinde haysiyetini ve insanlığını koru. Gazel huylu ve güzel hareketli ol. İnsanları incitmekten sakın.
Her zaman ve 'her yerde beyaz (temiz) elbise giyin*.
Nefsini, dünyaya rağbeti ve hırsı azaltarak temizle. Dünyaya rağbeti ve hırsı içinden at. Mâsivadan kalbini temizle.
Fakir olsan bile, fakirliğini belli etme. Kimseye el açma. Gayret ve himmet sahibi ol. Çünkü, azim ve gayreti zayıf olanın, makam ve mevkiide zayıf olur.
Yolda yürürken sağa sola bakma, dâima önüne bak.
Hububat gibi ölçekle satılan şeyleri veya tartı ile satılan şeyleri satın alırken kendin ölçmeye veya tartmaya teşebbüs etme. Satan şahsın ölçüsüne, tartısına itimat et.
Dünyayı ilim adamları nezdinde hakir göster. Çünkü, A I-I a h (C.C.)'ın nezdinde bulunanlar, dünyadakilerden daha hayırlıdırlar.
İşlerini, o işten anlayan ehil kimselere havale et. Eğer böyle yaparsan, bilgiye, tecrübeye ve ihtisasa olan itimadın ve hürmetin artıp sağlamlaşir. Ayrıca, böyle davranmakla, ihtiyaçlarını kolay temin etmiş ve menfaatini korumuş olursun.

Aklı kısa olan kimselerle konuşma. Münazara usu! ve adabını bilmeyen, ortaya attığı iddialarına delil getirip onları isbat edemeyen ilim adamları ile konuşmaktan kaçın.
Makam ve mevki peşinde koşan, halk arasındaki günlük ve basit mes'elelere dalarak, bu yolla kendilerine şöhret ve dünya menfaati sağlamak isteyen kimselerin söz ve sohbetlerine katılma. Onlarm aralarına da girme. Çünkü, o gibi kimseler, bir konuda senin hakir olduğunu bilseler dahi teslim olup senin haklı olduğunu söylemezler. Sözlerine de değer vermezler. Bunlar şarlatanlıkla seni susturmaya ve mahcup etmeye kalkarlar.
Seçkin ve kibar kimselerin iştirak ettiği meclislere girdiğin zaman seni İzzetle karşılayıp yer göstermedikçe, geçip onlardan üst tarafa oturma. Oturursan, onlardan sana üzüntü verecek bir şey gelebilir.
Herhangi bir cemaat'içinde bulunduğun zaman, sana hürmet edip öne geçirmedikçe, kendiliğinden ön saflara geçme. Aynı şekilde, hürmet görmez ve teklif almazsan öne geçip imamet yapma.
Halka mahsus mesîre yerlerine çıkıp dolaşma.
Zalim sultan ve amirlerin yanlarında bulunma. Eğer, kendilerine söyliyeceğin hak söz ve tavsiyelere inanıp uyacaklarını bilirsen yanlarında bulunabilirsin. Ama mümkündür ki, zalim sultan ve amirler, senin yanında yapılması doğru ve helâl olmayan 'her hangi bir işi yaparlar; sen de onları bu kötü işlerinden men edemezsin... Bu durumda insanlar eğer tam karşı koyacağın vakitte, sükût ettiğini görürlerse, onların bu kötü söz ve davranışlarının hak olduğunu savunurlar.

İlim meclislerinde kızmaktan ve şiddet göstermekten sakın.
Halkla konuşurken, onlara hikâye ve vak'a anlatma. Şüphesiz ki hikâye anlatanlar yalan söylerler veya en azından anlattıklarına yalan karışır.
İlim adamlarından her hangi biri ile, fıkhî mes'elelerde, £ir mecliste oturup konuşmak istersen, oraya iyice hazırlanarak git. O mecliste, bildiklerini bütün incelikleri ve delilleri İle söyle. İyi bilmediğin mes'elelerden bahsetme. İyi bilmediğin mes'eleler-den bahsedersen, konuşmalarınızı dinleyenler, senin o mecliste bulunmana sinirlenirken, hayal kırıklığına uğrarlar. Ayrıca, haksız ve isabetsiz olarak, karşındaki kimseyi senden daha âlim sanırlar.
Eğer, katıldığın meclis, bir fetva meclîsi ise ve sorulan mes'eieler de fetvâ'ya müsaitse cevabını verirsin. Müsait değilse sebebini söylersin ve sözü kısa kesersin. Karşındaki şahsın, senin huzurunda izahat vermeye kalkışmasına ve başkasına ders vermeye başlamasına mahal bırakmamak için oradan kalkar gidersin. Yalnız orada adamlarından birini bırakarak, muarızının ilminin, derecesini, görüşünü ve sözünü anlarsın.
Talebelerinden her hangi birinin va'zını da meclisinde dinleme. Çünkü, senin bulunman onu sıkar ve şaşırtır. Ama, talebenin va'zında itimat ettiğin bir adamını bulundur. Onun va'zını dinlemeleri için mahalle halkını teşvik et ve cemaatinin çoğalmasını temin et.
Senin makam ve mevkiinden istifade eden, aynca başkalarına tavsiye ve tezyike ettiğin bir kimseye va'z meclisi kurdurtma. Bu işi, mahallenin halkına ve kendilerine inandığın uzak dostlarından birisine havale et. Onlar takdir ve inha etsinler. Makam ve

mevkiinden istifade eden kimseleri de vaizlik ve imtihanına tabi tut. Sen de imtihan heyetinde bulunma.
Nikâh işlerini semtinin hatibine bırak. Cenaze ve bayram namazlarını da semtin hatibine havale et.
Beni de hayır duadan unutma.
Bu vasiyet ve öğüdümü kabul et ve tut. ;Bu saviyetimi sana .ancak senin ve müslümanlann İyiliği için yapıyorum.
İşte, Hanefî mezhebinin kurucusu 1 m â m -1 Âzam E b û H a n î f e Hazretleri'ni nen büyük talebesi, usûl-1 fıkıh ilminde ilk eseri telif eden İmâm E b û Yûsuf'a vasiyeti bu.
Muhteşem vasiyet ve bu vasiyete harfiyyen riayet ederek bize örnek olan muhteşem zat, İmâm Ebû Yûsuf Hazretleri ortada. Başka söze ne 'hacet... Onlar, o büyüklerimiz, İslâm'ı söylemişler ve ıİslâm'ı yaşamışlar...

İmâm Ebû Yûsuf'un Harûne'r-Reşid'e Tavsiyeleri

Cenâb-ı Hak Hilâfet tahtını süsleyen, Emîre'l-Mü'-mînîn hazretlerinin, ni'met tamamlığı ile keramet, büyüklük ve şanını ilelebed devamlı kılsın. Bu nimetlerini âhiretin yüce ve sonsuz nimetlerini elde etmeye ve orada Resûlullaha kavuşmaya bir vesile eylesin.
EmlrüM-Mü'minîn hazretleri, bütün halkın refah, istirahat, emniyet ve adalete nail olmaları (gibi yüce bir maksatla haraç, öşür ve saireyi tahsil etmek konusundaki mes'eleleri içine alart ve seran düstûrü'l-amel olmak üzere, Peygamber (S.A.V.) E f e n d i m i z' in hadis-i şeriflerini ve ashab-ı kiram'ın haberlerini ihtiva eden bir 'kitapın toplanıp yazılmasını emir ve

İrade buyurdular, bu da Emirü'I-Mü'minİn hazretlerinin doğruluk ve muvaffakiyetlerine açık bir delildir. \A ilah EC.C.) kendisine isabetli görüş ve düşünce nasib etsin. Çok mes'ûllyetll bir makam olan hilafette Cenâb-ı H a !k yardımcısı olsun. Korktuklarından emin, umduklarına nail eylesin. Benden sorulan mes'ele ve hükümlerin açıklanmasına ve izahına başlıyorum :

Ey mü'mînlerin emiri! Cenâb-ı Hak k a hamdolsun ki, sizi sevabı en büyük ve cezası en şiddetli olan, büyük bir işle vazifelendirdi. Al I ah u Teâlâ bu ümmet-i Muham-med'in mes'ele ve işlerinin görülmesini size havale buyurmuştur. Bunun için, A i I a h ' m rızasına uygun olarak adalet icra ederseniz ecir ve sevabınız çok büyük olacağı gibi, bilakis Al lah (C.C.) in rızasına aykırı hareketiniz ise azâb-ı elime uğramanıza sebep olacaktır. Allah (G.C.) tarafından sorumluluk ve emanetiniz altına verilerek, gözetilmeleri sizden talep edilen bütün insanlar İçin, gece gündüz icra etmekte olduğunuzj hükümler, âhirette kurtuluşunuza ve dilediğinize kavuşmanıza vesile olacağı 'gibi dünyada da temiz İslâm şeriatının habl-i metini olan Kur'anı Kerîm'e sarılmanız kurtuluş ve mutluluğunuza sebep olacaktır. Çünkü temeli olmayan binanın ayakta kalamıya-cağı aşikârdır. Yürütmekle görevli olduğunuz her İşi, sağlam temel olan takva ve salah üzerine bina etmeniz bu esaslar dahilnde yapmanız lâzımdır. Reayanın bütün mes'ele ve işlerinin kesin olarak halli sizin emirlerinize ve yasaklarınıza bağlıdır.

Diğer insanlar gibi siz de mesulsünüz. Her işi yapmak için lâzım olan kuvvet ve iktidar Cenab-ı Hakkın yardımına bağlıdır. Bunun için her hangi bir işi,

gelecek vakta ve gelecek saate bırakıp tehir etme. Bu gün bitirilmesi gereken işi yarma bırakma. Reayanın bütün işlerini hakkaniyete uyarak hemen görüp, yürütünüz. Günde bir saat de olsa adaiet icra ediniz. Zira, reayanın refah ve saadeti ancak adalet icra etmekle hasıl olur. Dünyada reayasının saadetine sebep olan emir (idareci) kıyamet gününde herkesten daha çok saadete kavuşacaktır. İdarecilerin hakkaniyet yolundan ayrılmaları İse halkın (idare edilenlerinreayanın) birbirinin hukukuna tecavüzlerine ve düşmanlıklarına sebep olur. Cenâb-ı Hakkın cezasından korkarak âhiret sevabını, dünya nimetine tercih ediniz. Bütün işlerde heva ve nefse uymaktan sakınınız. Gazap hali ile, nefsiniz için, her-hangi bir kimseden intikam almaktan sakınınız. Dünya fânî, âhi-retse bakîdir. Reayadan size yakın ve uzak olanian adalette eşit tutunuz. Böyle yaparsanız, bu konuda hiç bir kimsenin darılmasından veya tenkit etmesinden çekinmenize lüzum kalmaz. Korku kalbî ve manevî işlerdendir. Takva denilen haslet ise, nefsi1 yasaklanmış olan fiillerden korumak demektir. Cenâb-ı Haktan ziyadesi ile korkunuz. Temkinli olunuz. Allah'ın yasakladığı işleri yapmaktan nefsinizi sakındırmaya ve muhafazaya gayret ederseniz, Allah tarafından bu hususta muhafaza edileceğiniz ve korunacağınız aşikârdır. Bütün işlerinizde ve ibadet-lerinizde ihlası kalbinizden çıkarmayınız. Zira, mahşer gününde kulların kalpleri mahv ve fena derecesine ulaşır. Delillerin isba-tından da netice hasıl olmayacaktır. Bütün mahlûkat Allah (C.C.) in azameti karşısında zelil ve hakir olarak hesabı kazayı] (hükmü ilâhiyi) bekleyeceklerdir. Amel ve taatlerinde İhlası oh

mayanlarm, o azim durak yerinde, zikredilen halleri görünce, hüsran ateşi ve nedametle kalpleri yanarsa da, bu halin kendilerine asla faydası olmaz.
Cenâb-ı Hak, Kur'ân-i Kerim'inde buyurmuştur ki: «Hakıykat, Rabbınm indinde bir gün sizin sayacaklarınızdan bin yıl gibidir.»[18] Zira ona vakit ve hüküm câri olmaz. Tehir edilerek vakit geçlrilemez. Allah-u Teâlâ ne zaman diterse azabı gönderir.
Yine Cenâb-ı Hak buyurmuştur ki :
«Bu gün hak ve batılın ayird edileceği bîr gündür. Ki sizi ve sizden evvel gelip öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenleri topladık.»[19]
Ve yine Cenâb-ı Hak Buyurmuştur ki :
«Hak ile batılın fark ve temyiz edildiği gün insanların toplanacağı vakittir.»[20]
Ve yine Cenâb-ı Hak buyurmuştur ki:
«Onlar tehdit edilmekte oldukları (azabı) görecekleri gün sanki kendileri (dünyadsf gündüzün bir saatinden başka durmamış gibi (olacaklardır). (Bu yeter) bîr tebliğdir. Öyle ya, fasiklar güruhundan başkası helak edilir mi? (Asla)»[21]
Yine Cenâb-ı Hak buyurmuştur ki: «Onlar bunu görecekleri gün sanki (günün) bir akşamından, yahut! bir kuşluğundan başka durmamışlardır.»[22]
Ceza gününde hüsran ve nedametin hiçbir faydası olmayacaktır. Gece ile gündüzün durmadan birbirini takip ederek devam etmesi, gaflet nazarı ile uzak sanılan, âhiret gününü yakınlaştırıyor. Vadedilmiş olan hesap ve ceza gününü getiriyor. «(Onlar kabirlerinden

şundan dolayı kalkacaklardır ki:) Allah herkese kazandığının cezasını versin. Şübhesîz ki Alfai, hesabı çabuk görendir.»[23] âyeti kerimesinin yüce manasınca, Cenab-ı Hak her nefs ve ferdin yaptığı amele göre karşılığını verir. O'nun hesabı da çok sür'atiidir. Bir hesap O'nu başka bir hesaptan alıkoymaz. Dünya fânidir. Bütün mahlukat helak olacaktır. Âhiret ise bakîdir. Her şeyin devamlı kalacağı yerdir. Cenâb-ı Hak-k i n hesabı azim ve çetindir. Âhiret gününde kullarına amel ve taatlannca muamele eder. Yukarıda ki âyet-i kerîmeler ve başka âyetlerle hadis-i şerifler âhiretin korkunçluğunu ortaya koymaya kâfidir. Hal böyle olunca, zulüm yoluna girmekten kaçınınız. «Biz onsanları ve cinleri ancak Bize ibadet etsinler diye yarattık.»[24] âyet-i kerimesinin yüce manasınca, C e n â b-i Hak k a taat, yaratılışımızın yegâne sebebidir. Dolayısiyie boş yere yaratılmadık. İçinde bulunduğumuz dünya nimetlerini nereden kazanıp nereye harcadığımızdan ve her türlü fiil ve hareketlerimizden mesul olduğumuzu bilmeliyiz. Buna göer de A 11 a h - u T e â I â ' nın emirlerine sarılıp yasaklarından da kaçınmak lâzım gelir. Çünkü, mahşer gününde herkes yaptığının hesabını verecektir.
P e y g a m b e r (S.A.V.) Efendim ii 2 şöyle buyurmuştur : «Mahşer gününde herkesden dört şey sorulacaktır. Kendisine Âüah tarafından veriîesı ilmî nerede kullanmıştır? Onunla amel etmişmedir? Ömür müddetini ne ile geçirmiştir? Sahip olduğu malları nereden kazanıp nereye harcamıştır? Vücudunu ne ile meşgul etmiş, hangi fiil ve amelde kullanmıştır?»

Ey Mü'minierin emîri! İşbu suallere şimdiden cevap hazırlamalıdır. Çünki sizden hangi şey sadır olmuşsa, âmel defterinize yazılır. Bunlar mahşer gününde, birer birer okunarak sizden1 sual olunacaktır. Bu durumda Cenâb-ı Hakka karşı mahcubiyeti ve bütün insanların toplanacağı o yerde ortaya çıkacak rüsvalığı, utancı hatırdan çıkarmamak ve o dayanılmaz utanca sebep olacak fiillerden sakınmak lâzımdır.
Ey Mü'mînlerîn Emîri! Allah (C.C.) in emâneti olan, reayanın korunması ve gözetilmesi, senden istenmektedir. Bu yüce vazifeyi en iyi bir şeküde yapmaya ihtimam etmeniz lâzımdır. Bu görevde hatır ve gönüle bakmadan, insanar arasında hükmü icra ediniz. Aksi halde, hidayet yolunu şaşırırsınız ve kork-tuğunuz her şeyin başınıza gelmesi beklenir. Nefs-î emmare sizi hakkaniyetten başka bir yola sevkedebilir. Bu takdirde nefs mü-cahedesinden geri durmayın. Felah ve salahınıza vesile olacak olan müstakim yoldan zerre kadar ayrılmamanız gerekir. Zira, malumdur ki bir çoban emanetine verilen hayvanlardan mes'ul-âür. Çobanın bu hayvanları zayi ve telef olmaktan korunacakları, selâmette kalabilecekleri yerlere götürmesi gerekir. Çobanın sürüsünü terk etmesi veya başka bir işie meşgul olması sebebiyle sürüde bulunan hayvanlar zayi veya helak olursa, çoban onları tazmin etmeye mecbur olur. Bu bakımdan hayvanların helâkı çobanın helâkına da sebep olabilir. Çobanın İyi güdüp gözetmesinden ve korumasından dolayı sürüde hasıl olacak olan iyi hal ise kendisinin sadetine ve verdiği emeğe mukabil haketmiş olduğu ücreti almasına sebep olacaktır.

Cenâb-ı R a b b ü ' I - â ! e m T n ' in âhlrette sizi mes'ul ve ecirden, sevabdan mahrum etmemesi için, size emanet olarak birakdığı kullarına zulmetmekden ve hükümleri icra ederken hakkaniyete uymayarak hallerinin bozulmasına sebep olmaktan sakınınız. Zararı talâfi etmeye bakınız. Zira, binanın tamiri, telâfisi ancak harap olmasından önce mümkündür. Kıyamet gününde sizin kurtuluşunuz ve üstünlüğe ermeniz ancak, reayanın iyi hallerine sebep olacak olan adaletle hükmetmenizle mümkün olacağı gibi onların kötü hallerine sebep olacak olan zulm ise, sizin, C e n â b -i Hakkın cezasına uğramanıza sebep olacaktır. Allah (C.C.) indinde mes'ul ve O azim durak yeri olan âhirette hor, 'hakir olmamak için reayanızın ahvâlinden gafil olmayınız. A I I a h - u T e â I â tarafından uhdenize tevdi buyuruian emir ve hususları asla unutmayınız. Gece ve gündüzden bir vaktinizi Cenâb-ı Hakkın1 hamd ve şükrü ile kainatın varlığının sebebi olan1 Fahr-ı Kâinat (SAV.) Ef en d i miz'in salat ve teslimine tahsis ediniz. Bu dünyada bundan hasıl olan uhrevî menfaatinizi de zayi etmemeniz lâzımdır. A I I a Jı-ır T e â I ıâ , lütuf ve ihsanı ile emir (idareci) leri, yeryüzünde halife tayin buyurdu. Reaya ve berâya arasında müşki! ve karışık görülen husus ve işlerin halledilmeleri neticelendirilmeleri için A I I a h-u T e â I â'nın emirlerini yasaklarını içinde toplayan temiz şeriat şe sahabe-î güzin ile eslaf-i tabiîn 'hazretlerinin fiil ve sözleri ile gösterilen sünnet-i senîyyeyi Allah (C.C.) tarafından nur makamında halkedilmiştir. Din-I mübinin hayatı, bu sünnetin İhyâsı ile kabildir.

Bir idarecinin zulm ve düşmanlık etmesi, idare ettiklerinin telefini hazırlar. Mevsuk ve mu'temed

olmayan kimselerden yardım istemek ve onlarla istişare etmek, umumun helâkına se bep olur.
Cenâb-ı Hakkın size ihsan buyurduğu nimetlere hamdediniz ve şükrediniz. Zira, Allah-u Teâlâ buyurmuştur ki:
«Andolsun, şükrederseniz elbette sizin (nimetlerinizi) artırırım. Andolsun, nankörlük ederseniz (nimetimi sizden alırım) hiç şüphesiz benim azabım çetindir.»[25]
İki kişinin arasını ıslah etmek Cenab-ı Hakkın rızasını muciptir. İki kişinin arasını ifsad, Alla h (C.C.) m emirlerine karşı gelmek ve küfran-ı niğmette bulunmak da Allah (C.C.) indinde gazab ve cezayı icab ettirir. İster istemez küfran-ı nimete duçar olup da hemen tevbe ve isti'far ile cürümlerini ortadan kaldırmayan kavimlerin nimetlerini giderme, ellerinden alma ve düşmanlarını üzerlerine musallat etme âde-tuüah'dandir.
Ey Mü'minlerin Emin, hilafet işlerinde, size, marifet ihsan eden, Cenâb-ı Vâc ü b ü'l-Vü c û d'dan başka sual mercii yoktur. İşte, O Cenâb-ı Hayy-ı Lâyezâl'-den tazarru' ve niyaz ederim ki, işlerinizin tedbirini nefsinize bırakmayarak, evliya ve asfiyası hakkında ihsan buyurdukları tedbir ve tevfîkını size de inayet ve ihsan buyursun.
İşte cem ve telifini emir ve irade ettiğiniz kitabı yazıp, size lâzım olan iş ve hükümleri açıkladım. Bu kitabı koruyup, mütalaa ederek mal ve malla ilgili hükümleri mülahaza ve gereği ile amel edeceğinizi ümid ederim. Çünki sizin için say' ve gayretimi sarf ettim. Mes'uliyet ve âhiret cezasından kaçınıp, Allah (C.C.) rızası için, gerek sizin ve gerek şâir müslü-manlarm nasihatında

kusur etmedim. Adı geçen kitabın içine aldığı hüküm ve mes'elelerle amel edildiği takdirde, gerek ehl-i İslâm ve gerekse, ehi-i zimmet ve sâireden bir kişiye bile zulm etmez ve beytü'i-mâle aid olan haraç ve diğer malların toplanmasında zorluk çekmezsiniz. 'Hilafetiniz sayesinde, kolaylık ve güzellikle hepsini toplarsınız. Hilafetinizin gölgesinde bulunan reayanın size bağlılığını tekmil buyurmasını Cenab-ı H a k d a n ümid ve temenni ederim. Çünkü, reayanın iyi halleri ve bağlılıkları, temiz şeriat hükümlerinin icrası ile zulmün kalkmasına; aralarında anlaşmazlık sebebi olan hususların düzeltilmesine vesile olur.
Cem ve telifini emrettiğiniz bu kitabın içindekilerle amel etmeniz ve bu kitaba olan rağbetinizi artırmanız maksadı ile bazı seçkin hadisleri de topladım ve kitaba yazdım.

Hadîs-i Şerifler

Cenab-ı Hak, sîze yardımlarını yoldaş kılsın. Beni de kulların fiillerini düzeltmekte vasıta olmaya lâyık buyursun.
* Yahya b. S a î d'in bize Ebu'z-Zübeyr" den, O'nun da Tavus'dan, O'nun da M u a z b. C e b e i 'den1 rivayet ettiğine göre R e s û 1 u 1 I â h (S.A.V.) Efendimiz şöyle buyurmuştur:
«AmeM hasene (iyi ameller) içinde Allah'ı zikretmekten başka, insanları cehennem ateşinden daha çabuk kurtaracak bir amel yoktur.» Peygamber Efendimiz fS.A.V.) in bu mübarek sözleri üzerine, 'hazır bulunan sahabilerden bazıları:

«— Ya Resûlallah, Allah yolunda cihad da mı onun kadar üstün değildir?» diye sordular.
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
«— Kslmcm ile sende kuvvet kalmaymcaya kadar Allah yolumda cîhad etsen bile yine onun kadar üstün değildir.» buyurdular ve bunu üç defa tekrar ettiler.
Ey Mü'mînSerin Emîs-il Allah yolunda cihad en büyük taatlardan olduğu halde, Allah (CC.) zikretmenin ondan efdal olduğu bu hadis-i şerîfin yüce mealinden anlaşılmaktadır.
© Cihadın faziletleri hakkında bazı hocalarımın bana kendilerine N â f i' in, ona da İ b n - i Öm e r (R.A.) in şöyle rivayet ettiğini naklettiler:
«Hz. Ebû Bekir (R.A.) Efendimiz cihad için Yezîd b. Ebû Süfyân maiyyetine bir miktar asker vererek, Şam-ı Şerîf tarafına gönderir. Onları uğurlamak İçin, Medine-i Müroevvere'den çıkıp, yaya olarak 8 bin zirağ (2 mil kadar) yürüdükten sonra, kendisine :
«—Ey Allah Resjj-lü'nün halifesi bu kadar yürümeniz kâfidir. Dönseniz olmaz mı?» denilerek, geri dönmesi temennisinde bulunuldu. 'Hz, E b Û Bekir (R.A.) :
«— Bana, dönmemi teklif etmeyiniz. Zira, Peygamber Efendimiz (S.A.V.) buyurdular ki : «Kimin ayağı gaza yolunda tozlanırsa, Cenâb-i Hak onun ayağını ahirette cehennem ateşinde yakmaz.» Parçanın zikri, küllün iradesi kabi-lindendir. Bunun için o kimse cehenneme girmez. Böyle, sevabı pek çok olan, bir ibâdeti yapmama engel olmayınız.
& Sahâbe-i güzîncten Ebû Hureyre (R.A.) hazret-lerinden, Ebû Haz im vasıtasiyle Muhammed b. Adan bana rivayet ederek, dediki : Peygamber CS.A.V.) Efendimiz buyurdular ki:

«Allah yolunda bir sabah ve akşam yürüyüşü, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır.
M e k h û I hazretleri bu hadis-i şerîfi şöyle açıklamıştır: Allah yolunda, gaza ve cihad için, bizzat bir defa gitmek yahud geümek, - gaza ve cihada gitmeden - büîün dünyayı ve içindekileri Allah yolunda tasadduk etmekten daha hayırlıdır.
© Yine Muhaddislerden, E b â n b. Ebû İ y â s, E n e s b. ıM â 1 i k hazretlerinden rivayet eder ki :
Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz şöyle buyurmuştur =
«Herkim ki, bana bir defa salavât-ı şerife getirirse, C e n â b -1 Hak mükafat olarak o kimseyi on defa rahmetine" mazhsır kslsr ve on günahını affeder.»
© Bazı şeyhlerimin bana Abdullah b. es-Sâîb'-den O'nun da Abdullah b. Mes'ûd (RA) hazretlerinden rivayet ettiğine göre,
Peygamber-i zîşan Efendimiz şöyle buyurmuştur : «Cenâb-ı Hakkın yeryüzünde dolaşan bazı melekleri vardır. Bunlar ümmetimin saEât-u selâmlarını bana tebliğ ederler.»
Nitekim bazı hadis-i şerîflerde« Ya Muhammed, ümmetinden filan kişi sana salavat getirdi derler» tarzında rivayet olunmuştur.
Görüldüğü gibi salavat-ı şerife getirmenin pek çok fazilet ve sevabı vardır.
İmâm A'meş'in bize E b Û S â I I h' den, O'nun da E b û S a î d ' den rivayet ettiğine göre :
Peygamber £S.A.V.) Efendimiz «Dünyadan niçin lezzet almıyorsunuz?» şeklinde vâki olan suâle ceva-ben şöyle buyurmuştur:
Sahibü’l - kam (İsrafil aleyhisselâm) sûru ağzına koyup, cebhesini eğerek, kulaklarını vererek suru

üflemek için ne zaman emrolunacağını beklerken ben nasıl dünyadan lezzet alır, rahat ederim?»
Bunun üzerine ashabdan :
a—Yâ Resûlaiiah, sûrun üflenmesi esnasında fitneye kapılmaktan korunmak için hangi sözü söyliyelim?» tarzında vâkî olan suale cevaben de Peygamber (SA.V.) Efendimiz:
«— Hasbünallahi ve ni'mel-vekil, Alallahi tevekkelnâ.» deyiniz buyurmuş ve bu kelamı onlara öğretmiştir.
0 Y e z î d b. Sinan: bize A i z u 1 I a h b. İd -r i s ' in şöyle dediğini rivayet etti :
Ashâb-i güzinden Ş e d d a d b. Evs hazretleri'nîn bir hutbesinde insanlara : Dikkat ediniz, ben R e s û i a I I a h [S.A.V. in şöyle dediğini işittim. Buyurdu ki: Muhakkak ki hayrın hepsi cennetdedir. Şerrin hepsi de cehennemdedir. Dünyada hayır işlemek cennete girmeye, şer işlemekse chenneme girmeye, sebep olacaktır. Dünyada nefsin kötü gördüğü musibet vesaireye sabredip, rıza gösterenler cennete girenlerden olacağı gibi, hevayi nefs ve şehvetlerine uyanlar da cehnnem, ehlinden
Şeddad b. Evs, bu hadis-i şerîfi zihrettîği hutbesinde, âhiretde cennet menzillerinde karar kılabilmek için, Cenâb-ı Hak' dan başka hakim olmayan mahşer günün-de fevz ve necatınıza sebep olacak olan hakki elden birakmaj-mak lâzımdır, diyerek bitirdi.
© İmâm Â'meş, bize, Yezîd er-Rakk*â-ş î vasıtası ile E n e s b. Mâlik (R.A.) hazretlerinin şöyle dediğini rivayet etmiştir :
«Peygamber (S.A.V.) Efendimiz tfsrâ (miraç) gecesinde, semaya çıkıp, göğe yaklaştıklarında bir gürültü işite-

rek, Cebrail' Aİeyhisselam'dai !
— Ey Cebrail, bu nedir?» diye sordu. Cebrail de :
— Yetmiş sene evvel cehennemin kenarından bir taş bırakılmıştı. Şimdi cehennemin dibine ulaştı. Bu gürültü onun gü-rültüsüdür.
® Yine imâm Â'meş, bize Yezîd e r-Rakkası vasıtasiyle E n e s b. Mâlik (R.A.) hazretlerinin şöyle dediğini rivayet etmiştir:
Peygiamber (SA.V.) Efendimiz şöyle buyur-^ dular :
«Cehennem ehli, azabın şiddetinden, gözlerinde yaş kal-mayıncaya kadar ağladıktan sonra, göz yaşlarının akmasından yüzlerinde izler ve çukurlar meydana gelinceye kadar tekrar ağlarlar.»
& [M u h a m m e d b. İ s h âk' m bize Abdullah b. M u g î r e ' den onun da Süleyman b. Amr' dan rivayet ettiğine göre, Ebû Sâjd el-Hudrî şöyle demiştir-
Peygamber (S.A.V.) .Efendimiz' in şöyle buyurduğunu işittim :
«— Kıyamet gününde cehennem üzerine sırat köprüsü kurulur. Üzerinde deve dikenine benziyen sivri dikenler vardır. İnsanların ondan geçmeleri emrolunduğu zaman, bir kısmı kurtulup, selâmetle geçer. Bazıları mezkur dikenlerden müteessir olup, yaralanarak geçer. Bir kısmı da geçemeyip cehenneme düşer.»
& S a' id b. M ü s I i m'in, bize Â m i r'den, O'nun Abdullah b. Zübe'yr1 den> O'nun A v f b. e I - H â r i s ' den O'nun da ümmü'I-mü'minîn H z. Â i ş e - i S ı d d î k a (R.A.) dan rivayet ettiğine göre :
Fahr-i Kâinat (S.A.V-) .Efendimiz, Hz. Â i ş e 'ye hitaben :

— Ey Âişe, günahların küçük ve değersiz olanlarından da kaçın ve onları da işleme. Zira, onları dahi Cenâb-t Hak senden sual buyurur.
Bize Abdullah b. Vâkıd'ın, O'na da M u -h a m m e d b. M â I i k ' in rivayet ettiğine göre,
Sahâbe-i güzinden Berâ b. Âzib (R.A.) hazretleri şöyle demiştir:
__ Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Hazretleri'nin de şeref verip katıldığı bir cerasze merasiminde bulunuyorduk. Kabrin kenarına gelindiği zaman Peygamber (S.A.V.) Efendimiz çömeldi. Ben de kabrin kenarmı dolaşıp, karşısına geldim. Bir müddet ağladıktan sonra buyurdular ki: «Ey benim kardeşlerim! Böyle bir gün için ameS-i sâlih hazırlayın.»
® Mâlik b. M i ğ v e 1 bize, e 1-F a d I vasita-siyle U b e y d b. U meyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir :
«İnsan vefat edep, kabre konulunca, kabir kendisine lisân-ı hal, veyahud Iisân-ı kal ile :
— Ey âdem oğlu, benîm için sâlih amellerden ne hazırladın? Benim gurbet yeri olduğumu bilmez misin? Dünyada olan mal ve talih burada sana fayda vermez. Buradaki yalnızlık, akraba ve arkadaşla giderilemez. Burada sana fayda verecek ve yalnızlığını giderecek olan şey ancak ve ancak sâlih ameldir, der.
© Mu h a m m e d b. A m r' in bize Ebû Seleme 'den O'nun da Ebû Hureyre (R.A.) hazretlerinden rivayet ettiğine göre Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, bir kudsî hadisde şöyle buyurmuştur:
— Allahu Teâlâ Hazretleri buyuruyor ki: «Sâiih kullarım için, hiç bâr gözüa görmediği, hiç bîr kulağın işitmediği, hiç bir kimsenin Ita'binden ve hatırandan dahî geçirmediği nimetler hazırladım. Bu nimetlere

kavuşmayı dileyen kimse (Artık onlar için, yapmakda olduklarına bir mükafaat olarak, gözlerin aydın olacağı (nimetlerden) kendilerine neler gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.) âyet-i kerîmesini okusun. [26]

(Sâlih kimseler cennette gözlerin aydın olacağı, lezzet alacakları, dünyada İşledikleri sâlîh amellere mükâfaat olarak kendilerine verilen leziz ve yüce nimetleri bilmezler.)
Muhakkak ki, -gözler görmemiş şeylerden- bir ağaç vardır ki, süvari bir kişi, yüz sene müddetle gölgesinde yürüse yine onu geçip bitiremez.
Nitekim âyet-i kerîmede «... uzun (yayılmış) bir gölge... [27] buyurulmuştur. Muhakkak ki cennette bir asâ' boyu yer, dünya ve onun içindeküerden daha hayırlıdır. Nitekim âyet-i kerîme'-de «O vakit) kim o ateşten uzaklaşdırıhp cennete sokulursa artık o, muhakkak muradına ermiş olur. (Bu) dünyâ hayatı aldanma meîâından başka (bir şey) değildir.[28]
Cehennemden nefsini kurtarıp, cennete giren kimse fevz ve necata nail olur. Dünya ancak zayıf ve yıpranmış bir meta' gibi olduğundan rağbete şayan değildir.

® Bize, e I - F a d 1 b. Merzûk[29] un A t i y y e b. S a ' d' 'den onun da Ebû Saîd el-Hudrî (R.A.) den rivayet ettiğine göre Peygamber (S.A.V.) Efendi -m i z şöyle buyurmuştur :
— «Elinin altındaki ahaliye ve reayasına adaletle hükmeden emir, bana herkesten çok sevgilidir. Kıyamet gününde derecesi — herkesten çok— bana

yakın olacaktır. Kıyamet gününde, bana, insanların en sevimsizi ve azabı en şiddetli olanı ise, reayasına zulmeden ve onların haklarına tecavüz eden emirdir.»
© H i ş â m b. Sa'd'm bize e d - Da !h h â k b. M ü z â h i m ' den onun da A b d u I [-a >h b. A b b â s (R.A.) Hazretlerinden rivayet etiğine göre,
Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:
«— Cenâb-ı Hak, bir kavmin hayra mazhar olmasını murad ederse, hilmle (yumuşaklık) muttasıf kimseleri onlara emir tayin eder. Rızıklarını da cömert ve ikram sahibi olan kullarının yed-i tasarruftna ihsan buyurur. Böylece o kavmi bahtiyar eyler.
Cersâb-ı Hak, eğer bir kavmin belaya uğramasını murad ederse, sefih olanlarını onların üzerine emir tayin eder. Riziklarını da cimrilerin eline verir. Ta ki iki cihetten zahmet çeksinler!»
Bu hadis-İ şeriften anlaşılıyor ki, emirin zulüm ve haksızlığı, reayanın kusur ve kötü fiillerinin semeresidir. «Sîz ne halde iseniz (sizi idare için) başınıza o halde olanlar getirilir.» hadis-i şe-rîfinin manasmca kendileri salih olsalardı, emirleri de muhakkak salih olacaklardı. Bunun için emirlerinde zulm ve haksızlık hissettikleri zaman, kendileri bunun hakettikleri bir ceza olduğunu anlayıp, 'hemen tevbe ve istiğfar ile amellerini İslah ederek zulüm sebeplerinin mafov ve izalesine .çalışmaları lâzımdır.
frnir olan zevat dikkat etmelidir ki, Muhammed (S.A.V.) ü m m o t i n i n bazı işleri veya bütün işleri kendisine havale edilen, bu işlerle vazifelendirilen kimse, ih-tiyaçlarında kendilerine nfk ve hilmie muamele ederse, muhtaç olduğu bir günde de Cenâb-ı Hak ona rıfk ve hilm'e muamele eder.

Aksine, kim, Ümmst-i Muhammed'in İşlerini görmezlikten gelir ve onları ihmâl ederse o kimse kıyamette A I 1 a h-u T e â i â dan mahcup olur ve zuhur edecek ihtiyacı giderilmez.
© Abdullah b. A I i ' nin bize, E b û'z-Z i -n â d ' dan, onun e I - A ' r e c ' den onun da Ebû Hurey-r e [R.A.) Hazretlerinden rivayet ettiğine göre, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz şöyle buyurmuştur:
— «Muhakkak ki imâm (halîfe, idareci), reayasını korumak ve korktuğundan kurtarmakta kalkan gibidir. Cihad ve kıtalde kendisine uymak arkası sıra mukâtele etmek reayaya k\rz olduğu gibi, reayayı muhafaza etmek de o emire lâzımdsr. Tsıat ile emredip, adalet icra ederse çok ecre ve sevaba nail ur. Aksi belde ise günahkâr ve Allah indinde mes'uî olur.»
Yahya b. Saîd 'bize el-Hâris b. Zi-yâd1dan şöyle nakletti :
H z. Ebû Ze r r (R.A.) emirliğe tayinini talep edip, bu hususu kendisinden sorduğu zaman, Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, O'na:
— «Sen zayıf bir kimsesin. Emirlik bir emânettir. Emaneti yoriris getiremeyen ve emiriiktan dolayı kendisine vacip olan hukuku ifa edemeyen kimse kıyamet gününde nadim olur ve azap görür.» buyurdular.
© I 4 r â % I' in bize Ebû I s h â k ' dan onun da Yahya b. Husayn' den rivayet ettiğine göre Yahya b. H u s a y n/ ın ninesi ve aynı zamanda kadın sahabaier-den olan Ümmü Husayn şöyle demiştir:
— Rasulul-üah (S.A.V.) Efendimizi, elbisesinin bir kssmını toplamış ve koltuğunun altına sıkıştırmış olduğu halde gördüm. Şöyle buyuruyordu :

— «Ey insanlar! Allah'tan korkunuz. Emirlerini dinleyip onlara uyunuz. Yasaklarını dinleyip onlardan kaçınınız. Emir sahîb-lerine uyunuz. Emisiniz bir Habeşi! köle bile olsa -hakir görmeyip - emrini dinleyiniz ve ona itaat ediniz.
A ' m e ş ' in 'bize Ebû Salih' den, onun da H z. E b u H u r e y r e £R.A.) den rivayet ettiğine göre, Peygamberimiz (S.A.V.) buyurmuştur ki :
itaat ederse, Cenab-i Hakka itaat etmiş halifeye, emire) itaat ederse, Bana itaat etmiş olur. Emirlersna itaat etmeyen, Cenâb-ı Hakka isyan etmiş olur. İmâma (halifeye - emire) itaat etmeyen, Bana itaat etmemiş olur». Yani, Emir'e itaat etmek, Cenâb-ı Hakkın ve Fahri Risalet (S.A.V.) Efendimizin rızasını mucip olacağı gibi aksini yapmak da gazap ve ıkablarını mucip olur.
® Şeyhlerimizden bazıları bize H a b î b ' den (yani î b n - i E b î Sabit' ten) o da E b û ' I - B a h t e r î' den H u z e y f e (R.A.) hazretlerinin şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir :
— «Emir'in itaatındam çıkıp, ona isyan etmek ve ona karşı silah çekmek İslâm sünnetinden değildir.»
@ M u t a r r i f b. T a r îf' in bize Eb û'l-C ö-hem' den onun H â I i d b. V e h b a n ' dan onun da Ebû 2 e r r (R.A.) dan rivayet etiğine göre Peygamber (S.A.V.) Efendimiz şöyle buyurmuştur:
— «Kim İslâm cemaatından veyahud İslâmdan bir karış ayrılır-sa yani ehl-i sünnete aykırı bir itikatta bulunursa veyahudda emirü'l-mü'minine itaattan ayrılırsa, boynundaki İslâm bağını koparmış ve İslâm'ın hil'aH beyzasını üzerinden çıkarmış olur».
© Muhammed b. İ s h â k bize A b d ü s s e i â m ' dan, o da ez-Zührî' den o da,, Muhammed

b. Cübeyr   b. le rivayet etmiştir.
 ut'an   (R.A.)'dan o da babasından şöy-
«RasûluIIah (S.A.V.) Efendimiz, Mina'da Hayf îsîmli yerde ayakta durarak şöyle buyurdu : (Benim sözümü işitip de, ta'bir ve tahrif etmeden tebliğ ve rivayet edenleri, Cenâmb-i Hak kiyameî gününde ehl-i cennetten eylesin. Zira, öyle haber götürenler, hadîs rivayet edenler vardır ki, fehim ve ilmi olmadığı halde tebliğ ve rivayette sehiv veya kusur edip, hadisin yanlış anlaşılmasına sebep olurlar. Benden bazı hadis işi-tenler de vardır ki, nakil ve rivayet ettikleri şahıslardan iiim ve anlayış bakımından daha aşağî olurlar. Mü'mİn kişinin kalbi üç şeyi ketm ve ihfa eylemez (tutmaz ve saklamaz.) — Üç haslet vardır ki mü'mîn kişinin kalbi anlarda aldanmaz. Yani kötülüğe sapmaz.— Birincisi : Amal ve taatte îhlas, ikincisi ve üçüncüsü : Emli' sahiplerine, bütün İsSâm cemaatı hakkında hile ve hainlik etmeyip nasihat etmek ve umum hakkında menfaatti, dünya ve âhireife faydalı olsn şeyleri tercih etmektir. Çünkü, ulu ' l-emre raasihat etmek ve hayırlı olan hususları ona arzetmek, diğer reayaya da bîr görevdir.»
© Ceylan b. Kays el-Hemdânî bize, E n e s b. Mâlik (R.A.) Hazretlerinin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— «Ashab-i güzînin bizden daha büyük olanları, bize emirlerimize karşı gelmekten, isyan etmekten ve onlara sövmekten bizi men ederlerdi. Şayed, haksızlık ve zulmederlerse, sabır, ibadet ve   Cenâb-ı   Hakka   yalvararak bu hâle tahammül etmeyi emrederlerdi.»
© İsmâîl b. İbrahim b. Muhacir bize, Vâil   b.   Ebû   Bekir1 in şöyle dediğini nakletti :

— Hasan-ı B a s rî'nin şöyle dediğini işittim:
— BeygamberİmİZ [S.A.V.) şöyle buyurmuştur :
— «İdarecilerinize, emirlerinize sövmeyiniz. Zira onlar, âdil olurlarsa çok sevaba nasıl olurlar. Bu halde size gereken de hamd ve şükürdür. Aksine, haksızlık ve zulümde bulunurlarsa, kendî-Sori günahkâr ve ahiretde azaba duçar olurlar. Bu durumda ise size sabsr ve tahammül etmek gerekir. Çünkü, haksız ve zâlim olan emirler, Cenab-i Hakkın dilediği asî, hak eden, günahkâr kullarından intikam almak için bir âletdir. Bu halt öfke ve İsyan ile karşılamamak; aksine, tevbe, istiğfar, islah-ı nefs, sabır ve Allah'a yalvararak karşılamak lâzımdır.»
& A' m e ş bize, Z e y d b. V e h b' den, A b -durrahman b. Aıbd-i Rabbi'l-Ka'be' nun şöyle dediğini nakletti :
— Abdullah b. Ömer'in yanına vardım. O, Ka'be'-nin gölgesinde oturmuştu ve etrafına insanlar toplanmıştı. Şöyle dediğini işittim ; RasûluIIah (S.A.V.) şöyle buyurdu :
«Bir imama (emire, idareciye) biat eiîni uzatan, hulûsu kalp ile onu imamlığa seçen kimse, artık elinden geldiği kadar ona iîaat etsin. Eğer bir başkası çıkar da ona karşı geîirse, onu katlediniz.»
® Bazı Şeyhlerimizin bize M e k h 0 I 'den rivayet etti-ğine göre, Muâz b. Cebel (R.A.) Hazretleri P e y-gatn'ber (S.A.V.) Efendimiz, bana,
— «Ey Muâz, her emîre s'taat et, her imâmın arkasında namaz kıl, ashabımdan hiç birine sövme.» buyurdu demiştir.
Emîr adil olsa da zalim olsa da kuvvetli bulunsa da, zayıf olsa da, yüz çevirmeyip, ona itaat gereklidir.

Namaz kıldırmakta olan imâm,.eğerek salih olsun, gerek fâ-s\k olsun ona uymak lâzımdır.
Ashab-ı güzîn'den hiç birisine sövmemek lâzımdır. Çünkü, Ashabı- Kiramın ihepsi müetehiddir. Bunlardan içtihadında isabet eden iki, içtihadında hata edense — niyeti sâlih olduğu için — bir sevab alır. Gerek Hz. Ali (R.A.) ile H z. M u â v i y e (R.A.) arasıda ve gerekse diğer ashab-ı güzin arasında, vaktiyle meydana gelmiş olan olaylardan dolayı hiçbirini ta'riz etmemek tenkit etmemek, lanetlememek ve onları hayr ile yadetmekle memuruz. Onlara karşı kötü söz söylemekten dilimizi tutmalıyız.
© İsmâîl b. E b ü H â I i d bize K a y s ' m şöyle dediğini nakletti:
— Hz. Ebû B e 'k i r (R.A.) bir gün hutbe okurken Allah-ü Teâlâ'ya hamd ve senadan sonra buyurdular ki:
— «Ey insanlar; sizler (Ey iman edenler; Kendi nefislerinize bakınız. Siz dozru yolda olduğunuz takdirde, sapıtanlar size zarar vermez.[30] âyet-î kerimesini okuyup, bu âyetten nehy-i anil mün-kerin vücöbunu anlayarak, kötülüğü değiştirmekten geri durma-yasınız. Zira âyet-i kerîmenin mânası birbirinize emr-i bilma'ruf ve nehy-i amil-müraker ederek nefsinizi muhafaza ediniz. Yani herkes nefsinin muhafazasına memur oBup, bu da ancak emr-İ bil maruf ve nehy-i ani! münker iîe mümkün olabilir. Nitekim Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz: «İnsanlar, kötülüğü görüp de —ortadan kaldırması veya düzeltmesi mümkün iken — ortadan kaldırmaz veya düzeltmezse Cenab-i Hakkın, O insanların hepsini cezalandırmasından korkulur.» buyurduğunu İşittim.

%) Yahya b. S a İ d bize [İbrahim1 den][31] 0 da İsmail b. E b û Hakim' den Ömer İ b n - i A b d ü I a z i z 'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
— «Bîr kısım insanların amel ve günahlarmdan dolayı, bütün insanlar sigaya çekilmezse de hîç kimse tarafından manî olunmaz veya izâle edîlmszse veya bu hususta gayreî gösterilmezse o kavimde kî bü£ün insanlar ceza ve azaba müstahak olurlar.»
© İsmail b. E b û H â I İ d bize, Z e y d b. e 1 - H â r i s [veya hb n - i S â lb ı t}ın[32] şöyle dediğini nakletti:
H z. E b û Bekr (R.A.) vefatı yaklaşınca hilafet İçin Hz. Ömerü'l-Faruk (R.A.) u yanına davet etti. Buna Buna karşılık, 'hazır bulunan insanlar kendisine :
— Bizi idare etmek üzere katı ve sert bîr kimseyi mi halife tayin edeceksin? O, hafife olduktan sonra, daha katılaşacak ve sertleşecektir. Oreu halife tayin edip de, sonra Cenab-ı Hakka ne cevap vereceksin? diye itiraz ettiler Hz. E b û Bekir (R.A.) bu itirazlarına cevaben :
— Beni Rabbimla korkutuyor musunuz? «Ya Rabbi, en hayırlı olan zâtı kullarının üzerine emîr tâyin ettim» derim dedi.
Sonra, halife tâyin etmek üzere, H z. Ömer'i huzuruna çağırıp ona şöyle vasiyet etti :
— Size öyle bir vasiyette bulunacağım ki, lâyıki İle dinleyip onunla amel ederseniz, dünyaya rağbetimiz kalmayıp âhireti tercih eder ve her hal ve mekânda size gelmesi muhtemel olan ölüm, gelince, sizin İçin ölümden sevgili bir şey olmayacaktır. Bilakis, bu vasiyetimle amel etmeyip, fani dünyayı seçerseniz, o takdirde de, indînizde ölümden daha fena, daha korkunç bîr şey olmayacaktır. A I I a h ı n gece farz

kıldığı ameli gündüze, gündüz farz kıldığı ibâdeti geceye tehir etmeyiniz. Tehir ederseniz kabul olunmaz. Üzerinize farz olan ibadetleri yapmadıkça, hiç bir nafile ibadet makbul olmaz. Kıyamet gününde, amel (sevap) terazisinin hafifliği dünyada batsla uymaktendır. Filhakika, batılla dolu olan terazinin hafif oüması iktiza eder. Kı-yamst gününde terazinin ağır basması ancak, dünyada hakka uymakla mümkündür. İçine hakkaniyetten başka bir şey konmayan terazsnîn ağır basması zarurîdir. Yukarıda beyan ettiğim gibi, bu vasiyetimle âmil olursanız, gözle görülmeyen ve her can-h hakkında meydana gelmesi zarurî olan ölüm gibi makbul bir şey görmeyeceksiniz. Aksine, vasiyetimi unutup, kaybederseniz, kaçmakla kurtulmanız mümkün olmayan ölüm, indinizde gayet çirkin ve kerih olur.»

Bazı rivayetlerde de Mûsâ b. Ukbe' nin, Esma b i n t i U m e y s ' den yine Hz. Ebû Bekir (R.AJ'İn H z. Ömer {HA.) e şöyle söylediği 'bildirilmektedir:

— Ey Ibnü'l-Hattafo- Seni halife tayin edişim, benden sonra kaîan müslümanlar içindir. Fahr-i Âlem ES.A.V.) Efendi mi z'e çok arkadaşlık ettik. Onun şerefli sohbetinde çok bulunduk. Kendisi muhtaç iken bize ikram etti. Bizi, kendi nefsine tercih buyurdu. Bizim evlâd-ü iyâlimizi, kendi evlâd-ü iyiline tercih ettiğini gördünüz. Eviâd-ı iyalimize, kendi ehl-i beytinden daha çok hediye verdiği zehabına kapılırdık. Siz de, bana müsahib oldunuz ve Peygamber (S.A.V.) Efendimiz1 İn feyizli yolundan ayrılmadığımı, Sünnetine uyduğumu gördünüz.

Al la h'a yemîn ederim ki, hiç uykuya dalmadım ki rü-yaîanayım. Vehme kapılmadım kî, hata vakî olsun.

Girmiş olduğum hak yoldan asla şaşmadım ve sapmadım.
Ey Ömer- Her şeyden önce, helak sebebi olan nefsinize uymaktan sizi sakındırırım. Çünkü nefs-i emmareye uyup, şehvet ve lezzet aldığı şeyleri kendisine verirseniz onun ününe geçemezseniz; sîzi daha büyük fenalığa sevk eder.
İkinci olarak : Seni, asırdasın olan ashabdan sakındırırım. Çünkü, yüce hilafet makamının liyakatli ukdenize verilmesinden, kalplerinde bir imtila hasıl olabilir. Hilafet makamını, kendi nefisleri için çok arzu etmelerinden dolayı bu makamda gözleri kalabilir. Böyle olunca daima sîzden bir hata vukuunu arzu edebilirler, bekliyebiiirler. Bunun içindir kî, hataya düşmekten sakındırırım.
Şurasını bilmelisiniz ki, Siz C e n â b-1 Hakkın cezasından korkarak, istikâmet üzere oldukça, kendileri de sizden çekinip, istikâmetten ayrılmazlar. İşte vasiyetim budur. Vesselam.»
$ A ib d u r r a frı m a n b. İ s h â k 'bize Abdullah K u r e y ş î' den o da Abdullah b. H a k î m ' -den şöyle nakletti:
Hz. Ebû Bekir'i Sıddık (R.A.) bir hutbesinde şöyle buyurdular:
— «A I ! ah-u Teâlâ' dan korkup, müstahak olduğu hamd ve şükrün ifasını size tavsiye ederim. Birde havf ve re-câyı kalbinizden asla çıkarmayınız. Yani korku ile ümid arasında bulununuz. Allah 'tan bir şey istediğiniz zaman ve ona dua ederken ısrarlı olmanızı tavsiye ederim. Çünkü C e n a b- ı Hak, Hz, Zekeriya (A.S.) ve ehli beytini överken «Hz. Zekeriya ile ehli- beyti iki dünyada kurtuluş ve felaha eriş sebebi olan hayratı

yapmak için süratle koşarlar ve Cenâb-ı Hakkın rahmetini ummakla beraber, cezasından da korkarak hudu ve huşu ile dua ederlerdi.[33]
Ey Allah'ın kulları- Bilmelisiniz ki, Cenâb-ı V â c I-bü'l-Vö cûd'un, sizin üzerinize farz kılınmış olan hukuku*
na karşı nefsinizi rehin, ilm-i ezelde bunun üzerine sizden mîsak almıştır. Az amelinize mukabil, ahirette bol sevap ve hayır ihsan buyuracaktır.
Elinizde bulunan, icazı kıyamete kadar baki, hidayeti zeval siz ve sonsuz olan Kur'an-ı Azimü'ş-Şamn kavlini tasdik ediniz. Kur'an âyetlerinin ahkâmına sımsıkı sarılınız. Zulmet günü olan kıyamette, muhtaç olacağınız hidayet nurunu Kur'an âyetlerinden hakkıyle tahsil ediniz. Çünkü, Cenâb-ı Hak, Sizi ancak kendisine ibâdet için halk etmiştir. Ve her fiilinizi amel defterinize yazmak için Kirâmen Kâtibîn'i tayin etmiştir.
Ey Allah'ın kulları! şurasını da bilmelisiniz ki, dünyada kalacağınız vakit ve eceliniz sîzce meçhuldür ve muvaffakiyetiniz her halükârda Cenâb-ı Hakkın yardımına bağlıdır. Bunun için, gafletle, serbest gezip do!aşmaktansa taat ve ibâdete devam ederek, ecel-i mevudunuzun ansızın gelmesi halinde, siz fiil-İ hayr üzerinde bulunmuş olasınız. Filhakika, insanların bu dünyadaki kısa ömürleri, taat ve ibadet için bir mehilden ibarettir. Mehil müddeti bitipte kötü amelinize kavuşmadan önce, bu mehilde sâlih amele yapışınız. Nefsinizi unutup da, belli ömürlerini, başkalarının menfaatına sarf edenlerden olmayınız. Kendisinden kurtulunması tasavvur bile edilemeyen Ölüm süratle size de gelmekte ve yetişmekte olduğundan, mühleti boşa ge-çirmeyerek derhal,

kultulmanıza ve felaha ermenize sebep olacak olan, hayırlı amel ve güzel fiilleri yapmaktan geri durmamanızı tavsiye ve ihtar ederim.»

m Ebû ıB e k i r b. Abdullah el-Hüzelî 'bize Uasan-ı B a s r î' den şöyle nakletti :

Bir gün, bir adam, Hz. Ömer 'Efendimize:

— A ll a h y tan kork, yâ Ömer! dedi ve bunu bir kaç defa tekrar etti. Bunun üzerine orada bulunanlardan birisi, o kişiyi azarladı ve susmasını İstedi. !H a z r e t i Ömer (R.A.) o kimsenin sustululmasma razı olmadı ve susturmak isteyen şahsa:

— Azarlama, söylesin. Zira söylemezlerse günahkâr olacakları gibi, biz de bu ikâzı kabul etmezsek mes'ul oluruz» buyurmuştur.

® Ubeydullah <b. Ebû Humeyd bize Ebu'l-M ü I e y h b. Ebû Ü s â m e el - H ü z e I î' nin şöyle dediğini nakletti:

H z. Ömer [R.A.) bir 'hutbesinde şöyle buyurmuştur;

— «Ey insanSar! Sîzin üzerinize cavib olan râiyyelik hakkı, bize nasihat etmek ve gaibâne dahi halifelik hukukumuzu korumakla, hayrımıza yardımcı olmaktır.

Ey reâyâ! Halifenin hilmî ve rıfkı reayası hakkında nezâket ile muamelesi, umumun menfaatine ve Cenâb-ı Hakkın rızasına en uygun davranıştır, ahlâktır. Al la h - u T e â I â' nın en çok buğzettiği, kerih gördüğü ve zararı umuma şâmil olan ahlâk ise, müslümanların imâm'imn cehaleti ve raiy-yesî hakkında sertlik göstermesidir.

Kim, güzel ahlâk ile ahlâklaomasını ister ve bunun meydana gelmesi için gayret eder, külfete girerse, Cenab-ı Hak kendisine kolaylık ihsan buyurur.

#' D â v u d b. Ebû H İ n d 'bize Âmir' den Abdullah b. Ab bas (R.A.) Hazretlerinin şöyle buyurduğunu nakletti:
— H z. Ömer (R.A.) yaralandığı zaman, vefatından önce, huzuruna girip kendisine :
— İnsanlar küfür karanlığı içinde iken, siz müslüman oldunuz. F a h r - i Â I e m (S.A.V.) E f e n d i m i z ' i herkes tekzib ederken, Siz O'nun yüce maîyyetinde gaza ve cîhad ettiniz. Âhireti teşrif edinceye kadar rızalarından zerre kadar ayrılmadınız. Hilâfetinizde asla ihtilaf vuku bulmadı. Şehid olarak âhi-rete gideceksiniz. Sizi cennete girmekle müjdelerim.» deyince, bana:
— «Bu sözü tekrar ediniz» diye emir 'buyurdu. Ben bir kere daha tekrar edince de :
— «Yerde ve gökte kendisinden başka ilâh bulunmayan A I -I a h ' a yemin ederim ki, Hak T e â I â hazretlerinin ukubetinden çok korkuyorum. Yer yüzünde beyazdan sarıdan (altından - gümüşten) ne versa hepsi bana verilmiş olsaydı, ceza gü-' nünde hasıl olacak dehşetten kurtulmak için hepsini feda eder-dim.» buyurdular.
0 Bazı Şeyhlerimizin bize, A t) d ü I m e I i k b. M ü s -I i m' den onun da Osman ıb. A t â el - Külâî' den rivayet ettiğine göre :
Ömerü'l-Fâruk (R.A.) Efendimiz, bir hutbesinde Cenâb-ı 'Hakka hamd ve senadan sonra şöyle buyurmuştur:
— «Kendisi Bakî, kendisinden başka herşey helak olucu ve fânî olan, kendisine taat eden dostlarını aziz ve kendisine isyan eden düşmanlarını zelil eyleyen, Cenâb-ı Hakka, itaat, ibâdet ve takvaya devam etmenizi tavsiye ve ihtar ederim. Çünkü, tâat zaramyle

ma'sıyet işleyen ve ma'sıyet zannıyla ibâdeti terk eden kullar Allah indinde ma'zur tutulmaz. Ca-cillîkleri kendilerini mes'uliyetten kurtaramaz. Halife ve imâmın ralyyesî hakkında en çok itina göstermesi gereken şey. C e • nâb-ı Hakkın hidayet ve delâlet buyurduğu dîn-i mübine ait vazifelere ve hukuk-u ilâhiye riâyettir. Zira, bizim üzerimize vâcib olan şey, ancak Cenâb-ı Hakkın emir buyurdukları tâati bildirip onunla size emretmek ve nehy buyurdukları meâsiyi bildirip ondan nehyeyiemektir, Hudud-u ilâhiye ve ah-kâm-i cehlede yakın ve uzağı bir tutup, onların ikâme ve icrasından geri durmamaktır. Biz bunları yerine getirdikten sonra, mes'-uliyet size âld olur. Aklınızı başınıza alınız ve biliniz kî, Cenâb-ı Hak, beş vakit namazı farz, vüdu', huşu1, rüku" ve sücûdu da şart kılmıştır.
Bir de şunu biliniz ki, insanların ellerinde bulunan mallara tamah etmeyiniz. Tamah, fakirliğe ve rahatın bozulmasına sebep olur. İnsanların ellerinde bulunan mallara tamah etmemek (kanâat) ise servetin temizliğine, zenginliğe sebep olur. Kötü kimselerle beraber olmaktansa, uzlete çekilen kimse rahat yaşar.
Yine bilmelisiniz ki! Gerek hoşa giden, gerek hoşa gitmeyen durumlarda ilâhî takdire rıza göstermek lâzımdır. Çünkü, bir musibetin vukunda rıza göstermeyen kimse, bir nimetin nasıl olmasında da Cenâb-ı Hakka şükretmeye muvaffak olamaz.
Yîne biliniz ki- Cenâb-ı Hakkın bazı seçkin kullan vardır ki, onlar batılı terkederek ve ondan ayrılarak, onu mahvettiler, onu öldürdüler. Cenâb-ı Hakkı zikr ve tefekkür ederekte, hakkı dirilttiler ve açığa çıkardılar.
C e n â b-i

Hakkın, Ümitlendirmesine ve korku t mas ma tâbi olarak, korku ve ümid arasında bir halde bulunurlar. İlâhî cezadan korkarlar. Allah ve Ra s û I ü ' nün haber verdikleri şeyleri görmedikleri halde, gözleri ile görmüşcesine kendilerine kuvve-İ yakın hasıl olur. Kolaylıkla mâsivadan alakalarını keserler. C e-nâb-ı Hakkın cezasının korkusu, kendilerinin ihlasla gü-zelleşmelerine sebep olmuştur. Bakî olan âhiret hayatım kazanmak için, fânî dünyanın şehveterini terketmişlerdir. Böyle zatlar için hayat bîr nimet, ölüm ise keramettir.»

• İsmail b. E b û H a I i d ' in bize Z e b î d i' 1 -Eyyam?' den[34] naklettiğine göre :

'H z. Ömer (R.A.) buyurmuştur ki:

— «Benden sonra halife olacak zâta, takvada sebatlı olmasını vasîyyet ederim. İlk muhacirlerden olan sahabelerin miktarlarını ve haklarını bilip kendilerine hürmet ve İkram etmelidir. En-sâr hazretlerinin de faziletini bilip, onlardan iyilik yapanların iyiliğini, güzellikle kabul; mes'uliyetlerini de afvetmelidir. Beldelerde yaşayan ahâlî, İslâmm yardımcısı ve düşmanların hedefi olduklarından, kendilerine iyilik ve adaletle muamele etmeli, kendilerinden toplanacak mallarının da iyilik ve rızaları üs fazla mallarından alınarak, fakirlere verilmelidir. Bâdiye ehlinden olan arab-lar, arap kavminin aslı ve İsiâmin rüknüdürler. Onların zenginlerinin mallarının fazlası, usûlüne uygun olarak tahsil edilmeli vo fakirlerine dağıtılmalıdır. Ehl-i zimmete gelince, onlarla yapılan anlaşmalar yerine getirilmeli, onlar korunmalı ve himaye edilmelidir.. Kendilerine takat

getiremeyecekleri gÖrevve tekliflerin yüklenmemesini de ihtar ederim.»
@ S a i d b. E b û Ur û b e ' n'in bize Katâde'-den onun ela Salim b. E b û ' I - C a ' d ' dan, onun da M i ' d â n b. E b û T a I h a1 e I-Ya'mû rî' den naklettiğine göre :
Hz. Ömer (R.A.) bir hutbesinde, Al!ah-u T e â I â ' ya hamd-ü senadan ve Fahr-İ R i s â 1 e t (S.A.V.) Efendimizle, Hz. E'bû Bekir (R.A.) ı zi'kr ve onlara dua ettikten sonra:
— «Ya Rab, şâhidimsin ki belde ve şehirlere tayin edip gönderdiğim emirleri, ancak herkese dinî işlerini ve Resûl-ii Ekrem (S.A.V.) Efendim i z ' in sûnnet-i seniyyesini anlatmak ve öğretmek, toplanmış olan vergileri onlar arasında taksim etmek ve insanlar arasında adaletle hükmederek hakkaniyetten ayrılmamak üzere gönderdim. Bir müşküle karşılaşıp, şüpheye düştükleri hususlarda bana müracaat etmelerini emrettim.»
© Abdullah b. , A i i bize, İmâm Zuhrî'-nin şöyle dediğini nakletti :
Bir kimse gelip, Hz. Ömer (R.A.) a hitaben :
— «Ey Mü'mînlerîn Emiri! Benim için Allah'ın emir ve hükümlerini icra ederken, hiçbir kötüleyicinin azarlamasına ve tenkidine aldırmamak mı veya kendi vazifemle meşgul olmak mı daha hayırlıdır?» diye sorunca, Hz. Ömer (R.A.):
— «Halkın işlerini yürütmeyi üzerine alan kimselere, herhangi bir kimsenin kötülemesinden korkmamak, bunların dışında kolan kimselerin de, kendi nefislerinin ıslahına çalışmaları ve emir sahibîerine bağlanıp, onlara itaat ederek nasihatta bulunmaları hayırlıdır.»

$ Yine Abdullah b. Ali, bize İmâm Zuhrî' nin şöyle dediğini naklediyor:
H z. Ömer (RA) 'bana va'z ve nasihat ederek buyurdu ki:
— «Lüzumsuz işlerle uğraşmaktan sakın. Sana düşmanlığı olan kişilerden uzak dur .Emin ve mütedeyyin olan kişilere hiçbir şey denk ctamiyacağsndan bunlar müstesna olmak üzere, dostundan da kendini koru. Fasik olan kimsenin fisk ve fücuru bulaşıcıdır. Fasiklarla arkadaşlık etmekten ve onlara sırlarını açmaktan sakın. Bütün işlerinde, kalpleri Allah korkusu ile dolu olan sâîih kişilerle istişare et.»
@ İsmail b. E b û H â I i d bize S a î d b. Ebû Bürde' den şöyle nakletti:
Hz. Ömer (R.A.), bazı İslâm memleketlerine tâyin ettiği âmillerden (vali - İdareci) biri olan E b u Musa el-E ş 'a r î'ye şöyle yazdı :
«Elinin altındakilerin, reayasının saadetine vesîle olan emîr, Allah indinde herkesten daha çok saadete mazhar olmaya lâyık olduğu gibi, bilakis baskısı ve zulmü sebebiyle reayanın şekâvetine sebep olara emîr ise, Allah nezdinde herkesten daha çok ukubete duçar olacaktır. Tayin edeceğiniz memurlar da, hakdan uzaklaşırlar. Böyle olunca da durumunuz bir yeşillik gö-rüpde, orada devamlı otlayan, semizlenen ve semizliği ölümüne sebep olan hayvanın durumuna benzer, vesselam!»
® Mis'ar'ın 'bize bîr şahıstan naklettiğine göre, H z. Ömer (R.A.) şöyle buyurmuştur:
— «İlâhî hükümleri ve şer'î hsbleri, ancak yardım istemekten intikam alma düşüncesinden, bîr kimseyi

taklid ve ona tâbi olmaktan, dünya meîâırea tamahdan âzâde olan kimseler icra ve ikâme edebilirler. Ve himmetleri noksanlaşmayan, kötülenmek-ten, azarlanmaktan çekinmeyen kimseler buna muvaffak olurlar.»

® Bazı Şeyhlerimiz bize Hz. Osman b. Affa n (R.A.) in azadlısı H â n î' nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir:

Hz, Osman (R.A.) Efendimiz, bir kabri görünce sakalı ıslanmcaya kadar ağladı.

— Cennet veya Cehennem anılınca, ağiamayıp da bir kabir görünce bu kadar ağlamanıza sebep nedir? diye kendisinden sorunca :

— «Kabir âhiret menzillerinin îlkidir. Kabir azabından kurtulan kimse, ondan sonra uğrayacağı cezaları kolayca geçirecektir. Kabir azabından kurtulmayanların ise ondan sonra görecekleri azap daha şiddetli olacaktır. Ağlamama bu hali mülahaza sebep olmuştur» diye cevap verdi.

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) buyurmuşlardır ki :

— «Âhiret menzilleri içinde, kabirden daha çirkin bir daha fena bir menzil yoktur.»

® E'bû Hanîfe Hazretlerinin şöyle dediğini işittim :

«Hazreti Ömer (R.A.) haiife seçildiği zaman, H z. Ali (R.A.) kendisine hitaben şu tavsiyelerde bulundu-lar:

— «Her îşde selefinize uyunuz. Haîtaf elbisenizi yamamak, üzerinize giydiğiniz izan tavâzu ile giymek, ayakkabınızı tamir etmek, dünya emellerinizi imkan Ölçüsünde azaltmak ve yemeği doyuncaya kadar yememek gibi hallerde de selefinizin yolundan ayrılmayınız.»

© Bazı şeyhlerimiz bize Ata b. Ebî Rebah'dan şöyle rivayet etmişlerdir:
— «Müminlerin Emîrî H z. Ali (R.A.) bir tarafa gönderecekleri askerlere beni emir (komutan) tayin ettiler ve şöyle ten-bih ve nasihatta bulundular:
— «Hesap gürsünds, mükafat veya mücazaatı île karşılaşmanız kaçınılmaz azap ve cezasından kaçmanız imkansız olan C e n â b-ı Hakka itaat ediniz. Emirlerine uyunuz ve yasaklarından kaçınınız. Üzerinize aldığınız bu emirlik (komutanlık) vazifesini ifa ederken istikâmetten ayrılmayınız. Allah'a yakın olanlardan olmaya sa'y ve gayret ediniz. Çünkü, Al I a h ' in rızasını kazanmak için dünyadan neyi terk ederseniz, onun kat kat fazlasın; Allah nezdinde bulursunuz.»
© İsmail b. İbrahim b. el-Muhâcir e I -B e c e I î bize A b d ü I m e 1 İ k b. U m e y r' in şöyle de-ı
diğini nakletti :
— Sakîyf Kabilesinden bir kişi bana şöyle anlattı : H z. A 1 i (R.A.) beni U kb e r â 'ya âmil (vali) tayin etti ve insanların içinde bana şöyle buyurdu :
— «Vazifelendirildiğin yerin haracını, eksiksiz tahsil et. Bu sırada onlara ruhsat verme ve sende zaaf hissetmesinler» Bu tenbihten sonra, «filân tepenin yakınında, benimle buluş» buyurdular. Olayı nakeden zât diyor ki : Denilen yere vardığım zaman bana şöyle hitap ettiler:
— «Emânetiniz altında, bulunan cemaat huzurunda sana verdiğim emir ve tenbihEer bir hikmete mebnî idi. Çünkü, o cemaat, arasında husûmet ve düşmanlık olan bir topluluktur Yanlarında böyle îenbihatîa bulunmak lâzımdır. Lâkin, memuriyet

mahallinize varınca, gerek kışlık veya yazlık elbiselerinden, gerek yiyeceklerinden ve gerekse hayvanlarından hiç birini sat-'.tıayiniz. Haracı tahsil maksadı île hiç birisini dövmekten, ayak üzerinde durdurmaktan sakininiz. Haraç malı için, emtia ve yer-erini almaktan kaçınmaz. Zira, ancak reayanın malının fazlasından atmakla emrolunduk. Bu emrimi dinlemeyip, tersini yaparsanız. Allah İndinde yalnız sîz mes'ul olursunuz. Emirlerime aykırı hareket ettiğinizi duyarsam, sizi derhal memuriyetinizden azlederim.» buyurdu. Ben :

— «Demckki buradan ayrıldığım gibi -bir iş yapmadan- döneceğim» dedim. H z. Ali [R.AJ :

— «Evet, velev çıktığın gibi dÖnsen bile emrime muhalefette bulunma» buyurdu.

Bunun üzerine, emirlerine uyarak gidip, terihib ettikleri gibi hareket ederek, vazifemi güzelce yapmaya muvaffak oldum ve haracın tamamını toplayarak döndüm.

0 Şeyhlerimizden bazıları bana, M u <h a m m e d b. Ka'b'ın şöyle dediğini naklettiler:

—«Emevî halifelerinden, adaleti ile meşhur olan Ömer İ b n - İ A b d ü I a z i z (Allah ona rahmet etsin) hilafete tâyin olunduğu zaman Medîne-i Münevvere'de idim. Beni davet etti. Derhal yola çıkıp Şam'a vardım. Huzurlarına çıktığım zaman, teaccüb ve hayretime sebep olan bazı hallerden dolayı de-van.lı olarak kendisine bakıyordum. Bunu görünce bana hitap ederek :

— Ey İbn-î Ka'b! Sen, bana daha önce bakmadığın bir dikkatle bakıyorsun. Nedir bu dikkatinin sebebi? diye sordu. Ben de:

— Yüzünüzdeki değişiklik, bedeninizdeki incelik zayıflık, saçınızdaki dağınıklık ve her yönden sizde umduğumun, dışında gördüğüm haller dikkatimi cei'betti. dedim. Bunun üzerine :

— «Ölüp kabre konmamdan üç gün sonra, gözlerimin, yüzüme aktığını, burnumdan kan ve irin çıktığını görmüş olsaydın, bundan daha çok teaccüp ve hayret ederdin.» dediler.

Bazı Şeyhlerimizin bize Ömer t>. Zer1 den nak-lettiğine göre :

Ömer İbn-i A'bdülaziz, 'hilafet makamına tayin olunduktan sonra, vakit ve himmetinin en çağunu zulmün gi-dedilmesine ve herkesin beytul-mâl'de bulunan hakkının taksimine inhisar ettirirdi.

• Şam ahâlisinden !bir şeyh şöyle rivayet etti:

«Ömer 1 b n - i A ıb d ü I a z i z , 'halife tayin edilince, reayanın işlerinin kendisine yüklediği mes'uliyeti bir mihnet ve belâ addederek, uhrevî sorumluluktan korkarak iki ay müddetle üzüntü ve ağıtla vakit geçirdi. Sonra halkın işlerini yürütmeye yöneldi. Zulmü kaldırıp, mazlumun yaralarını sarmaya başladı. Kendi işlerinden daha çok halkın işlerine ihtimam ediyordu. Vefat edinceye kadar, bu yoldan asla ayrılmadı, İrtihal edin-cs, devrin âlim ve fâkihieri, merhumun ölümünün müslümanlar için umumî 'bir musibet olduğunu beyanla taziyette bulunmak üzere hanımına gittiler. Ölümün musîbetir.i beyan ettikten sonra, kişinin -halini en iyi ehl-İ beytinin, 'hanımının bilebileceği ifâde ederek, halîfenin ahvalini ve ölümünden önce hangi amelle meşgul olduğunu sorup araştırdılar.

Hanımı, yemin ederek halife'nin ahvâlini anlattı. Sonra şöyle dedi :
— O'nun, oruç tutması, namaz kılması sizden daha fazla değildiyse da, bsn, A İlah' tan O'rîan fazla korkan ve bu korku ile O'ndan fazla titreyen hiç bir kimse görmedim. O, nefsini, halkın umur ve hysus&tını görmeye vakfetti. Bazı kimselerin işi, akşama kadar uzar ve bitmezse, çoğu zaman geceyi gündüze katar o işi bitirmeye uğraşırdı. Bir gün, raâya'nın işi akşama bitti. Kendi şahsî malından olan kandili istedi. İki rekat nafile namaz kıldı. Sonra sakalını iki elinin arasına alıp, böylece ssbafoa kadar gözlerinden yaş cüöküp sğldı. Ertesi gün de oruç tuttu. Kendisine :
— Bu gece, sizde gördüğüm bunca ayıt ve feryadın elbette bir sebebi vardır. Bu sebep nedir? diye sordum. Bana:
— Ümmeî-i Muhammed'in hepsine halife oldum. Yeri, yurdu, yardımcısı olmayan garipler, ihtiyaç içinde olan fakirler kahr ve zelil ediSe^ esirler ve bunlara bsrczeyen reaya ve bsrâyâ, bana A I I a h' m emâneti oldukları halde, nazarımdan uzak, yerlerinin bile bana meçhul olmasından dolayı Cenâb-ı Hak-k ı n beni mes'uî tutacağını ve Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin dahi, onlar için bana muhâsım olacağını hatırıma getirdim. Şayeî, mazeretim huzuru R a b b ü I Âle- minde haklı bulunmaz ve ortaya koyacağım burhan ve deliller Peygamber (S.A.V.3 Efendimiz1 in nezdin-cle kabul buyurulmazsa diye korktuğumdan ağladım.» buyurdular.
Şurasını da size söyliyeyim ki, pek çok gecelerde yatakta beraberinde bulunduğum halde, bu gibi uhrevî mes'uliyet hatırına gelince o kadar ıztırap çeker, ağlar

ve ferya-d ederdi ki, acıyarak üzerimizde bulunan yorganı atardım. Izdırabı biraz teskin olunca :
— «Keşke, halifelik bana, doğu ile batı arası kadar uzak olsaydı.» temennisinde bulunurdu.
@ Kûfo'Ii şeyhlerimizden birisi, Medine'li bir şeyhin kendisine şöyle dediğini nakletti :
— Kim ki yürüyüş bir seviyyedir derse onu kabul ve tasdik etmem. Zira, Ömer İbn-i Abdülaziz'i halife tayin edilmeden önce bir gün Medine'de gördüm. O, İnsanlar arasında en güzel koku sürünerek, en güze! elbise giyerek ve gururla yürüyordu. Halife olduktan sonra ise insanlar arasında zahidier ve âbidier gibi gezdiğini gördüm.
© Bazı şeyhlerimiz bize, İsmail b. Ebû Haki m' in şöyle dediğini naklettiler:
—'Ömer Ibn-î Abdülaziz, mizaç olarak öfkeli bir kimse idi. Bir gün bir 'husustan dolayı kızdı. Şiddetli olan öfkesi geçtikten sonra, oğlu A b d ü 1 m e I i k, kendisine hitaben :
— Ey mü'minlerin emiri! Cenab-ı Hakkın size ihsan buyurduğu nimete, tayin buyurulduğunuz makama ve kulların işlerinin görülmesi u'htenize yüklenmiş olduğuna göre, gazap ve şiddetin sizden vukuunu garip gördüm, deyince, Ömer b. Abdülaziz:
— «Ne söyledin?» dedi. O da sözünü tekrarladı. Ömer b. Abdülaziz:
— Ey Abdülmelik! Sen gazab etmez misin? diye sorunca oğlu şu cevabı verdi :
!i olmayacak kadar öfkemi tutamazsam, C e n â b-1 Haktan korkmamın bana ne faydası olur. C e n â b-i Haktan korkumdan dolayı, öfkemi tutarım, içimde saklarım.

Ey Mü'minlerin Emiri, düşmandan ganimet olarak alınan malların ne şekilde taksim edilmesinin lâzım geleceğinin beyan ve izahını emir ve talep buyurmuştunuz. Cenâb-i Hak Kur'an-ı Kerim'inde onun nasıl taksim edileceğini şöyle beyan buyurmuştur.
«Biliniz ki, ganimet olarak elde ettiğiniz, her hangi bir şeyin, beşte biri (1/5) A II a h ' sn, R a s û I ü ' nün, yakın akrabası olan ehl-s beytinin, yetimlerin, miskinlerin, yolcularındır.»[35]
Âyet-i kerîmede lafza-İ Celâlin zikri, tazim içindir. Çünkü Cenâb-ı Vacibü'l-Vücud, her şeyden müstağnidir. Yanı manası, ganimet malının beşte biri Cenâb-ı Hakkın' dır. İşbu beş bölüme taksim edilmesi Allah-u - T e â İ â'nın irâdesi müktezâsidır. Cenâb-ı Hakka ve Bedir vak'asmda Mü'minier ile kâfirler harbde karşılaştıkları günde, pek az olan mü'minlerin yardımına melâike göndererek, Re s û !-ü Ekrem'e vâki olan misrat-ı nahiyeye iyman eylediğiniz halde, ganimet mallarının beşte birini, mezkûr beş sınıfa İhsan buyurduğunu bilip, herkesin hissesini kendisine teslim edin demektir. İşte bu İlâhî hüküm ve taksimi İslâm askerlerinin, müşriklerden ganimet olarak aldıkları mal, meta, silâh ve hayvanlarda câri olup, beşte biri ayrılarak, âyet-i kerîmede bildirilen sınıflara verilerek, kalan beşte dördün, asker arasında taksim edilmesi ve hadîs-i şeriflerde vârid olduğu gibi, piyade askere ve süvârî askerin kendisine bir bindiği ata iki olmak üzere cem'an üç sahim verilmek lâzım gelir. Binilen hayvanların birbirinden farklı olması nazar-ı itibare alınmaz. Yani, gerek kühey-lan ve cins at olsun, gerek beygir olsun, gerek besili bulunsun ve gerekse

zayıf olsun, hisse verilirken hepsi müsavi tutulur. Silâhları tam ve kendisi şecaati ile tanınan neferlerle; kılıcından başka silâhı olmayan ve korkak bilinen nefler de ganimet taksiminde eşit tutulmalı ve bazısına çok bazısına az verilmemelidir. Çünkü Cenâb-r Hak:
«Hem onlara binmeniz için, hem de zînet için, atları, katırları, merkepleri yaratdı.»[36]
«Siz de onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve (cihfid için) bağlanıp beslenen otlar hazırlayın ki bununla (bu hazırlanma île) hem A I I a h' in düşmanı ve ffoem de) sizin düşmss^sz olanlar)ı ve bunlardan başka sizin bâlmsyip da A I I o h'm bildiği diğerlerini korkutasınız.[37] buyurmuştur.
Bu iki âyet-i kerîmece hepsi müsâvî tutulmuş ve biri diğerinden farkedilmemiştir.
Ayrıca, arap dilinde de, ister cins at oisun, ister beygir olsun her ikisi de «at» kelimesi ile İsimlendirilir.
Ayrıca, beygirin pek çok cins attan kuvvetli ve muharebe için daha elverişli olduğu, tecrübe ile sabittir.
® Hasan b. Ali b. U m â r e bize, Hakem b. U t e y b e ' den o da M u k s i m ' den o da Abdullah b. Ab b a s (R.A.) dan şöyle nakletmiştir:
— «Fahri Âiem (S.A.V.) Efendimiz, Bedir Gazvesinde ganimetleri taksim ederken, faris olan mücahide 2 sehim, piyade olan mücâhide ise 1 sehim verdi.»
© Kays b. er-Rabi' bize, Muha'mmed b. Ali' den, o da İshâk b. Abdullah' dan, o da Ebû H â z İ m ' den, E b û Zerri'l-Gıfârî (R.A.) Hazretlerinin şöyle dediğini rivayet etti :

— «Benimle biraderim, F a h r-i Alem (S.A.V.) Efendimizin maiyyetinde Hayber Vak'asinda süvari olarak bulunduk. Ganimet mallarından ikimize üçer sehimden altı s oh i m çıkarıp, dört sehmi iki hayvanımız için ,iki sehmi de bizim için verdiler. Biz de bu alta sehmi Vak'a yerinde iki düve ile İmâm-i Âzam Ebû Hanîfe' irin kavline göre= Hayvan için bir seh'im, şahıs için de keza bir sehim verilmelidir. Zira, hayvan için bir sehim fazla verilmesi, hayvanın insana tercihine sebep olacağından hayvana ziyade verilmesine cevaz verilemez.
I m â m -1 Âzam'm bu kavline delili şudur:
H z. Ömer (R.A.) tarafından, Şam Vilâyetinde bir beldeye emir tayin edilen bir zat, ganimet mallarının taksiminde, şahsa bir sehim, hayvana bir sehim vermek suretiyle taksimi yapmış, bu taksim H z. Ömer (R.A.) a arzedilince, onu caiz görüp, tasdik ve infaz buyurmuştur. Bu taksimi reddedip, bozmamiştir. , .
Lâkin, hayvan için iki, insan için bir sehim verilmesi hakkında hadîs-i şerifler ve haberler de vârid olmuştur. Ekseriyet de bununla amel etmiştir. Hayvana fazla sehim verilmesi, onun üstünlüğü yönünden olmayıp, ancak, fslâmin harp alet ve vasıtalarını hazırlamada insanların birbirleri ile yarışmaları ve bunları satın alarak Allah (C.C) yolunda bağlamalarını teşvik etmeleri hikmetine dayanır. Ayrıca, hayvan için çıkarılan seh-min o hayvanın sahibine verilmesi de bu konudaki rağbeti artırmak içindir. Mâmaafih, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Hazretlerinin beyan ettiği mahzur, insan ile hayvanın mü-savî tutulması halinde bakidir.

Gazada bulunan mücâhitler gerek muvazzaf olsun, gerek gönüllü bulunsun, ganimet taksiminde eşit tutulmalıdır.
Bu İki görüşle de amel etmek caiz olup, bu bir nevî genişliktir.
Ey Mü'minlerin Emirl, hangisi ile amel etmeyi hayırlı görürseniz, onu seçiniz ve o yönde amel ediniz.
Lâkin, bir adamın bîr çok hayvanı bulunsa bile, kendisine iki sehimden fazla hisse verilmemesi görüşündeyim.
Yahya b. S a id 'bize İmâm-i Hasan' dan şöyle rivayet etti:
Bir adam, bir kaç hayvanla gaza'ya iştirak etse, ganimet mallarından kendisine ne kadar hisse verilir? sorusuna karşı Hasan-i Basrî:
— İkiden ziyade hayvan için hisse Ve sehim yoktur, demiştir.
® .Muhammed b. İshâk bize Y e z î d b. Yezîd b. Câbir vasitasiyle M e k h û I ' ün şöyle dediğini rivayet etti :
— Bir kişiye, iki hayvana verilenden daha fazlası verilmez.
© Ganimet malından ayrılması lâzım gelen beşte blr'in taksimine gelince : M u h a m m e d b. S â i 'b el-Kelbl bize E b û S â I i h ' den A b d u I I a 'h b. A b b a s (HA.] jn şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— Bu, beşte bir, Fahr-İ Âlem (S.A.V.) Ef e n d î -m iz'in zaman-ı saadetlerinde, Allah ve Rasûlü için bir, akrabaları için bir, yetimlere, miskinlere, yolculara da birer sehim olmak üzere cem'an beş hisse olarak taksim olunmuş ise de, Hz. E b û B e ik i r, Hz. Ömer ve H z. Osman (R.A.) Cenâb-ı Hak ile Rasûl-ü Zi-şanına ve akrabaîara ait olan iki sehmi

düşürerek, bu beşte biri yetimler, miskinler ve yolculara ait olan üç sehme taksim etmişler, daha sonra H z. Ali (R.A.) da Hz. Ebû Bekir, H z. Ömer ve Hz. Osman gibi bu şekle uyarak taksim etmiştir.

© H z. Abdullah b. A b b a s buyuruyorlar kî:

-Hz. Ömer, dul kalanlarımızın evlendirilmesine, borçlu olanlarımızın borçlarının Ödenmesine mahsus olmak üzere akrabalara âİt sehmi bize verecek olmuş ise de bîz bu şartla kabul etmeyerek, şartsız verilmesini talep ettik. Kendisi de bu şekilde vermekten imtina etti. Talebimizi kabul etmedi.

• Mu'hammed ib. 1 s h a k bize, Eib û Cafer'-den şöyle nakletti:

— «Hz, Al i''nin bu beşte bir hakkında görüşü ne idi» diye ona sordum. Ebû Cafer:

— Bu hususta, H z. Ali ehl-i beytin görüşünde idîyse-de, H z. Ebû B e k i r' le H z. Ömer'e muhalefette bulunulmasını caiz görmemiştir.» dedi.

9 M u ğ î r e bize î b r â h î m ' in :

— Âyetteki «Allah için beşte bir» lafzının manası «rîer şey Cenâb-ı Hak içindir» demektir. Buda ayrıca bir cümledir. Sözün anahtarıdır, dediğini rivayet etti.

® Eş' as !b. Sevvar bize Ebû'z-Zübeyr vasıtasiyle Sahâbe-i güzinden Cabir b. Abdullah'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

— «İslâmin ilk zamanlarında, ganimet mallarının beşte biri ayrılarak, ondan müslümanîara terettüp eden tazminat ve diyetler ödenirdi. Daha sonra, ganimetlerin çoğalması üzerine, yetim, miskin ve yolculara sarf olundu.»

0 Bize, Muhammed b. İshâk* m önada ez-Z i h r î' nin ona da S a i d b. M ü s e y y e b ' İn naklettiğine göre Cübeyr b. Mut'im Hazretleri şöyle buyurmuştur :
— «Zevi'l-kurbâ (akraba) ya ait olan beşte biri, Peygamber CS.A.V.) Efendimiz, Benî Hâşim ve Benî Mut-talib'e taksim ederdi.»
© Muhammed b. Abdurrahman b. E b î Leylâ bize babasının şöyle dediğini nakletti: 'H z. A M ER.A.) in şöyle buyurduğunu işittim :
Fahr-I Âlem (S.A.V.) Efendimize hitaben:
— Ya Rasülallah, sizden sonra, bize bir kimsenin muhalefette bulunmaması için, irâdeniz olursa, akrabaya ait olan sehmin taksimi ve dağıtılmasına beni memur ediniz kî hayatınızda taksim edeyim diye arz ve ifade etmem üzerine, beni memur tayin buyurdu. Hayatta kaldığı müddetçe her vakit ben taksim ederdim. Daha sonra, gerek H z. Ebû Bekir, gerek H z. Ömer, bu sehmin taksim işini bana havale ederler, ben de taksim ederdim.
Bu durum, H z, Ömer'in hilâfetinin son senesine kadar devam etti. O sene pek çok ganimet malı geldi. H z. Ömer zevi'i-kurbâya ait olan sehmi ayırarak, benî çağırdı onu alıp, hak sahiplerine taksim etmemi emrettilerse de bu aralık, bu senimden müstağni olduğumuzu (ihtiyacımızın bulunmadığını) ve buna ihtiyacı olan müslümanlarm bulunduğunu kendisine arzet-tim. Bunun üzerine, bu sehim beytü'l-mâle iade edildi. O yıldan beri bu sehim, hiç bir kimse tarafından bize verilmedi.
Hilâfete tayin olunduğum zaman H z. A b b a s b. Abdü'l-muttalib, beni görünce :

— «Ey Ali, öyle bir haktan mahrum olduk ki, bu mahrumiyetimiz kıyamet gününe kadar uzayacak» dedi.
©M u h a m m e d b. İ s b â k bize, İ m â m -1 2 ü h -r î' den şöyle rivayet etti :
N e c d e namında bîr zat, İ b n - i A b b a s (R.A.) hazretlerine bir mektup göndererek, zevi'l - kurbâ'ya aid olması lâzımgelen sehmin kimlere verileceği hakkında izah istedi. Buna cevaben «Zevi'l kurba'nın sehmi, kimindir diye benden sual ediyorsun. Bu sehîm bizimdir. Ancak, H z. Ömer (R.A.), bu sshmi du! cîan kadınlarımızın tezevvücünde, üzerimizdeki tazminat ve borçlarımızı ödememizde, ailemize hizmstte sarf etmemizi bize teklif etti. Biz bu teklifi kabul etmeyip, elimize verilmesini talep etîikse de kendisi da bundan imtina edip bir daha vermedi.
@ K ays b. iM ü s I i m (bize, Hasan b. M u -h a a m m e d b. e I - H a n e f i y y e ' nin şöyle dediğini rivayet etti:
— F a h r - i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, dârü'I-bekâya irtîhal buyurduktan sonra, ganimet malından, R a s û -I u I I a h (S.A.V.) Efendimizin sehmi ile zevi'l-kur-bâ'ya aît olan sehmirs, kime, hangi tarafa verilmesi lâzım geleceği hususunda, sahabe arasında ihtilaf veki oldu. Bazıları, « R a-sû I u İlah ı nı sehmi, kendisinden sonra halife olacak zâta verilir.» dediler.
Zevi'l - kurbâ sehmi hakkında görüşleri ikiye ayrılmış olup, bir kısmı «Zevi'l-kurbâya ait olan senimin, Rasûlu İlahın akrabalarına» diğer bir kiesmı da «Halife olan zatın akraba ve mensuplarına verilmesi» görüşünde bulundular.
Bu ihtilafa konu olan her iki sehmin de beytü'l-male reddedilerek, mücâhidler için gerekli olan hayvan ve

silahların alınmasında sarf edilmesi hususunda görüş birliğine vardılar.

© At â b. e s - S â ıi b , bana haber verdi :

Ömer b. A b d ü azız halifeliği müddetince, Peygam bef (S.A.V.) Efendimizin ve Zevi'l -kurba'nın sehimierini Benî Haşim topluluğuna gönderirdi.

9 İ m â m -1 Âzam E b û 'H a n î f e İle Fâkihle-rîn ekserisinin görüş ve kavillerine göre, Hülefâ-i râşidin E b 0 Bekir, Ömer, Osman ve Ali (R.T.A.E.) haz-retleri ganimet mallarının taksimini nasıl yapmışlarsa, halife bulunan zatın, onlardan gelen haberlere uyarak o şekilde taksim etmesi lâzım olduğundan, taksim şekli şöyle olacaktır. İslâm askerleri ganimet olarak küffâr askerlerinden ne alırlar, silâh, meta ve hayvanattan ne getirirlerse ve madenlerden altın, gümüş, bakır, demir ve kurşun olarak ne bulurlarsa gerek arap top-raklarında olsun, gerek acem (arab olmayan) topraklarında olsun Onların ve bunun gibi denizlerde bulunan altın, gümüş, pırlanta gibi zînet eşyaları ve mücevherlerin ve anber gibi şeylerin de beşte biri alınarak, ganimet malları ile beraber beytü'f-mâle konur.

Bu hükmün mesnedi şu âyet-î kerimedir:

«Eğer Allah'a (iman etmiş, hak ile batılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbirine kavuştuğu (B e di r) gün(ü) kulumuz (Muhammed)e indirdiğimiz (âyetler) e inanmışsanız, biliniz ki, ganimet olarak aldığınız her hangi bir şeyin mutlaka beşte biri Allah'in Resulü' nün, hısımların, yetimlerin, yoksulların, yolcunundur. Allah her şeye hakkiyle kadirdir.[38]

Madenler :

Madenlerden, az olsun, çok olsun 'bulunan her şeyin beşte biri beytü'l - mâle aittir. Hatta bir kimse, bir madenden ikiyüz dirhemden az gümüş veya yirmi miskalden az altın bulsa yani bulduğu şey zekât nisabından az bile olsa ganimet malı olmak üzere beşte biri beytü'l-mâllndir. Ancak, bu madenlerin ham toprağında beşte bir hakkı olmadığından, kim bulmuş ise o toprak onundur. Zira, halis altın, gümüş ve sâirede beşte bir hakkı mevcuttur. Madenlerden (ocaktan) toprak olarak çıkarılıp, çeşitli işlemler vasıtasiyle tasfiye olunan altın, gümüş ve şâire halis olduktan sonra, beşte bir hakkı olur.
Madenlerde, çıkarma işlemi için yapılan masraflardan dolayı, çıkarana birşey bırakılmaz. Bu masraf hesaba katılmaz. Zira bu İşlemin masrafı, tafsiye edilen altın, gümüş ve sâirenin kıymetine denk gelerek, beytü'i-mâîe gelir kalmaması muhtemeldir.
Kaldı ki, yakut, fîrûze, sürme, civa, kibrit [fosfor) ve aşı denilen kırmızı boyada beşte bir hakkı yoktur. Zira, bunlar çamur ve toprak kâbilindendir. Maden ocaklarından altın, gümüş gibi şeyleri çıkaranlar, borca dalmış olsalar bile yine beytüknalir» hakkı olan beşte bir sakıt olmaz. Nitekim bir islâm askeri, ehl-i harbden, ganimet olarak ma! alıp, kendileri borçlu olsalar, borçlu olmaları, beytül-mâlin beşte birde olan hukukunu iskat etmeyip, borçlarına bakmadan, hemen şer'î beşte biri tamamen almak gerekir.

Rikâz

• Rikâz bahsine gelince;
Rikâz : Arazinin yaratılışı esnasında, C e n â b-ı Hak-kın, yerin içinde halkettiği altın, gümüş gibi mallardır.[39]

Herhangi bir kimsenin mülkiyetinde bulunmayan bir yerde, altın, gümüş veya mücevherattan bir hazine bulunsa, beşte birî alınarak, ganimet malı gibi taksim edilir. Katan beşte dördü de, onu bulan kimseye verilir. Rikâzı bulan kişi, harbî ise, dar-i Islama emân ile bile girmiş olsa, rikâz elinden alınıp, kendisine hiç bir şey verilmez.

Rikâzı bulan Zımmî[40] İse, kendisine müslümana yapılan muamele yapılır. Yânî, beşte bir alındıktan sonra dört sehml kendisine bırakılır. Köle[41], mükâteb[42], ümmü veled[43], mü-debber[44] olanlara da bu şekilde muamele olunur.

Bir müslümanr dan- harbde[45] bir rikâz bulunca, o müslü-man dar-ı harbe bilâemân girmiş ise bulduğu rikâz, gerek ehl-i harbden bir kimsenin mülkü olan bir yerde bulunsun ve gerek hiçbir kimsenin mülkü olmayan yerde olsun, beşte biri alınmaz, hepsi kendisinindir. Zira onun elde edilmesinde ehl-i İslâm tarafından bir kuvvet harcanmamıştır. Eğer O müslüman kimse, dar-ı harbe emân 1le girmişse, sahibli yerde bulduğu rikâz, o yarin sahibinindir. Rikâz, hiç bir kimsenin mülkiyeti olmayan yerde bulunmuşsa, tamamen bulana âit olur.
@ Abdullah b. S a i d b. E b û b e r T, bize, dedesinden şöyle rivayet etti :

e I - M a k -

— Câhiiiyet zamanında, kuyuya düşmek sebebi ile yahud bir hayvanın itlafı ile, veyahut kendisine bir madenin değmesi ile ölen kimselerin diyeti, öiümüne sebep olan kuyu, hayvan veya madenden tarh olunurdu.

Zamanı saadette, F a hr - İ Â 1 e m (S.A.V.) Efendimizden bu husus sorulunca :

— «Ölen, bir insan Öldürmemiş veya ölümüne sebep olmamışsa, hayvan depmesl, yer madenlerinden birinin isabet etmesi, veya kuyuya düşmek sebebi ile vuku' bulan ölüme mukabil diyet yoktur. Rikâzde beşte bir vardır,» buyurdular. Bunun üzerine : :

— «Rîkâz nedir? Yâ Resûlallah» -diye soruldu.

— «Rikâz, yerin haîkedÜmesi zamanında, altınla gümüştür.» buyurdular.

içinde yaratılan

Zaman-ı Saadette, her gazada ganimet olarak alınan emvalden, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimize mahsus olan senimden başka, hayvan, kılıç ve câriye[46] gibi şeylerden bazısını kendileri için seçerlerdi. Hatta Haybsr Gazasında, ezvâc-ı mutahhara'dan olan Hz. Safiyye'yi seçip aldığı gibi, kendi özel sehmini zevce-i pâkleri arasında taksim etmişlerdi. Müslümanlar arasında taksim olunan sehimlerden de hisse almışlardır. Bu gazvede, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz bulundukları için, ganimet taksiminde sehrinieri Âsim b. A d 'i y ile beraber olarak yüz sehme baliğ olmuştu. Bu halde, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, ganimet mallarından üç cihetle hisse alırdı.

Birincisi :   Taksimden önce 'beğendiği mal. İkincisi: Âyet-i kerimede'bildirilen beşte bir.
Üçüncüsü : Diğer müslümanlaria beraber hissesine isabet eden senim.
Hsyber Gazvesinde, ganimetler 18 sehim üzerine taksim olundu. Her yüz sehim bir adamın sehmi idi.
Bedir Gazvesinde, Peygamber Efendimizin kendisi için seçtiği mal bir kılıç idi.
6 Eş'aş b. Sevvâr bize, Muhamrned b. Sevvâr vasıtası ile M u h a m m e d b. S î r î n ' in şöyle dediğini rivayet etti:
— Her ganimetten Fahr-I Al e m (S.A.V.) Efendimizin kendisi için, taksimden önce, beğendiği şeyi seçmek âdeti idi. Hayber Gazvesinde de, Hz. S af i y y e bin-ti Huye'yi seçmişti.
• E ş 'a s1 ettiğine göre =
'in bize E b u 'z-Z i n â d 'dan   rivayet
— Peygamber (S.A.V.) Efendimizin Bedir Gazvesinde seçtiği ise Asım b. M ü n e b b i h' in kılıcı idi.

Fey ve Harâc

Ey Mü'minlerin Emîri!
Fey, bize göre arazi haracı demektir. Cenâb-ı Hak, Kur'aro-ı Âzîmüş-Şânında:
«A I la h ' in (fethedilen diğer ıküffâr) memleketler (i) ehâlüsinden peygamberine verdiği FEY'î, Allah'a Pey-ham berine, hısımlara, yetimlere, yoksullara, yolda ka-lanlara aittir. Tâkî (bu mallar) içinizden (yalınız) zenginler arasında dolaşan bîr servet olmasın. Peygamber size ne verdiyse onıa afin, size ne yasak

ettiyse ondan da sakının. Allahdan korkun. Çünkü A I lah'm azabı çetindir.»[47] buyurmuştur.
Bunları beyandan sonra Cenâb-ı Hak buyuruyor ki:
« (Bilhassa o fey'), hicret eden fakirlere âiddîr ki onlar A IUh' dan fsssl (u inayet) ve hoşnutluk ararlar ve Allah'a ve Peygamberine (maüarsyle, canlariyle) yardım eder-lerken yurtlarından ve mallarından (mahrum edilerek) çıkarılmışlardır. İşte bunlar sadıkların tâ kendileridir»[48]
Yine Cenâb-ı Hak buyuruyor ki:
«Onlardan evvel (Medine'yi) yurd ve îman (evi) edinmiş olan kimseler. Onlara verilen, şeylerden dolayı, göğüslerinde bir ihtiyaç (meyli) bulmazlar. Kendilerinde fekr-u ihtiyaç olsa bile (onları) öz canlarından daha üstün tutarlar. Kim nefsinin (mala olan) hırsından ve cimriliğinden korunursa işte muradlanna erenler onların ta kendileridir.»[49]
0 Bu âyetin sebeb-i nüzulü 'hakkında pekçok rivayetler varsa da, hepsi ensânn şerefi hakkındadır.
Benî Nsdîr'in ganimeti hakkında, Peygamber (S.A.VJ Efendimiz, Ensara:
— «İsterseniz, bu ganimeti yalnız size taksim edeyim. Muhacirler şimdiye kadar olduğu gibi sizin evlerinizde sakin olsunlar. Ve eğer dilerseniz, bu malı yalnız muhacirlere taksim edeyim ki onlar birer mesken tedarik edip, kendilerine kifayet edecek medâr-ı maişet peyda eylesinîer.» buyurdular.
Ensâr hazretleri ise :
— Yâ R asû lal lah, bizim gönlümüzün istediği şudur : O malı, muhacirlere taksim buyurup, yine bizim

evlerimizde sakin kalsınlar ki, onların mevcudiyetleri mahz-ı berekettir.» demişlerdir. Bunun üzerine Peygamber-! Zîşân (S.A.V.) Ef e n d i m i z , onlara duâ buyurdular. Bu âyet, bu hadise üzerine nazil oldu.
Cenâb-i Hak yine şöyle buyuruyorlar :
«Bunların arkasından gelenler (şöyle) derler: Ey Rab-bi m iz, bizi ve îman ile daha önden bizi geçmiş olan (din) kardaşlerimizi yarlığa îmân etmiş olanlar için kalplerimizde bir kin bırakma. Ey Rabhimiz, şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.»[50]
Kimin kalbinde sahabeden birine ta'riz ve 'hased bulunursa, üu âyet-i kerimenin bahşettiği inayetten hisse alamaz.
0 Peygamberim iz'in (S.A.V.) müezzini H z. B i I â l-i Habeşî (R.A.) ile kendisine uyanlar, Irak ve Şam taraflarında, fetihler yapıldığı zaran, o taraflardaki arazinin de diğer ganimet malları gibi taksim edilmesini H z. Ömer (R.A.) den talep ettiler.
Bunun üzerine H z. Ömer, yukarıda geçen âyet-î ke-rimeyi okuyarak, taksimi yapmaktan imtina etti ve buyurdu ki:
— Cenâb-ı Hak sizden sonra gelecek mü'minieri, bunun gibi ganimete ortak etti. Eğer şimdi aranızda bunu taksim edecek olursam, onlara hiçbirşey kalmaz. Eğer ecel bana müsâade ederde sağ kalırsam, uzak beldelerde meselâ Yemen'-deki San'a şehrinde bulunan bir çoban, asla gazada gulunmadı-ği ve kendisinden bir damla kan akmadığı ıhalde yine bu kabilden olan ganimetten hissesinin kendisine tamamen ulaşacağını ümid ederim.

© Şeyhlerimizden bazıları Yezîd b. Ebî Habîb'-den şöyle rivayet etmişlerdir.
Sa'd b. Ebî Vakkâs, Irak'ı fethettikten sonra, ganimetlerin nasıl taksim edileceğini H z. Ö m e r'den bir mektupla sordu :
Hz. Ömer (R.A.) cevaben şu mektubu yazdı. «Besmele, hamdele ve salveîe'den sonra...
«Maiyetinizde bulunan mücâhidlerin, ganimet ve C e n â b -1 H a k k' in kendilerine ihsan buyurduğu fey mallarının aralarında taksim olunmasını sizden talep etmekte olduklarını beyan eden ve nasıl hareket etmek gerekeceğini soran mektubunuz bize ulaştı aldım ve mütalaa olundu.
İşbu cevabın tarafınıza ulaşmasında, ganimet mallarından, hayvanlardan, asker mücâhidler ve saire tarafından size getirilen ne varsa, hazır olan müslümanlar arasında taksim et. Fakat, arazî ile nehirleri, daha sonra m üs I uman I arın atıyye ve lüzumlu işlerinde kullanılmak üzere terk et, taksim etme. Zira, onları da bu günkü müslümanlar arasında taksim etmeniz halinde, kendilerinden sonra gelecek müslümanlar için bir şey kalmaz.
Sana emrederim ki: Hangi tarafa vasıl olursanız, orada bulduğunuz kavimleri muharebe ve kıtalden önce İslâm dinine da-veî ediniz. Davetinizi kabul etmeleri halinde, artık onlar müs-lüman kavimlerden sayılarak, müslümanfarın lehine ve aleyhine terettüp eden, ahkâm onların üzerine de carî olur. Ve ganimet olarak elde edilecek mallardan, kendilerine diğer müslümanlar gibi sehim verilir. Evvel emirde, davetinizde icabet etmeyip de, kıtal ve hezimetten sonra icabet edip İslâm Dini ile müşerref olanlara

gelince gerçi kendileri müslümanlardan iseler de, mallarını müslüman olmalanndan önce, mücâhidler ganimet olarak aldıkları için, ganimetten sayılıp, diğer ganimet malalrı gibi, müs-Sümanlar arasında taksim olunması gerekir.
İşte size olan emir ve ahdim budur. Hilafına hareket etmeyesiniz.»
@ Medîne âlimlerinden bir çoğu bize rivayet ederek şöyle dediler:
Irak tarafına, Sa'd b« Ebî V a k k a s ' in maiyetinde gönderilen gaziler Medine'ye döndükleri zaman, H z, Ömer jjjV), mücâhidlerîn isimlerini kayd ve tescil etmek için sicil ve sterlerin tutulması hususunu sahâbe-i güzin ile müşavere ve ,'akere maksadıyle ıbir toplantı yaptı. Söze başlayarak, kendî-rı daha önce 'ganimetlerin taksiminde, bütün müslümanlann tutulması hakkında Hz. Ebû Bekir (R.A.) Efendimizin reyine ,'a etmekte olduğunu, ama bundan böyle ganimetlerin taksi-'le, herkesi eşit tutmayıp, bazısına az, bazısına fazla verilme-''Jrüşünde olduğunu beyan etti. Bu hususta görüşlerinin ne o\-;'j'nu Ashâb-ı Kiramdan sordu. Ashab-i Kiramın çoğu, onun gö-, 'ne uyarak, taksimde, bazılarının üstün tutulmasını tasvib etlerdir
Bundan sonra, arazi taksimi konusunda da kendileriyle isti-v edince, bazıları arazinin taksimini tercih ederek, arazinin
'ilerine aid olan hisselerinin ayrılıp verilmesini istemişlerse I »er zaman doğru görüş sahibi olan H z. Ömer (R.A.) ken-'ine hitaben :
j — Arazinin ahalisi İle beraber taksimini ve birbirini takip 'ek nesiller boyunca, bu günkü hisse sahihlerinin

zürriyetie-j intikal ettiğini, sizden sonraki müsiümaniar görürlerse ken-j^'ne hiçbir şey kalmamış olmasından dolayı meyus olacak-«l(Jan, benim görüşüm sizin görüşünüz merkezinde değildir.
Ömer'in bu açıklaması üzerine, Abdurrah-'ı b. Avf =
— Ey Mü'mİnlerîn Emiri! Arazî ile sahiplerinden, Mücâhid-h senim ve hisse verilmeyip de ne yapılması lâzımdır? Diye 'ası üzerine, Hz. Ömer (R.A.):
- Vakıa olarak öyledir. Ancak, benim reyim bu merkezde i .'lir. Zira caizdir ki, halifelik müddetimden sonra! Yapılacak 'fetta çok miktarda ganimet ele geçmeyip cüziyyat kâbilin-Wan ganimetlerin de gerekli masrafları kalşiiamaya yetme-||i muhtemeldir. Irak ve Şam tarafındaki arazi Üe bu araziler-tri şimdi taksim ettiğim takdirde İslâm Ülkesinin hududu *' muhafaza edilir. Gerek burada .gerek Irak ve Şam'da bu-1' yetimlere ve dullara nafaka olarak ne verilebilir? Binâena-i arazî taksim edilmeyerek, bunun gibi zarurî mesarif yercin bırakılmasının uygun olacağı reyindeyim» dedi.
»Unun üzerine, mücahidlerden bir zümre:
— Kılıcımızın kuvveti ile, Cenâb-ı Hakkın bize olan ihsanı, hazır olmayan ve cihadda bulunmayanlara ve bunların çoluk çocuklarına vermek için hakkımızdan bizi mahrum buyurmayın.» dediler ve bu hususta İsrar ettiler. Buna rağmen, H z. Ömer (R.A.) :
— Benim reyim taksim edilmemesidir, demekten başka kendilerine hiç bir söz söylemedi. Bunun üzerin©, mücâhidler, rey sahihleri ile bu konuda istişare etmesini, halife hazretlerinden İstirham ettiler.

H z. Ömer (R.A.), ilk muhacirleri davet ederek, bir istişare meclisi topladı. Keyfiyet müzakere ediidi. Bu konuda görüş ayrılığı zuhur etti. Şöyle ki:
Abdurrahman b. Avf (R.A.), arazinin, müca-hidler arasında taksim edilmesi görüşünde olduğunu belirtti.
Hz. Osman, H z. Ali, H z. T a Ih a ve H z. Abdullah b. Ömer (R.A.), H z. Ömer (R.AJ in görüşüne muvafakat ettiler. Bununla beraber, Ensâr'ın iki kabilesinden on zat Evs Kabilesi eşrafından beş, Hazrec Kabilesi eşrafından da beş kişi olmak üzere- sejiiip, adi geçen meclise davet edildiler. Bu meclis toplandığı zaman Hz. Ömer (R.A.) Cenâb-ı Hakka hamd ve senadan sonra :
— Sîzi, bu lorre, umur ve hususatimzdan bana tevdi' ve tahmil olunan emanette sisi ortak etmek maksadıyle davet ettim. Çünkü, bende sizlerden biriyim. Hangi yol, hak ve sevaplı yol îse, gerek reyime muvafık bulunsun, gcrok muhalif olsun, söylemelisiniz. Maksadım, benîm isteğim© uymanız değildir. C o -nâb-ı Hakkın münze! olan Kur'an-ı Kerîmi, hakkaniyetten hiç bir şeyi terk etmemiştir; hepsini açıklamıştır. Ben da ne söyiemîşsem, hakkaniyet fikri Üe söylemişimdir. Binaenaleyh hakkaniyette uygun gördüğünüz reyi, seçmeniz ve tercih etmeniz lâzım gelir.» dedi. Bunun üzerine müşavere için gelen zevat:
— Ya Emîre'i-mü'minîn; Ne istediğini beyan et, işitelim» dediler. Hz. Ömer (R.A.) de, devamla:
— «Kendilerini haklarından men' ettiğim zağmtnda bulunan iş bu cemâatin sözlerini işitmişizdir. Zulmü irtikap ederek kendilerine ait bir şeyi, başkalarına vermekle, ahiretts zillet ve sıkıntıya düşmekten Cenâb-ı Hakka sığınırım. Ancak, herkesçe bilindiği

gibi, Kisra'mn memleketi fethedilip ganimet olarak alınan pek çok mal, eşya, mücevher ve sâireden beşte bir çıkarılıp, bilinen yerlere sarf ettim ve halen sarf etmekteyim. Kalan beşte dördü de taksim ettim ise de bunun gibi ganimetin bundan sonra vuku'u nâdir olduğundan, sahihlerinden alınmak üzere, adı geçen memlekette bulunan araziye haraç ahâlîsi üzerine de cizye vaz'ederek, beytü'l-mâl için yıllık daimî bir miktar vnridât bırakılması ve bu varidattan ileride mücahidlere, dullara, yetimlere ve daha sonra gelecek olan bunlar gibi muhtaçlara verilmesi reyindeyim. Zira frak tarafında fetholunan bunun gibi büyük ülkeleri ve kezâlik, Şam, Cezire, Küfe, Basra, ve büyük Mısır ülkesini muhafaza etmek ve hududlarında asker bulundurup, onlara maaş ve atiyye vermek lâzım geleceği aşikârdır. Bu halde bu arazi ve sahihleri, diğer ganimet mallan gibi taksim edilirse, bu zarurî masraflara karşı varidat kalmıyacağı apaçık bir gerçektir.» diyerek sözlerini bitirdi.

İstişare için orada bulunan Ensar da :

— Reyiniz isabetli, sözünüz pek doğrudur. Çünkü fethedilen bu memleketler ve İslâm beldelerinin hududu asker ve yiyecekle doldurulmaz ve askere geçinebilecekleri ta'yırı ve maaş verilmezse, ehl-i küfr ve şirkin kendi memleketlerine dönmleri şüphesizdir.» diyerek, hepsi birden 'H z. Ömer (R.A.) in görüşlerini tasvib ettiler. Bundan sonra H z. Ömer (R.A.):

— İşte, hak ortaya çıktı, dedi ve araziye, mevkiine göre haraç, arazi sahihlerine de tahammüllerine göre cizye vaz'etmek üzere, aklı selim bir memurun seçilmesini teklif etti. Huzurda bulunanlar da ittifakla Osman

b. Huneyf'i seçtiler. Onun dirayetli, tecrübeli, akıllı bir kimse olduğunu söyleyip bu mühim işler İçin onun gönderilmesinin iyi olacağını bildirdiler. Bunun üzerine H z. Ömer (R.A.) Osman b. Hu-n e y f' i derhal Irak arazisinin ölçülmesi için görevlendirdi ve gönderdi.
H z. Ömer (R.A.) in vefatından bir sene önceye kadar Küfe haricinde bulunan bütün arazinin beytül-mâle ait olan varidatı, on milyon dirheme baliğ olmuştu. O zaman kullanılan dirhem, bu günkü dirhemlerden 2,5 danik daha fazla idi. Danikse dirhemin sürüs'üne (altıda birine) eşittir. O zaman kullanılan dirhem bir miskal vezninde demektir.
İmâm Leys b. S a " d , bize H a b î b b. E b î S â b i t' in şöyle dediğini rivayet etti:
— Şam tarafı fetholununca, Ashab-ı Kiram ve diğer bazı müs-lümanlar, F a h r - i Kâinat Efendimizin Hayber'i taksim ettiği gibi» Şam arazisinin de taksim edilmesini Hz. ö m e r'den istediler. Bu konuda herkesten daha çok Z ü-beyr b. Avvam ile Bilâl b. Ebi Rebah (R.A.) is-rar ettiler. Bunun üzerine H z. Ömer (R.A.):
— Sizden sonra gelecek müslümanlara birşey kalmasın mı? dedi ve bu konuda İsrar edip taksim tekliflerini reddetti. Buna rağmen yine ikna olmamaları üzerine :
— Bilâl ile, ısrarda kendisine tâbi olanlardan her ne surette olursa olsun beni koru! diye dua etti.
Az bir zaman sonra, Bilal ve bazı kimseler A m v â s denilen yerde kendilerine isabet eden taun hastalığından vefat ettiler. Böyle bir musibetle

karşılaşmaları ekseriyetle H z. Ömer (R.A. in duasının tesirine bağlandı.
İhtilaf konusu olan arazi üzerine haraç vaz olunup, sahiplerinden de cizye alınmak üzere arazi onlara terkolundu.
M u h a m m e d b. İ s h â k bize, İ m â m-ı Z ü h r î' den şöyle rivayet etmiştir :
— Arazi fethedilince, taksim edilip edilmemesi konusunda, H z. Ömer (R.A.) halkla istişare etti. Herkes taksim edilmemesi hususunda ittifak ettiler.
Bilal b. Ebi Rebâh herkese muhalefet edip, ısrarlı bir şekilde taksim edilmesi için rey beyan etti. H z. Ö m e r' in reyi ise sahihlerine terk edilerek, taksim edilmemesi yönünde olduğundan Hz, Bilal b. E b î Rebâh hakkında:
— «Yâ Rabbi, Bilal ve kendisine tabi olanları üzerimden kaldır» diye dua etti.
Bu görüş ayrılığı iki-üç gün sürdükten sonra Hz. Ömer
(R.A.) :
— «İşte, Kur'an âyetlerinden delil buldum» dedi ve şu mealdeki âyet-i kerîmeyi okudu :
«Allah'ın onlar (m malların) dan Peygamberine verdiği ' (e gelince:) Siz bunun üzerine ne ata, ne deveye binip koşmadimz. Fakat Allah, Peygamberlerini dileyeceği kjmseSore musallat edsr. Allah her şeye hakkıyla kaadirdir.»[51]
H z. Ömer (R.A.) sonra şu (mealdeki) âyet-i kerîmeyi okudu :
«A I la h ' m (fethedilen diğer küffâr) memleketler ahâlisinden peygamberine verdiği fey' Allah'a Peygamberi-

ne, hısımlara, yetimlere, yoksuüara yoîda kalanlara aittir.»
Taki (bu mallar) içinizden (yalnız) zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber size ne verdiyse onu alın, sîse ne yasak ettiyse ondan da sakının. Allah 'dan korkun. Çünkü Allah (in) azabı çetindir.»[52]
H z. Ömer (R.A.) bundan sonra şu mealdeki âyet-i kerîmeyi okudu :
«Bilhassa o fey'), hicret eden fakirlere aiddîr kî onlar, A I -I a h ' dan fazî (u inayet) ve hoşnutluk ararlar ve A I I a h ve Peygamberine (mallarıyla, canlarıyla) yardım ederlerken yurtlarından ve malarından (mahrum edilerek) çıkarılmışlardır, İsta bunlar saadiklann ta kendileridir.»[53].
Bu âyet-i kerîme muhacirlere şamil olup, ancak C e n â b -1 Hak yalnız bunlara hasretmeyerek diğerlerine de umumîleş-tirerek buyurdular ki:
«Onlardan evveî (Medîne'yöf yurd ve îman (evi) edinmiş olan kimseler, kendilerine hicret edenlere sevgi beslerler. Onlar verilen şeylerden dolayı göğüslerinde bîr ihtiyaç (meyli) bulmazlar. Kendilerinde fakr-u ihtiyaç olsa bile (onları) öz canlarından daha üstün tutarlar. Kim nefsinin (mala olan) hırsından ve cimriliğinden korursa işte rnuradlanna erenler onların la-kendileridir.»[54].
Bu ayet-i kerîme İle maksut, ensar olup, yine bunlarla da ik tifa etmlyerek Rabbimiz diğerlerini de ortak edip buyuruyorlar ki :
«Bunların arkasından gelenler (şöyle) derler : «Ey R a fabl m i z, bizi ve îman ile daha önden bizi geçmiş olan

(dîn) kardeşlerimizi yarlığa, îman etmiş olanlar için kaîblerimiz de bir kin bırakma. Ey Rabbimiz, şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.»[55].
Bu âyeî-i kerîme Muhacirlerden ve Ensârdan sonra gelen bütün müslümanlar hakkında olup, bu haide âyet-i kerîmede zikredilen ehH kur'artın fey' ve ganimette herkesin hakkı olmakla yalnız bunlara taksim edipte sonra gelecek ehl-i fsfâmın hissesine bir şey bırakmamak nasıl caiz olur diyerek, adıgeçen fey'in sahihlerine terkine karar verildi. Verginin tahsil edilip toplanmasına başlandı.
© Hz. Ömer (R.A.) Efendimizin, arazinin taksiminden kaçınıp, bu babdaki reylerini te'yiden, 'bu âyet-î kerimeleri delil getirip, reyinin hilafında bulunanları ikna etmesi, bütün ümmet-î Muhammed 'hakkında büyük hayır ve umumî menfâati câiib olmakla C-enâb-i Hak tarafından kendisine ihsan buyrulan yüce muvaffakiyetin eseridir. Zira askerin erzak ve maaşı için bunun gibi şeyler, eğer tutulup saklanmasaydı ve taksim olunmuş olsaydı, İslâm hudud ve kalelerine nasıl asker konur, hangi kuvvetle sevkolunurdu? Fethedilen memleketlerde asker ve murabıt bulundurulmazsa, din düşmanlarının tekrar ülkelerine dönmeleri ihtimâlinden dolayı, müslümanlara emniyet bahsedilemezdi. Herşeyin en iyisini Allah (C.C.) bilir.

Sevâd'da Yapılacak İsler Ve Muameleler

Ey Mü'minlerin Emîri,
Fethedilen yerlerin arazisine ve arazi sahihlerinin reislerine konan cizye ve harâc 'hususunda nasıl mua-

mele edilmesi lâzım geleceği ve Hz. Ömer (R.A.) Efendimizin bu konuda ne takdir ettiği ve onlara ne miktar vergi yüklediği, sulh yoluyla veya zorla İslâmın fethettiği yerlerde nasıl vergi toplanacağına ve bu konudaki hükümlere gelince :

© M u h a m m e d b. ! s h â k bize ez-Zuhrî'-nin şöyle dediğini nakletti:

— Sind ile Horasan'dan başka 'bütün Irak memleketleri ve Şam; Afrikara 'hâriç bütün Mısır, Irak'ın sevâdı ve Ehfâz H z. Ömer (R.A.) zamanında; Horasan ile Afrika, H z. O s -m a n (R.A.) zamanında fethedilmiştir.

H z. Ömer (R.A.) in malyyetindeki Müslümanlar, Irak sevâdı ile Ehfâz'm ahâlisinin ve diğer memleketiierin taksimini istemişlerse de, Halîfe Ömerü'l-Fâruk (R.A.):

— Eğer bunlar şimdi taksim edilirse, sonra gelecek olan diğer müstumanlara bir şey kalmaz» diye mezkur memleketlerin taksiminden imtina ederek, arazi üzerine harâc, sahihleri üzerine de cizye koymuş ve kendilerinden de bu haracı ve cizyeyi almıştır.

» M ü c âl I d ' in bize naklettiğine göre : Ş a ' b î * Sevâd ahâlisinin durumunu sordular. O da şöyle dedi:

— Irak sevadmda meskun bulunan ahâlide bir ahidnâme (ferman) yoksa da, Halîfe H z. Ömer (R.A.) tarafından kendilerinden haracın toplanmasına rıza göstermelerinden dolayı, (hükmen, kendilerine ahd verilmiş demek olacağına I m â m -1 Ş â ' b î za'hib olmuştur. Ancak diğer Fâkihlerin ictihadlarına göre, Hiyre, Aynu't-temr, Leys ve Bânikya isimli dört yerin ahalisinden başka Irak sevâdında ahde bağlanmış bir memleket yoktur. Ancak Bânikya ahalisine Hz. Cerîr'e

su geçidini gösterdiği için, Leys ahâlisine, Ebû Ubeyde1-yi misafirliğe kabul edip, gafil bulundukları bir sırada düşmanı göstermede delilik ettiği iğin, Hîre ahalisi ile Aynüt-temr ahalisine ise H z. Hâ I id b. V e 1 î d ile suih yaptıkları için bunlara ahidnâme verilmiştir.
O ismail b. E b î H â I 'i d 'bize şöyle nakletti: H z. Ömer (R.A.) halîfe olunca, E'bu U b e y d e b. M e s'u d'u senenin başında Mihran isimli haydutun üzerine göndermişti. O senenin sonunda Kâdisiye vakası oldu. Acemlerin ser-askeri R ü st e m de, KâdîsÎye vakası günü oraya gelip ve M i ti r a n ' m hareketlerini görünce, «çocuk oyunu gibi iş yaptığını »söylemiştir.
Ebû U beyde, Mihran üzerine gaza için Fırat Nehrinden geçince, Mihran takımı arkasından köprüyü yıkarak, Ebû U b e y d e ' yi ve arkadaşlarını şehid ettiler. Bunun üzerine, Hz. Ömer {R.A.}, C e r i r' i görevlendirdi. Cerir, M i ıh r a n ile karşılaştı. O öldürüldü. Başı mızrağa takılıp teşhir edildi. M İ h r a n ' in askerleri hezimete uğrayıp perişan oldular.
Senenin sonlarında, Halîfe H z. Ömer (R.A.) S a ' d b. M â I İ k ' 'i yanına 7 - 8 bin asker vererek R ü s -t e m ' İn üzerine gönderdi. S a ' d b. Mâlik, KâdÎsiye'-de Rüşte m'Ie karşılaştı.
0 Hu s a y n bize, Ebû V â i I' in şöyle dediğini nakletti :
— Sa'd b. Ebû Vakkâs yanındaki Müslümanlarla gelip KâdÎsiye'ye kondu. Tam olarak 'bilemiyorum ama, biz 7-8 bin kişiden fazla değildik. R ü s t e m, İslâm askerlerinin azlığını ve kendi maiyetinde bulunan filler ve 60 bin civarındaki askerinin çokluğunu görünce istihza ile :
— «Hem sayınız az, hem de sizde öyle kuvvet görmüyoruz. Onun için kılıçlara yem olmakdan ise

memleketinize geri dönünüz.» teklifinde bulundu. İslâm gazileri hep bir ağızdan :

— «Dönmek ihtimâlimiz yoktur.» cevabını verdi. Bunun üzerine :

— «Sîzin sayınız az, kuvvetiniz yok. Memleketinizden buraya kadar gelmenizin sebebini anlamak İçin akıl ve rey sahibi bir zat seçip bana gönderin.» dedi. Muğire b. Şu'be Hazretleri R ü s t e m ' in yanma gitti. Yanına varınca, izin almadan Rüstem'in oturmakta olduğu tahta oturdu. M u ğ İ - re b. Ş u'be Hazretlerinin, pervasızca R ö s te tn'in tahtına çıkmış olması, ona ağır geldi. Adamlarının hiddetlendiği, gazaba geldiği hissedilince M u g î r e - b. Ş u 'ıb e Hazretleri :

— «Bu tahta oturmam beni yüceltmez, taht sahibini de al-çaltrnaz.» dedi. R ü s t e m de :

— «Her neyse! Sizin, !bu zayıf halinizle ve 'bu az askerle memleketinizden buraya gelmenizin sebebi nedir?» diye sordu. H z. M u ğ î r e :

— «Biz ötedenberi şekavet ve dalâiette iken C e n â b-ı Hak bütün âlemlere rahmet olarak bir peygamber irsal etti ve irsal buyurduğu R a s û I ü vâsıtasiyle de bizi doğru yola şevketti. Onun vâsıtasiyie rızkımızı ihsan etti. Bu rıziklardan biri de bu taraflarda (biten bir hububat cinsi idi. Bu 'hububatı hem kendimiz yedik hem de ehl-i iyâlimize yedirdik. Çoluk-çocuğumuz, bunun yetiştiği memleketleri mesken ve vatan edinmemiz için çok ısrar ettiler. Bu ısrar üzere bu tarafa geldik» diye cevaplandırdı. Bu cevap üzerine, R ü s t e m :

— «O haide, sizi öldürürüz» diye tehdit etti. H z. gire bu tehdide :

— «Bizim şehâdlerîmiz, Cennete ulaşır. Sizin ölüleriniz ise Cehenneme girer. Cizye vererek kendinizi bizden koruyun» diye mukabelede bulundu.
«Cizye» sözünü işitince, R ü s t e m ve arkadaşları çok kızdılar. Kızgınlık naraları attılar. Onların bu 'hallerine H z. M u g î r e :
— «Sizinle savaşmamız mukarrer oldu. Ancak siz mi bizîm tarafa geçersiniz, yoksa biz mi sizin tarafa geçelim? deyince
Rüstem:
,
— «Evvelâ biz sizin tarafa geçeriz» dedi.
Bunun üzerine Hz. Muğîre, İslâm ordusuna dönüp, askerleri biraz geriye çekdi. Rüstem, 'bu geri çekilişi, kaçış zannedip, İslâm Ordusunu takip etti. İsJâm askerleri geri dönüp, küffar üzerine hücum etti. Küffar hezimete uğradı. Kâfirlerin başkomutanı olan Rüstem aslında Azerbeycan Memleketinden idi.
Abdullah 'b. Muhsin diyor ki;
— Küffar askerleri, hayret ve telaşlarından birbirlerini öldürüyorlardı. İki ordu arasındaki hendek küffâr öiüieriyle doluydu. Üzerlerine basıp hendeğin bir tarafından diğer tarafına geçiyorduk.
Hatta bir kese içinde iyi cinsten ve 'kıymetli kâfur bulduk. Daha önce görmediğimiz bir şey olduğundan, tuz zannederek pişirdiğimiz ete biraz serptikse de bir tat alamadık. O sırada, oradan Abadan beldesi ahalisinden bir yolcu geçiyordu. Yanında âa bir gömlek vardı. Kâfuru bilmeyerek, tuz yerine kullandığımızı görünce :
— «Ey Âbidler! Yemeğinizin tadını 'bozmayın. Zira bu arazinin tuzunda hayır yoktur, kullanmaya elverişli

değildir. Onun yerine size şu gömleği vereyim mi?» diyerek yanındaki gömlekle değişmemizi teklif etti. Kâfurun kıymetli bir şey olduğunu bilmediğimiz için 'gömlekle değiştik. Sonradan mezkûr gömleğin, ancak iki dirfıem gümüş değerinde olduğunu, kâfûr'un ise kat kat kıymete ulaşacağını ve yolcunun bizi kandırmış olduğunu anladık,

Küffânn (hezimete uğradığı sırada, müşriklerden birisinde iki altın bilezik olduğunu gördük. Silâhlarını altına alıp bir çukura gizlenmişti. Kendisine yapılan işaretle çukurdan çıktı. Boynunu vurduk.

Hasılı düşmanı Fırat'a kadar takip ettik. Sonra, Setura'ya oradan Cirat'a, oradan da Medâyin'e kadar düşmanı takip ettik. Oradan Kûsa'ya inen kâfir askerleri, gerçi Deyrü'l - Mesâlih isimli yerde toplanmışlarsa da, yine İslâm askeri biraz harbden sonra, onları hezimete uğrattı. Düşmanlar kaçtılar. İslâm Ordusu da Dicle Nehri'nin kenarına çadırlarını dikti. Sonra, İslâm askerlerinden bir kısmı Dicle Vadisini geçerek, bir kısmı da Medâyîn'in alt tarafından giderek düşmanı muhasara altına aldık. Yiyecekleri kalmadı. Köpek ve kedilere varıncaya kadar yediler. Yiyeceklerinin kalmamasından son derece sıkılıp bir gece içinde, eşyalarını yüklenerek Celilâ'ye gittiler.

Sa'd b. E b T Vakkas, önünde H â ş i m b. U t b e ' nin bulunduğu İslâm Ordusu İle üzerlerine yürüdü. İşte en şiddetli vak'a burada meydana geldi. Cenâb-ı Hak küffârı helak etti. Kılıç artıkları Nihâvend'e kadar kaçtılar. Oradan da dağılıp, herkes kendi memleketine firar etti.

H z. Sa'd ;b. E b î Vakkas da, küffârı Celûla'-da dağıttı. Kalanlar da Nihâvend'e gidince, Sa'd 'b. E b î Vakkas Hazretleri geri döndü.
H z. Sa'd b. E b î Vakkas, İslâm Ordusunu Ammâr, b. Yâ s ir Hazretlerinin komutasında Medâin'e göndermişse de, oraya varılınca, mücâhidler Medâin'de ikâmete rıza göstermediler. Durumu H z. Ömer (R.A.) işitince, orada deve yaşayıp yaşamadığını araştırdı. «Orada çok sivrisinek bulunduğu için devenin barınamayacağım» anlayınca, «Devenin barınamadığı yerde arab da barınamaz.» buyurmuşlardır.
Hz, Sa'd (R.A.) avdet edeceği sırada, Basra'ya bir buçuk merhale mesafede bulunan Abadan ahalisinden bir zatla karşılaştı. O kimse:
— Ben size suyun menbaı olduğu halde bataklıktan uzak, arazisi müribit, suyu, merası bol bu sevâdın ortasında, mesken kurmaya elverişli bir yer göstereyim» deyip, önlerine düştü. Cezire Ne Fırat arasındaki Küfe arazisini gösterdi. Bu arazi tarif ettiği gibi elverişli bulundu. Küfe Şehrinin plânı çizildi. Herkes orada ev dükkân yaparak vatan edindiler.
W M i s ' a r bize, Sa'd b. 1 b r â h i m ' in şöyle dediğini nakletti :
— Kâdisiyye'de muharebe gününde, İslâm askerleri, yolda eli ve ayakları kesilmiş yerde yatmakta olan bir zata rastladılar. O zât konuşurken, müjde olarak şu âyet-i kerimeyi okuyordu :
«...işte onlar, A ila h'm kendilerine ni'metler verdiği peygamberle, sıddîklarla, şehidlerle, sâlih kişilerle beraber oldular. Onlar ne güzel arkadaşlardır.[56]
Muhacirlerden biri bu kişiye :
— Sen kimsin? diye sordu. O zat da-

— «Ben Ensâr'dan biriyim» diye cevap verdi.
A m r b. Muhacir bize I b r a â h İ m b. Muhammet! b. Sa'd' dan babasının şöyle dediğini nakletti:
Mücâhid askerlerden E b û M İ h c e n isimli zat Kâ-disiyye gününde, şarap içmek suçundan dolayı H z. Sa'd b, Ebî Vakkas'in huzuruna getirildi. Ayağına zincir vurulması emredildi. O gün, H z. S a'd yaralandığı için, harb meydanına çıkamamıştı. Muharebeye nezâret etmek !için kendisini yüksek bir tepe üzerine çıkarmışlardı. Süvari olan Mücâ-hidlere H â I i d b. A r f e t a komuta ediyordu. İki tarafın muharebeye başladığını bağlı bulunan E b û M i h c e n' İşitince :
«Süvarilerin maske giyip harbe girdikleri esnada benim zincirle bağlı halde bırakılmam keder olarak bana kâfidir.» manasın-daki beyti okuyarak, 'H z. S a ' d ' in zevcesine :
— «Gazaya çıkmak üzere, ayağımdan zinciri çöz, beni salıver. Ben de sana a'hdederimki muharebe sonuna kadar sağ kalırsam, yine buraya dönüp, ayağıma zincir vurman için kendimi sana teslim edeceğim. Eğer şehid olursam 'benden kurtulursunuz.» diyerek teminat verdi.
Muharebe kızışınca, ayağından zinciri alarak, kendisini salıverdiler. Derhal Hz. S a ' d ' in Belkâ isimli atma binip eline bir mızrak aldı ve küffârm üzerine hücum etti. Hangi tarafa hamle etmişse o tarafı dağıttığını herkes görüyor ve «bu zat ancak meleklerden bîridir» diye taaccüp ediyorlardı. Hz. Sa'd ise, tepenin üzerinden kendisini görünce:
— «Bu atlının bindiği atın sebatına bakılacak olursa bu atın benim atım Belkâ, bu harb ediş tarzına ve

düşmanı kahreden bu vuruşa bakılırsa bu atlının daEbû Mihcen olması gerektir» diyordu.
'Düşman hezimete uğrayıp, muharebe sona erince, E b Û M i h c e rr yine H z. Sa'd1 in evine döndü ve ayağını zincire vurdu. Bundan sonra H z. S a ' d geldi. Zevcesi olup bitenleri Ona anlattı. Hz, Sa'd b. E b î Vakkas:
—« Allah'a yemin ederim ki, İslâm uğrunda canını hiçe sayan zatı dövmem» dedi ve E'bÛ Mlhceo'i serbest bıraktı. O da :
— Ben şimdiye kadar her şarap içişimde, üzerime serî had tatbik edilir ve ben bu günahımdan kurtulurdum. Madem ki bundan böyle bana serî had tatbik edilmeyecek ve günah üzerimde kalacak, vallahi ben de ebediyyen şarap içmeyeceğim.» diyerek tevbe etmiştir.
(Kitâbü'S-Harâc nüshalarında bu hâdise, her ne kadar bu şekilde anlatmıyorsa da Ahmed Cevdet Paşa merhum, Kısâs-ı En-bîyâ'sında (cilt 1, sayfa 360) bilhassa neticesi, itibariyle tamamen farklı bir şekilde yazmaktadır. 'İlgili bölümü sadeleştirerek aktaralım :
«... Meşhur kahramanlardan ve ünlü şâirlerden E b û M'İhcen es-Sakafî dilinin belasına uğramıştı. Yâni şarabı metheden bir kıt'a söylemiş, H z. S a'd da bu yüzden onu muharebenin başlamasından önce, kendi köşkünde hapsetmiş ve bağlamıştı. Harbin ikinci gününde Ebû Mihcen, H z. S a ' d ' in zevcesi Sel m a'ya yalvararak :
— Beni salıver ve S a ' d ' in Belkâ isimli kısrağını emaneten bana ver. Şu muharebeye iştirak edeyim. A I İ a hu T e-â I â selâmet verirse gelirim ve ayaklarımı yine bende korum, demişse de Selma

ona müsâade edememiştir. Bu duruma pek me'yus olan Ebû Mihcen çok tesirli ve yakıcı bir şiir söyledi. Selma ise üzüntüsüne dayanamayıp onu salıverdi.
Ebû Mihcen, tanınıp bilinemiyeceği bir kılığa girdi ve Bslkâ'ya binip İslâm ordusunun sağ kolu hizasına vardı. Harb safını yarıp geçerek düşmanın sol koluna hücum etti ve İran süvarilerini birbirine kattı. Bundan sonra dönüp dolaşarak düşmanın sağ koluna da hücum ederek, gece yarısına kadar herkese hayret verecek şekilde muharebeler etti.
İnsanlardan 'hiç biri onu tanıyamadı.
Kimisi : — Melek midir? Hızır mıdır? diyor, kimisi de :
— H â ş i m ' in adamlarından biri, yahud kendisi olmalı, diyordu.
H z. Sa'd da, köşkün damından durumu seyrederek:
— Bu bahâdır acep kim ola? Ebû Mihcen1 mahbus olmasa, bu odur ve bindiği de Belkâ'dır derdim demiştir.
Gece yansı, savaşan iki ordu birbirinden ayrıldığı vakit, Ebû Mihcen derhal başkomutanın köşküne geldi ve ayaklarını bende koydu. Bunun üzerine H z. S a'd'm zevcesi S e I m â , Ebû M i h c e n ' e :
— Sa'd seni niçin habsetti? diye sordu. O da :
— Şarap içerek günaha girmedim. Fakat zaman-ı câhiüyet-te içki içenlerden idim. Ben şâir bir adamım. Lisanımdan şaraba dâir bir şiir sâdır oluverdi, S a'd, beni onun için habsetti, diye cevap verdi.
O aralık, S e I m â ' nın Sa'd ile arası şeker-ab (dargınca, soğukça) idi. Sabahleyin yanına varıp barıştı ve E b û M i h c e n ' in başından geçeni anlattı. Bunun üzerine H z. Sa'd da, Ebû Mihcen'i salıverdi ve:

— Artık haram olan bir işi yapmadıkça, seni, yalnız sözün için muâhaze etmem, dedi. Eb û Mihcen de =
— Bundan sonra, ben de fena söz söylemek üzere lisânıma müsâade etmem, diye söz vermiştir.»
© İsmail b. Ebî Hâl id bize Kay s b. Hâ-z i m ' den şöyle rivayet etmiştir :
-— Kâdisîye gününde mücahidlerin dörtte biri Büceyle Kabilesinden idi. Sakîî kabiîesinden bir adam, Fers askerine yetişip «İslâm ordusunda en şiddetli savaşan Büceyle Kabilesidir»
diye haber verdi. Bunun üzerine 16 fil, diğer mücâhidlere de 2 fil gönderdiler. A m r b. M a'dlyekri b (R.A.) Mü-câhid askerlere hitaben :
«— fiarbde şiddetli olun, ferslerden çekinmeyiniz. Zira İranlıların kuvveti yoktur. Size mukavemet edemezler», diye herkesi bareb teşvik ve tahrik ediyordu. Bu sırada küffâr askerlerinden birinin, gafil avlayıp ona ok atmak üzere olduğunu görünce, A m r b. Ma'diyekrib'e:
«— Allah'tan kork ey Ebâ Sevr!.» diye ikaz ettimse deF o fers atlısının attığı ok A m r' in bindiği ata isabet etti. A m r hemen bu atlıya hücum edip, onu koyun keser gibi kesti. Üzerinde bulunan İki bileğizi, İpek kaftanın, altın kemerini aldı.
'Küffâr yenilip, hezimete uğratılınca fethedilen sevâd'ın dört-de 'biri, gösterdikleri hamiyyet ve kahramanlıktan dolayı Büceyl Kabilesi halkına verildi. Üç sene müddetle hasılatını alıp, geçim vasıtası etmişlerse de, daha sonra Cerîr, Hz. Ömer (R.A.)'in huzuruna varınca, Hz, Ömer (R.A.), Ona:

— «Yapılan her taksimden mes'ul olmasaydım bu taksimi evvelki halinde devamlı kılardım ve size teskin ederdim. Lâkin rnüslümanlara geri verilmesinin gerektiği görüşündeyim.» diye ihtar ve emretti. Bunun üzerine, Cerîr hemen H z. Ömer (R.A.) in emirlerine uyarak, bu taksimi geri çevirdi. Kendisine 80 dinar caize verilmiştir.
• Husayn bize şöyle rivayet etti:
Halîfe Hz. Ömerü'NFâruk (R.A.). Nu'-m a n 'b. M u k a r r i n'l Kesker şehri valiliğine tayin edip göndermişti. Nu'man b. Mukarrin vazife mahalline varınca, H z. Ömer (R.A.) e gönderdiği bir mektupla vilâyetten azledilerek, gaza'ya görevlendirilmesini istirham etti. Bu sırada, Fers küffârı da Celûla'da hezimete uğrayıp Nihâvend'e doğru kaçmakta idi. Bu anlaşılınca H z. Ömer (R.A.), Nu'man b. M u k a r r i n' I Nihâvend'de bulunan ordunun komutanlığına tayin etti. O da hemen Nihâvend'e gitti. Orada küffâr ile karşılaşınca ilk defa şehid olan S ü v e y d b. Mukarrin oldu. Cenâb-ı Hak, fütuhatı kolaylaştırdı. Müşrikler hezimete uğrayıp, mağlup oldular. Bu yenilgiden sonra küffâr felah bulmayıp, her gün yeni bir yenilgiye uğradı.
Bu olayı rivayet eden Husayn1 den başka zatların İfadelerine göre:
Halîfe Hz. Ömerü'l-Faruk (R.A.), Fârls, Isfahan ve Azerbeycan'ın muharebe keyfiyeti hakkında, o havaliyi iyi bilen Hürmüzân isimli zatla istişare etti. Bu konudaki görüşlerini sordu. Hürmüzân, memleketlerde Isfer han'ın baş, Fâris ile Azerbeycan'ın İki kanat mertebesinde olduğunu harp bilgileri ve kaideleri gereğince fütuhata İsfahan'dan başlamak gerektiğini,

buranın fethinden sonra da Fâris ile Azerbaycan'ın buraya bağlı olarak fethedileceğini imâ etti.
Hz, Ömer (R.A.) hemen oradan kalkıp, mescide girdi ve Nu'man b. Mukarrin1 in orada namaz kılmakta olduğunu gördü. Yanında durup, namazını bitirmesini bekledi. Sonra, Ona
— «Sizi memuriyette istihdam edeceğim» buyurdu. Nu'man b. Mukarrin:
— «Memuriyet vergi toplamaksa kabul etmem, eğer gaza ve cihadsa kabui ederim» dedi. Bunun üzerine, Hz, Ömer (R.A.) memuriyetin gaza olduğunu beyan edip; Kûfe'de bulunan askerlerin Nu'man 'b. Mukarrin1 in emrine itaat etmelerini ve ona bağlanmalarını» emreden bir mektup yazıp, yanına ashâb-ı kirâm'dan Amr 'b. Ma'diyekrib, Hu-zeyfe b. Yeman, A b d u i I a ti b. Ömer ve E ş ' as b. Kay s (R.A.) hazretlerini de arkadaş edip gönderdi. Kûfe'ye oradan da İslâm askerleri ile beraber Nihâvend'e vardılar. İlk iş olarak, Nihâvend'in Ziilcenâ heyn isimli hükümdarına Muğîre b. Şu'be'yi elçi olarak gönderdiler.
Arap tarafından elçi geldiği hükümdara haber verilince, etrafında bulunan adamları ile istişare etti. Onlara :
— Gelen elçiye, taht üzerinde gösterişli bir şekilde mi yoksa harp kıyafetinde mi görünmem daha İyi olur» diye sordu.
Onlar da Padişahça bir debdebe ile görünmesinin münasip olacağını söylediler. Başına bir hükümdar tacı koyup, sağında solunda, altınla süslü elbiseler giyip, altın küpeler takmış olan şehzadeler olduğu halde tahtına oturduktan sonra Hz, Muğîre' nin girmesine

İzin verildi. H z. Muğîre, içeri girerken iki adam, kaituklanna girdi. Hz. M u ğ î r e ' nin kılıcı ve mızrağı elinde idi. Onları korkutmak için mızrağın ucundaki demir harbe ile yerdeki halıları delerek huzura girdi. Tercüman vasıtası ile görüşme başladı. Önce hükümdar H z. M u ğ î r e ' ye :

— «Siz, açlık ve sefaletten bu taraflara gelmiş olmalısınız. Dilerseniz size açlığınızı giderecek bazı şeyler verilsin, memleketinize dönünüz.» deyince, H z, Muğîre, Cenâb-i Hakka hamd ve senadan sonra :

— Biz, zelîl bir arap kavmi İdik. Herkes bize saldırır ve bizi ezerdi. Biz kimseye dokunamazdık. Sonra, Cenâb-ı Hak hasep ve nesep itibariyle en şereflimiz, sözünde ve fiilinde en doğrumu olan bir zâtı Peygamber gönderdi. O, bize ne haber verdiyse, hepsinin doğruluğunu gördük. Ezcümle, buraia-ra, galabe ederek, mâlik olacağımızı haber vermiştir. Feth olunacak diye va'd ettiği ve haber verdiği memleketlerin burası olduğuna, tarif buyurdukları alâmetlerin delâleti iie kimsenin şüphesi kalmamıştır. Arkam sıra gelen mücâhidler ,'burasını fethetmeden terk edip, gitmezler.» dedi.

H z. M u ğ î r e buyuruyorlar k!: Kendi kendime dedim ki : Bunları kötümserliğe düşürüp korkutmak için, kendimi to-parlayıpda atlasam deyip hemen sıçrayarak, hükümdarın oturduğu tahta, onun yanına oturdum. İki tarafında duranlar beni syaklariyîe teperek, elleriyle çekerek aşağıya indirmek İstem i ş1-lerse de :

— Sizin elçilerinize biz işkence etmeyiz. Âcizseniz beni mazur görün. Elçiye böyle işkence yapılmaz.»

dedim.
Beni bıraktılar. Hükümdar bana hitaben :
— Dilerseniz siz bizim tarafımıza geçiniz. Eğer isterseniz biz sizin tarafınıza geçeriz. Artık siz muhayyersiniz deyince, ben :
— «Biz sizin tarafınıza geçeriz.» deyip, hemen kalkarak arkadaşlarımın yanına gittim. Durumu kendilerine haber verdim derhal düşman tarafına geçtik. Küffâr ise, kaçmasınlar diye as-kelerini beşer beşer, yedişer yedişer, sekizer, sekizer, onar onar zincire bağlayarak harsımıza çıktılar. Ok atarak bizi biraz örselediler.
Hz. M u ğ î r e, bu hali görünce, hemen islâm Ordusu-nun Komutanı olan Nu'man'a hitaben :
— 'Mücâhidler örselendi. Artık düşmana hücum etseniz olmaz mı? deyince O şu cevabı verdi:
— Senin faziletlerin çoktur. H z. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz ile muharebede 'bulunduğumuzda, günün erken saatlerinde muharebeye başlamazsa, öğleden sonrayı ve rüzgârın esmesini beklerdi. Cenâ'b-ı Hakda nusrat verirdi. Elimde olan şu bayrağı üç kere sallıyacağrm. Birincisinde herkes kazâ-i hacet edip, abdest alsın. İkincisinde, hayvanların bakımını yapıp silâhlarını hazırlasın. Üçüncüsünde, hep birlikte düşmana hücum edip, kimse kimseye bakmasın. Eğer komutanınız olan N u'm a n bile katledilse, kendisine hiç kimse dönüp bakmasın.» diye H z. N u'm a n, mücâhid askerlere gerekli emri verdikten sonra, Cenâb-ı Hakka edeceği duaya herkesin âmin demesini yeminle emretti. Sonra :
«— « A I I a h i m ! bu gün N u ' m a n kuluna şehidlik, orduya zafer nasip et.» diye Cenâb-ı Hakka dua ve

niyazda bulundu. Bütün askerler de bu duaya «âmin» dediler.
Sonra, yukarıda tarif edildiği şekilde bayrağı iki defa sallayıp, üçüncüsünde bir hamle ile önce keidisi ve arkasından da İslâm askerleri hücum ettiler.. İlk yaralanan H z. N u 'm a n oldu. Onun yere düştüğünü mücâhidlerden birisi gördü. Diyor ki:
— «Kendisini kaldırdak için yanına doğru gitmek istediy-sem de, kimsenin dönmemesi hakkındaki emirlerini hatırlayarak, yalnız yerimi kaybetmemek için, oraya bir alâmet bırakarak muharebeye girdim. Kim düşerse düşsün hiç -bir kimse muharebeyi terk edip yanına gitmiyordu.
Muharebenin şiddetli bir ânında, küffâr hükümdarı Z ü lcenâheyn, beyaz katırından düştü ve karnı yarıldı. C en â b-ı Hak, küffârı münhezim edip, Müslümanları muzaffer kıldı.
Yaralı komutan H z. N u ' m a n ' m yanına geldiler. Henüz ruhunu teslim etmemişti. Biraz su getirip yüzünü yıkadılar. Gözünü açtı ve muharebe ahvâlini sordu. Fatih ve zaferin müslü-manlara müyesser olduğu kendisine müjdelenince, Cenâb-ı Hakka şükredip, keyfiyetin H z. Ömer (R.A.) a müj-delenmesini emir ve tenbl'h ettikten sonra irtihâl-i dârü'l-cinan eylemişlerdir. (Allah ondan razı olsun ve ona rahmet etsin.) dedi :
İsrail bize, E b û İ s h â k'tan naklen şöyle
— İslâm ordusu daha Nihâvercd'de iken, E m î r e ' 1 - M ü -minîn Hz. Ömer [R.A.) tarafından, Ş e h i d N u '-m a n 'a yazılan mektubu gören ve okuyan bir zat bana şöyle nakletti : Bu mektubda «Düşmanla karşılaştığınız zaman kaçmayınız. Düşmanları yenip

zafere erdikten ve ganimet elde ettikten sonra da hainlik etmeyiniz» diye emrediliyordu.
Düşmanla karşılaşmamız, cuma gününe tesadüf etmişti. Ordunun Komutanı H z. Nu ' m a n öğleden önce harbe baş-lamayip, Cuma namazının vaktinin geçmesini bekledi.
— H z. Ömer (R.A.), Cuma hutbesinde sizin için C e-nâb-ı Haktan zafer ve nusrat talep edeceğinden, muharebeyi biraz tehir ediniz» diye mücâhidlere emretti.
Öğleden sonra, muharebeye başlanmıştı. Savaş meydanında ilk önce yaralanıp yere düşen H z. N u 'm a n idi. Yaralandıktan sonra,
— Üzerime bir şey örtüp, murabeye giriniz. Benim yaralanmam size asla bezginlik getirmesin» diye herkese emir ve
tenbihte bulundu.
Muharebe çok sürmeden, Cenâb-i Hak tarafından İslâm askerlerine nusret ve zafer erişti. Keyfiyet teferruatı ile H z. Ömer (R.A.) tarafından işitilince, minbere çıkıp bu fütuhatı herkese ilân ve tebşir etti. N u'm a n ' in şehid olduğunu üzülerek beyan ettiler. Çünkü, İslâm askerlerinin ve Ni-hâvend'in haberi geciktiği için, H z. Ömer (R.A.) dâima zafere ermelerini Cenâb-ı Haktan niyaz ediyor ve kimi görse durumdan haber soruyordu. Halkın ağzında da Ni-hâvend Muharebesiyle Nu'man b. Mukarrin havadisinden başka bir şey söylenmiyordu. Hatta bir gün Medîne-i iVlünevvere'ye bir a'rabî (bedevî) geldi.
— Nihâvend Muharebesi ile Nu'man b. M u k a r-r i n ' d e n ne haber var? diye sordu. Soru üzerine :
— Niçin soruyorsun? denilince :

— Hiç bir şey yok dedi. Ama kendisinde mutlaka bir haber olduğu hissedilerek, tekrar sorulmuş Oda:
Durumdan derhal H z. Ömer O da a'rabîyi huzuruna celbederek :
(R.A.) haberdar edilmiş,
— Ben de bir haber yok, yalnız işittim demiştir.
— «Nihâvend ile İ b n i Mukarrin'i suâlin onlara dair bir haber olduğunu İmâ ediyor» diyerek izah istedi.
A'rabî:
— Ben filân oğlu filânım. Fisebiila'h hicret kasdiyle ailemi alıp Medine'ye müteveccihen filân yere ve filân yere uğrayarak oradan kalkıp gelirken kırmfzı renkli bir deve üzerinde daha önce tanımadığım bir adama rastladım. Nereden geldiğini sorunca, Irak tarafından geldiğini söyledi. Oralarda olan muharebenin ahvâlinden sordum. İki tarafın askeri muharebeye girdi. Küffâr askerleri hezimete uğradı, mağlup oldu. Ancak İ b n i Mu-karin şehid oldu diye o adam bana haber verdi. Nihâvend'-m nere, İbnî Mukarrin'in kim olduğunu bilmiyorum» demiştir.
Hz. Ömer (R.A.), bu vukuatın hangi gün olduğunu so-runca; bilmediğini ifade etti. Suâl karşısında Medine'ye kaç günde geldiğini ve ara yerdeki merhalelerini hesap ederek, vukuatın Cuma günü olduğunu anlamışlardır.
H z. Ömer (R.A.) a'rabiye :
— «Senin tesadüf ettiğin o adamın cin taifesinin habercilerinden olması muhtemeldir. Zira Cm taifesinin de seyyar habercileri vardır.» buyurmuşlardır.
Bir müddet geçtikten sonra, o taraftan gelen haberder filhakika muharebe ve Nu'man b. Mukarrin'in şeha-

detinin hesap edilen Cuma gününde vâkî olduğu anlaşılmıştır.

b. Nu'man b. Mukarrin'in şehid olması haberi-H z. Ömer çok mütessir olmuş ve, haylice ağlamıştır.
0 I s m â î I bize, Avf el-Ahmes
K a y s vasıtası ile Müdrik i' nin şöyle dediğini nakletti
— Bir gün Uz. Ömer (R.A.) in huzurunda otururken Nu'man b. Mukarrin'in maiyyetinde olan mücâhid-ler tarafından bir zat gelip Halîfe kendisinden sorunca kendisi de Nihâvend'den bildiği şehitleri bir bir isimleriyle andı ve saydı.
Daha bilmediğim şühedâ çoktur, deyince H z. Ömer [R.A.) :
— Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd Hazretleri hepsini bilir ve mükâfatlandırır, buyurdu. Haber getiren zat:
— Mücâhidlerin şerıidlerinden Avf b. Ebî Hayye kendi nefsini Allah yolunda feda etti, dedi. Bunu duyan Müdrik b. Avf:
— Yâ Emire'l - mü'msnîn, bu zât benim dayımdır. Kendi nefsini tehlikeye attığını yayıyorlar» dedi. H z. Ömer (R.A.) ise :
— «Bunu kim yaymışsa yalan söylemiştir. O zat, dünyayı verip, âhireti satın alanlardandır.» buyurmuştur. Filvaki rivayet olunur ki, bu şehid Avf' yaralandığı gün oruçlu idi. Savaş yerinden yaralı olarak kaldırılıp, bir miktar su içmesi kendisine her ne kadar teklif edilmişse de îçmeyip, oruçlu olarak can vermiştir.
© İşte Irak'ın sevâdı ve havalisi bu şekilde fetholununca, taksimi hakkında Hz. Ömerü'l-Fâruk (R.A.) istişare meclisi toplamıştır. Abdurra'hman1 b.

Avf, Bilâl-i Habeşî ve müslümanların çoğunluğu İrak sevâdının taksim edilmesi görüşünde ısrar ettiler. H z. Bilâl ile bu konuda kendisine tâbi olanlar devamlı işin üzerinde duruyorlardı.,

H z. Ömer ile H z. Osman, Hz. Ali ve H z. T a I h a [R.A.) nin taksim edilmeyerek arazi üzerine yıllık bir miktar mal (vergi) konularak, sahihlerine teslim edilmesini, şahıslar üzerine de bunun gibi cizye narniyle yıllık belli bir miktarda mal (vergi) tahsis edilip bu verginin her yıl toplanarak hudutların korunması ve işlerin yürütülmesi için harcanması görüşünde ittifak ve sebat ederek bir müddet böyle çekişme ile geçtikten sonra, bir gün H z. Ömer (R.A.):

— Kur'an-ı, Azjmüşşandan arazinin taksim edilmeyerek, sahihlerine bırakılmasını tayit eden, sizi ikna edecek bir delil buldum» dedi. Ve Haşr Sûresinin 8. 9. ve 10. âyetlerini «Onlardan sonra gelenler...» cümlesine kadar okudu.

Bundan sonra da :

— Bu halde, nasıl size taksim edeyim? Sizden sonra gelenlere ne kalsın? Onlara bir şey vermemek olur mu? diyerek, arazinin taksim edilmeyip, ahâlisinin elinde bırakılmasına ve araziye muayyen haraç şahıslara da cizye konulmasına icma' hasıl olmuştur.

• Seriy b. İsmâîl bize Âmir eş-Şa'bî'-nin şöyle dediğini nakletti :

— H z. Ömer (R.A.) in hilafeti zamanında Irak ssvâdının yüzölçümü otuz altı'milyon cerîbe[57] ulaşmıştır. Ziraat arazisinin bir cerîbine, yıllık 1 dirhem[58] ve hasılattan 1 kafiz[59], bağ cerîbine 10 dirhem, hurma

cerîbîne 5 dirhem harâc koydu. Şahıslar ise üç kısma bölünüp durumlanna göre düşkünlere 12, ortalara 24, iyilere 48 dirhem yıllık cizye[60] bağlandı.

• S a î d b. Ebî A r û b e bize K a t â d e vasıtasiyle E b û M i c I e z ' in şöyle dediğini nakletti :

— Halîfe Hz. Ömer (R.A.) bu tertibatı icradan sonra kendisine vekâleten hem ahaliye namazda imamlık etmesi, hem de arazi ceriblerini sayıp kaydetmesi için A m m â r b. Y a s i r'i, kullar arasında şer'î hükümleri icra ve beytü'î mâli muhafaza için Abdullah b. M e s ' u d ' u, araziyi ölçmek üzere de Osman b. Huneyf'i tayin edip oraya Küfe'ye gönderdi.

Maişetleri için de onlara her gün için bir koyun tertip etti. Bu koyunun yarısını Ammar b. Yâsir'e, dörtte birini Abdullah b. Mes'ûd'a, kalan dörtte birini de Osman b. Huneyf'e tahsis edip aralarında bu şekilde taksim etmelerini emretti. Sonra kendilerine hitaben :

— Beytü'î - mâle gerek kendi nefsinin tasarrufu, gerek sizin tasarrufunuz, bir yetimin velisinin o yetimin malına tasarrufu makâmmdadir. Çünkü Cenâb-ı Hak yetimin velîsi hakkında «(Velilerden) kim zengin ise (yetimin malını yemiye tenezzül etmesin müstağni olsun) kaçınsın, kim de fakir İse o halde örfe göre, muhtaç olduğu kadar fisraf etmeksizin) yesin.»[61] buyurmuştur. Her gün bir koyun masrafı olan arazi süratle harab olacağından, bir koyun masrafını Hz. Ömer çok görmüştür.

Bu zatlar görevlerine başlayarak, Osman b. H u-n e y f araziyi ölçtü. Üzüm bağının cerîbine 10 dirhem, hurma cerîbine 8 dirhem, şeker kamışı cerîbine 6 dirhem,

buğday ekilen arazinin cerîbine 4 dirhem, arpa ekilen arazinin cerîbine 2 dirhem haraç koydu. Şahısları da üç sınıfa taksim ile ednasına 12, evsâtına 24 ve âlâsına 48 dirhem cizye koyup kadınları ve çocukları vergiden istisna etmiştir.
Bazı rivayetlerde, hurma cerîbine 10, üzüm bağı cerîbine 8 dirhem haraç konduğu varid olmuştur.
® Muhammed b. İs hâk bize, Harise b. M a d r İ b ' den şöyle nakletti:
— Hz. Ömer (R.A.) Irak Sevâdınm müslümanlar arasında taksimini istemişti. İlk iş olarak çiftçilerin sayılmasını emretti. Sayımdan sonra, her mücahidin hissesine 2-3 çiftçinin düştüğünü görünce, bu konuda sahâbe-i güzinle istişare etti. H z. Alî (R.A.) ;
— İrak sevâdınm taksim edilmeyerek, İslâmm ileride zuhur edecek ihtiyaçları için beytü'I-mâİe bırakılması görüşündeyim» dedi.
Bu istişareden sonra, H z. Ömer [R.A.J sahabeden Osman b. Huneyf'i haraç koymak vazifesi ile yanındakilerle birlikte gönderdi. Osman b. Huneyf, memur edildiği yere varıncağ onların durumuna göre 12, 24 ve 48 dirhem cizye koydu.
H z. Ali (RA)ın:
— «Kendi kendinizle mukâtele ve mudârebe etmiyeceğinizi bilmiş olsaydım Irak Sevadını aranızda taksim ederdim» buyurduğu rivayet edilmiştir.
Irak Sevâds ahalisinin vaki şikayetleri üzerine, Hz. Ömer (R.A.), Sâ'lebe b. Zeyd'i yanına yüz süvari vererek 0 tarafa göndermiştir. S a 'I e b e döndükten sonra orada gördüğü uygunsuz ve kötü durumlardan dolayı :
— «Vallahi bir daha o tarafa gitmeyeceğim» demiştir.

A' m e ş, bize, İbrâhîm b. Muhacir vasıtasiyle Amr b. Meymûn'un şöyle dediğini nakletti :
— H z. Ömer (R.A.) sahabeden H u z e y f e b. Y e m â n î'yi Dicle Nehri'nin öte tarafında ve Osman b. Huneyf'i Dicle Nehri'nin beri tarafında olan memleketlerin haraç ve cizyelerini ta'yin için görevlendirmişlerdi. Bu zevat, adıgeçen yerlere gidip görevlerini tamamlayarak döndükten sonra, H z. Ömer (R.A.):
— «Araziye ne şekilde haraç koydunuz? Ahali'ye tahammüllerinden fazla teklif etmiş olmayasınız.» buyurdu.
Bunun üzerine Hz. Huzeyfe:
— «Kendilerine fazla bıraktım», H z. Osman b. Huneyf:
— «Kendilerine bir mislini terk ettim. Eğer isteseydim onu da alırdım» dedi. Bu cevaplar üzerine H z . Ömer (R.A.) :
— Vallahi, eğer bir müddet daha halîfe olarak kalırsam, Irak'ın dul kadınlarını benden sonra gelecek emîre muhtaç olmayacak bir halde bırakırım.» buyurmuştur.
G S e r i y , bize Şa'bî' den şöyle nakletti :
— H z. Ömer ((R.A.) her bağ cerîbine 10, hurma cerîbine 5, her sulu tarlaya - ister işlensin, ister işlenmesin - mukannen olarak 1 dirhem, yağmur ile sulanan hurma tarlasına bü-öşür (1/10), kova ile sulanan tarlaya yarım özür [1/20) haraç koydu. Tarlası ekilen hurmalığın, yalnız tarlasının mahsûlünden
1 öşür alır, hurmasından hiç bir şey almazdı.
Husayn b. Abdurrahman bize, A m r s y m û n el - E v d î' nin şöyle dediğini nakletti:b.

— H z. Ömer (R.A.) in şehâdetinden üç-dört gün ence, ayakta durduğu halde, Huzayfe ve Osman b. H u n e y f ' e hitaben :
— «Me'mur olduğunuz yerlerde araziyi tahammülünden fazla bir şey koymuş olmayasiniz» buyurunca, Osman b. Huneyf:
— «Götürebileceği haracı yükiedim. İsteseydim bir kat daha yüklerdim.» Huzeyfe de:
— Arazi üzerine tahammül ve takati kadar harâc koydum. Arazi sahiblerine fazla bıraktım, deyince H z. Ömer (R.A.J:
— Bakınız! Araziye tahammülünden fazla harâc koymuş ol-nıayasınız. Eğer ben bir müddet daha halife olarak kalırsam Irak ehlinin dullarını benden sonra kimseye muhtaç olmayacak halde bırakırım.» buyurdu.
Huzeyfe, Çuha denilen yerin ehl-i zimmetlerinin, O s-man b. Huneyf ise Fırat Nehrî'nin aşağı tarafı ahalisi-nin boyunlarına mühür konmasına memur idiler. Şöyieki : Üzerine cizye gerekenlerin boyunlarına bir şerit bağlanır, düğümü üzerine de kurşun mühür vazedilirdi.
H z. Ömer (R.A.) vasiyetnamesinde «Ehl-i zimmete rh idler i veçhile muamele edilmesini ve kendilerine fakatlarından fazla bir şey teklif olunmamasını, himaye ve vikaye olunmalarını tavsiye buyurmuşlardır,
• M ü c â 1 i d b. S a İ d ' in bize nakline göre Âmir e ş-Ş a ' bî şöyle dedi:
— H z. Ö m -e r (R.A.) fetholunan şehir ve şehirlere bitişik yerierin arazilerinin ölçülmesini istediği zaman -yukarıda yazıldığı gibi- Fırat ve Dicle Nehirleri

üzerinde memur bulunan Huzeyfe ve Osman b. Huneyf'in memur oldukları yerlerden birer söz sahibi zatın tarafına gönderilmesini emretti. Bunun üzerine onlar da Hîre ahalisinden birer nefer ter-cüman ile beraber iki adam gönderdiler. Bunlar Medine'ye varınca H z. Ömer (R.A.) huzuruna çağırıp, kendilerine :

— Fetihten önce arazinizden başkalarına ne kadar vergi verdiniz? diye sordu. Onlarda :

— Yirmi dirhem vergimiz vardı. Dediler. H z. Ömer (R.A.):

— Bu miktara ben razı olmam deyip, gerek mamur, gerekse harap, her cerîb araziye bir kafîz buğday veya arpa ile bir dirhem gümüş vergi koydular. Bunun üzerine mezkur arazinin hepsi ölçülmüş ise de Osman b. Huneyf ölçme ve harada iigüi ilimleri tamamiyie bildiğinden, görevli olduğu araziyi muntazam bir şekilde ölçüp haracını koydu. Huzeyfe'-nin memur olduğu yerlerin ahalisi hilekâr kimseler İdi. H u-z e y f e'yi aldatıp, diledikleri şekilde ölçtürdüler. Onun için arazinin ölçümü muhtelif ve birbirinden farklı oldu. Bu araziler çok mamur iken ahalisinin hilelerinden dolayı, harap oldu. Sular kesildi. Verim azaldı. ıBu durum da H z. H uzeyf e'ye ölçme hususunda yaptıkları hilelerinin karşılığıdır.

• 'Hasan b. Ali b. Umâre bize Hakem b. U teybe'den, oda Amr b. Ivleymûn ve Harise b. M a d r i b ' den şöyle rivayet etti

— H z. Ömer (R.A.) arazinin ölçülmesiyle harâc ve cizyenin ta'yin ve takdiri için O s m an b. H u n e y fi tayin edip göndermekle, gerek ma'mur ve gerek

gayr-ı ma'-mur her bir cârib'e 'bir kafiz ile bir dirhem harâc koydu. Ağaç nevinden olanlara -gerek hurma ağaçlarına ve gerek bağ ve diğer ağaçlara- bir vergi koymamıştır. Her kişi üzerine yıllık 48 dirhem cizye ile, o taraftan geçen müslümanlara üç gün ziyafet verilmesi şartlar cümiesindendir.
O s ma n b.]H iı n e y f, yukarıdaki şekilde üç sene onlardan harâc ve cizyeyi topladı ve tamamen tahsil ettikten sonra bu arazinin ve ahalisinin daha çok harâc ve cîzye'ye mütehammil olduklarını Emîre'I-mü'minin Hz. Ömer (R.A.) a arzetti.
9 H a c c â c b. E r t !â i 'bize, İ b n - i A vf'ın şöyle dediğini nakletti :
— H z. Ömer (R.A.) Cebel-i Hilvan'dan başka arazi-yi ölçtürerek, -gerek ma'mur olsun, gerek gayr-i ma'mur bulunsun, gerek külfetsiz sulansın, gerek külfetle sulansın, gerek ekilip-biçilir olsun, gerek muattal bulunsun- beher cerîb arazi üzerine bir kafiz ile, bir dirhem harâc koydukları gibi, bir kişi üzerine zengin olanlara 48 dirhem, orta halde ibulunalara 24 dirhem, fakir hallilere İse 12 dirhem cizye koymuştur.
Bu, vergi
durumlarrnı bildiren kurşundan bir parça mühür yaptırıp, boyunlarına astırmıştır. Kendilerine yardım olarak hurma ağaçlarını vergiden muaf tutup, bağların her carîbinden 10, susam ekilen arazinin cerîbinden 5, yaz sebzesinin carîbînden 3, pamuk cerî-binden 5 dirhem alınmak üzere vergi koydular.
• Abdullah b. sinden bize şöyle nakletti.
S a îd b. E b î S a i d , dede-
— Hz. Ömer (R.A.) bir kavimle sulh yapıp, kendilerini cizyeye bağlayınca, her yıl harâc olarak şu kadar şeyin

verilmesini, o tarafdan geçen müslümanlara üç gün ziyafet vermelerini, yolunu şaşıran müslümanlara doğru yolu göstermelerini, din düşmanlarına yardım etmemelerini onları korumamalarını, bizden, taraflarına kaçanları gizlememelerini ve korumamalarını şart koşardı.
Ahidnâme'nin sonuna da, «bu şartlara tamamen taraflarından uyulması halinde, gerek canlarına, gerek ırz, evlad ve mallarına emin olsunlar. 'Kendileri için Cenâ'b-ı Hak ve Rasûlü Muhtereminin ahdi olsun. Kendimiz askerimizin fesadından beriyiz» diye ahidnâmenin zeylinde tahrir olunmasını »mir buyururlardı.

Şam Ve Cezire Arazisi

Emire'I-mü'minin hazretleri, Şam ile Cezîre fetbolununca ne üzerine sulh yapıldığı ve ne şekilde muamele olunduğu hakkında vâki olan suâlinize gelince :
Cezîre ahâlisinden, yaşı kemale ermiş ve o havalinin bütün hallerinden tam malûmat sahibi bir zatdan Şam ile Cezire'nin fethedilişi ve nasıl sulh yapıldığı hakkında ki malûmatını yazarak, bildirmesini daha önce rica etmiştim. Bunun üzerine, bana bu konudaki malûmatını ihtiva eden bir mektup gönderdi. Bu mektubunda durumu şöyle beyan eyliyor: Şam üe Cezîre'-nin fethine dâir topladığım malumat fukahâdan alıp hıfzettiğim malûmat değildir. Bu malûmat fukaha'ya isnâd edilmiş bir şey de değildir. Yalnız bazı malumat sahihlerinin verdiği haberlerden ibaret olup, onlardan da, me'hazini sormadim.

Topladığım malumat şudur: İslâmdan evvel Cezîre'nin bir kısmı Rumların bir kısmı Ferslerin hükmü altında idi. Bu kısımlarda tabî oldukları hükümetin vali ve askerleri bulunuyordu. Re'sü'l-ayn ile aşağısında bulunan mevkiler Fırat Nehrine kadar Rumların ve Nusaybin ile ötesinde olan mevziler Dicle Nehrine kadar Fersin elinde idi. Mardin ile Dâre Ovalan Sencâr ve Beriyye'ye kadar Ferslerin ve Mardin ile Dârâ ve Turabidin dağları Rumların elinde idi. Rumlar ile Fersierin arasındaki hudut Nusaybin'le Dârâ ortasındaki Serkâ kalesi idi. Ne zaman ki Ebû Ubeyde ile maiyetinde olan gaziler Şam tarafına geçdiklerinde H z. Ebû Bekir (R.A.) Ş u r a h b i I b. Hasene'yi onunla beraber gönderip kendisini Ürdün Vilâyetine, Z e y d b. E b î S û f y a n ' ı Dımışk Vilâyetine ve H â I i d b. V e I î d 'i Yemâme'den yardıma göndererek Hums Vilâyetine tayin etti. Şam'a vusulünden sonra Am r b. As'ı, Ebû U b e y d e ' ye yardımcı kuvvet olarak gönderdi. Cenâb-ı Hak muzafferiyet ve fütuhat ihsan buyurup Şam fethediidi-ği zaman, Ebû Ubeyde Şam civarında kaldı. Ş u r a h -bil b. Hasene, Ürdün tarafına, Y e z i â b. E bî S ü f y a n , Dımışk tarafına ve H â I i d b. V e I î d , Humus tarafına vardılar. Oralarda da, muzafferiyet müseyyer olup da işler yoluna girdikten sonra, Hz. Ebû Ubeyde, Sera h bil b. Hasene'yi Kümestin muharebesine gönderip fethetti.
! y â d b. G a n em'i Rumların elinde bulunan Cezîre tarafına gönderdi, lyâd b. Ganem o tarafa gitti. Yol-culuk sırasında, köy ve kasabalara ilişmedi. Düşman askerlerine rastlamadan; doğruca başkentleri olan Ruhâ'ya (URFA) varıp orayı muhasara etti. Onlarda şehrin kapıları kapayıp, kaleye girdiler. İyâd b. Gane

m,-müddeti tarihçilerce tesbit edilemeyen bir süre-Ruhâ'yı muhasarada tuttu. Kralları, muhasarada kaldığını ve her taraftan imdadın kesildiğini görünce dağ tarafında olan kapıyı geceleyin açtırıp; maiyetinde bulunan askerlerinin ekserisini alarak beraberce firar etti. Şehirde Nabîi-[erden pek çok ahali İle Rumlardan kaçmak istemeyip kalan az bir miktar lyâd b. Ganem 'den muayyen bir şey vererek sulh yapılmasını istediler. O, Ebû U b e y d e'ye bir mektup yazarak, bu sulh teklifini bildirdi. Ebû Ubeyde de bu mektubu Muâz b. Cebel'e gönderip bu konudaki fikrini sordu.

'Muâz b. Cebel verdiği cevapta:

— «Muayyen bir şeye karşılık, kendileriyle sulh yapılırsa, sonradan da bu miktarı vermekten âciz olduklarını beyan ederlerse, sulhdan sonra öldürülmeleri yasak olduğu gibi şart koşulan sulh bedelinin iptaline mecburiyet hasıl olacaktır. Eğer, onlar bu miktarı muktedir olarak kolayca öderlerse bile, şer'an matlup olan zillet ve düşkünlük ile tamamen alınmasıdır. Muayyen bir karşılık belirtmeyerek, tahammül ve takatlerine göre sulh bedeli vermeleri şartı ile kendileriyle sulh yapılması halinde gerek zengin olsunlar gerek fakir düşsünler her durumda sulh bedeli tahammüllerine göre kendilerinden alınabileceğinden, bu minval üzere kendileriyle sulh akdedilmesinin daha hayırlı olduğu reyinde olduğumu beyan ederim.» demesi üzerine; Ebû U beyde bu görüşü kabul etti. lyâd b. G a n e m 'e bu istikamette cevabî mektup yazdı. Mektup, lyâd b. G a-n e m ' e ulaşınca, onu ilân edip keyfiyeti açıkladı. Burada rivayetler muhteliftir. Bir rivayete göre, belli bir miktar üzerine değil, tahammül ve takatlerince sulh bedelini

vermek üzere sulhu kabul eylediler.» Başka bir rivayete göre de; «Kendilerinde pek çok birikmiş mal olması yönünden, tahammüllerine göre sulh yapmak işlerine gelmediğinden kabul etmediler. Muayyen bir şey üzerinde sulh yapılmasında İsrar ettiler : lyâd b. Ganem, Urfa kalelerinin sağlamlığını ve kendilerinin direnmelerini görünce, zorla fethetmekten ümidi kesildi. Çarnaçar isteklerine uyarak sulh yaptı. Velhâsıl, sul'hun yapılmış olması ve Urfa'nm fethedilmiş bulunması bir hakikattir. Lâkin sulh bedelinin miktarı üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bunun doğrusunu da ancak Allah bilir.

Urfa'nın fethinden sonra lyâd b. G â n e m bizzat -bir rivayete göre de tarafından asker şevki ile- Harran'ı muhasara eyledi. Harran'da Nabtilsr ve bir miktar da Rum vardı. Şehrin kapılarını kapatıp, kalenin içine çekilince Urfa ahalisi ile yapılan sulh gibi sulh yapmayı kabul etmeleri kendilerine teklif edildi. Onlar da krallarının memleketi olan Urfa'nın fethedildi-ğini görünce, hepsi sulha icabet ettiler. Şehirlere tabi olan civar yererin ve kasabaların ahalisi hemen itaat edip asla sulhden kaçınmadılar. Ancak Küre Nahiyesi ahalisi tabi oldukları şehir feth olunca :

— Biz şehre tabi olduğumuzdan reislerimizle ne şekilde sulh sapılmişsa, biz de onlar gibiyiz. Onlara sul'hüne tabi olu-iur» dediler. Lâkin, lyâd b. Ganem'in buna razı olup olmadığı ve kendilerine ahidnâme verip vermediği hakkında bana bir rivayet ulaşmamıştır.

Ancak, bu fütuhattan sonra, Müslüman Valiler kasaba ve köylerde yaşayan ahaliye şehirlerde yaşayan ahali gibi muamele ettiler. Şehir ahalisinden ne alırlarsa, köy ve kasa'ba ahalisinden de o kadarını alırlardı.

Yalnız asker erzakını sadece kasaba ve köy ahalisine yükleyerek şehir ahalisini bundan istisna etmişlerdi. Bu hususta malumatları olduğunu iddia eden bazı ulemânın rivayetine nazaran, şehirlerdeki ahalinin asker erzakından müstesna tutulmalarının hikmeti, ziraat ve çiftçiliğin köy ve kasabalarda olup, şehir halkının ziraat ve çiftçilikle uğraşmaması imiş. Ulemânın delili şu :
İslâmiyetin başlangıç devrinde askerin erzakı bütün kasaba ve kara ahalisine tahmil edilip, şehirler muaf tutulmuştu. Bu durumun hangi hikmete mebnî olduğunu bilmediğimiz halde şehirlerin halkına bundan önce mükellef olmadıkları bir şeyi teklif sahabe ve tabiînin tesis ve bina eyledikleri bir hükmü bozmak İtiraza sebep olunca bizde de buna verecek bir cevap yoktur.
Cezîre'de Ferslerin elinde bulunan emval ve emlâk hakkında bir şey işitmemişsem de, Fersler, Kadisiyye'deki harbte hezimete uğradıklarında, bu haber askerleri arasında işitilince, hepsi birleşip, bulundukları yerleri tatil etmişlerdir. Yalnız Sen-câr ahalisi hudut ve sınırlarını muhafaza ile Mardin ve Dârâ ovalarında müdafaada bulundular.
Daha sonra Fersler İnkıraz bulup kendilerini İslama davet edenler o tarafa gidince, davete icabetle şehirlerinde kaldılar, lyâd b. Ganem şahıs başına cizye koydu. Şöyle ki : Kişi başına 1 dinar [62], 2 müd buğday[63], 2 kist[64] zeytinyağı, 2 kist sirke vergi koymuştur.
Ancak, işbu muamele sulh üzere mi mebnîdir, yoksa kendisinin çıkarıp takrir eylediği bir görüş üzerine mi

mebnîdir? Bu konuda fukahâdan bir rivayetin olmadığı gibi, sabit olmuş bir tarafa istinadım da yoktur.
Sonra Emevî Halifelerinden Abdülmelik b. M e r-v â n hilafet makamına geçince, Dan hak b. Abdur-rahman el-Eş'arî'yi o tarafa tayin edip gönderdi. Alınan cizye gözüne az göründü. İnsanları saydırıp, deftere kay-detti. Bütün halkı amele ve çiftçi itibar ederek her kişinin yılda kazanacağı malı hesap edip, ondan kendi nafakasını, yiyeceğini ve giyeceği elbise ve sair malzemesini çıkardı. Bir yılın çalışma günlerini hesapladı. Ondan bayramları da çıkarttı. Bir kişinin masraflarının dışında yılda 4 dinar fazla varidat bırakacağının anlaşılması üzerine, herkesi eşit tutarak, bu miktar cizye ödemeye mecbur etti.
Emlâkin haracım ise bulunduğu yerin uzak veya yakın olmasına göre vaz ve tahmil eyledi. Şöyle ki :

Yakın olan	100	cerîb ziraat	arazisine 1	dinar
Uzak	»		1	
	200			
Yakın	•	adet bağ köküne	1	
	1000			
Uzak	»	■ » »	1	
	2000			
Yakın	•	zeytin ağacına	1	
	100			
Uzak	»	B	1	
	200	>		

olmak üzere vergi koymuştur.

Yaya olarak bir günden az zamanda varılan yer yakın, bir günden fazla zamanda varılan yer ise uzak kabul edilmişti. Şam ile Musul'a ve havalilerine de bu şekilde muamele edilmiştir.

Beytü'l-Mâle Aid Olan Emvalden Hz. Ömer (R.A.) İn Sahâbe-i Güzin'e Verdikleri Sehim Ve Hisse

İbn-İ Ebî Nüceyh bize şöyle nakletti:
H z. E b û Bekir (R.A.) e 'hilafet zamanında ganimet malları gelince,
— «Fahr-i Risâlet (S.A.V.) Efendimiz tarafından kendisine mal va'dedilen kimseler varsa gelsinler» diye irâde ve ilân buyurdular. Bunun üzerine ashab'dan C â-b i r b. Abdullah (R.A.) Hz. E b û Bekir (RA) in huzuruna gelerek; Hz. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, bana :
— «Bahreyn memleketinden emval gelirse, -Efendimiz (S.A.V.) mübarek iki elleri ile işaret ederek- sana şöyle veririm» buyurdular diye ifade ve beyanda bulundular.
H z. E b û Bekir [R.A.) :
-«Nebi (S.A.V.) Efendimizin işaret buyurduğu şekilde ahnsz.» diye emir vermeleri üzerine, C â b i r ıb. Abdullah iki eli ile, mezkur mallardan alıp saydıktan sonra bezyüz dirhem olduğunun anlaşılması üzerine, Hz. E b û Bekir (R.A.): '
— «Bin dirhem daha alınız» buyurdu. C â b i r de o kadar daha aldı.
Hz. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz tarafından kime ne vadedilmişse, 'halifesi H z. £ b û Bekir (R.A.) tarafından vadedilen sayı miktarınca verilip va'dler yerine

getirildikten sonra kalan malı, gerek küçük olsun, gerek büyük, gerek hür olsun gerek köle, gerek erkek olsun gerek kadın bütün insanlar arasında eşit olarak taksim eylediler. Her kimseye 9 1/3 dokuz difhem ve bir sülüs isabet etbiştir. Ertesi sene daha çok ma! gelmiş ve yine anlatılan şekilde, insanlar arasm-da eşit olarak taksim eylemişler ve her kimsenin hissesine yirmi dirhem isabet eylemiştir. Müslümanlardan bazıları gelerek, Halîfe Hz. Ebû Bekir (R.A.) Hazretlerine hitaben:

— Size gelen emvalin taksiminde, herkesi müsavi tutup, bu malları eşit olarak taksim eylediniz. Haibuki, insanlar birbirlerine müsâvî değildirler. İçlerinde İslâmiyette ilk olanlar, gazalarda hakkı geçmiş bulunanlar, fazilet bakımından üstünlüğü olanlar vardır. Taksimde faziletli olanları öne alıp tercih etmiş olsaydınız olmaz mıydı?» dediler. Hz. Ebû Bekir {R.A.):

— «İslâm dinindeki kıdemleri, gazalarda geçen hakları ve fazilet yönünden üstünlükleri malumdur. Lâkin zikrettiğiniz hu-husiyet ve meziyetlerinin sevab ve mükafatı Cenâb-ı Hak tarafından verilecektir. Taksim oludan maüsr ise medâr-ı mâî-şet kabilinden olup bunda eşlilik, imtiyazdan daha hayırlıdır.» buyurdu.

Halifelik nöbeti, H z. Ebû Bekir (R.A.) m vefatı ile Ömer b. Haîtab (R.A.) Hazretlerine intikal edip, İslâm fütuhatının çoğalmasiyle beraber, ganimet mallan da çoğalmaya başladı. H z. Ömer (R.A.), fazilet ve meziyet sahibi olanları diğerlerine tercih etti. O :

— Fahr-i Kâinat (S.Â.V.) Efendimize karşı mukâtele edarsleri kendisiyle beraber i'!â-i

kelîmetuHah için kafirlerle kıtal edenlere müsâvî tutmam.» diyerek Sedir Vak'asmda bulunup kıtal eden, İslama girmekte kıdem ve önceliği bulunan Muhacirin ve Ensâr'a beş bin, Bedir Vak'asmda bulunmayanlara dört bin, dirhem verdi. Daha sonra Müslüman olanlara da bunlardan daha az verdi. Bötylece herkese İslama girişteki önceliğine, ve duıumuna göre hisse verilmiştir.

® Ebû Ma'şer bize Hz. Ömer'in dan ve başkalarından şöyle nakletti:

Uz. Ömer (R.A.) zamanında, fütuhat meydana gelip, ganimet malları zuhurunda Halîfe Hazretleri buyurmuştur ki :

— «Önceki Halîfe Hz. Ebû Bekir (R.A.) işbu emvalin taksiminde, gerçi, eşitlik görüşünde bulunmuş ise de, benim bu konuda başka görüşüm vardır: R a s û I u I I a h CS.A.V.) Efendimize karşı, -müslüman olmadan önce-kıta! edenleri, O'nun maiyyetiyle birlikte küffâra karşı kıta! eden mücahidlerle musâvî tutmam.» buyurdu. Bundan sonra, Bedir Vak'asında bulunan Ensâr ve Muhâcirin'e 5 bin, Bedir harbîne katılmadıkları halde, katılanlar gibi İslâm'da geçmişi olanlara 4 bin dinar verdi. Saf i yy e ve Cüveyriyye (R.A.) dan başka, H z. P e y g a m b er (S.A.V.) Efendimizin sniîtahhar zevceîerine, on ikişer bin dirhem, bu ikisine ise altışar bin dinar hisse verdi. H z. S a f i y y e ve Hz. C ü-veyriyye bu miktarı almahtan istlnkâf ettiler. Bunun üzerine H z. Ömer (R.A.) kendilerine:

— «Peygamber (S.A.V.) Efendimizin di-ğar zevcelerine fazla vermiş olmamın sebebi : Onların hicret etmiş olmalarıdır.» dedi. Onlar da :

— Hayır, imtiyazlı olmeiarının sebebi, hicret etmiş olmaları değil, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin yanındaki mevkileridir. Bu konuda ise hepimiz müsâvî idik. Biz de onlar gibiyiz.» dediler. Bu açıklama üzerine H z. Ömer (R.A.) Onlara da diğer ezyâc-ı tâhîre gibi 12 şer bin dirhem hisse verdi.
Peygamber Efendimiz (S.A.V.) in Amca-H z. A b b a s (R.A.) a 12 bin dirhem, Usâme b. Zeyd (R.A.) e 4 bin dirhem ve kendi oğuları olan Abdullah b. Ömer (R.A.) a 3 bin dirhem hisse ayırdı.
Ancak, Abdullah (R.A.) Hazretleri peder-l âlilerine hıiap ederek :
— Ey Babacığım! Niçin Ü sam e ' ye benden bin dirhem fazia verdiniz. Pederi benim pederimden daha faziletli olmadığı gibi kendisinin hususiyetleri de benden fazla değildir.» demişse de İmâm-i Âdil Hz. Ömerü'l-Fâruk (R.A.) :
— «Oğlum! Rasûlul lah (S.A.V.) Efendimiz, O'nun psderini somin pederinden, Oğîu Üsâm e'yi de Sen-den çek severlerdi.» buyurarak kendisine cevap verdi.
Hz. Hasan (R.A.) ile H z. Hüseyin (R.A.) e de -onların Peygamber (S.A.V.) Efendimize olan yakınlıklarından dolayı- babalarına ilhak ederek 5er bin dirhem verdi. Muhacirlerle ensâr'ın çocuklarına da ikişerbin dir--» 'hem ayrıldıktan sonra, Muhacirlerden E (b î S e I e m e ' nin oğlu Ömer oradan geçiyordu. Yalnız O'na mahsus olmak üzere bin dirhem ilâve edilmesini H z. Ömer (R.A.) em-redince, Muhammed b. Abdurrahman b. Ca'hş, Hz. Ömer (R.A.) a :
— Ne bunun pederinin bizim pederimizden ve ne de kendisinin bizden üstünlükleri vardır.» deyince fi z. Ömerü'l-Fâruk (R.A.) kendisine cevaben :

— İkibin dirhem pederi Ebû Seleme için önceden tahsis etmîşsem de validesi Ümmü Seleme için de bin dirhem tahsis ve ilâve eyledim. Senin de onun annesi gibi bir annen varsa söyle sana da bin dirhem ilâve edeyim» buyurdular.
Mekke ehline ve diğer İnsanlar İçin 800 er dirhem ayrıldı. T a 1 h a b. Ubeydullah, biraderi Osman'ı getirince H z. Ömer (R.A.), O'na 800 dirhem hisse verilmesini emretti.
Daha sonra oradan geçmekte olan Nadr b. Enes'e de ikibin dirhem verilmesini emretti. Bunun üzerine H z. T a I h a (R.A.):
— Biraderim Osman, Nadr 'b. Enes'le müsavî olduğu halde, ona hangi sebeble kardeşimden daha fazla tahsis edildi? diye H z. Ömer (R.A.) dan sorunca, H a-i î f e (R.A.) Hazretleri:
— Bunun babası, Uhud Savaşında bana rast gelip, F a h r- i R İ s â I e t (S.A.V.) Efendimizin halini benden sordu. Ben de zannımca şehid oldular dediğim zaman, hemen kılıcını kınından çıkararak ve kınını kırarak «gerçi R a s u I a i I a h (S.A.V.) Efendimiz şehid olmuşsa da Cenâb-i V â -cîbü'l-Vücûd, hayyi lâ yezeldir, diyerek, cihâda ateş gibi saldırıp, şehid oluncaya kadar muharebe etti. O zaman, O s m a n ' in pederi koyun çobanlığı yapıyordu.»
İşte, H z. Ömer (R.A.) in 'hilafeti müddetinde rey'leri bundan ibaretti.
0 Muhammed b. Ishâk bize Ebû Ca'fer'-den şöyle rivayet etti:
— Malların taksimine başlanınca, bu konuda H z. Ömer (R.A.) reyi herkesin reyinden ctaha isabetli idi. Hatta, malların taksimi sırasında kendisine :

— Evvelemirde kendi hissenizi ayırınız.» diye bazı zevattan gelen tekliflere karşı:
— Evvelâ kendimizden başlamamız olmaz. Rasûlul-i a h CS.A.V.) Efendimize en yakın olanlar kimlerse, evvelemirde oniarla başlarım.» buyurarak ilk önce H z. A b-b a s (R.A.) in, Ondan sonra H z. Ali'nin hisselerini ayırıp verdi. 'Beş kabilenin hisselerini taksim edip ayırdıktan sonradır ki sıra ancak Benî Aday b. Ka'b kabilesine geidi. (Hz. Ömer (R.A.) bu kabiledendir.)
@ M ü c â I i d b. S a î d ' in bize Ş a'b î' den onun da taksim sırasında hazır bulunup, Hz. Ömer (R.A.) t gören bir zattan rivayetine nazaran, C e m â b -1 Hak, fütuhatı, H z. Ömer (R.A.) zamanında izhar (nasîb) buyurmuş ve Faris ile Rum tarafları fetholunmuştur. Bu fetihler üzerine H z. Örn e r (R.A.) sahabeden bazı zevatı kiramı toplayarak istişare meclisi akdetmiş ve :
— Bu fütuhatta meydana gelen ganimet mallarını beytü'l-mâis toplayıp biriktirerek her sene insanlara tahsisat verilmesinde bereket vardır. Ben bu görüşteyim. Sizin bu konudaki görüşleriniz nedir?» diye sorunca tıepsi de :
— Reyiniz ne ise o şekilde amel edin. Çünkü C e n â b-ı Hak tarafından size muvaffakiyet i'hsan buyuruimuştur ve bu-yurulacaktir», diyerek görüşüne muvafakat göstermişlerdir. Bunun üzerine tahsisata başlanarak, tahsis edilen miktarların deftere yazılacağı sırada, H z. Ö m er (R.A.) :
— İlk iş olarak hangi zevatın tahsisatından başlamak gerekir? diye sordu. Abdurrahrnan b. Avf (R.A.):
— «Evvelemirde kendi nefsinizden başlamalısınız» teklifinde bulununca H z. Ömer (R.A.) :

— Hayır! Valahi, kendi nefsimden başlamam. Rasûlul-! a h (S.A.V.) Efendimizin kabilesi olan Senî Haşim* in tahsisatı ile başlarım» deyip, Benî Haşim'den Bedir Vak'asında bulunan zevatın 'herbirine - ister kabilenin aslından olsun, İster 'bu kabilenin azat ettikleri kimselerden olsun- beşer bkı dirhem H z. A b b a s ' a da on iki bin dirhem tahsis etti.
Sonra Benî Umeyye'den Bedîr Vak'asmda bulunanlarla Benî Haşini Kabilesine yakın olan kabilelerin tahsisatını yazdı.
Velhasıl, Bedir ehli'nin 'hepsine -gerek arab olsun, gerek azat edilmiş kişilerden olsun-beşer bîn ve Ensar'ın herbirisine de dörderbin dirhem ayırdılar.
Ensar'dan, tatsisâtı ilk önce yapılan zât, Muhammet! b. Se-îenıa idi.
H z. Peygamber (S.A.V.] Efendimizin Zevcelerine 10 ar bin dirhem, H z. Â i ş e ' ye 12 bin dirhem tahsisat ayrıldı.
Habeşistan'a hicret edenlerin 'herbirine 4 er bin dirhem yaz-
Ümmü Seleme'ye olan yakınlığından dolayı Ömer b. E 'b î S e I e m e ' ye 4 bin dirhem tahsis edilince, M u - hammed b. Abdullahb. Cahş itiraz ederek, O'nun niçin tafdil ve tercih edildiğini sordu. 'H z. Ömer (R.A.) de cevaben :
— «Tercihin sebebi F a h r - i Âlem (S.A.V.) Efendimize yakınlığıdır. Muhacirinin çocuklarından Ü m m ü Seleme gibi validesi olanlar varsa gelsinler. İtirazlarında haklı olurlar. Ben de tercihimde mazur olmam.» buyurmuşlardır.

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (R.A.) e, Fahr-i Alem (S.A.V.) Efendimize nisbetleri şerefine 5 er bin dirhem tahsis edildi.
Daha sonra, diğer insanların herbirine de. - gerek arab olsun, gerek azatlı bulunsun- 40ar, 30ar yazıldı. Muhacirin ve Ensar'ın kadınlarına durumlarına göre, 600 er, 400 er, 300 er ve 200 er dirhem tevzi edildi.
Sonradan İslâm şerefi İle şereflenenlere, Müslüman oldukları zaman 2 bin dirhem verilirdi. Ayrıca işleyip imar edip gerekli haracı vermeleri şartı ile ellerinde bulunan arazinin kendilerinde bırakılmasını talep edenlerin bu talepleri de yerine getirilmiştir.
M ü c â h i d diyor ki :
— Benim bir halam vardı. Onun tahsisatı 200 dirhem idi. Sonra H z. Ömer (R.A.) tarafından Küfe valiliğine tayin buyrulan S a i d b. As (R.A.) oraya varınca bu tahsisatın 100 dirhemini ilga eyledi. Aradan zaman geçipte H z. Ali (R.A.) Kûfe'ye gelince, ninemi ziyaret etmek için evimizi şereflendirdi. O zaman halam mezkûr ikiyüz dirhemin iadesini kendisinden talep etti. H z. Ali (R.A.) kabul buyurdu ve deftere 200 dirhem olarak geçirdi.
@ Muhammed b. A m r b. A İka m e'nin bize, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf-tan rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre (R.A.) şöyle buyurmuştur:
—: Valisi bulunduğum Bahreyn'den 500 bin dirhem getirdim. Geceleyin H z. Ömer (R.A.) in huzuruna varıp:
— Ey Mü'minîerin Emîri! Bu malı benden teslim al» dedim. O:-
— Ne kadardır? diye sordu. Ben de :
— Beşyüzbİn dirhem» diyerek miktarını bildirdim.

— Beşyüzbin ne kadardır, bilir misin? dîye tekrar sordu. Ben de :
— Evet bilirim. Beş kere yü2bindir. dedim. O, bana :
— «Sen uykusuzsun, git bu gece yat da sabah olunca gel» diye emretti. Bunun üzerine gittim ve ertesi gün tekrar 'huzuruna çıkarak : _
— Bu malı benden alınız dedim. H z. Ömer (R.A.) tekrar:
— Ne kadardır? diye sordu. Ben de :
— Beşyüzbin dirhemdir diye beyan ettim. O :
— Helal maldan mıdır? diye sorunca, ben cevaben :
— «Orasını bilmem, ancak miktarını bilirim» dedim.
H a-iîfe Hazretleri, orada bulunanlara hitaben :
— Ey insanlar! Pek çok mal geldi. Aranızda nasıl taksim edeyim? İsterseniz ölçerek, İsterseniz sayarak, isterseniz tartarak taksim edilsin.» deyince; meclisde hazır bulunanlardan bir zâti:
— Ey Mü'minîerin Emîri! Herkesin ona uyacağı ve ona göre alacağı bir defter tutulsun.» diye teklifte bulununca, H z. Ömer (R.A.) bu teklifi kabul etti.
Muhacirlere 5 er bin. Ensâr'a 3 er bin ve Eavâc-i Mutahha-
ra'ya da 12 şer bin dirhem hisse ayırarak, herkesin hissesini kendisine gönderdi.
Peygamber (S.A.V.) Efendimizin Zevcelerinden Zeyneb binti Cahş'ın hissesi kendisine ulaşınca, bunun Peygamber (S.A.V.) Efen dimizin Zevcelerinin hepsinin hissesi olduğunu ve taksim ediimesi için kendisinin görevlendirildiğini zannederek :
— Al I a h Emrü'l-müminini affetsin. Arkadaşım olan Peygamber (S.A.V.) Hanımları arasında benden daha muktediri varken niçin beni bu işe seçti?» dedi.

— «Bunun hepsi senindir.» denilince de zühd ve cömertliğinden dolayı bu malı yere koyup üzerini örttü. Kendisi o mala hiç el sürmedi. Yanında bulunan kadınlardan birine; örtüyü göstererek :
— Şunun altından bir avuç al filanın hanesine, bir avuç al, filanın hanesine götür diyerek bütün malı. tasadduk edip dağıttıktan sonra, o kadın :
— Benim üzerinizde hakkım olduğu halde, benim için bir şey emretmediniz» deyince,
— Örtünün altında ne kalmışsa senindir buyurdu. Örtü kaldırılıp altındaki sayılınca 85 dirhem olduğu görüldü. Bu miktarı kadına verdikten sonra, iki elini kaldırarak :
— Ya R a b b i! Bu seneden başka bana H z. Ömer'in atiyyesini nasip eyleme.» diye Cenâb-ı Hakka tazarru ve niyazda bulundu. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin hanımlarından ilk önce vefat edip, H z. Peygamber (S.A.V.) e kavuşan o oldu.
H z. Ömer (R.AJ Ensârın hisselerini, Z e y d b. S a b i t'e havale buyurdu. O da, Medine'nin yukarı tarafında meskun olan yâni evleri Mesciri-i Nebevî'ye uzak bulunanlardan başladı. Evvelâ, Benî Abdu'l-eşhel kabilesine, ondan sonra Evs kabilesine, sonra Hazrec kabilesine taksim edip, kendi amcazadeleri oian Benü Malik b. Neccar İle kendi nefsini herkesten sonraya bıraktı. Zira bunların evleri Mescîd-i Şerifin etra-f-nda idi.
A b d u I I a :'h b. V e I î d el-Müzenî bize, M û s â 'b. Y e z î d[65] in şöyle dediğini nakletti :
— Ebû Mûsâ el-Eş'arî (R.A.)r H z. Ömer fR.A.J e, bir milyon dirhem getirdi. H z. Ömer (R.A.) bu miktarı çok bularak:

— Ne söylediğinizi biliyormusunuz? diye sorunca, Ebû M ûsâ:

— Evet, biliyorum, on kere yüz bin cevabım verdi. H z. Ömer:

— Eğer söylediğiniz doğru İse, bu maldan herkese, hatta Yerrusn'âe bulunan ve hiç cihada gitmemiş olan çobana bÜe hisse verilmelidir.» buyurdular.

® Medine ahâlisinden bir şeyhin bize, İsmail b. Muhammed b. es-Sâib vasıtasiyle 2 e y d ' den, onun da babasından rivayet ettiğine göre, H z. Ömer (R.A.) şöyle buyurmuştur:

— Cenâb-ı Hakka yemin ederim ki, bu mallarda herkesin hakkı vardır. Köleler müstesna olmak üzere gerek verilsin gerek verilmesin hiç biri diğerinden daha farklı değildir.

Ben de bu babda sizinle müsaviyim. Lâkin herkesin hakkı bir değildir. Allah'ın Kitabında kim efdâl ise ve Peygamber Efendimizin taksiminde kim önde ise, taksimde öne geçme ona göredir. Yani bazı zevata i'la-i kelimetullah yolundaki gayretlerine, bazılarının İslâmiyette olan kıdem ve önceliklerine bazılarının da İhtiyaç ve zaruretlerine bakılır. Yine C e-n â b-ı Hakka yemin ederim ki, eğer dünyada bir müddet kalırsam San'a dağındaki çoban 'bile, orada bulunduğu halde ve yüzü kizararak istemeden Önce, bu mallarda olan nasîbini alacaktır. ,

Yemen kabilelerinden Hımyer kabilesinin taksim defteri ayrı yapılmıştı. Asker ve komutanların her birine tayin edilen atıy-yeler 9 ar, 8 er, 7 şer bin dirhem raddelerinde idi. Yani herkese yetebilecek derecede ve memuriyetleri nisbetinde idi. Yeni doğan çocuğa 100 dirhem tayin edilip, biraz büyüyünce 200

dirheme çıkarılıyordu. Ayrıca buluğ çağına ulaşınca da atıyyesi artınlıyor-du.
H z. Ömer daha sonra malların çoğaldığını görünce :
—«Gelecek sene bu geceye kadar sağ kalırsam insanların ilklerini sonrakilerine 'katarak atıyyede hepsini müsavi olarak tutacağım.» demişse de beyan ettiği vakitten evvel vefat etmiştir.

Ali b. A b d u I ! a h '[66] m bize, ez-Ziihrl vasıtası ile S a i d b. e I - M ü s e y y e b (R.A.) den rivayet ettiğine göre :
Faris tarafları fethedilip, beytü'l-mâle aid beşte birler gelmeye başlayınca, H z. Ömer:
— «Allah'a yemin ederim ki, bu mallar semâdan baş-ka bir çatı altına girmeden, hemen halka taksim edeceğim.» buyurdu. Akşam olup vakit daraldığı için, H z. Ömer bu malların Mscid-i Şerifin sofasına konulmasını emretti. Abdur-rahman b. A-vf ile Abdullah b. E r <k a m ' i da malların korunmasına ve beklenmesine memur etti.
Onlar da akşamdan sabaha 'kadar beklediler. Ertesi günü sabahın erken vaktinde- H z. Ömer (R.A.) İslâm cemaatini beraberine alarak malların bulunduğu yere varıp denkleri söktürdü. İçlerinde emsalini o güne kadar gözlerin görmediği mücevherat. İnci, altın ve gümüşleri görünce hemen ağlamaya -başladı. Abdurrahman !b. Avf kendisine:
— «Ya emîre'l - mü'minin! Bunların gelmesi, şükrü gerektiren bîr hal iken niçin ağlıyorsunuz?» dîye sorunca :
— «Evet, vakıa şükür sebebidir. Lâkin C e n â b -1 Hak bu malları hangi kavme vermişse aralarına kin ve düşmanlık girmiştir. İşte buna ağlıyorum.»

buyurdular. Sonra, ölçekle mi yoksa el ve avuçia mı taksim edeyim? diye bir müddet tereddüt ettikten sonra el ve avuçia herkese taksim eyledi. Çünkü daha o vakte kadar defterler tanzim edilip herkesin hissesi belirlenmemişti.
© A'm e ş bize E b û İ s h â k vasıyasiyle, H â-rîse b. M u d a r r i b'den şöyle nakletti:
Hz. Ömer (R.A.) fukaraya nafaka tahsis etmeden önce, her bir kişiye ne kadar zahire kifayet edebileceğini tahkik ettiği sırada numune tutup, bir cerib[67] zahireden ekmek pişirterek otuz fakir kişiyi kuşluk vaktinde yedirip karnını doyurduğu gibi, akşam da bunun gibi bir cerîb zahireden mamul ekmeği otuz fakire yedirip doyurarak, her kişiye bir ayda iki cerîb erzak tahsis eylemiştir.
$ Eski Şeyhlerimden birisi, kendi şeyhlerinin şöyle dediklerini anlattı :
— H z. Ömer (R.A.) in güzel işlerinden biri de, Allah yolunda cihad için, nezdinde her zaman ihtiyaten 4000 eğitilmiş at bulundururdu. Şayet cihad vaktinde erzakları az olupta hayvan tedarikine kudreti olmayan ihtiyaç içindeki mücahidlere susuz ve yemsiz bırakmak gibi taksirat yüzünden telef olursa, kıymetini zâmin olmak şartiyle birer at verirlerdi.

Kara Ve Arazîden Beytü'l- Mâl İçin Alinmasi Lâzım Gelen Vergiler

Kara'dan ve araziden alınması lâzım gelen haracın tahkiki İçin, bu konuda malumat sahibi olan kişilerden bulunması iktiza eden zatları topladım. Bu konuda gerekli münakaşa ve mübâ-hasa yapıldı. Fakat görüş

birliğine varılamadı. Herkesin görüş ve rivayetleri arazinin ma'muriyetini mucip olmadığı cihetle pek çok münazaradan sonra ıf-i z. Ömer (R.A.)'ın hilâfeti zamanında arazi üzerine senevî tarh olunan miktar-ı mürettep, arazinin tahammülüne göre va'z kılındığı ve vazı zamanında arazinin tahammülünden ziyade harâc tarhı, Halife Hz. Ömer (R.A.) tarafından asla tecviz buyurulmadığı, sabit olmuştur.

Hatta, Fırat Nehri üzerindeki mevkilerin valisi bulunan Osman b. Huneyf ve Dicle'nin ötesinde bulunan Cüha ile Dicle'nin suladığı yerlerin valisi bulunan Huzeyf e (R.A.) ye:

— «Olmaya kî, arazinin tahammülünden fazla harâc va'z ve tertip etmiş olasınız.» diye Halife Hz. Ömer (R.A.) tarafından sorulan suale cevaben Osman b. Huneyf:

— «Araziye tahammülü derecesinde harâc vaz1 eyledim. Eğer dileseydim iki kat vaz' ederdim.» Huz ey fe (R.A.) da :

— «Mâtehammil olduğu derecede harâc vaz' ve tertib eyledim. Orada kalan da fazladır.» diye cevap vermişlerdir.

Çünkü, Osman b. Huneyf (R.A.) ile H u z e y-f e (R.A.) Peygamber (S.A.V.) Efendimizin sahâbe-i güzinindendir. Öyle haber verdiklerinden ve bize bu konuda hiç bir kimse tarafından i'htiiâf vukuuna dâir bir rivayet varid olmadığından, o vakit arazi üzerine vaz' ve tertip olunan; harâc tahammülü derecesinde olduğunu, adı geçen ulemâ ifade, beyân ve o zamanda arazinin ma'mur olanın kesreti ve muattal olan arazinin nedreti ile beraber ma'mur ve ziraata elverişli arazinin kısm-ı küllîsi ziyarete elverişsiz ve cüz'î

miktarı ziraatle meşgul olduğundan ziraate sâlih olan arazi gerek müsta'mel ve gerek gayr-i müsta'mel olsun hepsini müsavi tutupda, bir siyak üzerine harâc vaz' ve tertîb etmiş olsa idik; işlenmeyen arazi için tertîb olunan harâc İşlenen arazi ile kişinin evinin civarındaki arazinin i'marı mesarifinj karşılayamiyacağı cihetle elde bir şey kalmayıp işlenen arazinin tertib edilen haracı açıkta kalacaktı. Amma, yüz seneden beri yahud yüz seneden daha çok veya daha az.bir zamandan beri, muttal olan arazinin kısa bir zaman içinde imar ve İslahı mümkün olmadığından ve çünkü mezkûr arazinin i'marı hayli nafaka ve masrafa muhtaç olup elde ise sermaye olmamakla iman imkân haricinde olduğundan terk ve atıl bırakılmasında ma'zur olduklarını ilâveten zikr ve ityan edip binâenaleyh zahire veyahud akçe olarak muayyen bir şey tesmiyesiyle kendilerinden her sene alınması muhtelefün fiyh olduktan başka gerek beytü'l-mâ] ve gerek halife bulunacak zat bu babda kusur işlemiş olacağı gibi, haraçla mükellef olacak kimseler de birbirlerine husumet ederek bazıları ma'dur ve bazıları müstefid olacakları anlaşılmakla, 'bu şekli mahzurlu gördüm.
Meselâ, her sene harâc olarak muayyen bir miktarda zahire alınacak olsa, zahirenin fiatı düşerse, kendilerinden alınacak zahirenin bedeli mülkün (devletin) idaresi, hudut ve sınırların mu-hazafası için istihdam olunacak askerlerin masraflarına kifayet etmeyecektir. Kanunlaşmış olan harâc ise çoğaltılıp azaltılamaz; Zahire fiyatlarının artması ve düşmesi, zahirenin çokluğuna ve' azlığına tabi olmayıp ancak Cenâb-ı H a kk ı n yücö iradesine bağlıdır. Ucuzluğun

ve pahalılığın da ne zaman olacağı belli değildir. Bu konunun hakikatine ve aslına hiç bir kimse vâkıf değildir. Bazen zahirenin çokluğu ile beraber değeri fazla, bazen de az olduğu halde değeri düşük olduğu vâriddir. Akçeye1 rabt olunursa o da zahire gibidir. Yani, zahire hakkında düşünülen mahzur onlarda da mevcuddur. Hülâsa, ucuzluk - pahalılık konusu Cenâb-ı Hakkın kudretindedir.
Hatta, imâm ve halife tarafından, satılan eşyaya narh ve fiyat konulması yasaklanmış olan şeylerdendir. Nitekim rivayet olunur ki, zaman-ı saadette hayvan ve sair eşyanın fiatı yükselmişti. Halk toplanıp, H z. Peygamber (S.A.V.) Efen-, d i m i z e gelerek fiatlann yükselmesinden şikayet ederek, satılacak eşyaya bir kıymet tayin ve tahdid buyurmalarını istirham ettikleri zaman, Peygamber (S.A.V.) Efendi-miz :
— «Fiatlann yükselmesi ve düşmesi C e n â b-ı Haklı ı n ezelî takdirî ndendîr. Biz takdir edilenin dışına çıkamayız.» buyurdular.
© Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî L e y I â ' nın bize, Hakem b. Uteybe' den, onun da kendisine rivayet eden bir zattan naklettiğine göre, Peygamberimizin (S.A.V.) zamanında fiatlann yükselmesi üzerine, halk toplanarak R a s û I u I I a h {S.A.V.) Efendimize gelip;
— «Fiatlar çok yükseldi. Fiatları ayarlamanızı, ehven bir kıymet tayin etmenizi istirham ediyoruz» dediler. Peygam-b e r (S.A.V.) Efendimiz:
— «Fiatlann yükselmesi ve düşmesi Cenâb-ı Hakle ı n yüce iradesine bağlıdır. Narh koymak ve kıymet tesbit etmek mezalimden sayılır. Ksyameî gününde mes'uliyeîe sebep olacak bunun gibi bir zulümde

bulunamam.» diyerek durumu kendilerine beyan ve talim buyurdular.
Sabit Ebû Hamza el-Yemânî bize, m 'b. Ebi'I-Ca'd'ın şöyle dediğini nakletti :
— Zaman-ı saadette, fiyatların yükselmesi üzerine, insanlar Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gelerek, pahalılıktan şikayet ettiler ve =
— «Mü'tedil bir fiat tahsis buyurmanızı istirham ederiz.» dediler. Bunun üzerine Peygam be r (S.A.V.) Efendimiz:
— «Fiatlann yükselmesi ve düşmesi Cenâb-ı Hak-k i n yed-i kudretindedir. Zahireye bağlı değildir. Rıziklara fîat takdir eden, rızkı veren veya rızıktan mahrum eden ancak C e-nâb-i Haktır. Ben size bir şey vermeye veya ondan sîzi mahrum etmeye muktedir değilim. Ancak Allah tarafından me'mur olduğum işi icra ederim. Memur olmadığım bîr hususu icra ile, nefsen yahud mâlen bir kimseyi zorlayarak, ondan dolayı rûz-u cezada Allah tarafından mes'ul olmamak ümidindeyim.» buyurdular.
Ebû Yûsuf Hazretleri buyurdular ki :
Haraçla mükellef olan kimselerin, birbirleri hakkında yapmaları melhuz olan zulm ve gadr bahsine gelince : Buna meydan verilmemek için bir tedbir lazım gelir. Çünkü kudret sahibi ve etrafı bulunanlar, yalnız ve kudretsiz, zayıf ve fakir kimselere galebe ederek, hem ellerinde olan araziyi almaları ve hemde mükellef oldukları haracı kendilerine yüklemeleri mümkündür. Ayrıca 'bunun gibi tafsilatı uzun uzun anlatma gerektiren nice suistimallerin meydana gelmesi düşünülebileceğinden dolayı, tefekkür sırasında, harâc, öşür, sadaka ve saire gibi vergilerin toplanması

için yeterli olduğunu ümid ettiğim şu yoldan başkasını bulamadım. Bu da tertîb olunacak harâc, muayyen bir şey tesmiye olunmayarak, harâc-i mukâseme yoluna gitmektir. Çünkü, harâc-ı mukâseme gerçek adalet üzerine tertib olunduğu halde hem beytü'f-mâlîn menfaati hem de harâc mükellefleri arasında mezâlimin re? ve izalesini ve halîfe olan zatın istirahat ve rızasını mücibdir. Halîfe Hazretlerinin ise, A I 1 a h ' in armağanı olan isabetli görüşleri ve muvaffakiyetleri İktizasınca ada-ieti matluba uygun olarak icra buyuracaklarında şübhem yok-* tur, Cenâb-ı Hak Hazretleri, emire'l-mü'minin'in ömürlerini müzdad eylesin. Bu amellerin icrası hakkındaki hayırlı ni-yetlerini tevfikina makrun, reayayı ise salah ve dine irşad buyursun.
Harâc-ı mukaseme'nin nasıl vaz' edileceği hakkındaki görüş ve mütâlâamı arzetmek vazifemin gereğinden olduğu için beya-nrna başlıyorum : Şöyle ki, e'hl-i kara'nm kış hasılatından kaynak ve nehir şuhu ile sunanan buğday ve arpa mahsulatından 2 humus (1/5x2 = 2/5) dolap ve saire ile zorlukla sulanan arpa ve buğdaydan bir buçuk (1.1/2) humus (3/10), hurma, üzüm ve bahar sebzesinden ve bahçelerden -sülüs (1/3), yaz mahsullerinden de 1 rubu' (1/4) alınması gerekir. Mahsuller arazide veya ağaçların üzerinde iken takdir ve tahmin edilerek, o hesap üzerine harâc alınmasının yasaklanması lâzımdır. Tüccara satış fiatı üzerinden vergi konulamaz. Ya mahsullerin bedelinde mukâseme olur, ya-tmd mezkûr hasılata tüccar arasında carî olan kıymet takdir edilerek fiatmdan adigeçen hissenin nakden alınması arasında arazi sahihleri muhayyer olarak, hangi şekil haklarında

hayırlı ise-ve hangisini seçerlerse kendilerine o şekilde muamele edilmesi görüşünde olduğumu arzederim.

® Müslim b. H azamî[68] bize, E n e s b. Mâlik Hazretlerinin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir :
— «Hayber şehri fetholununca Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz meyvesinin yarısını almak şartiyle ağaçları eski sahihleri olan Hayber Ahalisine verdi. Mahsulatı taze iken takdir ve tahminle sonradan mucibince mezkur hisseyi tamamen almak için fakih ve İlim sahihlerinden olan A b-dullah b. Revâha vazifelendirilip gönderildiği zaman, taze 'hurmayı, ağaç üzerinde iken tahmin ve takdir ile taksim ey-ledikten sonra, kendilerini muhayyer bırakır «isterseniz siz tahmin ve taksim edip beni muhayyer bırakınız» derdi. Onlar bu taksimden memnun olarak «dünyanın devamı bunun gibi adaletle olabilir.» diye şükür ve sitayişte bulunurlardı.
@ Haccâc b. Ertât bize N â f İ' vasıtası ile Abdullah b. Ömer (R.A.) dan şöyle nakletti :
Hsyber Şehrini, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, mahsulatın yansını alarak yarım hisse ile ahalisine tes-lim eyledi. Bu durum, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin, Hz. Ebû Be kir (R.A.) in ve H z. Ömer (R.A.) in zamanlarında böyle devam etti. H z. Ömer (R.A.) in hilâfetinin sonunda ellerinden alındı.
@ Muhammed b. Sâib el-Kelbî'nin bize Ebû Salih vasıtası İle Abdullah b. Abbas (R.A.) Hazretlerinin şöyle buyurduğunu nakletti :
— Zaman-ı Saadette, Hayber Şehri fetholununca, ahâlisi Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimize hitaben :
— «Ya Muhammed! (S.A.V.) Biz bu arazinin eski sahihleriyiz. Ahvâlini sizden iyi biliriz. Bize hisse ile

veriniz.» diye müracaat etmeleri üzerine, mahsulünün yarısı emeklerine mukabil olmak ve ne zaman isterse istirdad edip kendilerini oradan çıkarmak şartiyle kendilerine teslim buyurmuşlardır. Fedek Beldesinin ahalisi, Hayberlilere yapılan bu muameleyi işitince, R a s û I u 1 I a h (S.A.V.) E f e n d İ m i z ' e, Muhayyisa b. Mes'ud (R.A.) u göndererek, mal ve canlarını korumak şartıyla, Ehl-i Hayber'le yapılan mukavele gibi mahsulatın yarısını almak şartıyle mukavele aktedilmesini istediler. Bu mukavele H z. Peygamber ile M u -hayyisa b. Mes'ud arasında yapıldı. Hükmü yürütülüp yerine getirilerek, Fedek ahalisi yerlerinde bırakıldı. Fedek Beldesi cihadsiz ve zahmetsiz ele geçirildiğinden F a h r-i R i s â I e t (S.A.V.) Efendimize mahsus olup, Bey-tü'1-mâle ait değildi.

® Muhammed b. Abdurrahman b. E b î L e y I â ' nın bize Hakem (b. U i t e y b e) den onun da M i k s e m vasıtası ile Abdullah b. Ab-bas [HA.) Hazretlerinden naklettiğine göre :

F a h r- i Âlem (S.A.V.) Efendimiz Hayber Beldesini fethedince, kendisine, Hayber halkı gelerek :

— «Bu arazinin ahvalini biz sizden daha iyi biliriz. Bu araziyi bize veriniz» diye istirham etmeleri üzerine mahsulatın yarısı beytü'i-mâle alınmak üzere kendilerine verildi. Daha sonra, mahsulatın taksimi için, Abdullah >b. Revana tayin edilip gönderildi. Hayber ahalîsi Abdullah b. R e v â h â ' ya hediye takdim etmek istedikleri zaman :

— «Rasûlullah (S.A.V.) Efendimiz; mahsullerinizi yan yarıya taksim ederek kendisine aid olan hisseyi almak için beni sîze gönderdi. Emvalinizi yemek İçin

göndermedi.» diyerek hediyelerini kabul etmemiştir. Sonra ilave ederek :
— «Eğer dilerseniz mahsulatınızı toplatdırıp yarısını ben size vereyim, veyahut siz toplayıp yarısını bana veriniz», diye kendilerini muhayyer bırakınca, bu adil taksimden memnun olarak :
— «Dünya böyle adalet ve hakkaniyet ile kaim olmuştur.» dediler.
© Muhammed b. İshâk'm bize N â f i' vasıtası ile Abdullah b. Ömer'den şöyle rivayet etmiştir =
H z. Ömer (RA) bir hutbesinde şöyle buyurmuştur:
— «Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Hayber Ehlini ne zaman isterse yerlerinden çıkarmak şartıyla, kendileriyle sulh anlaşması yapmışlardı. Şimdi ise mezkûr ahalî Abdullah b. Ömer (R.A.) e, daha önce de ensardan o tarafa giden bir zata düşmanlık gösterdiler. Orada, onlardan başka düşmanımızın olmadığını bilmeliyiz. Binâenaleyh, bahsi geçen şart mucibince, kendilerini yerlerinden çıkartıp kovacağım, orada kimin malı varsa malına sahip olsun.» diye emir ve irade buyurdular.

Halîfe Bulunan Zatin Vergilerini Almak Üzere Şuna, Buna Verdiği Arazi Hakkındadır

Kaynak veya nehir suyu ile sulanması mümkün olan araziden beytü'1-mâl için öşür (1/10), zorlukla ve masrafla yani dolap ve dolap gibi aletlerle zahmetle sulanan araziden yarım öşür (1/20) alınır. Öşür ile zekât, ancak arazinin mahsulâtı ile öşür arazisinden olan cerîblerdedir.

Peygamber (S.A.V.) Efendimizin sünnet-i senîyyelerinden ve ashab-ı kiramdan bize kadar ulaşan haberler, derelerden ve pınarlardan akan sularla sulanan arazilerin mahsulatından 1 öşür, dolap ye sair aletlerle sulanan arazi mahsulâtından da yarım öşür (1/20) alınması hakkında va,rid olmuştur. Yetiştiğimiz ulemanın kavillerinden de, bu konuda icrnâ hasıl olmuştur. Haberler de bu minval üzere variddir. Ancak öşrün 'halkın elinde kalması mümkün olan mahsulattan alınması lazımdır. Sebze gibi.elde kalması mümkün olmayan mahsulattan öşür alınmaz. Hayvan yemi olan yonca ve bunun gibi mahsulatta ve odunda öşür olmaması görüşündeyim.
İnsanın elinde kalmayan, kavun, karpuz hıyar, kabak, patlıcan, havuç ve diğer sebzelerle, bunlara benzeyen reyhanlar ve diğer çiçeklerden öşür lâzım gelmez,
Elde kalması mümkün olan şeyler, Öîçek ile ölçülen ve terazi ile tartılan şeylerdir ki buğday, arpa, pirinç, darı ve sair hububat susam, kendir, tohumu, badem, fındık, ceviz, fıstık, zağ-feran, zeytin, uskur tohumu, kişniş, elkerevya, kemmun soğan, sarımsak ve bunlara benziyen şeylerdir. Bunlardan bir tarlada 5 vesk[69] veya daha ziyade mahsul elde edilmesi halinde,
a) Tarla eğer akar su ile veya yağmur suyu ile sutanıyor-sa ondan 1 öşür alınır.
b) Tarla eğer dolapla veya bunun gibi bir aletle ve zorlukla sulanıyorsa, mahsulünden yarım öşür (1/20) alınır,
5 veskden da'ha az mahsul veren tarladan hiç bir şey alınmaz.
Eğer bir tarla 2buçuk (2 1/2) vesk buğday, 2 buçuk (2 1/2) vesk arpa mahsul verirse, ikisi aynı mahiyette

hububat ve ikisinin toplamı 5 veske baliğ olduğundan öşür lazım gelir. Velhasıl beş çeşit hububatın, her çeşidinden birer vesk ve toplam olarak beş vesk mahsul veren bir tarlanın mahsulünden yine öşür alınır. Toplamı beş veske ulaşmayan mahsülatdan Öşür lâzım gelmez. Yalnız zağferan bu kaideden müstesnadır. Çünkü zağferan, öşür arazisinden elde edilipde kıymeti hububatın ds-ğeri en düşük çeşidinin 5 veski kıymetine baliğ olursa ve tarlası gerek dere ve pınar suyu ile sulansın gerek sel ve yağmur suyu ile sulansın her hal-ü kârda andan bir öşür alınır. Dolapla veya ona benzer bir aletle, zorlukla sulanan tarladan elde edilirse ondan da yarım öşür (1/20) alınır.
Zağferan harâc arazisinden elde edilirse -tafsilatı ile anlatıldığı gibi- haracı alınır.
Her iki şekilde de elde edilen zağferanın kıymeti, hububatın değeri en düşük çeşidinin beş veskinin kıymetinden düşük olursa, ondan hiç bir şey alınmaz. Lâkin, İmâm-ı Âzam Ebû H a n î f e Hazretlerinin reyi ve içtihadı, bunun hilafınadir. İmâm-ı Âzam'in reyine göre zağferan mahsulünün azlığına ve çokluğuna bakiimayarak, ekildiği tarla bir ratl zağferan mahsul vermiş olsa bile öşür arazisinden İse harâc alınması lazım gelir.
Arazinin mahsulatından beytü'I-mâle aid hissesinin ne zaman alınacağı konusunda hanefî uleması arasında ihtilaf vâki olmuştur.
İ m â m -1 Â z a m ' m reyine göre : Araziden ne elde edilirse edilsin -gerek az olsun gerek çok olsun- mürettep olan miktar alınır. Yani mahsulün elde edildiği arazi öşür arazisinden ise öşür alınır. Harâc arazisinden ise harâc alınır.

Diğer ulemanın reyine göre İse : Arazinin mahsulatı 5 veske baliğ olmadıkça ondan hiç bir şey alınmaz. Zira beş veskden az olan mahsulâtdan bir şey lâzım gelmez.
İmâm-ı Âzam Hazretlerinin reyine göre mahsulatın elde edildiği tarla öşür arazisinden olup da kaynak ve nehir sulariyle veyahud yağmur suyu ile sulanan tarla olursa, mezkur mshsul gerek çok olsun gerek az olsun ondan öşür lazım geli.r. Dolabla ve külfetli vasıtalarla sulanan tarlanın mahsulünden yarım özür (1/20) alınır. Mahsul harâc arazisinden elde edilirse yine -anlatıldığı gibi- harâc alınır. Ziraat yapılan yerlerin bila istisna gerek hububat, gerek sebze cinsinden olsun gerek kışlık ve gerek yazlık olsun, ölçekle ölçülen şeylerden olsun veya olmasın her çeşidinden, işleme ücreti ve hayvanların yiyecekleri çıkarılmayarak, asıl mahsulattan - yukarıda anlatıldığı gibi -beytü'I-mâle ait olan öşür (1/10) veya yarım öşür (1/20) veyahud harâc tamamen alınır.
Buna delili, hocası H a m m a d vasıtasiyle İbrahim N e h a î' den rivayet ettiği şu kavildir : «Arazî hangi türden mahsul verirse versin, - bir tutam sebze gibi pek cüz's elan şeyler müstesna tutulmak üzere - gerek çok oîsun, gerek az olsun ondan öşür lâzım gelir.» İşte İ m â m -1 Âzam Ebû Hanîfe bu kavle istinad ederek bu reyde bulunmuştur. Hatta derdi ki :
— «Bir tarla mademki işleniyor, mahsulü gerek az olsun gerek çok olsun eğer öşür alınması lazım gelen araziden ise öşür harâc alınması lâzımgelen araziden ise harâc alınmalıdır. Yoksa Öyle hiç bir şey alınmayarak terki caiz değildir.»
Diğer reyde bulunan ulemâ ise :

— «Arazinin mahsulatı beş veske baliğ olmadıkça ondan bir şey alınmaz,.» dediler. -
@ Bunların delilleri ise, Ebân b. E b î I y a ş ' m Hasan-ı Basrî vasıtası ile bize Enes b. Mâlik (R.A.) dan rivayet ettiği şu hadis-i şerîfdir:
— «Beş veskden az olan buğday, arpa, darı, hurma ve üzümden sadaka (zekat) yoktur. Beş okiyye'den[70] az olan mal için zekât yoktur. Beş'den az deve için zekat yoktur.»
® Yahya b. E b î Ü n e y.se'nin bize Ebî'-Z ü b e y r vasıtası ile C â b i r b. Abdullah [R.A.) dan rivayet ettiğine göre Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— «Baş veskden az olana zekat yoktur.» buyurmuşlardır. Biz bu ikinci kavli daha doğru görüyorue.
Vesk, R a s û I u I la h [S.A.V.) Efendimizin sâ'ıyle 60 sâ'dır. Bu durmda 5 vesk 300 sâ' demektir. Bir sâ\ 'boş ratıldan sülüs 1/3 fazladır. Yanı bir sâ', 5 1/3 (beş tam bir bolü üç) ratıldan ibarettir. Bu da Haccac'ın kafizine ve Haşimî'nin mu-rabba'ına müsavidir.
Bu kavle göre, bir tarla -yukarda cinsleri bildirilen-hububatın -hangi çeşitten olursa olsun- bundan öşürden önce tarla sahibinin yediği veya ailesine, komşusuna ve dostlarına yedirdiği miktar, e!de edilen mahsulü 300 sâ'den aşağı düşürse bila, öşür alınması sırasında 300 sâ'den noksan geldiğine bakılmaksızın, eğer ki mezkur tarla akar su ile sulanan tarlalardan ise baki kalan 'ina'hsülattan bir öşür (1/10), dolap ve saire ile sulanan tarlalardan ise yarım öşür (1/20) alınması lazım gelir. Yoksa, öşürden önce, sahibinin -yukarda yazıldığı gibi- yediği ve yedirdiği mahsulâttan hiç bir

şey alınması lazım gelmez. Hatta sahibi, bir miktarını çalsa bile, çalınmış kısımdan da öşür alınmaz.
Arazi mahsulatı hakkında varid olan kaviller bundan İbaret olup, bunların hepsi, bu konunun aslı ve kaidelerinin esasıdır. Diğer mes'eleler bu esaslardan çıkmıştır ve bunlara göre halledilirler. İşte bu konudaki iki kavli size tafsilatlı olarak arzeyle-dim. Nazarınızda beytü'l-mâl için hangisi uygun ve faydalı görülürse onunla amel edilmesini emir buyurursunuz.
® M u h a mm ed b. Abdurrahrnan b. Ebî Leylâ, Amr b. Şuayb' dan bize şöyle nakletti :
— Akar su ile sulanan tarlalardan elde edilen buğday, arpa, hurma ve üzümden öşür £1/10), dolap ve dolap gibi sulamada güçlüğü olan diğer aletlerle sulanan tarlaların mahsulatından da yarım öşür (1/20) alınır.
© Süfyân b. Uyeyne bize, Amr b. D î-n a r (R.A.)'m şöyle dediğini rivayet etmiştir:
Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz:
— «Yağmur suyu ile sulanan tarlalardan öşür, ip ve kova ile sulanan tarlaların mahsulatından ise yarım öşür (1/20) alınır.» buyurmuşlardır,
@ Hasan b. Umâ re'nin bize Ebî İ s h â kdan onun da Âsim b. Damr e'den rivayet ettiğine göre :
H z. Ali (R.A.) şöyle buyurmuştur =
— «Yağmur suyu Üe sulanan veyahud meşakkatsiz sulanan tarlalardan elde edilen mahsulattan tsm öşür (1/10) ve meşakkatle sulanan tarlaların mahsulatından yarım öşür (1/20) alınır.»
® I s m â î 1 b. Y û n u s ' un bize Ebî İ s h â k'dan onun da Âsim b. Damre' den rivayet ettiğine göre :
Hz. Ali (R.A.) şöyle buyurmuştur:

— «Yağmur suyu İle sulanan tarlaların mahsulünden on hisseden bir hisse, dolap ve saire gibi aletlerle zorlukla sulanan tarlaların mahsulünden yirmi de bir hisse alınır.»
9 M u h a m m e d b. Salim bize Âmir eş-Ş â ' b î' nin şöyle dediğini nakletti :
R a s û I u M a h (SAV.) Efendimiz şöyle buyurmuştur :
— «Yağmurla veya akarsu ile sulanan tarlalardan bir öşür, dolap veya sair aletlerle sulanan tarlaların mahsulatından yarım öşür alınır.»

Amr b. Osman[71] bize M û s â b. T a i -h a ile ilgili şu nakilde bulundu :
— Mûsâ b. Tal'ha, buğday, arpa, hurma ve üzüm-den başka bir şeyden öşür (1/10) alınmasına rey vermezdi. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimizden, Muâz b. C e b e! (R.A.) e yazılmış ve bu duruma işaret eden bîr mektubun kendisinde mahfuz olduğunu beyan ederdi.
Q Ebân b. Ebî Ayyaş, bize E n e s b. Mâ-I i k (R A) vasıtasiyie Peygamber (SAV.) Efendimizin:
— «Gökden inen yağmurla veya meşakkatsiz bir şekilde sulanan tarlefsrm mahsullerinden bir öşür (1/10), alet, edevat ver sair meşakkatlerle sulanan tarfaîarın mahsullerinden yarım öşür (1/20) alınır.» buyurduğunu rivayet etmiştir.

© A m r b. Yahya b. Umâre b. Ebi'İ-Hasan[72] bize, babasından o da E b û S a î d e I-H u d r î (R.AJ den Peygamber (SAV.) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir :
— «5 den az olan develerin zekâtı yoktur. 5 okiyyeden az olanda da zekât yoktur. 5 veskden az olan mahsulün

de zekâtı yoktur.»
Burada, zekattan kasıt öşürdür, vesk ise 60 sâ'dan ibarettir.
0 A b d u r r a fi m a n b. M a ' m e r' in bize naklettiğine göre Yahya b. Umâre b. E b i ' I - H a s a n e I - M â z e n î yine Ebû Saîd el-Hudrî (R.A.) Hazretlerinden mana yönü ile yukarıdaki hadis-i şerifle ittifak eden bir 'hadis daha rivayet etmiştir. Yalnız fâzla olarak «o gün-de olan beş veskin şimdiki iki vesk'ten ibaret olduğu» ibaresi vardır.
• Abdullah b. A I i' nin bize İ s ti â k b. Abdullah b. Ebî fi e kr 'den onun da A b b â d b. Temim' den onun da R a s û I u I I a h (SAV.) A s -habından müteaddid zevâtdan rivayet ettiğine göre Peygamber (SAV.) Efendimiz:
Say, hurma ve kuru üzüm ancak beş vesk ve beş veskden çok olursa, onlardan sadaka (zekat-öşür) alınması la-zım gelir.» buyurmuşlardır.
Bu konuda rivayeti olanlardan birisi de Ebû Eyyüb el-Ensârî (R.A.) Hazretleridir.
• Leys b. Ebî Selim, bize M ü c a h î d vasıtası ile Abdullah b. Ömer (R.A.) in — Sebzelerde zekat yoktur.» dediğini rivayet etmiştir.
• V e I î d b. İ s â bize Mûsâ b. Ta I ha (R.A.) nın şöyle dediğini rivayet etti :
— «Yaş sebzede, kavun, karpuz, acur ve hıyarda sadaka yoktur. Sadaka ancak hurma, buğday, arpa ve bağlarda vardır.»
Bu babda sadaka öşür demektir.
6 Kays b. Rebi' e I - E s e dî bize Ebî İ s -hâk' dan o da Âsim b. D a m r e ' den Hz. Al İ (R.A.) nin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

— «Sebzede zekat lazım gelmez». Sebzeden maksat ağacı olmayan çeşitli sebzelerle acur, hıyar, kavun, karpuz gibi şeylerdir.

• Ebân'ın bize rivayetine göre, E n e s b. Mâ-I i k (R.A.) şöyie buyurmuştur :

— «Sebzelerde zekat yoktur.»

® Eş'as b. Sevvâr'ın bize A t â b. R e -b â ih ve H a 'k e m b. U t e y b e vasıtası île İbrahim Naha'î Hazretlerinden rivayetlerine göre, o ikisi:

— «Araziden ne mahsul çıkarsa ondan sadaka lazım gelir.» demişlerdir.

O Muhammed b. Abdullah'in bize 'H a -kem b. U t e y b e ' den onun da Mûsâ b. T a I h a ' -dan naklettiğine göre,

Hz. Ömer (R.A.), Peygamber (SAV.) Efendimiz in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

— «Zekat ancak dört şeyde lazım gelir. Onlar da : Hurma, buğday, arpa ve üzümdür.»

Bal, ceviz, badem ve bunlara benzeyen şeylere gelince : Bal eğer öşür arazisinde hasıl olunursa, ondan öşür alınır. Harâc arazisinde hasıl olursa ondan bîr şey alınmaz. Bal, kırlarda, dağlarda, ağaçların üzerinde yahud dağların eteğinde ve sahralarda olursa keza bir şey alınmaz. Nitekim, dağlarda ve derelerde hü-dayı nâbît (kendi kendine) çıkan meyvelerden de öşür de harâc da lâzım gelmez. Yani bunlardan hiç bir şey alınmaz.

0 Bazı arkadaşlarımız bize A m r b. Ş u a y b ' in şöyle söylediğini rivayet etmişlerdir:

— Tâif'de bulunan ümerâdan bazıları, «O taraftaki hurma sahipleri, Zaman-ı Risâlet'de Fahr-İ Kâinat (SAV.) Efendimize ödedikleri beytü'l-mâ aidatlarını

vermemekte, bununla beraber bağ ve bahçelerinin hıfz ve himayesini talep etmekte olduklarından haklarında ne şekilde muamele yapılması lâzım geldiğini H z. Ömer (R.A.) den sordular.
H z. Ömer (R.A.) da bir mektupla : «Peygamber (S.A.V.) Efendimizin zamanında ödedikleri aidatı vermeleri halinde, bağ ve bahçelerinin hıfz ve himaye edilmesini, eğer vermezlerse hıfz ve himaye edilmemesini» cevaben emir buyurdular.
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz zamanında ödedikleri miktar ise, 10 tulumda bir tulum idi.
Hatta, Halîfe H z. Ö m e r (R.A.) in baldan 'her 10 tulumda bir tulum alınması için etrafta bulunan memur ve âmillerine yazılı emir verdiğinide bazı arkadaşlarımız bize A m r b. Şuayb' dan rivayet etmişlerdir,
© A h v a s b. Hakîm, bize babası H a k î m ' • in şöyle dediğini rivayet etti:
— «Her 10 batmandan 1 batman alınması lâzımdır.»
O Abdullah b. el-'Muharrir bize, İ rn â im -| i Z ü h r î' den, merfu' olarak şöyle rivayet etti :
Fahr-İ Âlem (S.A.V.) Efendimiz buyurdular ki :
— «Balda öşür lazım gelir.»
Lâkin, ceviz, badem, fındık, fıstık ve bunlara benzeyen şeyler öşür arazisinden elde edilirse öşür, harâc arazisinden elde edilirse harâc lazım gelir. Zira bunlar kile ile ölçülen şeylerdendir.
Kamış, odun, ot, saman ve hurma ağacı yaprağı için öşür (1/10) de, humus (1/5) da, harâc da yoktur. Yalnız, güzel kokulu cinsden olan derîre kamışı öşür arazisinden elde edilirse öşür alınır. Harâc arazisinden elde edilirse harâc alınır. Şeker kamışı da bunun

gibidir. Yani, öşür arazisinden elde edilirse öşür, harâc arizisinden elde edilirse harâc alınır. Çünkü şeker kamışından elde edilen şeker yenmektedir. Derîre kamışı yenilmezse de -ekonomik bakımdan- kıymet sahibidir. Ondan faydalanılır.
Neft yağı, zift ve civadan herhangi biri arazide aynen bulunursa, arazi gerek öşür arazisi, gerek harâc arazisi olsun ondan hiç bir şey lazım gelmez.
0 Haccâc b. Ertât'm bize Hakem b. Utey-b e 'den onun da M u k s i m ' den rivayet ettiğine göre :
Abdullah b. Abbas (R.A.) Hazretleri, «Devşi-rildiği ve toplandığı gün de (mahsulün) hakkını veriniz.»[73] âyeti kerimesinin tefsirinde «hak» lafzından murad «öşür ile yarım öşür» dür buyurdular. Abdullah b. Ömer (R.A.) ise, bu âyeti tefsir ederken, «âyette geçen «hak» dan murad, «zekât'tan başka olan bir hak» tır buyurdular.
• M u ğ î r e ' nin bize S i m â k ' dan rivayet ettiği-ne göre :
İbrahim Nahaî mezkur âyetin tefsirinde, «bu âyetin hükmü nesh olundu» buyurmuştur.
• Bazı arkadaşlarımızın bize E b û R e c â'dan, riva-yetlerine göre, Has n-ı B a s r î Hazretleri bu âyet-i kerîmenin tefsirinde :
— «Hak» kelimesinin manası hububat çeşitleri ile meyvelerden alınacak zekattır.» buyurmuştur.
• Kays b. er-Rebi'in bize Salim b. el -E f t a s ' ten naklettiğine göre : Tabiîn'İn büyüklerinden S a î d fr C ü b e y r Hazretleri mezkur âyette vâki olan «hak» lafzını izah ederken :
— «Bir misafir gelince, hayvanı için verilecek yem ve bîr fakir -dilenci gelince sadaka olarak verilen

miktardan başka kalandan alınacak öşür ve yarım öşürdür.» dedi.

Irak'ta İran Şahı Kisra İle Hanedanı, Yakın Adamları Ve Hudud Muhafızlarının Elinde Bulunan Beylik Arazi Hakkinda

• Abdullah b. Velîd el-Müzenî, Benî Esed Kabilesinden olan ve Sevâd ahvalini herkesten daha iyi bilen bir zattan bana şöyle nakletti:

— H z. Ömer (R.Â.) in halifeliği zamanında savafî[74] denilen arazinin miktarı 4 milyon parçaya ulaşmıştı. Bu gün de bu araziye «savafi'I-esmâr» denilir. Rivayet olunur ki : H z. Ömer (R.A.), o zaman K i s r â ile akrabasının, harbde öldürülen yahud Müslümanların beldesinden darül-harbe kaçan kimselerin arazisi ile, su çıkan ve su kenarında olan ağaçlık yerleri mücahid gazilere taksim etmedi, elde tuttu.

• Abdullah b. Velîd bize, Abdullah b. Ebî Hurre' den şöyle rivayet etti

Hz. Ömer (R.A.) Sevâd halkını (n arazisini) şu on sınıfa ayırdı:

1— Muharebede katledilenlerin arazisi,
2— Kaçanların arazisi,
3— K i s r â ' ya aid olan araziler,
4— K i s r â ' nın akrabalarına ait olan araziler,
5— İçinden su çıkan arazi,
6— Su kenarındaki ağaçlık arazi.

R â v î diyor ki Kalan dört nevi araziyi unuttum,

fi z. Ömer (R.A.) in savâfî için ayırdığı arazi 7 milyon parçaya ulaşmıştı. Ancak Cemâcim vak'asi meydana gelince bu konuda tutulan siciller ve defterler ateşe

verilip yakıldığı için, esaslar kaybolmuştur. Bundan dolayı onlar hakkında artık birşey bilinememektedir.
9 Medîne-i Münevvere'nin kadim ahalisinin yaşlılarından bana rivayet edildiğine göre : H z. Ömer (R.A.), bu sicil ve defterleri görüp, K i s r â'nın malları ile kendi vatan ve arazisini terk edip kaçanların, harpte öldürülenlerin emval ve arazisini ve su menbaı olan arazi ile ne'hirlerin kenarındaki ağaçlıkları beytü'l-mâle dahil etmeyerek, kendisi istediği zevata toptan verirdi.
© Bu kabilden olan emlâk ve emval, sahibi ve varisi bulunmayan mallar hükmündedir. Nitekim bilâ sebep bir kimseyi tercih etmemek şartıyle, bazı kimselere maslahat icabı vermek ve İslâm Dini uğrunda emek ve hizmeti olanlara mükafat vermek ve layık oian yeri bulup oraya koymak İmâm-ı âdil (âdil devlet başkanı) için vardır. İşbu arazi de bu kabildendir. İndimizde Irak cihetindeki arazinin verilmesinin yolu budur. H a c c a c ' in ve sonradan da Ömer b. A b d ü I a z İ z ' in verdikleri tahsis araziler de bu kabildendir. Zora, H z. Ömer (R.A.) sünnet-i seniyyeye uyarak hareket etmekle, onun tarafından verilmiş olanlar hakkında bir şey denilemez. Çünkü adalet ve hidayet erbabından olan imamlar (devlet başkanları) ve valiler tarafından tahsis olunan araziyi hiç bir kimsenin geri alması caiz değildir. Bunları birisinden alıp, diğer birine tahsis edenler, bir kimseden mal gasbedip, diğer bir kimseye veren gâsıb hükmün-dedirler. Gasb ise asla caiz değildir. Bu beylik araziler öşür arazisidir ve bunlarda tasarruf hakkı emîre'I-mü'minin'e aittir. Bu arazilerin mahsulatına, mü'minlerin emîri dilerse 1 öşür (1/10), dilerse 2 öşür (1/5) vergi koyabilir. Bu araziler harâc

nehrinin suyu ile sulanmakta ise, halîfe bunlara harâc da vaz' edebilir. Bu şekilde bilhassa Irak arazisinde pek çok tatbikat olmuştur. Bu arazilerden sadece öşür alınmasının sebebi, arazi için gerekli olan suyun getirilmesi, lüzumlu zirâat malzemesinin temini bina yapımı gibi hususların, kendisine arazi tahsis edilmiş olan kimselere ait olmasıdır. Bu araziler ortağa verilemez.
Ey Mü'minlerin Emîrî! Selahiyet senindir. Bunlardan uygun bulduğunla ve dilediğinle amel et İnşaallah muvaffak olursun.

Hicaz Arazisi:

Fahr-f Âlem (S.A.V.) Efendimiz tarafından fethedilen Hicaz, Mekke, Medine, Yemen ve diğer Arab toprakarının durumuna gelince, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin buralar hakkında koymuş bulunduğu esaslar ne ise onunla amel edilir. Bu esaslara hiç bir şey ilave edilemiye-ceği gibi, bu esaslardan hiç bir şey de eksiltilemez. Halîfelerin, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin bu araziler hakkında vaz'ettiği esasları değiştirme hakları yoktur.
Bize kadar ulaşan haberlere göre, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, fethettikleri, Arablara ait arazilere öşür vaz' etti. Bu arazilerin hiç bîrine harâe vaz' etmedi. Bu araziler hakkında bizim Hanefî fâkihlerinin görüşü de böyledir. Görülmez mi ki, Mekke-i Mükerreme için Harem-i Şerîf için ha-râc söz konusu değildir. Arab topraklarının tamamı İçin aynı hüküm, icra olunmuştur. Tâif ve Bahreyn de aynı hüküm ve esasla-ra tabidir.

Hatta, Putperest olan araplarm, İslâm dinîni kabul etmemeleri halinde haklarındaki hüküm katlolunmaktır. Yani, kendilerinden cizye kabul edilmez. Diğer milletler için hüküm böyle değildir. Onlardan cizye kabul edilir. Arabistan dışındaki araplar için de hüküm böyledir.
«İçinizden kim onları (ehl-î kitabı) dost edinirse o da onlardandır.»[75] âyet-i kerimesine mebni, Fahr-t Kâinat (S.A.V.) Efendimiz Yemen ahalisinden, bazı ehl-i kitabın rakabeieri üzerine, cizye vaz" buyurdular. Buluğ çağma eren her şahsa cizye olarak bir dinar veya ona eş değerde Yemen'de meskun Meâfir Kabilesi halkının imalatı olan Meâfirî elbise alınmasını tertib buyurdular. Arazi üzerine harâc koymayarak kaynak ve nehirlerden akan su ile sulanan araziye 1 öşür, alet vasıtası ile sulanan araziye de masraflı olması sebebiyle yarım öşür vaz' ve tertip buyurdular.

Haricîlerin Arazi Hakkındaki Görüşleri :

Haricîler, arap köylerini, acem karasına hamlederek, onlar gibi üzerlerine harâc vaz' eylemişlerse de, bir şey alınmayıp daha sonra sahâbe-i güzin hazretleri eskiden konan şey üzere kalmasına karar verdiler. Elbette, ashabın tatbikat ve te'villert. haricilerin görüşüne müreccahdır.

Basra Ve Horasan Arazisi :

Basra ve Horasan arazisi ise, benim re'yimce Irak Karası arazisi hükmündedir. Yani kılıçla fetholunandan harâc alınır. Sulh yolu ile fetholunan

yerlere, hangi şartla sulh yapılmışsa o şekilde muamele yapılır. Bundan fazla almak caizdir. Ahalisi, İslâm Dini ile şereflenmiş olan araziden öşür lazım gelir. Bu babda İrak Sevâdı ile mezkur şehirlerin arasında bir fark göre-mem. Hepsine aynı muamelenin yapılması re'yindeyim. Zira sünnet-i seniyye bu veçhile carî olmuştur. Önceki Halîfeler de bu şekilde yürüttüler. Bizim de o- şekilde amel etmemiz lâzımdır.
0 Irak, Hicaz, Yemen, Tâîf, arab ve başkalarının ma'mur arazisinde olup, hiç kimsenin mülkiyeti altında olmayan ve hiç kimsenin alakası bulunmaya, hiç bir kimse ile mülk ve miras alâkası olmayan, üzerinde hiç bir kimsenin işlediğine dair bir eser bulunmayan araziyi, zamanın halifesi bir kimseye verir, o kimse de o ariziyi işlerse (imar ederse), bu arazi harâc arazisinde bulunuyorsa, yani kılıç ile fetholunan arazi arasında ise, o kimse, harâc vermeye; eğer o arazi, öşür arazisi arasında ise yani ahalisi kendi isteği ile İslârnla şereflenmiş olan arazi arasında ise, ö kimse, mezkur araziden dolayı, öşür vermeye mecburdur. Zira, harâc arazisi, zor kullanılarak fethoiunan Irak Sevâdı ve ona ele geçiriliş yönünden benzeyen yerlerdir. Özür arazisi de, ahalisi İslama giren yerlerdir.
Hicaz, Mekke, Medîne, Yemen ve Arab toprakları, Öşür ara-
zisindendir. Zor kullanılarak yani 'harble fethedilen araziden, müs. lümanlann imamının, (devlet başkanının) bazı kimselere tahsis ettiği beylik araziden harâc alınır. İsterse, devlet başkanı bu araziye öşür koyabilir. Çünkü, Halîfe olan zat, bir kimseye, harâc arazisinden tahsis etse bile, o araziden bir öşür (1/10),

bir buçuk öşür (15/100) veya 2 öşür (1/5) veyahud da daha ziyade olabileceği gibi, dilerse harâc alır. Velhasıl her ne dilerse onu alabilir. Bunun gibi icraat, emrine bırakılmıştır. Ancak, Hicaz, Mekke, Medîne ve Yemen arazileri bundan müstesnadır. Zira bu arazilerde, R a s û I u I I a h (S.A.V.) Efendimizin hüküm ve emirlerine muhalif olarak, harâc vaz' ve tertib eylemek caiz değildir. Çünkü, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, mezkur araziye, öşür vaz' buyurmuşlardır.

İşte, size hepsini beyan ve izah eyledim. Açıkladığım iki kavlin hangisi müslümanların beytü'l-mâli için daha uygun ve Müslümanların havas ve avamı için daha menfaatü ve dinin selâmetini mucip ise onunla amel edilmesini emir ve İrâde buyurun.

• Mücâlîd b. Saîd bize, I m â m -1 Ş a' b î' -den şöyle rivayet etti :

— H z. Ömer (R.A.), Utbe b. Gazvân'ı Basra'ya gönderdi. (O zaman Basra'ya, Hind toprağı denirdi.) Sa'd b. Ebî Vakkas Kûfe'ye girmeden, Utbe b. G a v z â n Basra'ya girdi. Şimdi, Basra'da mevcud olan Mescîd ile köşkü de Z i y a d b. E b i h yaptırmıştı. Çünkü Sa'd b. Ebî Vakkas Medâin Beldesini muhasara etmekte iken, Ebû Mûsâ ei-Eş'arî Tüster, Isfahan, Mihrİ-can-ı Kuzak ve Ivlâh-i Zübyan'ı fethetti.

® Adil ve doğru yolda olan valilerden herhangi birinin, Irak sevâdı arazisinden, Arap topraklarından ve dağlardan -Müslümanların imamının [halîfenin) tahsis etmesi caiz olan- yukarıda zikredilen sınıflardan bir emval ve akarâtı, bazı kimselere vermiş ise, bu arazi veya sair emvali kendisinden sonra gelen halîfelerin tahsis sahihlerinden geri almaları caiz değildir. Hatta, miras, alış-veriş veya sair sebeplerle, bu tahsis araziler

başka ellere geçse bile yine zilliyetinde olanlardan geri alınması caiz değildir.
Eğer, emir veya vali bulunan zatlar, birinin bu kabil arazisini elinden alıp da, başkasına tahsis ederlerse, buna gasb hükmü verilir. Bu işi yapan emir veya vali gasıb demektir. Bir Müs-lümanın veya bir mua'hidin malını alıp, başkasına vermek, zil' liyetinde bulunan zatı tasarrufunda bulunan emvalden haksız yere uzaklaştırmak, Emir ve valiler için caiz değildir. Eğer, arazi elinde bulunan kimsenin üzerine vacib olan ve yerine getirmediği bir hak varsa, bu hukuk sebebiyle elinden alıp, İstediği kimseye verebilir. Bu durumda kendisinin bu İşi yapmasına cevaz vardır.
Benim indimde arazi, sair mallar gibidir. Yani, Halîfe Bulunan zat, İslâm için lüzumlu ve elverişli olanlara ve düşmana karşı kuvvet temini kastiyle bazı kimselere beytü'l-mâl'den iste-
diğini verebilir. Velhasıl, Müslümanlar için fatydali ve uygun gördüğü hallerde beytü'l-mâî'den istediği kimselere, istediğini verebilir. Kezâlik, zikri geçen nevilerden olmak şartiyle, dilediği kimselere arazi verebilir. Hiç bir kimsenin mülkiyeti altında olmayan yahud, hiç bir kimse tarafından îmar edilmeyen ara-zinin, bu hali İle bırakılması caiz görülemez. Beldelerin imarı ve haracın çoğalması için, sahibsiz bulunan bu arazileri, Halîfe bulunan zatın tahsis olarak vermesi lâzım geldiği görüşündeyim.
İşte, tahsis (beylik) arazi hakkındaki kaideler ve bu husustaki görüşlerim size arz ettiğim şekildedir.
© Fahr-i Kâinat (SAV.) Efendimiz Hazretleri, kalplerini İslama ısındırmak için, bazı kimselere arazi tahsis etmiştir. Kendisinden sonra gelen, Hüiefâ-i Râşidîn de,

İslâmın menfaat ve maslahatına göre bazı kimselere böylece arazi tahsis etmişlerdir. Bu konuda rivayet ettiğim hadîs ve haberleri size arz ve beyân ederim :
A m r b. Ş u a y b , pederinden rivayet ederek buyurur ki: Müzeyrce veyahud Cüheyne kabilesinden bazı kimselere, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin ıktâ'en verdiği araziyi ,imar edemiyerek terk etmeleri üzerine başka kimselere verdi. Onlar imar ettiler, işlediler. Daha sonra Müzey-rae veyahud Cüheyne Kabilesinden olanlar, o kimseleri H z. Ömer (R.A.) e şikayet ettiler. Bu şikayet üzerine H z. Ömer (R.A.):
— «Bu arazi benîm tarafımdan veya benden evvel H z. Ebû Bekir (R.A.) tarafından verilmiş olsa idi geri alırdım. Lâîun Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz tarafından ıktâ'an kendilerine verildiği için geri alınmasına imkan yoktur.» diye hükmetti. İmar edenlere bu cevabı verdikten sonra :
— «Kimin elinde arazi olur da, onu üç sene terk eder ve atı! bırakırsa ve sonradan o araziyi başkası îmar ederse, o arazi imar edene verilir.» diye herkese ilan etti.
• H i ş a m b. U r v e bize, babasının şöyle dediğini rivayet etti :
Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Benî Nadîr emvalinden, hurmalık olan bir kıta tarlayı, Z ü b e y r (R.A.) Hazretlerine ıktâ'an verdi. Mezkûr yer önceden Cürf diye anılırdı.
Hz. Ömer (R.A.), Akîk isimli yeri bütün insanlara iktâ'an verdi. Bu yer, Hz. Z ü b e y r' in bahsedilen arazisi ile aynı hizada idi. Bu yüzden Hz. Zübeyr'in oğlu Urve i!e Havvât b. Cübeyr arasında münazara çıktı. Bunun üzerine münazarayı kesmek için bedeli

mukabilinde Urve, bu arazisini Havvât b. Cübeyr'e satmıştır.
6 Süfyan b. Uyeyne bize, A m r b. D î-nar'ın şöyle dediğini rivayet etti.
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, Medîne-î Münevvere'yi teşvrifleri zamanında Uz. Ebû Bekir (R.A.) ile Hz, Ömer (R.A.) e bazı tahsis araziler vermiştir.
$ Eş'as b. Sevvâr'ın bize H a b î b b. E b î S â b i t' ten onun da Sait e I - M e k k î' den, onun da E b î R â f î (R-A.)'den rivayet ettiğine göre ü
R a s û I u 1 I a h (S.A.V.) Efendimiz kendilerine verdiği tahsis arazinin imarından aciz kalmaları üzerine H z. Ömer (R.A.) in hilafeti zamanında 8 bin dinar veyahud 8 bin dirhem halis gümüşe satıp, bu parayı H z. Ali (R.A.) nin yanına bırakmışlardı. Sonra gelip de parayı aldıkları zaman paranın noksan olduğunu gördüler ve :
— Bu para noksan, dediler Hz, A i I (R.A.) onlara :
— Zekâtını hesaplayınız buyurdu. Bu ihtar üzerine zekatını hesap ettiler ve parayı tekrar saydılar. Gördüler ki paradan ancak zekatı miktannca noksanlaşmiş. Yani zekatı çıktıktan sonra kalan parada bir noksanlık olmadığı anlaşıldı. H z. Ali (R.A.):
— Siz, benim zekatı verilmemiş malı muhafaza edeceğimi mî zennediyorsunuz, buyurmuştur.
O Medîne ahalisinden olan bazı hocalarımdan rivayet ederim ki : Fahr-i Âl e m (S.A.V.) Efendimiz, B i I â I, b. el-Hârls el-Müzeni İsimli zata, Hİcr isimli yer ile Sahr İsimli yer arasında tahsisen verdiği araziyi hf z. Ömer (R.A.) zamanında B İ i â I b. e I - H â r i s ' in bu kadar yerlerin imar ve işlenmesine gücü yetmeyeceğinden

bahisle, bir başkasına verilmesini emir ve ifade ettiler. Ve yalnız madenleri bu şekilde tahsisten İstisna buyurdular.

% A' m e ş 'bize sıtası İle Mûsâ b- İb r â h i m Talha 'dan b. Muhacir va şöyle rivayet etti :

— Hz. Osman (R.A.) hilafeti zamanında Abdullah b. Mes'ud (R.A.) a Nehrin isimli yerde tahsisen arazi verdiği gibi Ammâr b. Yâsir (R.A.) e de İs- (R.A.) e Gâf isimli yeri verdi. Hürmüzân köyünü tahsisen ver h b. Mes'ud (R.A.) ile arazilerini sülüs (1/3) ve rubu' tîsnâ isimli yeri ve S a h i b S a ' d b. Mâlik (R.A.) & diler. Hatta, Abdulla S a'd b. Mâlik (R.A.) £1/4) hisse ile vermişlerdi.

0 Ebû Han M e, rivayet ederek der ki: Abdullah b. Mes'ud, H a b b a b , Rasûlullah'-ın torunu H z. Ha san'ın ve Sahâbe-i güzinden pek çok zevât-f kirâm'ın harâc arazileri vardı. Hatta, İmâm Şu-r e y h ' in de bir kıt'a harâc arazisi vardı. Hepsi mezkur arazilerinin gereken haracını verirlerdi.

® Yukarıda zikredilen hadîs-i şeriflerin ve ashabdan bize gelen faydalı haberlerin hepsi, Fahr-i Âlem (S.A.V.) E f e n d i m i z ' in ve Hülefâ-ı Râşidinin tahsis arazi verdikleri hakkında kâfî bir delildir. Peygamber (S.A.V.) Efendimizle, Rüiefâ-i Râşidin arazinin imarı mülaha-zasiyie ve Islama ısındırmak maksadiyle, İslâmda ehemmiyeti olan ve düşmana karşı canını feda edercesine çalışanlara tahsis arazi vermişlerdir. Bu şekilde tahsis arazi verilmesinde fayda ve fazilet görmemiş olsalardı, vermezlerdi. Bir müslümanın veyahud bir muâhid'in[76] hakkını kesmezlerdi.

• H i ş â m b. U r v e 'nin bize babasından, onun da Saîd b. Zeyd 'den rivayet ettiğine göre Peygamber (S.A.V.) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:
— «Bir kimse, haksız olarak bir karış miktarında arazi, alırsa, ruz-u mahşerde haksız yere aldığı arazi miktarı yedi kat yer toka gibi boğazına geçirilir.»

Ehli Harbdem Ve Badiye Ahalisinden Kendi İstekleri İle Müslüman Olanların Mallari Ve Arazileri Hakkında

Ey Mü'minlerin Emîri!
Ehl-i harb'den kendi istekleri, ile müslüman olan ve arazileri üzerinde de İslâmî hükümleri kabul edenler hakkındaki ahkâmın açıklanmasını emir buyurdunuz... Bu gibi kimselerin nefisleri yani öldürülmeleri haram olduğu gibi, müslüman oldukları sırada, ellerinde bulunan malla-rı da kendilerinindir ve o mallardan bir şey alınması bizlere haramdır. Arazileri de -bunun gibi- kendilerinindir ve bu araziler arazi-i öşriyedir.
Nitekim, Medîne Ahalîsi, F a h r-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin, zamanında, İslâm Dinini kabul etmekle, arazileri araziî öşriyye oldu. Tâif ile Bahreyn de bu kabildendir. Bâdiye de yaşayanlar da bu hükme tabidirler. Müslüman oldukları zaman, ellerinde bulunan suları ve memleketleri eskisi gibi kendilerine verilir, kendilerinden bir şey alınmaz. Hatta diğer aşiret ve kabileler tarafından bunların arazilerinde bina inşa edilmesi, kuyu kazılması yasaktır. Ancak hüdâyı nâbit otları veyahut sürüleri ve hayvanları sulamak için suları, mübahdır ve bunlardan kimse men edilemez. O havaliden gerek insanların ve gerekse

hayvanların geçmesi yasaklanamaz. Arazileri öşür arazisi olup, hiç bir şekilde arazilerinden çıkarılamazlar. Bu arazilerde miras ve alışveriş hükümleri caridir. Ahalisi İslâmı ka-bu! etmiş bulunan bütün beldeler de böyledir. Bu beldelerde bulunan her şey belde ahalisînindir.

Ehl-i şirkten, Emîre'l-mü'minİr. olan zatla, İslâmın hüküm ve taksimi üzerinde sulh akdeden her kavim, ehl-i zimmettir. Arazileri İse arazîi harâciyedir. Ne üzerine sulh yapılmışsa; o miktar kendilerinden alınır. Sulh şartları ne ise, ona, tamamen uyulur. Artırmak caiz değildir.

Sulh yolu İle değil de, zor kullanılarak harble fethedilip alınan arazi, İmâm-ı Müslîmin (devlet başkanı) bulunan zatın reyine havale olunmuştur. Dilerse, o araziyi, ganimeti elde edenler arasında taksim ederek arazii öşriye itibar eder; dilerse H z. Ömer (R.A.) in - Irak Sevâdında yaptığı gibi. ahalisinin elinde bırakarak, arazii harâciye itibar eder. Bu halde o arazide miras ve alış-veriş hükümleri cari olacağı gibi, kendilerine mülk olacağından, bir daha ellerinden alınması caiz görülemez. Ancak tahammül ve takatlerini aşmamak üzere münasip bir miktarda harâc vaz' eyler.

Harb, Sulh Ve Diğer Yollarla Alınan Beldelerdeki Ölü Topraklar

Ey Mü'minlerin Emîri!

Harp edilerek fethedilen veya ahâlisi İle suih akdi yapılan beldelerde ve bu beldelerin sevâdinda oturan ve üzerinde ziraat yapılmayan, bina bulunmayan arazi

hakkında ne şe-kilde muamele edilmesi lazım geleceğini açıklamamı irade buyuruyorsunuz. Bu hususun izahına başlıyorum. Şöyle ki :

Üzerinde bina ve ziraat eseri bulunmayan, köy halkının hayvanlarını salıverdikleri, mezar yerleri, odun kesdikleri orman, koyun, sığır ve sair hayvanlarının merası olmayan ve hiç bir kimsenin mülkiyeti veya tasarrufu altında bulunmayan, velhasıl hiç bir suretde kullanılmayan ve faydalanılmayan araziye nrazii mevat ıtlak olunur. Bu kabilden olan, ölü araziden bir miktarını, her hangi bir kimse ihya ve imar ederse, bu arazi kendisine verilir. İstediğiniz kimselere, istediğiniz kadar temlik ve-icar edebilirsiniz. Müslümanların menfaatine uygun ve faydalı olmak üzere o arazide her türlü tasarrufta bulunabilirsiniz. Kim bir ölü toprağı imar ve ihya ederse, kendisine verilir.

I m â m -1 Âzam Ebû Hanîfe şöyle derdi:

— Bir kimse ölü toprağı ihya ederse, müslümanların İmâmı (devlet başkanı) nın izin ve icazeti ile kendisine verilir. Halîfenin izni ve emri olmaksızın bir kimse arz-i mevâtı ihya ederse, kendisine mülk olamıyacağından, o kimseye vermemek ve elinden alıp başka bir kimseye ıktâ'an veyahud icare yoluyla vermek velhasıl görüş ve emri ne şekilde ise o şekilde tasarruf etmek İmâm-ı Müsfimin (devlet başkanı) nın elindedir.

Bana denildi ki:

— «Kirn bir arz-ı mevatı İhya ederse, kendisinindir.» diye mutlak olarak Fa hr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizden hadîs-i şerif varid olmuşken, İmâm-ı Âzam Hazrette-rinin, bu mutlak hükmü «devlet başkanının İzni» İle değiştirmesi ve onun emrine

bağlaması, elbette bir senede müsteniddir. Aksi takdirde bu reyde bulunmazdı. Bu konuda ıstinad ettikleri sened her ne ise kendisinden işitmiş olmalısınız. Bizlere beyan buyurun.» Bu hususta derim ki :

— İmâm-ı Âz a m Ebû Hanîfe1 nin, bu konuda istinadı, ihyâ-ı mevât, ancak İmâm-ı Müsiimin'in İzniyle olabilir demektir. Çünkü imam-ı müsiimin'in izni munzam olmadıkça münazaa ve husûmet kesilmez. Nitekim, iki kişi bir yeri ihya etmek ve her birisi diğerini men etmek isterse hangisi daha haklıdır. Veyahud bir kimsenin mülküne bitişik olan arazii mevâtı, diğer bir kimse ihya ederek mülkiyetine geçirmek isteyipde, bitişik mülk sahibi o arazide bir hakkı olmadığını itiraf etmekle beraber, mülküne bitişik olması yönüyle, bu arazinin ihya ve imarının, kendisine zarar verdiğini iddia ederse durum ne olur? Smâm-ı Müsiimin'in izni, işte bunun gibi münazaa ve husûmetlere mahal bırakmaz. Bu sebepten İmâm-ı Âzam, mevâ-tın ihyasını, imâmlı müsliminin iznine bağlamıştır. Binaenaleyh, Müslümanîarın imamının bir kimseye arz-ı mevâtın ihyâsı için izin vermesi caiz ve doğru olduğu gibi ihyasından men ederse o da caizdir. Bu halde, bir yerde bir kaç kimsenin münazarası ve bir kimsenin mutazarrır olması vaki olmaz. İmânı-ı Âzam Ebû Hanîfe, hadis-i şerifi red veyahud ona muhalefet eylemiş değildir. Çünkü, İmâm-ı Müsliminin izni ile ihya eyle-se bile kendisine verilmez demiş olsa idi ancak bu sözden red anlaşılırdı. Lâkin, imâmın İzni ile İhya ederse kendisine verilir demekten hidîs-i şerifi asla reâ ve muhalefet jstinbat olunamaz. Ancak Hadîs-î şerife tamamiyle ittiba anlaşılır. İmâm bulunan zatın

İznine ta'lik ve takdir olunması insanlar arasında zarar ve husumetin kaldırılması maksadına mebnidir.
9 Benim bu konudaki görüşüm, arz-ı mevâtın ihyasında her hangi bir kimseye zarar verilmez ve her hangi bir kimsenin husumeti olmazsa, ihyâsına Fahr-i Kâinat fS.A.V.) Efendimizce izin verilmiş olduğu için, bu iznin hükmü kıymete kadar bakidir. Eğer bir kimseye ondan zarar gelirse yine hadîs-i şerif gereğince «zâlim için hak yoktur.»
9 H i ş a m b. U r v e ' nin bize babasından, onun da H z. Â i ş e (R.A.) dan rivayet ettiğine göre, P e y g a m -ber Efendimiz şöyle buyurmuştur:
— «Bir kimse arz-ı mevâtı ihya ederse kendisinindir. Zulmeden kimseye hak yoktur.»
@ Yine Peygamber (S.A.V.) Efendimizden şöyle rivayet edilmiştir:
— «Bir kimse arz-ı mevâtı ihya ederse kendisinindir.»
$ Haccâc b. Ertât'ın bize A m r b. Ş u a y b'den, Onun da babasından onun da dedesinden rivayet ettiğine göre Peygamber (SAV.) Efendi-miz şöyle buyurmuştur;
— Bir kimse arz-ı mevâtı ihya ederse kendisinindir. Zulmeden kimseye de hak yoktur.
® Muhammed b. İshâk'm bize Yahya b. U r v e ' den onun da babasından rivayet ettiğine göre Peygamber (S.A.V.) Efendimiz şöyle buyurmuştur :
— «Kim arz-ı mevâtı ihya ederse, o toprak onundur. Zulüm ve haksızlıkla araziyi işleyenin o toprakta hakkı yoktur.»
U r v e : «Bana bu hadîsi, haksızlıkla dikilen bir hurmanın kazma ile söküldüğünü gören bir kişi rivayet etmiştir dedi.

0 L e y s bize Tavus el Yemânî'den mer-fuan, Peygamberimiz (S.A.V.) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.
— «Arazinin adisi yani bir kimsenin mülkiyeti altında bulunmayan arazi Cenâb-ı Hakkın ve Resulü-nündür. Ondan sonra sizindir. Bir kimse arz-ı mevâtı ihya ederse kendisinindir. Taşları toplayıp temizledim diye, bir kimse üç sene sonra dava etmiş olsa bile üç sene terk ettiği ve atıl bıraktığı için onun hakkı kalmaz.»
9 Muhammed b. İshâk'm bize Z u h r î vasıtası ile Salim b. Abdullah' dan rivayet ettiğine göre Hazret i Ömer (R.A.) minberde hutbe okurken şöyle buyurdu :
«— Her kim ki, arz-ı mevâtı ihya ederse, kendisinindir. Arz-ı mevâtı taşlardan temizleyip ihya eden kimse orayı üç sene terk ederse hakkı sakıt olur.»
Zira bazı kimseler imar edemedikleri arazide hak sahibî olduklarını İddia edebilmek için taşlarını toplarlardı.
® Hasan b. Umâre'nin bize Z u h r î vasıtası ile S a î d b. e I - M ü s e yy e b ' den rivayet ettiğine göre = H z. Ömer (R.A.) şöyle buyurmuştur:
— «Kim arz-ı mevâtı ihya ederse kendisinindir. Taşları kaldırıp ihya ettikten sonra o arasiyî üç sene terk etmiş olanların hakları yoktur.»
& Saîd b. Ebî Arûbe'nîn bize K a t â d e vasıtası ile Hasan' dan Ashab-ı güzinden S e m û r e b. C ü n b e d (R.A.) İn şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir;
— «Kim arz-ı mevât üzerine duvar yaparak onu duvar içine alırsa, o arazi kendisinindir.»
Yani hiç bîr kimsenin mülkü olmayan ve üzerinde hiç bir kimsenin hakkı bulunmayan arz-ı mevâtı, kim

İhata duvarı ile çevirirse o toprak kendisinin olmuş olur. Dilerse orada ziraat yapar, dilerse ziraat yapmak üzere başkasına verir, dilerse icara verir. İsterse ark açarak, içine su getirir. Velhasıl bu arazinin menfaati için her türlü tasarrufta bulunabilir.
Ancak bu arazi arazii Öşrüye arasında ise öşrünü, arazii hariciye içinde ise haracını verir. Fakat içinde kuyu veya su yolu açması halinde arazii öşriyeden addolunur.
6 Ashab-ı harâc veyahud ehl-i harbden bir topluluk tamamen münkariz olup, vereseleri dahi kalmaz ve arazileri muattal kalırsa ve hiç bir kimsenin elinde olduğu veya onda hak iddia eden bir kimsenin varlığı bilinmezse, bu boş arazi, gelip onu imar eden, sürüp - eken, ağaç diken ve harâc veyahud öşrünü her sene beytü'l-mâle veren kimsenindir. İşte bu konunun başında size arzettiğim arazii mevât budur,
Halîfe haksız yere hiç bir kimsenin elinden bir şey alamaz. Arz-ı mevâtı, imar etmek üzere dilediği kimseye verebildiği gibi, hiç bir kimsenin mülkü olmayan ve hiç bir kimsenin elinde bulunmayan araziyi de bunun gibi verebilir. Müslümanlar için hayırlı ve faydalı gördüğünü yapabilir.
Bir kimse harple fethedilmiş ve arazisinden beytü'I-mâl'in beşte bir hissesi alınmış, kalanı da ganimet olarak taksim edilmiş olan yerlerin arazisinden bir yeri ihya etmiş olsa, öşür arazîsinden sayıldığı için, her sene öşrünü vermesi lâzım gelir. Çünkü, bu arazi, taksim sırasında öşür arazisi i'tibâr olunmuştu. Bu durumda onu ihya eden kimse, o arazinin ganimet sahibieri arasında taksim edildiği sırada onların öşürle

mükellef oldukları gibi, kendisi de öşür ödemekle mükelleftir.
Eğer, İmâm-ı Müslimin (halîfe) bu arazîyi fethi sırasında ganimet sahibieri arasında taksim etmeyip, H z. Ömer (R.A.) in Irak Sevâdını ahalisinin elinde bıraktığı gibi, ahalinin elinde bırakmış olursa, bu arz-ı mevât, arazii hariciyeden sayılır. İhya eden kimse, ellerinde bırakılan kimselerin ödedikleri harâc gibi ve onların Ödedikleri miktarda harâc verir.
Aslında öşür arazisinden olan Hicaz Arazisinde ve arazileri ellerinde kalmak üzere İslâm dînini kabul etmiş olan arablara aid arazilerde bulunan arz-ı mevâti ihya eden bir kimseye bu arazi müşriklerin ellerinde olan ve müslümanlarin fethettiği araziden ise ihya ettiği arazi verilir. Ancak bu suretde, bu toprağı ihya ve îmar eden kimse ehl-i şirkin elinde bulunan nehirlerden o toprağa su sevkederse, bu arazi, harâc arazisinden sayılır. Başka bir su ile -yani içinden su çıkarmak veya kuyu kazmak gibi - ihya ederse, bu toprak öşür arazîsinden sayılır. Fers-ierîn yani Acemlerin elinde olan nehirlerden, bu toprağa su sevkı mümkün İse, gerek sevk etsin ve gerek sevk etmesin her İk durumda da bu arazi harâc arazisi sayıiırj
Arap toprakları ile arap olmayanların toprakları hakkındaki hükümlerinin farklı olmasının sebebi şudur:
Putperest araplardan cizye kabul edilmez. Arablar ya İslâm
Dinini kabul ederler veyahud öldürülürler. İşte bu sebepten dolayı, arazileri kendilerine terk edilmiş bulunursa arazii öşrüyye olmuş olur.

Halîfe bulunan zât, arazilerini kendilerine terk etmeyip, taksim etse bile yine arazîleri öşür arazisi sayılır.
Arap olmayan kavimlerle harp, ya müslüman olmaları veya cizye ödemeleri için yapılır. Araplar içinse, İslâmı kabulden kaçmmaları halinde öldürülmekten başka bir hüküm yoktur. Gerek F a h r-i A I e m(S.A.V.) Efendimizin ve gerek Hüfefâ-i RâsÎdîn (R.A.) Hazretlerinin putperest araplardan, cizye aldıkları hakkında hiç bir rivayet yoktur. İslâm dînini kabul etmemeleri halinde onlarla harbedilir ve öldürülürlerdi. Kadın ve çocukları esir hükmünde idi. işte, Peygamberimiz (S.A.V.) ve Hülefâ-i Raşidîn zamanlarında yapılan muamele bundan ibaretti. Hatta, Huneyn Vakasında, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, Hevâzin Kabilesinin kadın ve çocuklarını esir edip, daha sonra affederek serbest bırakmışlardı. Peygamber (S.A.V.) Efendimizi n bu muamelesi ,bu kabilenin putperest olanları hakkında vaki olmuştur.
Araplardan ehl-i kitap olanlara (yani hristiyan ve yahudi olan arablara) arap olmayan kavimlere yapılan muamele yapılır. Yani, kendilerinden cizye kabul edilmesi meşrudur. Nitekim, H z. Ömer (R.A.), 'haraca bedel olarak Benî Tağlib Kabilesine cizyeyi artırdı, Fahr-I Âlem (SAV.) Efendi-miz de Yemen halkından baliğ olmuş her kişi üzerine bir dinar veyahud bu değere müsavi başka birşey cizye koydu. Bunlar, bize göre (mezhebimize göre) ehi-î kitap hükmündedir. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin Necrân Ahalisi ile fidye üzerine sulh yapmış olmaları da bu kabildendir.
Arap olmayanların ehl-l kitabı olsun, müşriki, putperesti, ateşperesti olsun, hepsi aynı hükümdedir.

Bunların erkeklerinden cizye alınması meşrudur. Zira, Fahr-i Â İ e m (S.A.V.) Efendimiz, Mecusî olan Hecr ahalisinden cizye almışlardır. Mecusîlerin İse müşrik oldukları, ehl-i kitap olmadıkları aşikârdır. Ve indimizde bunlar acemlerden (arab olmayan) sayılır. Ehl-i kitap olmadıkları için, kendilerinden nikâhla kız almak ve kestiklerini yemek memnudur.
H z. Ö m e r (R.A.) Irak'daki müşrik acemleri, zengin, orta halli ve fakir olarak üç kısma ayırıp, erkeklerine cizye koymuştur.
İslâm dinini kabul ettikten sonra, tekrar dalaleti seçerek 'kâfir olan mürtedler gerek arab olsun gerek acem, putperest araplarla aynı ahkâma tabidirler. Yani kendilerinden cizyenin kabulü meşru' değildir. Ya İslâm Dinine dönerler veya öldürülürler. Onlara cizye konmaz.

İrtidad Ve Mürtedıerin Hükmü

Mürted olan kimseler, bulundukları yerlerde Islâmî hükümlerin tatbik edilmesine mani olur ve müsiümaniarla harp ederlerse, çocukları ve kadınları esir edilir ve İslâm dinine girmeleri için icbar edilirler.
Nitekim, H z. E b û Bekir (RA), Arap kabilelerinden Benî Haoife kabilesi ve diğer kabilelerden mürted olanların, çocuklarını esir etmişti. H z. Ali (R.A.) de, Hz. E b û Bekir {R.A.) e uyarak, Benî Naciye kabilesine aynı şeyi yapmıştır. Mürtecilere, harâc da konmaz.
Eğer Mürtedler, harbden veya harbe başlanmasına rağmen mağlup olmadan önce, İslâm Dinini kabui ederlerse öldürülmeleri ve mallarının ellerinden

alınması caiz değildir. Çocuklarına da esir muamelesi yapılamaz.
Mürtedler, Müslümanlarla harbe başlayıp, mağlup edildikten sonra, İslâm Dinini kabul ederlerse öldürülmeleri caiz olmaz. Ancak, kadın ve çocuklarında esaret hükmü cari olursa da erkekleri rakik (köle) olamazlar. Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz Bedir Harbinde esir edilen kâfirlerin fidyelerini aldılar ve onları serbest bıraktılar. Hz, E b û Bekr-i S ı d d î k (R.A.) da Eş'as b. K a y s ile Uyeyne b. Hısn'ı serbest bırakmışlardır. Eş'as ve Uyeyne ıköle olmadıkları gibi canlarını bağışlayanların azadlıları da olmamışlardır. Mürtedlerin ve putperestlerin erkeklerine, esir ve köle edinme ve cizyeye bağlama hükümleri cari olmaz. İslâm Dinini kabul etmemeleri halinde Öldürülmeleri lazımdır. Mürtedler ve putperestler öldürülmek veya İslâm dinini kabul etmek şıklarından biri ile muamele olunurlar. Haklarında bu iki şıktan başka hüküm bulunmayan bu kimselere, İmâm-i Müslimin harp-de galip gelirse, kadınlarını ve çocuklarını esir eder, kendilerini de kati eder. Mallarını ise diğer ganimet maliarı gibi taksim, edip, yani humsunu (1/5) çıkarıp Kur'an-ı Âzimüşşanda zikredilen yere, kalan dört humsu (4/5) da, o harbde bulunan mücahidlere vermesi caizdir, yâni zarurî değildir. Eğer halife dilerse, esirler© afv ile muamele edip onları serbest bırakır. Arazi ve mallarını da kendilerine bırakmak jmâm-i Müsfiminin reyine bağlıdır. Bu halde, arazileri, öşür arazisi hükmündedir. Çünkü, bunun hükmü, haracın hükmüne muhaliftir. F a h r-î Âlem (S.A.V.) Efend imizin bazı müşrik arablara, ezcümle Necrân, Yemâme, Gatafân ve Temîm aşiretlerine galip geldikle-

ri zaman, onları halleri üzerine bıraktıkları variddir. Lâkin Mü-cahidlerin hayvanları ile bizzat elde ettikleri ganimetler, hakları taalluk ettiğ için olduğu gibi bırakılmaz, mutlaka taksim edilir. 4 humsu (4/5) ganimeti elde eden mücahidlere, 1 humsu (1/5) da Cenâb-i Hakkın, Kur'an-ı Kerim'inde zikr ve tesmiye buyurulduğu şeklide sarf edilir.
Askerin elde ettiği ganimetlerin taksimi, sevâd ehlinden Cenâb-ı Hakkın ihsan buyurduğu, ganimetin taksimine benzemez. Bu ikisinin ahkamı birbirinden ayrıdır Zira, askerin elde ettiği ganimetler, gerek arap, gerek acem, putperest ve ehl-i kitaptan alınan ganimetlerdir. Yukarıda arzediidiği gibi, humsu (1/5 i) ayrılarak Kur'an-i Âzimüşşanda beyan buyrulan şekilde sarfedilir. 4 humsu (4/5 i) o muharebede bulunup, bu mallar üzerine cihad ve kıtal ile onu ganimet olarak alanların arasında taksim olunur.
Sevâd halkı, arazisi, şehirler ve şehirlerdeki emvalin İmâm-i Müslimin (halîfe) olan zatın, rey ve emrine bağlıdır. Dilerse, yerlerini ve evlerini kendilerine bırakır, arazi ve sair mallarını; kendi ellerine teslim eder. Çünkü, arap putperestlerinin erkeklerinden cizye kabulü caiz değildir. Bunlar ya İslâm Dinine gireceklerinden veyahud öldüreceklerinden, bunlar müstesna olmak üzere, diğerlerine cizye ve harâc vaz' olunur.
Sevâd ehlinden, Cenâb-ı Hakkın, Müslümanlara ihsan buyurduğu ganimetin ahkâmının tafsiline gelince : Bundan humus (1/5) alınmaz. Zira, Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Âzimüş-şanında buyururlar ki:
«Allanın (fethedilen diğer küffâr) memleketler £i) ahalisinden Peygamberine verdiği fey'i, Al lah'a

Peygamberine, hısımlara, yetimlere, yolda kalanlara aittir. Tâki (bu mallar) içinizden (yalnız) zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber size ne verdiyse, onu alm, size ne yasak ettiyse ondan da sakının. Allah'dan korkun. Çünkü Allah (in) azabı çetindir.»[77]

Cenâbü Hak yine buyuruyor ki :

«O feyler, bilhassa Allahın rızasını gözetip, ihsanını uman, Al la ha ve Resulüne (canlariyle ve mallariy-le) yardım ©dererken yurtlarından çıkarılıp, mallarından mahrum edilen fakir muhacirlere aittir.»[78]

'Cenâb-ı Hak yine buyuruyor kî:

«Onlardan evvel (Medine'yi) yurt ve iman (evi) edinmiş olan kimseler, kendilerine hicret edenlere sevgi beslerler. Onlara verilen şeylerden dolayı göğüslerinde bir ihtiyaç (meyli) bul-mazîar. Kendilerinde fakr-u ihtiyaç olsa bile (onları) öz canlarından daha üstün tutarlar.[79]

Yine Cenâb-ı 'Hak buyuruyor ki:

«Bunların arkasından gelenler (şöyle) derler: Ey Rab-m i z bizi ve îman etmekte daha önceden bizi geçmiş olan kardeşlerimizi yarlığa. îman etmiş olanlar için kalplerimizde bir kin ve hoşnutsuzluk bırakma. Ey Rabbim i z, şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.»[80]

İşte bu âyet-i kerîmelerde zikrolunanların hepsi, sevâddan elde edilen ganimetlerde hak sahibidirler. Bu hak sahibi iği, askerlerin fhayvanlarıyle ve bizzat elde ettikleri ganimetlerde değil, başkasindadır.

Fahr.i Âlem (S.A.V.) E f e n d i m İ z i -ndan (şehirlerin civarındaki araziden ve köylerden) alınan bazı emvalin taksim etmeyerek, hâli üzerine bıraktığı vâriddir. Hatta, Mekke-i Mükerreme'yi harble fetih buyurduğu ve içinde emval mevcud olduğu halde, taksim buyurmamıştır. Benî Kurayza, Beni Nadîr ve daha başka arap oymaklarını fethettiği halde, Hayber Arazisinden başkasını taksim buyurmadılar. Binaenaleyh, İmâm-î Müslîmin bu babda muhayyerdir. Fahr-İ Kâinat (S.A.V.) Efendimizin taksim buyurdukları gibi, taksim ederlerse müstahsen olduğu gibi, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin, Hayber'den başkasını taksimsiz terk buyurdukları gibi, taksim etmeyip, hali üzre terk etse yine müstahsendir.[81]

H z. Ömer [R.A.) Irak Sevâdını fethedince, hali üzere terk ettikleri gibi, Şam, Mısır ve fethedilen memleketlerin ekserisi harp ederek fethedilmiş olduğu 'halde yine taksim etmeyip hali İle bırakmışlardır. Sulh yolu üe alınan -ekserisi kale olmak üzere- yerler de olmuştur. H z. Ömer (R.A.) bu arazilerin taksimini murad eylemiş olsaydı, bunu yapardı. Fakat taksim etmiyerek o günkü bütün müslümaniara ve sonra gelecek olan ehl-i Bslâma kalmasını hayırlı ve daha menfaatii gördüğü İçin taksim etmedi ve hali üzerine bıraktı. Bunun gibi, İmâm-ı S^üslimîn (halîfe) bulunan zâtın, ehl-İ islâm hakkında daha faydalı ve dine daha uygun yolu arayarak, muvafık gördüğü rey ile amel edilmesini emir ve irade buyurması lâzım gelir.

Öşür Arazileri İle Harâc Arazileri Arasındaki Fark

Öşür arazisi ile harâc arazisinin tarifini, birbirlerinden fark ve temyizinin beyan olunmasını irade buyurmuştunuz.
Ey Mii'minlerin Emmi Keyfiyelİ tafsilatı ile açıklamaya başlıyorum. Şöyle ki:
Her ftangi bir kabile -gerek arap, gerek ac©m (ârap olmayan) olsun- yurtlarında kendi istekleri ile İslâm Dinini kabul ederse, arazileri kendilerinindir. Bu arazi öşür arazisi itibar olunur. Nitekim, Msdîne ve Yemen bu kabildendir. Zira arazisi üzerinde ahalisi İsâm Dinîni 'kabul etmiştir. Keza, putperest arapfar gibi kendilerinden cizye kabul olunmayan ve İslâm Dinini kabul etmemeleri halinde -yukarda açıklandığı gibi- Öldürülmeleri lazım gelen kimselerin arazileri de, İmâm-ı Müslimîn harpte kendilerini yenip almış olsa bile, o arazi, öşür arazisi itibar olunur. Halîfe olan zat, galip gelerek arap arazisinden almış olduğu araziyi sahibi elinde terketmis olsa da, o arazi harâc arazisindendsr. Nitekim, Fahr-i Âlem [S.A.V.) Efendimiz arap arızisinden, galip gelerek aldığı araziyi sahipleri eline terk eylemiştir.
Eğer, Halîfe aldığı araziyi, ganimeti elde edenler arasında taksim etmiş bulunursa, içinde bulunduğumuz saate kadar o arazi, öşür arazisi itibar olunur.
Acem (arap olmayan) oymaklarından bir oymağa, Halîfe galip gelip, arazilerini ahalisi eline terk ederse, harâc arazîsi itibar olunur. Bu araziyi taksim ederse öşür arazisi itibar olunur. H z. Ömer (R.A.) Efendim iz, aceme galip ve muzaffer olduğu zaman, arazisini ahalisi eline terk ettiği için, bu arazi harâc arazisi sayıldığı buna kâfî bir delildir.

Sulh yolu ile alınan ve ahalisi ehl-i zimmetden olan her acem arazîsi, harâc arazisidir.

Denizden Çıkarılan Şeyler

Ey Mü'minlerin Emîri :

Denizden çıkarılan hulliyat[82] ve anber gibi kıymetli şeylerin ahkâmının beyan edilmesini irade buyurdunuz. Bu konuyu beyan ve izaha başlıyorum. Şöyle ki =
Denizden çıkan hulliyat ile anberin 'humsu (1/5 i) beytü'I-mâle alınır. Denizden çıkan diğer şeylerden hiç bir şey alınmaz. Ebû Hanîfe ile 'büyük müctehidlerden İ b n î E b î L e y I â ' nın rey ve ictihadlarma göre «denizden çıkan şeyler balık hükmünde olmakla, onlardan hiç bir şey lâzım geimez.»
Benim bu husustaki görüşüm ise, denizden çıkan hulliyat ve anber gibi şeylerden humusu (1/5 i) beytü'J-mâ! için alınır. Kalan 4 humsu (4/5 i), onu çıkaran kimseye verilir. Çünkü, bu mealde Hz. Ömer (R.A.) dan bir hadis-î şerif rivayet edilmiş ve bu hadisin hükmüne Abdullah b. A b b a s (R.A.) da muvafakat etmiştir. Ben, bu hadise uydum ve ona muhalif reyde bulunmadı den rivayet edilen haber şudur : bize A m r b. Dînâr' dan b n - i A b fa â s (RA) dan Ya'l a b. Umeyye'yi Hz. Ömer (R.A.)
Hasan b. Umâre o da Tavus' dan o da şöyle rivayet etmişlerdir:
— H z. Ömer (R.A.) deniz emiri tayın ederek bir yere gönderdi. Memuriyet yerine vardıktan sonra, deniz kenarında bir kişinin bulduğu anber parçasının

hükmünü ve ondan Müslümanların beytü'l-mâli için ne alınması lâzım geleceğini bir .mektupla sordu. H z. Ömer (R.A.) cevaben :
«Mezkûr anber parçası Allah tarafından rızık sebeplerinden biridir. Gerek bu anber parçasından ve gerek C e -nâb-ı Hak Teâlâ Hazretlerinin denizden çıkardığı diğer şeylerden beytü'l-mâl için humus (1/5) alınması lazım gelir.» buyurdular. Bunun üzerine Abdullah b. A b b a s da : «Bende bu görüşteyim.» buyurmuşlardır.

Bal, Ceviz, Badem Ve Benzerleri Hakkında

Bal, ceviz, badem ve bunlara benzeyen şeylerden beytü'l-mâl için ne alınması lazım geleceği beyanmdadır :
Bal, öşür arazisinde bulunursa, ondan öşür (1/10) alınır. Harâc arazîsinde ise ondan birşey almak lazım gelmez.
Kırlarda, dağlarda, ağaç üzerinde, dağ kenarlarındaki mağaralarda ofursa, ondan yine hiç bir şey alınmaz. Zira dağlarda ve derelerde biten ağaçlar hükümündedir. Kendiliğinden çıkan ağaçların meyvesinden öşür ve harâc alınmıyacağı gibi bu şekilde ki baldan da hiç bir şey lazım gelmez.
Bazı şeyhlerimiz bize dediğini naklettiler:
A m r b. Ş u a y b ' in şöyle
— Tâif Emîri, H z. Ömer (R.A.) e bir mektup yazıp, «Arı sahipleri F a fi r- i Âlem (S.A.V.) Efendimize vermiş oldukları öşürü bana vermemekte ve derelerle bağ ve bahçelerinin hıfz ve himayesini benden istemektedirler. Bu konuda nasıl 'hareket etmem lâzım gelir?» diye sorunca, H z. Ömer (R.A.):

«Daha önce. Peygamberimiz zamanında vermiş oldukları Öşrü vermeleri halinde derelerinin korunmasını, mezkûr öşrü vermedikleri takdirde İse, korunmamasını.» cevabî mektubu ile emretti.
0 Ayrıca, H z. Ömer (R.AJ m onların, Peygamber {S.A.V.) Efen d i mi z zamanında 10 tulum baldan 1 tulumunu vermekte olduklarını ilâveten bildirmiş bulunduğunu da bize Yahya b. Saîd, A m r b. Şu-a y b'dan naklen rivayet etmiştir.
® A h v e s b. Hakîm bize, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:
— Her on ritl baldan bir ritl alınır.»
• H z. Ömer (R.A.), İslâm Ülkelerindeki valilerin hepsine «Bal kovanlarından, her 10 tulum baldan 1 tulumunun alınmasını emreden» bir emirname göndermiştir.
6 Abdullah b. Mihrer bize, İ mâ m -1 Zührî' den, merfuan Peygamber (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
«Balda öşür vardır.»
® Badem, ceviz, frndık, fıstık ve bunlara benziyen mahsulat öşür arazisinden elde edilirse öşür alınır. Harâc arazisinden elde edilirse harâc alınır. Çünkü, bunlar kile ile ölçülen terazi iie tartılan şeylerdendir.
© Kamış, odun, ot, saman ve hurma yaprağında öşür (1/10) humus (1/5) ve harâc yoktur.
Güzel kokulu olan ve derîre denilen bir nevi kamıştan öşür veya harâc alınır. Yani derîre kamışı, öşür arazisinde bitmekte İse öşür, harâc arazisinde bitmekte İse harâc alınır.
Şeker kamışı da böyledir. Harâc arizisinde bitmişse haracı, öşür arazisinde bitmişse öşrü alınır. Çünkü

şeker kamışı yenen meyveler nevindendir. Derîre kamışı, her ne kadar yenmemekte ise de faydalıdır ve ekonomik değeri vardır.
• Neft yağı, zift, civa ve mumyaya gerek öşür arazisinde, gerek harâc arızisinde bulunmuş olsun, hiç bir şey lazım gelmez.

Necrân'ın Ve Ahaüsi'nîn Ahvâl Ve Ahkâmı

Necrân ve Nscrân Ahalisinin ahvâlini, onlar hakkında hükmün n.e şekilde cereyan ettiğini, ahidlere ve şartlara bağlandıktan sonra yerlerinden niçin çıkarıldıklarını sormuştunuz. Bu suallerinizin cevabını vermeye ve konuyu açıklamaya başlıyorum. Durum şudur:
F a h r- i Âlem (S.A.VJ Efendimiz, Necrân'] fethettikleri zaman, gerek Peygamber (S.A.V.) Efendimizin ve gerek Necrân ahalisinin rızaları ve kabulleri ile, ahali anlaşma şartları mucibince yerlerinde kalmışlardı. Ashab-i Güzin;'sn A -m r b. H a z m (R.A.) hem Necrân cihetine, hem de diğer cihete tayin edilerek gönderildi. Peygamber (S.A.VJ Efendimiz, A m r b. H a z m ' a iki mektup vermişti. Biri, memuriyeti ile İlgili bazı öğütleri ve tavsiyeleri ihtiva ediyordu. Diğeri İse Necrân Ehüne hitaben yazılmıştı. Keyfiyetin izahına vesîle olmak üzere, mezkur namelerin suretlerini size yazıyorum. Önce, H z. A m r b. H a z m ' m memuriyetine dair olan name-i hümâyunla başlayalım :
Amr b. Hazm'ın memuriyeti ile ilgili mektubun tercümesi ;
Bismillahirrahmanirrahim.

Cenâb-ı Hak ve Peygamber-i Zi ş arı tarafmdsn emân[83] hakkında bir mektuptur.. «Ey Imm ocbnlsr! Aklîlerinizi yerine getiriniz.[84] N e b i i Z i-şan Hz. Muhammet! (S.A.V.), Amr b. Hazm'i Yemen tarafına tayin edip göndermeleri sırasında kendisi ile şöyle akit yapmışlardır ki: Her hususta Cenâb-ı Hak-ta n korkmasını emredip, yapacağı pek çok işler yanında ganimetlerden Cenâb-ı Hakkın ayırıp, tahsis buyur-duktan humsu (1/5 i) ve meyve nevinden olay şeylerin müslü-manlar üzerine farz kılınan zekâtını tamamen alsın.

Necrân Ahalisine yazılan ve onlara emân veren me'ktubup tercümesi :

Bismillshirrahnıanirrahim!

Cenâb-ı Hakkın Nebi ve Rasûlü Mu-h a m m e d (S.A.V.) tarafından, Necrân Ahalîsine inha olunur kî i Bağ, bahçe ve sair emval ile köleler konusunda meydana gelen her türlü dava -İslâmî hükümlere göre-halledilecektir. Bütün mallarını kendilerine bırak, kendilerinden her sene alınacak olan vergiyi bikEir. Onlardan senelik 2000 hülle yani elbise a!. Bunu iki takside bağİa. Birinci taksîdi Recep ayında, ikincisi-nide Sefer ayında ödesinler. Her elbise 1 kıyye yani kırk dirhem gümüş kıymetinde olsun. Bu elbiselerin tutarı kendilerine konan haraç vergisinden fszla veya noksan olması halinde, mezkûr kıymetin kendileri ile hesabı görülecektir. Ziyade olanlar onların lehine hesaplanır. Noksan olan ise onlardan slinir. Mezkûr ha-râc vergisi karşılığı olarak kendilerinden zırh, at, sair hayvanlar ve emtia alındığı h&IIerde ise bunlar hesap edilerek, borçlarına mahsup edilir.

Tarafımdan gönderilecek memurların [elçilerin) ençok yirmi günlük masrafları Necrân AhaSisî tarafından verilmesi lazımdır. Bu memurlarımı bir aydan çok yanlarında alıkoyamazlar. Yani isteklerini karşılayarak ulaşmak istedikleri yere gönderirler. Ariyet olarak 30 adet zırh, 30 adet at ve 30 deveyi takımları i!e vereceklerdir. Bu zırh, at ve sair emtiadan telef olan ve bozulanlar olursa memurlarca tazmin olunacaktır.
Necrân Ahalisi ile onlara tabi olanların canları, malları, arazileri, aşiretleri, hazır bulunanları ve bulunmayanları, ibadetleri, ibadet haneleri, gerek az olsun gerek çok olsun ellerinde bulunan her türlü eşyaları, Allah-u Azîmü ' ş - Ş a n ' -ın yanında ve Peygamberi Muhammed Rasû-I u I I a h' in (S.A.V.) zimmetindedir. Âyin ve mezhebleri her ne olursa olsun, metropolit ve rahipleri tarafından icra olunur. Hiç bir kimse tarafından değiştirilemez ve engel olunamaz. Bizim diyanetimizle mükellef olmasınlar. Cahil iye t zamanında meydana gelen kan davaları ve diyetle muâhaze olunmasınlar ve hEpssdilmesinler.
Arazilerine yabancı asker ayak basmasın, istila etmesin. Sordukları suallerde insaf iie muamele edilerek Necrân'da ne za!İm ve ne de mazlum olmamak lazımdır. Onlardan faiz yiyenler ahdimden ve zimmetimden uzaktır. Bir kimsenin işlediği suçtan defayı kardeşi mısahaze edilmesin.
Bu ahidnamede yazılmış bulunan şartlar kendilerine nasihat edip, İslama ihanet etmedikçe ve zulmederek üzerlerine vacip olsn ıslah (iyi hal) den ayrılmadıkları müddetçe, Allah'ın takdiri gelinceye kadar bu ahidname mer'îdir. Allah ve Hasûlünün zim-meî ve riayeîindedir.»

Ahîdname'nin zeylinde, Ebû Süfyan b. Harb, Gaylan b. A mr, Benî N a s r' dan Mâlik b. Avf, Akra' b. Hâlis el-Hanza lî ve M u -g î r e b. Ş u ' b e ' nin şahidük eyledikleri mervîdir. Bu nameyi Abdullah b. Ebî Bekir yazmıştır [kaleme almıştır.)

Necranlilaların Fshr-i Âlem (S.A.V.) Efendim i z dâr-ı bekaya intikal buyurup, H z. Ebû Bekr-i S i d d î k (R.A.) Efendim i z-in hilâfetinin ilk zamanlarında, ahdi yenilemek İçin gelmeleri üzerine H z. Ebû Bekir (R.A.3, ilk ahidnameyi teyid eden yeni bir ahidname yazıp kendilerine verdi.

Hz. Ebû Bekir'in Mektubu'nun Tercümesi: «Sismillahirrahmânirrahim.

Bu name, Hz. Peygamber-i Zî-Şan Muh a m m e d Rasûiuflah (S.A.V.) Efendimizin Halîfesi Abdullah Ebû Bekir'in ehl-i Nec-ran'a yazdığı bir namedir. Cenâb-ı Hakkın hıfz ve himayesi va Peygamber-i Zi-Şânı Hz. M u h a m -m e d (S.A.V.) Efendimizin zimmet ve siyâneti on-ların canları ile, arazi, aşiret, emval ve teallukati ile, ibadetlerine hazır ve gaib olanlarına, metropolit, rahip, ruhani reislerinin hepsi ile ibadethanelerine, ellerinde bulunan az ve çok her türlü mallarına olsun. Kendilerine zulmedilmez, zarar verilmez. Mezhep ve âyinleri ne olursa olsun değiştirmeyerek icrasına en-ge] olunmasın. Peygamber (S.A.V) Efendimiz tarafından kendilerine verilmiş olarr ahidname'de ne yazılmışsa, hapsi onlar hakkında yerine getirilsin. İş bu namede zikredilen şartlar üzerine, haklarında daima Allah ve Rasûlünün zimmeti ve riayeti olsun. Kendilerine vâcib olan nush vs ıslah ile mükellef olmak üzere işbu name yazılmıştır.»

Bu nameye, Benî Ayn Kabilesinden Müstevred b. Amr, Ebû Bekir (R.A.) in azatlısı Amr, R a-şid b. Huzeyfe ve Mugîre şahîdlik ettiler.
Hz. Ebû Bekr-i Sıddık (R.A.) m vefatı ile, İslâm hilâfeti Hz. Ömer-i Faruk (R.A.) in uhdesine vazife olarak verilince, Müslüman ahaliye bu kavmin zarar vermeleri müla'hazasından dolayı önce onları Yemen Necrân'ın dan, Irak Necrân'ına sürmüş ve orada İskan ettirmişti.
Daha sonra, Necrân ahalisinin, H z. Ömer (R.A.) in huzuruna gelip müracaat etmeleri üzerine, kendilerine bir ahidname verilmiştir.
Hz. Ömer (R.A.) in mektubunun tercümesi :
«BİsmillahirrahmanirrahIm.
Bu name, Emîre'l-M ii'm İ nîn Ömer'in Necrân ahilisine yazdığı namedir. Bu ahaliden emredilen yere gidenler Ce n â b -1 Hakkın emânı ile emin olarak, F a h r i Âlem (S.A.V.) Efendimizle, Hz. Ebü Bekr-i Sıddık (R.A.) in kendilerine verdikleri name ve ahidier yerine getirilsin. Ehl-î İslâmdan hiç bir kimse tarafından kendilerine zarar verilmesin. Şam ve Irak tarafından geçtikleri sırada, emirleri tarafından oraların arazî mahsulatından ne çıkmakta ise onlardan kendilerine verilerek hayvanlarına yükletilsin. Kendilerine verilecek zahire Allah katında bir sadakadır. Arazilerine mukabil kendilerine Ukbe denilen yerin arazileri verildiğinden, bu araziye hiç bir kimse tarafından tarruz ve müdahale edilmesin. Garâme[85] ve tazminat bedeli olarak kendilerinden hîç bir şey alınmasın. Kendilerine yazıldığı gibi zimmet verildiğinden, mazlumîyetlerini gören her müslüman kendilerine yardım ederek onları, zulümden korusun

ve kurtarsın. Kendilerine hiç bir kimse tarafından düşmanlık ve zulüm yapılmasın. Vergilerini yalnız imal ettikleri elbise ile ödemekle mükelleftirler. Sürüldükleri yere vardıkları zamandan itibaren 24 aya kadar, konulmuş olan cizyeleri terkedilmeli ve istenmemelidir.»
Osman b. Affan ve Muaykîb bu namenin yazılışına şahit oldular. Bu durum da mektubda belirtildi.
H z. Ömer (R.A.) in irtihalini müteakib H z. Osman (R.A.) halîfe olunca, Necrânîılar Medine'ye gelip, H z. Osman (R.A.) m huzuruna çıktılar.
Bunun üzerine, H z. Osman, Necrân'da âmili bulunan V e I î d b. U k b e ' ye şu mektubu yazdı :
«Bismillahirrahmanirrahim.
Alla h'ın kulu, Mü'mirjlerîn Emîri O s m a n'dan Velîd b. Okbe'ye namedir.
All a h ' m selâmı üzerine olsun.
Ben, -seninle birlikte, eşi, benzeri ve ortağı olmayan bir ve tek olan A I! a h ' a hamdederim.
Gelelim maksadımıza :
Irak'tan, Nesrânlılarin papazları, maiyetleri ve ileri gelen reisleri bana geldiler. Bir takım şikâyetlerde bulundular ve H z. Ömer (R.A.) in kendilerine verdiği şartname'yi bana gösterdiler. Müslümanlar tarafından kendilerine yapılan muameleyi de bana anlattılar. Onların ödemekte oldukları cizye'den 30 adet elbiseyi, Allah rızası için, vergilerini hafifletmek maksa-dıyte kaldırdım. Hz, Ömer (R.A.) in kendilerine Yemen'-dekS arazilerine mukabil vermiş olduğu arazilerini tam olarak kendilerine verdim.
Onlara iyi muamele etmeni tavsiye ederim. Zira, onlar, hakkında zimmet bulunan bîr kavimdir. İslâm'dan

önce onlarla be-nim aramda bir tanışakiık da vardı. Sen, H z. Ömer (R.A.) in onlara yazmış olduğu şartnameyi oku. Ondaki hakları, Nec-rânîılara tsm olarak eda et. Bu şartnameyi okuduktan sonra tekrar kendilerine iade et.
Vesselam.»
Mektubun altında «bu mektubu Humrân b. Ebân, Hicrî 27. senenin Şa'ban ayının 15'inde yazdı» diye bir kayıt da vardır.
H z. A i İ (R.A.) hilâfet makamına geçtikten sonra, Irak'a gelince Necrân'lılar, O'na da geldiler Â'm e ş'in, bize Salim b. E b i'l-C a ' d' 'den naklettiğine göre, Necrân papazları Hz. Ali (R-A.), nın huzuruna beraberinde kırmızı deri üzerine yazılmış bir mektupla geldiler ve O'na şöyle dediler:
— Ey Mü'minlerin Emîrî! Allah aşkına senden istir-ham ediyoruz, elinle yazacağın bir hattı ve dilinin şefaatim bizden esirgeme, bizi eski memleketimize iade et. diye istirham ettilerse de H z. Ali (R.A.) hiç bir şekilde dönmelerine müsaade etmedi ve :
— Hz. Ömer (R.A.) İn her işte reyi isabetli ve doğ-rudur. Çünkü, Necrân ahalîsi, Yemen Necrân'mda iken silah ve at tedarik edip, Müslümanlara karşı ayaklanmaya hazırlanmakta olduklarını H z. Ömer (R.A.) görünce, onları sürmüştü. Ben şimdi nasıl iade edebilirim.» diye kendisine kati cevap vermiştir.
Halk ise, Hz. Al i (R.A.) acaba, H z. Ömer (R.A.) in reyine muhalefet edip, kendielrini geri gönderir mi diye bek-liyorlardı. H z. Ali (R.A.), önceki ahidleri tekid edici ola-rak bir name yazıp kendilerine vermiştir.
Hazreti Ali (R.A.) nin mektubunun tercümesi :

«Bu name, Mü'minlerin emîri ve A I I a h ' in kulu A I i tarafından Ehl-i Necrân'a yazılmış bir namedir.
F a h r - İ Âlem (S.A.V.) Efendimiz tarafından, daha önce size verilmiş olup. bu kere bana getirdiğiniz name-î saâdetcŞe canlarınızdan ve mallarınızdan emin olabileceğiniz yazılıdır. Ben de H z. M u h a m m e d (S.A.V.) ve H z. E b û Bekr-i S ı d d ı k (R.A.) ve Hz. Ömer-i Faruk (R.A.) taraflarından seze yazılan şeyleri vefa eyledim. Gelecek Müslümanlar da tamamiyle vefa eylesin. Kendilerine zulüm ve düşmanlık etmesinler. Hukuklarından hiç bir şey noksanlaştırma-sınlar.»
Bu mektubu, Abdullah b. E b î R â f î', H z. Peygamber (S.A.V.) in; Medîne-î Münevvere'ye giriş ve teşriflerinin 37. senesi Cemâ-zî'l-âhirinin onuncu günü yazmıştır.
Necrân Ahalisinin canlan ile arazisine, yıllık vergi olarak konan elbiseler, İsiâvnı kabul etmeyen erkeklerin sayısına ve Necrân'da bulunan her bir tarla üzerine tevzi olunur. Mezkûr arazi, satışla veyahud mülk edinme sebeblerinden biri ile, Müslümanlardan veya zimmîierden veyahud da Benî Tablig Kabile-sinden bir kimseye intikal etse bile -haracı ne olursa olsun- sahibinden alınır. Arazi sahibi gerek çocuk gerek kadın olsun, hepsi müsavî tutularak, araziye isabet eden elbise, toprak sahibi bulunanlardan alınır. Fertler üzerine taksim edilecek vergilerde kadın ve çocuklar İstisna edilir. Memurlara ve Vâiiİere verilmesi şart olan ziyafet, masraf ve tazminat, Peygamber (S.A.V.) zamanında Yemen Necran'mda bulundukları müddete münhasırdır. Şimdi ise, hem o zaman geçmiştir; hem de kendileri Yemen Necrân'indan Irak Necrân'ına sürülüp, uzaklaştırılmış bulunmakla, bu

ahalinin bunun gibi masraflardan bugünkü günde muaf tutularak üzerlerine hiç bir şey lazım gelmez.
Necrân Ahalisinden bir kimse, harâc arazisinden bir tarla satın almış olsa, onunda vaz' edilmiş olan haracını vermesi lazım gelir; Yani, önceden üzerine vaz' edilmiş olan elbise vergisi, bu kere satın aldığı tarlanın vaz' edilmiş haracını vermeye manî olamaz. Çünkü, elbise vergisi kişi üzerine ve Necrân arazisine mahsustur. Necrân Ahalîsi hakkında rıfk ve ihsan ile muamele edilip zimmetleri her ne ise yerine getirilmesi, güçleri ve ta-katları fevkinde kendilerine bir şey tahmil edilmemesi gerekir. Onlara zulüm, düşmanlık ve baskı yapmamalıdır. Kendilerini zarara uğraumamak, Memur ve Valilerin Masraflarından onlara hiç bir şey yüklememek lazımdır. Belirlenmiş vergilerini toplamak üzere, beldelerine memur göndermek ve gönderilen memurların da, onların kadın ve çocuklarına fert başına vaz1 edilmiş olan elbise vergisi ve saire gibi vergilerden hiç birini yüklememesi iktiza eder.
H z. Ömer (R.A.) m valilerinden olan Y a' I â b, Um e y y e'den bilvasıta rivayet ederek Y a'l â b. Ü m e y y e'nir bana şöyle dediğini haber verdiler:
— «H z. Ömer (R.A.) beni Yemen'in batısındaki Necrân arazisinin haracını toplamak üzere tayin edip gönderdiği zaman, yazılı olarak bana şu emir ve irade - nâmeyi vermişlerdi :
«Ahalisi tarafından terk olunan bağ ve bahçe gibi arazileri, oradaki ahaliye miisâkâten[86] teslim et. Bu araziler, gerek pınar ve nehirlerin suyu ile yani zahmetsiz sulansın ve gerek yağmur suyu ile sulanan neviden bulunsun üzerinde bulunan hurma ve sair

ağaçlara hizmet ve sulama ile elde edilecek mahsulatın üçte biri kendilerine, üçte ikisi de Ömer (R.A.) ile diğer müslümanlara aid olacaktır. Bu arazi dolap veyahud diğer masraflı ve meşakkatli vasıta ve aletlerle sulanan kabilinden ise, vereceği mahsulatın ücde ikisi (2/3) ni kendilerine bırak, üçte birini Ömer [R.A.) ile diğer Müslümanlar için al. Boş yani ağaçsız olan arazî gerek akar su ile yani meşakkatsiz sulanan gerek yağmur suyu ile sulanan neviden otsun, ahali tarafından işlendiği takdirde, mahsulatından üçte bîri (1/3} kendilerine, üçte ikisi Ömer (R.A.) iie diğer Müslümanlara aid olmak üze. re kendilerinden çiftlik olarak ver.»

Zekâda Tabî Mallar, Zekâtın Miktarı Ve Zekât Mükelleflerine Nasıl Muamele Edileceği

Deve, sığır, koyun, at nevinden her yıl alınması gerekli olan sadaka yani zekâtın miktarı ile ne miktarından zekât alınması meşru' olduğu ve zekâtı toplayacak zatın bunlar gibi hayvan sa-hiblerine ne şekilde muamelede bulunması gerektiği hakkındaki ahkamın beyanını emir buyurmuştunuz. Bu konunun izahına başlıyorum :
Ey Mü'minlerin Emîrî! Evvel emirde bu malların toplanması için tayin ettiğiniz memurlara, bu hakki üzerlerine farz olan kimselerden alıp, kendilerine verilmesi gereken kimselere vermelerini, bu babda Fahr-i Âl e m (S.A.V.) Efendimizin ve H ü I e f â - i R â ş i d î n ' in takip ettikleri yolu takip ederek, sünnet-i seciyelerine uymalarını, bu yoldan zerre kadar

ayrılmamalarını tekîden emir ve tenbih buyurmanız lâzımdır.
Zira, P e y g a m b e r (S.A.V.) Efendimiz şöyle buyurmuştur:
— «Bir kimse, hayırlı ve sevabli bîr edet ortaya koyar, başkaları da bu adetle amel ederek bu babda kendisine uyarsa, hsm o güzel adetin yapsimasmdan hası! olacak ecir ve hem de kendisine uyup, o adeti yapanların sevaplarından eksi İt i! meye rek o miktar ecir ve sevap dahi kendisinin hasenat defterine yazılır. Bilakis ortaya koyduğu kötü bir adet de, hem o kötü adetin yapılmasından hasıl olacak mesuliyet ve ceza ve hem de kendisine uyarak o kötü adetle amel edenlerin günahları -onlardan bir şey eksiltilmeden - o miktar günah dahi seyyiat defterine yazılır.»
Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücud Hazretleri-n e arz ve niyaz eylerim ki, Zât-ı Hilâfet - Penâhîlerinin fiille^ rinj sünnet-i seniyye'ye muvafık ve rıza-ı Hazret-i Rab-bü'1-âlemine mutabık, ecir ve sevabları azim olan kullarından buyursun. Uhdenize verilmiş olan hilâfet İşlerinde size muîn ve hilâfetiniz altına verilmiş, korunmaları ve riayetleri sizden istenmekte olan A M a h ' in kullarını mahfuz ve emîn eylesin.
Sayılan cinslerin her biri için, vacip olan zekât hakkında, yetiştiğiniz fukaha nezdinde ma'mulün bih ve bizce mecma'ün aleyh ve müstahsen gördüğümüz hadis İmâm-ı Zührî'nin Abdullah b. Ö m e r (R.A.) âen merfu'an rivayet eyledikleri şu hadîs-i şerîftir:
— Zekât hakkında Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz bir kitap yazdırdı. Onu kılıcının yanında veyahud vasiyetnamesi ile beraber hıfzederdi. Vefatlarına kadar çıkarmayarak, dar-i bekaya azîmet buyurduklarında,

Hz. Ebû Bekr-i S ı d d î k (R.A.) onu çıkarıp, halifeliği müddetinde ve sonra Hz. Ömer-i Faruk (R.A.) yine vefatına kadar emirlik zamanlarında ahkâm-ı şerîfesiyle amel buyurmuşlardır.
Bu kitabın şâmil olduğu ahkam şudur :

Koyunların Zekâtı:

Her kırk adet koyunda 120 adede baliğ oluncaya kadar 1 koyun, 120 adedi geçince 200 aded koyuna baliğ oluncaya kadar 2 koyun, 200 » » 300 »
» » » » 3 »
Bundan sonra her yüz koyunda 1 koyun lâzım gelir.
Ancak fazla olan koyunların sayısı yüz adede baliğ olmayınca zekâtı olan bir koyun lâzım gelmez.

Develerin Zekâtı:

5 deve de 1 koyun
10 » 2 »
15 3 »
20 » 4 » lazım gelir.
Deve sayısı 25 e baliğ oluncaya kadar 'her yıl için bir yaşını bitirip 2 yaşına girmiş olan 1 dişi deve,
35 adedi geçince 45 adede baliğ oluncaya kadar iki yaşını bitirip üç yaşına basmış olan bir dişi deve^
203
45 den 60 adede kadar, beher sene için 3 yaşını bitirip 4 e ayak basmış olan 1 dişi deve,
60 adedi geçince 75 adede baliğ oluncaya kadar beher sene için 4 yaşını bitirip 5 e ayak basmış olan 1 dişi deve,

75 adedi geçince 90 adede baliğ oluncaya kadar beher sene için 2 yaşında 2 adet dişi deve,
90 adedi geçince 120 adede baliğ oluncaya kadar beher' sene için dört yaşında iki dişi deve lazım gelir.
120 adedten ziyade olduğu takdirde, ziyadenin beher elli adedine dört yaşında bir dişi deve, beher 40 adedine ise 3 yaşında bir dişi deve lazım geür.
Hadis-i şerîfde müteferrik cem' olunamıyacağı gibi müte-cemmi' olanın da tefrik edilmemesi varid olmuş olup tefsirinde ihtilaf vakî ise de, bizim tefsirimize nazaran birincisinin manası, meselâ 80 adet koyunu olan bir kimse zekât memuru gelince, zekât vermemek için koyunların kendisi ile diğer üç kardeşi'nin olduğunu, herbirinin 20 koyunu bulunduğunu ifade eylemesidir.
İkincisi, bir kimsenin 40 baş koyunu, kardeşinin de 40 adet koyunu olduğu halde, zekât memuru gelince, yalnız bir koyun vermek için hepsinin kendisine aid olduğunu ifade etmesidir.
Bu şekilde hareket yasaklanmıştır.
Müteaddit şahısların karışık olan ve birarada bulunan mallarından alınan zekât herkimin malından alınmış İse, alınan malın sahibi olan kimse, diğer mal sahiplerine isabet eden hisse ile rücu' edip kendilerinden istirdad eyler. Yani karışık olan mallar, misli nev'inden ise hissesi miktarını misli ile ve eğer deve, sığır ve koyun gibi emvali gayyimeden ise isabet eden hissenin kıymet? ile rücû' eder.
H z. Ali (R.A.) Efendimizden rivayet edilen kavle göre deve sayısı 120'yi geçince asliyle beraber hesap edilip, beher 50 devede 4 yaşında bir dişi deve lâzım geldiği gibi, koyun 100 adedi geçince de beher yüz koyunda 1

koyun lâzım gelir. Bu husus, syrıca, İ m â m-ı Âzam tarafından kendr reyi olarak İbrahim N e h a ' î' den de rivayet olunmuştur.
Sığır ve manda nev'inin nisabı 30 dur. 30 adedden aşağı olan ve kırlarda güdülen sığırlardan hiç bir şey lazım gelmez. 30 adedi geçtikten sonra 39 adede kadar ondan iki yaşına girmiş erkek veya dişi bir buzağı zekât olarak her sene alınır. Daha ziyade olursa, fazlanın her otuz adedi için bir adet buzağı, her kırk adedi için de 2 yaşını bitirmiş bir da'na alınır.
© A' m e ş bize İbrâhîm Ne'haî vasıtası İle M e s r u k (R.A.)'un şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— F a h r- i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, As-hâb-ı Cüzinden Muâz b. Cebel (R.A.) hazretlerini Yemen tarafına gönderdikleri zaman, her 30 sığırdan İki yaşında erkek veya dişi bir dana, her 40 sığırdan da 3 yaşında bir dana alınmasını kendisine emir ve tenbih buyurdular.» Bu hadisin bir benzeri de H z. Ali (R.A.) dan rivayet edilmiştir
At ve kısraklardan alınması lâzım gelen zekâtda ulemâ arasında ihtilaf vâkî olmuştur. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe,
— «Otlakda güttürülen atların her birisinde zekât olarak 1 dinar alınmasının gerektiğini İbrahim Neh a'î'den, Hocam olan Hammad b. Seleme bana rivayet etti.» buyurmuştur. H z. Alî (R.A.) dan böyle bir rivayet de bana ulaşmıştır. Buna muhalif olan ve yine H z. Ali (R.A.)dan gelen bir başka rivayette de Peygamber (SAV.) Efendimiz:
— «Ümmetim için köle ve kısrak zekâtını affettim.» buyurmuştur.

0 Bazı mâruf ve mevsuk zevatın merfû'an rivayetlerine nazaran; Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— «Ümmetim için köle ve kısrak zekâtlarından vaz geçelim.» buyurmuşlardır.
•' Ezcümle, Süfyan b. Uyeyn o'nin, bize Ebû İshâk ve Hars vasıtası ile H z. Ali (R.A.) den rivayet ettiğine göre, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz :
— «Sizin için kölenin ve kısrağın zekâtından vaz geçtim.» buyurmuştur.
Çiftçilik ve nakliyat gibi işlerde kullanılan deve ve sığırdan zekât lazım gelmez. Zira, H z. M u a z (R.A.) bunun gibi hayvanlardan zekât almamıştır. H z. Ali (R.A.] in kavli de böyledir.
Manda ile hörgüçiü develer de zekat bakımından sığır ve deve gibidirler, yani mandanın sığıra, hörgüçiü devenin deveye nisbeti, keçinin koyuna nisbeti makamındadir.
Zikredilen hükümler mucibince bu hayvanlardan zekât alınmak istenince, koyundan bir yaşını bitirip iki yaşına basmış olanlardan alınır. _
Bir koyunun zekât olarak alınabilmesi için, yaşlanmış, bir veyahud iki gözü kör olmamak, ayıbından dolayı başkasının kabul etmiyeceği derecede, ayıplı ve iiletli olmamak, koç olarak ayrılmış bulunan erkek koyundan seçip almamak, doğurmakta yahud gebe bulunan veya kuzusunu emzirmekte olanlardan seçip almamak gerekir. Sahibi tarafından semizlesin diye beslenmekte olan koyun alınmamalıdır. Bir yaşını doldurmamış 6 aylık veya dokuz aylık koyun zekât olarak alınmamalıdır.
Zekât memurunun arayıp beğenerek koyunların iyisini, veya seçerek en kötüsünü alması yasaktır. Bu

konuda -sünneti se-niyyeye uyarak- orta halli olanlarından almalıdır. Zekât memurunun, zekât olarak aldığı koyunları bir 'memleketten diğer bir memlekete nakletmesi doğru değildir.
® Sığır, deve ve koyun gibi zekât hayvanları nisab miktarına baliğ olduktan sonra üzerinden bir yıl geçmedikçe onlardan zekât alınmaz. Üzerlerinden bir yıl geçince hesap edilerek zekâtları alınır.
Zekâtı alınmak için, koyunların sayılması sırasında büyük, küçük, dişi ve erkek bütün koyunların hesaba dahil edilmesi, -zayıflığından dolayı- çobanın eli üzerinde getirdiği huzu 1 yaşını bitirmedikçe mahsup olunmaması ve doğan kuzuların sene-, nin sonuna kadar kalmış olsa bile birinci senede hesaba dahil edilmezse de ikinci sene sayılması lâzım gelir.
Keçi ile koyunun hükmü aynıdır. Bir adamın 40 adet kuzusu olup da, üzerinden bir sene geçmiş olsa bile, İ m â m-ı Âzam Ebû Hanîfe onlardan hiç bir şey alınmaması reyinde İdi.
Benim reyime göre ise : mürettep zekâtları her ne kadar ise, ahnmasr iktiza eder.
Bir kimsenin 2 yaşında bir koyunu ve 39 kuzusu olup, üzerlerinden de bir sene geçmiş olsa, onlardan 1 koyun zekât almak gerekir. I m â m -1 Â z a m ' da bu görüştedir. Çünkü, mezkûr kuzuların İçinde, koyun bulunduğu ve üzerlerine bir sene geçtiği için, zekât olarak 1 koyun alınması gerekir.
Sığır ve devede de rey ve ictihadları bu merkezde idi.
İ m â m-1 Âzam yukarıda geçen meselede, koyun bir sene geçtikten sonra helak olursa, koyunun kaybolmasından dolayı kalan 39 kuzunun üzerine bir şey lâzım gelmiyeceği reyinde idi. Bu konuda benim

reyim kalan 39 kuzunun üzerine 1 sene geçmiş bulunmakla 1 kuzu kırk sehim itibar edilerek 30 senim zekât alınması lâzımdır.
39
39
39
Yani 39 kuzu
39x40 1560 1560
1560 sehim itibar edilip bunun (1/40) kırkta biri olan 39 sehimi zekât olarak alınır.]
Bir adamın 40 adet sığırı olsa ve üzerlerine 1 sene geçtikten sonra zekât memuru gelmeden 20 si helak olsa ve sonra zekât memuru gelse onlardan 2 yaşını bitirmiş bir düvenin kıymetinin yarısı zekât olarak alınır.
Helak olan sığırlar 20 den az ise, hesabı yapılarak zekâtı alınır. Yani 40 sığırın üçte biri (sülüsü] helak olursa, 2 yaşını bitirmiş bir düvenin kıymetinin üçte ikisi zekât olarak alınır. 40 sığırın dörtde biri (rub'u) helak olup, 30 sığır kalırsa, 2 yaşını bitirmiş bir düvenin dörtte üçü zekât olarak alınır. Zekât olarak alınacak 2 yaşını bitirmiş düve yerine bir yaşında bir dananın alınması câiz değildir.
Keza, üzerine bir sene geçen 25 deveden, bir yaşını bitirip 2 yaşına giren bir dişi deve alınması vaciptir. Bu develerden 24 ü helak olup, sadece 1 i kalsa, kalan 1 deve 25 sehim itibar edilerek, değerinin 25 de biri (1/25) zekât olarak alınır. Bu 25 devenin 20 si helak olup da 5 deve kalırsa, sahibinden 1 koyun alınmaz, kalan bu beş devenin zekâtı olarak 2 yaşına giren bir dişi devenin kıymetinin beşte biri (1/51-humsu) nin alınması lazım gelir.

Bir kimse 50 aded sığıra mâlik olursa, ondan yalnız 3 yaşında 1 düve alınması gerekir. Çünkü, sığırın adedi 30 u geçince zekât olarak 2 yaşına girmiş bir dana alınması lâzım gelir. Adedi 40'a ulaşınca, 3 yaşına girmiş bir düve lazım geldiği gibi, 60 adede baliğ oluncaya kadar, her sene üç yaşına girmiş bir düve alınır. 60 adede varınca her sene, zekât olarak 2 yaşında iki dana alınır.

Sığırların adedi 70 e ulaşınca 1 dana ve 1 düve alınır.

Bundan sonra, sığırların adedi çoğaldıkça beher kırk adedinden 1 düve ve beher 30 adedinden 1 erkek veya dişi dana almak lâzımdır.

Binâenaleyh, bir kimsenin 50 aded sığırı olup da üzerlerine bir sene geçmesi halinde, onlardan zekât olarak 1 aded 3 yaşına girmiş düve alınması lazım geldiği gibi 10 adedi helak olursa yine bir aded 3 yaşında düve lazım gelir. Çünkü bu düvenin alınması gereken 40 aded sığır bakîdir, durmaktadır.

Ancak 50 adet sığırın 20 si helak olup, 30 adedi kalırsa zekât olarak 3 yaşına basmış bir düvenin kıymetinin dörtte üçü (3/4] nü vermek lazım gelir. Çünkü, 3 yaşındaki düve 40 sığırda gereklidir. Bu durumda ise zekât nisabından dörtde biri (1/4 — nıb'u) giderek dörtde üçü (3/4) kalmıştır.

Keza, bir kimsenin 50 aded devesi olsa ve bunların üzerinden bir sene geçmiş bulunsa zekât olarak 5 yaşında bir deve vermesi gerekir. Zekât böylece tahakkuk ettikten sonra ve henüz zekât memuru gelmeden bu develerin 4 ü helak olup 46 devesi kalsa, kalandan zekât, olarak yine 5 yaşında 1 deve lâzım gelir. Çünkü 46 deve için verilmesi gereken zekât, da yine 5 yaşında 1 devedir. Çok sayıda deve helak olur da

kalan 46 dan az olursa, 5 yaşındaki devenin kıymeti 46 ya bölünür, çıkan rakam her ne ise, kalan develerin sayısı ile çarpılarak, bulunan rakamın kalan develerin zekâtı olarak alınması iktiza eder.
Kezâlİk, bir 'kimsenin 120 adet koyunu olup, üzerlerine 1 yi! geçerse zekât olarak 1 koyun alınması lazım gelir. Zira koyunun sayısı kırka ulaşmayınca ondan zekât olarak hiç bir şey lazım gelmez. 40 adede ulaşınca, 120 adede varıncaya kadar ondan zekât olarak 1 koyun almak lazım gelir. Üzerine zekât tahakkuk eden bu koyunlardan 20 si veya 40 ı veyahudda 80 i helak olsa bile, geri kalan koyunlar zekâtın nisabı miktarında olduğu için zekât olarak yine 1 koyun lazım gelir.
Lakin, bu 120 koyunun 100 adedi helak olursa, geri kalan 20 koyun, zekât nisabı olan 40 m yarısı olduğu için ve 40 dan ziyadesi hükümsüz olduğundan, 1 koyunun kıymetinin yarısını zekât olarak almak lazım gelir.
fîu koyunların sayısı 121 olursa ve üzerlerine bir sene geçmiş olursa, ve zekât memuru gelmeden bir kısmı helak olursa, bu takdirde hesap edilerek kalanın zekâtının alınması lazım gelir. Meselâ, 121 koyunun altıda biri (südüsü —1/6) helak olursa, zekât olarak verilmesi gereken 2 koyunun değerinin altida biri (südüsü —1/6) sakıt olur (zekât olarak 2 koyunun değerinin altıda beşi (5/6) alınır.)
Keza, bu .koyunların beşte biri (humsu — 1/5 i) helak olursa, zekât olarak verilmesi gereken 2 koyunun değerinin beşte biri sakıt olur. (Zekât olarak, 2 koyunun değerinin beşte dördü £4/5 ü) alınır.)
Kezâlik, mezkûr 121 koyundan yalnız 2 koyun helak olursa, zekât olarak verilmesi gereken 2 koyun, 120 cüz

itibar edilerek, o iki koyunun kıymetinden 119 hisse zekât almak lazım gelir. (Yani o iki koyunun değeri 120 ye bölünerek 119 hissesi zekât olarak alınır. Meselâ 2 koyun 12.000 lira kıymetinde İse: 12.000: 120 = 100 x 119 = 11.900 lira zekât alınması icap eder.)
Deve ve sığırların ahkâmı da bu minval üzeredir.

Zekâtın Noksan Veya Fazla Verilmesinin Ve Zekât Mallarının Sarf Edileceği Yerlerin Ahkâmı

® Farz olan zekâtın verilmemesi, veya senenin geçeceği sırada zekâtın İskâtı için zekât mallarını kendi mülkiyetinden çıkarıp, başka bir kimsenin mülkiyetine vererek, her ikisinin de maiik olduğu emvalin zekât nisabının altına düşürülmesi gibi hile kullanmak caiz değildir. Mü'min olan kimselerin bunun gibi hile ve desiselerden kaçınması lazım gelir.
® Zira, bu konuda Hz. Abdullah b. Mes'ud (R.A.)'dan bize şöyle rivayet edilmiştir:
— «Zekâtı vermeyen kimse müslüman değildir. Zekâtını vermeyen kimsenin namazı da makbul değildir.»m Hz. Ebû Bekr-i Siddîk (R.A.) halîfe olunca bazı kabileler, daha önce Peygamber (S.A.V.) Efendimizin zamanında vermekte oldukları zekât ve diğer vergileri vermemek istediler. Bunun üzerine Hz, Ebû Bekir (R.A.):
— «Peygamber CS.A.V.) in zaman-ı saadetlerinde vermekte oldukları zekâtlardan, bir devenin yılarını bile vermezlerse kendilerine karşı harp ve cİhad ederim.» buyurmuştur. Hz. Ebû Bekir (R.A.) zekâtlarını vermek iste-miyenlerden, bunların hepsini

cebirle almayı ve öldürülmelerini helâl görüp zekât vermemelerinden dolayı onlarla harp etmiştir.
H z. C e r î r (R.A.), Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz ' den şu hadis-i şerifi rivayet etmiştir. Peygamber [S.A.V.) Efendimiz buyuruyorlar ki:
— «Sadaka ve zekât memurlarının tarafınızdan memnun ve razı olarak dönmesi sizin için lüzumludur.»
® Ey Mü'minlerin Emîri! İnanılır, emin, afif, nasihat edici, reayanın ve senin hakkında inanılır bir zat seçilmesini emret bu vasıflara sahib bir zat bulunca, hükmün altında bulunan memleketlerin mal ve zekâtlarının toplanması işini -kendisine havale et ve onu bu işte vazifelendir. O şahsa da, bu memleketler için, rızanıza uygun kimseleri tayin etmesini emredin. Bu kimseler, o memleketlerdeki halkın mesleklerini, mezheblerini, emânetlerini tahkik ve suâl eylesin. Bu memleket ve beldelerin zekâtlarını yetkili şahsın nezdinde toplasmlar. Zekâtlar toplanınca, ciurumu size arzetsinler. Siz de Cenâb-ı Hakkın emri veçhile, bu malları tasarruf etmesini seçilen o zata irade ve tenbih ediniz. O da emrinizi, o şekilde yerine getirsin.
Zekât mallarının sarf yari, harâc mallarının sarf yerine mugayir[87] olduğundan dolayı, birbirlerine karıştırılması uygun olmayacağından, zekât mallarının toplanmasını harâc memurlarına havale etmesin. İşittiğime göre harâc memurları, zekât mallarının toplanması için kendi taraflarından bazı kimseleri ta'yin edip gönderiyorlarmış. Bu adamlar vardıkları yerlerde, şer'an tecvîz olunamayan, bir takım zulüm, düşmanlık ve yolsuzluklar yapmakta imişler.

Binaenaleyh zekât mallarının toplanması için tayin buyuracağınız me.murun, iffet sahibi ve dürüst kimselerden olması iktiza eder. Matlup olan bu sıfatları haiz, yetkili bfr şahsı bu işe memur etmeniz halinde, o da dinine ve emânetine itimat edilen kimseleri seçer.
Bu memurlara toplanacak zekât mallarının ekserisini istiğrak .etmemek yani toplamının yarısından az olmak üzere, münasip miktarda maaş tahsis buyurmanız lazımdır.
Harâc mallarını, Zekât mallarına ilave ederek ikisini birleştirmek, münasip olamaz. Çünkü, harâc malları, bütün müslü-maniara aid bir ganimettir. Zekât malları ise, Müslümanlardan Cenâb-ı Hakkın Kitab-ı Kerîminde zikrettiği kimselere mahsustur.
Zekât mallarının hepsi, gerek koyun, gerek deve ve gerek sığır toplandığı zaman, öşür malları ve öşür vermesi gereken kimselere uğranıp alınan emtia ve diğer öşür malları da zekâta ilave edilerek bunların hepsi Cenâb-ı Hak Teâlâ 'Hazretlerinin, Peygamber (S.A.VJ Ef end i m i z e indirdiği Kur'an-ı âzîmü'ş-şanında zikredip saydıkları müminlere taksim olunmalıdır.
Cenâb-ı Hak buyuruyor ki :
«Sadakalar (zekâtlar) Allah' dan bir farz olarak, ancak fakirlere, miskinler, (zekât toplama) üzerine memur olanlara, klüpleri (müslümanlığa ısındırılıp) alıştırılmak istenenlere kölelere, esirlere, (borcundan fazia nisabı olmayan) borçlulara, Allah yolunda (cihadds) harcamaya, yolculara mahsustur.»[88]
1— Zekât nisabı kadar mala malik olmayan fakirler.
2— Miskinler, yâni hiç bir malı olmayan kimseler.

3— Zekât mallarının tahsilinde ve toplanmasında çalışan memurlar. Bunlar zengin de olsalar fakir de olsalar, pek fazla ve pek az olmamak şartiyle kendilerine kifayet edecek şekilde, zekât malından çalışmaları ve zekât toplamaları İle müstehak oldukları ücret verilir.
4— İVlüeliefe-i kulüp : Bunlar arablardan belli bir taifedir. Kendileri, İnsanlar arasında itibar sahihleriydiler. Bazıları Müslüman bazıları ise gayr-i müslim idi. Bunları sabit kılmak te'lîf ve celb etmek veyahud şer ve ezalarını kaldırma için zekât mallarından bir miktar hisse çıkarılarak kendilerine verilirdi. Bunlardan şimdi kimse kalmadı.
5— Mükâtep olan köleler, kitabet bedellerini ödemeye mahsus olmak üzere zekât mallarından bir miktar ile iane olsunlar Müfessirinin (tefsircilerin) kavline nazaran; esir olan baba, kardeş ve hemşiresini veya'hud sair akrabasından birisini satın almak muradında bulunanlara, zekât mallarından birsehim vererek iane olunsunlar.
6— Borçlular: 'Borçlu olupta, borçlarını ödemeye güçleri yetmeyenlere de zekât mallarından bir sehim verilsin.
7— Fî sebîliliah : Yani, mücahid ve gazilerden fakir olup nafakaları ve hayvanları bulunmadığından, diğer İslâm askerle-rtntî yetişemiyenler, kazanmaya muktedir olsalar bile kendile-^ rine zekât verilmesi caizdir. Zira kazançla meşgul olmaları, cihad ve gazadan geri kalmalarını icap ettirir. Bazı tefsircilerin kavline nazaran, bundan murad yoldan kesilmiş hacılardır. Bazi-larıda, zekât mallarından bir sehim

çıkarılarak müslümanların yollarının yapılmasında ve tamirinde sarf olunur demişlerdir.
8— İbni's - sebil, yani yanında harçlığı kalmamış olan yolcuları, mahal M maksutlarına yetiştirecek kadar zekât mallarından bir miktar verilir.
Toplanan zekât mallarının taksimine başlanacağı sırada mezkûr 8 kısım, müstahıkiardan evvel emirde bu malların tahsil edilip toplanmasında çalışan valilerin ve me'murlarm maaş ve ücretleri çıkarılmak lâzımdır.
Fukara ve miskinlerin muayyen sehimleri ayrılarak her beldenin etrafından alınan zekât mallarından fukara ve miskinlere aid olan sehimier o beldenin fakir ve miskinleri arasında taksim edilerek, diğer beldelerin fakir ve miskinlerine verilemezse de, kalan diğer hisselerde Cenâb-ı Hakkın zikir ve tesmiye buyurdukları kısımları tecâvüz etmemek şartiyle imâm-i müslimîn olan zat dilediği şekilde tasarruf edebilir. Yani hepsini mezkûr kısımlardan bir sınıfın efradına sarf eyiese de caizdir.
© Hasan b. Umâre bize Hâkim b. C ü -b e y i r vasıtası ile E b û V â i I ' d^n şöyle nakletti :
— Emîre ' I - Müminîn 'H z. Ömer (R.A.), kendisine getirilen bir zekât malını, yalnız bir hane halkına vermiştir.
® Hasan b. Umâre bize Hakem b. U t e y b e vasısasiyle M ü c â h i d ' den Abdullah b. A b b a s (R.A.) Hazretlerinin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— «Zekât mallarının bir sınıfa verilmesinde beis yoktur.»
Hasan b. Umâre' nln bize M i n h â I b. Amr ve Zerr b. Hubeys vasıtası İle Huzeyfe (R.A.) m şöyle

buyurduğunu rivayet etmiştir.
— «Zekâtın bir tek sınıfa verilmesinde beis yoktur.»
© Muhammed b. İshâk'ın bize Âsim b. Ömer' den onun da K a t â d e ' den, onun da M a h -mûd b. Lebîd 'den rivayet ettiğine göre :
Sahabe-i Güzin'den Râfî' b. Hude^c (R.A.) :
— «Peygamber (S.A.V.) Efendimiz: Zekât mallarının toplanması ve taksim edilmesinde hakkaniyetten ayrıl-mayarak amel edenlerin, ecir ve sevapları Allah yolunda cîhad edenlerin ecir ve sevapları gibidir.» buyurmuştur demiştir.
@ Bazı Şeyhlerimiz bize İmâm Tavus el-Ye-manî' nin şöyle dediğini rivayet ettiler:
-Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Ubâ-deb. es-Sâmit (R.A.) i, zekât toplama memuru olarak tayin ettiği zaman, kendisine hitaben şöyle buyurmuşlardır:
— «Ey Ebâ Velîd, Cenâb-ı Hakkın cezasından saftın, taki kıyamet gününde ensende ağzı köpür-müş bir deve yahut kendisine mahsus sesle inleyen yahud me-leyen bir koyun yüklenmiş olarak, hem bu yük ve yükün ağırlığı Üe muazzep ve hem de şiddetli sesten dolayı büyük bir korku içinde gelmeyesîn.» Bunun üzerine H z. U b â d e [R.A.)
— Emîrfikte olupta hidayet yolunu şaşıranlar kıyamet gününde bu şekilde mi gelecekler? diye sorduğu zaman Peygamber (S.A.V.) Efendimiz;
— «Evet, nefsin yed-i kudretinde olan A II a h ' a yemin ederim ki, A I I a h ' in rahmeti üe hainlikten korunanlar hariç bir kimse bundan kurtulamaz.» buyurmuştur. Bu cevap üzerine Hz. Ubâde b. es-Sâmit (R.A.) de şöyle demiştir:

— Seni hak din ile gönderen Cenâb-ı Hakka yemin ederim ki, bir daha iki kişi üzerine bile emir (idareci) olmayacağım.»
© Hişâm b. Urve bize babası vasıtası ile E b û Humeyd es-Sâidî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Benî Süleym Kabilesinin zekâtlarını toplamak için I b n i'l-L ü -t e b I y y e isimli zâtı me'mur tayin buyurdu. Bu zat, memuriyet görevini yerine getirip dönünce, zekât mallarının bir kısmına işaret ederek :
— Bu sizin içindir. Bu kısım da bana hediye edilmiştir.» demesi üzerine, Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz derhal minbere çıkarak Cenâb-ı Hakka hamd-ü sena eyledikten sonra :
— «Bîr âmil kî, onu ben göndereyim de, o da «bu sizindir. Bu da bana hediye edilmiştir» desin. Bunun düşüncesi nedir? Babasınm - anasının evinde oturaydı da görcydi ki kendisine bir şey hediye edilir miydi, yoksa edilmezmiydi? Nefsin yed-i kudretinde o!an Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd'a yemin ederim ki, bu zekât malından her kim bir şey alırsa, aldığı şey, kıyamet gününde boynu üzerine yüklenmiş olarak gelecektir, yüklendiği şey de ya ağzı köpürmüş devedir veya kendisine has sesiyle bağıran inektir veyahut da meleyen bir koyundur.» buyurdu. Daha sonra da iki kolunun altı görününceye kadar ellerini kaldırarak dua etti ve «İşte Yâ Babbî emrini tebliğ eyledim.» diyerek hutbeyi bitirdi.
© Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ, İkrime b. Ebî Hâl î d ' den o da B i ş r b. Âsim' dan o da, Abdullah b. Sü f yân' dan o da babasından, o da dedesinden rivayet ederek bana şöyle haber verdiler :

— H z. Ömer (R.A.), Ebû Süfyan (R.A.) i zekât mallarının tahsili için tayin ettikten sonra Medine'nin bir yerinde kendisine rast gelerek :

— Seni tayin eylediğim memuriyetin ecir ve sevabı, cihadın ecir ve sevabı gibidir. Böyle, cihad gibi sevaplı bir amelde bulunmak seni memnun etmez mi?» deyince Ebû Süfyan:

— Nasıl cihad sevabı gibi olacak? Zekât mükellefleri benim kendilerine zulmettiğimi zannediyorlar.» dedi. Bunun üzerine Halîfe Hz. Ömer (R.A.):

— Nasıl? diye sordu. O da :

— «Zekât mükellefleri, oğlak ve .kuzularımızı da sayarak bizden zekât alıyorsun diyorlar» cevabını verince, H z. Ömer (R.A.):

— «Evet, bunun gibi yavruları, çoban kucağında getirse bile onlardan zekât al. Onlara, kuzusunu besleyen koyunu, kesmek için besledikleri koyunu, koçlarını, doğurmak üzere olan koyunu kendilerine bıraktığını haber ver.» buyurdular.

® Atâ b. Aclân, Hasan-ı 6 a s r î' den ri-vâyet ederek bana haber verdi ki :

— H z. Ömer (R.A.) zekât mallarının tahsili ve top-lanması için S ü f 'y â n b. M ü 1 i k '1 Basra'ya gönderdi. Süfyân b. Mâlik orada bir müddet kaldıktan sonra, cihada gitmek üzere izin isteyince, H z. Ömer (R.A.):

— Sen cihadda değil misin? buyurdu. O da :

— Halk benim için «bize zulmediyor» d'iyor. Ben nasıl ci-hadda olurum?» deyince Hz, Ömer {R.A.):

— Ne hususta zulmettiğini söylüyorlar? diye sordu. Süfyân b. Mâlik:

— Bana, «kuzu ve oğlakları da sayıyorsun diyorlar.» deyince Halîfe H z. Ömer [HA.):

— Onları, çoban omuzunda getirse bile say. Kendilerine kuzulu koyunları, kesmek için besledikleri koyunları, kuzulayıcı koyunları, koçları bırakmıyor musun? buyurdu.

® Yahya b. Saîd bize M u h a m m e d b. Yahya b. Habbân'dan ve Eşcâ' kabilesine mensup iki şahıstan şöyle rivayet etti:

— Eşca, Kabilesinin zekât mallarının toplanması ve tahsili için Hz, Ömer {R.A.) Muhammed d. M e s-1 e m e'yi gönderdi. Bu kabileden iki zat şöyle anlatıyor:

— Muhammed b. M esleme yanımıza geldiği zaman, bir yerde ayakta durarak, zekât yerine getirdiğimiz koyunları alırdı.

9 Yahya b. Saîd bize Muhammed b. Yahya vasıtası ile Kasım b. Muhammed' den şöyle nakletti :

— H z. Ömer (R.A.), bir yerde bulunurken, oradan zekât malı olarak toplanmış olan bir sürü koyun geçti. Bu sürünün içinde memesi büyük ve süt veren bir koyun gördü. Ve hemen :

— Bu koyun nedir? diye sordu. Kendisine :

— Zekât koyunlarındandir. diye haber verdiler. Bunun üzerine Hz. Ömer (R.A.) :

— «Sahiplerinin bu koyunu gönül rızası ile vermedikleri aşikârdır. Halkın içine fitne sokmayınız ve halktan koyunlarının en iyisini seçip almayınız.» buyurdu.

Hişam b. Urve bize babasından şöyle nak-

— Rasûlullah (S.A.V.) Efendimiz, İslâmın ilk zamanlarında, herkesden zekât emvalini tahsil etmek

ve toplamak üzere tayin edip gönderdikleri zata :
— «Yaşlı ve kocamış olan deveyi, dişi genç deveyi ve özürlü olan hayvanları zekât için kabul et ve al.» diye emir ve tenbih ettiler ve «hayvanların iyilerini seçip almaktan menettiler.»
Jetti :
Hişârn b. Urve bize babasından şöyle nak-
— Cenâb-ı Hak, Peygamber-i ZîıŞanı-n a [S.A.V.), zekât alınmasını emir buyurunca, farz kılınan zekâtın toplanması için tayin edip gönderdikleri zata :
— «Zekâtı halkın üzerine titrediği en iyi mallardan alma, yaşlı, genç, ayıplı ve özürlü hayvanları zekât olarak kabu! et ve al.» diye emir ve tenbih buyurdu.
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, her kesin Cenâb-ı Hakkın bu husustaki emrini bilip, öğrenmesine kadar, zekât olarak alınan mallardan dolayı halkı nefret ettirecek muamelede bulunulmasından endişe etmişlerdir. Binâenaleyh, mezkûr memur. Peygamber (SAV.) İn emir ve irâdeleri mucibince hareket ederek, herkesden zekât topladığı sırada Badiye halkından mal sahibi bir zâtın yanına gelip aldığı emri ona tebliğ edip, C e-nâb-ı Hakkın, Peygamber-i ziŞânına (S.A.V.) zekât alınmasını, mücerred mal sa'hiblerinin tezkiye ve tathiri hikmetine mebnî olduğunu ifâde etti. Bunun üzerine mezkur bedevî, Zekât memuruna :
— «Kalk zekât mallarını al» dedi. Memur olan zat da kalkıp, yaşlı ve kocamış deve ile genç olan deveyi ve Özürlü olanlan aldı. Bedevi, hayvanların iyilerinden almayıp, özürlü olanlarını almasına taaccüp etti ve şaşkınlık-içinde

— Vallahi, senden önce hiç bir kimse, Allah İçin böyle almamıştır. Tekrar kalkıp iyilerinden seçip alınız.» dedi ve bu hususta İsrar etti. Bunun üzerine mezkur memur kalkıp iyilerini seçti. Döndüğü zaman keyfiyeti tafsilâtı ile Peygamber (S.A.V.) Efendimize arzedip, durumu haber verince, Efendimiz (S.A.V.), O zatı hayır ve dua ile anın ıştır.
Süfyân b. Uyeyne bize Abdulkerîm e I - C e z e r î vasıtası İle Z i y â d b. E b î Meryem'den şöyle nakletti:
— Fahr-ri Âlem (S.A.V.) Efendimiz, farz olan zekâtın tahsil edilip alınması için bir memur tayin etti ve gönderdi. Daha sonra o zat memuriyetini ikmal edip dönünce, iyi ve olgunluk yaşında olan erkek deve getirmiş olunca Peygamber (S.A.V.) Efendimiz kendisine hitaben :
— Hem sen helak oldun, hem mal sahiblerîni helak ettin. (Yani hem sen ahirette azaba müstahak oldun, hem de mal sahiplerini zarara uğrattın.) buyurması üzerine, zekât memuru olan zat:
— Topladığım hep küçük dişi deve îdi. Lakın bunların ikisini verip bir deve alarak, hepsini bu şekilde değiştim.» deyince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— «Öyle ise beis yok.» buyurdular.
@ D â v û d b. E b î H İ n d ' İn biz© rivayet ettiğine göre Amir eş-Şa'bî şöyle dedi :
— «Zekâtın tahsil edilmesinde düşmanlık ve tecâvüz edenlerin cezası, zekât vermeyenlerin cezası gibidir» denilirdi.
® Ubeyde b. E b î Râita bize E b û Hu-m e y d vasıtası ile Vüheyl b. Avf e I - Mü c â ş i' -nin şöyle dediğini nakletti :

— Ebû Hureyre (R.A.) in huzuruna gelip zekât memurlarının zulüm ve düşmanlık ettiklerini ve mallarımı almakta olduklarını arz eylediğim zaman :
— Kendilerine karşı koyma. Onlara sövme. Sadece şerlerinden Al I a h 'a sığın» diye bana tenbih ve emir buyurdu.
Bazı şeyhlerimiz bize İbrâhîm b. Meyse-r e'nin şöyle dediğini naklettiler:
— Bir zat, Ebû Hureyre (R.AJ Hazretlerine: Zekâtın hangi maldan verilmesi lazım geldiğini sordu.
— Ebû Hureyre (R.A.):
— «Orta halde olanlardan. Zekât memuru onlardan almaktan imtina ederse, beş veya altı yaşında olan develerden kendisine veriniz. Yine almaktan kaçınırsa, kendisine ilişme (İstediğini alsın.), ona iyi sözler söyle.» buyurdular.
O Hasan b. U m â r e bize, Ebû İ s h â k vasıtası ile Âsim b. D e m r e ' nin :
— H z. Ali (R.A.) : «40 adetden az olan koyun İçin zekât lazım gelmez.» buyurmuştur, dediğini rivayet etmiştir.
Bana soruldu :
— Yerden çıkan, zahire çeşitlerinden, harâc mükellefleri ile taksim olunmasını ve bunun gibi 'hurma ve bağ ağaçları hasılatında beyan eylediğiniz taksim şeklinde amel edilmesini rey ve İctihad edipte, vaktiyle arazilerine, hurma ve sair ağaçlara, H z. Ömer (R.A.) m vaz' ve tertip edip ve kendileri mütehammil bulundukları cihetle razı oldukları harâcdan, udûl ile mukaseme-ye rey vermenize sebep nedir?
Bu sual ve itiraza cevap olarak derim ki =

— Vaktiyle, H z. Ömer (R.A.) mütehammil gördüğü arazi üzerine yine tahammül edeceği şekilde harâc vaz' ve tertip buyurmuş ise de, vaz' ve tertip ettiği sırada, «şüphesiz ki konan bu harâc, harâc mükelleflerince verilmesi gerekli olan katı ve değişmez bir miktardır. Yani gerek benim için gerek benden sonra gelecek hülefa-i râşidsn için bu şekildedir. Artırmak ve eksiltmek yoktur.» demediklerinden ve ayrıca yukarıda beyan edildiği üzere Irak arazisine yani Dicle ve Fırat kenarında bulunan araziyi ölçmeye memur tayin buyurdukları O s -man b. Huneyf ile Huzeyfe (R.A.) in memuriyetlerini ikmâl edip, döndükleri zaman, «Ümid ederim ki, araziye tahammülünden ziyade bîr şey yüklememîş olursunuz.» diye kendilerinden sual buyurmaları üzerine, kendisine, Osman
b. Huneyf ve Huzeyfe (R.A.) Hazretleri : «Tahammüllerinden fazla harâc yükledik» deselerdi, konulmuş ha-râcdan tenkis edeceklerine (bu haracı azaltacaklarına) delildir. Eğer konulmuş olan harâc, değişmez olsaydı, artırılması veya eksiltilmesi olmamış olsaydı arazinin vaz' edilen haraca mütehammil olup olmadığını ve sahiplerinin vaz' ve tertip edilenlerin yerine getirilip ödenmesinde acizlik çekip çekmiyeceklerini Halîfe Hz. Ömer (R.A.), bu memurlardan sormazlardı. Konan haracın artırılması veya azaltılması nasıl caiz olmaz. Haibuki, Hz. Ömer (R.A.) in Osman b. Hu-n e yf'e mezkur soruyu sorduklarında, cevaben kendisine : «Araziye mütehammil olduğu derecede harâc vaz' eyledim. İsteseydim çoğaltabilirdim.» demişlerdi. Buna göre o,

isteseydi alınması gereken verginin bir kısmını araziye bırakmayıp alabileceğini beyan eylememiş midir?.
Kezâlik Huzeyfe (R.A.), Hz. Ömer (R.A.) a cevabında : «araziye mütehammil olduğu haracı yükledim ve kendisinde çok fazla bıraktım.» demişti. Bundan da anlaşiıyor ki -Al I ah bilir ama- mezkûr arazide alınması gereken verginin -az da olsa- bir kısmını bırakmıştı. Halife H z. Ömer [R.A.), arazinin vaz' olunan haraca mütehammil oiup olmadığı hakkında .onlara sorduğu sula şayed «mütehammil olmadığını» bildirselerdi, bu vergiyi azaltmak ve «daha fazlasına tahammülü vardır» demeleri halinde de arazi sahiplerine zarar vermiyecek kadar artırmak maksadına mebnî idi. Binâenaleyh, önceden vaz' edilen haracın çokluğu ve mezkûr arazinin buna tahammülünün bulunmaması sebebiyle arazi sahipleri tertip edi-İen bu vergiyi îfâ edememekte olduklarını, bu halin devamının arazielrini terk ederek başka diyara göçmelerini gerektireceğini gördüğümüz zaman, bu haracı, o arazilere vaz' eden H z. Ömer (R.A.)'in, «bu arazinin vaz' edilen haraca mütehammil olup olmadığını» sorduğundan, güç ve fakatlarının fevkinde harâc teklif edilemiyeceğini anladım. Arazi sahiplerine takatleri ve arazilerinin tahammülü fevkinde harâc teklif edilmemesi hakkında, Hz, Ömer (R.A.) m emirlerine uyulmasının doğru ve her tıâl-u kârda hayırlı olduğu reyinde bulundum.
® Takdir edilmiş olan haracı azaltmak ve arttırmak, elde edilen zahireyi taksim ederek haracını almak veyahud araziyi ölçerek üzerine akçe vaz' etmek gibi tasarruflar Müslümanların İmâmı (halife) olan zatın vazifelerindendir. Buna bir delil daha vardır. Şöyleki :

H z. Ömer (R.A.) in hilafet zamanlarında, Irak sevâdı fetholununca -3600 arşın yüzölçümünde olup- Csrîb tesmiye kılınan arazi üzerine, gerek ma'mur gerek gayr-i ma'mur olsun 8 mekûk itibarında oaln 1 'kafîz zahire ile 1 dirhem gümüş; hurmalık arazinin her cerîbine 8 dirhem gümüş vaz' eylemiş; bazı hurma ağaçlarından da bir şey almayarak, onları yardım olarak arazi sahiplerine terk etmiştir.

Meşakkatsiz yani akar su 'ile suluanan hurmalarından 1 öşür (1/10), dolap ve saire ile sulanan hurmalarından yarım öşür (1/20) mahsul, viran arazinin hurmalarında ise hiç bir şey alınmamasını tertib buyurmuştur. Yukarıda 'geçtiği gibi üzüm bağlarına ve sair meyve ağaçlarına çeşitli miktarlarda vergi 'koymuştur.

Yine, H z. Ömer (R.A.), Ya'lâ b. Umeyye'-yi Necrân arazasine tayin ederek, arazi sahiplerine C e-nâb-ı Hakkın ihsan buyurduğu arazilerinin mahsulâtının, sülüs '(1/3) ve süiûsan 2/3-üçte iki) üzere taksim etmesini; hurma ağaçlarından elde edilen hurma mahsulünün, meşakkatsiz sulanan kısmından sülûsânı (2/3-üçte iki'yi) müslüman-iar için, 1 sülüs (1/3 üçte biri) kendilerine, dolap ve sair aletlerle ve meşakkatle sulanan kısmından ise sülûsânı (2/3-üçte ikisi) kendilerine, —sülüsü (1/3-üçte biri) müslümanlara verilmek üzere kendisine yazılı emir verdiği sabittir.

H z. Ömer (R. A.) Efendimizin birbirine mübayin olarak Irak sevâdı hakkında bir türlü, Necrân Arazisi hakkında başka türlü, harâc ihtiyar buyurmalarında İmâm-ı Muslinim (halîfe) olan zat muhayyer olup, her bir araziye mütehammil gördüğü haracı vaz' ve tertîb edebilmesine bu yine bir delildir. Nitekim Fahr-i Âlem (S.A.V.) 'Efendimiz, Hayber'i'harple fethettikleri zaman,

üzerine 'harâc vaz' ve tertib buyurmaya-rak, nısf hisse (yarım 'hisse-1/2) ile, yahudilere müsâkâten teslim eylemiştir. H z. Ömer (R.A.) da, Irak Sevâdmı fethettiği zaman, onların reislerini çağırıp, onlarla görüştü, Acem hükümdarına ne kadar vergi ödediklerini sordu. Herbiri «27 dirhem vermekte olduklarını» söylediler. Bunun üzerine H z. Ömer (R.A.) bu miktara razı olmayacağını açıklayarak, beide ve arazilerinin ölçülmesini emir ve üzerine tertib edilen haracı vaz' eyledi. Bu türlü icrââtı, hem harâc mükellefleri İçin -bazısınınkini azaltıp, bazısınmkini çoğaltarak- hiç bir kimseye takatından ziyâde harâc konmamasiyle, hem de beytü'I-mâl için en faydalı ve en doğru olduğundan bu reyi ihtiyar eylemiştir. Binâenaleyh, İmam-ı Müslimîn olan zat (halîfe), vaktiyle H z. Ömer (R.A.) in harâc mükelleflerine yüklediği vergileri, şimdiki halde, halleri mütehammil ve arazileri o kadar harâc İfa ede-biliyorsa hali üzere bırakır. Aksi takdirde, kendi güçleri ve takatleri ile arazinin tahammülü derecesine indirebilir.

• Abdur rahman b. S â b i t b. bize babasının şöyle dediğini nakletti :

Sevbân

— Âdil Halîfe Ömer b. Abdülaziz e I - E m e -v î Hazretleri valilerinden A'bdülhamid b. Abdurrahman isimli zata şu mektubu yazdı:

«Valiliğinizin tasarrufu altında bulunan araziyi tahkik et. Gayr-i mamur olan araziyi, ma'mur araziye, ma'mur araziyi de gayr-İ ma'mur araziye kıyas etmeyesin. Yani, gayr-ı ma'mur olan araziye bir miktar şey tahmil edersen, tahammül ve takatince ondan bir miktar şey alarak, ma'mur oluncaya 'kadar ıslahına çalışasm.

Mahsul vermeyen arazi ma'mur olsa bile ondan bir şey almayasın. Ma'mur olan araziden alacağınız haracı rıfk ve mülâyemetle alıp, arazi sahiplerini nefret ettirecek surette kendilerine kötü muamelede bulunmayasm.
Sana, 'haracı yedi miskal veznindeki gümüş dirhem olarak almanı, teber edilen -gümüşün iyisi iki rübâs denilir- cinsinden almamanı, nevruz bayramında veya mihricanda -İranlıların hükümdarlarına verdiği- hediyelerini kabul etmemeni, kâğıt ücreti, ecr-i fütûh, ev kirası, nikâh akçesi namiyle kendilerinden fazla hiç bir akçe almamanı emrediyorum. Arazi sahiplerinden İslâm dini ile müşerref olanlara harâc yoktur.
© Haracın tahsil ve toplanması için tayin edilen valinin (âmil) harâc arazisinden, hiç bir kimseye, bir şey hediye etmesi caiz değildir. Meğer ki İmâm-ı Müslimîn olan zat kendisine bu hususta vazife ve selâhiyet vermiş ola. Yani, İmâm-ı Müslimîn kendisine: «reaya hakkında menfaatli ve uygun gördüğün hibeyi sana vazife kıldım. İstediğine hediye ver.» diye emir vermeyince, hiç bir kimseye, hiç bir şey hibe etmek caiz olmadığı gibi kendisine hediye verilen kimsenin de -böyle bir- izin olmadan, kabul etmesi caiz değildir. Muhakkak ki, kendisine tertip edilmiş olan 'haracın tamamını Ödemesi vâcibtir. Çünkü, harâc denilen şey, toprağın zekâtı oiup, bütün müslümanlar için bir ganimettir.
Harâc memuru, o beldenin veya nahiyenin haracını uhtesi-ne almış ve iltizam etmişse, o zaman bu mal kendisinin malı demek olacağından ondan istediğine hibe edebileceği gibi, kendisine hediye verilen zatın da kabulüne cevaz vardır. Eğer İmâm-ı Müslimîn olan zat bir hikmet ve maslahata binaen, toprağın haracının

alınmasında toprak sahibi olan kimseye vazife verilmesi reyinde olursa, bu vazifelendirme caiz olduğu gibi, toprak sahibinin kabulü de caizdir.
Vehasıl, İmâm-ı Müslimîn veyahud onun bu hususta görevlendirdiği ve yetki verdiği memuru hibe edilmesinde umumun menfaati ve İyiliği olması şartiyle hibe edebilir. Bunlardan başka, harâc mallarından, hiç bir kimse, hiç bir şey hediye edemez, bağışlayamaz.
Öşür arazisini, harâc arazisine, veyahud bilakis, harâc arazisini, öşür arazisine çevirmek hiç bir kimse için caiz değildir. Yani bir kimsenin öşür arazisinden tarlası olup, civarındaki hâ-râc arazisinden bir tarlayı alıpta kendi tarlası ile birleştirerek hepsine öşür vermek, veyahut bilakis, harâc arazisinde tarlası olup, onun bir tarafında bulunan, öşür arazisini alıpta ona ilave ederek ikisine harâc vermek caiz değildir.
İşte arazide ve harâcda caiz olmayan meseleler bunlardır.

Göllerdeki Balığı Satmak

Balığın göllerde ve durgun sularda iken satılmasında tehlike olduğu ve müşterisinin onu avlaması gerekeceği cihetle bu durumda olan balığın satışı caiz değildir. Meğer, avlanmadan hemen el iie tutulup alınırsa, o zaman satışı caizdir. Kezâlik, Avlanmaya İhtiyaç göstermeden, havuz veyahud kuyuda olup, tutulması mümkünse satışı caizdir. Lakin, avlanmaya ihtiyaç göstermeden tutulup alınması 'kabil olmadığı zaman kırlardaki ve ormanlardaki ceylan ve 'havadaki

kuş gibidir ve satışı caiz değildir. Zira, avlanıp avlanamıyacağı meçhuldür. Onu kim avlarsa onundur. Bazı kavillere göre, göllerdeki balığın satılması caiz ise de -en doğrusunu Allah biiir- isabetli kavil satılmasının caiz olmadığıdır.

© A I â b. e I - M ü s Haris e I - U k I î' den H z. eyyeb b. RâfÎ' bize Ömer (R.A.) in :

— «Sudaki balığı aranızda alıp - satmayasınız. Zira, o tehlikelidir.» buyurduğunu rivayet etmiştir.

® Bu mealde, Abdullahdan da bir 'haber varid olmuştur. Şöyle ki E b û Ziyâd'ın bize Müseyyi b b. vâyet ettiğine çöre, Abdullah b. M Hazretleri : M e s ' u d (R.A.) Yezîd b. Râfi' den ri-es'ud (R.A.)

— «Sudaki balığı satmayınız. Çünkü o tehlikelidir ve meçhuldür.» buyurmuştur.

Abdullah b. Ali bize İ s h â k b. A b -d ü I la h vasıtası ile Ebü'z-Zinâd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

— «Irak tarafındaki bir gölde balık toplanmakta olduğunu bildirip bu gölün icara verilip verilememesi konusunda rî z. Ömer (R.A.) dan izin istediğim zaman, icara verilmesini bana emretti.

I m â m -1 Â iz a m € b û 'H a n î f e , H a ffi -m a d ' in şöyle dediğini rivayet buyurdu.

— « Öm « r . b. Abdülaziz tarafından vali bulunan A b d ü I h a m i d b. A b d u r r a h m a n göllerin saydıyesi hakkında Ömer b. Abdülaziz 'den sorması üzerine «satışında beis yoktur» cevabını almıştır.. Sudaki balık «celis» diye isimlendirilmiştir. .

• Hasan b. U m â r e bize Hakem b. U teybe vasıtası ile İb r â h î m ' in[89] şöyle dediğini rivayet etti:

— «Bir yerin içinde mahsur olup, kaçacağı bir yer olmayan; balıkların bir kısmını görüyorsan satın alınmasında beis yoktur, yani caizdir.»
& Ki Ali (R.A.) nin Mersa Gölü diye anılan balık gölünü 4000 dirhem bedelle ihale ettiğini bildiren deri üzerine bir mektup yazıp vermişti. Bu mektubun kendilerine verilmesi kabz ve teslim olunmak içindir.
•_ İ b n-i E b î Leylâ bize Tabiînin büyüklerinden Amir e ş-Ş â'b î'nin şöyle dediğini rivayet etti :
—-«Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, tehlikeli satıştan yani meçhul ve tehlikeli şeyleri satmaktan menetmiştir.»

Ağaçsız Veyahud Ağaçlı Olan Tarlaları İcara Vermek

Ey Mü'minlerİn Emîri!
Ağaçsız olan arazinin nısf (1/2) veyahud, sülüs (1/3) hisse ile müzaraatsn verilmesinin caiz olup olmadığı hakkındaki hükümlerin beyan olunmasını irade buyurmuştunuz. Konunun izahına başlıyorum :
Hicaz ve Mcdîne Ulemâsı ile Küfe Ulemâsı arasında bu
br-bda ihtilaf vaki olmuştur. Hicaz ve Medine Ulemâsı ağaçsız o!an arazinin mânâsafeten (1/2 ile) veyahud müsâleseten (1/3 ie) müzaraasinin caiz olmadığı, hurma ve diğer ağaçları sülüs (1/3) veyahud rubu' (1/4) veya da'ha az ve daha çok hisse ilo müsakaten verilmesinin caiz olduğu reyinde bulunup, boş arazinin hükmü, ağaçların hükmüne muhaliftir, uymaz diye rey ve ictihad eylemişlerdir.
Küfe ahalisi ise bu hususta iki muhalif topluluğa ayrılmış-t'ır. Bir kısmı, nısf (1/2) ve sülüs (1/3) ile

ağaçların müsakaten ve arazinin müzaraaten verilmesini caiz görmüş, diğerleri ise, iki kısmın yani hem ağaçların müsakaten ve arazinin müzaraaten verilmesi fasittir, diye rey ve ictihad eylemişlerdir. Yani iki fırkada ikisini bir görürler. Müsâkât'ın fesadına kail olanlar, mü-zâraanın da fesadına kaildirler. Müsâkâtın cevazına kail bulunanlar kezâlik müzâraanm cevazına da kaildirler.
O Bu babda bize rivyet edilen kavillerin en doğrusu ve güzeli -Allah en iyi bilendir-, gerek müsâkât ve gerek müzâraa hepside sahih, doğru ve caizdir. Çünkü, adem-i sıhhati cehaletten ise, şsrkeî-i müdârebe'nin sıhhatinde ulemâ arasında ihtiiaf yoktur. Halbuki, bunun kârı malum değildir. Nitekim hasıl olacak kârdan nısf (1/2) yahud sülüs (1/3) hisse İle bir kimse, başka bir kimseye malını müdârebe verdiği zaman, hasıl olacak kâr ma'ium olmadığı halde, hakikatinde ulema arasında asla,, İhtilaf vâki olmamıştır. Arazi ise gerek ağaçsız olsun, gerek üzerinden her çeşit ağaç bulunsun benim reyimce ayniyle mal-ı müdârebe gibidr.
© İmâ'm-ı Âzam Ebö Hanîfe, gerek ağaçlarda müsâkâtı gerek arazide müzaraayi sülüs (1/3), veyahud rubu' (1/4) veyahud da daha az veya daha çok bir nisbet ile caiz görmeyenlerdendi. Büyük müctehidierden E b î Leylâ ise her iki şekli de caiz görenlerdendi.
Imâm-ı Âzam Ebû Hanîfe ve bu hususta onun gibi düşünen diğer kimselerin bu babda dayandıkları delil, Ebû Hası y n ' in, İbn-i Râfî' b. Hadîc' den onun da babasından rivayet ettiği şu hadis-i şerîfdir.
F a h r-i Alem (S.A.V.) E f e n d m i z , yolda yümüste'ciri oiduğu rüdüğü esnada Râfî' b. Hadîc'in bağa uğrayıp :

— Bu bağ kimin bağıdır? diye suâl buyurunca,
Râfî
— Ben onu sahibinden icare tuttum cevabını verir. Peyga m b e r (S.A.V.)Efendimiz:
— «Bundan hasıl olan mahsulden bir şey karşılığında burayı icara tutma» dîye yasakladılar. Gerek İ m â m -1 Âzam Ebû Hanîfe, gerek müsâkati caiz görmeyen, mezkûr âlimler hadis i şerifle delil getirerek, «meşhul olduğu İçin iş bu icare fasiddir» demişlerdir. Müzaraanın caiz olmadığı hakkında da yine F a h r-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin sülüs (1/3) veya rubu1 (1/4) 'ile müzâraayı tecviz buyurmadikla rını işaret eden H z. C â b i r (R.A.) in rivayet eylediği hadis-i şerîfle delil getirirlerdi. Hicaz ve Medine ehline gelince Hayber ciheti fetholunduğu zaman, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, gerek boş arazisini ve gerek üzerinde dikili ağaç olan araziyi, ahalisine müsakaten ve müzâraaten vermekle,' her iki şeklin de caiz olduğu kanaatine varmışlardır. Buna muhalefette bulunan Ebû Hanîfe .ve onun görüşünde olanlardan başka bir kimse bilmiyorum.
@ En iyisini A I I a 'h bilir amma, işittiğim kavillerin en doğrusu ve güzeli gerek ağaçların ve gerek arazinin müsakaten ve müzârsaîen verilmesi caiz ve doğru olduğudur. Bu babda Heyber'in müsâkatı hakkında rivayet olunan hadis-i şerifler bizce daha uygundur. Bunun hilafında varid . olan hadislerden daha umumidir. O sebeble tarafımızdan bu konudaki hadislere uyulmuştur.
© N â f î' bize Abdullahb. Ömer vasıtası ile H z. Ömer (R.A.) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir :

— Hayber fethedilince, Fatır-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, meyve ve tarla mahsulatından nısf [1/2) hisse ile muamele edip, arazilerini kendilerine vermiştir. Ezvâc-i mutahharatan her birine, Hayber mahsulatından, her sene 80 vesk hurma ile 20 vesk arpa verilirdi. H z. Ömer (R.A.) hilâfeti zamanında Hayber'in mahsulatını taksim edince, Hayber arazisinden o miktar mahsulat veren arazi İle ağaçları kendilerine ıktâ'an verilme veyahud zaman-i saadette kendilerine verilen 80 vesk hurma ile 20 vesk arpa'nm ,her yıl kendilerine verilmesi arasında Halîfe Hz. Ömer (R.A.) ezvac-i mutahharâtı muhayyer bıraktı.
Bu durumda, aralarında ihtilaf odip, bazıları kendilerine teklif edilen arazinin verilmesini, bazıları da -eskiden olduğu gibi- her yıl vesk'Ierin kendilerine verilmesi şıkkını seçmişlerdir. H z. A i ş e (R.A.) ile H z. H a f s a (R.A.) vesklerin verilmesini istemişlerdir.
® Ömer b. Dînâr bize şöyle dedi :
— Bir gün, Ebû Cafer1 İ meclisinde bulunduğumuz sırada huzurda bulunanlardan bir adam, Ebû Cafer'-den :
— «Boş arazi ile hurma ve sair ağaçlar hisse ile ne şekilde verilir?» diye sordu. Ebû Cafer cevaben :
— Fahr-i Alem (S.A.V.) Efendimiz, korumak, sulamak ve her sene lazım gelen aşılama işini yapmak üzer Hayber'deki hurma ağaçlarını, Hayber ahalisine verdiler. Meyvelerin toplanması sırasında, Peygamber (SAV.) Efendimiz, Abdullah b. Revâha'yı memur olarak gönderdi. Abdullah b. Revâha, Hayber'e varınca, ağaçlardaki hurmaları tahmin ve değerini takdir ederek ahalisine toplatır ve

nısf (1/2-yarım) hissesine isabet eden kıymetini Peygamber (S.A.V.) Efendimize geti-' rirdi. Durum böyle devam etmekte iken, bir sene, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gelerek:
— «Abdullah b. Revâha, hurmanın kıymeti-" nin takdirinde bize haksızlık ediyor.» diye şikayette bulundular. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— «Biz, Abdullah b. Revâha' nın tahmini ile sizin hissenize düşen hurmaların bedelini size ödeyelim. Yani bu tahmin ile bize düşen hurma sizin, sîze düşen hurma bizim olsun.» buyurunca şikâyetçiler elleriyle işaret ederek :
— İşte 'hakkaniyet budur. Semâvât ve arz bu adaletle ayakta durur diyerek durumu kabul edip, İslâm adaletini övdüfer. Abdullah b. Revâha'nın tahmini üzere kendilerine isabet eden hurmaları kabul edip, yarısına ait olan bedeli ödeyeceklerini taahhüt ettiler. Hurmaları alıp, nısf (1/2) hissesinin bedelini Peygamber (S.A.V.) Efendimize ödediler.
Haccâc'ın bize, Ebû Ca'fer' den rivayet ettiğine göre :
— Fahr-i Alem (S.A.V.) Efendimiz, Hayber'i hasılatın nısfı (1/2) ile ortağa vermişlerdir. Hz. € b û Be-k i r (R.A.), H z. Ömer (R.A.) ve H z. Osman (R.A.) da kendi arazilerini sülüs (1/3) hise ile müzâraa yoiuyle verirlerdi.
9 A ' m e ş bize I b r â 'h î m b. Muhacir yolu ile Musa b. T a I- h a 'nın şöyle dediğini rivayet etti:
-Sa'd b. E b î V a k k as (R.A.) ile Abdullah b. M e s'u d (R.A.) Hazretlerinin arazilerini sülüs (1/3) ve rubu1 (1/4) hissesi ile ortağa verdiklerini gördüm.

© Haccâc b. Ertât'ın bize Ebû Ca'fer'-den rivayet ettiğine göre :
— Rasûlullah (S.A.V.) Efendimiz, Hayber tarafını nısf (1/2) hisse ile verdikleri gibi; N e b i i z î- Ş a n (S.A.V.) Efendimizle Hz. Ebû Bekir (R.A.), H z. Ö <m e r (R.A.) ve H z. Osman (R.A.) Efendilerimiz süiûs (1/3) hisse ile ortağa verirlerdi.
@ Bu babda işitmiş olduğumuz hadîs-i Şeriflerin en doğru ve en kuvvetlisi işte bu zikretiğimiz hadis-i şeriflerdir. En İyisini A I I ah bilir amma, alınması ve kendisi ile amel edilmes gereken, kavi, bu kavildir.
® Müzâraa'nın (Ziraat Ortaklığı) Keyfiyeti
Müzâraa'nin keyfiyetine gelince, Müzâraa bir kaç şekilde olabilir:
1— Ariyet : Bir kimse kendi arazisini, icar şartı koşmadan ziraat yapmak üzere diğer bir kimseye iare eder o da kendi hayvanı, emeği ve tohumu iie ekerse, elde edilecek mahsulatın hepsi araziyi ekene ait olur. Bu arazi, haraç arazisinden ise, haracın] arazi sahibi verir. Öşür arazisinden ise, öşrünü ziraat yapan kimse verir.
İmâm-i Âzam Ebû Hanîfe bu reyde bulunmuştur.
2— Yarı Yarîya Ortaklık : Bir kimsenin kendi arazisini, müştereken İşleyip ziraat yapmak üzere diğer bir kimseyi davet edip, tohumu ile masrafı ikisi tarafından yan yarıya verilirse bu da birinci şıktaki gibi caizdir. Mahsulat aralarında yarı yarıya bölüşülür. Bu arazi öşür arazisinden ise, öşür hasılattan verilir. Bu arazi, harâc arazisinden ise, haracını sahibinin vermesi lâzım gelir.
3— Arazîyi İcarlamak : Ağaçsız bir tarlayı, belli miktardaki para karşılığında bir veyahud iki sene müddetle icarla-msktır. Bu şekil ittifakla caiz

görülmüştür. İ m â m -1 Âzam Ebû Hanîfe, bu arazi gerek harâc arazisi olsun, gerek öşüi" arazisi bulunsun haracının veya öşrünün arazi sahibinden alınması lazım gelir, demiştir. Benim reyime 'göre ise, bu tarzda icarlamak her hâl-ü kârda caiz ve doğrudur amma, bu arazi hsrâc arazîsinden olursa, haracının - Ebû Hanîfe ' nin buyurduğu gibi- arazi sahibi tarafından verilmesi lazım gelir an-csk;öşür arazisinden isa harman - mahsul - sahibi her kim ise ondan alınır.

4— Üçte Bir Veya Dörtde Birle Ortaklık : Bir kimsenin arazisini diğer bir kimseye mahsulatından süiûs (1/3) ve-yahud rubu' (1/4) almak üzere vermesidir. İ m â m -1 Âzam Ebû Hanîfe:

— Bu şekilde ki icareler fâsiddir. Müste'cirden bu arazinin ecr-i misli alınarak arazi sahibine verilir. Bu arazi gerek harâc arazisi olsun, gerek öşür arazisi bulunsun, haracının veya öşürünün arazi sahibinden alınması lazım gelir.» buyurdular. Benim bu husustaki görüşüm İse, arazi sahibi iie arazide ziraat yapan şahsın şartları her ne İse, o şartlar üzere müzâraa (ziraat ortaklığı) caiz ve sahihtir. Bu arazi, harâc arazism-dsn ise, haracı yalnız arazi sahibinden alınır. Arazi, Öşür arazi sinden ise, öşrü mahsulattan yani ikisinin kesesinden alınır. İşte bu şekil müzâraa'nın dördüncü şeklidir.

5— Sadece Emek Mukabili Ortaklik : Bir kimse ziraatçılardan birine hem arazi, hem tahum ve nemde işleyecek hayvanları verir, çiftçi tarafından sadece emek olursa, meydana gelen mahsulatdan ç;iftçinin emeğine mukabil südûs (1/6-altıda bir) veyahud sübu' (1/7-yedide bir) almasıdır. İ m â m-ı Âzam Ebû Hanîfe

ve onun reyinde olan diğer zevata göre fâsid bir müzâraa (caiz olmayan bir ziraî ortaklık) olduğu için mahsulatın hepsi arazi sahibine aid olup, çiftçiye yalnız ecr-i misli lazım gelir. Tarla, harâc arazisinden ise haracı arazi sahibinden, öşür arazisinden ise öşrü mahsulatın harmanından alınır. Benim reyim de, şart ve mukaveleleri her ne üzerine akde-dilmişse, o şekilde bu müzâraa [ziraat ortaklığı) caizdir. Peygamber (S.A.V.) Efendimizden bize gelen haberler (hadîsler) buna delâlet eder.

Değirmen, Ev ve Gemilerin Ortağa Verilmesi

Bir kimse değirmenini kira ve ücretie, un öğütmek ve ondan ne kazanılırsa yan yarıya aralarında taksim edilmek üzere diğer bir kimseye vermiş olsa, bu durum fâsiddir, caiz değildir.
Keza, bir kimsenin bir evini veya köydeki bir kaç odasını veyahud bir kaç hayvanını veyahut da bir gemisini kiraya vermek veyahud çalıştırmak ve elde edilecek hasılatı ikisi arasında yarı yarıya taksim edilmek üzere, bir başka kimseye vermesi, gerek İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe1 nin kavline ve gerek benim reyime göre fâsiddir. Zira, bu mes'eleler zikri geçen müsâkât ve müzarea gibi değildir. Fasid olan bu mes'elelerde kiralayan kimseye ecr-i misi verilir. Değirmen, gemi, ev yahud odalardan elde edilen gelir her ne ise hepsi sahibine aiddir,

Dicle Ve Fırat Üzerindeki Adalar İle Su Bendleri Hakkinda

Dicle Nehri ile Fırat Nehrinde su ile örtülü iken, daha sonra üzerinden suyun çekilmesi ile ortaya çıkan adalara arazileri yakın olan bazı kimseler, suyun tekrar basmasından muhafaza ederek orada ziraat yapsa veyahud su azalarak ortaya çıkan bazı adalara bitişik olan arazi sahipleri gelip sudan koruyarak orada ziraat yaparsa, bu kabilden olan arazi hakkındaki ahkâmın beyan edilmesini irade buyurmuştunuz. Konuyu beyan ve izah etmeye başlıyorum.
Ey Müzminlerin Emîri!
Bunun gibi araziler, mevât arazi hükmündedir. Etrafına su baskınından koruyacak duvar örüp, orada ziraat yamakta, hiç bir kimseye zarar dokunmaması halinde, duvarla çevirip muhafaza eden kimseye verilir. Suyun önünü sedle muhfazast, her hangi bir kimse hakkında zarar meydana getireceği anlaşılırsa, sed çekip orada ziraat yapmaktan menedilir. İmâm-ı Müslimîn'İn re'yi ve emri olmadan orada bir şey yapamaz.
Musa'nın Bostanı namı ile anılan bahçenin hizasında veyahud batısında bulunan ada gibi, bir adadan sular bir tarafa dökülüp, ada ortaya çıkarsa, böyle bir adaya, kimse bir şey yapamaz, o adada ziraat yapamaz ve bina inşa edemez. Ayrıca İmâm-ı Müs-limîn (Halîfe) olan zat da buna benzeyen arazilerden hiç bir kimseye bir şey ıktâen veremez. Çünki, bunun gibi adaların sulardan muhafazaları için sed yapıp, orada 2iraat yapıldığı zaman, etrafında bulunan yerlere ve evlere zararı olacağı aşikârdır.
£ Lâkin, şehirlerin uzağında bulunan adaları -önceden beyan edildiği gibi- bir kimse sed içine alıp, orada

ziraat yaparsa ve kimseye de zararı olmazsa, mevât arazi gibi ihya edip, beytü'l-mâlin hukukunu ifa ederse, yani vergisini verirse o toprağın sahibi olur.
Keza, su içinde, sazlık olan (bataklık) ve 'hiç bir kimsenin mülkiyetinde bulunmayan bir yeri bir kimse gelip de etrafına bent çevirerek, sudan kurtarıp, temizleyerek ihya eylerse, o yere mevât arazi hükmü verilir. Keza, bir kimse nehirlerin kenarından, denizden ve karadan emek sarfederek, bir kimsenin mülkü veyahud mülkü dahilinde olmayan araziyi İhya ve İmar ederse, arazîi mevât gibi kendisine verilir.
Daha önce, diğer bir kimsenin mülkiyetinde bulunan bunun gibi bir ada ve sâireyi ihya eylemiş olan kişiye bana göre bu îmar ettiği yerden hiç bir şey verilmez, bu yer önceki malikine verilir. Şayet ikinci kimse, o araziyi ekmiş bulunursa, hasılatı kendisine verilir. Ziraat yapmasından dolayı o arazide bir nak-sanlık vaki olursa, ikinci şahıs tazmin eder. O arazi, kır ve be-yaban olurda üzerinde kamış gibi bazı nebat ve otlar bulunursa, onu da zâmin olur.
• Bir kimse, öyle sazlık, kamışlık, bataklık gibi su içinde kalmış olan araziye, sed veya bent yaparken veya ark açarken, diğer bir kimse gelip : «ben seninle bu araziye gireceğim ve sana ortak olacağım» demiş olsa, o şahıs girdiği ve ortak olduğu zaman, bu arazi üzerindeki sular çekilmişse şirket batıldır. O adam girdiği sırada sular çekilmemiş idiyse bu şirket caizdir.
Keza, bir kimse, bir kara parçasını imar ederken, diğer bir kimse gelipde beraberce o kara parçasına hissedar olacak olsa, evvelki kimse eğer o arazide kuyu, ark veya imar sebeplerinden bir iş yaparak, suyu o araziye sevk etmişse, şirket fasiddir. Eğer bir şey kazmamış ve

temizlemememiş ise -önceki mesele gibi-mezkûr şirket caizdir.
Dicle ve Fırat Nehirlerinde suların çekilmesi ile bir ada zuhur etse ve hizasında bulunan yerin sahibi kendi evinin menfaatine kullanarak, onu kendi yerine katmak istese bu caiz olmaz. Ve bu yer kendisine terk edilemez.
Başka bir kimse gelerek, onu duvar içine almak veya başka bir yolla onu hıfzedip beytü'l-mâlin o arazi üzerindeki hukukunu edâ ederse, mevât arazi hükmünde olduğu için ona verilir. Yeri aynı hizada bulunan kimse, araziyi işleyip beytü'l-mâl hukukunu vermek isterse komşuluğundan dolayı tercihan kendisine verilir.
Eğer bu ada, yapılan duvar veya bentlerden dolayı o nehirlerden geçecek kayık ve gemilere zarar verir ve yolcuların batmaktan korkmalarına sebep olursa, ihya eden kimsenin elinden alınır ve eski haline getirilir. Zira, bu durumda, o ada, umumî yol hükmündedir. Umumî yolda olduğu gibi, onda da hiç bir kimsenin, müslümanlara zarar verecek bir şey yapması caiz görülmez. İmâm-ı Müslimîn (Halîfe) oian zatın da, Müslümanların, yollarından hiç birini, her hangi bir kimseye ıktâen vermesi caiz değildir. Allah indinde mes'uliyeti muciptir.
Hatta, Halîfe'nin ammenin faydalandığı gerek yakın, gerek uzak olsun -başka yolları olsa bile- caddeler ve müslümanların diğer yolları üzerine bina yapmak üzere hiç bir kimseye iktâen vermesi caiz değildir. Şayet vermiş olsa, günahkâr olur.
Keza Fırat ve Dicle gibi nehirlerde üzerinden su çekilen adaların, ıkîâen verilmesinde müslümanlara

bir zarar olmazsa verilebilir. Verilmesi durumunda zarar olacağı anlaşılır ise, verilemeyeceği gibi, o adada müslümaniar hakkında zararı icap ettirecek yapılar ve tesisler yıkılır ve kaldırılarak eski aslî haiine döndürülür.
0 Suâl buyurduğunuz, Divle Nehrinde bir köy arazisine su çıkarmak için, o arazi sahibinin Dicle de gemilerin geçtiği yerde yaptırdığı arûb denilen bentler konusuna gelince, mezkûr bendler, her ne kadar, Dicle Nehrinden geçen gemilerin geçmelerine menfaatleri var ise de, zararları da vardır. Bu nehirde, geçen gemilere zararı olan bendler yıktırılır. Gemilere zararı olan yerlere bu gibi şeylerin yapılmasına ruhsat verilmez. Bazı zamanlarda rüzgâr gemiyi kaldırıp mezkûr bentlere çarparak gemilerin parçalandığı bazı kimseler tarafından bana haber verilmiştir. Böyle bir şeyin vuku halinde, bend sahibine, o geminin kıymetinin tazmin ettirilmesi görüşündeyim. Dicle ve Fırat Nehirleri, müslümanların umumî yolu mesabesinde olduklarından, İmâm-s Müslimîn (Halife) bulunan zat, bent gibi zaruretli şeyler yapıldığını haber alınca hemen yıktırarak başka bir tarafa kaldırılmasını emreder, bunların yapılmasında büyük zarar vardır. Kim, bu gibi nehirlerde, yaptırdığı şeylerden dolayı zarar-ziyan meydana getirirse kendisine tazmin ettirilmek lazımdır. Hatta ben Dicle ve Fıratta gemilerin geçtiği yerleri araştırarak öyle bentler gördükleri zaman, hemen başka bir tarafa naklettirerek, bir daha aynı yere yapılmaması için sahibine kat'î tenbihatta ve şiddetli tehditte bulunmak üzere, mevsuk ve emin bir zatın memur edilmesinde büyük isabet ve sevap olacazı görüşündeyim.

Kanal, Ark, Kuyu Ve Nehirlerin Ve Sulardan Hisse Almanın, Faydalanmanın Ahkâmı

Ey Mü'minlerin Emîri! Birde kanalların (nehirlerin) kenarı, cadde üzerinde bulunup bazı kimselerin yerlerine ve evlerine zarar veriyorsa, o ev sahiplerinin evlerine girmek istedikleri zaman kendilerine zahmet ve meşakkat verdiğinden dolayı -bu kanallar ilk defa bir vali veya bir emir tarafından açılmış olduğu bilinsin veya bilinmesin - emîre'l - mü'minîne arz ve şikâyet edildiğinde, o kanalın toprak ile doldurulmasının veyahud bozulması caiz olup olmadığını ve bu babda şer'î hükmün neden ibaret bulunduğunu sual buyurmuştunuz. Geniş olarak izahına başlıyorum :

© Bu kanal (nehir), kadım ise, hâli üzere terkedilir. Kadîm olmayıp da bir vali veya başka birisi tarafından yaptırılmış ise, bu mes'elede mezkûr kanalın (arkın) menfaatine ve zararına bakılır. Menfaati çoksa yani faydası zararına galip ise hâli üzere terk olunur. Zararı menfaatine galip olduğu takdirde ise, iki tarafı yıkılarak doldurulup, hâk ile yeksan edilmesi için emir buyurmanız lâzımdır. Velhasıl, menfaati olan kanalın, imâm-ı müslimîn. (halîfe) olan zat tarafından yıkılmaması ve zararlı olan kanalların da yıktırılarak yerle bir ettirilmesi gerektir. Ancak, bazı kavimlerin içmesine mahsus olan kanallar, bazı kavimlere zarar, bazı kavimlere menfaat vermekte olduğundan vo hakkı şuf'a bulunduğundan ona dokunulamaz. Zarar gören'er tarafından mezkûr kanal bozulur ve doldurulursa, eski haline getirtilir ve doldurulmasını

emredenler ve bu işi yapanlar hakkında şiddetli ceza tatbik edilir. Zira, bir çok kimse buradan ortaklaşa su içmekte ve su içmek hayatın devamı için bir se bep bulunmakta olduğundan, bu su yalnız arazi sulamak için kullanılan su ile kıyas edilemez. Hatta, içme suyuna mani olanlara karşı savaşmak caiz, arazi sulanan suya mani olanlara karşı savaşmak ise caiz değildir.
Bir sudan içmekte olanlar, -arazi sulanması sebebi ile ken-dilerine zarar geldiği takdirde-, tarla, bağ, bahçe sulayan kimseleri sulamaktan men edebilirler.
• Dicle veya Fırat Nehirlerinden bir kavim ve cemaate mahsus olmak üzere açılıp alınan bir özel kanalın, genişletilip temizlenmesi İstendiği zaman, ne şekilde genişletilip temizlenmesinin lazım geleceğini sual ediyorsunuz, durum şöyledir:
Hak sahipleri tarafından temizlenmesine başlanınca, temizleme işi hangisinin arazisini geçerse o andan itibaren o kimse temizleme masrafından muaf olur. Böylece sonuna varıncaya kadar, bu şekilde muamele olunur. Yani herkes baştan itibaren arazisinin önü genişletilip temizleninceye kadar işin külfetine iştirak eder. Kendi arazisinin önünün işi bitince, bu işe kendisinin iştirak mecburiyeti de sona erer.
Bazı fâkifler buyururlar ki :
— Kanal başından sonuna kadar kazılır ve temizlenir. Bu iş bitince, harcanan bütün masraf, sulanan arazi miktarına bölünerek, herkesin hissesine ne kadar masraf isabet ederse kendisinden alınır.
Bu iki kavlin hangisini uygun görürseniz onunla amel buyurursunuz.

© Bu özel kanalın bir tarafının yıkılıp, kanalın taşmasından sahipleri korkarak bu kanalı tahkim etmek istedikleri zaman hak sahiplerinin bir kısmı bundan imtina ederse o kanalın tahkim edilmemesinde umumun zararı olursa, herkes hissesi nisbetinde mükellef olmak üzere kanalın tahkim edilmesine mecbur ediniz. Tahkim edilmemesinde umumun zararı olmadığı takdirde mecbur edilemez. Herkese kendi hissesini -kendi arazisine isabet eden yeri- tahkim etmesi emredilir. Bu kanalın sahipleri hiç bir kimseyi su içme hakkından menede-mezler. Ancak hakkı olmayan kimseleri arazi sulamaktan me-nedebilirler.

Bir kimse mülkü olan, pınar, su kuyusu, su yolu (ka-nal) gibi şeylerden yolcuların hem kendilerinin hem de at, deve ve koyunlarının içmesi için su almalarını yasakiiyamaz. Bu sudan içmek isteyenlere bir şey karşılığında satmakta caiz değildir. İçme suyu denilen şey, insanların, deve gibi dört ayaklı veya kuşlar gibi iki ayaklı hayvanların içeceği su demektir. Bu suya sahip olan kimse, arazi, tarla hurmalık ve sair ağaçlık yerlerin sulanmasında suyu vermiyebilir. Kendisinin izni olmadan bu su ile bir yer sulamak caiz değildir. İzin verirse sulamakta beis yoktur. Yalnız, bu suyu satması caiz değildir. Şayet satarsa, bu satış sahih olmadığı gibi, meçhul olup, ne miktar su alınacağı bilinemiyeceğinden, yasaklanmış olan tehlikeli bir sa-tıştır. Bu satış, gerek satıcı için gerek müşteri için. haramdır. Keza, kendi mülkü olan sarnıçta, yağmur suyu biriktirirse, bunun da satışında hayır yoktur. Belli bir miktar ile meselâ şu kadar kova su veya şu kadar gün arazi sulamak üzere belirlen-se bile bu babda

varid olan hadis-i şerifler ve Peygamber (S.A.V.) Efendimizden bize gelen haberlerden dolayı caiz değildir.
© Mezkûr suyu, testi, tulum, fıçı ve buna benzer kaplara doldurup, bu durumda elinde bulundurduktan sonra satılmasında ve satın alınmasında beis yoktur.
Keza, bir sarnıç, edinip, içine su doldurarak, o su ile hem arazi sulayıp, hem de onu satsa, bu su el altında ki su olması hasebiyle, kapların içine konulduğu gibi satışı caiz ve helaldir.
Eğer, o su yağan yağmurdan birikmişse satılması caiz değildir. Keza, bazan eksilen, bazan da artan veya hiç eksilip artmayan bir pınar veya kuyu'nun suyunun satılmasında da hayır yoktur. Hele, bu suyu, kuyuda veya pınarda bulunurken satmak caiz değildir. Zira, herkes içmek üzere o sudan alabilir. Eğer, satılması caiz olmuş olsaydı, sahibinin rızâsı olmadıkça içmek için ondan su almanın da caiz olmaması lazım gelirdi. Nitekim, bir kimse, diğer bir kimsenin tulumundan, onun izin ve rızasını almadan su alması caiz değildir. Meğer ki zaruret haline yani ölüm reddesine gelirse, o zaman izne bakmıyarak, ölümden kurtulacak miktardaki suyu zaruretten dolayı alabilir.
© Pınar, kanal, ark ve kuyu sahibi olan kimseler, bir yolcuyu bu konuda varid olan hadîs-j şeriflerden ve Peygamber (S.A.V.) Efendimize ait haberlerden dolayı su almaktan men edemezlerse de, tarla, hurmalık bağ ve sair meyva ağaçlarının sulanması için bu suyu almaktan men edebilirler. Zira. bu konuda hadis vârid olmadığı gibi, buna benzer yerlerin sulanmasına su verilmesi sahibinin zararına sebep olur. Ancak,

hayvan, sürü ve deve ve saire gibi canlıların içmesine mani olamazlar.
Bir arazi sahibi, diğer bir şahsın kanal veya arkından bir ark açarak, bu suyu kendi arazisine götürüp onu sulasa, daha sonra da birbirleri İle münazara ederek, keyfiyeti size arzey-lemiş olsalar, mezkûr kanalın sahibi için hükmedip, zorla suyunu alıp haksızlık eden kimse men buyurulmaz mıydı? Haksızlık eden kimse, o suyu, diğer kimsenin gerek nehir, gerek ark, gerek pınar, gerek kuyu ve gerek sarnıcından aktırsın, her halükârda haksızlıktan men edilmesi lazım gelir. Çünkü, bu şekilde su alıp tarla ve ağaçlıkların sulanması, su sahibinin hayvanlarının içmesine su bırakmayıp onların telef olmasına sebep olur. Lâkin bu sudan hayvan sulamak su sahibine zarar vermez. Nitekim, bu suyun böyle bir kanal veya arkla gasbedilmesi, sahibinin herk ve ziraat arazisi ile, hurma ve sair meyve ağaçlarının sulanmasına mani olursa da, bu suyun İçilmesi bunların hiç birisine mani olmayacağı gibi su sahibine de zarar vermez. Bu konuda varid olan hadis-i şerifleri ve sahabeye ait haberleri size tafsilatlı olarak arz ve beyan ediyorum. Hangisinin senedini kuvvetli görürseniz tercih edip alınız ve onunla ameî ediniz.
® Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ bize, A m r b. Şu a y .b ' dan, o da babasından, o da dedesinden şöyle dediğini nakletti :
— Abdullah b. Ömer (R.A.)'in kölesi, kendisinden şu şekilde izin istemişti :
«Bana aid olan sudan, tarlalarımı, hurmalık ve sair bahçelerimi suladıktan sonra, kalan fazla suyu benden 30 bin dirhem'e satın almak istediler. İzniniz ve

iradeniz olursa fazla kalan suları satıp köle ve saire satın alarak işinizde kullanıp, yardım edeyim.»
Abdullah b. Ömer (R.A.) ona şu cevabı yazdı :
«Mektubunuzu aldım ve manasını anladım. Fah r-i Alem (S.A.V.) Efendimizden «Her kim suyun fazlasını, otları sulamak için men ederse, kıyamet gününde C e • nâb-i Hakkın fazlından ve kereminden mahrum olur.» buyurduğunu işitmiş olduğumdan, mektubum sana ulaşınca, hurma, ekin ve diğer arazilerinizi suladıktan sonra, kamşularından sana en yakın olanların su ihtiyaçlarını gideresin. Vesselam.»
© Cerîr b. Osman el-Humsî bize Z e y d b. Hıbbân eş-Şer'î[90]'nin şöyle dediğini rivayet etti :
— Bazı salih zatlar arasında, bizden bir zat da, Rum toprakları tarafında İken, bazı kimseler gelerek, çadırlarını kurdukları yerin etrafında, hayvan otlatıyorlardı. Bizden olan zatın onları kovması üzerine, orada bulunan Mücahirînden bir zat, kendisini neh-yetti ve azarladıktan sonra şöyle buyurdu :
— « F a h r - i Âlem (S.A.V.) Efendimizle, üç gazvede bulundum. Her defasında «İslâm üç şeyde ortaktır. Yani: Bir kimse diğer bir kimseyi üç şeyden men edemez. Birincisi, hüdayi nabit olan otlak, ikincisi: Su ve üçüncüsü : Aîeş'tir.» diye buyurduklarını İşittim» demesiyle mer'adan men eden kimse, F a h r-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin zikrini işitince, hemen kalkıp, men ettiği kimsenin boynuna sarılarak kendisinden özür dilemiştir.
0 A 1 â b. K e s î r' in bize İmâm-ı 'M e k h û I '-âen rivayet ettiğine göre :

Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— «Üç şeyi men etmeyiniz : Mera (ot), su, ateş. Zira, buniar kuvvetli olasılar için meta, zayıf olanlara da kuvvettir.» buyurmuşlardır.
9 Muhammed b. İshâk'in bize Abdullah b. Ebû Bekir vasıtası ile A m r e ' den rivayet ettiğine göre :
Mü'minlerİn annesi Hz. Âişe-i Sıddîka (R.A.) şöyle buyurmuştur:
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, suyun satışını yasaklamışlardır.
En doğrusunu Allah bilir amma, bu hadis-î şerifin manası İhraz edilmeden (kaplara konup el altına alınmadan) önce (yani tabii halinde bulunan) suyun satışını mendir. Suyun ihrazı ise ancak kaplar ile olur. Kuyu ve havuzlarda muhafaza edilmesi, ihrazdan sayılmaz. Onun için kuyu ve havuzlardaki suyun satılması caiz olmaz.
Hasan b. U m â r e ' nin bize A d i y b. Safa i t'ten onun da E b û H âz i m ' den onun da E b û H u r e y r e (R.A.) den rivayet ettiğine göre Peygamber (S.A.V.) Efendimiz şöyle buyurmuştur:
— «Otların telef olmasından korkulduğundan dolayı, sizlerden hiç bîr kimse (içme) suyu (nu) katiyyen men etmesin.»
Bildirilen hadis-i şeriflere dayanarak, kanal, nehir, kaynak, pınar, kuyu sahipleri ihtiyaçlarından fazla olan sularını yolcu ve misafirin veya yük ve binek hayvanlarının, devenin, koyunun içmesini yasakladıkları ve su içmedikleri takdirde helak olacakları anlaşılınca silahla savaş edip, ölümden korunacak kadar su alınmasını arkadaşlarımızdan Hanefî fâkih ve imamları caiz görmüştür. Fakat, ölüm korkusu olsa

bile, yiyecek maddelerini silahla savaşarak almaya cevaz vermemişlerse de, zor kullanarak ve gasp yolu ile alınmasını caiz görmüşlerdir Hatta su kablar-da olsa bile zaruret halinde (ölüm korkusu olunca), sahibinin ihtiyacını karşılıyacak miktardan fazlasının alınması için -ölürn korkusu olduğu taktirde- men eden kimselere karşı savaşmak caizdir dediler. Bu babda, H z. Ömer (R.A.) den rivayet edilen şu hadîs-i şerife istinad ederler:

— «Seferde olan bir kavim, yolculuk sırasında uğradıkları bir yerin halkına : Bize su kuyusunu gösteriniz dediler. Onlar göstermedi. Bunun üzerine : Şiddetli susuzluktan hayvanlarımız da, biz de helak olma derecesine geldik. Bize suyu gösterin.» diye her nekadar durumlarını beyan edip rica etmişlerse de, onlar ne suyun yerini gösterdiler ne de bir kaç kova su verdiler. Bu durumu, daha sonra seferden dönünce H z. Ömer {R.A.) e arzedip anlattıkları zaman :

— Size bu muamelede bulundukları için, niçin kendilerine karşı silahla harp etmediniz? buyurmuştur.

9 Dicle, Fırat ve bu İki nehre benziyen büyük nehirlerin hepsi ile dereler bütün müslümaniarın müşterek malıdır. Bunun için hem kendilerinin ve hemde davar, sığır ve saire gibi bütün hayvanlarının su hakkı vardır. Bu haktan hiç bir kimse kendilerini men edemez. Her kavim arazilerini, hurma ağaçlarını ve diğer meyva ağaçlarını ondan sulayabilirler. Bundan bir kimseyi men edip, bir başkasına tahsis etmek caiz değildir. Bir kimse

Dicle ve Fırat gibi büyük nehirlerin birinden, kendi arazisini sulamak için ark açıp, bir kanalla su almayı isteyince, duruma bakılır, eğer kanalla alacağı su, nehre zararlı olur yani suyunu azaltıp da, başka kimselere zararı dokunursa, bu kanalı açmaya hakkı yoktur. Bu kanalı açmaktan hükümet tarafından men edilir. Bu kanalın açılıp, büyük nehirden su alınması kimseye zarar vermiyorsa, açılması men edilemez.
DİcIe ve Fırat gibi menfaati umuma ait olan büyük nehirler, temizlenmeye muhtaç ise veyahud taşkının zararlarından dolayı etrafının ıslahına lüzum görülürse, bu işler, Müslümanların İmâmı tarafından yaptırılır. Zira, büyük nehirlerin hükmü, belli şahıslara ait olan, özel nehirler (kanallar) gibi değildir. Nitekim özel kanal (nehir) sahiplerinden birisi, arazisini satacak olursa, mezkur kanalın diğer sahipleri şuf'a davası açabilirler. Keza, bu özel kanalda hakkı olmayan bir kimse, o kanaldan arazisini sulayacak olsa, kanal sahipleri kendisini men edebilir. Lâkin Dicle ve Fırat Nehirleri bu kabiiden olmayıp, herkes onlardan arazisini sulayabilir. Üzerinden gemiler geçer. Bunun içindir ki, bu gibi nehirlerde şuf'a hakkı yoktur. Çünkü, hakk-ı şürb, hiç bir kimseye mahsus olmayıp, umuma aittir.
• Bir kimse, Fırat veya Dicle'nin kenarında, sulamak için ihtiyacı olanlara su satmak maksadiyle, bir yer edinip su yolu yapsa, İhtiyaç sahiplerinden alacağı bedele mukabil onlara her hangi bir şey satmadığı gibi bir arazi de icara vermediğinden, alacağı bedel karşılıksız kalacağı için, caiz görülemez lakin, bir kimse, bir tarlasını deve ve sair hayvanları koymak üzere aylık belli bir bedel konuşularak, başka bir

kimseye vermiş olsa, bu caizdir. Zira, bu şekilde, belli bir iş için tarlasını icara vermiş olur. Bir kimse, bu arazisinden bir parçasını deve ve sair hayvanları konaklatmak üzere icarlamış olsa yine caizdir.

Bir kimse bu nehirlerin kenarında bulunan ve kendi mülkü olmayan bir arazinin ,-hayvanları sulatmak ve ikâmet ettirmek gibi- menfaatini kendisine hasr ve tahsis etmiş olsa, bu caiz görülemez. Bu yeri hiç bir kimsenin hakkı olmayan, herkesin İs. tifadesi mubah olan yerde bulunduğundan dolayı -ücretsiz olarak- kendi menfaati için alıp kullanmış ise, toprağın mülkiyetine hiç bir kimse sahip olmamakla beraber, İmâm-ı Müslimîn tarafından, kendisine temlik olunmamışsa, gerek intifa' ve gerek icar muamelesinden ve kuyu kazmak veyahud oraya başka bir şey yapmaktan men edilir. Bu arazi kendisinin mülkü olup müs-iümanlar oradan geçerken nehirden su almak isterler, tarla sahibi da kendilerini men ederse, İmâm-i Müs'imân olan zat (halîfe) bu hususu inceler. Eğer Müslümanlara, bu nehirden su almak için, bu tarladan başka yol yoksa, srazi sahibi kendilerini men edemez. O yerden, ücretsiz ve İzinsiz geçerler. Çünkü herkesin, mezkur sudan içme hakkı vardır. Bunun için hakkı şufayi men edemez. Eğer su almak için başka yol varsa, kendilerini oradan geçmek-ten men
edebilir.

Fsı-at ve Dicle gibi nehirlerin kenarında bir yer temin ederek, icara verilmesi caiz değildir. Meğer ki, bu toprak kendisinin olsun veyahud dilediği snda_ tasarruf etmek üzere, İmâm-i îVîüsümîn tarafrndan kendisine verilmiş olsun. Zira, Fırat ve Dicle Nehirleri

bütün Müslümanlar içindir. Bunlar bütün Müslümanların müşterek malı olduğu için, üzerlerine böyle bir şey yapmaya hiç bir kimsenin hakkı yoktur. Ancak yaptırdığı şeyi, umum için yaptırmış olursa o takdirde caiz olur.

© Bir köy veya mahalle halkı kendi nefisleri ve hayvanlarının sulanması için bir yer edinir ve su yolu (tesisi) yapmış olurlarsa, oradan başkalarının istifade etmesini yasakliyamazlar. Eğer başkalarının o yerden su almalarından ve develerle sair binek ve yük hayvanlarının orada kalmalarından kendilerine zarar gelirse, men edebilirse de, zararı olmayan diğer hayvanlarla kendilerini, içmekten asla men edemezler.

O Ey IVîü'mînierîn Emîri! Birde, bir kimsenin özel su kanalı (veya sarnıcı) olsa, onunla ekinlerini hurma ağaçlan ile diğer meyve ağaçlarını suladığı sırada, bu kanalın bir tarafı bozularak, su kaşkasının arazisine aksa ve onun arazisine akması bu araziyi basarak zarar vermiş olsa, bu zararı ödemesi lazım gelir mi? diye soruyorsunuz.

Cevap şöyledir: Kanalı, kendi mülkünde tasarruf ettiğinden yaptığından dolayı kanal sahibinin bu zararı ödemesi lazım gelmez. Keza, sulanan araziden sızıntı meydana gelip, diğer bir araziye sirayet etse ve bu araziye zarar verse yine İlk arazilin sahibine bu zararı ödemesi lazım gelmez. Ancak, sahibinin ara-
ziyi sızıntı ve su baskınına karşı tahkim etmesi ve koruması gereklidir.

Bir iimsenin zarar vermek maksadiyle, sahibi müsiü-man olsun veya zımmi bulunsun her hangi bir araziye su salması caiz değildir. Zira, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, bir başkasına zarar vermeyi yasaklamış ve :

— «Bir nijüslümana veya gayr-J müslime (zımmîye) kasten zarar veren mel'ûndur.» buyurmuştur. H z. Ömer (R.A.) de, Âmiii (valisi) bulunan, Ebû Ubeyde (R.A.) ye gönderdiği bir mektupta kendisine :

«Müslümanların, zımmîîerden ve zulüm etmelerine mani emretmiştir.

0 Kanal sahibi olan kimsenin, kanal komşularına zarar vermek ve ekinlerini telef etmek kastiyle açacağı yani bu ni-ystle su salacağı anlaşılırsa, onlara zarar vermekten men edilir. Kanaldan su başka araziye akar ve orada balıklar toplanırsa bu balıklan kim tutarsa, tutana ait olur. Arazi sa'hibine bir şey verilmez. Balık diğer av 'hayvanları gibidir. Şu kadarı var ki, arazi sahibi tekrar gelip, oradan balık avlamasını yasaklıyabilir. Fakat buna rağmen tekrar gelip balık tutarsa, balıklar yine tutana aittir. Arazi sahibine birşey vermesi gerekmez. Lakin, arazi sahibi tarafından kurulan tuzak ve sair av aletleri ile kaçması engellenen ve elle tutulabilen avlar arazi sahibinindir.

@ Bir kimsenin mülkü olan kanalın mecrası, diğer bir kimsenin arazisinde olsa, bu arazinin sahibi, kanalın kendi arazisinden yani tarlasından akmasına mani olmaya kalkamaz. Eskiden olduğu gibi, o araziden akmaya devam etmesi lazımdır. Zira, bu mecranın (suyun geçtiği yer) kanal sahibinin elinde olması, kanalın kendisinin olduğuna kâfî bîr delildir.

Şayed, bu mecra değilse ve dava sırasında bu kanal akma-makta ise, kanal sahibinden, bu kanalın kendisinin mülkü olduğuna dair delil taleb edersiniz. Müddeî, delil getirebilirse, kanalın kendisine ait olduğuna hükmedersiniz. Kanalın aslının mülkiyetinde olduğuna şahid getiremez de, bu kanalın ihtilaf konu

su olan mecradan kendi arazisini sulayacak yere kadar suyu akıtmakta olduğuna ve bu su ile kendi arazisini suladığına delil getirirse, o şekilde kendisi için hükmediniz. Yani, bu kanaldan kendişine sadece sulama hakkı veriniz. Bu kanalın etrafındaki yerler yani kanalın setleri ve temizlendiği zaman çamur ve sairenin atılacağı yerler de kanala aittir. İş bu mes'elede, müddeî olan kanal sahibinin, bu kanalı temizleyegelmekte olduğuna deliller şahidlik ediyorsa, kanal sahibi temizlemek İçin geldiği zaman kanalın geçtiği diğer arazinin sahibi kendisine mani olamaz. Ayrıca, bu kanalın temizlenmesi ve kazılmasından çıkan toprağı, arazi sahibine zarar vermemek üzere bu nehrin iki tarafına atar. Binaenaleyh, bu kanal, bu mecradan akarak, kanal sahibinin tarlasını suladıktan sonra, diğer bir tarlaya akageîmekte iken, bu yerin sahibi, akmasına mani olma'k isterse, kanal sahibi de bu kanalın asimin kendisinin olduğunu delil getirerek isbat ederse, kendisi için hükmoiunur. Yani suyun o tarlaya akmasına mani olunmaz.
S Bir kimse, diğer bir kimsenin tarlasında izni olmadan kanal, ark veya kuyu kazsa; arazi sahibi kendisini men edebilir. Ayrıca, kazdığı çukurun doldurulmasiyle eski haline getirilmesine, kazan kimseyi mecbur edebilir. Bu kazı, kazılan araziyi zarara uğratmış ve bozmuş ise, kazan kimse bu yerin noksanını tazmin eâer.
Bir kimsenin, bir su yolu olduğu halde, başka bir kimse gelip, bu su yolunun üst tarafında veyahud alt tarafında diğer bir su yolu kazarak; önceki kanalın altından veya üstünden su akmasına sebep olmuş olsa ilk su yolunun sahibi, kendisini men edebileceği gibi yine toprak İle doldurarak, aslî haline döndürmesi için

kendisini icbar edebilir. Hatta kazmak üzere kendisine İzin vermiş olsa bile, sonradan isterse yine men edebilir. izin vermiş olmasından dolayı, kazan kişiye hiç bir ç-ekilde tazminat gerekmez. Meğer ki, kendisine muvakkaten yani belli bir müddet ile mezkur su yolunu kazıp, faydalanması için ruhsat veripde, daha sonra, belli edilen zaman gelmeden önce, men etmeye kalksa, men edebilir. Lakin, bu su yolunda bina yapmış ise kıymetini tazmin etmesi gerekir, kazının kıymetini tazmin etmesi gerekmez.
9 Ey Mü'minSerin Emîri! Kırlarda, arazinin sulanması, İnsanlarla hayvanların su içmesi için açılan kuyu, kanal ve pınarların etrafındaki arazilerin ne kadarının harimi olacağının beyan edilmesini irade buyurmuştunuz. Bu husustaki mes'eielerin izahına başlıyorum :
Bir kimse müslümanın veyahud muahid olan zımmînin mülkü ve hakkı olmayan, mubah bir yerde bir kuyu kazmış olsa, bu kuyu hayvanların sulanması için kazılmışsa, o kuyunun etrafından 40 arşın yer, kuyuyu kazan kimsenindir. Bu kuyuya «Bi'r-i Atn» denilir. Eğer kazılan kuyunun suyu, deve vasıtasiyle çıkarılarak ondan ekin sulanırsa, o kuyuya «nâdıh» denilip, etrafından 60 zira' bu kuyunun harîmi olarak sahibine verilir. Velhasıl bir kimsenin hayvanatın sulanmasına mahsus olup, ekin sulanmayan kuyuya «bi'r-i afn», deve vasıtasiyle ekin sulanan kuyuya «bi'r-i nâdıh» tesmiye kılınmıştır.
Bu konuda varid o!an, ehâdîs-i şerîfe-i nebeviyyeyi de beyan edeyim :
© Hasan b. Umâre'nin bize İmâm 2 ü hr î' den rivayet ettiğine göre,

— F a h r - i Âl e m (S.A.V.) Efendimiz, şöyle buyurdular:
— «Su gözü yani pınarın harimi beş yüz, bi'r-i nâdth'in harimi altmış, bi'r-i atn'ın harimi hayvanatın durup içmesi için kırk zira' dır.»
9 İsmail b. Müslim'in İmâm Hasan-ı B a s r î' den rivayet ettiğine göre, F a h r-i Âl e m (S.A.V.) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:
— «Bir kimse bîr kuyu »kazmış olsa, hayvanlar için o kuyunun etrafından kırk zira' kendisine verilir.»
9 Eş'as b. Sevvâr bize İmâm-ı Şa'bî'-nin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— «Kuyunun harîmi, buradan ve buradan (dört bir taraftan) 40 zira' olup, kazan kimseye veriiir. Başka bîr kimse harî-mine giremez ve suyundan alamaz.»
9 Ben de, yer yüzüne taşıp akmayan kanallara, kuyunun harîmi gibi kırk zira' harîm takdir ederim.
Kazılan şey, gerek kuyu olsun, gerek pınar veya kanal olsun, geçen tafsilat gibi harîm olan miktar zira', yüz ölçümleri kazılan şeylere tabi olarak kazan kimsenin olur. Onun için, başka bir kimsenin mezkur, kuyu, kanal veya pınarın harîmi itibsı olunan araziye dahil olması, harîmin içinde kuyu, veya sair çukur kazması memnu'dur. Şayet, kazmış olursa, kazdığı kuyu onun olamaz, yani onda hakkı yoktur. İlk kuyu veya pınarın sahibi onu men ederek, kazdığı çukuru doldurarak, aslî haline döndürmesine icbar eder. Çünkü, o kuyu ve pınarın harîmi olan belli zira' yüzölçümündeki arazi kendisinin olduğu için, sonraki şahsı (ikinci adamı) men eder. İşte bunun için mezkur yerde, ikinci bir kimse gelip, bina inşa eylese veya ekin ekse veyahud diğer bir şey yapsa, birinci kimse kendisini men eder.

Birinci şahsın kuyusunda hasar meydana gelirse, ikinci şahsın tazmin edip, ödemesi lazım gefir. İkinci kuyunun kazılması sebebiyle meydana gelen her türlü zararı, ikinci kimse tazmin eder. Zira, zikri geçen ikinci şahıs, kazdığı kuyuyu mülkü olmayan bir yerde açmıştır. Bunun gibi kazılarda, önce kazılan şeye bakıp, kendisine zarar vermeyecek miktarı hesap ederek harîmin sonundaki yere getirmelidir. Su kanaldan taşıp çıkıp, yer yüzünde akarsa, o şekilde bir kanal itibar edilerek^ kendisine kanal harîmi gibi arazi terk edilmesi reyindeyim.
@ İkinci şahıs, birinci şaftsın kazdığı kuyunun harîmi haricinde ve ona yakın olarak bir kuyu kazması sebebiyle evvelki kuyunun suyu çekilip, kalmazsa ve suyun bitmesine İkinci kuyunun sebep olduğu tahkik neticesinde anlaşılırsa bile, ikinci şahsa bir şey lazım gelmez. Çünkü, ikinci kuyuya birinci kuyu gibi etrafından harım verilir. Birinci kuyunun hakkı ne ise keza, ikinci kuyunun da o kadar hakkı vardır. Pınarın hükmü de kuyuların hükmü gibidir.
® Hasan b. U m â r e ' nin bize Z ü h r î vasıtası ile Saîd b. Müseyyib' den rivayet ettiğine göre :
© H z. Ömer IRA.) şöyle buyurmuştur:
— «Bîr kimse, arz~i mevaîı ihya ederse, o arazi kendisinindir. Muhtecir için üç sene sonra hak yoktur,
6 H z. Ömer (R.A.), bu hükmü «bir kimse üç sene sonra hak ihticar edip, amel eylemese hakkı kalmaz.» diye vârid olan hadîs-i şerîfden çıkarmıştır. Muhtecir demek, mevat arazinin etrafına sed çekerek, başkalarının girmesini yasaklayan kimse demektir. Yalnız, üç seneye kadar imar ve ihya edemezse bile hak kendisinindir. Üç sene geçtiği halde ihya ve imar

edemezse, o mala sahip olmakta herkes eşit sayılır, Çünkü o, araziyi işle-miyerek vazifesini yapmamıştır.
0 Muhammed b. İshâk bize E b û Bekir b. Muhammed ile Amr b. Hazm'in şöyle dediğini nakletti :
— «Üstadımdan a'tân nedir- diye sorduğum zaman : «Cahiliyette olan a'tân ellişer zira' idi. Daha sonra İslâm gelince iki kuyunun arası en az elli zira' itibar kılındı, yani beher kuyu için etrafından 25 zira' takdir olundu.» buyurdular.
@ Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Ş u a y b bize babası vasıtası ile dedesinin şöyle dediğini nakletti:
— Bir kimse kuyu kazsa, mez'kur kuyuyu çevreleyen etrafından 50 zira' kendisine verilir. Oraya başka bir kimsenin girme hakkı yoktur.
© Kays b. e r - R e b i' bize Bilâl b. Yahya e 1-A b s î vasıtası ile ve merfûan Peygamber (S.A.V.) Efendimiz in şöyie buyurduğunu rivayet etmiştir :
— «Ancak üç şeyde koru vardır. Birincisi kuyu (ki daha önce beyan edildiği gibi, etrafında hayvanlarım durup su içmesi için bir miktar arazi harîm olarak verilir ki ona hiç bîr kimsenin girme hakkı yoktur.) İkincisi : Mubah nebatlardan meydana gelen mer'alara bir kimse atını bağlayınca, atın yetişebildiği' yer kendisi için harîm itibar olunur. Üçüncüsü : Bir köyün veya bir cemaatin oturdukları yerin dairesi kendileri İçin harîm itibar kılınmıştır.»
• Muhammed b. İshâk'm bize merfu'an haber verdiğine göre Peygamber (S.A.V.) Efendi-m i z şöyle buyurmuşlardır:
— «Bir deredeki su, insanın ayak topuklarına yetişecek kadar derinlikte olursa, üst tarafında oîan

arazi sahipleri o suyu tutup hapsederek alt rafındaki arazi sahiplerini mahrum etmeye hakları yoktur.»

@ E b û b. A b d u rr a h m a n ' in U m e y s ' in bize Kasım şöyle dediğini nakletti :

— Derenin alt tarafında bulunanlar içmeleri için kifayet edecek miktar su alıncaya kadar, yukarı tarafta bulunanlara emîr hükmündedirler.»

Q Ebû M a'ş e r'in bize bazı şeyhlerinden rivayet ettiğine göre :

Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, yağmur sularından birikip akan sular da insanın topuklarına kadar çıktığı takdirde üst tarafta olan kimse o suyu alt tarafta bulunan komşusundan men eylememesi lüzumuna hüküm buyurmuşlardır.

Mer'alar Ve Çayırlarla İlgili Hükümler

Bir köy halkı, hayvanlarım otlatmak ve kendilerine lüzumu olan odun ve mahrukatı kesmek üzere, bir yerin kendi mer'aiarı olduğu herkesçe bilinse, bu mer'a hali üzere kendilerine terk olunur. Aralarında alıp satarak ve miras yolu ile intikal eder. Herkes kendi mülkünde ne şekilde tasarruf eylerse, mer'alarda da o şekilde tasarrufta bulunurlar. Ancak, İçinde bulunan hüdayi nabit otlardan yayılan hayvanları ve suyunu içmekten hiç kimseyi men edemezler. O mer'ada hayvanların otlaması, ve gerek kendilerinin içmesi, gerek hayvanlarını sulamaları herkese mubahtır. Ancak, orada bulunan suyu, arazi sahiplerinin rızası olmadan, kendisinin başka bir tarlasına sevketmeye hiç bir kimsenin hakkı yoktur. Çünkü, daha önce

zikredildiği gibi hayvanların ve insanların içmeleri ve faydalanmaları ekinlerin sulanması gibi değildir.
Hiç bir kimsenin, başka bir kimsenin mülkünde, izni olmadan bir çimenlik yetiştirmeye, kuyu ve kanal açmaya ve ziraat yapmaya hakkı yoktur. Arazi (mer'a) sahibi olan kimse, bunlardan hepsini yapabilir. Sahibinin ektiği duvar ve sair şeylerle etrafını çevirdiği mer'ada başkasının hayvan otlatmaya hakkı yoktur.
Bu arazide sadece, hüdayı nabit nebatlar, çayır ve çimenlik varsa, gerek sahibi bulunan kimse gerek başka kimseler otlarında ve suyunda müşterektirler yani eşit hakka sahiptirler.
9 Ancak, ormanlar hüküm bakımından, mer'alar gibi değildir. Yani hiç bir kimse, başkasına ait olan orman, meşelik veya sazlıktan İzin almadan odun ve saire kesemez. Şayet keserse tazmin eder. Lakin mezkur ormandan balık yahut kuş yahut sair hayvanları avlarsa, bunlar kendisinindir. Onlarda koru sahibinin hakkı yoktur. Zira, bu gibi avlar ağaçlık sahibinin mülkiyeti altında değildir. Nitekim bir kimse, başka bir kimsenin evinde veya bahçesinde, vahşi hayvanlardan veyahud da kuşlardan birini avlarsa, keza bu av kendisinindir. Ev veya bahçe sahibinin o avda hiç bir hakkı yoktur. Şu kadar ki ev veya bahçe sahibi, avcıyı evine veya bahçesine girmekten men edebilir. Lakin, İzni olmadan girerse kötülük etmiş olmakla beraber, vurduğu şey yinö kendisinindir. Mezkur ev veya bahçe sahibi, bu avı, ev veya bahçesine her hangi bir yolia kapatıp hapsetmişse, bu avun vurulmadan tutulması kabil değilse, bir yere kapatılmamış olan av hükmündedir. Bu av, avlanmadıkça satışı caiz değildir. Onun için o avı her kim avlamişsa ona verilir.

Eğer, avlanmadan bu avın elle alınması mümkün ise, o av hayvanını oraya [havuza ve sair yerö) kim kapatmışsa (hapsetmişse) yani kim kaçmasına mani olmuşsa ona verilir. Diğer bir kimse gelip te bu avı alırsa, kıymetini zamin olur. Bir yere ka-patıılp kaçması engeilenmiş olan av hayvanlarını, bu halde iken satmak caizdir. Sahibi bunları satabilir. Zfra kap içine alınan su gibidir. Yani kaplara alınıp ihraz edilen suyun satışı caiz olduğu gibi bir yerde toplanıp tutulan av da muhrez olduğundan [el altında bulundurulduğundan) alış - satış caizdir.
© Bir kimse sığırlarını götürüp, diğer bir kimsenin mülkü olan ormanda -otlakta- otlatması caiz değildir. Otlatması do-layısiyle bozduğu ve noksanlaştırdığı şeyleri tazmin eder. Nitekim sahibi tarafından o ormanda bulunan kamışın satılması veya başkasına icara verilmesi caizdir. H z. Ali, Mersa Adası namiyle anılan kamışlığı 4000 gümüş dirhem bedel ile ahalisine icare edip, bu hususta meşin üzerine bir senet (mek-tup) yazarak, kendilerine verdiği buna delildir. Mezkur ada, satılması ve satm alınması caiz olmayan şeyler kabilinden olmuş olsaydı icara verilmesinin de caiz olmaması gerekirdi. Zira, hü-dayı nâbit olan mer'aların satılması ve icara verilmesi caiz değildir.
Bir köy ahalisinin, çayır ve çimenlik olarak kendi mülkleri dahilinde, bu meradan başka dağ ve ovada diğer mer'alan, odun ve diğer mahrukat kesmek için ormanları olmadığı için herkese, hayvan otlatmak ve odun kesmek için izin ve ruhsat verirlerse ve bu durumda herkes tarafından hayvan otlatmaya ve odun kesmeye hücum ediierek, daha sonra kendilerinin ve hayvanlarının zarara uğrayacağını anlarlarsa,

otlatmak ve odun kesmek isteyenleri men edebilirler. Ancak, etraflarında bir kimsenin mülkü olmayan diğer mer'alan ve odun kesecek yerleri bulunması halinde, önceki mer'adan ve odunluktan hiç bir kimseyi men etmeleri caiz değildir.
9 Ebû İshâk eş-Şeybânî'nin bize B i ş r b. Amr es-Sekûnî vasıtası ile Ebû Mes'ud e I - E n s â r î veya S eh I b. Hanîf den rivayet ettiğine göre :
Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz Medine hakkında :
— «Medîne-i Münevvere, hem harem ve hem de müemmen bir mübarek yezdîr.» deyip, bunu üç defa tekrar buyurmuşlardır ki Medine'den odun ve nebatatı kesip kopartmamak ve etrafında hayvan avlamamak lazım gelir.
<B Mâlik b. rek buyurdu ki :
€ n e s , bir hadis-i şerif rivayet ede-
Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Medîne-i Münevvere'nin 12 mil uzağında olan yere kadar etrafından hayvan avlanmasını tahrîm buyurmuşlardır.
Bazı âlimler, mezkur hadis-i şerifi şöyle tefsir eylemişlerdir: İnsanların o zaman en mühim gıdası süt idi. Bunun için, mer'aya ihtiyaçları, oduna olan ihtiyaçlarından daha fazladır. Bundan dolayı, otların mer'a olmak üzere terk edilmesi emir buyurulmuştur.
Odun ve diğer mahrukat, bir kimsenin mülkü olan mer'a ve çimenlik dahilinde ise, mâlikinin izni olmaksızın diğer kimselerin ondan odun kesmesi caiz değildir. Şayet bir kimse, bu odunu kesmişse, sahibi için kıymetini zâmin olur. Mezkur odunların bulunduğu mahal hiçbir kimsenin mülkünde değilse, herkesin oradan odun toplamasında beis yoktur. Bir

malikinin bulunduğunu bilmeyince, keza, odun toplanmasında beis yoktur. Keza, dağlarda, derelerde, mer'aiarda, -hiç bir kimse dikmeden- hü-, dayî nâbit olan ağaçların, b'ir sahibi olduğu, bir kimsenin mülkü içinde bulunduğu bilinmedikçe, meyvelerinden yemekte ve ondan alıp yakmakta da beis yoktur. Keza, dağlarda, ağaçlık yerlerde, bulunan bal da bu kabilden olup onu yemekte de, hiç bir beis yoktur. Çünkü, dağlardaki bal, elbette hiç bir kimsenin malı değildir. Her hangi bir kimsenin malı olan bal, kovanlarda ihraz olunagelrnektedir. Böyle el altına alınmamış bal ise, ağaçlık ve meşelik yerlerde bulunan kuş yavruları ve yumurtaları hükmünde olup, mubahtır.
® Bir kimse, kendi arazisindeki hüdayî nâbit otları yaksa bu ateş sirayet ederek bir.başkasının malı da yansa, arazi sahibine tazminat lazım gelmez. Zira, hiç bir kimse kendi arazisinde ateş yakmaktan menedilmiş değildir. Nitekim, kamışlık ve orman sahibi kamışını yaktığı sırada, bir başkasının malı da yansa, kendisine tazmin lazım gelmez.
Bir kimsenin arazisini sulaması sebebiyle, başkasının arazisini su bassa, -geçen mes'elede olduğu gibi- keza tazminat lazım gelmezse de, komşusuna ve civarında olan 'kimselere zarar ve eziyet vermek kastı ile, bu gibi sebep ve vasıtalarla, bilerek arazisini suya bastırmak veya ekinini yakmak Müslüman için hiç bir şekilde caiz değildir.
© H i ş a m b. S a î d ' in bize Z e y d b. E s -I e m'den,
Onun da babasından rivayet ettiğine göre:
— Bir gün Hz. Ömer (R.A.) in huzurunda iken, mu-valisinden birisini Hecr isimli yere tayin etti. Kendisine şu vasiyette bulundu: (İsmiyle hitap ederek, «Ey

Huney!) Halka zulmetmekten ve mazlumun bedduasını almaktan sakın, ki onların duası Allah indinde müstecaptır. Geçim ve idareleri, ganimet mallanndan alacakları hisseye veyahud bir kaç adet koyunlarının iradına münhasır olanların hallerine, ayrıca bak. Su ve mer'alan, hiç bir kimseye zabtettirme ve tahsis eyleme. Hz. Osman b. Affan gibi zengin olan zatlara hasr-i nazar etme. [Onların sürülerini o mer'alardan men edebilirsin.) Zira bunlar gibi zenginlerden olan zatlar, kırlardaki hayvanları telef olsa bile Medine'deki hurmalıklarına, ekinlerine, mal ve sairelerine müracaat edip geçimlerini sağlayabilirler. Lakin, maişetleri yalnız hayvanların gelirine veyahud ganimet mallarına münhasır olanlar, çaresizliğe duçar oldukları zaman «Ya Emîrel - Mümînîn! Yâ Emîre'I-Mü'minîn!...» diye nida ederek yanıma gelirler. O zaman, kendilerine arız olan musibetin define çalışmak lazım gelir. Onlara altın ve gümüş vermekten, suyu ve hüdayı nâbit olan mer'ayı göstermek daha kolaydır. Tekrar tekrar Cenâb-ı Allah'a yemin ederim ki, elimizdeki beldeler onların beldeleridir. Gerek cahiliyette, gerek İslâmiyette onu korumak için savaştılar ve müdafaa ettiler. (Sözün burasında H z. Ömer (R.A.) : «Sizin, melekleri ve Peygamberleri Tanrılar edinmenizi de emretmez. Ya size, sîz müslümanlar olduktan sonra, hiç kâfirliği emreder mi?»[91] mealindeki ayet-i kerîmeyi okuyarak): Ben sizi, cebredici, zorlayıcı \/e emir olarak göndermiyorum. Herkes size uysun ve siz onların hidayetine vesile olasınız diye göndermiş olduğumu bi-liniz. Müslümanlara haklarını veriniz ve onlara zarar

vermeyiniz ki fenalığa sapmayalar ve aleyhinizde ayaklanmaya cesaret et-meyeler. Şikayetleri için kapılarınızı her zaman onlara açınız, kapatmayınız ki, onlardan kuvvetli olanlar, zayıf olanları ezmesinler. Kendilerinden fazla bir şey almayınız. Hepsini indinizde eşit tutunuz ki, birbirlerine düşürmeyesiniz. Onlarla birleşip küffarla savaştığınız zaman kendilerine tahammüllerinden ziyade teklifte bulunmayınız. Onları yaralanmış görürseniz kendilerini terk etmeyiniz. Zira bu, düşmanlarla cihadda daha müessir olur.
Ey insanlar! İşte sizi şahid tutuyorum ki, memleketlere ve şehirlere gönderdiğim emirleri ve valileri, ancak herkese diyanetini öğretmek, gammet maîiarım aralarında taksim etmek, aralarında vuku' bulacak münazaalarda hakimlik etmek için ve müşkül gördükleri hususları bana bildirmek üzere gönderiyorum. Başka bir şey için göndermiyorum.» dediğini işittim diye H z. Zeyd b. Eşlem nakil buyurmuşlardır.
© H z. Ömer (R.A.) buyururlardı ki :
— «Emîr ve vali olanlarda kibirlenmeden ve büyüklüğe kapılmadan şiddet ve işe sekte vermeyecek derecede lütuf ve mülayemet oimak gerekdsr. Çünkü işler ve maslahatlar bu şekilde görülür.»
@ Küfe Ulemasının bazısı rivayet eder ki :
H z. Ali (R.A.) âmili (valisi) olan K a'b b. Mâ-1 i k' e şu şekilde bir emir-nâme yazmışdır:
— «Mektubum sana ulaşınca, başka bir kimseyi makamınıza bırakarak ve bazı zevatı da beraberinize alarak Sevâd arazisini köy, köy ve şehir, şehir dolaşınız. Ahvalilerini teftiş ediniz. Ahaliden memurlarının

hallerini sorarak haklarında ne şekilde hareket etmekte olduklarını anlayınız! Fırat ve Dicle Nehirleri arazisindeki me'murlara uğrayarak mezkur vilayetinize dönünüz. Vazifenizde daima herkese yardımda bulunarak, C e n â b - i) Hakkın emirlerini ve yasaklarını zerre kadar hatırınızdan çıkarmayınız. Şöyle bilesiniz ki, dünya fânî, âhiret bakîdir. Âhi-ret gününün geleceği de muhakkaktır. Her bir insanın ameli her, ne İse mahfuz olarak, ona göre mükâfat veya mücazat olunacağı gibi, şimdiden her ne amel takdim ederseniz, âhirette onun karşılığını göreceğinizden hayır ve mükafat bulmak için şimdiden hayır amelde bulununuz.»

Yine rivayet olunur ki :

H z. Al i (R.A.) bir tarafa asker göndermeyi İstediği za-man, umur ve hususatiarına bakmak üzere, evvela onlara bir emir (komutan) nasb ve tayin eder ve şu şekilde kendisine emir ve tenbihte bulunurdu :

— «Kendisine mülâki olacağımız kaçınılmaz olan C e -nâb-ı Haktan korkmanızı, Allah sndindeki sevabın dünya metâmdan hayırlı olduğunu, Cenâb-ı Vacibi'l-v ü c u d 'a yakın olmayı sağlayan İbadetleri muhafaza etmenizi vasiyet (tavsiye) ederim.

Çünkü, Allah İndinde olan sevap her haliükârda dün-yadan hayırlıdır.» buyururlardı.

® Rebâh b. Uyeyne rivayet edip diyor ki :'

Bir gün, Emevî Halîfelerinden Ömer b. Abdüla-z i z' in maiyyetinde idim. Irak tarafında 'bulunan eviad ve müikierimi görmek ve işlerimi tasviye etmek üzere kendisinden izin istediğim zaman, «orada evlat ve akarına zarar gelmez.» diye evvelemirde izin vermekten imtina etmişse de, bir kaç defa izin isteğini

tekrar etmem üzerine bana izin verdi. Yola çıkacağım sırada veda' etmek için huzuruna çıktım. Veda' edip,

— Oraya ait bir emriniz varsa, yerine getirmekten şeref duyarım.» diye irade buyurmalarını arz edince :

— «Oraya ait olan 'işim, Irak'ta bulunan emirlerin ve valilerin seyr ve hareketlerini, reaya ve berâyâ'nın onlardan Pazı olup olmadıklarını araştırarak dönüşünüzde gerçek durumu bana bildirmenizdir.» diye emir buyurdular. Irak'a gittiğimde valilerin ve memurların hallerini araştırdım ve sordum. Her taraftan iyi halleri haber verildi. 'Dönüşümde, Ömer b. Abdüia-z İ z ' in huzuruna gelip, valilerin ve memurların iyi hareket ve davranışlarının herkes tarafından öğülmekte olduğunu arz eyledim. Bunun üzerine :

— Cenâb-ı Hakka çok şükür. Eğer onların kötü hallerini haber vermiş olsaydınız, kendilerini azlettikten başka bir daha hiç bir memuriyette istihdam etmezdim, buyurmuştur.

Zira, her bir raî (çoban - idareci) raiyyesinden (güttüğü sürüsünden-idare ettiği kimselerden) mes'ul olmakla, bütün vakitlerinde râî (idareci) olan kimse, raiyyesinin (idare ettiklerinin) ahvalini teftiş ederek, Cenâb-ı Hakkın rızasını müstelzim olan refah hallerini iltizam etmelidir. Zira, raiyyeye mübtela olanlar, 'hakikaten büyük bir İşe mübtela olmuş olurlar.

Ömer b, AbdüÎaziz'in âmillerinden (valilerinden) Al i b. E b î E r t a lı isimli zat, kendisinden izin talep eden, şöyle bir arıza gönderdi :

«Bu tarafta bulunan halk, kendilerine azap dokunmadıkça tertip edilmiş bulunan haraçlarını ödemememektedirler.»

Buna cevaben Ömer b. A b d ü 1 a z i z şöyle yazdı:
«İnsanlara azabedilmesi hususunda tarafınızdan vaki olan izin istemenize çok teaccüp ettim, şaştım. Sanki ben sizi, C e-nâb-ı Ha >k kın azabından koruyacağım! Rızamın tahsili, Cenâb-ı V â c i b ü ' I - v 'ü c û d ' un gazap ve çetin azabından sizi kurtaracak mıdır? Mektubum sana ulaşınca, tertip edilmiş olan haracı, verenlerden al. Vermiyenleri ise hallerine terk et.
Cenâb-ı Hakka yemin ederim ki, onların hesapları ile ruz-u cezaya 'gitmeleri, kendilerine baskı yapıp, azap ederek benim gitmemden çok daha iyidir.»
@ H z. Ömer (R.A.) den şöyle rivayet edilmiştir: Bir gün, H z. Ömer (R.A.) in yanına bir kişi gelip :
— «Ya Emire'i-Mü'minîn! Ektiğim tohumu, bittikten sonra o taraftan geçen İslâm askerleri çığnayıp, telef ettiler» diye şikayet etti. Bunun üzerine telef olan ekinine mukabil 10.000 (onbin) dirhem halis gümüş karşılık olarak verilmiştir.

Sevâd Mültezimliği

Sevâd ve Sevâdın dışındaki memleketlerin arazilerinden hiç; birini, müitezimlik usulü ile satıp karşılığında bir şey almanın doğru oimadığı görüşündeyim. Çünkü, Mültezimin ödeyeceği bedel, o beldeden toplanacak haraçtan fazla olursa, harâc mükelleflerine zulmedilmiş, kendilerine vacip olmayan harâc yüklenilmiş olur. Yani Mültezim, taahhüt ettiği bedeli ödeyip, içine düştüğü mes'uüyetli durumdan, kurtulmak için, harâc mükelleflerine haksızlık eder, onları taşıyamıyacakiarı vergi yükünü yerine

getirmeye zorlar. Bu ve buna benzeyen durumlar ise beldelerin harap ve reâyâ'nm helak olması demektir. Mültezim, kendi mültezimiik işinin İyi gitmesi İçin gayret eder ve halkın helak olmasına aldırış etmez. Ayrıca, mültezim kendisinin devlete ödeyeceği miktardan çok daha fazla toplayıp tahsil etmek ister. Mültezimin her zaman bu arzuda bulunması muhtemel ve hatta kaçınılmazdır. Bu arzusuna ulaşması ise ancak, reâya'ya. zulmetmek, onları şiddetle dövmek, yakıcı güneş altında çalışmaya mecbur etmek, boyunlarına taş bağlamak gibi insanlık dışı azap ve zulüm yapmakla mümkündür. Bunlar ise, helâl ve caiz olmayan şeylerdir. Harâc mükellefleri üzerine, ödemeleri vacip olmayan vergi yüklerini yüklemek caiz değildir ve Allah (C.C.) in yasak ettiği şeylerdendir. Muhakkak ki, C e n â b -1 Hak, onlardan ancak kolaylıkla ödeyebilecekleri şeylerin alınmasını emretmiştir. Onlara, güçlerinin yetmiyeceği yüklerin yüklenme-si helâl olmaz. Biz gerçekten bu müitezimlik işini çirkin görürüz. Çünkü ben, bu mültezimlerin harâc mükelleflerine, üzerlerine vacip olmayan vergileri yüklemediklerinden ve sana genişçe anlattığım kötü muameleleri yapmadıklarından emin değilim. Bu zulüm ve kötü muameleler onlara zarar verir, imar ettikleri yerleri harap'ederler, en azından harap olmaya terk ederler. Bu ha! İse, haracın azalmasına sebep olur. Fesat ve zulm ile hiç bir şey bakî olmayacağı gibi adalet ve doğruluk ile de hiç bir şey zayi olmaz, azalmaz. Muhakkak ki, A I I a h u T e â J â haksızlığı, zulmü ve fesadı yasaklamıştır.

Allah (C.C.) şöyle buyurmuştur:

.. «O ıslah edüdîkten sonra, yeryüzünde fesad çıkarmayın,»[92]
* Yine, C e n â b -1 Hak şöyle buyuruyor :
«O, yer yüzünde iş basma geçti mi, orada fesad çıkarmaya, ektini ve zürriyeîî kökünden kurutmaya koşar. Muhakkak ki A I -I a h (C.C.) fesadı sevmez.»[93]
Gerçek şudur ki, helak olan milletler, kendilerinden satın almadan, başkalarının hakkını gasbettikleri ve kendilerine harâc ödeninceye kadar, açıkça zulmettikleri için helak olmuşlardır.
Harâc mükelleflerine, üzerlerine vacip olmayan vergileri yüklemek, apaçık bir zulümdür. Zulüm ise katiyyen caiz ve helâl değildir.
Kasabalardan birinin veya bir -nahiyenin halkı o beldece ma'ruf bir kişi ile gelseler ve ma'ruf şahıs ;
— Ben, bu nahiye veya bu belde halkının harâc mütez imliğini üzerime alıyorum, onlar da buna razı...» dese, halk da:
— «Bu bize hafif ve uygun geliyor.» deseler, duruma bakıdır ve iyice incelenir. Eğer o şahsın mültezimi iğ i, o kasaba veya nahiye halkının menfaatine uygun, ise kabul edilir. Mültezimiik anlaşması şahitler huzurunda yazılır. Dindarlığı, doğruluğu, enrvin-
? iiği İmâm-i Müslimîn tarafından kabul edilen bir kimse de, amîr tayin edilerek o mültezim ile birlikte mezkûr beldeye gönderilir. Bu emir'e, beytü'l-mal'dsn maaş ödenir.
Eğer, mültezim, h&râc mükelleflerinden herhangi birisine zulmederse veya vergisini artırırsa veyahud da üzerine vacip olmayan bir vergiyi ona yükierse,

Emir derhal Mültezimi bu işi yapmaktan şiddetle men eder.
9 Emire'l - mii'minînin bu konudaki görüşü ve vukufiyeti şüphesiz ki benim görüşümden daha üstündür. Harâc mükelleflerinin durumlarına uygunluğu ve beytü'l-mâlin menfaati bakımından haracı, mültezimler vasıtası ile veya âmil ve valiler eliyle toplama şıklarından hangisini uygun görürse, o yolla tahsil ettirir. Vali, âmil veya mültezim olanların halka iyi davranmalarını hiç bir şekilde onlara zulmetmemelerini ve kaldıramıyacaklan yükü onlara yüklememelerini emir ve tavsiye etmelisiniz. , Bu emir ve tavsiyelerinize uymamaları halinde, kendilerini şiddetle cezalandıracağınızı bildiriniz. Bu emir ve tavsiyelerinize uyma-yıp, halka zulüm ve kötülük yaparlarsa sözünüzü yerine getirip, onları şiddetle cezalandırınız. Onları bu şekilde cezalandırmanız, başkalarına da ibret olur ve inşaallah muvaffak olursunuz.
© Allah [C.C.) Emire'l-Mü'mimne uzun ömür versin. Vergileri tahsil edip, toplama hususunda 'benim görüşüm şudur: Sale'h ehli, dinine bağlı ve emânete riâyet eden kimseler bulup, harâc toplama işinin idaresini onlara vermelisin. Bu vasıftaki kimselerden valilik ve diğer görevlere tayin ettiğin kimseler, fâklh, âlim, görüş sahipleri ile istişare eden, afîf kimseler olma-İrdir. İnsanlar, onda bir ayıp görmemeli. A I ! a h ' tan başka hiç bir kimseden ve hiç bir kimsenin levminden korkmamalı. Koruduğu bir hak ve yerine getirdiği bir emânetten dolayı,.müka-faat olarak sadec ecenneti istemeli. Bunlardan başka, bir iş yapmaktan yani günah ve kötülük işlemekten dolayı, kendisine öl-

dükten sonra gelecek olan Üâhî cezadan korkmalı. Şahidlik yaptığı zaman, şehadeti kabul edilen kimselerden olmalı. Hakimlik yaptığı zaman, haksız hüküm vereceğinden kolkulmamalı.
Senin mal ve vergi toplamak için tayin ettiğin kimseler, sadece vergi alınması gereken şeylerden vergi alsınlar. Haram olan \ şeylerden kaçınsınlar. Kötü memurlar ise, topladıkları mallardan istedikleri kadarını sana gönderirler ve diiedikleri kadarını da kendileri için ahkorlar. Bu işe tayin edilen kimseler, eğer âdil, doğru güvenilir ve emin kimseler olmazlarsa, devlet mallan kendilerine emanet edilemez. Ben, harâc toplamakla görevli kimselerin asla ihtiyata uygun davranmadıklarını görüyorum. Vergi memuru olmak İsteyen kimseler, vali veya emirin kapısına gelip , günlerce bekliyorlar. Onlar da bu kişiyi müslümanların idare edilmelerine, işlerinin görülmesine ve harâc vergisinin toplanmasına memur tayin ediyorlar. Tayin ederken de onların bu işe ehil olup olmadıklarına, dürüstlüklerine, afîf olup olmadıklarına, doğ-ru yolda bulunup bulunmadıklarına ve bunlar gibi diğer hususlara bakmıyorlar. Aslında, harâc işlerinden birine tayin edilecek kimseler hakkında, mahkeme ve kaza işlerine tayin edilen kimseler gibi, ihtiyatlı davranmak, mezhep ve meşreplerini soruşturmak lazımdır.
® Valilik ve harâc memurluğu gibi görevlere tayin ettiğin kimselere, idare ettikleri veya kendilerine işi düşen kimselere karşı zalim olmamalarını, onları hakir görmemelerini, onları küçük görmemelerini emret. Lakin, onlara karşı, şiddet ve sertlikle karışık yumuşak bir davranış ile muamele etsinler. Onlara zulüm ve

haksızlık etmesinler. Onlara, kendileri için vacip olmayan bir vergi ve görev yüklemesinier. Müslümanlara karşı yumuşaklıkla, fâciriere (zalim ve ahlâksızlara) karşı sertlikle, zımmîlere karşı adaletle, mazlumlara karşı insafla, zalimlere karşı şiddetle ve bütün insanlara karşı afle muamele etsinler. Bu şekilde davranmak insanları itaate sevkeder. Haracı resmi kayıtlarda gösterildiği şekil ve miktarda toplasınlar. Halka karşı muamelelerinde, kaidelere bağii kalsınlar, yeni bir şey ihdas etmesinler. Meclislerde herkese eşit muamele etsinlr ki, bu sayede, yanlarında yakın, uzak şerefli ve düşük kimseler hak ve adaletle eşit olsunlar. Nefs ve nevalarına tabi olmayı terket-sinler. Muhakkak ki Allah (C.C.) ittika-ile kendisine İtaat edenleri ve emrini tutanları üstün ve imtiyazlı kulları arasına ılhak eder.
Eğer sen, memurlarına benim bu söylediğim şekilde emredersen, kalbindekileri bilen Allah (C.C.} in -bu iyi niyetinden dolayı- seni bu konuda ve diğer bütün İşlerinde de muvaffak edeceğini ümid ederim. Sen, bu esaslar dahilinde memurları tayin ettikten sonra, bu memurlardan her hangi birisi emirlerine muhalefet ederek halka zulmederse, Allah (C.C.) onu cezalandırır ve halis niyetinden dolayı, sana muhakkak sevabını yazar. İnşaaliah.
® Tayin ettiğin vali Üe birlikte, sana doğru söylemek ve nasihat etmek hususunda biat etmiş bulunan ve divan ehli olan askerlerden de gönder. Bu askerler, valinin reayaya zulmetmesine senin adına mani olsunlar. Onların ücretlerini aylık olarak divandan verirsiniz. Onlara, toplanan harâcdan bir dirhem bile verme.
Harâc mükelleflerinden bir kısmı:

— «Biz, valimizin maaşını, kendi mallarımızla öderiz» derlerse, onların bu teklifi kabul olunmaz ve kendilerine böyle bir yük yüklenmez.
Bana, vali ve âmillerin etraflarında birer cemaat bulunmakta olduğu "haberi geldi. Bu cemaat, ya kendilerinin akraba ve yakınlarından veyahud dost ve arkadaşlarından meydana geliyormuş, hiç birisi de salih ve 'hayırlı kişilerden değillermiş. Vali veya âmil, onlara güvenip sığınıyor ve işlerini onlara havale ediyormuş. Onlar da, zimmetlere riayet etmiyorlar, korumaları gereken haklan korumuyorlar, insanlarla olan muamelelerinde insaflı davranmıyoriarmiş. Onlar, h'arâc veya raiyyenin mallarından neyi bulurlarsa alıyorlarmış.
Sonra, onların aldıkları malları zulüm, tecavüz ve haksızlıkla aldıklarına dair de bana haberler geliyor. Yine vali ve maiy-yetinde olanlar devamlı köylere giderlermiş, bir köye varınca, orada kaldıkları sürede, köy halkından, onların vermekle mükellef olmadıkları yiyecek ve saire alıyorlarmış. Köylülerden, üzerlerine vacip olmayan bu gibi şeyleri almaları apaçık haksızlıktır. Bu haksızlık karşısında köylüler bir şey vermek istemiyorlar vaii ve etrafındakiler ise zorla alıp götütüyorlarmış.
Sonra, vali harâc ödemekle mükellef olan bir kimseye etrafında bulunan ve vasıflarını sana arzettiğim adamlarından birisini gönderiyor, «Ondan vergilen tahsil et» diyormuş. Yine bana gelen haberlere göre, vali, vergileri toplamak üzere gönderdiği adama; «Onlardan harâc'dan başka şu kadar mal ve şu kadar parayı da al» diyormuş. Yani, mükelleften alınması icab eden miktardan çok fazlasını talep ediyormuş.

Hatta, bu görevliler, harâc mükellefine vardıkları zaman, «Vaii, bana, sizden şunları ve şunları almamı emretti, bana vereceğin şeyleri de üzerine .koy ve hepsini ver.» derlermiş. Eğer, biçare mükellefler, istenilen şeyleri vermezlerse, onları döverler, haksızlık, zulüm ve baskı ile istediklerini alabilmek için onların sığır ve koyunlarını toplar götürürlermiş. İşte bütün bu muameleler, harâc mü-kelleflerini zarara uğratan, vergi gelirlerini azaltan ve günah olan davranışlardır. Valilere, bu gibi kötü muameleleri terketmeleri-ni emret. Bir daha bu şekilde ve bu şekle benzer tarzda hiçbir davranışta bulunmasınlar. Vali kötü vasıflarını saydığım kimselerden hiç biri İle beraber olmasın. Vergiler, hak ve adalet üzre konulsun, mükellefe zulüm ve baskı yapılmadan helâl maldan alınsın. Valiye ve seçerek onun beraberinde gönderdiği askerlere de nasihat et: Onlar askerlerin en şalini, en anlayışlısı, cömert ve insanlara kolaylık gösteren kimseler olsunlar. Böyle olursa, İnşaallahü Teâlâ muvaffak olursun.

'' © Valilere ve âmillere : Ekinlerin biçilmesi ve sap ile tanelerinin ayrılması işinin vasat bir zaman içinde yapılmasını; biçilip hasat edildikten sonra, tanelerinin ayrılmasına kâfi geie-cek zamandan daha fazla bir müddet elde tutulmamasını; sap ile tanelerinin ayrılmasının müsait olması halinde, derhal harman yerlerine kaldırılmasını; bekletilmesi için bir sebep yoksa, harmanda bir gün bile bekletilmeden sap ile tanenin birbirlerinden ayrılmasını emret. Çünkü, hazır olduğu halde, sap İle taneleri ayrılmayan ekinleri, ekicilerin kaldırıp götürmeleri, ihtilas etmeleri mümkündür. Ayrıca, kuşların, hayvanların ve gelip

geçenle->rin de zarar vermeleri muhtemeldir. Bu tarzda meydana gelecek noksanlık ise harâc'a yükletilir, ekin sahibine değii. Yani, böylece harâc gelirleri azalır. Çünkü, bize gelen kaidelere göre sahibi, ekin başak halinde iken, hasat esnasında ve mükaseme zamanına kadar, ondan yer. Bunun İçindir ki, ekini ovada, sahrada veya harman yerlerinde hapsetmekten doğan zarar haraca tesir eder.
Ekin, harmana kaldırılıp da, saplar yayılınca tanelerin saplardan ayrılması için dövülmeye başlanır. Ekinler, harman yerinde, bir ay, iki ay veya üç ay, dövülmeden bekletilemez. Ekinin i böyle uzun bir süre harmanda bekletilmesi, harâc mükalSefi İçin ve sultan için büyük bir zarardır. Zira, bu durumdan dolayı, toprağı sürmek ve ekmek gecikir.
Harman yerinde toplanmış olan ekinlerin miktarı, tahmin ve takdir edilerek, haracının alınması doğru olmaz. Çünkü, bu konudaki tahmin ve takdir tam olamaz, noksandır. Böyîe isabetsiz bir tahmin ve takdirle harâc almak ise, harâc mükellefinin ve dolayısı ile beldelerin helak olması demektir.
Âmilin, harâc mükellefini mahsulün bir kısmını zayi ettiği iddiası ile suçlaması ve bu sebeple şart kılınandan daha fazla vergi alması doğru olmaz. Harman sürülüp, savrularak, mahsul ortaya çıkınca, âmil derhal mükaseme yapar. Âmilin, mahsulü «bezîhâb kilesi» ile ölçmesi; ölçtükten sonra da bir veya iki ay harman yerinde bırakarak, sonra tekrar ölçmesi ve sonraki ölçtüğü miktarı ilk ölçüsünden noksan görerek mükellefe «Noksanını tamamlayınız» demesi; ayrıca, hakkı olmayan şeyleri ondan talep etmesi caiz değildir. Âmilin bu hususta yapacağı en

doğru iş; Harman sürülüp savrularak, mahsul ortaya çıkınca, yani kriîz ile ölçülecek hale gelince mukâseme yapması ve vetgi hakkını alıp orada tutmamasıdır.
Âmil, sultanın (devletin) hakkını, bezîhab kilesi ile, mükellefin hakkını ise «serd kilesi» ile ölçemez. Ancak, her iki tarafın hakkını da aynı kile ile ölçebilir.
@ Âmilin iaşesi, ölçme ücreti, ölçene yardım edenin masrafı, misafirlerin yemek masrafları, harâc olarak toplanan malların nakil masrafları, harâcdan noksanlaştığı iddia edilen mik:* tar, harâc defterlerinin, bu husustaki fermanların masraflar!, postacıların, ölçekçilerin, taksim işini yapanların ve bunların vekillerinin ücretleri... bunlardan hiç biri harâc mükelleflerinden ı alınmaz. Bu masraflar devlete aittir.
Saman, arpa ve buğday gibi ölçülüp, taksim olunmaz. Samandan hiç bir şekilde harâc alınmaz. Saman satıiırsa, onun bedelinden de vergi yoktur.
Mükelleflerden, «dirhemlerin revacı» diye isimlendirilen vergi de alınamaz. Bana ulaşan haberlere göre, harâc mükelleflerinden birisi, vergisini ödemek üzere, âmile dirhemleri getirdiği < zaman, âmil dirhemlerden bir miktarını alıp, «bu dinarların revaç ve sarf vergisi» diyerek bir miktarına elkoyuyormus,
Harâc'dan dolayı borçlu bulunduğu dirhemlerden dolayı hiç bir kimse dövülmeme!! ve ayaklan üstünde bekletilmemelidir. Bu konuda bana gelen haberlere göre, bazı âmiller, harâc mükelleflerini, güneş altında ayakta bekletiyorlar, onları şiddetle dövüyorlar, üzerlerine, su kaplan asıyorlar, namaz kılmalarına mani olacak şekilde onları bağltyorlarmış. Bu gibi

davranışlar Allah (C.C.) indinde büyük günâ'h, İslâmda da şenâettir.

© Harâc mükelleflerinden bir topluluk gelerek memleket- { lerinde eski ve harap bir kanal (ne'hir) olduğunu ve bu kanalların [nehirlerin) kenarında da pek çok boş arazinin bulunduğunu, eğer bu kanallar (nehirler) temizlenir ve bunlardan su akitıhrsa, boş arazilerin imar edileceğini ve bu takdirde mahsulün ve do-layısîyle haracın artacağını söylerlerse vsya bu malumatı s«na yazı ile bildirirlerse, harâc âmillerine bu hususta emir vermen gerekir. Bu -hususta, benim reyim budur. Bu konuda şöyle hareket etmeniz uygun olur:

Hayır ve salah ehlinden, doğru, dindar ve emânete riayetkar bir kimse bulunuz ve bu görevi ona tevcih ediniz. Bu zat, gld'p, durumu mahallinde incelesin. O memleket ahâlisinden, bilgili, görgülü, dürüst, dindar ve güvenilir kimselerden, kanalla ilgili konularda sualler sorsun ve istişare etsin. O yere komşu olan sair beldelerin liyakatli kimseleri ile de istişare etsin. Bu araştırmayı yapması, kendisine asla, bir menfaat temin etmemeli veya ondan bir zararı kaldırmamalıdır.

Görüşüp, istişare ettiği kişiler bu kanalın temizlenip yeniden su akıtılmasının faydalı olacağında ve harâc gelirlerini artıracağı hususunda ittifak ederlerse, o nehirlerin kazılması için emir veriniz. Bu nehirler (kanallar) için yapılan masrafları o beldenin halkına yüklemeyiniz, beytü'i-mâl'den ödeyiniz. Muhakkak ki onların bu arazileri işleyip, imar etmeleri harap durumda bırakmalarından daha hayırlıdır. Çünkü, kanalın yenilenmemesi halinde o belde halkının orayı terkedip kaçmaları, orada kalarak mallarının zayi

olup, kendilerinde aciz duruma düşmelerinden daha hayırlıdır.
Harâc mükelleflerinin, kendileri için fayda getirecek olan, :-arazi ve kanallarının ıslahı ile ilgili her türlü talepleri yerine getirmelidir. Yalnız, yapılacak bu gibi işler, başka köy ve kasabaların halkına zarar vermemelidir. Onların, bu kanallar hakkında-\ ki talepleri, başka köy ve kasabaların halkına zarar verip, harâc gelirini azaltacaksa, yerine getirilmez. Yani o takdirde bu kanallar imar edilmez, yapılmaz.
© Sevâd halkı, Dicle ve Fırat'tan su aian, büyük kanallarının tamir edilmesine muhtaç olurlarsa, masrafını bsytü'î-mâl ile hsrâc mükelleflerinden alarak bunları temizletmeli ve îmar etmelisin. Bu işin bütün masrafını harâc mükelleflerine yükleme. Yalnız, halkın kendi hususî arazisi durumunda olan, çiftlik, bağ, bahçe, bostan, sebzelik ve bunlar gibi arazilerini suladıkları küçük kanallar ve arklar için beytü'l-mâl'den hiç bir şey ödenmez.
Dicle ve Fırat ile diğer büyük nehirlerin kenarlarındaki yıkıntılar, barajlar, bentler ve kanal ağızları İçin yapılacak masraflara gelince, bunların tamamı beytü'l-mâl'den ödenir. Bu konuda harâc mükelleflerine hiç bir şey yüklenmez. Zira, bunların faydası, özellikle İmâm-ı Müslimîn'e (devlete) aiddir ve çünkü bu işler bütün müsiürnanlan ilgilendirir, faydası da amtfıeye aiddir. Bunun içindir ki, bütün masrafları beytü'l-mâl'den karşılanır. Bunların tamir edilmemesinden dolayı arazi zarar görürse, beyfü'l-mâl de zarar görmüş olur. Çünkü, arazi zarar görürse, hasılat azalır, hasılat azalınca da beytü'l-mâî'in alacağı harâc azalmış olur.

Hal böyle olunca, bu işleri yürütüp, gerekli harcamaları yapmak üzere, ancak Allah (C.C.) dan korkan, Allah (C.C.) in üzerine vacip kıldığı bütün işleri ve ibadetleri yapan, emanete rtayetkârlığı ile tanınan, tutumu ve gidişatı halk tarafından övülen bir zatı tayin et. Sana hainlik edebilecek olan, helâl ve caiz olmayan işleri yapan, beytü'l-mâl'den nefsi ve maîy-yetindekiler için aldığı malı tehlikeli ve tamir edilmesi zarurî olan yerler için harcamayip, nefisleri için harcayan, kanallarla ilgili olan ve olmayan İşlerinde ihmalkârlık edip, bentlerin yıkılmasına, ovaların su altında kalmasına, mahsulün ve halkın evlerinin harap olmasına sebep olacak olan ve kanalları bakımsız bırakacak bir kimseyi asla bu işlere memur etme.
Sonra, bir adam gönderip, o beldedeki valinin, bu işler hakkında neler yaptığını» tamire muhtaç olan yerleri tamir ettirip' ettirmediğini bent ve kanallardaki çatlakların ve yıkılmaların se-beblerini, valinin, onları, bu hale gelinceye kadar niçin ihmal ettiğini tahkik ettir. Sonra, sana o şahıstan gelecek olan, vali ile ilgili doğru haberlere göre işleri yürüt. Mes'uliyet sahiplerini, durumlarına ve ihmal derecelerine göre cezalandır.
Salih, afif, doğru, dinine bağlı, emanete riâyet eden kimselerden bir (müfettiş) topluluğu gönderip, âmil ve valilerin, tutum ve davranışlarını, bulundukları beldede neler yaptıklarını, haracı nasıl topladıklarını, bu konuda kendilerine emredilenlere uyup uymadıklarını, harâc mükellefleri ile ilgili vazifelerini nasıl yaptıklarını tahkik ve teftiş ettir. Eğer bu araştırma sonunda, onların kötü davranış ve halleri tesbit edilirse, o zaman müfettişlerine emir ver,

halktan haksız olarak topladıkları mallara el koy-sunlar. Bu vali ve âmilleri şiddetle sîgaya çeksinler ve başkalarına ibret olacak şekilde cezalandırsınlar. Böylece, halktan zorla aldıkları malları iade etsinler. Ve bir daha kendilerine verilen emirleri çiğnemesinler, vazifeleri ile ilgili hak ve selâhiyetleri-ni tecavüz etmesinler. Muhakkak ki, harâc toplayan vali ve âmil'in yaptığı zulüm ve haksızlıkların hepsinin halife tarafından emredildiği sanılır. Halbuki, emire'l - mü'minîn böyle zulmedilmesini değil, adaleti emretmiştir.
Eğer sen, zulüm yapanlardan birisini şiddetli bir tarzda ce-zalandırırsan, başkaları da korkar, zulüm ve kötülük yapmaya son verirler. Bu şekilde davranmazsan, harâc mükelleflerine tecavüz ederler. Zulm, haksızlık ve baskı yapmaya devam edip, verme-leri üzerlerine vacip olmayan şeyleri, onlardan almaya cür'et ederier.
Eğer sen, vali ve âmillerinden her hangi birisinin, halkına düşmanlık, zulüm ve haksızlık, sana karşı da hainlik ettiğine ve harâc'tan hırsızlık ettiğine şahit olur ve bunlara rağmen onu vazifesinde tutarsan ve bu kötü halli kimseyi işlerinde kullanırsan, bu hal, senin için haramdır. Böyle yapmakla sen kendine kötülük etmiş olursun. Öyle kimselere halkın işlerinden hiç bi-rini havale etmekten veya kendi işlerinden hiç birine böylelerini ortak etmekten sakın. Hiç beklemeden ve korkmadan bu gibi kötü kişileri cezalandır. Mazlumun bedduasından kork. Çünkü, o beddua kabul olunur.
M Is'a r, bize Amr b. Mürre' den, o da; Abdullah b. Seleme' den şöyle dediğini rivayet etmiştir : Muâz b. Cebel bana şöyle dedi :

— «Namazı kıl, uyu, ye, iç ve helâlinden kazan, günah işleme ve ancak müslüman olarak öl. Mazlumun bedduasından sakın.»
©' M a n s u r bize, E b î V â il' den, o da E b u ' d -D e r d â ' dan, onun şöyle dediğini nakletti :
— «Ben yapmasam da size iyi şeyleri emrederim. Ben bunda hayır ümid ederim. İnsanların en sevimsizi haksızlık ettiğim takdirde, bana karşı ancak Allah'a sığınan kimsedir.»
$ Mu'hakkak ki, adalet, mazluma acımak, zulümden kaçınmak çok olan ecir ve sevabı ile birlikte, harâc vergisinin çoğalıp artmasına ve beldelerin imarına vesile olan güzel haslet-* lerdendir. Bereket, ancak adaletle beraber bulunur, zulüm ve haksızlıkla da yok olur. Zulüm ve haksızlıkla alman harâc, hem miktarca azalır ve hemde beldeleri harap eder.
İşte, Ömer b. H a t t a b (R.Â.), Sevâd'in haracını, harâc mükelleflerinden adalet ve insafla toplardı. Böyle davranıp onlara zulmetmediği için, milyonlarca dirhem harâc toplardı. H z. Ömer (R.A.) in zamanında bir dirhemin ölçüsü ve kıymeti bir miskal altının değerine eşitti.
Ey Mü'mînlerin Emîri, bir veya iki ay müddetle, mezalim meclisleri (mahkemeleri) kursan, reayaya şikayette bulunup, haklarını arama ve müdafaa etme imkanı versen ve bu sayede Allah (C.C.) Hazretlerine yakınlaşmış olsan, ümid ederim ki, böylece, halkın ihtiyaç ve sikıntlarını görmekten mahrum bir şahıs olmaktan kurtulmuş olursun. Belki, bu işler, şehir ve kasabalarda, tabii seyrine girinceye kadar, sizin bir veya iki defa bu mahkemelere uğramanız kâfî gelecektir. Bu takdirde zâlimler, zulüm işlemiş olarak

huzurunuza çıkmaktan korkarlar ve bir daha zulüm yapmaya cesaret edemezler. Zayıf kimseler ise, senin bu meclislerde bulunup, durumlarına vakıf olmandan dolayı, ümitlenirler, kalpleri kuvvet bulur ve sana olan hayır duaları çoğalır.
Eğer, zulme uğramış kimselerin, o mecliste bulunanlarının hepsinin şikayetlerini bir toplantıda dinlemeniz mümkün olmazsa, kalanlarını ikinci bir toplantıda dinleyiniz. Zulme uğrayanların şikayetleri, ikinci toplantıda da bitmezse, kalanlarının meselelerini üçüncü bir toplantıda halledersiniz. Şikayet sahiplerini dinlerken sıraya riayet etmelisiniz, ilk müracaat sahibinin davasına sizde ilk önce bakmalısınız.. Sonra sırasına göre dinlemelisiniz. Bu konuda hiç bir insanı, diğer bir insana tercih ederek, öne geçirmemelisiniz.
Vali ve âmilleriniz, sizin -ayda değil-, yılda bir defa mezalim meclislerinde 'hazır bulunduğunuzu bilirlerse, Allah (C.C.) in izniyle, zulüm yapmaktan vazgeçmeleri ve kendiliklerinden halka insafla muameleleri muhakkaktır. Böyle davranmakla en büyük sevaba nail olacağınızı ümid etmekteyim. Muhakkak ki, Allah (C.C), herhangi bir mü'minin bir dünya sıkıntısını gideren kimsenin, ahiret kederlerinden birisini giderir.
A ' m e ş bize E b û S â I i h ' den, o da E b û H ıf-" r e y r e (R.A.) dan Peygamber (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.
— «Her kim ki, bir mü'minden her hangi bir sıkıntıyı U2ak-laştınrsa, Allah (C.C.) da, o kimseden kıyamet gününün sıkıntılarından bir sıkıntıyı uzaklaştırır. Ve her kim ki, dünyada bir müslümanın

ayıbını örterse, Allah (C.C.) da o kimsenin bir ayıbım kıyamet gününde örter.»

L e y s , bize I b n i A el â n vasıtası ile Avn'ln şöyle dediğini nakletti :

— «Al I a h (C.C.) in, yaratılışını güzel kıldığı ve yüksek bir makama getirdiği bir kimse, insanlara karşı - Allah (C.C.) için- mütevazı davranırsa, Allah (C.C.) m salih kullarından olur.»

© İ s m â î 1 b. E b î . H â I i d ' in bize K a y s b. E b î H â z i m ' den naklettiğine göre, Ad İ y b. A d i y (R.A.) : «R e s û I u i 1 a h (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduğunu işittim.» dedi:

— «Bizim, kendisini bir vazife İle gönderdiğimiz, her şahıs (vergi cinsinden) ne almışsa, onun azını, çoğunu yani hepsini teslim etsin. Kim bir ipliğe saklayarak - ihanet ederse, kıyamet gününde onu boynunda taşır ve - hesabı - m verir.»

$ H i ş â m ' in[94] bize Kasım'dan, onun da Ab-d u I v â h i d ' den,[95] onun da Abdullah b. M u -hammed b. Akıl' den, onun da Câ b ir b. Abdullah'dan, onun da A b d u i İ a h b. Ü n e y s (R.A.)'-den rivayet ettiğine göre Peygamber (S.A.V.) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

— «İnsanlar kıyamet gününde, yalın ayak, sünnetsiz ve tek renk olarak neşrolunurlar. Cenâb-ı Hak, uzakta olanların da yakındakiler gibi işiteceği bir sesle nida buyurur: Ben melikim, Ben mutlak hakimim, herkese amelinin karşılığını veririm. Cehennem ehlinden her hangi birinin üzerinde cennet ehlinden birisinin her hangi bir hakkı olursa, o hakkı ödemeden cehenneme girmesi doğru olmaz. Cennet ehlinden herhangi birinin de, üzerinde cehennemliklerden

birisinin, herhangi bir hakkı olduğu takdirde, o hak kısas edilmeden, o ıkimsenin cennete girmesi doğru olmaz.»
© M ü c â I i d b. S a ' i d bize, Âmir e ş - Ş a ' -b î' nin şöyle dediğini anlattı :
— H z. Ömer (R.AJ,Küfe halkına yazarak, aralarından en hayırlı ve en salih olan bir kişiyi seçip göndermelerini istedi. :H z. Ömer (R.AJ Basra ve Şam halkına da aynı istekle birer mektup yazdı. Kûfe'liler Osman b. Ferkad'ı, Şam'iıîar Ma'n b. Yezîd'i ve Basra'lılar da H a c c a c b. "II â t' ı gönderdiler. Bu üç şahısta Benî Seleme Kabîlesin-rfendi. Hz. Ömer (R.AJ, bu zatlardan her birini memleketlerinin haracını toplamak üzere zekât âmili tayin etti.
Muhammed b. Ebî Humeyd'in bize şeyhlerinden naklettiğine göre : Ebû Ubeyde b. Cer-r a h (R.AJ, 'H z. Ömer (R.AJ a :
— «Rasûlullah (S.A.VJ in ashabının değerini, -idareci ve harâc âmili yapmakla - gerilettin.» dedi. Hz. Ömer (R.AJ da :
— «Ey Ebû Ubeyde! Dînin selâmeti için, dindarlara dayanmazsam kime dayanacağım?» buyurdu. Ebû Ubeyde (R.A.:
— «O halde, bu işlerde çalıştırdığın kimseleri bol ücret vererek zengin et ki, onları itimadı kötüye kullanmaktan korumuş olasın.» deyince, H z. Ömer (R.AJ :
— «Onlardan birînî bu vazifelerde istihdam ettiğim zaman, kimseye muhtaç olmayacakları kadar ücret veriyorum.» buyurdu.
@ Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leyla, -kendisine anlatılanları bize şöyle nakletti :

«Abdullah b. Abbas:
— Hz, Ömer (R.AJ beni çağırttı, yanma varınca şöyle dedi :
—' E y İbni Abbas- Hıms'ın âmili vefat etti. X), ehî-i hayr idi, ehî-3 hayır ise pek azdır. Senin de onlardan olduğunu ümid etmekteyim. Bu sebeple, seni oraya âmil îayîn etrnek için davet ettim. Ancak, senin hakkında gönlümden geçen bir şey var, ondan korkuyorum. Gerçi senden öyle bir şey sadır olmadı, sadece ben, hakkında böyle bir şeyden korkuyorum. Bu vazjfa hakkında görüşün nedir?
İbni Abbas (R.AJ :
— Hakkımda gönlünden geçen korkuyu bana haber vereceğin zamana kadar, senden bîr vazife almamak görüşündeyim.
Hz, Ömer (R.AJ :
— Sunu niçin istiyorsun?
İbni Abbas (R.AJ
— Onu bilmek istiyorum. Çünkü, eğer ben, senin gönlündeki korkudan beri isem, anlarım ki, ben senin zannettiğin gibi değiiim. Eğer hakikaten ben, senin düşündüğün gibi, bazı husus-tarda korkulacak bir kimse isem, ben de nefsimden korkarım ve bu konuda tedbirimi alırım. Ben, senin zanmn hilafına pek az vahiy inmiş olduğnu gördüm,
H z. Ömer (R.AJ :
— Ey İbni AbbasE Ben, senin ehemmiyet verdiğin işlerden istidlal ederek, bazı tahminlerde bulunuyorum. Sen ise, beni insanları sigaya çeken biri olarak görüyorsun... Hak-kında korktuğum husus şudur: Acaba, sen bu vazifede iken fcplsdığm fey ve haraçtan nefsine tahsis eder misin?... Böyle bir durum

zuhur ederse sena «yanımıza gel» denir. Sen de : «ne size gelirim, ne de başkasına...» dersin. Bu düşünce ve korkumun sehsbi şu : Ben, R s û 1 u 1 I a h (S.A.V.) Efendi m i z' in insanları vergiler için âmil tayin ettiğini ve fakat - ehl-î beyî olan - sizleri bu hususta terkedip, görevlendirmedî-

İ b n i A b b a s(R.AJ :

— Vallahi, muhakkak ki ben de senin gördüğünü gördüm. R a s û I u I ! a h (S.A.VJ bizden bir kimseyi, bu vazifeye niçin tayin etmedi acaba?

H z. Ö m e r (R.AJ :

— Vallahi bilmiyorum. Ehil kimseler olduğunuz halde, size bu vazifeleri vermedi. Sizi, bu görevlerin mesuliyetinden uzak tutmak mı İstedi yoksa kendisine yakınlığınızdan dolayı, başınıza buyruk olup, kendiniz için itabı gerektirecek bir duruma düşmenizden mi endişe etti?... Bilmiyorum. Çünkü böyle bir durumda te'dâp mutlaka şarttır. Ben sana, niyet ve düşüncemi söyleyip boşaldım, sen de boşaldın. Şimdi, âmillik vazifesi hakkında görüşün nedir?

İ b n i A b b a s (R.A.):

— Senin âmilin olmayı düşünmüyorum. H z. Ömer (R.A.):

— Niçin?

İ b n i A b b a s (R.A.):

— Eğer, ben bu vazifeyi a\\r da, senin âmilin olursam, muhakkak ki gözünde bir budak olmaya devam edeceğim.

H z. Ömer (H.A.)

— Ö halda, bana tavsiyede bulun.

İ b n i A b b a s (R.A.) :

— Sana, -iş ve itaatinden- emin bulunduğun, güvenilir kimseleri istihdam etmeni tavsiye ederim.
® Mücâlid b. Saîd bize, Âmir' den, o da M i hrez b. Ebû Hureyre' den, O da babası E b û H u r e y r e (R.AJ den şöyle dediğini nakletti :
«Hz, Ömer (R.A.), Peygamber (SAV.) Efendimiz'in ashabını davet ederek, onlara şöyle dedi:
— Bana, siz yardımcı olmazsanız, kim yardımcı olur?
Ashâb-ı kiram :
— «Biz sana yardımcı olacağız» dediler. Bunun üzerine H z. Ömer (R.A.) bana:
— Ey € b û 'Hureyre! Bahreyn ve Hecr'e, bu sene, seni âmii tayin ettim.
Ebû Hureyre (R.AJ Hazretleri anlatıyor:
— Bu vazife ile oralara gittim. Senenin sonunda, içinde beş-yüzbin dirhem bulunan iki çuvalla döndüm.
H 2. Ömer [R.AJ bana :
— Daha önce, hiç bu kadar malı bir arada görmemiştim. Yoksa, halkın malını zulümle mi topladin? Bunun içinde yetim malı, dul kadın malı mı var? dedi. Ben, cevaben :
— Hayır, Vallahi yok... Eğer, öyle olursa ,ben ne kötü bir adam olurum. Sen, bu malı mahalline harcar, mes'uliyetten kurtulursun. Bense günahımla başbaşa kalırım.
O' Şeyhlerimizden bazıları bize şöyle naklettiler:
— Ömer b. Abdülaziz, Şam ahalisinden olup, uzlet hali yaşayan, ehl-i hal bir zata mektup yazarak, müslümanların işlerini üzerine almakla ne kadar şiddetli bir ibtilaya duçar olduğundan ve. hayırlı yardımcıların azlığından bahseder ve kendisinden bu işlerde yardımcı olmasını ister.

O zat, kendisine cevaben şöyle yazar:
— «Emire'I-mü'mir&în'in mektubu bana ulaştı. Müslümanların işlerini yürütürken karşılaştığı zorluklardan, hayırlı yardımcıların azlığından bahsedip, benden yardım talep ediyor.
Ey IVlü'mirîlerin Emîri, şunu iyi bilki, bozuk bir zamanda ve alimin az olduğu bir devirdesin. Gerçek alim korkar ve konuşmaz. Cahilse, sormadığından cahiidir. Allah (C.C.) m bana nimetlendirdiği şeyle yardımcı olmamı istiyorsunuz. Ben asla, mücrimlere yardımcı olmayacağım.»
© Şeyhlerimizden bazıları bize şöyle haber verdiler:
Meymûn b. M i h r â n ' m şöyle naklettiğini İşittim :
— Hz. Ömer (R.A.) Irak'tan her sene 1 milyon ukiy-ye toplardı. Sonra, Kûfe'lilerden on ve Basra'lardan da on kişi çağırtarak, onlara dörder dörder, bu malların temiz ve helâl olduğuna, bunların bir müslümandan veya bir zımmîden zulmen alınmadığına Allah adına şahidlik ettirirdi.
O Meymûn b. M Ih'rân bana şöyle haber verdi:
— Cezîre'de kadı ve has'âc âmili iken, Ömer b. Ab-d ü I a z i z'e bir mektup yazarak, hakimliğin zorluğundan ve insanın kötülüğe meyilli bulunduğundan şikayet ettim. O bana, cevaben şöyle yazdı :
— «Ben sana taşıyamiyacağın yükü yüklemiyorum. He!âl ve temiz olanı topla. Sence hak olduğu ortaya çıkan şeyle hüküm ver. Müşkil gördüğün şeyleri bana havale et. Eğer, insanlar kendilerine zor gelen şeyleri

bırakıp, zor gelen görevleri terk etselerdi, din de ayakta kalmazdı, dünya da...»
® E b û Hası y n'ın bize naklettiğine göre, H z. Ömer (R.A.) şöyle buyurmuştur:
— «Mü'minin sırtına vurmak yasaktır.»
@ Târik b, Abdtırrahman bize, H a k î m b. C â b i r' den şöyle nakletti :
— H z. Ömer (R.A.), hatasından dolayı, bir adamı dövdü. Adam, H z. Ömer (R.A.) e :
— «Ben, bilmeyerek hata eden ve hatası kendisine öğretilen veya hata eden ve affolunan iki şahıstan biri olmalı değii-miydim?» dedi. Bunun üzerine, H z. Ömer (R.A.:
— Doğru söyledin. Öyle yapmalı idim. Kalk sen de benden hakkını al dedi.
Adam hakkini bağışladı, H z. Ömer (R.A.) de o;ıu affetti.
© İsrail bize, S i m â k b. Harfe' den, o da Ebû Selâme' den şöyle haber verdi :
— H z. Ömer (R.A.), bir havuzun kenarında durmakta olan erkek ve kadınları dövdü. Biraz sonra, H z. Ali (R.A.) ile karşılaştı. H z. Ali (R.A.), bu durumu sorunca, H z. Ömer (R.A.):
— Ben, onları dövdüğüm İçin, —A İlah indinde âsî bulunup- helak olmaktan korkuyorum, dedi. H z. Ali (R.A.) şu cevabı verdi :
— Eğer sen, onları aranızda bulunan bir kin ve düşmanlık dolayısiyle dövmüşsen, âsî bulunmuş ve helak olmuş olursun. Yok eğer, onları te'dip ve ıslâh etmek gayesi ile dövmüşsen bunda bir beis yoktur. Çünki sen bir çobansın, bir idarecisin. Ve muhakkak ki sen bir terbiyecisin.»

® Mis'ar b. !K i d a m bize, Kasım1 dan şöyle nakletti:

« H z. Ömer (R.A.), vergi âmillerini görev yerlerine gönderirken şöyle derdi :

— Ben sizi, cebbar ve zâlim kişiler olasınız diye göndermiyorum. Sizi ancak, imam (kendisine tabî olunan kişiler) olasınız diye gönderiyorum, tâüs'ünı&ijları dövmeyi sn iz. Eğer döverseniz onîan zillete düşürürsünüz. Onları, haddinden fazla da öv-meyiniz. Zira, överseniz, onları şEmartersınîz. Haklarına manî olmayınız. Aksi takdirde, onlara zulmetmiş olursunuz. Haklarını, kendilerine zamanında veriniz,

Bazı şeyhler bana, A m r b. M e y m û n ' un şöyle dediğini nakletti:

H z. Ömer (R.A.] halka şöyle hitap etti :

— Allah (C.C) a yemin ederim ki, ben âmillerimi, sizi dövmeleri için ve mallarınızı haksızlıkla almaları için göndermiyorum. Lakin ben, âmillerimi size dîninizi ve Peygamber (S.A.V.) Efendimiz'in sünnetini öğretmeleri için gönderiyorum. Kim, haksız bir muameleye mamz kalırsa bana bildirsin. Nefsim yed-i kudretinde olan A I ! a h (C.C.) a yemin ederim ki, onun hakkını, haksızlık yapandan kısas yolu ile alırım.

Bu esnada A m r b. Â s (R.A.) söz alarak şöyle dedi :

— Ey Mü'mlnlerin Emsri, Müslüman bir vali, idaresi altın-dakiierden bazısını te'dip etse, ona da kısas tatbik eder misin? diye sordu. H z. Ömer (R.A.) cevaben:

— Nefsim yed-i kudretinde olan Allah (C.C.) a ye-min ederim ki, ona da kısas yaparım. Muhakkak ki ben, R a-s û I a I I a h (S.A.V.) in nefsinden kısas

yaptığını gördüm. Dikkat ediniz, Müslümanları dövüp zillete düşürmekten sakıns-nız. Katiyyen haklarına manî olmayınız, küfre düşmelerine sebep olursunuz. Müslümanların arasına tefrika düşürmeyfniz, güçsüz kalıp, mağlubiyetlerine sebep olabilirsiniz.
m AbdülmelPk b. Süleyman bize, A t â'dan şöyle nakletti:
H z. Ömer (R.A.), Vali ve âmillerine mektup yazarak, hac mevsiminde toplanmalarını istedi. Onlar geldiler. H z. Ömer (R.A.) ayağa kalkarak, şöyle bir hutbe îrâd etti :
— Ey İnsanlar! Ben şu vali ve âmillerimi, sîze hak ve adâ-leîle gönderiyorum. Katiyyen sizi dövmeleri, öldürmeleri ve mallarınızı haksız yere simaları için göndermiyorum. Kimin bu vali ve âmillerden her hangi birinde bir hakkı, bir alacağı varsa ayağa kalkıp söylesin.
Hazır bulunan insanlardan, bir adamdan başka hiç kimse kaikmadı. Kalkan şahıs :
— Ey Mü'minlerin Emîri, senin âmilin bana yüz kırbaç vurdu, dedi. H z. Ömer (R.A.), o âmile :
— Sen ona yüz kırbaç vurdun mu? diye sordu ve iddia sahibine dönerek :
— Kalk ondan hakkını al buyurdu.
Bunun üzerine, orada bulunan A m r b. Â s (R.A.) ayağa kalkarak :
— Ey Mü'mlnlerin emîri, sen âmillerin hakkında böylû bir kapı açarsan, bu hal hem onlara çok ağır gelir, hem de senden sonrakiler için bir adet halini alır. dedi. Hz. Ömer (R.A.):
—- Dikkat et, ben ki, Rasûlullah (S.A.V.)' in nefsi-tio kısas tatbik ettiğini gördüm. Onu kısassız mı

bırakacağım? buyurup, sonra hak sahibine dönerek :
— Kalk hakkını al, diye emretti. A m r b. Â s (R.A.):
— O halde izin verin de onu razı edelim, dedi. H z. Ömer (R.A.):
— Peki, buyurun, dedi.
Bunun üzerine şikayetçi olan şahsa, her kırbaç için iki dinar olmak üzere cem'an 200 dinar verilerek razı edildi ve şikayetçi kısas hakkından vazgeçti.
© Abdullah b. Velîd bana. Âsim b. Ebî'n-N ü cûd' dan, o da Umâre b. Huzeyme b. S â b i t' ten şöyle rivayet etti:
— H z. Ömer (R.A.) herhangi bir kimseyi âmil veya vali tayin ettiği zaman, ensardan ve başkalarından bir topluluk çağırarak o kimse hakkında şâhidlik ettirir ve o kimseye şu dört şartı koşardı:
1— Katıra binmemek,
2— İnce ve yumuşak elbise giymemek,
3— İnca undan yapılmış has ekmek yemeys-yecefc,
4— Kapısını insanların ihtiyaçlarına kapatmayacak ve hâcip edinmeyecek.
Bir gün, H z. Ömer (R.A.), Medîne caddelerinden birinde yürüyordu. Hafiften bir erkek sesi işitti. O ses :
— «Ey Ömer (R.A.) I Bu şartların Allah (C.C.) indinde seni kurtaracağını mı sanıyorsun? Senin Mısır'daki âmilin İ y â d b. G a n e m ince ve yumuşak elbiseler giyiyor, kendisine hâcip ediniyor.» dedi. Bunun üzerine Hz, Ömer (R.A.), âmilleri ile kendisi arasında elçilik yapmakta olan, Muhammed b. M esi em'e'yi çağırdı. Ona:
— Mısır'a git. I y â d ' ı hangi halde bulursan, o ha! üzere al, bana getir dedi.

Muhammed b. M esleme, Mısır'a vardı. I y â d ' in evine gitti.. Kapsinda hâcipler vardı. Derhal içeri girdi. Üzerinde ince elbiseler olduğunu gördü. Ona :
— Mü'minlerin emîrine cevap ver dedi. I y â d :
— Müsaadenizle, üzerime örtmek için paltomu alayım. Muhammed b. Mesleme:
— Hayır, şu andaki hal ve kıyafetinle gideceksin dedi.
I y â d b. Ga n e m'İ aldı Medine'ye getirdi. H z. Ömer (R.A.), I y â d ' ı görünce :
— Gömleğini çıkar dedi! Sonra, yün bir elbise, biraz koyun ve bir değnek getirtip, i y â d ' a şöyle dedi:
— Şu yün gömleği giy, şu değneği de al ve şu koyuniarı güt. Koyunların sütlerinden iç, yanına gelenlere de içir ve kalanını bizim için muhafaza et. İşittin mi? lyâd; b. Ganem (R.A.):
— Evet, ölüm bundan hayırlı.
H z. Ömer (R.A.) emrini bir kaç defa tekrar etti. I y â d b. Ganem (R.A.) da aynı cevabı tekrarladı. Bunun üzerine H z. Ömer (R.A.) :
— Niçin aynı cevâbı tekrarlıyorsun. Teklifim hoşuna gitmedi mi? Senin babana, koyun güttüğü için Ganem == koyun derlerdi. Sende daha hayırlı bir şey mi var? Yani şartlanma tamamen uyacak mısın? İ y âd b. G a n e m(R.A.) :
— Evet, Ey Mü'mfnlerfn Emîrî dedi. H z. Ömer (R.A.) :
— O haide, çıkar bu elbiseleri. Ve eski işine dön.
Tekrar Mısır'a dönen lyâd b. Ganem (RA) iyi-li'k ve itaatte örnek bir âmil oldu.
© A ' m e ş bize, İ b r a h i tn ' in şöyle dediğini nakletti:

— Her hangi bir âmil'in hastalan ziyaret etmediği ve zayıf kimseleri huzuruna kabul etmediği haberi H z. Ömer (R.A.) e ulaşınca, derhal o âmili görevinden azledederdi.
Ubeydullah b. Humeyd bana, E b u ' I -M e I î h ' in şöyle dediğini nakletti:
-— H z. Ömer (R.A.), Ebû Mûsâ el-Eş'arî (R.A.) ye bir mektup yazarak, şöyle emretti :
— Toplantılarında ve huzurunda insanlara eşit muamele et kî, zayif jfisanlar adaletinden ümit kesmesin. Hatırlı insanlar da, kendileri için başkalarına zulmedeceğin zehabına kapılmasın.
Ashab-ı Kircm'dan çoğuna yetişmiş olan, Şamlı bir şeyh, bana, Urve b. Ruveym'in şöyle dediğini nakletti :
—M z. Ömer (R.AJ, Şam'da bulunan Ebû U bey-de b. Cerrah (R.A.) a şöyle bir mektup yazdı :
— «Amma ba'd... Ben, sana, sanın îçîn de, benim için de hayır olan bir mektup yazdım. Şu beş haslete sımsıkı sarıl kî, dininde selamete erip, insanlar için rızik olan sevap ve günahtan eftal olanına yani sevaba mazhar olasın.
1— İki hasım huzuruna gelince, onlardan adil delililer iste, sonra, sarih ve kesin bir yemin teklif et.
2— Zayıf olan kimseyi yanına yaklaştır, ta ki, dili açılıp, konuşsun ve kaîbi korkudan kurtulsun.
3— Yabancı olan kimseyi fazla bekletme. Çünkü onlar fazla bekletirsen, ihtiyaçlarını sana arzetmekten vaz geçip memleketlerine dönerler.
4— Husûmetin hallini talep etmeyen kimse, batılı istemiş ve haksizlhk etmiş demektir.

5— Hak sence bilinmediği ve nasıl hüküm vereceğin ortaya çıkmadığı takdirde, tarafları sulhetmeye çalış. Vesselam...»

@ Muhammed b. İshâk bana, T a Ih a b. Ma'dân el-Omrî'yi dinleyenlerden. Onun şöyle dediğini nakletti :

— H z. Ömer (R.A.) bize bir 'hutbe irâd etti. C e-nâb-i Hakka hamd-ü sena, Rasûlullah (S.A.V.)e selât-ü selâm edip Hz. Ebû Bekir (R.A.) i sndıktan ve istiğfar ettikten sonra şöyle buyurdu :

— Ey insanlar! Her hangi bir hak sahibi, hakkını elde etmek için, kimseden Allah (C.C.)'a âsî olmasını isteyemez. Bence, bu malı, ancak şu (iç haslet ıslâh edebilir :

1— Hak ile alınması,

2— Hak üzere sarfedilmesi,

3— Alınmasında ve sarfedilmesinde batıldan kesinlikle kaçınılması.

Benim, malınızla alâkam, bîr yetimin velisi olan kimsenin, o yetimle olan alâkası gibidir. Eğer, kendi gelirim sayesinde bey-tü'l-mâl'den müstağni olursam, ondan hiç bir şey harcamam. İhtiyacım olursa, ma'ruf olan şekilde harcarım.

Her hangi bîr kimsenin, diğer bir kimseye zulüm ve haksızlık etmesine ve tecavüzde bulunmasına asla müsâade etmem. Haksızı yere serip, hakka boyun eğinceye kadar ayağımın altında ezerim.

Ey insanlar. Sizin benden talep edeceğiniz bazı haklarınız vardır. Onları size sayacağım. Bu haklarınıza sımsıkı sarılıp onlara sahip çıkınız.

1— Benîm size karşı vazîfem : Sizden toplayacağım harâc ve sair gelirleri hak ve adalet üzere tahsil etmemdir.

2— Benim size karşı vazifem : Mal benim elime geçtiği zaman, hakkın dışında bir yolla onu elimden çıkarmamamdır.
3— Benim size karşı vazifem : Sizin gelir ve erzakınızı çoğaltmam, Allah (C.C.) in izniyle kale ve hudutları korumam ve müdafaa etmemdir.
4— Benim size karşı vazifem : Sizi tehlikeye maruz bırakmamam, uzun müddet kaielerde tutmamamdir.
Gerçekten siz öyle bir zamana yaklaştınız ki, o zamanda emin kimseler az, dünyalık peşinde koşan kurrâlar çok; fâkihler az, muhterisler çoktur.
Öyle kimseler vardır ki, görünüşte âhiret için amel ederler, aslında o kimseler bu amelleri ile de dünya'nın ve uzayıp giden dünyalık arzusunun peşindedirler. Ateşin odunu yakıp bitirdiği gibi, bu şekildeki ameller de sahibinin dinini yer bitirir. Dikkat ediniz, sizden kim bu şekilde davranan adamlara yetişirse, Allah (C.C.) den korksun, O'na sığınsın ve sabretsin.
Ey İnsanlar! Muhakkak ki, Allah (C.C.) kendi hakkını, halkın hakkından yüce tutmuştur, Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:
«(Peygamber) sizin, melekleri ve peygamberleri Tanrı edinmenizi de emretmez. Hele size, siz tnüslüman olduktan sonra, hiç kâfirliği emreder mi?»[96].
Dikkat ediniz, ben sizi emirler veya zalim kişiler olarak göndermiyorum. Ben sizi, ancak halkı doğru yola sevkeden imamlar ve idareciler olarak gönderiyorum. Müslümanların haklarını acilen veriniz. Onları döverek, zillete düşürmeyiniz. Fazlaca övüp şımarmalarına ve fitneye düşmelerine de sebep olmayınız. Onlara kapılarınızı kapatmayınız, böyle yaparsanız, kuvvetliler zayıfları yer. Bazılarını diğer

bazılarına tercih etmeyiniz, böyle yaparsanız, zulmetmiş olursunuz. Onlar hakkında cahil ve gafil olmayınız. Takatleri nisbetinde onları kafirlerle harbe sevkediniz. Düşmanla karşılaştıkları zaman zaafa düşeceklerini anladıklarınızı harbe göndermeyiniz. En iyi savaş, düşmana karşı zayıf ve konkak olanları göndermemektir.

Ey İnsanlar! Sîzi, şehirlerdeki emirlere şahit kılıyorum. Ben onları, ancak insanlara dinlerini en iyi şekilde öğretmeleri, feyle-rini taksim etmeleri ve aralarında adaletle hükmetmeleri için gönderiyorum. Kendilerine müşkil gelip, halledemedikleri zor şeyleri bana havale etsinler.

H z, Ömer (R.A.) şöyle buyurdu :

— Bu iş (insanları idare etme) ancak, zulüm ve haksızlıktan uzak bir şiddet ve zafiyetten uzak bir yumuşaklıkla salâha erer.

G Küfe halkının âlimlerinden bazıları bana şöyle nakletti:

H z. Ali (R.A.), âmili bulunan Ka'b b. Mâlik'e şöyle yazdı :

— «Amma ba'd... Âmili olduğun belde halkının işlerini yürütmek üzere, güvenilir kişileri tayin et. Arkadaşlarından bazıları ile çıkıp Sevâd arazisini köy köy, kasaba kasaba dolaş. Memurlarını soruştur, durum ve davranışlarını İncele, Dicle ile Fırat arasında bulunan yerleri de kontrol et. Sonra Bihkubâzât'a dön. Oranın işleri ile de meşgul ol ve bozulanları düzelt. Sana yükletmiş olduğu vazifeleri, Allah (C.C.) e itaat ederek yürüt. Şurasını iyi bil ki, dünya mutlaka fanidir ve âhiret ise mutlaka gelmektedir. Âdem oğlunun ameli, kendisine iade edilmek üzere

hıfzolunmaktadır. Sen mutlaka, geçmiş amellerinin hesabını verip, iyi veya kötü yaptığın işleri karşında bulacaksın. Sen hayır yap ki, hayır bulasın.»

• A t â b. E b î R e b â h ' i dinleyen bir kimse, bana, onun şöyle dediğini anlattı :

Hz. A I i (R.A.), her hangi bir yere bîr müfreze gönderdiği zaman, o müfrezeye bir komutan tayin edip, ona şu tavsiyede bulunurdu :

— Sana, kendisine mülâki olman kaçınılmaz olan Allah (C.C.) dan korkmanı tavsiye ederim. Seni, Cenab-i Hak'-k a yaklaştıracak olan amelleri yap. Muhakkak ki, senin dünyada yaptığın her amelin Allah (C.C.) indinde bir karşılığı vardır.»

Dâvud b. Ebî H ind bana, R i y â h b. U b e y d e ' nin şöyle dediğini rivayet etti :

— Ömer b. Abdülaziz'le beraberdim. Ona:

— Benim Irak'ta bir çiftliğim ve çocuklarım var. Ey Mü1-minlerin Emîri, bana İzin ver de gidip onlara bakayım, dedim. O, bana:

— Çocukların için korku, çiftlik için de zayi olma durumu yoktur, dedi.

Bunun üzerine izin istemekte İsrar ettim. Sonunda izin verdi. Gideceğim gün, veda edeceğim sırada :

— Ey Mü'minlerin Emîri, Bir ihtiyacınız var mı? Bana tavsiyeniz ne olacak? dedim. O bana :

— Ben senden İrak halkının durumunu, valilerin 'halka karşı davranışlarının nasıl olduğunu, halkla valilerin birbirlerinden razı olup olmadıklarını araştırmanı istiyorum, dedi,

Irak'a varınca, valilerin ve diğer memurların hallerini halktan soruşturdum. Hepsi hakkında iyi ve hayırlı haberler aldım.

Tekrar dönünce, Irak'taki valilerin iyi davranışlarını ve halkın kendilerinden razı olduğunu Halîfe'ye anlattım. Bunun üzerine şöyle dedi :

— Bu getirdiğin haberlerden dolayı Allah (C.C.) a hamd olsun. Eğer, bu haberlerin zıddı bir haber getirmiş olsaydın o valileri azlederdim. Onlara bir daha vazife de vermezdim. Muhakkak ki çoban, güttüğü sürüden mes'uldür. Bunun içindir ki, idare ettiklerinin menfaatine olan ve onları Allah (C.C.) a yaklaştıran her şeyi yapmalıdır. Raiyyesini belaya duçar eden kimse, büyük bir belaya duçar olmuş demektir.

® Abdurrahman b. Sabit b. Sevbân bana, babasının şöyle dediğini nakletti :

— Ömer b. A b d ü I a z I z' in âmili olan A d i y b. Ertât, ona şöyle yazdı :

— «Amma ba'd... : Burada öyle kimseler var ki, her hangi bir bas'kı yapmadan, ödemeleri gereken haracı ödemiyorlar.»

Ömer b. A b d ü I a z i z , derhal ona şu cevabı yaz-

— «Amma ba'd... İnsanlara azab etmek için benden izin istemen ne acaib... Sanki ben, Allah (C.C.) in azabına kar-, şı senin için bir kankanım! Sanki benim rızam, seni Allah (C.C.) in gazabından kurtaracak. 6u mektubumu aldığın zaman, vergilerini kolaylıkla verenden al. Zorluk gösterenlere sadece yemin teklif et. Onların Allah (C.C.) a suçları ile mülâkî olmaları, benim onlara azab ederek Cenâb-ı Hakka mülaki olmamdan, ıbence daha sevgiye layıktır. Vesselam.»

— Bir adam, H z. Ömer (R.A.)e geldi ve dedi ki:

— Ey Mü'minler'in Emîri, ekin ekmiştim. Şam halkından bir ordu üzerinden geçerek, ekinlerimi

harap etti. H z. Ömer (R.A.) derhal, 10 bin dirhem bedel ödeyerek, o şahsın uğradığı zararı ödedi.

Tâğlib Hristiyanlarinın Ve Diğer Ehl-İ Zimmetin Durumları Ve Haklarinda Yapılacak Muamele

Ey Mü'minlerin Emîri! Tağlib denilen Hristiyan fırkasının hükmünü, mallarından alınmakta olan zekâtın niçin iki katına çıkarıldığı ve kişi başına mürettep olan cizye'den neden muaf tutuldukları, bilcümle zımmîlere cizye, elbise, zekât ve öşür hususlarında ne şekilde muamele edilmesi lazım geleceği hakkındaki sualiniz üzerine bu konuyu İzaha başlıyorum :
© Bazı şeyhler bize, S e f f â h ' dan o da D â v û d b. K e r d û s ' tan, Ubâde b. Nu'mân et-Tağ1 î b î' nin H z. Ömer (RA) e şöyle dediğini rivayet etti :
— Ey Müminlerin Emîri! Tağlib kabilesinin kuvvetleri artmakta olup düşmanlara hudut komşusu olmaları sebebiyle, onlara müzaheretleri takdirinde, muharebede zorluk çekilmesi melhuz olduğundan, reyinize uygun düşerse, bu kavimle sulh akdi yapılsın» diye ihtarda bulunması üzerine, Hr. Ömer (R.A.) aşağıda zikredilen şartlar üzerine kendileriyle sulh akdi yapmıştır.
— Şöyle ki,
1 — Çocuklarından hiç birini hristiyan yapmamak,
2 — Mallarının zekâtını iki katına çıkartmak,
3 — Zekâtın iki katına çıkartılmasına mukabil cizye'yİ kaldırmak,
4 — Bu kabileden olan her bir hristiyanın, otlatılan koyunları 40 başa baliğ olmadıkça ondan bir şey

almamak,
5 — 40 başa baliğ olunca 120 başa baliğ oluncaya kadar, ondan 2 baş koyun almak,
6 — 120 den - 1 baş koyun bile - fazla olursa, ondan 4 koyun almak,
7 — Bütün mallarından alınacak zekâtın -anlatıldığı gibi- iki kat alınması,
8 — Keza deve ve sığırlarından - müslümanlardan ne kadar zekat almak vacip olursa- bu kabileden olan hristiyanlardan iki kat alınması,
9 — Bu kabilenin kadınlarına zekat konusunda erkekleri gibi muamele edilmesi,
10 — Bu kabilenin çocuklarının bu muameleden müstesna tutulması,
11 — Kendileri ile sulh yapıldığı günde, ellerinde bulunan araziden, Müslümanlardan alınan mertebinin iki katı alınması, şartlarına bağlanarak sulh aktedildi.
Ubâde b. Nu'man'ın kavline göre, mezkûr şartlara muhalif harekette bulunduklarından, ahidleri kalmamıştır. Yanî, ehl-İ harb durumuna düşmüşlerdir.
Bu kabilenin çocuklarının ve delilerinin arazisinde fukaha arasında ihtilaf vâkî olmuştur. Irak ulemâsının reylerine nazaran çocuk ve delilerin arazilerinden alınacak, mürettebat (tertip edilen vergiler) iki katına çıkarılırsa da, hayvanları muaf tutulur.
Hicaz ulemâsının kavli ise, hayvanlarından alınan mertebeler de iki katına çıkarılır. Zira, kendilerinden alınan mallar cizye bedeli olduğundan, harâc hakkındaki kaideye uyarak kendilerine muamele yapılır.
Kölelerden ve sair mallarından bir şey alınmaz.

• İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, bilvasıta H z. Ömer (R.A.) den şöyle nakletti:
H z. Ömer (R.A.) haraca mukabil malların zekatını iki katma çıkarttı.
İsmail b. ibrahim b. e I - M u h â c i r bize şöyle nakletti:
— Babam işittiğ'i bir şeyi anlatırken şöyle dedi: Z i y â d b. IH u d -a yr' ı İşittim, şöyle diyordu :
— «Burada olan öşürlerin alınmasına, H z. Ömer (R.A.), ilk önce beni tayin etti ve emir buyurdu ki: «Hiç bîr kimseyi teftiş etmeyesin. Sana uğrayanlar, Müslümanlardan olursa, yanlarındaki emvalden 40 dirhemden 1 dirhem al. Ehl-i zimmetten olanlardan 20 dirhemden 1 dirhem, ehl-i zimmet olmayanlardan da öşür (1/10)-onda bir) al. Benî Tağİib Kabilesinin hristîyanlan hakkında şiddet kullanıp, kendilerine baskı yap. Bu kabile arap kabilelerinden ofup, ehl-İ kitap olmaları sebebiyle İslâm Dinini kabul etmeleri umulur.»
H z. Ö m e r(R.A.) bu kabileye, evlatlarını hıristiyan etmemelerini şart koşmuştu. Bu kabile hristiyanlarının satın aldıkları öşür arazisinin öşrü, iki katına çıkarılır. Nitekim, ticarette kullandıkları mallarından da iki kat vergi alınır. Velhasıl, Müslümanlardan 1 dirhem alınması gereken her şeyde, Benî Tağlib hristiyanlarından 2 dirhem alınır.
£ Benû Tağlib hristiyan(arından olmayan ehl-i zimmetten bir kimse, öşür arazisinden bir tarla satın aldığı zaman. İmâm-r Âzam Ebû Hanîfe' nin re'yi ve kavlince, bu tarla satın alan zımmînin uhdesine geçtiğinden, kendisinden horâc alınır. Daha sonra, bir Müsiümana satmış olsa bile öşre tahvil olunamaz. Her

sene harâc vermek lazım gelir. Zira, zımmî olan kimseden zekat alınmaz. Öşür ise zekat'tır. Bunun için haraca tahvil olunur.
Diğer Müctehidlerm kavlince, mez'kûr arazi bir zımmînin uhdesine geçtiği anda, önceki öşrü ikiye katlanır. Daha sonra satsa iki katına çıkarılan öşür kaldırılarak, ilk öşrüne çevrilir.
0 Bu son kavil, İ m â m -1 Hasan-ı 8 a s r î ile At â 'nın mezhepleridir. Bu kaVil İmâm Ebû H a n î-f e'nin kavline tercih edilmektedir. Ben de onu seçtim. Zira, bir müslümanın elinde bir ma! bulunduğu zaman, öşür toplayan
1 1 1
memura uğrarsa, o malından rub'u öşr (—x-----=------= %
4 10 40
2,5= yüzde iki buçuk) alınır ise de, ayniyle o malı, bir zımmî satın alarak öşür toplayan zatın yanına uğrarsa, kendisinden nısf
1 1 1
öşür (—x------■ =------= %5) alır.
2 10 20
Bu mal te'krar bir müslümanın eline geçer ve o, öşür memuruna uğrarsa, kendisinden rub'u öşür (= % 2,5) alınır. Yani mal değişik olmayıp, aynı mal olduğu halde sahiplerinin değişmesiyle, ahkâmı da değişir.
Arazi de bu kabildendir. Nitekim, zımmî olan bir kimse arap arazisinden bir tarla satın almış olsa - Mekke, Medîne ve bunlar gibi yerlerde hiç bir zaman harâc konmamış olduğundan ve Harem dahilinde harâc olmayacağından- zımmînin satın aldığı bu araziye harâc konamaz. Ticaret mallarının zekatının İki katına

çıkarıldığı gibi, bu arazi üzerine olan Öşür de i'ki misline çıkarılır. Zımmîlerden bir »kimse İslâm Dinîni kabul ettiği zaman bu gibi arazisinden öşür alınır. Zira üzerine harâc vaz' edilmemiştir. Arazisi üzerinde olan vergi bir öşürden ibaret olduğu için, arazisi, Öşür arazisi itibar olunur. ,.

Cizye, Benî Tağyib Kabilesi hristiyanları ile Necranhlardan başka, gerek !rak Sevâd'ında, gerek Hîre isimli memleket 'ile sair memleketlerde bulunan, yahudilerden, hristîyanlardan, me-cûss denilen ateş - perest'lerdon, hristiyan olan sâibîlerden, yahudilerden olan sâmire taifesi 'halkından cizye alınması vaciptir. 'Kadın ve çocuklardan cizye alınmaz yalnız erkeklerden alınır.

Zengin olan erkeklerden her yıl 48 dirhem, orta hallilerden 24 dirhem, geçimini elinin emeği ile temin eden muhtaç kimselerden 12 drihem gümüş ahnır.

Para yerine, emtia ve hayvan getirdikleri zaman, bunlara bir değer takdir edilerek alınır ve cizyelerine mahsup edilirse de ölü hayvan, domuz ve şarap getirirlerse kabul edilmemesi lazım gelir. Zira, H z . Ömer (R.A.), bu gibi şeylerin alınmasını yasaklar ve bu gibi şeylerin kendilerinden alınması, onların durumlarına daha uygun oluyorsa, satıldıktan sonra, parasından alınmak üzere, sattırılması hususunu cizye tahsili memurlarına vazife olarak verilmesini emir buyururlardı.

H z. Al i (R.A.) den mervîdir ki: Cizyeye mukabil kendilerinden iğne ve çuvaldız alıp, bunların bedelini cizyeden mahsup ederdi. Sadaka ve dilenmekle yaşayan miskin ve fakirlerden, İşi ve san'atı olmayan amalarla, kötürümler ve müzmin bir hastalığı

olanlardan cizye lazım gelmez. Ancak, âmâ, kötürüm, ve müzmin bir hastalığa mübteia olanlar, ma! sahibi ve zengin kim-seîer İseler, kendilerinden cizye alınır.
Klişelerde ikamet eden rahipler zengin kimselerden iseler kendilerinden cizye ahmr.
Malları olmayıp ta, zenginlerin sadakaları ile yaşayan miskinlerden olurlarsa, kendilerinden cizye alınmaz.
Bazı kimseler mallarını kiliselerde bulunan ruhbanlara in-fak eylemek üzere, mülklerinden ayırarak, rahiplere teslim ettiklerini söylerler ve mezkur mallan elinde bulunduran kilise görevüleri de, o malları in'kar ederlerse, ellerinde bu mallardan bir şey bulunmadığına ayin ve mezheplerince Cenâb-ı Hak-k a yemin verildikten sonra, bu mallar terk olunup, kendilerinden hiç bir şey alınmaz.
Baş vergisi olan cizye, müslümanlardan alınmaz. Ancak kendisi ehl-i zimmetten iken, üzerine bir senelik cizye tahakkuk ettikten sonra, İslâm Dînine girerse, geçmiş senenin cizyesi üzerine vacip olur. Bu cizye de bütün müslümanların hakkı olduğu için kendisinden alınır.
Yalnız, zimmî olan zat, cizye senesinin dolmasından bir iki gün, veyahud bir iki ay, veyahut daha az veya daha çok bir müddet önce İslâmla müşerref olursa kendisinden asla cizye alınmaz.
Bir zımmî mükellef, bir yıl tamamlanıp üzerine cizye vacip olduktan sonra, cizyenîn tamamı veyahud bir kısmı zimmetinde kaldığı halde vefat ederse, bu cizye borçtan sayıldığı için veresesinden alınmryacağı gibi, terekesinden de alınamaz.
Keza, 'bir kimse sene tamamlanıp, vizyesi vacip olduktan ve bir kısmını ödeyip birazı kaldıktan sonra

İslâm Dinine girerse kalan cizye borcu kendisinden alınmaz.
Çalışmaktan aciz ve malı bulunmayan ihtiyarlarla, aklî muvazenesi bozuk olan (mecnun ve deli) kimselerden cizye alınmaz.
Zımmîlerîn deve, sığır ve koyun gibi hayvanlarından, -sahipleri gerek erkek olsun gerek kadın- zekat lazım gelmez.
$ S ü f y â n bize Abdullah b. Tavus'tan o da babasından Abdullah b. A b b a s (R.A.) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— «Ehl-i zimmetin mallan affedilmiştir. Erkek ve kadınlarının mallarından zekat lazım gelmez.
© Yalnız, ticarette kullandıkları mallarından nısf öşür (1/20) alınır. Ticaret emtia ve eşyalarının kıymeti, zekât nisabı olan 200 dirhem gümüş veyahut 20 miskal altına baliğ olmadıkça ondan bir şey lazım gelmez. Kendilerinden cizyenin alınması için, dövmek ve güneş altında ayakta tutmak veya başka turfa eziyet etmek asla caiz değildir. Onlara bir fenalık yapmak, işkence etmek, hiç bir şekilde caiz değildir. Onlara yumuşak dav-ranıhr. Şu kadar var ki, cizyeyi ödemedikleri zaman, hapsedilirler ve borçlarını ödemedikçe tahliye edilmezler.
Yahudi, hristiyan, mecusî, sâbiî, sâmire güruhundan, bir kişi bile terk edilmeyip, hepsinden cizye alınır. Bu milletlerden hiç bir kimsenin terki veyahut birinden alınıp diğerinden alınmaması için memurlara izin ve ruhsat verilmesi caiz değildir. Zira, bunlar canlarının ve mallarının, korunmasını cizye vererek teminat altına almışlardır. Cizye harâc makamına kaimdir.

Bağdat ve Küfe ile Basra ve bunlara mümasil beldelerde cizye ve sâirenin toplanması için, İmâm-ı İVSüslimîn o belde de dinine bağlı, sallh kimselerden bir zatı memur tayin ederek bu işi kendisine havale eder. Maiyyetine yardımcılar da tayin eder. Bu yardımcılar, vasıtası ile Yahudi, hristiyan, mecûsî, sâbiî ve sâmire gibi muhtelif d'inlere mensup olan kimseleri toplayarak, huzuruna getirdikleri zaman -zikri geçtiği şekilde- kendilerini farkı sınıflar üzere tertip eder: Sarraf, manifaturacı, çiftlik sahipleri, tüccarlar, tabibler ve ellerinde bu gibi san'ati ve ticarî tezgahı bulunanlar birinci ve ikinci sınıf itibar edilerek, içlerinde zengin bulunanlardan ve san'atlan birinci sınıf itibar edilmeye mütehammil olanlardan 48 er dirhem, orta halde olanlarla san'atlan ikinci sınıf itibarına şayan olanlardan 24 er ve terzi, boyacı, ayakkabıcı, kasap olanlariyle bunlar <3ibi kendi elleriyle iş yapan kimseleri üçüncü sınıf itibar ederek 12 şer dirhem gümüş cizye vaz' ve tertip olunarak, o şekilde kendilerinden tahsil edilir. Bu vergiler bildirildiği şekilde tahsil edildikten sonra, hepsi valilerin nezdinde toplanır ve beytü'l-mâl hazinesine sevkediiir.
Merkez-i hükümet (eyalet) olan beldelere tabi karadan (Se-vâd'dah) cizye tahsil etmek için, o beldelerin valilerine : 1— emniyet ve itimat ettikleri kişileri seçip tayin etmelerini, 2 — Onların da köylere gitmek üzere çıktıklarında, her köye ulaşınca o köyde bulunan yahudi, hristiyan, mecûsî, sâbiî ve sâmire taifelerini huzuruna çağırtmasını o köyün reisi (sahibi baş'ka-nı) na emir ve tenbih ederek, huzuruna toplandıkları zaman - yukarıda size arzeylecfiğım gibi- onları üç

sınıf İtibar ederek kendilerinden cizyeyi almalarını, 3 — Bu sınıfları tecavüz etmemelerini, 4.— Kendilerinden cizye alınması vacip olmayan kimselerden, hiç bir şey talep etmemelerini, 5 — Herhangi bir kimşeye zulüm ve haksızlık etmekten kaçınmalarını, gönderecekleri memurlara sıkı sıkıya tenbih etmelerini emret.

Eğer köyün reisi (sahibi - ağası) olan kimse, memurlara :

— «Sizinle anlaşalım, köyün talep ettiğiniz cizyesini ben size peşin ödeyim. Sonra ben onlardan toplarım.» derse, kabul etmesinler ve herkesten cizyeyi toplasınlar. Çünkü, o takdirde, cizye'nin noksanlaşacağı aşikârdır. 2ira, mümkündür ki, her fertten cizye toplandığı zaman 1000 veya daha fazla dirheme baliğ olacağı yerde, analşma 500 dirhem üzerine olabilir. Bu durum ise, hiç bir şekilde caiz görülemez. Keza, noksan miktar üzerinde kendileri ile anlaşmaya varılınca, içlerinde 48 dirheme mütehammil olan şahıslar bulunduğu halde beher şahıs üzerine 12 difhemden daha aşağı vergi isabet edeceğinden, bu durum da keza caiz görülemez.

Cizyerîin toplanmasından -gerek belde (şehir) lerden, gerek kara (sevâd - civar) dan toplanan- biriken emvai, Müslümanlar için olan ganimetlerden sayıldığından hepsini, harâc memurları olan valiler harâc ile beraber beytü'l-mâle ulaştırırlar.

Ehl-i Zimmetin ticaret mallarından alınan, dâr-ı harbden dar-s İslâm'a eman ile girmiş olanlardan alınan öşür arazisi iken, gayr-i müslimlere intikal etmiş olan araziden alınan, Benî Tağ-lib hristiyaniannın hayvanlarından ve diğer ticarî işlerinden alınmakta

olan vergilerin hepsi harâc hükmündedir. Yani, harâc mallarının sarf olunduğu cihete sarf ve taksim olunur. Zekatın veya humsun (1/5 in) sarf ve taksim edildiği yerlere sarf ve taksim edilemez. Çünkü zekat malları hakkında Cenâb-ı Hak hüküm buyurmuş ve nasıl sarf edileceğini bildirmiştir. Onun o minval üzere alınması ve emredildiği şekilde sarf ve taksimi lazım gelir. Humus (1/5) hakkında da başka bir, ilâhî hüküm mevcud olup, onun da emrolunduğu şekilde sarf ve taksimi lazım gelir. İlahî hükmün dışına çıkarak ona muhalefet etmek asla caiz değildir.

• Ey Mü'minlerln Emîri! Layık olan şudur ki: F a h r-1 Âlem (S.A.V.) Efendimizin ehl-i zimmeti bulunan, muhtelif yerlerin ahalisine rıfk ile muamele edilmesini, onlara zulüm ve eza yapılmamasını, takatları fevkinde kendilerine birşey yükietilmemesini, üzerlerine vacip olmayan bir şeyin -haksız yere-mallarından alınmamasını, mütemadiyen vali ve âmil-lerine emir ve tenbih etmen ve bunları bu konularda devamlı surette teftiş buyurman lazım gelir.

Zira, Fahr -i Âlem (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

— «Her kim ehl-i uhûddan olan bir zimmîye zulmeder veya takatinin fevkinde bir şey yüklerse, kıyamet gününde, ben onun hasmıyım.»

H z. Ömer (R.A.), vefatı zamanındaki vasiyetinde şöyle beyan buyurmuşlardır:

— «... Benden sonra halîfe olacak zata vasiyyet ederim ki, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin zimmeti altında bulunan muhtelif milletlerin ahid ve şartlarını yerine getirip, kendilerini zulüm ve haksızlıktan

himaye ve vikaye eylesin. Takat I arı fevkinde, kendilerine bir şey teklif eylemesin.»

$ H i ş â m b. U r v e ' nin bize babasından rivayet ettiğine göre :

Ashâb-ı Güzînden S a'îad b. Y e z î d (R.A.), Şam tarafında bir yerden geçerken, yolculuk sırasında güneşe karşı durdurulmuş bir takım insanlara rast geldi. Bu durumun sebebini sorunca «cizye tahsili için» olduğu haber verildi. Durumu beğenmedi ve kerih gördü. Orada bulunan emîr'İn yanına girdi. Ona:

— «Kim A I İ a h' in kullarına azab ederse, Cenâb-ı H a kt a ona azab eder.» diye F a h r - İ Âlem (S.A.V.) Efendimizden işittiği hsdis-i şerifi beyan eylemiştir.

• Bazı şeyhlerimizin bize U r v e ' den rivayet ettiğine göre:

Hişam b. Hakîm b. Hızâm, cizye memurlarından î y a d b. G a n e m ' in , cizye mükelleflerinden bazı şahısları, cizyenin tahsili için güneşte beklettiğini görünce :

— Yâ îyad! Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendi m iz: «Dünyada A I 1 a h ı n kullarına azap edenlere,

İe, C e n â b-i Hak azeb eder.» buyurmuşken, senin yaptığın bu iş nedir? demiştir.

0 Hişârn b. Urve' nin bize babasından rivayet ettiğine göre :

H z. Ömer (R.AJ, Şam'dan dönerlerken, yolculuk esnasında bazı kimselerin ayak üzerinde tutulmakta ve başlarına toprak atılmakta olduğunu gördü. Bu halin sebebini sordu. Oradakiler :

— Cizyeyi vermedikleri için, tahsil edilinceye kadar kendilerine azap ediliyor, dediler. Bunun üzerine H z. Ömer (R.A.):

— Kendileri ödemedikleri cizye hakkında ne diyorlar? diye sordu. Oradakiler;
— Malımız yoktur, ödiyecök gücümüz yoktur diyorlar, diye cevap verdiler. H z. Ömer (R.A.) oradaki ilgililere:
— Onları bırakın. Takatlarmin kafi gelmediği bir şeyi yük-lemeyin. Zira, Hz. Rasûl-ü Ekrem [S.A.VJ den işitmişimdir ki : «Her kim dünyada A I İ a h ı n kullarına azap-oderss, ehârette d@ Cenâb-i Hak ona azap edecektir.» buyurmuşlardır, dediler ve onların serbest bırakılmalarını emir ve irade buyurdular.
© Bass yaşlı şeyhlerin biz© merfû'an rivayet ettiklerine
Fa'hr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Abdullah b. 'E r k â m İsimli zatı, ehl-l zimmetden tahsil edilecek cizyeye me'mur ta'yin buyurdular. O, memuriyet mahalline giderken arkası sıra çağırarak : ediniz ki, bir kimse muâhirî olan ehl-i zimmet-pen birisine zulmeder veyahud takati fevkinde kendisine bir şey teklif eder veyahud kendisini tahrik veyahud rızası olmadan hak-sız yere kendisinden bir şeyi alırsa, kıyamet gününde onun mu-hasımı benim.» diye Abdullah h. , E r k a m ' a tavsiye ve ihtarda bulundular.
© Husayn b. Amr b. Meymûn bize H z. Ömer (R.AJ in vasiyetinde şöyl® buyurduğunu rivayet etmiştir :
— «Ehl-j zimmete, hayırlı muamelede bulunmasını, onlarla yapılen ahidlere uyulmasını, canlarının ve mallarının korunmasını, tahammüllerinden ziyade bir şeyin onlara teklif edilmemesini benden sonraki halîfeye tavsiye ederim.»
• Verkâ' el-Ese d î bize Ebû Zabyân'ın şöyle dediğini rivayet etti :

— Bir gazvede Selmân-ı Fârisî (R.A.) nin maiyyetinde idim. Oradaki ağaçlardan kopardığı meyveyi yolda arkadaşlarına dağıtarak gitmekte olan bir zatı, H z. S e 1 m â n görünce, onu azarladı. O da 'kim olduğunu bilmeyip mukabelede bulundu. Daha sonra, Selman-ı Farisî olduğunu öğrenince, hemen dönüp ondan özür diledi. Ve;

— Ehi zimmetden bize helâl olan nedir? diye meşru olan muameleyi sordu. Selmân-ı Farisî Hazretleri cevaben :

1 — Onlara hidayet yolu olan İslâmı anlatmak,

2 — Fakir olmaları halinde, ihtiyaçlarını giderinceye kadar kendilerine bakmak,

3 — Onlardan bir kimse İle arkadaş olununca yemeğinden yemek ve kendi yemeğinden ona yedirmek,

4 — Binek hayvanına binmek ve kendi binek hayvanına onu bindirmektir» buyurmuş va şunu ilave etmiştir: «Ancak, kırda giderken binek hayvanını alıp da kendisini yolundan alıkoymak caiz değildir.»

Ömer b. Nâf i' bize E fa î 8 e k r' in şöyle dediğini rivayet etti:

— Hz. Ömer (R.A.) yolda giderken, bir kapının önünde durup dilenmekte olan, ihtiyar ve İki gözü âmâ bir dilenci gördü. Hz. Ömer (R.A.) ihtiyar dilencinin arkasından iki eli ile omuzlarına dokınarak :

— Sen ehl-i kitabîn hangi sınıfındansın? diye sorunca, ihtiyar :

— Yahudiyim dedi. Hz, Ömer (R,A.):

— Gördüğüm bu hale, seni mecbur ed&n şey nedir? diye tekrar kendisinden sorunca, o dilenci yahudi:

— İhtiyaç ve vermekle mükellef olduğum cizye, bent bu hale giriftar etti. diye durumunu arzetti.

Bunun üzerine Halîfe Hz. Ömer (R.A.) kendisini alıp evine götürdü. Ona bazı şeyler ihsan ettikten sonra,. beytü'i-mâi memuruna :

— «Buna ve bunun gibi olan kimselere, insaf ve merhamet nazarı ile bakınız» diye emrettikten sonra şöyle devam etti :

— «Biz bu adama insafla mukabele etmiyoruz. Zira sadece, kendi yiyeceğimizi yiyoruz. Bu gibi kişileri ancak cizye toplan-masında düşünüyoruz. Halbuki «Muhakkak ki, sadakalar, fakir-ler ve miskinler içindir».[97] âyet-i kerimesîndeki «fukara» gerçi ehi-î islâm olan fakirler demektir. Ancak bu adam da ehl-i kitap miskinlerdendir» buyurarak o dilenciden ve durumu ona benziyenierden cizye'yi kaldırmışlardır.

Bu hadisin ravisi olan E :b û Be k i r isimli zat diyorki:

— Bu vukuatı Hz. Ömer [R.A.) den bizzat müşaha-de ettiğim gibi bu dilenciyi de gözümle gördüm.

İsrâİİ b. Yûnus bize İbrahim b. Ab-d u 1 a ' I â ' nm şöyle dediğini rivayet etmiştir:

— Süveyd b. Gafle1 nin şöyle dediğini işittim :

— H z. Ömer (R.A.} in meclisinde hazır bulunuyor-dum. Etrafta bulunan âmiller (valiler - memurlar} toplanarak huzuruna geldiler. H z. Ömer (R.A.) onlara hitaben:

— «Cizye malına mukabil ölü hayvan, domuz ve şarap almakta olduğunuzu işittim» deyince huzurunda bulunan Hz. B i -I â I (R.A.) kalktı ve :

— «Evet, vakıa bu. Bunlar gibi alınıp satılması Müslümanlara göre caiz olmayan şeyleri cizyeye

mukabil alıyorlar.» dedi. Bunun üzerine Halîfe Hz. Ömer (R.A.):
— Sakın bunu yapmayınız. Lakin bu gibi şeyleri, sahiplerine havale ediniz. Onlar satsınlar ve size parasını getirsinler.» diye kendilerine emir buyurmuştur.

Zımmîlerin Giyecekleri Elbiselerle Onların Şekil Ve Görünüşleri Hakkında

Ehl-i zimmetden, baş üzerine konulmuş olan cizyelerinin alınması sırasında, Osman b. Af fan'in yaptığı gibi, boyunlarına kurşundan mühür asılması ve cizye toplanması bittikten sonra isterlerse çıkarılması gerekir.
Zımmîlerden hiç birinin, gerek elbise gerek binek hayvan! ve gerek şekil ve görünüşlerinde Müslümanlara benzememeleri gerekir. Onları 'bellerine «zünnar» denilen kalın ip (ten yapılmış) bir 'kuşak ibağlayip, orta yerden düğümlemeye mecbur etmek lazımdır. Başlarına koydukları «kalansûve» diye adlandırılan serpuşları, kat kat dolanmış ve nakışlı olmamalıdır. Bindikleri hayvanlara konulacak eğerlerin, karpuz mahalline nar kadar tahtadan mamul bir şey yaptırmak gerekir. Na'l denilen ayakkabılarının (ayak üzerine 'gelen meşin veya başka şeylere «sîr» denilen) bağlarını müslümaniar gibi yapmamaları lazımdır.
Kadınlarının cins binek hayvanlarına binmelerini yasaklamak lazımdır.
Sulh akdi ile zimmete dahil olan, havra ve klişelerden başka havra ve kilise inşaat etmekten ve kurmaktan

men edilirler.
Bu hususlarla, sulh yapılırken bulunan havra ve kiliselerin kendilerine bırakılmasını, yıktınlmamasını âmil ve memurlarına emir ve tenbi'h etmeniz lâzımdır.
Ateşe tapan mecûsîlerin, aîeş-gede'leri'ne de bu şekilde muamele edilir.
Bütün zımmîlere, İslâm şehirlerinde oturmak ve çarşı ve pazarlarda ticaret yapmak serbest edilir.
Ancak, şarap ve domuz alıp satmaktan ve şehirde (sokak ve caddelerde) hac çıkarmaktan men edilirler. Başlarındaki serpuşları uzun ve nakışlı olmalıdır.
H z. Ömer (R.A.), zımmîlerin kılık ve kıyafetleriyle Müslümanların kılık ve kıyafeti, bilinmek üzere bu şekilde muamelede bulunmuştur. Bu hususa muhalefet etmeleri halinde muhalefet eden zimmîleri muahaze ötmeleri hususunu İslâm memleketlerinde bulunan âmillerine (vali) emir ve tenbih buyurmuştur.
® A b d u r r a h m a n . b, S â !b i t b. Sevbfin bize, babasından şöyle nakletti :
— Ömer b. A b d ü I a z i z, kendisi tarafından tayin edilmiş olan bir âmiline bir mektup yazıp şöyle emretmiştir:
«Açıkta haç çıkarıldığını gördüğünüz zaman hemen o salibi kırınız, yahudî ve hristiyanlan, eğerli binite binmekten men ediniz, onlar semerli hayvanlara binsinler. Kadınlarından hiç birisi de, binek devesine has eğerle deveye binmesin, onlarda ancak semerli deveye binsinler.
Bu konularda, zimmîierdsn bu gibi hallerin men edilmesine gayret sarfet. Emir ve idaren altındaki Hıristiyanların, kaftan, ipekli elbise giymelerini menet. Sarık sarıp,-üzerine asb istimal etmelerini ihtar et. .

Senin tarafında bulunan bazı hristiyanların sarık sarmaya başladıklarını, belde hristiyanlanmn kuşanmakta oldukları kayış lan terk ettiklerini, saçlarını uzatıp traş olmadıklarını haber aldım. Hayatıma yemin ederim ki, eğer senin bölgendeki zimmîler böyle yapıyorlarsa, evvelden beri öyle yapmakta olmalarını mazeret olarak kabul etmeyerek, bu hali sizden hissettikleri, zayıflık ve acizlik ve kendilerine bîr cemile yapmak maksadına hamlederim. Senin ne hal ve sıfatta bulunduğunu anlamak üzere yapılan ahde muhalif olan bu gibi hallere dönmeleri halinde, neden yasaklanmsşsan derhal o fiili yapmaktan kendilerini men edesin.»

© Ubeyduiiah bize, N â f î' den, o da H z. Ö m e r' İn azadlısı Eşlem' den şöyle rivayet etti :

— H z. Ömer (R.A.), etrafta bulunan âmillerine, ayrı ayrı, parça parça bulunan zımmîleri bir araya toplamalarını birer yazı ile emretti.

• Kâmil b. e I - A 1 â ' bize H a b î b b. E b î Sabit' den şöyle rivayet etti:

— H z. Ömer (R.A.) Sevâd arazisinin ölçülmesine Osman b. Huneyf'İ me'mur ta'yin etti. Arazinin gerek ma'mur gerek gayr-i ma'mur olan her bir cerîb[98] i için 1 dirhem gümüş ile 1 kafîz zahire verilmesini tayin etti.

Irak Sevâdında bulunan, küffârın üzerine cizya vaz' eylemek için, boyunlarını mühürletip, hesap neticesinde 500.000 kişi üzerine, zikri geçen tabakât veçhile, yani 48, 24 ve 12 şer dirhem cizye vaz' eylemiştir.

Yoklama ve sayımları sona erince, tahsil memurlarına vararak mühürlerini çikarttırmışlardır.

0 Ubeyduiiah bize N â f i' den Hz. Ömer (R.A.) in azadlısi Es I e m ' in şöyle dediğini rivayet etti:
— « H z. Ömer (R.A.}, âmil ve komutanlarına kâfirler hakkında bir emir-name yazarak :
— «Sakalı henüz çıkmaya başlayıp traş olanlardan [yani bulûğ çağına erişenlerden) cizye'nin kabul edilmesini kadın ve çocuklardan cizye alınmamasını, cizyenin 4 dört dinardan veya 40 dirhem gümüşten az olmamasını, her birinin üzsrine yine 2 müd[99] (batman) buğday tertip ve kendilerinden cizye alınması lazım gelenlerin boyunlarına mühür konulmasını «emir ve tenbih etmiştir.
$ A' m e ş bize Umâre b. Umeyr' den, veya Müslim b. S a b î h E b u ' d - D u h â ' dan o da M e s r û k ' dan Müâz b. Cebel (R.A.)'İn şöyle dediğini rivayet etmiştir:
— Fahr-1 Âlem (S.A.V.) Efendimiz, beni Yemen cihetine gönderdiklerinde, baliğ olan her zimmîden 1 dinar almamı emir buyurdular.»

Mecûsîler, Putperestler Ve Mürtedler Hakkında

• Müslüman oldukları halde, irtidad eden kimselerle arap olan putperestlerden başka, gerek mecusî gerek puta, taşa, ateşe tapanlar, gerek sabie, gerek samire taifelerinden olan müşriklerin hepsinden cizye alınması lazımdır.
Putperest araplarla, İslâmdan dönüp mürted olanların hükmü : İslâm dinini kabul etmeleri kendilerine teklif edilir. Kabul etmekten kaçınmaları halinde, erkekleri öldürülür. Kadın ve çocukları esir edilir.
Putperest ve ateşperest olanlar, kestiklerinin yenilmemesi ve nikâh hususunda ehl-i kitap olanlar gibi

değildirler. Zira, bu babda, fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz' den varid olan hadis-i şeriflerle amel olunur. Bu konuda ehl-i sünnet ve cemaatin ihtilafları yoktur.
Kays b. Rebi' el-Esedî bize Kay s b. Müslim e I - C e d e I î' den Hasan b. Muham-m e d ' in şöyle dediğini rivayet etti:
Peygamber [S.A.V.) Efendimiz Hecerahalî-sinin mecusîlerinin, kadınlarının nikâhlanmasini ve kestiklerinin yenmesini helal görmeyerek, kendilerinden cizye almak üzere, onlarla sulh yapmışlardır.
Muhammed b. Sâİb el-Kelbî'nin bize E b û S â 1 i h ' den naklettiğine göre : Abdullah b. A b b a s (R.A.), F a h r-Âlem (S.A.V.) Efendi-m İ z Hecer mecusîlerinden cizye aldıklarını rivayet ederler.
Bazı şeyhlerimiz bana Câbirec-Ca'f î' den Âmir eş-Şa'b î' 'nin şöyle dediğini naklettiler:
— Haracı ilk defa koymuş bulunan Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendim izdi r. Hecer ahalisinden, bûluğ^ça-ğma ulaşan kadın ve erkeklere harâc vaz' etmiştir. Daha sonra, H z. Ömer (R.A.) halifeliği sırasında sevâd ahalisi üzerine harâc koydu.
• Haccâc b. Ertât bize A m r b. D î n â r dan, Menâzîr ve Dest-mîsan bölgssi valisi bulunan Cüz' b. M u â v i y e'nin kâtibi plan Becâle b. Abede e I - A n b e r î' nin şöyle dediğini nakletti :
— H z. Ömer (R.A.), Cerîr b. Muâviye'ye şu şekilde mektup yazmışdır:
— Bölgende bulunan mecusîlerden cizyeyi alasın. Zira Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, Hecer me-cusîlerinden cizye'yl almışlardır.

• Süf yan b. Uyeyne bize Nasr b. Âsim e I-L e y s î'den Hz. A I .i (R.A.) nin şöyle buyurduğunu rivayet etti :
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizle Hz. E b û B e k r-i S ı d d î k (R.A.) ve Hz. Ömer (R.A.), mecusîlerden cizye aldılar. Ben, mecusîlerin halini herkesteni çok bilirim. Onlar, daha önce ehl-i kitap idiler. Kitaplarını okumuşlar ve bazı ilimleri öğrenmişlerdi. Fakat, daha sonra bu ilim* ler kalplerinden kaldırılmıştır.
• Bazı şeyhlerin bize Ca'fer b. Muhamrned1-den onun da babasından rivayet ettiğine göre :
— H z. Ö m e r(R.A.) m meclisinde, yahudi ve hıristiyaıt olmayıp ateşe tapanların halleri müzakere edildi. Hz. Ömer (R.A.):
— «Bu gibilere ne şekilde muamele edeceğimi bilemiyorum» dedi. Bunun üzerine Hz. Abdurrahman b. A v f (R.A.) ayağa kalkarak :
— «Ben şahadet ederim ki, F a h r- İ Â I e m (S.A.V.) Efendimiz: «Bunlara ehl-i kitap hakkında icra ettiğiniz, muameleyi icra ediniz.» buyurdular.» dedi.
• K u t.i b. H a I î f e'nin bize naklettiğine göre Ferve b. Nevfel ehEşceî isimli zat şöyle dedi :
— Mesucîler, ehl-i kitap olmadıkları halde, kendilerinden cizye alınması... bu çok büyük bir iştir, demem üzerine mecliste hazır bulunan Mesver b. Ha n \ f :
— Fa h r-i Âlem (S.A.V.) Efendimize taan mı ediyorsun? Tevbe etmezsen, Vallaki seni Öldürürüm» diye beni ikaz etti. Ve :
— F a h r - i Alem (SAV.) Efendimiz, Hecer ahalisinden harâc almıştır.» diye ilâve etti. Aramızdaki

bu müş-kili ve ihtilafı halletmek üzere 'kendisi 'İle beraber, H z. Alî (R.A.)'ın huzuruna çıkıp, ihtilaf ettiğimiz hususu kendisine arz ettik. Bunun üzerine, Hz. Ali (R.A.) şöyle buyurdu:

— Mecusîîerden size bir vukuat nakil ve hikaye edeyim ki, ikinizde beğeneceksiniz: Mecusîler, daha önce ehl-i kitap idiler ve kitaplarını okurlardı. Melikleri, bir gün çok şarap İçip sarhoş olunca, hemşiresinin elini tutup, bulundukları şehrin dışına çı-kardı. Dört kişi de arkalarından gittiler. O melik, kız kardeşine kötü fiilde bulundu. Sarhoşluktan ayıidığı zaman hemşiresi kendisine :

— Bu fiiii icra ederken sizi, feian, felan, felan ve felan yani dört kişi gördü, deyince, Melik;

— Beni gördüklerini bilmedim dedi. Kız kardeşi:

— Bana itaat etmezsen öldürülürsün dedi. Melik,

— İtaat edeceğim deyince de hemşiresi:

— Bu fiili (kız kardeşle evlenmeyi) bir din ittihaz et. H z. Â d e m ' in dinidir, Havva'da Âdem' dendir diye ilân et. Herkesi bu yola davet et. Bu fiilin dinden olduğunu kabul edip sana tâbi olanları bırak, karşı gelenleri kılıçtan geçirip öldür.

Melik, kız kardeşinin görüşü olan, bu kötü yola uyarak o şekilde, bu kötü fiilin dinden olduğunu kabul etmelerini kavmine teklif etti. Onlar da kabul etmediler. Akşama kadar onları öldürmekle meşgul oldu. Akşam olunca, kız kardeşi:

— İnsanların kılıca karşı cesaretli olduklarını görüyorum. Ateşe karşı cür'et edemezler ümidindeyim. Yarın bir ateş yaktırıp kendilerini ateşe arzet dedi. Bunun üzerine melik, ertesi gün, ateş yakıp, bu hususta

kendisine İttiba etmiyenleri ateşe atacağını söyleyince, herkes ateşten korkarak melike tâbi olmuşlardır.
İşte bu sebepten dolayı, F a h r-î Âlem (S.A.V.) Efendimiz, onların bir vakitler ehl-i kitap olmalarından kendilerinden harâc almış, müşrik oldukları için de kestiklerinin yenmesini ve kadınlarının nikâhlanmasını haram buyurmuşlardır.
0 Basra ulemâsından bîr şeyhin bize rivayet ettiğine gö Avf b. Cemile şöyle demiştir:
— Geçmiş milletlerde bir nikah altında toplanması caiz olmayan kadınları, mecusîler cem . edegelmekte oldukları halde, önceki imamların bunu yasaklamamalarının sebebi nedir? diye İmâm-i Hasan'a sordu. A d i y İsimli bîr zat da H a s a n ' a aym şeyi sorunca, O şu cevabı verdi:
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Bahreyn mecusîlerinden cizye aldı ve onlar mecusî olarak kaldılar. R a s û I u I I a h (S.A.V.) in onlar üzerindeki âmili A I â-i H a d r a m î isimli şahıs bu şekilde muamele ettiği gibi H z. Ebû Bek r-i Siddîk (R.A.), M z. Ömer-i Faruk (R.A.) ve Hz. O s m a n -1 Z i n n û r e y n (R.A.) da bu hâl ve şekil üzere muamele etmişler ve mecusî kalmalarına mani olmamışlardır.
0 Abdurrahman b. Abdullah'm bize K a t â d e ' den onun da E b î M e c 1 e z ' den rivayet ettiğine göre Ebû Ubeyde (R.A.) şöyle buyurmuştur:
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, M ü n -zir b. S â v î isimli zata şu şekilde bir mektup gönderdiler:
«Namazımızı kılan, kıblemize yönelen ve kestiğimizden yiyen kimseler müslümandır. Cenâb-i Hakkın ve R a-sülünün zimmeti (ahdi) kendisinindir.

Bu hasletleri, mecu-sîlerden bîr kimse severek kabu! eyler ve yaparsa, her hususta kendisi emindir, M e enselerden, bu hasletleri kabul etmekten ka-çınanlardan cizye alınır.»
0 Medînelilerden bîr şeyhin bana A m r b. Dinar'dan rivayet etiğine göre :
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Mün-z i r b. S â v i isimli zata şu şekilde bir mektup gönderdi :
— «Bismİüâhiırahmânirrahîm. AİIahın Basûlü Muhanunmed' den MlinzJr b. S â v i' ye
«Allanın selâmı üzerine olsun. Şüphesiz ki ben, seninle birlikte .kendisinden başka ilâh bulunmayan Al I a h'a hamdederim.
Amma ba'dü :
Kim kıblemize döner ve kestiklerimizi yerse, işte o müslü-marndır. Lehimize ve aleyhimize, mürettep olan her ne varsa, onlar için de mürettebtir. Bu fiili kabul eylemeyenlerin üzerine Meâfiri[100] kıymetinden bir dinar vaz' olunur. Seîâm ve A I -I a h ı n rahmeti üzerine olsun. Allah sana mağfiret etsin.»
0 E b ân b. E b î I y a ş bize iHasan-ı Bas-r î'den o da E b û H u r e y r e (R.A.) dan, Peygam-b e f (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— «Her kim, namazımızı kılıp, kestiğimizden yerse, müslü-man olur. Kendisine Cenâb-ı Hakkın ve Rasûlü-nün zimmeti (ahdi) vardır. Müslümanların lehine ve aleyhine lâzım olan kendisinin de lehine ve aleyhine lâzımdır.» (Yani aynı haklara sahip olduğu gibi, aynı vazifelerle de mükelleftir.)
@ Küfe ulemâsından bir zat bana şöyle nakletti:
— «Ömer b. Abdülaziz tarafından amili olan Abdülhamid b. Abdurrahman isimli zata cevaben

şu mealde bir mektup varid oldu :
«Hîre ahalisinden, İslâm dinine girme şerefine eren, bazı yahudi, hıristiyan ve mecusîlerin üzerinde külliyetli miktarda cizye bakiyesi kaldığını bildiren ve bunları almak için benden izin talep eden mektubunuzu aldım. Cenâb-ı Hak Celle ve Âlâ Hazretleri, Resül-ü Muhterem Muhammed (S.A.V.) Efendimizi, herkesi İslâm dinine davet için göndermiştir. Vergi toplayıcı olarak göndermemiştir. Onun için, mezkur kavimlerden islâma girme şerefine erenlerin, mallarından zekat alınabilir, cizye alınamaz. Bıraktıkları mirasları, müslümanlar gibi, varislerine, yakınlarına aittir. Varisi olmadığı takdirde onun bıraktığı miras - varisi oimayan diğer müslümanlar gibi- müslümanların beytü'l-mâlino konur. Kendisinden meydana gelecek itlafın bedeli de -âkilesi olmadığı İçin- Cenâb-ı Hakkın, Müslümanların bey-tü'l-mâlindeki malından ödenir. Vesselam.»
£ İsmail b. E b î H a M d bize şöyle nakletti :
— «Müslüman bir kimse, hıristiyan bir kölesini azat etse, azat edilmiş olan bu hıristiyan, artık hür olduğundan ondan bir şey alınması lâzım gelir mi?» diye İ m â m-ı Ş a'b i'den sorulunca, O :
— «Efendisinin zimmeti, kendisine zimmet olduğundan, onun üzerine haraç yoktur» diye cevap vermiş ise de, bu mes'-eleyi 1 'm â m -1 Âzam E b û iHanîf e1 den sorduğum zaman :
— «Bu hıristiyan üzerine harâc vardır. Zira, dâr-ı İslâm da harâc'sız hiç bir zımmi bırakılamaz» diye cevap vermiştir. A I-İ a h bilir amma, İ m â m -1 Â z !a m Ebû 'H a n î f e ' nin kavli, bu babda, bence en güzel kavil olarak görülmüştür.

0 Abdurrahman b. Sabit b. S e v b â n bize şöyle nakletti :
— Ömer b. Abdülaziz'e Sizden evvelki halîfeler zamanında fiyatlarda ucuzluk olduğu halde, sizin halifeliğiniz zamanında niçin fiatlarda pahahrk valki olmuştur? şeklinde sorulan suale cevaben :
— Benden önce gelen halîfeler, ehl-i zimmete tahammüllerinden çok yüklüyorlardı. Onun için, pahalı mal ve eşyalarını satmaktan başka çare bulamıyorlardı. Bu yüzden de mallar ucuza satılıyordu. Biz ise, herkese tahammül derecesinden ziyade vergi yüklemediğimizden, 'her kes malını istediği pahaya satmaktadır.» dedi. Tekrar kendisine :
— Öyle ise, pahalı olan eşyaya narh koyun, denilince
— Narh koymak bize aid değildir. Cenâb-ı 'H a k k ı n yüce iradesine bağlıdır, buyurdular.

Öşürlerin Toplanması

© Öşürlerin toplanmasına gelince, benim bu babdaki görüşür : Öşür toplanması işini, dinin bağlı, salih kişilere havale et. Bu İşte onları görevlendir. Onlara, muamelelerinde hiç bir kimseye haksızlhk ve zulüm etmemelerini, alınması meşru' olan miktardan fazla hiç bir şey almamalarını ve ellerine verilecek talimatın dışına çıkmamalarını emret.
Gönderildikten sonra, halka nasıl muamele ettiklerini, talimata uygun hareket edip etmediklerini anlamak üzere, hallerini araştır ve teftiş et. Talimata aykırı hareket edenleri azlet ve haklarında cezai işlem yap. Halktan zulümle aldıkları anlaşılan maıian ellerinden alıp sahibine İade et ve bu işi yapanları muaheze et.

Emir ve talimata uygun hareket edip, müslümanlara ve zım-mîlere zulmetmekten kaçınan memurları yerlerinde bırakmak ve mükafatlandırmak lazım gelir. Zira, güzel davranış ve emanet sahibi olan kimseleri memuriyette bırakıp zulüm ve haksızlık edenler hakkında ukubet ve mücazat tatbik ederseniz, iyi davranış sahipleri, güzel hizmetlerini artırır. Zulmedenlerin ise bundan sonra, zulüm etmekten kendilerini alıkoyacakları ve uzaklaştıracakları aşikârdır.

Öşürlerin toplanmasına başlandığı zaman, memurlara şu şekilde emir vermelisiniz: Yanlarına gelen tüccarın elinde bulunan malların kıymetini hesap etsinler. Eğer, 200 dirhem gümüş veya 20 miskal altının kıymetine baliğ oluyorsa, mallara kıymet taktir edip, değerlerini toplasınlar. Yekun maldan, müslümanlardan rubu' öşür

t------x------

10 4

1 zımmîlerden msf öşür (------

1

40 1

= %2,5 = rubu'

10

= % 5 = nisf

20

öşür) ve ehl-i harb'den tam öşür (------ = % 10) alsınlar.

200 dirhe mgümüş veya 5 miskal altın'dan az olan mallardan bir şey alınmaz. Tacir olan kimse Öşür toplayan zata, bir kaç defa uğrayipta her defasında yanında bulunan mallar, mezkur nisab-tan az olursa kendisinden bîr şey alınmayacağı gibi, her uğradığında

yanında bulunan mallar birbiriyle toplanarak, nisap miktarına baliğ olsa bile, yine kendisinden öşür alınması caiz değildir.
Bir kimse sikkelenmiş olarak 200 dirhem gümüş veya 20 miskal, silekelenmem'iş yani külçe altın veyahut 200 dirhem ham gümüş veya 20 miskal sikklelenmiş altınla, öşür toplayan memura uğrarsa, o kimse müslüman ise rubu' öşür (dörtte bir öşür
1 — _— = % 2,5) alır. Zımmîlerden ise nısf özür (yarım öşür
40 1
ajir £ğer eni.j harpten ise tam öşür t
1
20 10
= % 10) alır. Ancak Âşir tekrar oradan geçse bu mallardan, üzerinden bir sene 'geçmedikçe, kendisinden hiç bir şey alınmaz. Keza ticâret için eşya meta' satın alıp oradan mürur etse bu ticaret malının kıymeti 200 dirhem gümüşe baliğ olursa kendisinden zekat alınır. 200 dirhem gümüşten veya 20 miskal altından noksan olursa, kendisinden bir şey alınmaz. Ancak, harbî olan kimseler, yanlarında bulunan ticaret eşyasının kıymeti 200 dirhem gümüşe baliğ olursa kendisinden öşür (1/10) alınacağı gibi bir daha Öşür memuru uğrayınca, 200 dirhemlik metâı bulunuyorsa kendisinden yine öşür alınır. Zira, o harbî, dâr-ı harbe döndüğü zaman İslâm hükümleri üzerinden sakıt olacaktır. Me-tâ'nin kıymeti 200 dirhemden noksan olursa kendisinden bir şey alınmaz çünkü, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin hadisleri yalnız 200 dirhem gümüş veya 20 miskal altın üzerin© vaıld olmuştur.

Müslüman kimse üzerine 200 dirhemde beş dirhem Zımmî olan kimse üzerine 200 dirhemde 10 dirhem, harbî olan kimse üzerine 200 dirhemde 20 dirhem zekat lazım gelir.
Bunun gibi, zekat altında vacip olursa, üzerine zekat vacip olan kimse müslümansa 20 miskal altından yarım (1/2) miskal, zımmî ise bir miskal ve harbî ise 2 miskal zekat alınır.
Ticaret mallarından olmayan bir malla zekat toplayan memurun yanına varırlarsa ondan bir şey alınmaz.
Zımmîler şarap veya domuzla Âşir'e uğrarlarsa, bu mallara yine zımmî olan kimselere, kıymet takdir ettirilerek bu kıymet üzerinden nısf öşür (1/20) alınır.
Keza, ehl-i harp olan kimseler şarap ve domuz getirirlerse, bunlara kıymet takdir edilerek öşrü {1/10) alınır.
Müslüman bir kişi, beraberinde koyun, sığır veya deve getirir Ve bu 'hayvanların saime[101] olduğunu beyan ederse, zekat toplayan memur, kendisine yemin verir. Yemin ederse kendisinden bir şey alınmaz.
Keza, yanında zahire, hurma olarak gelir de bunların kendi tarlasının ve ağaçlarının mahsulü olduğunu bildirirse, yine kendisine yemin teklif edilir. Yemin ederse, bu gibi şeylerden de, kendisinden hiç b'ir şey alınmaz.
Zira, 'öşür ticaret için alınan mallardadır. 6u 'konuda zımmî de, müslüman gibidir. Fakat, harbî'nin ibu konudaki ifadesi kabul edilmez.
• Tağlib kabilesinden olan zımmî ile Necrân ahalisinin zımmîleri, ehl-i kitaptan olan diğer zımmîler gibidirler, fiu konuda, Mecusîlerle diğer müşrikler de eşittirler.

$ Bir tüccar, mal veya meta' ile öşür toplayan zata uğrarsa, «bu malın veya meta'ın zekatını evvelce verdim» der ve bu ifadesinin doğruluğuna yemin ederse, ifadesi kabul edilerek, terk edilir yani zekat alınmaz. Ancak, zımmî ile harbî'nin bu konuda ifadeleri kabul edilmez. Zira onlara zekat lazım değildir kî «ödedik» desinler.
Bir kimse, zekat memuruna uğrayıpta, yanındaki malın müdârebe[102] veya bedâe[103] olduğunu ifade ederse, kendisine yemin teklif edilir ve yemin ederse, o maldan öşür alınmaz.
Keza, ıbir köle, kendisine ve efendisine aid eşya İle âşir'in yanına uğrarsa, efendisi gelmedikçe kendisinden öşür alınamaz.
Kölenin malında da öşür yoktur.
Bir tacir, yaş üzüm, taze hurma veya diğer taze meyveleri ticaret için satın alıp, öşür toplayan memura uğrarsa, bu meyvelerin kıymeti de 200 dirhem veya daha fazla bir miktara ula-
40 şırsa, bu tüccar müsüümansa rubu' öşür (------ = % 2,5),
zımmî ise nısf öşür (-
% 5) ve harbî ise tam öşür (-
20
% 10 alınır. Bu meyvelerin kıymeti 200 dirhemden az ise bir şey alınmaz.
Bu kimseler, öşür memuruna tekrar tekrar uğrarlar da her defasında yanlarında olan malları 200 dirheme baliğ olmazsa, yine onlardan bir şey alınmaz. Hatta, uğradıkları mükerrer defalarda yanlarında bulunan mallan birbirlerine katılarak toplandığı zaman 1000 dirheme baliğ olsa bile, yine ondan bir şey alın maz. Zira ayrı, ayrı uğradıkları zaman, beraberlerinde

getirdikleri malların birbirlerine katılıp toplanması doğru değildir. Çünkü :
© Öşrü H z. Ömer (R.A.) vaz1 buyurup, hiç bir kimseye düşmanlık edilmediği ve herkese vacip olan miktardan fazla alınmadığı takdirde öşrün toplanmasında 'beis yoktur.
Müslümanlardan alınan öşür, zekat hükmündedir. Zımmîler-den ve harb'lerden siman öşür de harâc hükmündedir. Keza, ehl-i zimmetin başlarından alınan cizye ile Benî Tağlib Kabilesi halkının hayvanlarından alınan vergiler de harâc hükmünde olup, zekat kabilinden olmadığından, haracın taksim edildiği yerlere taksim edilir.
Zekatın taksimi İse, C e n â b-ı Ha k k ı n hükmü veçhile icra edilir. Humsun (1/5 = beşte birin) taksiminde de Al lah-u T e â I â'nın hükmü mucibince amel edilir.
İşte, mallardan ve hayvanlardan alman zekat konusunda zikri geçen hükümlerle amel olunur. En doğru bilen Allan-t ı r.
• İsmail b. ibrâhîm b. Muhacir bana şöyle dedi:
— Babam bana, Z i y â cf b. Huda y'dan duydukla-rını şöyle anlattı :
H z. Ömer (R.A.) Efendimiz, öşürlerin toplanmasına ilk defa beni memur etti. Memuriyet mahalline gönderdiği zaman bana şu şekilde emir ve tenbih buyurdu.
— Hiç bir kimseyi teftiş etmememi, bana getirilen eşyadan, her kırk dirhem için, m tisi umanlardan 1 dirhem (1/40) zimmîler-dan 2 dirhem (1/20), zimmeti olmayan harbîlerden İse 4 dirhem (1/10) alınmasını, Benî Tağiib hristiyanları, arap kabilelerinden olup, ehl-İ kitap olmadıkları için, onların islâma girmeleri mak-

sadı ile haklarında sert davramlmamasını emir ve İrade buyurdular.
Halîfe Hz. Ömer (R.A.) daha sonra, bu kabileye çocuklarını hristâyanlaştırmamalarirti da şart koşmuştur.
@ E b û H a n î f e' 'nin bize, K â sim'dan, onun da Enes b. Şîrîn' den rivayet ettiğine göre E n e s b. Mâlik (R.A.) buyurdular ki :
— H z. Ömer (R.A.), beni öşürlerin tahsil edilmesi İçin tayin edip gönderdiği zaman, bana şöyie bir em'irnâme yazdı:
«Ticaretle gelip geçen müslümanlardan rubu' öşür (1/40), zımmîlerden nısf öşür (1/20) ve harbîlerden 1 öşür (1/10) almamı emir buyurdular.
0 Âsim b. Süleyman bize H a s a n' in şöyle dediğini nakletti :
— Ebû Musa el-E'şarî {R.A.), H z. Ömer (R.A.) e bir mektup gönderip : «Bizim taraftan, dâr-i harbe (harbîlerin - 'düşmanların memîekine) giden müslüman tüccarlardan, onlar 1 öşür (1/10) almaktadırlar.» diye yazıp, bu durum karşısında nasıl hareket etmek gerekeceğini sordu. Hz. Ömer (R.A.) şöyle cevap verdi:
— Onların müsfüman tüccarlardan aldıkları gibi, sen de onların tüccarlarından al. Ehl-i zimmetten, nısf öşür (1/20), müslümanlardan, beher 40 dirhemden 1 dirhem (1/40) almalısın. 200* dirhemden az olan malda bir şey yoktur. 200 dirhem olursa onda 5 dirhem vardır. Daha fazla olursa, hesap üzere alınır.» diye, H z. Ömer (R.A.) Ebû M û s â e I - E ş ' a rî (R.A.) ye cevabi mektup yazmışlardır.

& Abdülmelik b. Güreye bize A m r b. Ş u a y b ' dan şöyle rivayet etti :
— Deniz ötesinde, ehl-i harpten olan Menbic ahalisi ticaret yapmak üzere, İslâm memleketlerine girip, karşılığında öşür vermek üzere, H z. Ömer (R.A.) a mektup gönderip izin istediler. Bunun üzerine H z. Ömer (R.A.), derhal ashabı Güzîn hazretlerini toplayarak, istişare aktediimiştir. Onlar, müsaade edilmesi görüşünde olduklarını beyan ettiler. Bunun üzerine müracaat sahiplerine izin verildi. Ehl-i harpden ilk defa öşür bunlardan alınmıştır.
0 e s - S e r i y b. İsrail bize Âmir e ş - S â -b İ' den şöyie rivayet etti :
— H z. Ömer (R.A.), Ziya d b. Cübeyr e I-Es e d î'yi Irak ve Şam cihetlerinin öşürlerinin tahsiline memur tayin ettiği sırada Müslümanlardan rubu' öşür (1/40), zımmîlerden nısf öşür (1/20) ve harbîlerden 1 öşür (1/10) almasını emir buyurmuştur. Bir aralık Arap hristiyanlanndan Beni Tağlib kabilesinden bir kişi atiyle oradan geçerken, 2 i y â d b. Cüheyr ata, 20.000 dirhem kıymet takdir ederek, ya bu atı verip 19.000 dirhem almasını veyahud öşrü olan 1.000 dirhemi vermesini o şahsa teklif etti. Bunun üzerine o Tağlib'li şahıs 1000 dirhem vererek atı alıp gitmiştir.
Yine aynı sene içinde, Tağlib'li adam geri dönüp Z i y â d b. Ciibe.y'e uğradığı zaman, kendisinden tekrar 1000 dirhem talep etmesi üzerine :
— Buradan her geçişimde benden 1000 dirhem mi alacaksın? demesi üzerine, Ona cevaben :
— Evet, her geçişinde 1000 dirhem alacağım, dedi. Bunun üzerine o Tağlib'ii adam, H z. Ömer (R.A.) e

şikayet etmek üzere döndü. H z. Ömer (R.A.) i Mekke'de evinde buldu. İzin isteyip huzuruna çıktı. Halini anlatınca, Hz. Ömer (R.A.), kim olduğunu sordu. O da, arap hristiyanlanndan olduğunu söyliyerek, kadiseyi tafsilatı ile anlatmaya başladı. H z. Ömer (R.A.) ona :
— Söylediğin kâfidir, diyerek sözünü kesti. Tağlib'Ii kişiye cevap vermedi. Bunun üzerine, o meyus olarak geri döndü. Artık, 1000 dirhemi vermeye azim ve niyet ederek o memurun huzuruna varınca, kendisinden önce, H z. Ömer (R.A.)'in:
— «Tarafınızdan geçip, vergisini aldığınız, kimselerden pe'k fazla bir şeyleri olmadıkça gelecek senenin o gününe kadar bir şey almayasınız.» şeklindeki emrinin, o memura ulaşmış olduğunu anlayınca, gördüğü bu adalet karşıstnda,
— «Hristîyanîikîan uzaklaştım. Sana o mektubu yazan zatın dinini kabul eyledim.» diyerek İslâm dini ile müşerref olmuştur.
0 Abdurrahman b. Abdullah e I - M e s u ' -d î bize Cami' b. Şeddâd'dan şöyle nakletti:
— Z i y â d b. H u d a y r Fırat Nehri üzerinde öşür memuriyetinde iken, bir hrisüyars, ticaret yapmak için oradan geçerken, öşrü aidi. Da'ha sonra ticaret malını satıp yine ordan geçerken, kendisinden tekrar öşür alma'k istedi. Bunun üzerine :
— Buradan !her geçişimde, benden öşür alacak mısın? diye sordu. Z i y â d :
— Evet alacağım, diye cevap verdi. Bunun üzerine, şikayet için Hz, Ömer (R.A.)ın yanına gitti. Vardığı sırada, H z. Ömer (R.A.) Mekke'de şu şekilde hutbe okuyordu :

— Agâh ve mütenebbih olunuz ki, C en'âb-ı Hak, Beyt-i Muazzamı melce' ve müemmen kıldı. Cenâb-f 'Hak-k ı n haram-i şerifinde, hiç bir kimse, diğer bir kimseden zulmederek bir şey almasın ve harem'den bîr şey alıp, harem dışında olan evine götürmesin. Böyle, bir kimsenin zulmedildiğini ve harem-i şerîfin hürmetini noksanlaştırarak, bir 'kimsenin buradan bir şeyi aldığını işitmeyeyim.» dediği sırada, o hristîyan demiştir ki:

— «Ey Mü'minlerin Emîri! Ben hristiyan bir kimseyim. Z i -yâd b. Hudayr'a uğradığımda, benden lazım gelen emvali aldı. Daha sonra ticaret mallarını satıp, yine o tarafa uğradığım zaman, benden tekrar almak istemiştir.» deyince :

— Onun iki defa almaya hakkı yoktur. Senede ancak bir defa senin malından alma hakkı vardır.» diye bana hitap ettikten sonra minberden inerek, benim İçin Ziyâd b. Hudyr'a mektup yazmıştır. Bir kaç gün sonra Halîfeye gidip,

«Size halini arz eden ihtiyar hristiyan benim» deyince, O «Ben de ihtiyar bir hanîfim. îşini hallettim.» buyurdu-

Yahya b. S a î d ' in bana naklettiğine göre,

Ömer b. Abdülaziz'in hilâfeti zamanında, Mısır'ın gümrüğüne memur olan Züreyk b. Habban şöyle demiştir:

— Halîfe Ömer b. A b d ü I a z i z'in bana yazdığı mektupta «O taraftan geçen müslümanlann, gözünüze görünen mallarından ve ticaret eşyalarından, her kırk dinara 1 dinar alıp, 40 dinardan noksan olan mallarından -20 dinardan

1

çok olursa - ------{kırkta bir) hesabiyle hesapla, 'ne tutarsa onu
40
al. 20 dinardan noksan çrkarsa, bir şey alma. O taraftan geçen zimmîlerin ticaret mallarından, beher 20 dinardan 1 dinar alıp, noksan olması halinde, 10 dinara varıncaya kadar mezkur hesap
1 üzere, (yani ------ = yirmide bir) vergisini al. 10 dinardan az
20
olursa, ondan bir şey alma. Bir sene geçinceye kadar, o maldan bir şey alma.» diye emretmiştir.

• Amr b. Meymûn b- Mihrân, bana babasından, ninesinin şöyle dediğini nakletti :

— Ben, bir mükaîebe[104] idim. Elimde bulunan çok miktardaki ticari malla. Selsele isimli yere uğradım. Orada, öşür memuru olarak bulunan Mesrûk isimli zata tesadüf ettim. Ben arap-çayı biimedlğim için tercümanı vasıtasiyle «kim olduğumu» benden sordu. Mükâtebe olduğumu beyan ettim. Bunu tercümanı kendisine arz edince :

— «Kölenin malma zekât yoktur» diye beni bırakıp malımdan hiç bir şey almamıştır.

lmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, hocası H a m m â d vasıtasiyle İbrahim Nehaî hazretlerinden şöyle rivayet etti :

— Ehl-i zimmetten olan kimseler, ticaret için beraberla rinde şarap olarak, öşür tahsil eden memura uğrarsa, kıymetinden nısıf öşür (------yirmide bir) alınırsa da, kıymet takdirinde
20

şarap sahibi olan zımmînin ifadesi kabul olunmaz. Başka zımmî-ierden iki kişi getirilerek, bu şarabın kıymeti tesbit ettirilerek
1
parasından nısıf öşür (------yirmide bir) alınır.
20
• Kays b. er-Rebî' bize Ebû Fezâre'-den, odaYezîd b. ei-Esad' dan, Ebû'z-Zübeyr'-in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
— Ticaret mallarından öşür alınmak üzere, memurların ikâmetine tahsis edilen, derbend, köprü başları denilen yerlerle bunlar gibi diğer yerlerde mallardan alınan vergiler haram olduğundan alınması caiz değildir.» buyurdu. Yemen tarafına gön-derdikleri âmillerini, derbend veya köprü veya yoldan bir şey almaktan men etmiş ise de, bu âmiller, memuriyet mahallerine vardıkları zaman, kendilerinden önceki gibi beytü'İ-mâle emval gelmediğinden, İbni Zübeyr (R.A.) bir yazı gönderip bilgi istedi. Bunun üzerine :
— «'Bizi men ettin, Onun için kimseden birşey alamıyoruz.» diye cevap yazdılar. İbni Zübeyr (R.A.) de :
— «Daha önce aldığınız vergileri alınız» diye o memurlara tekrar emir vermiştir.
• Muhammed b. Abdullah'in bize dirdiğine göre, Enes b. Şîrîn şöyle demiştir:
ÜbüÜe isimli yerin öşrünü toplama memuriyeti bana teklif edildi. Kabul etmekten kaçındığım zaman Enes b. M â -I i k (R.A.), bana rast geldi ve :
— Niçin kabul etmedin? diye sordu. Ben de :

— «Öşür memuriyeti en çirkin iştir. Onun için kabul etmedim.» dedim. Cevaben bana buyurdular ki :
— H z. Ömer (R.A.) in kayba sebep olacak bir iş yapmıyacağı aşikârdır. H z Ömer [R.A.) Müslümanların üze-
1 rine rubu1 öşür (------ = kırkta bir % 2,5), zımmîlere nısf öşür
40 1 (_ - = o/o 5) ve Z|mmî olmayan ehl-i $irk üzerine 1 öşür
20 1
10
% 10) vergi koymuştur.

Kilise, Havra Ve Sâlibler Hakkında

0 Ey Mü'minlerîn Emîri! Müslümanlar, memleketleri fethedince, zımmîlerin kilise ve havralarını kendilerine terk edip tahrib etmemeleri, özel günlerinde sâlib çıkartmalarına izin verilmesi sebebinin açıklanmasını emir buyuruyorsunuz. İzahına başlıyorum :
— Memleketler fethedilince, müslümanîarla zımmîler arasında, cizye ödenmesi zımnında yapılan sulh anlaşmasında, gerek belde dahilinde ve gerek haricindeki kiliselerle, havraların tahrib olunmaması, canlarını telef olmaktan koruma, düşmanlarına karşı savaşarak onları müdafaa etmek ve özel günlerinde sâlib-lerinî açıkta çıkartmak üzere ahid name yazılarak zikredilen şart lar üzerine sulh yapılmış ve o şekilde cizyeyi ödemişlerdi.
Ancak, yeniden kilise ve havra gibi ibadethanelerin yapılmaması da bu şartlardandır. Şam tarafları ile

Cezire cihetinin büyükçe bir kısmı, bu şartlar içinde sulh yoluyla fethedilmiştir. İşte, bu ahid ve şartlar mucibince, kilise ve havralar yıkılmayıp, bulundukları hal üzere terk edilmişlerdir.

9 Bazı âlimler, bana Mekhûl eş-Şâmî isimli zatın şöyle dediğini haber verdiler :

— Şâm-ı Şerifin fatihi Ebû Ubeyde b. el-Cer-r â h (R.A.) Şam'a girdiği sırada, Şam halkı ile şu şartlarla sulh akdetmiştir: Yeniden kilise ve havra yapmamaları, eski kilise ve havralarınm yıkılmayıp, kendilerine terk edilmesi, yollarını şaşıran müslümanlara yollarını göstermeleri, nehirlerin üzerine kendi malları ile köprü yapmaları, o taraftan geçen müs-lümanlan üç gün misafir etmeleri, hiç bir müslümana sövmemeleri, hiç bir kimseyi dövmemeleri, müslüman mahallelerinde haç çıkartmamaları, kendi ev ve bahçelerinden, müslüman mahallesine domuz çıkarmamaları, Allah yolunda cihad edenler, gece yolda giderlerken, onlara yol göstermek maksadiyle ateş yakmaları, gizlenmiş olan müslümanı düşmana göstermemeleri, beş vakitte, ezân-ı Muhammedi'den evvel veya tam ezan vakitlerinde çan çalmamaları, özel günlerinde bayrak çıkarma-maiarı, silah taşımamaları ve evlerinde silah bulundurmamaları, şayed üzerlerinde ve evlerinde silah bulundururlarsa cezalandı-rılmaları ve ellerinden alınması» üzere sulh yapıldı. Daha sonra, Şam zimmîleri, Ebû Ubeyde (R.A.) ye gelerek: «bayrak olmadan sadece haçlarını büyük bayramlarında bir gün çıkarmak üzere izin» istediler. Bu taleplerini Ebû Ubeyde (R.A.) kabul etti. Bu şartların hepsi yerine getirildi. Bu şartlar üzerine, belde ve memleketlerin fethi müyesser olmuştur.

Zımmîler ise, müslümanların kendilerine karşı vefâsint, güzel ahlâk ve davranışlarını görünce, İslâm düşmanlarına karşı, müslümanlardan daha çok şiddet kullandılar. Müslümanların galip gelmesi için yardımcı oldular. Müslümanlarla sulk yapmış olan her belde ahalisi Rum Kralının ahvalini tecessüs ile, ne yapmakta oldukları ile ilgili haberleri getirmek üzere, kendi adamlarını casus olarak gönderirlerdi. Giden adamları geri dönünce, Rum kralının, emsali görülmemiş miktarda asker topladığını haber vermeleri üzerine, bu memleketlerin ileri gelenleri, H z.- E b û Ubeyde (R.A.) tarafından tayin edilmiş olan valilerin huzuruna gelip durumu anlattılar. Bu valiler de vaziyeti Ebû Ubeyde (R.A.) ye arz ettiler. Gerek Ebû Ubey-d e (R.A.) gerek bütün müslümanlar, bu habere çok üzüldüler. Bu memleketlerin ahalisinden tahsil edilen cizye ve harâc mallarının, sahiplerine iadesi ve sebebini sorarlarsa :

— «Düşman tarafından aleyhimize asker toplandığını işitmiş bulunuyoruz. Sizi himaye ve vikaye etmemiz de suih şartlarının iktizasındandır. Şimdi ise biz buna muktedir değiliz. Bunun için sizden aldığımız malları size iade ediyoruz. Eğer C e -n â b -1 Hak bizi muzaffer ederse, yine şartlarımız bakidir. Aramızda yazılı bulunan musalaha - name veçhile amel olunacaktı!-.» diye kendilerine ifade etmelerini emir ve irade etmiştir. Bundan dolayı, bu valiler alman malları kendilerine iade ederek, Ebû Ubeyde (R.A.) nin emri veçhile kendilerine durumu bildirdikleri zaman :

— Cenâb-ı Hak, sizi muzaffer buyursun ve bizim üzerimize tekrar göndersin. Sizin yerinizde düşmanlarınız olmuş olsaydı, aldıkları malları geri

vermedikleri gibi, bizde ne 'kalmışsa anu da gasp eder ve bize hiç bir şey bırakmazlardı.» diyerek müslümanlann bu adil muamelelerinden memnuniyetlerini ibraz eylemişlerdir.
Ebû U bey de (R.A.) Hazretlerinin zimmîlerin mezkur şartlar özerine, sulh yapma taleplerini uygun karşılamaları kendilerini Jsİâma ıstndırmak ve diğer beldelerin ahalilerinin işitip sulh taleplerini çabuklaştırmak maksadına mebnîdir.
Ebû Ubeyde (R.A.) hazretleri, beldelerin etrafında bulunan köylerden aldığı emval, emtiayı ve cariyeleri kendilerine iade etmeyip humsunu (------ İni) ayırdıktan sonra kalan 4 humsu (-—- beşte dördü) müslümanlar arasında taksim eylemistir.
Daha sonra, İslâm askerleri Ne müşrik askerleri karşılaştılar. Şiddetli bir savaş oldu. İki taraftan da pek çok şehid olan ve ölen oldu. Sonra, Cenâb-ı Hak müslümanlara mu-zafferiyet ihsan buyurup, müşrikler hezimete uğradı. Müslümanlar, onları takip etti. Öncekinden daha çok müşrik telef oldu. Bu şekilde tarumar olduklarını, müsâlahaya yanaşmayan beldelerin ahalileri de, görünce derhal £ 'b'û Ubeyde (R.A.) den müsalaha talep ettiler. O da, daha önce sulh yaptığı belde ahalileri ile yapılan sulh gibi müsalaha yapmıştır. Ancak, Müslümanları öldürmek için gelmiş olan ve 'halen evlerinde bulunan Rumlara, emniyet hakkı tanınmasını, mal, emtia ve ailelerini alıp Rum tarafına gitmelerine İzin verilmesini, önceki şartlara ilave edilmesini talep ettiler. Ebû Ubeyde (R.A.) buna da muvafakat gösterdi. Böylece cizyeyi ödemişler ve Müslümanlara memleketlerinin kapılarını açmışlardır.

Ebû Ubeyde (R.A.) hazretleri, artık geri döndü. Dönüşte, evvelce sulh yapılmamış olan, her beldeye uğradıkça, reisleri müsalaha talep ediyorlardı. Diğer helde ahalileri gibi, onlarlada sulh akdediliyor ve Ebû, Ubeyde (R.A.) tarafından oraya bir vali tayin edilip, bir suilvname yazılıyor ve kendilerine veriliyordu.
Daha önce kendilerinden harâc ve cizye tahsil edildiği halde, Rum Kralının asker toplamakta olduğu haberi üzerine kendilerine cizye ve harâc'ları iade edilen beldelere uğradıkça, ahalisi geri verilen mallarla Ebû Ubeyde (R.A.) hazretlerini karşıladılar. Alış veriş İçin yanlarında eşya getirdiler. Görüşüp, eski şartlar üzere, bu şartlardan bir şey çıkartmadan ve bir şey ilave etmeden sulhu İbka etmişlerdir.
Ebû Ubeyde (R.A.), müşriklerin hezimetini, İslâm askerlerinin muzafferiyetini, Cenâb-ı 'Hakkın müslümanlara ihsan buyurduğu ganimetleri, zımmîlerle yaptığı sulhun keyfiyet ve şartlarını, gazilerin, fethedilen memleketlerin ahalisi, arazisi, ağaçlarını, bağ ve bahçelerinin aralarında taksim edilmesini talep ettiklerini, Halîfe tarafından kendisine bir görüş bildirmedikçe taksim edemiyeceğini, H z. Ömer (R.A.) e tafsilatlı bir şekilde arz etti.
H z. Ö m e r (R.A.) tarafından, Ebû Ubeyde (R.A.) ye şu cevabi mektup yazılmıştır:
— Mektubunuzda zikrettiğiniz veçhile, Cenâb-ı H a k -k ı n sana ihsan eylediği muzafferiyet, ganimet malları, belde ahalisi ile ne şekilde sulh yaptığınız! tetkik ve teemmül eyledim. Sonra, bu konuları Peygamber (S.A.V.) Efendimizin ashabı ile istişare ettim. Herkes, bu husustaki görüşünü açıkladı. Benim

reyim Cenâb-ı Hakkın kî-tab-i celiline tabi olmaktır. Zira, Kur'an-ı Azîmüşşan'da buyurur ki:
— «A I 1 a h ı n, onların mallarından Resulüne verdiği fey'e gelince : Siz bu hususta ata ve deveye binip bir gayret scrfetmediniz. Fakat, Allah, Peygamberini dileyeceği kimselere musallat eder. Al lah, her şeye hak* kiyie kadirdir.»[105]
— «A I I ahin (fethedilen diğer küffar) memleketler (i) ahalisinden (alıp) Peygamberine verdiği fey'i, A I - iaha, Peygamberine, hısımlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalanlara aittir. Taki (bu mallar) içinizden (yalnız) zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber sîze ne verdiyse onu alın, sîze ne yasak ettiyse, ondan cSa sakının. A I I a h d a n korkun. Çünkü, A I E a hı n azabı çetindir.»[106]
— «O feyler, bilhassa, hicret eden fakirlere aittir ki onlar, A M a h d a n fazl-(u inayet) ve hoşnutluk ararlar ve A I-la ha ve Peygamberine (mallariyle - canlariyle) yardım ederlerken, yurtlarından ve mallarından (mahrum edilerek) çıkarılmışlardır. İşte bunlar sadıkların ta kendileridir.»[107] İste bunlar ilk önce hicret eden zevattır.
— «Onlardan (muhacirlerin hicretinden) evvel (Medîneyi) yurt ve iman (evi) edinmiş olan kimseler (Ensar-ı kiram) kendi yaralarına hicret edenlere sevgi beslerler. Onlara (Muhacirlere} verilen şeylerden dolayı, göğüslerinde (kalplerinde) bîr ihtiyaç (meyli - hissi) bulmazlar. Kendilerinde fakr-u ihtiyaç olsa bile (omları) öz canlarından daha üstün tutarlar. Kim nefsinin (mala olan) hırsından ve cimriliğinden

korunursa, işte muradlarına erenler onların ta kendileridir.»[108]
8u ayet-i kerîmede maksud olanlar da ensar-ı kirâmdir.
— «Bunlardan sorara gelenler (şöyle) derler: Ey Rab-blmiz, bizi ve iman ile daha önden bizi geçmiş olan (din) kardeşlerimizi yarlığa. İman etmiş olanlar için kalbimizde bir kin bırakma. Ey Rab b imiz, şübhesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.»[109]
Bu âyet-i kerîmede ki «bunlardan sonra gelenler» den murad, muhacirin ve ensar-ı kiramın arkasından kıyamete kadar gelmiş ve gelecek olan müzminlerdir. Yani, kıyamete kadar gelecek olan benî Âdem'in her nev'ini Cenâb-i. Hak, bu ganimete ortak etmiştir. Cenah -1 Hakkın sana ihsan buyurduğu bu malları, sahihlerinin elinde bırak. Kendilerine tahammülleri derecesinde cizye vaz' eyle. O ahali, kendi arazisinin ahvalini başkalarından daha iyi bilir. Başkalarından daha iyi ve daha verimli bir tarzda işler. Aranızda yapılan sulha dayanarak, onları ganimet sayıp ta taksim etmeye, senin de diğer müslü-manlarm da selâhiyeti yoktur. Tahammülleri derecesinde kendi-lerinden cizye al. Arazilerinin ahvali hakkında kendilerinin eksiksiz malumatı olduğu için, imarının, işlenmesinin kendilerine havale edilmesi maslahata daha uygundur. Zira, C e n â b-ı
Hak burasını size ve bize beyan ile Kur'an-ı Kerîminde şöyle buyurmuştur:
— «Ehl-i kitaptan, A I I a h a ve ahiret gününe inanma-yan Allahın ve Peygamberinin haram kıldığı şeyleri, haram saymayan, hak dîni (islâmi) din olarak kabul et-

meyen kimselerle, zelîî ve hakîr (olup) kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşınız.»[110]
Binaenaleyh, kendilerinden cizye aldığın zaman üzerlerinde hakkın kalmaz. -~
Görmez misin ki, bu beldeleri ve bu ahaliyi diğer ganimetler gibi aramızda taksim edecek olsaydık, bizden sonra gelecek Müslümanlara ne kalırdı?
Sonra gelecek müsİümanlar, kendisi ile konuşacak ve kendisinden bir şey ahp faydalanacak bir- kimse bile bulabilirler miydi?
Mezkûr ganimetlerin, bu şekilde taksim edilmesi halinde, fethedilen böige ahalileri hayatta oldukça Müslümanlar kendilerinden istifade edeceklerdir. Velhasıl, bizler ve oraların bu günkü ahalileri dünyadan göçünce, bizim çocuklarımız da onların ço-cuklarından bu şekilde istifade edecekler ve bu durumda İslâm Dini dünyada bakî oldukça, oralar Müslümanlara köie olacaklarından, bu durumdan kaçın. Yani, arazilerini ve ahaliyi gaziler arasında taksim edip, ahalinin köleleşmesine sebep olma.
Onun İçin, sen onların üzerine cizye vaz'et. Evlâd ve ıyallej rinin köle ve cariye haline getirilmesine sebep olacak olan taksimden kesinlikle vazgeç.
Onlara zulmetmekten, zarar vermekten, haksız yere mallarını gasbetmekîen müslümanları menet.. Sulh şartlarını tamamiyle yerine getir.
Bayramlarda haç çıkarmalarına gelince : Bayraksız ve flema-sız olarak, talepleri veçhile senede bir gün, şehir dışında haç çıkarmalarına mani olma. Şehir içinde İslâm mescidleri arasında, haç çıkarttırma.» diye Halîfe H z. Ömer (R.A.) tarafından, emir ve irade buyrulmuştur.

Bunun üzerine, Emir Ebû U beyde (R.A.) senede bir gün -oruç tutup, bayram ettikleri günde- haç çıkartmalarına izin vermiştir. Onlarda başka günlerde haç çıkartamazlar-di.
Keza, hali üzerine bırakılması, ahidnamenin şartlarından olan kilise ve havraları, bırakılarak yıktınlmamiştir.
İşte, Şam'da Müslümanlar ile ehl-i aîmmet arasındaki tarî-hi münasebetler bundan ibarettir.
® Fetihler ve gavzeler hakkında malumatları bulunan M u h a m m e d b. İ s h a k ve diğer alimler bana şöyle rivayet ettiler:
— H â I i d b. V e I î d [HA.) Yemâme'den geldiği zaman Hz. Ebû Bekr-i Si'ddî k(R.A.} in huzuruna çıktı. Bir, 'müddet Medine'de kaldıktan sonra H z. Ebû Be k i t (R.A.) kendisine, Irak tarafına gitmek üzere hazırlanmasını emretti. Bir kaç gün sonra, Hâ I i d b. V e I î d (R.A.) maiyyetinde 2000 mücahit ve bir o kadarda etbâi 'ile yola çıktı. Yolculuk esnasında İslâm askerlerinden bir komutana uğradı. Bu komutan maiyyetinde bulunan Tay kabilesinden 500 mücahit ve bir o kadar da onlara tabi olan askerle birlikte, H z. H â I i d b. V e 1 îd'e iltiha'k etti. Böylece bütün askerlerin sayısı 5000 i bulmuştu. Serâf isimli yere vardıkları zaman, bu yerin aha-lisi H z. H â 1 i d b. V e I î d ' in Acem toprağına, bu kadar askerle girmeye nasıl cesaret ettiğine şaştılar. Hz. Hâ-I i d oradan çıkıp, Muğnîyye isimli yere varınca, Acem tarafından keşif için gönderilen öncüler, bir dağda İslâm askerlerini gördüler. Hemen dönüp, kalelerine girdiler.
H z. H â I i d b. V e I î d (R.A.) askeriyle birlikte, mezkur kaleyi ve dolayısiyle içindekileri muhasara etti. Daha

sonra kaleyi fethedip, içindeki askerleri katletti. Kadın ve çocukları esir etti. Silah, eşya ve hayvanlarını ganimet olarak aldı. Kaleyi yıktırdı.
Sonra, Hedîb denilen yere varara'k, orada bulunan kalede Kisrânın askerlerine rastladı. Savaş sonunda H z. H â I i d b. V e I î d (R.A.) onları da yendi ve katletti. 'Keza, bu kaİ£: de bulunan silah, emtia ve hayvanları aldı ve kaleyi yıktırdı. Kadın ve çocuklarını esir etti.
Mezkur mallardan ve Cenfl b-ı Hakkın fetih ve zabtını kolaylaştırmış bulunduğu yerlerden elde edilen diğer
1 ganimetlerden humsu (------- = beşet biri) ayrılarak, kalan 4
humsu (------ = beşte dördü), fetihde bulunan mücahidler ara-
5 sında taksim edildi.
Kadisiye ahalisi, bu ahvali görünce sulh yapmaya talip oldu. Cizye vermeyi kabul ettiler. Onlarla sulh aktedildlkten sonra Bîreibaht denilen yere vardılar.
Oradaki kalenin muhafızlarını da muhasara ettiler. Onları yenip kaleden çıkardılar. İranlıların, Hazermerd İsimli reisleri katledilirken, o, öleceğine ağladı. Hazermerd katledildikten sonra Hz. Hâl id yemeğini istedi. Arkadaşları da bir birlerine bağlanmış olarak, bir sıra dizilmişlerdi. H a İ î d b. Ve-I î d (R.A.) yemeğini yedikten sonra, kalanlarını da katletti. Kadınlarını ve çocuklarını esir etti. Bu kalede bulunan silah, eşya ve hayvanlarını ganimet olarak aldı. Bu kale, fethedilen kalelerin hepsinden sağlam ve içinde bulunan asker, silah ve emtia hepsinden daha çok idi. Bunları aldı ve kaleyi yaktırdı.

Daha sonra, Kisr denilen yerin ahalisinin ahvalini keşfetmek için, öncü kuvvet gönderdi. Oradaki kalede, Kisrâ'nın muhafız askerleri vardı. Onları muhasara ederek bu kaleyi de fethetti. Bu. askerleri çıkarıp, hepsini katletti. Kadın ve çocuklarını esir etti. Kalede bulunan silah, eşya ve saireyl alıp ganimet etti. Keza, bu kaleyi de yaktırdı.
Bu durumu gören Kisr ahalisi, cizye vermek üzere sulha talip oldular. O veçhile kendileri ile sulh akdedildi. Ve cizyeyi ödediler.
Hâli d b. V e I î d (R.A.) daha sonra Hîre'ye yürüdü. Hîre halkı, Kasr-ı Ebyaz (Beyaz Saray), Kasrü'l-Muarriseb ve Kasr-ı İbni Bukayle isimli, üç sarayda toplanmışlardı. Müslümanlara karşı mukabele ve savaş İçin hiç kimse çıkmadı. Ayrıca, gözlerine de görünmediler.
H z. H a I i d ' in maiyyetinde bulunan askerler, onların çıkıp, savaşmalarını temin İçin her yola başvurmuşlarsa da, onlardan yine hiç bir kimse çıkmadı. Sadece bırgün, sarayın üstünden iki çocuğun bakmakta olduğunu gördüler. H z. H a M d b. V e I î d (R.A.) Ashâb'dan bir kaç zatı beyaz saraya gönderdi. Onlar, bu iki çocuğa hitaben :
— «Konuşmak için sizden bir adam gönderiniz» dediler. Bir adam göründü. Ve :
— Size göndereceğimiz adam dönünceye kadar kendisine emân var mı? dediler. Aşağıdakilerin :
— «Evet var» demesi üzerine, Abdülmesih b. b. B u k e y I e isimli, kaşları gözlerinin üzerine İnmiş bir ihtiyar ile Kisrâ tarafından Nu'man b. Münzir'den sonra Hîre valiliğine tayin edilmiş olan, İ y a s b. K a b î s a e t-T â î isimli kimse de, bu saray (kale) den

çıktı. H â I i d b. Ve-1 î d (R.A.) m huzuruna geldiler. H z. H â I i d :
— Sizi Ce nâb-ı Allaha ve İslâm Dinine davet ediyorum. İcabet ettiğiniz takdirde, Müslümanların lehine ve aleyhine terettüp eden ahkâm, sizin üzerinize de lazım ve mü-rettep olur. İcabet etmeyip de İslâm Dinini kabulden kaçınırsanız, cizye ödemeniz lazım gelir. Onu da vermeyi kabul etmemeniz halinde, yanımda sizin için getirdiğim ordu, sîzin hayata olan hırsınızdan ziyade ölümü istemektedirler. Onun için sizinle harp etmekten asla çekinmezler.» buyurdu.
Bu sırada, İ b n i B u k e y i e' nin elinde, içi zehir dolu bir şişe gördü ve :
— Bu kasede ki zehir ne olacak? diye sordu. O :
— Sizden talep ettiğim şeye müsaade etmediğiniz takdirde, bunu içeceğim dedi. Bunun üzerine H â I i d b. V e 1 îd (R.A.) Hazretleri, hemen zehir kasesini alarak :
— Bismillâhillezi layedurru maismihî şeyin fil ardı velâ fis-semâi duasını okuyarak zehiri içti. Bunu gören İ b ni Bu-k a y I e , hemen saraya döndü ve kavmine :
— Kendisine zehir tesir etmeyen bir kavmin yanından geliyorum.»
dedi.
Hîre Valisi İ y a s b. Kabîsa, tekrar gelerek H z. H â -Md b. Velîd'e:
__ «Sizinle harp etmeyi istemeyiz. Dininize de girmeyiz.
Fakat kendi dinimizde kalıp size cizye veririz.» dedi.
H z. H â I i d kendisi ile 90.000 dinar üzerine sulh akdeyledi.

Kilise ve havralarını, sığındıkları saraylarını yıkmamak, çan çalmalarından ve bayramlarında haç çıkarmaktan men edilmemeleri, hiç kimseyi isyana teşvik etmemek ve oralardan geçen müslümanlsra -kendilerine helâl olan- yemek ve şarapla ziyâ-yet vermemek şartlarını havî bir ahid-name yazıp oradan ayrılmıştır.
Bu ahid-name'nin tercümesi: «Bismillahirrahmanirrahîm.
İş bu name, ehS-i Kîre için, HâSid b. Ve lîd tara-rafından (yazılmış) bîr namedir.
Yemâme'den geldikten sorara, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin Halîfesi olan H z. E b û B e kr-i S ı d d î k (R.A.), arap ve acemden olan Irak ahalisine gitmemi ve kendilerini A I i a h ı n birliğine ve P e y g a m -ber-î Zîşanına imana davet ve cennetle müjdelememi, cehennem ile korkutmamı emretti. Bu daveti kabul ettikleri takdirde, Müslümanların lehine ve aleyhlerine mürsttep olan ahkâmın kendilerinin de leyh ve aleyhlerinde carî olacağını ifade etmemi ve anlatmamı da emir buyurdular.
Hîre'ye vasıl olduğum zaman, İyâs b. Kabîsa et-T â î, ahalinin reislerinden bazılariyle nezdime geldiler. Kendi-îerini Ce nâb-ı Hakka ve Peygamber-İ Z î -şanına imana davet etmsşsem de, icabet etmekten kaçındılar. Bundan dolayı, ya cizye vermeyi veya muharebe etme-yi seçmelerini kendilerine teklif ettim. Harbden imtina ettiler. Kendileri ile, diğer ehl-i kitspla ne şekilde cizye ödenmesine sulh yapılmış ise, o şekilde sulh yapılmasını bana arz ettiler.
Bunun üzerine, ahalinin miktarını araştırdım. Erkeklerinin 7000 kişiden ibaret olduğunu anladım.

Araştırmam sonucu, İçlerinden, aciz bulduğum 1000 kişiyi çıkarttım. Üzerine cizye lazım gelen 6000 kişi kaldı. Bu durumda, kendileri ile 90.000 dinar üzerine sulh yaptım.
Tevrat ve İncil ehlinden Cenâb-ı Hakkın aldığı ve misak üzerlerine olmak üzere, onlara şu şartları koşarak ahîd yaptım :
Müslümanlara muhalefette bulunmamak, Arap olsun Acem olsun hiç bir müslüman aleyhinde kâfirlere yardım etmemek, Müslümanların gizli işîsrine vakıf olup, onları düşmanlara bildirme-msk, üzere Hz. Adem'e ahzofunan ahîd ve misak bunların üzerlerine olsun. Eğer, mezkur şartlara muhalefet ederlerse, kendileri için zimmet ve emân yoktur.
Eğer verdikleri sözleri tutup, bu şartları muhafaza ederler ve yerine getirirlerse, kendileri ile muahede yapılan diğer zımmî-\em uygulanan şartlar, bunlara da uygulansın. Onlara düşmanlık edenlere karşı koyup, korumak ta bizim vazifemizdir. Cenâb-ı Hak bizüere fetihler ihsan buyurursa -kendilerine verdiğimiz zimmet ve ahidlcr üzerlerinde bakî olmak üzere - Cenâb-ı Hakkın ahdi ve misakı ve her peygamberden ahzolunan misakın daha şiddetlisi üzerimize olsun. Biz onlara karşı olan vazifelerimizi yerine getirdiğimiz gibi, kendileride bu ahid ve şartlara muhalefet etmemek üzere, zikredilen ahid ve misak da kendilerinin üzerine lazımdır, yani onlarda mükellefiyetlerini yerine getirmekle görevlidirler. Mağlup oldukları takdirde bir kayıt île mukayyet değildirler. Ehi-i zimmete göre caiz olan ahkâm kendileri için de caizdir. Kendilerine emredilen hususlarda muhalefet etmeleri caiz değildir.

Kendilerine şu şartlan koydum, şu haklan tanıdım :
Kendilerinden bîr ihtiyar adam, çalışamaz olur, kaza veya has-taîık gibi bir sebeple sakatlanır, bir âfete uğrar, zengin iken fakir olur ve kavminin sadakasiyle geçinecek hale gelirse, üzerine vsh' edilmiş olan cizye kaldırılsın. Medine'de ve Dâr-ı İslâm sa-yıSan diğer bir beldede kalırsa ailesinin nafakası Müslümanların beytü'I-mâl'inden verilsin. Göçüp, Dâr-ı İslâmdan çıkmaları halinde, ailenin nafakası müslümanlar üzerine lazım gelmez.
Kölelerinden birisi, İslâm Dinine girme şerefine ererse, İslâm pazarında en yüksek fiatla satılıp, parası sahibine verilir.
Müslümanların kılık ve kıyafetine girmeyerek harp kılık ve kıyafetinden başka elbiselerinde Müslümanlara benzememek üzere her türlü elbiseyi giymeleri caizdir.
Onlardan her hangi bir şahsın üzerinde harp kılık ve kıyafe-ti bulunursa, ilk iş olarak kendisinden «onu niçin giydiği» sorulur, kendisini kurtaracak, ikna edici bir şekilde cevap verirse bırakılır. Cevap veremediği takdirde, üzerinde bulunan kılık ve kıyafete, silahların durumuna göre kendisine ceza verilir.
Sulh şartlarından olan vergi bedellerinin toplanmasında ve bu meblağın Müslümanların beytü'i-mâline ödenmesine kadar istihdam edileceg memurların (kendilerinden olmasını şart koştum. Yalnız, bu hususta müslümanlardan yardım isterlerse verilmesini, verilen yardımcının masrafının Müslümanların beytü'i-mâlinden ödenmesini de kabul ettim.» diye sulh-nameyi bitirmiştir.

<H <â 1 i d b. V e I î d [R.A.), İyas b. Kabîsa ile A b d ü I -m e s îh b. Hübban'a hitaben:
— Müdafaa mevkiinde olmadığınız halde, bu kaleleri niçin yaptınız? diye sordu.
— İran tarafından bize imdad gelinceye kadar, bize düşmanlık edenleri bu kaleler sayesinde geri çeviririz ve uzaklaştırırız, dediler. H â I i d b. V e I î d (R.A.) tekrar sordu :
— Sizler arap kabilelerindensiniz. Harp etseniz de İranlıların idaresinden kendiniz kurtarsaydınız, daha iyi değil miydi? İyas b. Kabîsa ile A b d ü I m e s î h b. . 'H u b -bân cevaben :
— Komşumuz olan İranlılar şarap ve domuzun takdim edilmesi ile bizden razı oldular, dediler.
H â 1 i d b. V e I î d (R.A.) 90.000 dinar üzerine kendileri ile sulh yaptıktan sonra oradan ayrılmıştır.
Şark tarfından ilk defa alman ve Hz. E b û Bekir'e ulaşan cizye mallarının birincisi işte bu cizye mallarıdır.
Hz. H â I i d b. V e 1 î d (R.A.), İran halkının reislerine bir mektup yazdı ve yerlerine ulaştırması için İ b n-i B u k e y I' e verdi. Mektubun tercümesi şudur:
«BİsmillâhirrahmanirrahimH â 1 i d b. Velî d'den Rüstem, Mihrân ve Fâris reislerine;
Selâm, hidayete tabi olanlara olsun. Kendisinden başka ilâh bulunmayan A I I a h a hsmdederîm. Muhakkak ki H z. M u -h a m m e d (S.A.V.) A I la h ' in kulu ve resulüdür.
Gelelim maksadımıza:
Hükmetme müddetinizi kısaltan, cemiyetinizi dağıtan, ara-nıza ihtilaf sokar., kuvvetinizi zaafa çeviren ve

mülk ve hakimiyetinizi parçalayan Genâh-ı Hakka hamd-ü sena ol-
Mektubum size ulaşınca, bana rehin gönderin. Sonra zim-meî akdi ile cizyeyi toplayıp bana gönderiniz. Eğer bu yazılı emrime muhalefet ederseniz, A I I a h ı n birliğine yemin ederim ki, sîzin hayatı sevdiğiniz kadar ölüm ve şehadete muhab-fesî eden bir ordu île tarafınıza geleceğimi yakînen bilesiniz. Selâm, hidayete tabi olanlara olsun.» kelamı ile mektubunu bitirdi, ve İ b n - i B u k e y I e ' ye teslim etti.
Sonra, H â I i d b. V e I îd (HA.) Fırat Nehrinin ait
tarafında bulunan Anbar isimli köye gitti. Oradaki kalenin muhafazası için K i s r â tarafından 'gönderilmiş olan askeri muhasara edip,'fethederek kaleyi yıktırmış ve yaktirmıştır. Bu köyün ahalisi bu hali görünce cizyeyi ödemek üzere sulha talib oldular. Sulh talebi için onlar tarafından H â nî b. C â b i r et-T â î isimli şahıs gelmiştir. 80.000 dirhem üzerine, kendisi :ile sulh anlaşması yapıldı.
Oradan da Fırat kıyısındaki Bânikya isimli köye geldi. Bu köydeki kaienin muhafızı bulunan K i s r â ' nın askerleri, bir gece sabaha kadar kendisi ile savaştı ve karşı koydu. Şiddetli ■bir muhasara ve savaştan sonra, Cenâb-i Hakkın kuvvet ve yardımı ile orasını da fethetti. İçindeki K i s r â askerlerini katletti. Kadın ve çocuklarını esir etti. Kaleyi yıktırmış ve yaktı rmıştır.
Mezkur, Bânikya ahalisi de bunu görünce sulha talip oldular. Bu talep üzerine kendileri ile sulh anlaşması yapıldı.
Ondan sonra Sevâd'da bulunan bir karyeye C e r î r b. A b d u I I a h ' ı gönderdi. O, gitmek üzere Fırat

üzerinden geçeceği sırada, mezkur köyün muhtarı, S a I û b â isimli şahıs :
— «Sen geçme, ben senin yanına geliyorum» diyerek sudan geçti. Yanına gelince, Bânikya ahalisinin suih yaptıkları akçe miktarına eşit bir akçe ile kendisi ile sulh akdi yaptı. Ve cizyeyi ödedi.
Keza, Mârüsema shalîsîyle, etrafında bulunan köylerin ahali, leri, Hîre'lilerin suih yaptıkları miktardaki dinara öşit miktardaki dinarla sulh anlaşması yaptılar.
Bunun üzerine H ıâ I i d b. V e I T d (R.A.), Necef'e döndü. Etrafındaki yerleri görmek için, Hâre ahalisinden yanlarına deliller aldı. Necef arazisini geçip, Aynüttemr isimli.yere geldi. Orada konaklayıp istirahat etti. Mezkûr mahaldeki kalede de K i s r â'nın muhafız askerleri vardı. Onları muhasara etti Şiddetli baskı ile onları kaleden çıkarttı. Erkeklerini kati, kadınlarını ve çocuklarını esir etti. Kalede bulunan meta', süah ve hayvanları aldıktan sonra kaleyi yakmış ve yıkmıştır.
Aynuttemr karyesinin arap olan reisini de katletmiş, kadın ve çocukları ile bütün ailesini esir etmiştir. Hîre halkı ve diğer köylerin ahalilerinin verdikleri gibi Aynutsmr ahalisi de vermişlerdir. Hâiid b. Velîd, Hîre ahalisine yazıp verdiği Ahİd-nâme gibi bir Ahid-name yazıp kendilerine verdi. Keza, bir ahid-name de Leys ahalisine yazıp vermiştir. Bu ahid-name halen kendi ellerindedir.
Ondan sonra, S a'd b. Amr ei-Ensârî (R.A.) i yanına çok sayıda mücahid katarak, Irsk istikametine gönderdi. Saduda isimli yere vardı. Orada Kinde ve lyâd kabilelerinden bazı hıristiyanlar bulunuyordu. Onları şiddetli bir şekilde muhasara ettikten sonra, cizye

ödemek üzere onlarla sulh akdetti. Onlardan bir kısmı da müsiüman oldu. Sa'd b. Amr Hazretleri orada ikâmet etti. 6u ikâmeti, Hz. Ebû Bekir, H z. Ömer ve Hz. Osman (R.A.) zamanlarında da, kendisi vefat edinceye kadar devam etti. Bu gün bile, H z. Sa'd b. A mr'in evladları orada yaşamaktadır.
H â M d b. Velîd (R.A.) Hîre'yi merkez ittihaz etmişti ve orada kalmayı istiyordu. Bu sırada 'Hz. Ebû Ubey-d e (R.A.) ile maiyyetinde bulunan askerlere yardım için Şam tarafına gitmesi için H z. Ebû Bekir [R.A.J'm kendisine gönderdiği emir-nameyi aldı. Bu mektup dolayısiyle orada kalamamiştır.
H z. H â I i d b. V e I îd (R.A.), Cenâb-ı Hakk ı n ihsan buyurduğu ganimet mallarından humsu {------ beşte biri) ayırarak, o zamana kadar alınan cizye ve kölelerle birlikte H z. E b û Bekir (R.A.) a gönderdi. Kalan dört humsu
4 (------- beşte dördü) maiyyetinde bulunan müca'hidler arasında
5 taksim etti.
H z. Ebû Bekir (R.A.), Ebû U beyde (R.A.)'-nin «imdad kuvveti isteyen» mektubunu alınca, H â M d b. V e I î d (R.A. e «derhal yardıma gitmesi için» emir-name gönderdi.
Bunun üzerine, Hîre'den seçtiği delillerle beraber Aynü't-Temr'e vardı. Oradaki çölü geçip Benî Tağlîb Kabilesinin beldesine girdi. Kendisine karşı koyan Tağlib'Iilerden pek çoğunu katletti. Kadın ve çocuklarını öldürmeyip esir aldı. Sonra oradan da delilller (mihmandarlar) alarak, Benî Tağlîb beldesini de geçip Nukayb ve Kevâmii isimli yerlere vardı, Orada Yemâme'den başka hiç bir yerde görmediği sayıda

küffâr askeri ile karşılaştı. Aralarında şiddetli bir savaş oldu. Hatta, H â İ i d b. Ve-I î d (R.A.) Hazretleri, kendi elleri ile bir çok kâfiri katletti. Bu beldelerin etrafında bulunan köylere akın yaparak, onları da şiddetle muhasara etti. Muhasara edilen ahali, Âmân ahalîsi ile yapılan sulh gibi, kendileri ile de sulh yapılmasını talep ettiler. H z. H â I i d b. V e I î d (R.A.) daha önce Âmân memleketine uğradıkları sırada, oranın patriği huzuruna gelerek sulha talip 'olmuştu. Bunun üzerine, H â M d b. V e I î d (R.A.) in istediğini verdiler ve aralarında şu şartlarda sulh anlaşması yapıldı :

Kilise ve havralarının yıkılmaması, namaz vakitleri haricinde, gece veya gündüz, hangi saatte dilerlerse çanlarını çalmaları, 'kendi bayram günlerinde haçlarını çıkarmaları, beldelerinden geçen müslümaniara üç gün ziyafet ve erzak vermeleri, şeklindeki bu ahidname yazıldıktan sonra onlardan delilller (mihmandarlar) alarak zikri geçen Nukayb ve Kevâmii adlı yerlere gelmişlerdi. İşte mezkur Nukayb ve Kevâmii ahalîsi Âmân ahilisinin şartları üzerine sulh akdederek aralarında, sulhun keyfiyet ve şartlarını muntazammın bir sulh-nams yazıp kendilerine verdi.

Oradan da geçerek Karkislya'ya varıp etrafında bulunan ve mukavemete kalkışan yerlere akınlar yaptı. Mallarını ganimet olarak aldı. Kadın ve çocuklarını esir etti. Erkekleri katletti. Ülkeyi bir müddet muhasara ettikten sonra Karkısiya'lılar sulha talip oldular. 'Bu talepleri kabul edildi. Âmân ahalisine vermiş olduğu ahidleri onlara da vererek sulh yaptı. Yani: Kilise ve havralarının yıkılmaması, namaz vakitleri haricinde çanlarını çalmaları, bayram

günlerinde haçlarını çıkarmaları kendilerine hak olarak verildi. Keza, aralarında bir ahîd-name yazılmış ve oradan geçen müslümanlara üç gün ziyafet ve erzak vermeleri de şart kılınmıştır. Bunun üzerine, cizyelerini H z. H âl i d (R.A.) e ödemişler, kilise ve havraları yıkılmamıştır.
Müslümanlarla, zımmiter arasında yapılan sulh anlaşmaları bundan ibarettir. H z. H â I i d b. V e I î d (R.A.} in muhtelif kavimlerle yaptığı bu sulh anlaşmalarını H z. E b 0 Bekr-i Sıddîk (R.A.) reddetmeyip, kabul ettiği gibi kendisinden sonra Hz. Ömer, H z. Osman ve H z. A I i (R.A.) da aynen kabul edip uygulamışlardır.
@ iBinâenaleyh, ibadethanelerinin yıkılmaması hakkındaki sulh hükümlerinin ibkasi gerekir. Dört Halîfe {R.A.) nin hilafetleri zamanında da, ibadethanelerinin yıktırılmayıp, kendilerine bırakılmasına cevaz verildiği gibi, şimdi "de onlara dokunulma-ması reyindeyim.
Zira, üzerine sulh cari olan, kilise ve havraları sulhdan sonra, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, H z. Osman, H z. Ali (R.A.) yıktırmamışlardir. Ancak, sulhden sonra yapılmış olan, kilise ve havralar yatırılabilir. Önceki halifelerden her biri, bu hususa atf-ı nazar edip incelemişlerdir. Bu şehir ve memleketlerde sonradan İnşa edilen ve sulh şartlarına uymayan bu kilise ve havraların yıktırılmasına karar verip niyet ettikleri zaman, buraların ahalisi kendilerinde mahfuz olan sulh-namelerinj ibraz ettiler. O zamanda 'bulunan fukaha ve tabiîn hazretleri o zamanki halîfenin niyetini tasvip etmeyip reddetmişler ve sulh şartlarını nakzetmeyi doğru bulmamışlardır. Bu sebepten,

halîfeler de o niyetlerinden vazgeçmişlerdir. Bu sulh hükümleri, H z. Ömer R.AJ'in icazat ve infaz eylediği gibi, kıyamet gününe kadar geçerlidir. Her hal-ü kârda rey' sizindir. İşte, kilise ve havralar size beyan ettiğim şekilde terk edilmiş olup, dokunulmamıştır.
H z. H â i î d b. V e I î d (R.A.) Hîre'den çıkıp Şam'a varıncaya kadar 1000 esir almıştır. Bazı rivayetlerde ise Hîre'-den Şsm'a varıncaya kadar 5000 esir almıştır. C en â b-ı Hakkın, kendisine ihsan buyurduğu cizye emvalini ve esirleri Hz. Ebû Bekr-i Sıddîk (R.A.) a, Ömer b. S a ' d ' la gönderdi. Bahreyn tarafından gelen mal müstesna olmak üzere, H z. Ebû 8 e k J r (R.A.) e ilk defa varan cizye ve esirler, H z. H â I i d b. V e I î d ' in gönderdiği bu mallar ve esirlerdir.
Bundan sonra, H z. Ömer (R.A.), Hâl id b. Ve-i î d (R.A.)'i Şam tarafında bulunan İslâm askerleri kumandan-lığından azlederek, Ebû Ubeyde b. Cerrah (R.A.) i tayin etti,
H â M d b. V e I î d (R.A.) bu haberi işitince halka şu şekilde hitap etti:
— «Cenâb-i H a k k <a hamd-ü senâ'dan sonra... Emire'l-rnü'minîn beni Şam üzerine tayin etti. Orasını yağ ile bal müsabesinde İslah ettim. Sükun ve asayiş hasıl olunca, beni azlederek yerime başkasını tercih ve tayin etti.» deyince cemaattan biri yerinden kalkıp :
— «Ey Emîr! Ssbreyle! İşte fitne budur.» deyince, H â-! î d b. V e I î d (R.A.) kendisine cevaben :
— « İ b n ü ' I -H a t t a b (yani H z. Ömer) hayatta oldukça fitne yoktur.» demiştir.
Daha sonra H z. H â I i d b. V e I î d ' in bu sözü, Halîfe H z. Ömer (R.A.) tarafından işitilince:

— «Hâl id bilmezmi ki, İslâm dinine yardım eden ve zafere ulaştıran Cenâb-ı Hakdır.» buyurmuştur.
O sırada, Şam ahalisi Ebû Ubeyde (R.A.) ile maiyyetinde bulunan askerleri muhasara ettiler. Müslümanlar çok meşakkat çektiler. Durumdan haberdar olan H z. Ömer (R.A.), şu mektubu yazdı :
— «Ba'de's-Selâm. Hiçbir şiddet vaki olmamıştır ki, sonunda Cenâb-i Hak kurtuluş ve zafer halketmemiş olsun. Bir zorluk, iki kolaylığa galib olamaz. Cenabı Hak «Ey iman edenler, sahr-(ü sebat) edin. (Düşmanlarınızla) sabır) yarışı edin. (Onlara galebe çalın. Sınırlarda) nöbet beklesin. Allah' dan korkun. (Bu sayede) felah bulacağınızı umabilirsiniz[111] buyurmuştur.» âyet-i kerîmesi ile mektubunu bitmiştir.
Ebû Ubeyde (R.A.) bu mektubu okuduktan sonra cevaben şu mektubu yazmıştır:
— «Sîze Selâm'dan sonra... Cenâb-ı Hak Teâlâ Hazretleri buyurur ki: Biliniz ki, dünya hayatı ancak bir oyundur, bir eğlencedir, bir süstür, aranızda bir böbürlenmedir. Öğünüştür. Mallarda ve evladlarda bir çoğalıştır (üstünlük taslamadır.) (Bu) tıpkı, bitirdiği nebat (dan doîayi) ziraatçıların hoşuna giden bir yağmur gibidir. (Fakat) sonra o (nebatlar) kurur da sen (onları) sararmış - solmuş görürsün. Daha sonra da o(nlar) bir çör - çöp olur. Ahirette çetin azap vardır. Aynı zamanda) A I -I a h'dan mağfiret ve rıza (da) vardır) Dünya hayatından faydalanmak) bir aldanış faydasından başka (bir şey) değildir.»[112]
«(Hal ve keyfiyet bu olunca) hemen R a b b i n i z'den mağgirete ve -genişliği yerle göğün genişliği kadar

olan, A I-I s ha ve Peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan - cennete (ulaşmak) için (koşun) yarış yapıp kazanın. İşte bu, A I I a h ı n fazl(-u kerem)idir.. Ki onu kime dilerse ona verir. Allah büyük fazl(-ü inayet) sahibidir.»[113] diye mektup yazdı.
H z. Ömer (R.A.) Ebû Ubeyde (R.A.) nin bu mektubunu alınca, dışarı çıktı. Müslümanların önünde, bu mektubu okudu ve onlara şöyle hitap etti:
— «Ey Medine ahalisi, işte Ebü Ubeyde size îaf-riz ediyor ve sizi cihada teşvik ediyor.» dedi.
Mektubu okumasından sonra, az bir müddet geçer geçmez, Cenâb-ı Hakkın imaniyeti ile Ebû Ubeyde (R.A.) nin galibiyete ve zafere ulaştığı, kâfirlerin hezimete uğradığı haberi geldi,
Bu müjde üzerine Uz. Ö ma r (R.A.) :
— Allahü Ekber- diye tekbir getirdikten sonra :
— Bazı kimseler «keşke H â I i d olsaydı» diyecekler-di. Zafer, ancak Alla h (C.C.) in ihsanıdır, buyurdu.
0 Süleyman bize Hane?' den o da İ k r i -m e 'den şöyle rivayet etti:
— Abdullah b. Abbas fR.A.) a: «Müslüman olmayanlar için İslâm Memleketlerinde yeniden kilise ve havra yapmalarına izin ve ruhsat var mıdır?» diye sorulunca O şu cevabı verdi :
— «Araplar tarafından imar edip kurulan ve memleket hükmüne konulan beldelerde, acemlerin kilise ve havra yapmalarına ve orada çan çalmalarına alenen içki satmalarına, domuz bulundurmalarına izin ve ruhsat yoktur.
Acemler tarafından inşa edilerek, memleket haline getirilen ve daha sonra da Cenfib-ı Hakkın yardimiyle

araplar tarafından fethedilerek, hükümleri altına sokulan memleketlerde, onlara verilen ahid-namede her ne yazılı ise, ahid şartlarını İbka edip, onlara uymak lazım gelir.» buyurmuştur.

Cürüm Ve Cinayet Erbabının Haklarında Vacip Olan Hadler

Ey Mü'mînlerin Emîril
C Fesat, habaset, fısk sahibi olanlarla, hırsızlıkta bulu-nanlardan ve diğer ashab-ı cinayetten yakalanıp hapsedilenlere, ne gibi muamele yapılması gerektiğini, hapishane'de kaldıkları müddetde kendilerine günlük yiyeceklerinin verilip verilmiyece-ği, verilecekse, zekat mallarından mı yoksa başka mallardan mı verilmesi gerektiğini soruyorsunuz. Konunun açıklanmasına ve izahına başlıyorum :
0 Bu gibi hallerde bulunup, malları ve geçim vasıtaları olmayanların günlük yiyecekleri zekât mallarından veya beytü'l mâlden verilmesi, sizin ve sizden sonraki halîfelerin reyine havale edilmiştir. Bunların iaşe ve idareleri, hangi nevî maldan verilirse verilsin caizdir. Lâkin, bana göre herbirinin idaresine kifayet edecek miktarın beytü'l-mâl'den sarfedilmesi daha iyidir. Her biri için, günlük iaşesine yetecek miktardan fazlasını vermek caiz değildir.
0 Müşrik esirlerini hem yedirip içirmek, hemde kendilerine elden geldiği kadar iyilik ve ihsanda bulunmak lazım olduğu halde, Müslümanlardan birisi hataen veya cehaleti sebebiyle hükmü kaza kendisini bir güna'h ameiine sevkederse açlıktan ölünceye kadar nasıl bırakılır.

Ey Mü'minlerin Emîri! Sizden önceki halîfeler mahpuslara katıklı yemek, yazlık ve kışlık elbise verirlerdi. Bunu ilk defa yapan, Irak'da H z. Ali (R.A.), Şam'da Hz. Muâvi-y e (R.A.) dir. Kendilerinden sonra gelen halîfeler de bunlara uydular.
• İsmail b. İ b r â h î m b. el-Muhâcir bana, A b d ü I m e 1 i k b. Umeyr'ın şöyle dediğin haber verdi:
— H z. Al i (R.A.) nin halifeliği zamanında, bir kabilede veya bir cemaatde uygunsuz bir kimse bulununca, onu hapsederdi. Ancak, onun malı varsa malından, maiı olmayıp muhtaç olanlara da beytü'I-mâl-İ müslimînden İnfak ederdi. Ve şöyle buyururdu :
— «Hapsedilerek o kimsenin şerri müslümanlardan uzak , tutulur. Buna mukabil nafakası da müslümanlann hepsine ait olan beytü'l-mâl'den verilir.»
® Şeyhlerimizden bazısı bize, Cafer b. Bİrkanʼ-ın şöyle dediğini haber verdiler:
— Halîfe Ömer b. A b d ü I a z i z, bize şöyie b; mektup yazdı:
«Ayakta namaz kılmaya muktedir olamıyacak derecede, Hapishanelerinizde adam bırakmayınız.. Katillerden başka, hiç bir kimsenin ayağına demir koymayınız. (Zincire vurmayınız.) Zekat mallarından kendilerini idare edecek kadar yemek ve katık veriniz, Vesselam.»
Ey Mü'minlerin Emici! Bundan dolayı, siz de, mahpus olan-İarı idare edecek şekilde yiyecek-içecek takdir edilmesini, emrediniz. Bunların kıymeti hesap edilerek her ay kaç kuruşa baliğ olursa, bu bedel, para olarak kendilerine verilsin. Zira, kendilerine bu gıda maddelerini aynen vermeniz halinde, hapishanelerde

buiunan hademe ve diğer me'murlar, onları kendilerinin almaları, mahpuslara vermemeleri düşünülebilir. Binaenaleyh, hayır ve salahla muttasıf olan bir zatı seçerek, bu işe memur tayin ediniz. Hapishanede olanların isimlerini özel bir deftere kaydederek, ay be ay, bu iaşe bedelini kendilerine versin. Şöyle ki, her ay başında bu memur bir yerde otursun, mezkur deftere bakarak herkesi ismi ile birer birer çağırsın, tayin bedeli olan parayı eli ile mahpusun eline versin. Bu defterde isimleri kayıtlı bulunan mahpuslardan çıkanların ve serbest bırakılanların tayın bedellerini, beytü'l-mâle iade etsin. Bunların herbirine ayda 10 dirhem verilir. Hapishanelerde bulunanların hepsinin, tayına muhtaç olmayacakları aşikârdır. Onlara bir şey verilmesin.
Kış için kendilerine verilecek elbise bir gömlek ile bir yün elbiseden ibarettir. Yazın ise, bir gömlek ile bir izâr'dan (116J ibarettir.
İzâr:
Belden aşağıya mahsus örtü, peştemal.
Muhtaç olan kadın mahpuslara da keza tayın verileceği gibi, kış günlerinde gömlek ve yün elbise ile birlikte bir örtü verilir. Yaz günlerinde de, keza gömlek ile izâr ve örtü verilir. İşte mahpusların nafakası bundan ibarettir.
Halkın kendilerine sadaka vermesi için, 'mahpusları demir zincire vurup, çarşı ve sokaklara çıkartma. Zira, C enâb-ı Hakkın hükmü kazası ile, bir cürüm veya hata işlemiş ve bu sebeple hapsolunmuş bazı müslümanlann, halkın kendilerine sadaka vermesi için, demir zincire vurulmuş olarak hapishaneden dışarı çıkarılması çok büyük bir iştir. Küffâr eline esir

düşmüş, müslümanlara kâfirler tarafından bile böyle bir muamelenin yapılmayacağını kuvvetle zannetmekteyim. Hal böyle iken, Müslüman olan suçlu hakkında, Müslümanlar tarafından böyle bir muamele yapılması nasıl lâyık görülür?! Onların, böyle zincirlerle çıkıp sadaka talebinde bulunmaları, açlık zaruretinden dolayı oluyorsa, bu durumda da, belki dilenecekleri şeyleri bile ellerine alamamaları muhtemeldir.
Adem oğlu günahdan beri olamaz. Binaenaleyh, hapishane-dekilerin durumlarını tetkik ettirip, size beyan ve tefsir ettiğim şekilde nafaka ve tayınlarının verilmesini emir ve irade buyurmanız lâzım gelir.
Mahpuslardan birisi, kendisi İle ilgilenecek bir velîsi ve akrabası olmadan vefat ederse, müslümanlann beytü'I-mâl'inden tec-hiz ve tekfin edilip, namazı kılındıktan sonra defnedilir. Zira, sika kimselerden işittiğime göre «hapishanede garib ve kimsesiz olanlardan bazıları öldüğü zaman defnedilmesi keyfiyeti, validen izin alınıp, teçhiz ve tekfin için mahpuslardan sadaka toplanın-caya kadar, bir veya iki gün kaldıkları variddir. Hatta çoğu yıkanmadan, kefenlenmeden ve namazı kılınmadan defnediliyormuş», İslâm dininde ve Müslümanlar içinde bunun gibi hallerin vuku bulması ne kadar çirkin bir İştirl Bu gibi utanç verici işlerin İs-lâmda yeri yoktur.
Şer'î hadlerin ayakta tutulmasına ve titizlikle tatbikine emir buyurmuş olsaydınız, hapishanedekilerin sayisi azalırdı. Ve fisk ve fesat sahipleri bu cezaların korkusundan, bu maraz i hallerini terkederlerdi. Çünkü :Hapishanedekilerin çoğalması, cezaî mes'-eleler üzerinde hassasiyetle durulmamasından neş'et

eder. Buralara hapishane derler! Nahiye değildir ki içinde çok insan bulunsun!...
Şehirlerde bulunan valilere, her gün hapishanedeklerin işlerini gözetmelerini emret! [114]
Mezkur hapishanelerde te'dip edilecekleri te'dip etsinler ve bıraksınlar. Suçsuz, günahsız olanları tahliye etsinler. Te'dip işinde aşırı davranmasmlar. Yani, caiz olmayacak derecede bir işlem yapmamaları için kendilerine emir ve terrbihet bulun kî, duyduğuma göer sadece zan ve töhmet üzerine adam dövülmekte ve on-lara 200 veya 300 veyahut daha faz-la veya daha az darp olunmakta [deynek veya kırbaçla vurulmakta) imiş. Bu ise asla caiz değildir. Çünkü, mü'min olan kimsenin vücudunun, -fücur, kazf, sekr'den veyahut ta'zirden dolayı vacip olan darbdan başka- her cihetle korunması v&-himaye edilmesi lazımdır. Sayılan fiillerin dışında kalan hiç bir ıdurumda, darb caiz değilken, vali ve memurlarınız darbetmekte imişler.
Halbuki, f ahr-i Âlem (SAV.) Efendimiz, ehl-î kıbîeniıt dövülmesini yasaklamıştır. Nitekim Hz. E b û Bekr-i Sıddîk (R.A.) Efendimiz, Fahr-i Âlem (S.A.V.) E f e n d i m î z i n «ehl-i kıblenin darbından nehiy buyurduğunu» rivayet etmiştir.
En doğrusunu Allah bilir amma, bizce bu hadîs-i şerifin manayı munîfi şudur: Darbı icabettiren 'had üzerine vacip olmaksızın, ehl-İ kıblenin dövülmesini yasak buyurmuşlardır. Valilerinizin ve memurlarınızın darb etmesi ise, hüküm ve had haricinde bir şeydir. Küçük veya büyük cinayet işleyenlerin bile bu şekilde dövülmeleri [azım gelmez.

Her hangi bîr kimse kısas, had veya ta'zîr icap ettirecek bir fiilde bulunmuş olursa, o fi'ili için vacip olan ceza her ne İse, üzerine ikame ve icra olunması lazımdır.

Bunun için, bir kimsenin, diğer bir kimseyi kısası gerektirecek şekilde yaraladığı, serî ölçülerle sabit olursa, yaralanan kimse de affetmezse, kısas yapılır. Kısas mümkün olmayacak şekilde yaralarsa, yaralayan üzerine, o yaralının diyetini ödemesi hükmolunur, sonra da cezalandırılıp, tevbekâr oluncaya kadar hapsedilir ve sonra tahliye edilip serbest bırakılır.

Keza, bir kimse el kesmeyi icap ettirecek derecede hırsızlık fiilinde bulunursa, eli kesilir. Zira, hadlerin ikamesinde ecr-ü sevab olduğu gibi, ha'kkın da İslahına sebep olur.

Hasan b. Umar e' nin bana C e r î r b. Yezîd'den, onunda Ebû Zür'a b. Amr b. Ce-r î r ' den nakledip haber verdiğine göre :

Ebu Hureyre (R.A.) Peygamber (S.A.V.) E f e n d İm izin şöyle buyurduğunu işittim demiştir:

— «Yer yüzünden bir şer'î haddin icrası, ehl-i arz hakkında 30 gün yağmur yağmasından daha hayırlıdır.»

İmâm-i Müslimîn olan zat için, hudud-ullah'da bir kimseyi gözetip itibar ederse veya bir kimseye had lazım geldiği halde şefaat ederek, o 'haddi kaldırmak ve izale etmek İsterse, bu caiz değildir. 'Hiç bir kimsenin levm ve itabından korkmamalıdır.

Meğer ki, bu hadde şübhe bulunsun, yani, bir hadde şübhe bulunursa haddi def eyler, ortadan kaldırır. Zira, bu babda As-hab-i güzinden ve geçmiş tabiînden pek çok âsâr[115] varid olmuştur. Fıkahâ da buyururlar ki: Gücünüzün yettiği derecede, şübhelerle

haddi kaldırınız ki, afte hata eylemek, ukubet ve mücazatde hata eylemekten hayırlıdır.»
Üzerine had vacip olmayan kimselere, had icra etmek caiz olmadığı gibi, haddi icabettiren kimseden şübhe olmadan, o haddi iptal etmek de, caiz değildir.
Bir had, sabit olduktan ve vacip olduktan sonra, İmâm-ı Müs-limînden şefaat dilemek hiç bir müslüman için caiz değildir. Lâkin, keyfiyet İmâm-ı Müslimîn'e arz edilmeden önce, bu haddin kaldırılması için, şefaat dilemeye, fakih imamlar cevaz vermiş lerdir. Ancak-, keyfiyet halîfeye arzedildikten sonra, şefaatten ka-çınılması ve sakınılması lüzumunda bildiğimize göre fukaha ihtilaf etmemiştir. En doğru ve en iyi bilen Allah' tır.
© H i ş â m b. U r v e 'nin bize haber verdiğine göre, e I - F e r â f i s a t ü ' I ?'H a n e f î şöyle dedi:
— Bazı kimseler bir hırsız yakalayıp götürürlerken Z ü-beyr (RA)'e rastladılar. Hz. Z ü b e y r (HA.) hırsıza şefaat etti. Ona :
— Hadde şefaatmı ediyorsun? demeleri üzerine, O :
— «Evet, İmânı-ı Müslîmîn'in huzuruna çıkarılmadan önce şefaat ederim. Lâkin İmâmın huzuruna çakınldıktan sonra, İmâm kendisini affederse, Cenâb-ı Hak, Onu affetsin.» buyurdu.
A'meş bize İbrahim N e h â î' nin şöyie dediğini rivayet etti :
— Fâkih imamlar, «mümkün olduğu kadar hadleri, Alla h i n kullarından kaldırınız» derlerdi.
® Hatta, Fukâha'dan her biri 'her hal-u kârda hadlerde şe« fâati gayr-i caiz görerek, ondan çekinirler ve sakınırlardi. Bu bab-da Hz. Abdullah b. Ömer (R.AJ'in:

— «Her kimin şefaati, hudud-u ilâhîye'den bir hadde mani olursa, Cenâb-ı Hakkın muhlukati üzerindeki ahkama mümanaat etmiş olur.» kevline istinad edip, onunla istidlal ederlerdi.
0 Muhammed b. Ishâk bana, M u h a m -med b. Talha 'dan o da babasından o da A İ ş e binti Mes'ud Bedri' den, o da babası M e s ' u d (R.AJdan rivayet edip, dediki :
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin hâne-i saadetlerinden «kadife» denilen bir havlu, veya halı seccade çalan Kureyşli bir kadının elini kesmeye R a s û I u I I a h (S.A.V.) in kararlı oldukları halk arasında söyleniyordu. Herkesin bu kesme keyfiyetini gözünde büyüttüğünü gördüğümüzde, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gelerek :
— «Biz o kadın için 40 okiyye fidye veririz.» dedifc.
Bunun üzerine ;
— «Sonra anlaşılır.» buyurdular. Sözünde gördüğümüz yumuşaklıktan, teklifimizi kabul buyuracakları zanniyle, H z. Ü s â m e [R.AJ ye varıp, R a S û I a II a :h (S.A.VJ a bu hususta ricada bulunmasını istedik. O da, R a s û I u I I a h (S.AV.)'a varıp, bu hususta şefaat talep etti.
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, derhal bir hutbe îrâd ederek şöyle buyurdu :
— «Allahın kullarından bîr kadın hakkında vaki olan, hudud-u ilâhî'den bir haddîn, icra edilmemesi için bana niçin sözünüzü çoğaltıyorsunuz? (niçin ısrar ediyorsunuz?) Ruhum yed-i kudretinde olan Cenâb-ı Hakka yemin ederim ki, bu kadının işlediği hırsızlık fiilini faraza, Fâtıma binti Muhammed işlemiş olsaydı, Muhammed Onun da elini keserdi.»

buyurduktan sonra !H z. Ü s â m e (R.A.) ye hitap edip :
— Ya Üsâme, hadde şefaat etme! buyurdular.
M a n s û r bize I b r â h î m ' den H z. Ömer (R.A.) İn şöyle buyurduğunu rivayet etti :
— Şüpheli hallerde haddi tatbik etmemem, onları yerine getirmemden bana daha hoş gelir.
$ Yezîd b. Ebî Ziyâd bana ez-Zûhrî'-den, o da U r v e ' den H z. Â i ş e (R.A.) nin şöyle buyurduğunu rivayet etti:
— «Her imkanı kullanarak, hadleri müslümanlardan kaldırmanız mümkünse, kaldırınız. Müslümanlardan bir cürümle itham edilen bir kimseyi hadd-i ta'zîr'den kurtaracak çare bulduğunuz zaman hemen serbest bırakınız. Zira, imâmın affetmede hatası, cezanın infazında hatasından daha hayırlıdır.»
9 Hasan b. A b d ü I m e I i k b. M e y s e r e bize Nezzâl b. Sebr e1 nin şöyle dediğini haber verdi :
— H z. Ömer (R.A.),in rnaiyyetinde, Hicaz mevkilerin-den Mina'da iken, bir merkebe binmiş olduğu halde, ağlayarak, büyük bir kalabalık içinde, şişmanca bir kadın gelmekte idi. Herkes kendisine «zina ettin» diyordu. Kadın, H z. Ömer (RA)'ın huzuruna vasil olunca, kendisine hitaben :
— Ne yaptın? Bazı kere kadından İkrah edilir, -diyerek kadından keyfiyeti sorunca, O şu cevabı verdi :
— Ben ağırbaşlı bir kadınım, Cenâb-ı Ha beni geceleyin teheccüd namazı kılmaya muvaffak buyurmuştur. Bir gece, namazımı kılıp uykuya daldım. Birden uyandım ve üzerime bir adamın bindiğini gördüm. Hemen o adam savuşup gitti. Arkasından

baktım İse de kim olduğunu bilemedim.» diye durumu anlattı. Bunun üzerine Hz. Ömer (R.A.) :

— «Bu bîçare kadın, eğer recmolunmuş olsaydı, C e-nâb-ı Hakkın ukubetinden Ebö Kubeys ve Ahmer Dağlarına eteş yağmasından korkulurdu.» buyurdu ve derhal şehirlerde bulunan bütün valilere «bunun gibi bîr zinada had lazsm gelmeyeceğinden, adam öldürmekten kaçınınız.» diye emir-name yazmıştır.

© İmâm M u ğ i re bize, İmâm A tâ ' nın şöyle dediğini rivayet etti :

— Cuma namazmı kıldırmak, zekat toplamak, hadleri ikame etmek, İmâm-ı Müslimîn olan zata bağlıdır.

Ömer b. A fodula z i z buyurur ki : «Sultan olan kimse, bir kimsenin kardeşini veya pederini katletse bile, dine karşı gelen kimselerin velisi addolunur.»

@ Bir kimse kati töhmeti ile, İmâm-ı IVIüslimîn'in huzuruna getirilince, itham edilen kişi, bir erkeği veya bir kadını amden katlettiği zahir ve meşhur olursa ve bu kalt fiilinin amden kendisinden sudur ettiğine delil kâim olursa, İmâm-ı Müslimîn bu delilleri sorup inceler. Tezkiye veya içlerinden iki erkek tezkiye ettikten sonra, o katili, maktulün velisine teslim eder. Onlar da dilerse affederler dilerse katlederler.

Keza, katil olan kimse, beyyineye hacet kalmadan, kati fiilinin kendisinden sudur ettiğini baskı altında olmadan, ikrar ederse, yine katil, maktulün velisine teslim olunur. Dilerse katleder, dilerse affeder.

© Bir kimse demir bir aletle amden bir kimsenin elini mafsalından kesmiş veyahut sağ veya sol elinin bir parmağını, veyahut birisinin ayağını mafsalından, veya ayak parmaklarından birisini, veyahut parmaklarından bir veya iki boğumunu kesmiş olması

töhmeti ile hakim huzuruna getirilip bu töhmet delil veya ikrar ile sabit olursa kısas lazım gelir.
Keza, bir kimse, diğer bir kimsenin, kulağını veya kulağının bir kısmını kesse veyahut burnunu kesse, kısas lazım gelir.
Keza, dişleri kırılsa veyahud dişin bir kısmı kırılsa veya ko-parılsa kısas lazım gelir. Büyük ve doğru olan dişlerin, birisi kinisa, kısas lazım gelirse de, doğru dişlerden olmayan bir diş kı-nlıpta bir parçası yerinde kalırsa ona sadece diyet lâzım gelir.
Eğer el, kolla beraber, dirsek mafsalından kesilir veyahut ayak bacakla beraber diz kapağından kesilirse ona kısas lazım gelir.
Bir kimse amden, başka bir kimsenin gözüne vurur ve bu vuruşun tesiri ile göz yerinden çıkarsa yine kısas vardır.
Keza, kısas yapma imkânı bulunan bir şekilde her hangi bir insan yaralanırsa, kısas yapılır. Kısas mümkün olmayan yaralarda ise diyet lazım gelir.
Keza, bacak, kol, uyluk gibi kemiklerin bulunduğu yerlere veyahut kaburga kemikleri üzerine vurarak incitip, yara hasıl olsa, veyahut kaburga kemikleri kırılsa hudud tayin edilmesi mümkün olmadığından, kısas lazım gelmez. Bunlara diyet lazım gelir. Kısas, ancak mafsallarda cari olur. Başta açılan yaralardan, yalnız fakıh ıstılahında, Mevziha denilen, açık yarada kısas olup, bundan başkasında, gerek bundan aşağı, gerek yukarı bulunsun, amden olsa bile yine kısas olmayıp, diyet vardır.
Her hangi bir kimse, başka bir kimseyi, amden yaralar, yaralanan, kimse de, bu yara sebebiyle yatağa düşer ve

bu yaradan iyileşmeden ölürse, yaralayan kisasen katledilir.
Hatâen vâki olan kstle gelince, bu kati işinin hatâen vuku' bulduğuna beyyine ikâme olunur, bu şahitlerin hepsi veya onlardan ikisi tezkiye sonunda adil ve şahitliklerinin makbul olduğu tahakkuk ederse, bu katilin âkilesine [akrabalarına), üç senede verilmek üzere, yani her yıl sülüsü (üçte biri) eda edilmek üzere, diyet hükmolunur. Lâkin, sulhen veyahud amden veyahud katilin ikrar ve itirafı sebebiyle lazım gelen diyet akileye lazım gelmez.
0 Katl'de muteber olan diyet 100 deve, veyahut 1000 dinar, veyahut 10.000 dirhem veyahud 2000 koyun veyahud 200 inek, veyahud 200 kat elbisedir. Beher kat bir izar ile bir rida olmak üzere iki elbiseden ibarettir. Her bir inek ve beher kat elbisenin kıymeti ellişer dirhem, beher koyunun kıymeti beşer dirhem, itibar olunur. F a h r-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz İle Ashâb-ı Güzin'den bu şekilde rivayet edilmiştir.
@ Nitekim, Muhammed. b. Ishak merfû'an A t â ' dan rivayet eder ki :
— Rasûl-ü Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, insanlar üzerine, her çeşit mallarından diyet vaz' buyurarak, deve sahiplerine 100 deve, koyun sahiplerine 2000 koyun, sığır sahiplerine 2G0 inek ve elbise sahiplerine 200 kat elbise takdir buyurmuşlardır.
© İbn-İ Ebî Leylâ bize Ş â ' b î' den U b e y -detü's-Seimâ nî'nin şöyle dediğini rivayet etti:
— H z. Ömer (R.A.) diyetleri, altın sahiplerine, 1000 dinar, gümüş sahiplerine, 10.000 dirhem, deve sahiplerine, 100 deve, sığır sahiplerine 200 înek, koyun

sahiplerine 2000 koyun ve elbise imâl veya ticareti ile uğraşanlara 200 takım elbise vaz' buyurdular.
© Esas bize İmâm Hasan' dön şöyle rivayet etti :
— H z. Ömer (RA) İle H z. Osman (R.A.), diyete kıymet takdir ederek, diyete mahkum olan kimseleri muhayyer bıraktılar. Dilerse aynen 100 deve, dilerse bedelen kıymetini öder.
© Irak'ta, kendilerine yetiştiğim ulemânın kavli de budur. Medine âlimlerinin kavline göre, diyetler 12.000 dirhem gümüştür. Diyet için verilecek devenin kaçar yaşında olmasında, as-hâb-ı güzin (R.A.E.) arasında İhtilaf vaki olup, Abdullah b. M e s'u d (RA), Fahr-i Kâinat (SAV.) Efendimizden rivayet eder ki hataen vâkî olan katlin diyeti ah-mas (beşte birler) dir.»
© Bu hadîs-i şerîf, bu şekil üzere, bana müteselsilen, vasıta ile Abdullah b. M e s'u d (RA)dan rivayet olunmuştur. M a n s u r , vasıtasız olarak, Ebû Hanîfe ise H a m m a d vasıtasiyle İbrahim Nehaî' den O da Hz, Abdullah b. Mes'ud (RA) dan, H z. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin:
— «Hataen vaki olan katilde ahmas lazım gelir. Şöyle W, (100 beşe bölünür, çıkan 20 sayısı 100 ün beşte biridir.) 100 devenin 20 si 3 yaşında, dişi 20 si 4 yaşında 20 si 5 yaşında ve 20 si 3 yaşında erkek ve 20 si de 2 yaşında dişi davedir.» buyurduğunu rivayet etmişlerdir.
@ Hz, Ömer (R.A.) de bu şekilde buyurmuşlardır. Nitekim İmâm Ebû Hanîfe, bilvasıta H z. Ömer (R A) den :
«Hataen katlin diyetinin, ahmâs (beşte birler) olduğunu» rivayet eyler.
Lakin, H z. Al i (R.A.) buyururdu ki :

Hataen katilde diyet erbağ (dörtet birler)dır. Yani dört neviden alınır. 100 devenin 25 4 yaşında, 25>i 5 yaşında, 25 i 3 yaşında dişi ve 25 tanesi de 2 yaşında dişi devedir.
H z. O s m an ile H z, Z e y d b. Sabit (R.A.}:
— «Hataen vaki oîan katlin diyetin'de, 30 tane 5 yaşında dişi deve, 30 tane 3 yaşında dişi deve, 20 tane 3 yaşında erkek deve ve 30 tane 2 yaşında dişi deve lazım geür.» derlerdi,
O Sa'id b. Müseyyeb' den bilvasıta Ş u' b © bana bu şekilde rivayet eylemiştir.
© Kasıt şüphesi olan diyette, verilecek develerin kaçar yaşında almasının lazım geldiğinde sshab-i kîrâm (R.A.E.} arasında ihtilaf etmişlerdir.
H z. Ömer (RA) buyurur ki:
— «Kasıt şüphesinde 30 tane 5 yaşında dişi deve, 30 tana 4 yaşında dişi deve ve hepsi geh& olmak üzere 2 ila 9 yaşları arasında 40 devedir.»
Hz. Ali (R.A.) :
— Kasıt şüphesinde alınacak cian diyet, 33 tane 4 yaşında dişi deve, 33 tane 5 yaşında dişi deve ile keza hepsi gebe olmak üzere 2 İlâ 9 yaşlan arasındagi develerdir.» buyurmuşlardır.
H z. Abdullah b. Mes'ud (R.A.)da: «Kasıt şüphesinde 25 adet 5 yaşında dişi deve, 25 adet 4 yaşında dişi deve, 25 adet 3 yaşında dişi deve ve 25 adet 2 yaşında dişi deve yani 4 neviden alınır.» buyurdular.
H z. Osman (R.A.) ile Ze'yd b. Sabit (R.A.): «Diyet-i mugaiaza budur. Bunda 40 cezea, 30 hıkka, 30 bint-i le-bim vardır.» buyurmuşlardır.
H z. Ebû Musa e I-Eş'ar T ile Mugîre b, Ş u ' b e (R.A.)
H z. Ömer (R.A.) in kavli gibi :

— «30 hıkka, 30 cezea ile o yılda gebe olmak ve 2 yaşından 9 yaşına kadar olan deve kabul olunmak üzere 40 devedir.» buyurdular.
© İşte, gerek hataen, gerek kasıt şüphesi ile vakî olan katillerde, diyet olarak alınacak develerin yaşları hakkındaki fu-kaha kavillerinin asılları budur. A I I a h ı n izni ile, zikri geçen kavillerden birisinin ihtiyar ve intihabında zorluk çekmeyeceğinizi, Ce n âb -1 Hak' dan ümid ederim.
Hataen kati ise, bir kişi bir şeyi isteyip, murad edip o şekilde hareket etmesi fakat isabetin ve zararın istediği kimseden başkasına olmasıdır. İbrahim N e h iî' den şöyle rivayet edilmiştir:
Hataen vaki olan kati, bir insana katdetmeksizin isabet etmekten ibarettir. Bu katlin diyeti akile üzerinedir.»
Kasıt şüphesi olan .kati hadisesine gelince : İmâm Hasan'ın, merfû'an rivayet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— «Kırbaç ve değnekle meydana gelen ölüm, kasıt şüphesi olan ölümdür.» buyurmuşlardır,
İ m â m Ebû Ha n î f e ' nin H a m m â d vası-tası ile İbrahim N e h a î' den rivayet ettiğine göre :
— «Bsr kimsenin müîeammiden fakat demir alet ve silah kuHanmadan işlediği öldürme fiili, kasıt şüphesi olan katl'dir. Bunda katilin akilesine diyet gerekir.»
İmâm Ş a ' b î» Hakem b. U t e y b e ve H a m m a d ' dan Ş e y b â n î' nin bana rivayetine göre,
— «Bu zatlar taş ve değnek veya kü-baç isabet etmesinden vuku bulan ölüm, kasıt şüpbhesi olan kati olup, onda diyet-i mugaîlaza vardır.» dediler.
Yarinin hafif derecesi, yani fıkıh ıstılahında, dâmiye tabir olunan yara -ki yalnız kan çıkan yara demektir.-

Bu yarada hükümet-i adi lazım gelir. Hükümet-i adl'ın fıkıh kitaplarında yazılı olan manası İse, bir köle veya cariyenin bu yara ile yaralandığı halde kıymeti kaç kuruş ve yaralanmadan önceki kıymeti kaç kuruş değer ise, bu iki durumun arasındaki fark ne kadarsa, yaralanan kimse hür olduğu takdirde, diyetinin o miktar kadarına hükümet-i adi denir. Yaralanan kimse köle olduğu takdirde kıymetinden keza, o nisbetteki miktara hükümet-i adi denir.

Mubadaa, yani kemik üzerinden eti kaldıran yaradır ki da-miyeden fazla olan bu yarada hükümet-i adl'den fazla diyet lazım gelir. ^__-

Badia'nın mafevkinde olan yara, yani eti kesilip kemiği kesilmeyen yarada da keza hükümet-i adl'den daha fazla miktarda diyet lazım gelir.

Baş üzerindeki eti kesip, kafa kemiği üzerindeki ince deriye ulaşan yarada da keza önceki yaranın hükümetinden daha fazla lazım gelir.

Eti kesilip kemiği açığa çıkan ve mudiha tabir olunan yarada 5 adet deve veyahud 50 Odirihem lazım gelir. Mudiha'mn diyetinden aşağı olan diğer yaraların diyetinin âkile tarafından ödenmesi gerekmez, yaralayan kimsenin malından ödenir. Mudiha ve ondan daha ağır olan yaraların diyeti aküeden alınır.

Hâşime tabir olunan yeralar -ki bunlar kemiğin de kırıldığı yaralardır- 10 deve veyahut 1000 dirhem lazım gelir.

Munakkile tabir olunan yarada-ki bu yara, kemik kırıldıktan başka, yerinden de oynayıp çıkaran yaradır- öşür ve nıfs öşür

112 13

f------ + ------- — ------ +--------- ------ = % 15) yani 15 deve

20
10 20 20 20
veya 1500 dirhem lazım gelir.
Âmme tabir olunan yarada -ki dimağın üzerinde bulunan zar 'gibi olan deriye ulaşan yaradır- sülüs diyet lâzım geiirse de bu yaranın dimağa ulaşması sebebiyle akıl zail olduğu takdirde, tam diyet lazım gelir. Bu yaradan dolayı şuur kaybolupta akıl kaybalmazsa, keza, yine tam diyet lazım gelir. Bu yaraların hafif diyeti buna dahildir. Bunların hiç birinde kısas lazım gelmez. Hatta vuran kimse, taammüden vurmuş oİsa bile, mudiha olan yaradan başkasında kısas lazım gelmez. Zira, mezkur yaralardan kısas mümkün olmaz. Yalnız, mudihada kısas mümkün olduğu veçhile onda kısas vardır.
® Haccâc'ın bize A t â ' dan rivayet ettiğine göre, Hz. Ömer (R.A.) şöyle buyurmuştur:
«Biz, kemik hakkında kısas ettirmeyiz.»
® M ug î r e'nin bize rivayetine göre İbrahim N e h â î şöyle buyurmuştur :
— Âmme, munakkile ve câîfe[116] tabir olunan yaralarda kısas yoktur. Bu yaralamalar amden vuku bulmuş olsa bile, yaralayan kimsenin malından diyet gerekir.» H z. Ali (R.A.) den deF bunun gibi bir kavi, bize rivayet olunmuştur.
Beş parmağı bulunan avuç için nısf diyet gerekir.
Parmaklarda da nrsf {yarım) diyet lâzım geldiği gibi her bir parmak içinse öşür diyet (diyet-i kâmiienin onda biri) lazım gelir.
Parmaklarda her boğum için, bir parmak diyetinin sülüsü (1/3) = üçte biri), iki boğumlu olan baş parmakta

ise, parmak 1 diyetinin nısfı (------= yarı) diyeti vardır. Keza ayak parmakla-
2 rında da hüküm bu minval üzeredir.
İki gözde tam diyet ve her bir gözde nısf diyet vardır. Kirpikler için de tam diyet vardır. Her kaş için de rubu' (dörtte bir) diyet lazım gelir. Kaşlarda kıi bitmeyecek derecede olan yara için tam diyet, her bir kaş içinse yarım diyet lazım gelir.
Her bir kulakta yarım diyet lazım gelirse de kulakta meydana getirilen noksanlıkta, diyet de bu noksanlık miktarınca lazım gelir.
Vurma dolayrsiyle, işitme hissi kayboluması, halinde de tam diyet lazım gelir.
Burun kesildiği takdirde de, tam diyet lazım gelir. Burnun aşağı kısmında olan yumuşak yerin kesilmesinde de, tam diyet vardır.
Koku alamıyacak derecede, koklama duygusunun kaybolmasında da, keza, tam diyet lazım gelir.
İki dudakta tam diyet lazım geldiği gibi, her bir dudakta da nısf (yarım) diyet lazım gelir.
Konuşmaya mani olacak derecede dil yaralanıp, kesilirse tam diyet lazım gelirse de dilden bir parçasının kesilmesi halinde, kesilen miktar üzerine, diyet hesap edilerek, -o şekilde- lazım gelir.
Zekerin haşefe'si kasten kesildiği takdirde kısas lazım gelir, B'j fiil hataen vuku' bulmuş olursa, o takdirde de, tam diyet lazım gelir. Hayalarda da, tarn diyet lazım gelirse de, önce zeker kesilip sonra iki haya kesilirse, iki diyet lazım gelir. Önce haya kesilip, ondan sonra zeker kesilirse iki haya için yalnız bir diyet lazım gelip, zekerde hükümet-i adi lazım gelir. İkisi birden aynı taraftan kesilmesi halinde 'İki diyet lazım gelir.

Erkeğin memesinde, hükümet-i adi lazım gelirse de, kadının memesi ile meme uçlarında nısf (yarım) diyet vardır. Kadının iki memesinde tam diyet vardır.
El, dirsekten kesildiği takdirde, İmâm-ı Âzam Ebû H a n î f e Hazretlerinin kavlince nısf diyet ile hükümet-i adi var ise de, İ b n i E b î Leylâ' nın içtihadına muvafık olarak benim kavlime göre yalnız nısf diyet vardır.
1 1 1
Dişlerin her birinde diyetin nısf-ı öşrü (—~-x------= ——
10 2 20
= %5) vardır. Diyet hususunda dişlerin hepsi müsavidir. Dişin bir miktarı kırılırsa, o hesap üzerine kırılan miktar hesabınca diyet lazım gelir. Vurulan darbenin tesiri ile dişte siyahlık veya kırmızılık veyahud yeşillik arız olduğu takdirde, tam diyet lazım gelir. Yalnız sarılık arız olursa, o zaman hükümet-i adi lazım gelir.
Zira' (kol, ki insanın dirseğinin ucundan, orta parmağının ucuna kadar olan yer, uzunluk öiçüsü birimi o I arakta kullanılır.) kırılırsa, hükümet-i adi lazım gelir. Keza, pazu (yani dirsekle omuz başındaki kürek kemiğine kadar olan yer) veyahut baldır veyahut uyluk veyahut boyun halka kemiklerinden biri veya kaburgalardan bir kemik kırılırsa bunların hepsinde, her biri için kendi miktarınoa hükümet-i ad! vardır.
İnsanın bel kemiği, vurmanın tesiri Me kamburiaşırsa diyet lazım gelir. Keza, belkemiğine vurulmasından, cinsi temasa iktidar kaybedürnişse yine diyet lazım gelir.
Vurulan darbeden dolayı, sakal bitmezse diyet lazımdır. Keza, aynı sebeble bıyıklar çıkmazsa, yine

diyet lazım- geldiği gibi, baştaki saç da çıkmazsa yine diyet vardır.
İnsanın içine işleyen ve caife tabir olunan yarada sü!us - = üçte bir) diyet vardır. Bu yara, vücudun bir tarafından vurulup, diğer tarafından delinmiş ise, iki sülüs (------= üçte
3 iki) diyet lazım gelir.
Çolak elin, topal ayağın, şaşı gözün, siyah dişin, sağır kulağın, shras kimsenin dilinin ve tenasül uzvu çıkmayan kimsenin bu uzvunun diyeti, kesilme, kırılma ve yaralanma durumlarına göre ve her birinin miktarınca hükümet-i adi lazım gelir.
Kalçalar için de tam diyet vardır.
Küçük çocuğun süt dişlerinde hükümet-i adi lâzım gelirse de, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe:
— «'Mezkur diş daha sonra eskisi gibi çıkarsa bîrş'ey lazım gelmez.» derdi.
Fazla olan parmağın kesilmesi halinde hükümet-i adi lazım gelir.
Kadının fecrinin yırtılması halinde, büyük ve küçük abdesti-ni tutarsa, caife yarası gibi sülüs (1/3 = üçte bir) diyet lazım gelirse de bu İkisini veya birisini tutamazsa, tam diyet lazım gelir.
Buraya kadar zikredilen ahkâm, hür olanlar hakkında muteber olan diyet olduğu gibi, kölede muteber olan da kıymettir.
Keza, hür olan kimesede nısf diyet lazım gelen hallerde, köle için nısf diyetin kıymeti lazım -gelir. Yaralarda bu hesap üzeredir.
Kadın ile erkek arasında, ancak ölümde hisas vardır, başkasında kısas yoktur. Binaenaleyh, bir erkek, bir kadını öldürmüş olsa, o da kısasen öldürüleceği gibi,

bilakis bir kadın bir erkeği öldürürse, o kadın da kısasen öldürülür.
Ölümden başka, meydana gelmiş olan yaralanmalarda kadın-erkek arasında kısas lazım gelmez, diyet lazım gelir. Hatta, bir erkek, bir kadının elini veya ayağını veyahud da parmaklarından birini kesmiş veya tnudlha olarak kendisini yaralamış olsa ve bu fiilleri de amden işlemiş bulunsa veya bütün bu fiilleri bir kadın bir erkeğe karşı işlemiş bulunsa kısas lazım gelmez. Bu durumda, bütün bu fiillerde diyet lazım gelir. Ancak ölümde kısas vardır.
Kadınların yaralama diyetleri erkeklerin yaralama diyetlerinin yarısıdır. Zira diyetleri erkek diyeterinin yansıdır. Meselâ, bir erkek bir kadının elini kesse, elin yarı diyeti lazım gelir. Elin diyeti de 5000 dirhem gümüş veya 50 deve olduğuna göre 2500 dirhem gümüş veya 25 deve diyet lazım gelir.
© İbm-Î Ebî Leylâ, İmâm Şa'bî' den H z. A I i (R.A.) m şöyle buyurduğunu rivayet ediyor :
— Kadın hakkında, hataen vâki olan cinayette, gerek cüzi xolsun gerek külü bulunsun lazım gelen diyet erkeğin yan diyetidir.» buyurdular.
Keza, hürlerle kölelerin arasında -ölüm halinden başka- cinayetlerde kısas yoktur.
Lakin, hür olan bir 'kimse, köle olan bir kimseyi demir bir aletle amden katletmiş olsa, yahut bilakis bir köle, hür olan bir kimseyi kasden katlederse, aralarında kısas hükmü carî olur. Yani ölüm durumunda hür olan bir kimse ile köle arasında fark yoktur.
Lakin, hür olan bir adam bir kölenin elini veya ayağını veya parmağını kasten veya hataen kesse veyahut gözlerinin ikisini veya birini çıkarmış olsa, veyahut, iki

kulağını veya bir kulağını kesse, hepsinde de diyet lazım gelir. Yani, vaki olan cinayet sebebiyle kölenin kıymetinden ne miktar noksanlaşmış olursa, noksanlaşan miktar efendisine verilmek üzere, canî olan kimse üzerine hükm olunur.

Hür olan bir kimse, bir köleyi hataen katletmiş olsa, bu kölenin kıymeti, her neye baliğ olursa katilden alınarak efendisine verilir, Imâm-i Âzam Ebû Hanîfe'nln kavlince, gerçi kıymetini ödemek lâzım gelirse de, bu kıymet, hür kimsenin diyetine baliğ olamamakla mukayyeddir.

0 S a î d ' in bize K a t â d e' vasıtası ile S a T d b. Müseyyeb ve İ m â m H a s a n 'dan rivayetine göre bunlar:

— «Hür olan kimse, hataen bir köleyi katlettiği zaman, öldürdüğü günde öldürülen köjenin kıymeti her ne miktara ulaşırsa, katilden alınması lazım gelir.» demişlerdir.

Bir kişi, diğer bir kişiyi, bir veya iki yerinden hataen yaralarsa, yaranın birisi iyileşip, diğer yaranın tesiri ile ölse, beyan ettiğimiz gibi, yaralayanın akilesine diyet-i nefs lazım geiir. İyileşen yara için ayrıca diyet gerekmez.

İmâm Ebû Hanlfe buyuruyordu ki:

— «İyileşen yara, kısas mümkün olan yerde ise, İmâm-i Müslimîn olan zat muhayyerdir. Dilerse, katlin dûnunda oian yaranın kısası ile beraber, ölümüne sebep olan yara için yaralayanı katleder. Dilerse, ölüme sebep olan yaranın kısasını tatbik edip, ölüme sebep olmayan yaranın kısasını affeder.

Zikri geçen mes'elede, yaranın biri hataen ve diğeri de kas-den vakî olsa, yaralı da bu iki yaranın tesiri ile ölse,

yaralayanın akilesine nısf (yarım) diyet, kendi malından da diyetin diğer yansı lazım gelir, Hataen vakî o!an yaradan dolayı ölür, kasden vakî olan yara İyileşmiş olursa, hataen ölümün diyeti tamamen akilesine lazım gelir. Kasden vakî olan yaralama İle ölürse kısas lazım gelir. Kasden olan yaradan ölür, hataen olan yaradan iyi-leşirse, her ne kadar hataen vakî olan yaranın diyeti âkile üzerine olsa bile, yine nefsde olan cinayetten dolayı ölümde kısas olunur. Hataen olan yaradan ölüp, kasden olan yaradan iyileşmiş olsa, eğer bu yara kısas mümkün olmayan yaralardan ise, yalnız âkile üzerine bir diyet lazım gelir. Amden olan yaranın diyeti ise, birinden vefat edip diğerinden kurtulan, hataen ve amden vuku' bulan iki yara menzilesinde olarak batıl olur.

9 Bir kimse, diğer bir kimsenin elini, demir bîr alet ile, kasden kestikten sonra, yara iyileşmiş olsa, eli kesen kimsenin e'' de, İmam-i MüsHmtn'in emriyle kesilmiş olsa ve bu eli kesilen kimse, bu yaradan dolayı Ölmüş olsa, bu konuda Âzam Ebû Hanîfe buyuruyordu ki :

— «Kısas yaptırılmasını isteyenin âkilesine, hakkında kısas yapılarak ölenin diyeti lazım gelir.» İbn-i Ebt Leylâ da, buna yakın bir re'yde bulunmuş ise de, bu hususta, bence kısas yaptırılmasın! isteyen kimseye bir şey lazım gelmez. Zira, bu babda buna delalet eden, âsâr varid olmuştur. Ayrıca, kısas isteyen kimse, kısas sonucu ölmüş olan kimseden hakkını almıştır. Ona bir haksızlık veya düşmanlık etmemiştir. Kendisini öldü-ren ancak kitap ve sünnettir. Şu kadar vardır ki : İmâm-ı MüsSi-mîn'in izni ve kendisine kısas yapılan kimsenin rızası bulunmadan, bir kimse diğer bir

kimsenin elini kes ipte, o yaranın tesiri İle ölürse, kendi kendine yani İmâm-ı Müslimîn olan zatın izni ve eli kesilenin rızası olmadan kisasen kesen kimsenin malından diyet lazım gelir. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe; «Bu bunun makamında» der idi.
© Biri küçük, diğeri büyük, iki oğlundan başka varisi olmayan bir kişi öldürülse, Fakîh İmâm Ebû Hanîfe:
— «Büyük oğlu bu kati olayına delil ikame edecek olursa, küçük oğlunun büyümesi bekienmiyerek delilleri tetkik edilip, kabul eder ve mucibince kısas hükmederim. Görmez misin kî, küçük olan vâris, aklî dengesi bozuk olarak bulûğ yaşına ulaşsa katili hapsetmek lazım geiir miydi?»
Leylâ ise:
— «Küçük olan varis, büyümedikçe, bu kati .olayı hakkındaki delilleri kabul edemem.» diyerek, küçük varisi, gaib olan varis gibi itibar edip, -nitekim gaib varis gelmeyince, katil kat-ledilemiyeceği gibi, küçük varis de büyümedikçe, bu katilin katli caiz değildir.» der İdi.
Ancak, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe:
— «Gaib varis, küçüğe kıyas olunamaz. Zira, küçüğün velisi, kendisi için hukkunu alabilir. Gaibin hukuku ise, vekâietsiz alınamaz.» buyurmuştur.
Ibn-İ Ebî Leylâ, kasden işlenen cinayette, vekâleti kabul ederek, kısasa hükmeder ise de, fakihimiz olan İmâm-s Azam Ebû Hanîfe, kasden işlenen cinayette vekaleti kabui etmemiştir. İmâm-ı Âzam'm bu görüşü daha güzeldir. H z. Al i (R.A.) nin küçük oğlu olduğu halde, büyümesini beklemeden Peygamber

Efendimizin torunu ve H z. Ali' nin büyük oğlu İmâm Hasan, İ b n - i M ü I c e m i katletmiştir.
® Çarşı ve pazarlarda ve diğer yerlerde bulunan tüccarlardan birisi, mağazasının önündeki yola, su serpmek üzere, ücretle çalıştırdığı içşisine emir veripte, onun yola serpmiş olduğu su sebebiyle bir telef vakî olsa, telef olan malın bedelini emir veren kimsenin tazmin etmesi lazım gelir.
Lakin, abdest almak üzere birisine emretse, o kimsenin yolda aldığı abdestin suyu sebebiyle bir şey telef olsa, telef olan şeyin bedelini emri veren değil abdest alan kimsenin tazmin etmesi lazım gelir. Zira, abdestin menfaati, abdest alan kimseye ve serpilen suyun menfaati ise emir veren kimseye aittir.
Her kim bir kimseyi, ücretle tutarak, sultanın emri olmaksızın, müslümanların yolunda kendisi için kazdırdığı kuyuya, bir kimse düşerek ölse, kıyasen tazminat, ücretle tutulup kuyuyu kazan kişi üzerine olmak gerekirse de ücretli kimseler mezkur kuyunun eza ve zararını bilemiyeceklerinden kıyas bu mes'elede terk edilerek, tazminatı, işi verenin âkilesine lazım gelir. Yağmur suyundan bir kimsenin ayağı kayarak, kuyuya düşüp telef olsa, kuyu sahibinin üzerine tazminat lazım gelir. Keza, bir kimse kendi damından, ayağı kayarak veya ayağı dama dolaşarak kuyuya düşerse, tazminat kuyu sahibinedir.
Keza, yolda yürüyen bir kimsenin ayağı kendi elbisesine dolaşarak kuyuya düşmüş olsa, yine tazminat kuyu sahibine aittir. Kuyuya düşmüş olan adam, diğer bir adamın üzerine düşse ve ikisi birden ölse, ikisinin tazminatı da kuyu sahibine lazım gelir.

Mezkur kuyuya bir adam düşse, fakat sağlam kalsa, çıkarken tekrar düşüp telefolsa, bu durumda kuyu sahibine tazminat lazım gelmez. Zira bu durumda kuyu sahibi kendisini itmiş hükmünde değildir. Nitekim, görmez misin ki, kuyuya sağlam olarak düştükten sonra, kuyunun dibinde gezerken telef olmuş olsa kuyu sahibine tazminat lazım gelir miydi? Tabii ki bu durumda \âz> minat yoktur. Bu kuyuya düşen kimse, kuyunun tabanında gezerken orada bulunan büyük bir taşa takılarak telef olsa, bu taş önceden beri burada durmakta idiyse kuyu sahibine tazminat gerekmez. Eğer, kuyu sahibi, bu taşı bir yerden kaldınpta kuyunun bir tarafına bırakmış ise kendisine tazminat lazım gelir.

Bir kimsenin ayağı, bir taşa takılarak, bu kuyuya düşmüş olsa, mezkur taşı oraya kim koymuşsa tazminat ondan lazım gelir. Taşı oraya koyan, sanki eliyle yitmiş gibidir. Bu taşı koyan kimse bilinmediği takdirde, tazminat kuyunun sahibine lazım gelir.

Bu kuyuya, muhafaza edildiği yerden kendi kendine kurtulmuş olan bir hayvanın dokunması - süsmesi - İle düşen bir kimse ölmüş olsa, bu durumda ne hayvanın sahibine, ne de kuyunun sahibine tazminat gerekir. Eğer bu hayvanın bir sürücüsü, çekicisi veya binicisi var idiyse, tazminatı o kimsenin ödemesi lazım gelir.

Bir duvarın yıkılması yüzünden bir kimse kuyuya düşmüş ve ölmüş olsa, eğer bu duvarın sahibine daha önce duvarı yıkması tenbih edilmiş de, o kimse yıkmamışsa, duvar sahibinin tazmin etmesi lazım geldiği gibi, bu duvarın yıkılmasından dolayı telef olan her şeyi de duvar sahibinin tazmin etmesi gerekir. Duvar sahibine, önceden duvarı yıkması tenbih

edilmemişse telef olan eşyanın hiç birisinin duvar sahibi tarafından tazmini lazım gelmez. Bu duvarın yıkılırken gitmesinden dolayı kuyuya düşüp telef olan eşyanın kuyu sahibinden tazmini lazım gelir.
Bir kimsenin yola döktüğü su sebebiyle, başka bir kimsenin ayağı kayıp mezkur kuyuya düşerek veya kuyuya düşmeden evvel telef olursa suyu döken kimse tarafından, tazmin edilmesi lazım gelir.
Bir kimse bu kuyuya düşüp, hava alamadığından dolayı boğulup ölse, kuyu sahibinin tazmin etmesi gerekir.

Hadd-ı Zina

© Zina etmiş olan bir kimse İmâm-i Müslimîn'in huzuruna çıkarılarak, o kimsenin zina fiilini işlediğini hür ve müslüman olan 4 şahid tafsilâtlı bir şekilde açıklayıp şahidlik ederlerse, bundan sonra bu dört şahidin durumu incelenir, adaletli ve şa-hidİikleri makbul kimseler oldukları anlaşılırsa, aleyhine şahid-lik edilen zânî ve zâniye, muhsan değilseler erkek ve kadının her birine 100 er celde vurulur.
Değnek vurulurken, erkek ayakta olmalıdır ve üzerinde bir izâr bulunmalıdır. Değnek yüzünden ve tenasül uzvundan başka bütün azalarına taksim edilir. Bazı faklhler, başın da değnekten müstesna tutulması lazım geleceğini beyan etmişlerse de fakih-îerin çoğu, «başa vurulur» demişlerdir. Bizim reyimiz de başa vurulabileceğidir.
Zira, bu rey H z. Ali £R.AJ den mervidir. İ b n î E b î Leylâ müteselsilen rivayet eder ve şöyle der:

— Had tatbik edilmek üzere, H z. Ali [R.A.J nin huzuruna bir adam getirilince : «değnekle had tatbik olunacak kimsenin her uzvunun, bu darbeden hissedar edilmesini, yalnız yüzü île tenasül uzvuna vurmaktan kaçınılmasını» emir buyurdular.

Zanİye olan kadının celdine gelince : Yerde oturduğu halde, avret mahalii açılmamak için üzerindeki elbisesine sarılması lâzım gelir.

Gerek kadına've gerek erkeğe, celde tatbik edildiği sırada, ne şiddetle, ne de hafif surette, yani ikisinin ortasında vurulmalıdır. İmâm E ş " a ş , pederinden rivayet ederek der ki:

— «Ebû Berze (R.A.ÎyÎ bir kadına had tatbik et-mekte iken gördüm. Huzurunda bir kaç zat olduğu halde buyurmuşlar ki : İki şekil celd arasında, yani ne ağır ve nede hafif surette vurunuz ve görünmemesi için üzerine çarşaf örtünüz. Kendisine vuracağınız değnek ne kalın ne de ince olup, ikisinin arası olsun. Bu şekilde bir başka haberi de, bize M u h a m-med b. Aclan, Yezîd b. Eşlem (R.A.) den ri-vâyet eder der ki:

— Fahr-i Âlem (S.A.V.) in huzuruna, had İcabetti-r.;n bir fiilde bulunmuş olan bîr erkek getirildiği zaman, haddin tatbiki için kendisine yeni olan bir kırbaç getirilmiş ise de :

«Bundan hafifinin getirilmesini» emir buyurdular. Bunun üzerine pek eski ve hafif bir kırbaç getirdiler. O :

— «Bu da pek hafif, bundan biraz daha kuvvetli olsun.» buyurmalarından dolayı, orta halde bir kırbaç getirildiği zaman

— «İşte istediğim budur.» buyurdular.[117]
Âsim bize Ebû Osman'in şöyle dediğini nakletti :
— H z. Ömer (R.A.), zaman-ı hilâfetlerinde, had tatbik edilmek üzere, huzurlarına bir adam getirilince, «bîr kırbaç getirilmesini» emir buyurdular. Yumuşak bir kırbaç getirilince, «bundan daha kuvvetli olsun.» diye o kırbacı geri gönderdi. Orta halde bir kırbaç getirilince, «onunla vurulmasını, vururken koltuğunun altı görülmemesini, yani elini çok kaldırmamasını, orta halde vurmasını ve bu vuruştan her uzvun hakkını verip, yani had vurulan kimsenin azasına taksim edilerek vurulmasını» emir buyurmuştur.
Zinaya şahidlik eden kimseler, muhsan olan bir erkeğin veya muhsana olan bir kadının aleyhine, zina fuhuşunu izah ederek şahidlik ederlerse, imam-ı müslimîn'in recmedilmelerini emreder.
M u g î r e bize İmâm Ş a ' b î' den şöyle rivayet etti :
— Yahudiler, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizden:
— Recmin haddi nedir? diye sordukları zaman, O :
— Milin sürmedardığa girdiği gibi gördüklerine dört kişi şahidlik ederse, recm vacip olur.» buyurdular.
& Recim vacip olunca, recmin tatbiki işine ilk önce şahid-İer başlar. İkinci olarak, imâm-ı müslimîn, ondan sonra da, dtğer insanların recmetmelerl lazım gelir.
Recm esnasında, erkek için çukur kazmak gerekmez. Kadın için, göbeğine kadar kendisini örtecek derecede bir çukur kazi-hr.
H z. Ali [R.A.) dan mervîdir ki : Recmolunan bir kadın için göbeğine kadar bir çukur kızdırılmıştır. İmâm Âmir Ş a ' b î de bu şekilde gördüğünü beyan etmiştir.
Gâmid'li bir kadın, Peygamber (SAV.) Efendimizin huzuruna gelerek, zina ettiğini ikrar etmiştir. Bu

ikrardan sonra, Peygamber (SAV fendimiz, kendisini örtecek kadar 'bir çukur kazılmasmı\emir buyurdular. O şekilde bir çukur kazıldı. Kadın çukura indirildikten sonra, insanlara recmetmelerini emir buyurdular. Recimden sonra emrederek, cenaze namazını kıldırıp, dehnolunmuştur.

© Bir kimse, İmâm-i Müslimîn'in huzuruna gelerek zina fiilinde bulunduğunu ikrar ve itiraf etmiş olsa kendisini defalarca reddetmeyince, ikrar ve itirafla ilgili sözü kabul edilmemek lazımdır. Her defa reddoiunduktan sonra tekrar galipte dört defa ikrar ederse, bu durumda kendisinde delilik, akıl ve şuurunda bir bozukluk olup olmadığı araştırılır. Bu bakımdan sağlam olduğu anlaşılırsa, o kimseye had tatbik edilmesi vacip olur. Ancak muhsan ise .recmedilir. Bu şekilde ikrar sebebi ile vacip olan recimde evvelâ recme İmâm-ı Müslimîn başlar, sonra insanlar recmeder. Gayr-i muhsan yani bekar ise, kendisine 100 celde vurulması emredilir.

Mâiz b. Mâlik, Peygamber (SAV.) Efen-dimiz ' in huzuruna gelerek ,zîna fiilinde bulunduğunu itiraf etti. 'Bunun üzerine, Peygamber (S.A.V.) E f e n d I-m İ z i n yukarıda anlattığımız şekilde, itirafı dört defa reddet-tiği sabittir.[118] Nitekim, Ebû Hureyre (R.A.) den mer-fu'an rivayet edilir ki :

Mâiz b. Mâlik, Fahr-i Âlem (SAV.) Efendimizin huzuruna gelip :

— «Yâ Rasûlallah, gerçekten ben zina ettim.» diyerek zina fiilini işlediğini itiraf edince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz ondan mübarek yüzünü çevirdi.

Mâiz b. Mâlik, dört defa huzuruna geiip, zina fiilini itiraf etti. Bunun üzerine Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz, recmedilmesini emir buyurdu.
Recm esnasında, atılan taş kendisine İsabet edince, recme-dildiği yerden kaçtı. Giderken elinde deve kemiği bulunan birine rastladı. O kimse, kemikle vurarak M â İ z ' i yere düşürdü.
Mâiz b. M â I i k '.in kaçtığı Hz. Peygamber (S.A.V.) e haber verilince :
— Niçin kendisini bırakmadınız? İhtimâl tevbe eder de Allah kendisini affederdi.» buyurmuştur. Hatta, R a s û I - ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz, Mâiz'in kendisine gelip, zina fiilini (İtiraf etmesi üzerine, orada bulunanlara,
— Bunun aklında ve şuurunda bîr bozukluk biliyor musunuz? diye sordu. Kendisi akıl ve şuurunun yerinde olduğunu söylediği gibi, orada bulunanların da :
— M u â z ' m akıllılarımızdan olduğunu biliriz, dedikleri de sabittir.
Sahâbe-i güzin (R.A.E.) ıhsan'da ihtilâf ettiler. Bazıları, «müs-lüman olan bîr kimse, hür ve müslüman olan bir kadınla evlenip duhul etmedikçe muhsan olamaz, ehl-i kitaptan veya diğerlerinden olan zımmî bir kadınla evlenen kimse muhsan sayılmaz» demişlerdir.
Bazıları ise : «Ehî-i kitaptan bir kadınla evlenen müslüman muhsan olur. Ehl-i kitaptan biri diğeri ile evlenmişse bunlar da muhsandır. Zımmîlerin hepsi için durum böyledir, yani birbirlerini muhsan kılarlar.» demişlerdir.
Sahâbe'nin bazısı ise şöyle buyurmuştur: «Hür olan bir müslümanı, cariyesi ihsan edemiyeceğinden, o

müslüman, zina fiilinde bulunursa, celd edilmesi lazım gelir. Keza, ehl-î kitaptan bir kadınla evli olsa, yine muhsan sayılmaz.» demişlerdir.
Bazı sahabîler de : «Ehl-i kitaptan bir kadınla evlenen müslüman erkek muhsan olur.» buyurmuşlardır.
Bazıları İse : Bu müslüman erkek, ehl-i kitap olan hanımını tahşın eylerse de, bu kadın, müslüman erkeği tahsın eyleyemez» buyurdular.
İşittiğimiz kavillerin —A I I a h u Âlem— en güzeli budur. Yani, hür olan bir müsîüman erkek, ancak hür olan müs-lüman bir kadınla muhsan olabîMr. Ehl-i kitaptan bir kadınla evli bulunan müsîüman, o kadını tahsın eder, fakat bu kadın, o müs-lüman erkeği tahsın edemez.
Muğire, İbrahim Nehaî ve Şa'bî'den rivayet eder ki :
— Hür olan bir kimse yahudi veya hırîstiyan bir kadınla evlendikten sonra, zina yaparsa ne lazım geür? diye sorulan bir suale :
— «Değnek vurulur. Recmedilmez.» cevabını vermişlerdir.
A b d u I I a h ' in bize N a f î' den rivayet ettiğine göre :
— H z. Abdullah b. Ömer (R.A.) de müşrik olan bir kadının, muhsana olmaması reyinde idi.
9 I m â m -1 Âzam Ebû Hanîfe Hazretleri, hocası 'Ham ma d vasıtasiyle İbrahim Nehaî' den rivayet edip, der ki: Bir erkek, yahudi veya hıristiyan bir kadın veyahut cariye ile muhsan oimaz.
0 Muhsan bir kadının, hamile olduğu halde, zina ettiğine şahadet vaki olursa, veyahut bu fiili kendisi dört defa ikrar etmiş bulunursa, doğurmadıkça recmedümemesi iktiza eder. Zira, F a h r- i Âlem (S.A.V.) E f e n d i m i z ' in bu şekilde yaptıkları sabittir.

Imrân b. Husayn (R.A.) dan müteselsiien rivayet olunduğuna göre : Cüheyne Kabilesinden bir kadın, Fahr-i Kâinat {S.A.V.) Efendim d zin huzuruna gelip, had îcab ettiren bir fiilde bulunduğunu —usulünce— itiraf etti. Ve kendisine had ikame edilmesini istedi. Ancak hamile olduğunun haber verilmesi üzerine, doğuracağı zamana kadar kendisine iyi muamele edilmesini emir buyurdu. Bir müddet geçip, o kadın doğurduktan sonra, tekrar Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna geldi, daha önce kendisinden vakî olan şekilde ikrarı tekrar etti. Bunun üzerine, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, bu kadının elbisesini üzerine bürü-terek, recmettirmiş ve cenaze namazını kılmıştır. Bu durum karşısında bazı sahabîler (bir rivayette H z. Ömer [R.AJ :)

— Yâ Resûlailah, zina etmiş olmasına rağmsn, yine onun cenaze namazını mı kılıyorsunuz? deyince, R e-s Û I - ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz:

— Bu kadın öyle bir tevbe etmiştir ki, tevbesi ehl-i Medine'den yetmiş zat arasında taksim olunsa, hepsine yeter d© artar bile. Kendi canını A! Ish T e â i â için feda edenden: daha efdal bir kimse bulunur mu? buyurmuşlardır.[119]

Dört âmâ kimse, diğer bir kimsenin zina yaptığına şahitlik etseler, kendisine zina isnad edilen kimseye had lüzum gelmez. İmâm-i Müslimîn bu şahidlere had tatbik eder.

Keza, şahidiik eden dört kimse köle veyahud bir kaziften dolayı had tatbik edilmiş veyahut zımmî olursa, şahidlikieri kabul olunmaz.

Velhasıl, zinada, hür, müsîüman, adil ve şahîdllği makbul 4 kimsenin şehadetinden başkasının kabulü

caiz değildir. Şehadet eyleyen 4 şahidin fasık olması halinde veya tezkiye edilmiş kim. selerden olmamaları durumunda şahitlikleri kabul olunmaz. Sayıları 4 olduğu İçin kendilerine had lazım gelmiyeceği gibi, aleyhine şahidiik ettikleri kimseye de had lazım gsimez.
E ş'a s rivayet eder, der ki : 4 kişi, zinadan dolayı bir kişi aleyhine şahidiik eder, fakat bu şahidlerin hepsi veya birisi adiJ' olmayan kimselerden olursa, ne şekilde muamele yapmak lazım gelir?, diye İmâm Ş a'b î'den sorulan suaîe cevaben :
— «Hiç birini celdeylemem.» buyurmuşlardır.
H ac câc'ın bize haber verdiğine göre, İmâm Z u h r î şöyle demiştir:
— « F a h r-»i Kâinat (SAV.) Efendimizle, kendisinden sonraki iki halifenin sunnet-i seniyyeleri, hadlerde kadınların şahidliğinin kabul edilmemesinden takarrür eylemiştir.

Hadd-i Şurb

0 Az veya çok şarap içen bir kimse, hakimin huzuruna getirilince, ona had tatbik edilmesi lazım gelir. Zira, şarabın azı da çoğu da haram olduğundan, onda had vacibdir.
H z. Alî (R.A.)dan şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur.
— «Şarabın azında ve çoğunda 80 değnek vardır.»
İmâm A t â 'dan rivayet olunur ki :
— «Şarabın dışındaki içkilerde, sarhoşluk durumuna varmadıkça, içilmesinde had yoktur.» buyurmuşlardır.
H z. Ali {R.A.) buyurdular ki :

— «Fahr-i Âlem (S.A.V.), şarap içene 40, H z. E b û Bekir (R.A.) da yine 40 değnek vurdurmuşlarsa da, Hz. Ömer (R.A.) bunu 80 celdeye ikmal etmiştir.»[120]

Fukaha'dan olan arkadaşlarımızın icma'Ian şu veçhiledir: Şarap içen kimseye, içtiği şarap az veya çok olsun 80 değnek vurulur. Şaraptan başka, diğer sarhoşluk verici içkilerden, aklı gidinceye ve bir şeyi bilemeyinceye kadar içen kimseye de keza 80 değnek vurulur. Hatta, H z. Ömer (R.A.)'ın nebîz İçip, sarhoş olan bir kimseye 80 değnek vurduğu mervîdir.

© Yine rivayet oiunur ki :

Bir yolculukta, H z. Ömer (R.A.) e refakat eden bir adam, oruçlu İdi. İftar vakti gelince, asılı bir tulumdaki nebîz'e elini uzatıp, sekr haline gelinceye kadar ondan içti, Bunun üzerine 'Halîfe Hz. Ömer (R.A.), ona had icra eyledi. O şahıs ta :

— Senin tulumundan içtiğim için mi beni celdeyledin? diye sorunca, H z. Ömer (R.A.):

— «Seni sarhoş olduğun için celdeyiedim. İçtiğin için celdeylemedim.» buyurmuştur.

Yine rivayet olunur ki, H z. Ömer (R.A.] : «Sarhoş kimseye aklı başına gelip, ifakat bulmadıkça had tatbik edilmez.» buyurmuşlardır. H z. Ali (R.A.) nin, N e c c â ş î' ye bu şekilde muamele ettikleri sabittir. İmâm Muğire, İbrahim Nehaî' den rivayet ederek der ki :

—- «'Bir insan sarhoş olunca, ayıltncaya kadar celt edilmeyip, terk edilir.»

Bir kimse ramazanda şarap içtiği için veyahut şaraptan başka sarhoşluk veren bir şeyi içerek sarhoş olduğu halde, hakimin huzuruna getirilirse, kendisine hadd-i

şurb icrasından sonra, bfc raz daha değnek vurularak ta'zîr oiunur.
H z. Ömer ve Hz. Ali (R.A.) nin bu şekilde icra buyurdukları sabittir. Hatta, H z. Ömer (R.A.) in huzuruna, ramazan da şarap içmiş olan bir kimse getirilince şarap haddi olarak 80 değnek vurduktan sonra, ta'zîr için kendisine 20 değnek daha vurmuşlardır.
Keza, 'H z. A i i (R.A.) nin huzuruna da ramazanda şarap içmiş bîr kişi getirilince, Hz. Ömer (R.A.) in icra buyurdukları gibi cezalandırdıkları sabittir.

Hadd-i Kazif

Hür bir müslümanı, zina suçu ile itham eden (kazf eden) bir adam, hakim huzuruna çıkarılıp, bu şekilde iftira ettiğine iki şahidin şehadet ederse, bu şahidler de tezkiye edilmiş bulunsa veya iftira atan durumu ikrar etse, kendisine had vurulur.
Keza, bir kimsenin müsîüman olan babasını veya anasını, bir başka kimse, kazfeylese (onlara zina suçu isnad etse) bu iftiracıya da had vurulur.
Bu kazif, bu kafzinden dolayı darb edilmeden önce bir başka kimseye de zina iftirası atmış olsa, bu kazf için bir had İcra olunur.
Kazif olan kimse, köle ise, ona -bu meselede- kölenin haddi olan 40 değnek vurulur. Bu köle, birini kazf edip, kendisine had vurulmadan önce azad edilir ve sonra hakim huzuruna getirilmiş olursa yine 40 değnekten ziyade vurulamaz. Zira, kazf fiilinde bulunduğu günde, üzerine vacip olan had budur.

Bu köle, azad edildikten sonra ve darp edilmeden Önce, bir başkasını da kazf eylese, birinci ve ikinci yani iki kazf için 80 değnek vurulur. Keza 80 değnek vurulduğu sırada, diğer bir kimseyi kazfeylese yine 80 değnek ikmal edilir. Hatta 80 değnekten bir değnek kalmış olsa bile o bir değnek tamamlanır. Diğer kazf için ayrıca 80 değnek vurulmaz. Dördüncü bir kimseyi kazf edip, önceki 80 değnekten yine bir değnek kalmış olsa, dördüncü için ayrıca 80 değnek vurulmayıp, önceki 80 değnek tamamlanır. Başka vurulmaz.
80 değnek tamamlandıktan sonra, bir başkasını kazf eylese, önceki darbın acısı hafifleyinceye kadar hapsolunduktan sonra, onun için yeniden 80 değnek vurulur.
H z. AM (R.A.) dan şöyle rivayet edilmiştir:
— «Bir köle, hür bir kimseyi, kazfederse 40 değnek vurulur.» Bu kavlin İmâm Hasan ile Saîd b. el-Mü-seyy eb'in reyleri olduğunu K a t â d e rivayet ediyor.
Keza, Abdullah b. Abbas (R.A.);
— «Bir köle, hür bir kimseyi kazfeylerse, 40 değnek vurmak lazım gelir.» buyurmuştur.
© Kazif olan bir kimsenin şehadetinin kabul olunmamasında bütün -fakih- arkadaşlarımız tarafından İcma' hasıl olmuş-tur. Tevbe etmiş olsalar bile, tevbeleri, kendileri ile Cenâb-ı Hak arasında bir muameledir.
©«Yahudi veya hiristîyanı kazfeden kimseye ne lazım gelir?» diye İmâm Nehaî-den sorulunca:
— «Ona had yoktur.» cevabını vermiştir.
0 Zina eden kimsenin izar içinde olarak darbedilmesi lazım geleceği gibi, kâzifin de üzerinde elbisesi olduğu

halde darbedilmesi lazım geiir. Üzerinde kürk bulunursa, çıkarılır.
Kazif olan kimsenin, elbisesinin üzerinde olduğu halde dar-bedilmesinin lazım geleceği İbrahim Neha î'den de mervîdir.
İmâm Ş a ' b î' den şöyle rivayet olunmuştur :
— «Kazif, elbisesi üzerinde iken darbolunursa da, üzerinde kürk veya kalın pamuklu hırka gibi şeyler bulunursa değneğin* acısını hissetmesi İçin üzerinden çıkarılır.
Imârn-ı Âzam EbÛ Hanîfe Hazretleri, hocası H a m m a d vasıtasiyle İbrahim Nehaî' den rivayet ederek :
— «Zina fiilinde bulunan kimseye had tatbik edilirken, üzerinde bulunan elbisenin çıkarılması lazım geleceğini «beyan ederek», «...bunlara A I I a h i n dinini tatbik hususunda, acıyacağınız tutmasın...»[121] mealindeki ayet-İ kerimeyi okumuştur.
Keza, şarap içen kimseye de, üzerinde bir izar olduğu halde darp olunur.
9 Zaninin darbının, şarap içenin darbından daha şiddetli olması lazım geleceği gibi, şarap içene de kazifden daha şiddetli vurmak lazımdır. Hele Ta'zîr hepsinden daha şiddetli olarak vurulur,

Hadd-i Ta’zir

® Fakih olan arkadaşlarımız, ta'zir'de ihtilaf ettiler. Bazı fakihler, «ta'riz'deki darb hadlerin en azı olan 40 değneğe baliğ edilemez.» demişlerdir. Bazıları ise, «ta'rizde darb yetmiş beş değneğe -kadar çıkarak, hür olan kimsenin haddinden aşağı olmasının caiz olduğu» reyinde İdî.

Mal sahibini gafil bularak, kemen sür'atie malını çarpıp kaçan (çarpıcı kapkaççı) kimse ile, yankesicinin elinin kesilmesi lazım gelmiyeceğinden ve keza zor kullanarak mal alan kimsenin eli kesilmeyip bunların hepsine ta'zir lazım gelir.
Bazı fakihlerimiz, bir kimsenin cebinde veya kuşağındaki bir kese içinde 10 dirhem veya daha ziyade akçeyi diğer bir kimse yankesicilikle alırsa, mezkûr kese, cebinin veya kuşağının iç tarafında bağlanmış ise, el altındaki mal hükmünde olduğundan eli kesilir.
Bu kese, kendisinden çalınan adamın cebinin veya kuşağının dışında bağlanmış olursa kesmek lazım gelmez, dediler.
Bir kimse, bir evi veya mağazayı delerek veya normal yolla girerek malı çıkaracağı sırada yani henüz çıkarmadan yakalanmış olsa, elinin kesilmesi lazım gelmezse de tevbe edinceye kadar hakkında şiddetli ceza icra olunur.
H z. Ali (R.A.)nin huzuruna ,ev delmekte iken tutulan bir adam getirilince, onun elini kesmemiştir.
Âsim bize İmâm Ş a ' b î' nin :
— «Hırsız olan kimse çaldığı malı yerinden çıkarmış olmadıkça el kesmenin lazım 'gelmediğini rivayet etmiştir:
0 M e s ' u d î bize K â s ı m ' m, şöyle dediğini nakletti :
— Beytü'l-mâl'den hırsızlık yapan kimse hakkında icra olunacak muamele hakkında izine dair Sa'd b. Ebî V a k-k â s (R.A.) tarafından Hz, Ömer (R.A.) e gönderilen mektuba cevaben H z. Ömer (R.A.) tarafından:

— «O kimse hakkında elinin kesilmesi lazım gelmeyeceğini,» kendisine bildirmiştir.
S a î d bize K a t â d e ' den Saîd b. Mûsey-y e b ' in şöyle dediğini nakletti:
— «Bir kişi, ganimet malından olan bir cariye ile cima' etmiş olsa, hakkında ne şekilde muamele olunur.» diye Saîd b. M ü s e y y i b ' den sorulduğu zaman :
— «Bu adamın, o cariyede hissesi olduğu için ona had lazım gelmez» cevabını vermiştir.
9 Ebû M uâviye'nln bize A'm eş'den, onun İbrani m'den, onun H i ş a m ' dan naklettiğine göre Amr b. Şurahbil şöyle demiştir:
— M a ' k i i e I-M üzen! isimli kimse, H z. Ab-dullah (R.A.) in huzuruna gelip :
— Mâlik olduğum köle, malımdan bir miktar şey çaldı. Elinin kesilmesini istiyorum. Ne dersiniz? diye sorunca, O :
— Çalan da, çalman da hepsi senin malın olduğundan kölenin elinin kesilmesi lazım gelmez buyurmuştur.
Yine bu kabilden olarak, sahibinden mal çalan bir köle, H z. Ömer (R.A.) in huzuruna getirilince elini kesmediği rivayet edilmiştir.
H z, Ali (R.A.) nin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: «— Kölem malımı çalsa, elini kesmem.»
Haccâc'ın bize Hakem b. Uteybe' den naklettiğine göre: İbrahim Nehaî ile İmâm Ş a b î şöyle buyurmuşlardır:
— «Bizim dirilerimizden çalanın eli kesildiği gibi Ölülerimizden çalanın da eli kesilir.»
Tabiînden A t â 'dan, defnedilmiş bulunan ölülerin kabirlerini açarak kefen veya diğer eşyayı alan kimsenin (nebbaş) eli kesilip (kesilmeyeceği sorulduğu zaman.

— «Kesilir» diye cevap vermiştir.
® İbn-i Cüreyc bize Ebu'z-Zü be.yr'den C â b i r (R.A.) in şöyle dediğini rivayet etti :
— Muhtelis,[122] mütesellib[123] ve hâinin[124] eli 'kesilmez.
s ' a ş bize Z ü b e yr' den C â b i r ' in şöyle dediğini nakletti:
— Rasûluilah (S.A.V.) Efendimiz buyurdular ki:
— Ganimetlerde vaki olan hırsızlıklarda, el kesmek lazım gelmez.
Nitekim, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:
— «Ganimetlerden hırsızlık yapmış bir kimseyi bulduğunuz zaman .metâını ateşe atıp yakınız.»
Hz. Ebû Bekir ve Hz, Ömer (R.A.) in:
— «Ganimet mallarından hainlik eden kimse hakkında şiddetli ceza icra edilir ve ganimetlerden hıyanetle alıp yanında bulunan mallar alınır.» buyurdukları rivayet olunur.
© Şarap ile domuzun ve bütün çalgı aletlerinin çalınması halinde çalanın elinin kesilmesi lazım gelmez, Nebîz (şarap), kuş, ev hayvanları ve vahşî hayvanların çalınmalarında el kesme olmadığı gibi, hurma çekirdeği, kırmızı çamur, bir nevî toprak olan kireç, hamam otu ve su çalınması halinde de el kesme yoktur.
İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe buyurdu ki :
— Ekmeksiz yenilen yemekte ve taze meyvede, odun, ahşapta, taşta, kireç, hamam otu, taş nev'inden olan zermuhta çanak, tencere, çömlek ve testi yapılan toprakta, yerden çıkarılan sürme mâdeninde, züccaciye denilen şişe yapımında kullanılan madende,

her nevî çamurda, taze ve tuzlanmış balıkta, bakliyat-ta, îher nevi çiçeklerde, çekirdekte ve samanda, sirkatinde el kesmek iazım gelmez.
• Bir kimse olmamış ekin, hindistan eriği denilen meyveyi, kuru ilaçları, bîr miktar arpa ve buğdayı, un ve diğer hububatı, kuru meyveleri, mücevherat ve inciyi, yağı, öd ağacını, miski, anberi ve bunlara benziyen özel kokulardan herhangi bir şeyi çalarsa ve çaldığı bu malların kıymeti 10 dirhem veya daha fazla olursa, elinin kesilmesi lazım gelir.
Bu hususa dair, İşitmiş olduğumuz kavillerin -A I I ahu â'iem - en güzeli budur.
Hurma ağacının başından hurmayı çalan kimsenin eli kesilmesi lazım gelmezse de, ağacından kesilip mağaza ve odalarda muhafaza altına alındıktan sonra, bundan 10 dirhem veya daha ziyade kıymette bir miktarda çahmrsa hırsızın elinin kesilmesi lazım gelir.
Meralardan hayvan çalanın eli kesilmez. Bu hayvanı muhafaza edildiği ahır, ağıl vs. gibi yerlerden çalarsa eli kesilir.
Putlar, gerek tahta, gerek altın veya gümüşten yapılmış olsun, çalınmaları halinde çalanın eli kesilmez.
Bu babdaki işittiklerimizi en güzeli budur.
® Yahya b. Saîd bana Muhammed b. Yahya b. Hayyan'dan R â b i' b. Hudayc'ın şöyle dediğini rivayet etti:
Fahr-I Âlem (S.A.V.) Efendimiz: «Hurmalarda ve diğer meyvelerde el kesilmez.» buyurmuşlardır.
• E ş ' a ş bize H a s a n ' dan şöyle rivayet etti:
— Yemek çalan bir adam, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna getirildiği zaman elini kesme-miştir.

m Haccac b. Ertât bize Amr b. Şuayb1-den, o babasından, o da dedesinin şöyle dediğini nakletti:
— Hayvanların hangisi olursa olsun ağıl ve ahır gibi muhafaza edildikleri yerlere girmedikçe hiçbirisinin çalınmasında el kesilmesi lazım gelmiyeceği gibi, her nevi meyve de kesilip -toplanıp, saklanacağı, el altında bulundurulacağı yere konmadıkça keza, hiç birisinde el kesme yoktur.
Bu mealdeki sözler, Abdullah b. Ömer (RA.) den de rivayet edilmiştir.
0 İmâm Ebû Hanîfe, Hocası H a m m a d ' -m İbrahim N e h a î' den rivayetle, H z. Ali (R.A.Î nin :
—«Kuş nev'inden hiç bir şeyin çalınmış olmasından el kesilmez.» buyurduklarını bana ifade eylemişdir.
• İbni Ebî Leylâ da: Her nevi kuşun çalınmasında hırsızın elinin kesilmesine ve K a ' b e'den bir şey çalan kimsenin keza elinin kesilmesine rey vermezdi. Benim reyim de budur.
® Sağ eli çolak olan kimse, hırsızlık yapsa, çolak olan eli kesilir. Sol eli çolak olan kimse ise, sağ eli kesildiği zaman kendisine el kalmıyacağı için mezkur sağ elini kesmem. Keza hırsızın sağ ayağı çolak olsa, bir tarafında hem ayağı hem de eli kalmayacağından yine sağ eli kesilmez. Sağ ayağı sağlam olup da sol ayağı topal ise, bir tarafının hem ayağı ve hem de eli sakat olmaması için sağ eli kesilir.
Bu kesme işleminden sonra, aynı adam yine bir daha hırsızlık ederse, çolak olan sol ayağı kesilir.
Üçüncü defa, yine hırsızlık fiilinde bulunursa artık bir yeri kesilmeyip, tevbe edinceye kadar hakkında şiddetli ceza tatbik edilir ve Müslümanlardan zararının uzaklaştırılması için hapsedîlir. E b û

Bekir (R.A.), Ömer (R.A.) ve A b d u I -i a h (R.A.) Hazretlerinden bu veçhile rivayet olunmuştur.
® H a c c â c b. E r t â t' in bize A m r b. M ü r -r e 'den naklettiğine göre, Abdullah b. Seleme, H z. Ali (R.A.) nin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— «Hırsızın eli kesilir. Eğer bir daha hırsızlık yaparsa, ayağı kesilir. Üçüncü defa yine hırsızlık yaparsa, hapse atılır.»
$ H a c c â c bize S î m â k ' in kendisine anlatanlardan şöyle naklettiğini söyledi:
— H z. Ömer (R.A.), hırsızın ne şekilde cezalandırılacağına dair meclisinde bulunan zevatla istişare eylediği zaman, birinci hırsızlıkta elinin kesilmesi, ikinci defa hırsızlık yapmasında ayağının kesiimesi, üçüncüsünde ise hapsedilmesi hakkında taraflarından icma' hasıl olmuştur.
© H a c c âc ' in bize Amr b. Dîn âr' dan naklettiğine göre, N e c d e İsimli bir kimse, Abdullah b. A b b a s (R.A.) a mektup yazıp, ta'zir keyfiyetini sormakla, cevabında :
— «Ta'zir, Imâm-ı Miİslimîn olan zatın reyine havale edilmiş bulunduğundan, vaki olan cürmün derecesine göre ve mücrimin tahammül edebileceği kadar, 80 değnekten az olmak üzere, değnek vurarak ta'zir olunur.» diye bildirmişlerdir.
Arkadaşlarımız tarafından şu şekilde icma' vaki oldu : Köle ve cariyelerden birisi fiil-i fücurda bulunursa, her birisine, 50 değnek vurulur, bu şekilde H z. Ömer (R.A.) dan ve H z A b d u I la h (R.A.) dan rivayet edilmiştir. Nitekim, İ b n i E b î R e b î a der ki:
— H z. Ömer (R.A.) zina fiilinde bulunan cariyelerin dövülmesi için, Kureyşten bazı zatlar ile bizi davet

eyledi. O cariyelere 50 şer değnek vurduk.
Yine rivayet olunur ki :
M a'kal isimli kimse, Abdullah (R.A.) in huzu-1 runa gelip :
— «Cariyem zina eyledi.» deyince, Hz. Abdullah:
- «Kendisine 50 değnek vurun.» diye emir buyurmuştur. • E ş' a s İsimli zatın, İmâmZührî ve İmâm Hasan ile İmâm Şa'bî' den rivayet eylediğine göre: «Zina faalinde müstekreh olan hatuna had yoktur.» buyurulmuş-tur. Bu hususta işittiğimiz kavillerin en güzeli budur.
© Bir kimse, hırsızlık yapmış olmasından dolayı hakimin huzuruna çıkarılarak, çalmış olduğuna şahid ikame edilir ve çalınmış olan malın kıymeti 10 dirheme baliğ olur veya çalınan mal 10 dirhem nakit bulunursa, bu hırsızın eli mafsalından kesilir.
Bundan sonra bir daha, yine 10 dirhem nakit veya o kıymette meta' çalarsa, sol ayağı kesilirse de, ayağının nereden kesileceğinde ashab-î giizîn (R.A.E.) arasında ihtilaf vakî olmuştur. Bazıları : «Mafsaldan kesilir.» demişlerse de, bazıları ise : «Ayağın önü kesilir.» demişlerdir. Ashabın bu ihtilafları sizin için genişlik demek olduğundan, hangi kavli seçerseniz onunla amel edilmesini emredebilirsiniz.
Lâkin elin mafsaldan kesilmesinde ihtilâf edilmemiştir: Ancak, kesilince, akan kanın durdurulması yani tedavî edilmesi şarttır.
P'e y g a m b e r (S.A.V.), bir kimsenin elini mafsalından kestirmiştir diye rivayet edilmiştir.
H z. Ali (R.A.) in, bir hırsızın ayağının ön tarafını kes-tirdiği müteselsilen rivayet edilmiştir. Ayağın Ön

tarafından maksat, insan ayağının tabanında bulunan kemer yani çukurluktan ön tarafta olan kısımdır.
8 Abdullah b. Abbas {R.A.) in:
— «Emirlerimiz, bu a'rabînin yani N e c d e ' nin kestiği gibi kesmekten aciz midirler? İşte bu Necde, ayağın önünü şaşırmadan kesip, bakisini bırakmıştır.» buyurdukları mervî-dir.
• H z. Ö m e r (R.A.) in hırsızlık fiilinde eli masfaldan ve ayağı yarısından kestiğini, ravî Amr b. Dîn ar ayağının yarısına İşaret ederek beyan etmiştir.
0 H z. Ali (R.A.) hırsızların ellerini kestirirdi ve kan kaybını önlemek için dağlatarak, tedavi ettirirdi.
@ El kesmenin ne kadar şeyin çalınması i!e vacip olacağı konusunda Fukahâmız ihtilaf etmişlerdir. Bazılar.: «Kıymeti 10 dirhem veya daha çok bîr miktara baliğ olmayan malın ça Iınması halinde el kesilmesi lazım gelmez.» demişlerdir.
Bazıları ise : «Kıymeti 5 dirhem veya daha ziyadeye baliğ olan malın çalınmasında ei kesme vacipdir.» demişlerdir.
Ehl-i Hicaz'ın bazısı, «kıymeti üç dirheme baliğ olan malın çalınmasında el kesme vardır.» demişlerdir.
Sahâbe-i güzîn (R.A.E.) hazretlerinden varid olan âsâr ve hadis-i şeriflere dayanarak bu babda en güzel gördüğümüz kavi -A İ I a h u Âlem- 10 dirhem ve daha ziyade oian kavildir.
• Hişam b.Urve (R.A.) buyurur ki:
— Zaman-i saadette, kıymeti kalkan değerinde olan bîr malı çalanın eli kesilirdi. Değersiz oian şeylerde el kesilmezdi.
© Abdullah b. Abbas (R.A.) buyururdu ki:

— «Kalkan fiyatından daha düşük bir değerde mal çalan kimsenin eli kesilemez. Kalkanın kıymeti ise 10 dirhemdir.»
6 Abdullah b. M e s ' u d (R.A.) da:
— «Hırsızlık yapan kimse 1 dinar veya 10 dirhemden aşağı değerde bir şey çaiarsa eli kesilmez.» buyurmuştur. Bu mealde F.ahr-1 Kâinat (S.A.V.) Efendimizden bir hadis-i şerif de rivayet edilmiştir.
$ Hz. Abdullah b. Ömer (R.A.) den şu şekilde bir sual sorulmuştur:
— İki kimse arasında müşterek oian bir cariye ile onların birisi cima etmiş olsa, hakkında ne şekilde muamele edilir? O, şu cevabı vermiştir:
— Cima eyleyen kimseye had yoktur.
9 H z. Ali (R.A.) halifeliği zamanında, zevcesinin cariyesiyie cima eden bir kimseden haddi kaldırmıştır.
Bir kimse, bir cariyesiyie veyahud hanımının cariyesiyie- cima etmiş olsa ve bana helâl zannettiğim için cima ettim demiş olsa, üzerinden had kaldırılır. Zikrettiğim kimselerden başka bir kadınla haram cima eylese yani zina yapsa, üzerine had lazımdır.
İmâm Ş a 'b î der ki :
— Bir kimse Abdülmelîk'in huzuruna gelip,
— «Zevcemin cariyesi İle cima eyledim» demesi üzerine :
— «Al lahtan kork ve bir daha bu fiilde bulunma.» demiştir.
E ş ' a ş rivayet eder, der ki:
— Bir kimse anasının cariyesi ile cima ederse hakkında ne veçhile muamele olunur? diye İmâm Hasan 'dan sorulunca :
— «Had yoktur» buyurmuşlardır.

Dede ile ninenin cariyeleri, anne ile babanın cariyeleri gibi-
0 Bir kimse, bir kadına, zina fiili İle tecavüz edip, o kadın teessüründen vefat etmiş olsa, zina eden adam üzerine diyet lazımdır.
Bir adam, bir kadınla zina ettikten sonra, evlenmiş olsa yine üzerine had lazımdır.
Keza, bir kimse, bir cariyeye zina ettikten sonra onu satın almış olsa, had icra eylerim.
Bir cariyeye zina eyledikten sonra, onu katletmiş olan kimsenin üzerinden haddi düşürerek, o cariyenin kıymetinin kendisine tazmin ettirilmesini müstahsen görürüm.
İmâm -1 Müslimîn olan zat veyahud hâkim bir kimsenin hırsızlık yaptığını veya şarap içtiğini, veyahud da zina yaptığını görmüş olsa, yalnız görmesi had icrasına kâfi değildir. Bu fiile bey-yine kaim olmadıkça had icra etmemek gerekir. Bu babda, bize ulaşan haberlerden dolayı bu şekilde İstihsan olunmuştur.
Amma, H z. Abbas (R.A.] yalnız imâm veyahud hâkim olan zatın görmesiyle had ikame edilmesi reyinde bulunmuş ve o kavli teyid eden Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ö m'e r (R.A.) den de bize bazı âsâr vârid olmuştur.
Bir kimse İmam-ı Müslimîn veyahut hakimin huzurunda insanların haklarından birini ikrar ederse, beyyine ikâmesine hacet kalmaksızın, hemen ikrarı veçhile o kimse1 ilzam olunur.
$ Mescidlerde ve düşman toprağında hadlerin ikame edilmemeleri gerekir.
A 1 k a m e şöyle rivayet ediyor:

— Rum toprağına gaza eyledik. W u z e y f e (RA) da bizimle beraberdi. Emîrimiz olan Kureyşli bir zat şarap içti. Hakkında had ikame edilmesini istediğimiz zaman, H z. H u z e y-f e (R.AJ, haddi ikamemize rıza göstermeyip buyurdular ki:
— «Düşmanınıza yakın bir yerde bulunduğunuz halde Emî-riniz bulunan zat ha'kkında had ikame ederseniz düşmanı aleyhinize iştihaiandırmış ve teşvik etmiş olursunuz.»
Rivayet edilir ki : H z. Ömer (R.A.) İslâm ordusu ve seriyyelerlnin komutanlarına, düşman toprağından çıkmadıkça, hiç bir kimseye had icra etmemelerini emir buyurmuş ve kendisine had tatbik edilen kimsenin, küffâra iltihakını düşündürebi-iecek şeytanî duygularının tahrik edilmesini çirkin görmüştür.
9 E ş ' a s bize Fudayl b. Amr el-Fuka-y m î' den M- a''k a f' in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
— Bir kişi, H z. Ali (R.A.) nin huzuruna gelip, kulağına gizlice bir şey söyledi. Bunun üzerine, H z. Alî kendisini mescidden çıkarttı. Ondan sonra. Ona had ikame edilmesini emretti :
® Tabiînden Mücâhld buyurur ki :
— Bizden öncekiler, mescidlerde hadlerin ikame edilmesini kerîh görürlerdi.
@ Zimmî bir kimse, müslüman bir kadına kerhen zina etmiş olsa, Fukâhamızın kavlince, Müslüman hakkında icrası lazım gelen muamele bu zımmî hakkında da icra olunur. Bu babda bana rivayet olunmuş bulunan bazı hadis-i şerifleri serd ve beyan ederim : Şöyle ki:
© Ziyad b. Osman'm zamanında hıristiyanlar-ctan birinin, müslüman bir kadına zorla tecavüz etmesi

üzerine 2 i y â d , zaninin kavmi olan hmstiyanlara hitaben :
— «Biz, sizinle bu gibi muameleler üzerine sulh yapmadık» dedi ve zaniyi idam etti,
® M ü c â 1 i d bize e ş - Ş a ' b î vasıtası İle S ü - veyd b. Gafle' den şöyle rivayet etti :
— «Bizden öncekiler, mescidlerde had tatbik edilmesini, kerîh görmüşler ve kerhen bir müslüman kadına zinada bulunan zımmîye, müslüman gibi had tatbik edilmesi lüzumunu bize ifade ve ta'lim eylemişlerdir.»
Süveyd b. Alkame der ki :
— Şam tarafında, zımmilerden birisi, binekte olan bir kadına rastgelerek, düşürmek için ona vurdu, düşmeyinve itip yere yuvarladı. Üzerinden elbisesi açıldı ve ona tecavüz etti. Bu durum, H z. Ömer (R.A.) e arzedildi. Bu zani huzuruna getirilence, asılmasını emretti ve : «Sizinle bu muamele üzerine muahede eyiememiştik.» dedi.

Mürtedlerin Ve Zındıkların Ahkâmı

© İslâm Dininden irtidat eden kimse hakkında, şer'an ne gibi muamele yapılacağında fukâha arasında ihtilaf vakî olmuştur. Bazıları, istitâbe yani teybe etmesinin teklif edilmesi reyin-dedir. Bazıları ise, bu görüşü benimsemediler.
Keza, kalben Islama İnanmayıpta, zahirde kendisini Müslüman gösteren zındık -ki Mülhid tabir olunur- ile, yahudi, hıris-tiyan ve mecusî dininden bir kimse İslâm Dinini kabul edip, müs-lüman olduktan sonra, mürted olarak evvelki dinine dönenler hakkında da ihtilaf

eden fâhiklerden her biri âsâr rivayet ederek onlardan delil ve hüccet getirdiler. Şöyieki :
Tevbe -talep edilmemesi reyinde bulunanlar, F a h r-i Âlem (SAV.) Efendimizin:
— «Kâm dsnini değiştirirse, onu öldürünüz» hadisi ile ih-ticâc etmişlerdir.
Tevbe teklifi ve talep edilmesi reyinde olanlar ise :
— «Lâilâhe illallah deyinceye kadar, insanlarla harbetmek-le emrolundum. Bunu dedikleri takdirde kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak, mallarında ve kendi şahisların-dakl haklar müstesna. Onların hesabı A M a h a aittir.» hadîsi ile İstidlal ederler.
® Evvelki hadis-i şerifle ihticac edenier, ikinci hadis-i şerifle ihticac edenlere cevaben H z. Ömer, H z. Osman, H z. Ali, Ebû Musa e I-Eş'arî ve sair sahabe ve fukâha (R.A.E.), bu hadis-i şerifi tefsir ederek derlerdi ki :
— Eğer, Fahr-i Kâinat (SAV.) Efendimiz «Kim dinini değiştirirse, onu öldürünüz» diye emir buyurmuşlar-sa da, bunun hükmü, dinini tebdil ile bu değişiklik üzerine devam eden kimseler hakkındadır. Yoksa, dinini değiştirdiği anda öldürün demek değildir. Binâenaleyh tevbe teklif ve talep olunup-ta, yine İslâm dinine dönen mürted .İrtidadı üzerinde kalmadı-* ğından, mezkûr hadis-İ şerifin buna şümulü yoktur. Hatta görülmez mi ki, kelirns-î şehâdeti getiren kimsenin kanını ve malını haram kılmışlardır. Müred olup da, sonra yine tevbe ederek İslâm Dinine dönen kimse ise, kclima-i şehâdeti getirmiştir. Kelime-i şehâdeti getiren kimsenin katlinden F a h r- i Âlem (SAV.) Efendimiz nehyettiği halde, nasıl ■katledilebi-lir? Nitekim, diğer bir hadis-i şerîfde, kelime-l şehâdeti

getiren bir kimsenin katlinden dolayı H z. Üsâme (R.A.)ye ıtab edip :
— Yâ Üsâme! O malctül kelime-i şehadetf getirdikten sonra mı kendisini katleyledîn? buyurmaları üzerine, H z. Üsâme de, özür beyan ederek ;
— O maktul, silâhı görünce korkusundan kelime-i şehâdeti getirdi, demesi üzerine, H z. Peygamber (SAV,) Efendimiz bu özrü kabul etmeyerek :
— Kalbini açıp, içine vakıf mı oldun? buyurmuşlardır. Kalbinde ne olup olmadığını bilemiyeceğinden, kelime-i şehadetâ getirmesi, onun silahdan korkusundan olmasını tevehhüm ederek onu katletmek kendisine mubah olmadığını beyan buyurmuştur. Tahmin ve şüphe ils adam öldürülmez. Hüküm zahire göredir.
• A'meş bize Ebû Zibyân' dan Hz. Ü s â -m e (RA) nin şöyle dediğini rivayet etmiştir.
— F a h r-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, bizi bir seriyye ile gönderdi. Sabaha karşı Cüheyne kabilesinin meskenlerine yakın bir yere vardığımızda bir adam göründü. Hemen kendisine yetiştim. Adam, Lâilâhe illallah dediği halde, adamı katlettim. Sonra bana şüphe arız oldu. Döndüğüm zaman, keyfiyeti bütün tafsilâtı ile Peygamber (S.A.V.) Efendimize arzettim. Bunun üzerine :
— Lâilâhe İllallah demişken mi kendisini katlettin? buyu-runca,
— Ya RasÜ.Iallah, onun keiime-î şehâdet getirmesi, silah korkusundandır. dediğimde,
— Silahtan korkusundan mıdır, yoksa değii midir? Bunları bilmek için, kelime-i şehâdeti söylediği zaman kisbini açaydın.» buyurdular. 8u sözü, ben keşke İsîâm

dini ile yeni müşerref olmuş olsaydım diye temenni edinceye kadar tekrar buyurdular.
• A' m e ş ' in tize E b û S ü f y â n ' dan naklettiğine göre, C â b i r (R.A.), Peygamber (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduklarını rivayet etmişlerdir.
— «Lâilâhe illallah deyinceye kadar insanlarla harbetmekle emrolundum. Bu kelimeyi söyledikleri takdirde kanlarının ve mallarının haksız alınmasından beni men eylerler. Hesaplan Cenâb-ı Hakka aiddir.»
A ' m e ş ' "m bize E b û Salih1 den naklettiğine E b û Hureyre (R.A.) de Peygamber (S.A.V.) Efendimizden bunu n gibi bir hadis-i şerif rivayet etmiştir.
S ü f y â n b. U y e y n <e.' nln. bana M u h a m m e d b. Abdurrah 'man ' dan babasının şöyle dediğini nakletti:
— Tüster isimli yerin fetholunduğu 'haberi H z. Ömer (R.A.) e ulaşınca, bu haberi getiren kimselere :
— Anlatacağınız başka bir mes'ele var mıdır? diye sorduklarında :
— Evet, Müslümanlardan bir adam, müşriklere iltihak eyledi. Kendisini yakalamıştık, deyince H z. Ömer (R.A.).
— Ona ne yaptınız? diye sordu.
— Kendisini öldürdük, dediler.
— Niçin kendisini bir odaya koyup, kapısını kapayarak ve her gün kendisine bir ekmek verip, üç gün zarfında tevbe etmesini teklif etmediniz? Bunu yaptıktan sonra tebve etmediği takdirde, o zaman kendisini katletmeİiydîniz» diyerek kendilerini tekdir etti Ve:

— «Yâ Rab! Ben görmedim, emretmedim, işittiğim zaman da razı olmadım.» diye H z. Ömer (R.A.) bu fiillerinden teberri eylemiştir.
0 İ b n - i C ü r e ye bize Süleyman b. M û s # vasıtası ile H z. Osman (RA) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— Mürted olan kimselere, tevbe etmeleri üç kere teklif ve talep olunur. Tevbe ettiği takdirde, ne âia! Eğer, irîidadında ısrar ederse katledilir.
H z. M u â z b. C e 4> e I (R.A.), bir gün E b û M u s â ' I - E ş <a r î (R.A.) nin huzuruna girince, yanında bir ysnudi gördü.
— Bu kimdir? diye sordu.
— Bu bir yahudî idi. İslâm dîni ile müşerref olduktan sonra İrtidad etti. İki aydan beri tevbe etmesini teklif etmekte isek de, tevbe etmiyor» demesi üzerine H z. M u â z (R.A.) :
— «Cenâb-ı Hak ve Resulü Z î ş â n i n hükümleri veçhile boynunu kesmedikçe oturmam» buyurmuştur.
İbrahim Nehaî' den de şöyle dediği rivayet olunur :
— «îrtidad eden kimseye evvelemirde tevbe etmesi teklif ve talep olunur. Tevbe ettiği takdirde bırakılır. Tevbe etmeyip direnmesi halinde ise katledilir.»
© Mürted olan kimseye, işin başlangıcında tevbe teklif olunması reyinde olan fâkihier, zikri geçen hadis-i şeriflerle ih-ticac eylerler. Bu babda varid olan, meşhur hadîs-i şeriflere ve yetiştiğimiz fukahânın ictihadlanna göre, duymuş olduğumuz kavillerin en güzeli -A I I a h ü â'lem. mürted olanlara evvelemirde tevbe eylemeleri teklif olunup, tevbe ettikleri akdirde, bırakılmaları, tevbe teklifine karşı koyup irtidadta İsrar etmeleri halinde de katledilmeleridir.

Kadınlardan birisi, İslâm Dinini kabul ettikten sonra, irtidad ettiği takdirde, erkeğin durumuna kıyas edilmez.
İrtidad eden kadın hakkında, Hz. Abdullah b, A <b b a s (R.A.) m kavlini alır ve tercih ederiz. Zira İmâm Âzam E b û Hanîfe, Abdullah b. A b b a s (R.A.) tan bilvasıta rivayet eder ki :
— «Kadınlar irtidad eyledikleri zaman öldürülmezler, hapsedilirler İslâm dinine dönmeye davet edilirler ve bu konuda icbar edilirler.»
0 Bir erkek veya bir kadının irtidad ederek, dâr-ı harbe iltihak ettiği, İmâm-ı Müslimîin'e arzedilince, geride bıraktıkları mallar varisleri arasında taksim edilir. Eğer, müdehber köle veya ' cariyeleri[125] varsa azad edilir. İrtidad eden erkeğin, ümmü ve-led cariyesi varsa o da azad edilir. Mürtedlerln, Dâr-ı harbe iltihak etmeleri, ölüm hükmündedir.
Hatta, dar-ı Ulamda bırakıp gittiği kölelerini, dâr-ı harbde olduğu halde, azad etmiş olsa caiz olmadığı gibi, birisine mal vasiyyet veya hibe etmiş olsa yine caiz değildir.
Dar-î harbe İltihak etmeden önce, kölesini azad etmiş veyahut malını vasiyyet etmiş veya hibe etmiş bulunrsa bu caizdir.
Zira, dar-ı harbe iltihak edince malı elinden çıkmış olur ve veresesine miras kalır. Nikahlı olan karısı ile boşanmış kabul edilir. Mürted olduğu günden itibaren, üç kere hayız müddetince ıddet geçirmesi karısına emredilir. Karısı hamile ise, doğurunca-ya kadar ıddet çeker, sonra dilerse - başkası ile - evlenir. Bu mürtedin malı, Müslüman olan veresesine taksim edilir. Mezkur

karısı, onun mürted olduğu günden itibaren üç hayız gördükten sonra, İmâm-ı Müslimîn malının taksimini emrederse, artık evlenmesi mubah olduğu için, mürtedin malından, bu karısına miras yoktur. Görülmez mi ki, başka ıbir kocaya varıpta, orda vefat etmiş olsa, ikisinden kendisine miras verilir miydi? Binâenaleyh, hastalık halinde talâk-i selâse ile boşanmış olan kadın hükmünde veyahut sıhhatli iken baine olarak bir talâk ile boşanmış kadın hükmünde olduğu için, iddet beklerken, mürted olan kocası ölürse, kendisine varis olur. Iddetin bitmesinden sonra öldüğü takdirde kendisine miras verilmez.
Mürted olan kimsenin, beraberinde buiunup dar-i harbe soktuğu malını, müslümanlar ganimet olarak aldıkları zaman, ehl-i harbden alınan diğer ganimet mallan hükmündedir.
® A' m e ş bize E b û A m r vasıtası ile H z, A I i (R.A.), den şöyle rivayet etmiştir.
İrtidad eden, M ü s t e v 1 i d el-I c I î isimli kimse H z. Ali (R.A.) nin huzuruna getirilince, İslâm Dinine dönmesini kendisine teklif etti. O da imtina etti. Bunun üzerine kendisi katledildi. Mallarını da müslüman olan varislerine taksim etti.
Mürted olan kimse, daha sonra tevbe ederek İslâm Dinîni kabul edince, aynen mevcud olan malları kendisine verilir. Veresesinin istihlâk ettiği (tükettiği) mallardan dolayı kendilerine tazminat terettüp etmez.
Tevbe edip dönen mürtedin, irtidat ettiği zaman müdebber köie ve cariyesi ile ümmü veled cariyesi bulunur da, mürted olduktan sonra, İmâm-ı Müslimîn kendilerini azad ederse, azad edilmeleri sahilidir. Kendisi bu azad etme işinden dönemez. Ancak, İmâm-ı

Müslimîn tarafından azad edilmemîş-lerse, irtidaddan önce her ne halde İseler yine o hal üzerine bakidirler.
Müslüman bir kadın irtidad ederek darü'l-harbe iltihak ederse, malının vereseler arasında taksim edilmesini İmâm-i Müs-lîmîn emreder, kocası olsa da, artık ona miras yoktur. Çünkü, karısı irtidad ettiği anda, kendisine haram olmuştur. Zira, aralarında zevciyet (evlilik) kalmamıştır. Ancak, bu kadın, ölüm has. talığında irtidad ederek, öyle ölürse veya hasta haliyle darü'l-harbe iltihak ederse ve İmâm-ı Müslimîn onun ölümüne hükme? derse, bü durumda, bu kadının kocasına miras verilmesini is-tihsan ederim. Sıhhatli iken vaki olan İrtidadla, maraz-ı mevtinde vaki olan irtidad arasında ahkamca bir fark görmem. İmâm E b û H a n î f e de, bu reyde idi. Fakat fıkıh kaidelerine kı-yasen muamele böyle olmak lazım gelmez. Bu kadın gerek sıhhatli iken, gerek hastalıkta irtidad etmiş olsa, her iki suretde de kıyasın müktezası, zevcine miras verilmemektir.
Hasta olarak irtidad eden Müslüman bir erkek bu hastalıktan ölünceye kadar, tevbe etmezse, vefatından evvel zevcesi üç kere hayız görmüş bulunursa, kendisine miras yoktur. Üç kere hayız görmeksizin kocası ölürse boşanmış menzilesinde itibar edilerek kendisine miras verilir. Bu kocanın bu mes'elede bu hastalıktan ölmesi, sıhhatli iken irtidad edipte, darü'l-harbe iltihak ettikten sonra, İmâm-ı Müslimîn'in ölümüne hükmettiği ve dar-î Islâmda bırakmış olduğu malların taksim edilmesini emrettiği ikisinin durumu gibidir.
• Bir kimse, Fahr-i Kâinat (SAV.) Efendimize küfreder, veya Onu yalanlar ve ayiblar veya Onun yüce kadrini

noksanlaştırmak için sözler telaffuz ederse, C e-nâb-ı Ha'kka küfretmiş (onu inkâr etmiş) olacağından nikâhlı karısı kendisinden talak-i baine İle boş düşer. Tevbe etmediği takdirde öldürülür. Kadın için de hüküm böyledir. Ancak İmâ m-i Âzam Ebû Hanîfe: «Kadın katledilmez. İslâm Dinini kabule icbar edilir.» buyurmuştur.

© Abdurrahman b. Sabit b. Sevban bize babasının şöyle dediğini rivayet etti:

— Ömer b. Abdülaziz tarafından âmil idim. Bir yshudi, müslüman olduktan sonra, yine irtidad edip ilk dini olan yahudiliğe girmişti. Hakkında ne şekilde muamele yapılması lazım geleceğine dair yazdığım mektuba cevaben :

— Kendisini İslâm Dinine davet et. Kabul ederse serbest bırak. İmtina' ettiği taktirde, bir ağaç getirterek üzerine yatırdıktan sonra, tekrar kendisini İslâm Dinine davet et. Yine imtina' ederse, mezkur ağaca bağlayarak, süngüyü göksüne dayadıktan sonra, yine kendisini İslâm Dinine davet et. İslama dönerse serbest bırak. İrtidadında ısrar ederse kendisini öldür.» diye H a-I î f e Ömer b. Abdülaziz bana emir yazdı. Bende emri veçhile muamele ettim. Taki süngüyü göksüne dayayınca İslâm Dînine girmeyi kabul etti. Bende tahliye ettim.»

Hırsızların Ellerinde Bulunan Mallar

6 Beyan ve izahını emir buyurduğunuz, İslâm Memleketlerine tarafınızdan tayin edilen valilerdin, hırsızların ellerinde buldukları mal, meta' ve silah hakkında ne şekilde muamele edileceğine gelince :

Hırsızın erinde bu gibi eşyaya rastlandığı zaman kendilerinden almip, emanet altına almak ve saklamak üzere, emin ve güvenilir bir kimseye teslim edilmesini emir buyurunuz.
Bir kimse gelip te, bu eşyanın kendisine ait olduğunu iddia ederse, kendisinden adil ve sahicilikleri makbul şahidler getirmesi istenir. Şahit getirirse, daha sonra diğer bir hak sahibi zuhur etmesi halinde, bu malı veya kıymetini tazmin etmek üzere, şahidler huzurunda ve bu şartı da şahidlere bildirerek kendisine verilir.
Bu malın bir sahibi çıkmazsa, satılarak, kıymetinin tamamı ve hırsızlarda yakalanan malın tıepsi beytü'l-mâle konur. Zira, bu gibi malları islâm memleketlerinde bulunan valileriniz alarak, 'istihlâk etmektedirler. Halbuki, bu gibi malları size arz ve takdim etmekten başka, o valilerce her hangi bir muamele yapılması caiz değildir.
Her memleket ve şehirde bulunan valilerinize ve memurlarınıza, bu gibi mallardan huzuruna bir şey getirildiği zaman, hıfzına memur edilen zevata teslim edilmesini ve size beyan ve arz ettiğim harekette bulunmalarını ve bir kimse gelip te, malların kendisine ait olduğunu iddia ederse, kendisine sorulduğu zaman beyyinesinin olmadığını da beyan ederse, o adam emin, doğru sözlü ve adil kimselerdense ve kendi malı olmayan malları istemekle itham edilecek kimselerden değilse kendisinin olduğunu iddia ettiği hırsızlık mallarının 'kendisine ait olduğuna yemin ettirilerek kendisine vermelerini, daha sonra bu mallara başka bir hak sahibi gelipde, kendisinin malı olduğunu isbat

ederse, dalı alan ilk iddia sahibine, malın kıymetinin tazmin ettirilmesini emir buyurunuz :
Bu da istihsan kabilindendir. Çünki, caizdir ki, malın sahibi bunu isbata muktedir olamıyabilir. Bununla beraber kendisi haddizatında, dürüst ve inanılır bir kimse olduğundan, kendisinin olmayan mala sahip çıkmasına ihtimal verilmez.
Hırsızlar, çaldıkları mallarla yakalanırlar ve bu esnada mal sahipleri de mallarla beraber bulunursa ve hâkim huzuruna böylece çıkarılırsa, bu durumda iş apaçık belli olduğundan, hemen orada, bu mallar sahibine verilir.
Vali olan zât, çalınmış malı, sahibinden kaçırıp kendisi almak için sahibini gönderip, malını terk edinceye kadar kendisini taciz etmesi caiz değildir.
Keza, adamı boğarak, bir ilaç veya uyuşturucu ile müdahale edemez hale getirerek, malı çalan kimseler, çaldıkları malla ele geçirildikleri zaman yukarıda zikri geçen hırsızlarla yakalanan maldaki gibi hareket edilir.
Yani mal sahibi, ortaya çıkıp, beyyine İkame eder, şahldlerln adil kimseler olduğu anlaşılırsa, mal sahibine verilir. Mal sahibi çıkmadığı takdirde, satılarak, değeri toplanır ve beytü'l-mâle konur.
Adam boğdukları ma'lum olanların veya bunu ikrar edenlerin veya kendilerinde adam boğmak için alet ve edevat bulunup, yanlarında eşya da olanların ikrar etmeleri halinde öldürülmelerini emir edersiniz.
Keza, sahibini uyuşturarak, mal çalan hırsız yakalanıp ikrar ederse veya yakalandığı zaman yanında insanların eşyası bulunursa öldürülmesi emredilir. Velhasıl, bu gibi uygunsuzlukta bulunanların

-şüphesiz- halleri ve durumları aşikâr olduğundan, cezaları emrinize havale edilmiştir.
İslâm memleketlerinde ve şehirlerde varisi ve talibi olmayan hayvan ve mallarla suçlular ve diğerlerinin nezdinde bulunan şunun bunun mallarının hakimlerin ellerinde bırakılması halinde, onları yeme ihtimali olan kimselere vermeleri mümkündür. Bunun içindir ki, bu kabilden olan malların tarafınıza takdim edilmesi gerekir. Çünkü, bu ve buna benzer, hırsızlardan bulunmuş olup, talibi ve müddeisi olmayan mallar Müslümanların bey-îü'I-mâline aittir. Bunun için bu gibi malların aranmasından geri durmamak ve ortaya çıkan bu 'gibi şeyleri peydeRpey tarafınıza arz eylemek üzere şehir ve kasabalarda bulunan vali ve memurlarınıza posta veyahud diğer vasıtalarla emir-name göndermeniz gerekir.

Kaçak Ve Sahipsiz Kölelerin Durumu

0 Her memlekette kaçak ve firarî olarak bulunurken yakalanıp valilerine teslim edilen, sahipsiz ve talibi çıkmayan binâenaleyh memleket ve şehirlerde, asker içinde çoğalmış bulunan köle ve cariyeler hakkındaki sualinize gelince :
Bir islâm şehri olan Bağdad'da, asker içinde bulunan firari köle ve cariyeleri araştırıp tesbit etmek üzere dinine bağlı ve istikamet sahibi bir zatı seçip tayin buyurunuz. Memleket ve beldelerde bulunan vali ve memurlarınıza bu konuda emir-name-ler gönderin ki araştırarak, bu şekilde ki köle ve cariyeler bulunup meydana çıkarılsın. O zaman, onların ismi, efendisinin ismi, kendisinin nereli olduğu, efendisinin nerede

meskun bulunduğu ve hangi kabileden olduğu kendisinden bir bir sorulsun ve deftere kaydedilsin. Eşkal ve cinsi ile, efendisinden kaçtığı (sene ve ay) tarihle yakalandığı tarihi o kölenin ifadesine dayanarak, harfiyyen tesbit edilip, deftere yazıldıktan sonra, hadsedilsin. Hapis tarihinden 'itibaren altı ay geçipte, talibi çıkmadığı takdirde, bu memuriyete tayin ettiğiniz zat kendisini hapishaneden çıkararak, tellal vasıtasiyle müzayedeye çıkartarak satsın. Tahsil edilen bedeileri bir kese içine koyarak üzerine «... firarinin satılmasından elde edilen para.» ibaresini yazarak, beytü'l-mâle gönderip takdim etsin. Henüz hapiste iken, satılmadan köle ve cariyelerden birisinin sahibi gelirse, memur, mezkur köle veya cariyenin ismini ve hangi ayda firar ettiğini tutulan defterle karşılaştırarak bir bir kendisinden sorarak, bildirdiği isim, belde, eşkal-ı mahsuse ve cins defterde yazılı olan, isim, belde, eşkal ve cinse uyarsa, mezkur köle veya cariyeyi hapisten çıkararak kendisine gösterir. «Bu adamı tanıyor musun?» diye kendisinden sorunca, «Efendisi olduğunu 'ikrar ederse» kendisine teslim etsin.
Mezkur köle veya cariye satıldıktan sonra, sahibi gelirse, kendi İsmi ile babasının ismini, kabilesini, beldesini ve kölenin ismi ile eşkâ!-i mahsusasını mezkur defter İle karşılaştırarak bir bir kendisinden sorsun. Verdiği cevaplar, defterde yazılan kölenin, önce verdiği bilgiye uygun geldiği takdirde, satıştan almış olduğu bedeli sahibine ödesin.
Köle ve cariye belli bir bedelle satılınca, bu defterde, kölenin ismi ile efendisinin isminin karşısına bu bedel kaydedilmelidir.

Müddet uzayıpta, talip çıkmaması halinde bu bedel beytü'l-mâle konsun. Bu bedeli İmâm-ı Müsiîmîn dilediği şekilde, müs-lümanlar için faydalı gördüğü yere sarf eder. Bilhassa daha önce takdir ve tertip edildiği şekilde, hapishanede mevkuf olan şahısların nafakasına sarf edileceği gibi firarî olan köle ve cari-yelerin, satılıncaya kadar nafakaları için harcanır. Bu nafakalar daha önce bildirdiğim özel memur vasıtası ile sarf edilir. Bu babda rey sizindir.

• Basra Valisi ile Posta Müdürünün, size arz ve iş'ar et-tikleri gibi Basra Kadısının elinde, yıllık külliyetli mahsulat ve gelir sağlayan, çok miktarda arazi ve bu arazi üzerindeki pek çok hurma ve diğer ağaçlarla bağ ve bahçeler var. Bunları kendisinin tayin ettiği vekillerine teslim ediyor ve herbirine 1000,— 2000.— - veya daha ziyade veya noksan - maaş veriyor. Bu ağaç-larla ziraat arazilerinde hak iddia eden hiç bir kimse de yok. Mezkur kadı ile vekilleri, bu gelirleri yemektedirler. Binaenaleyh bu hususta ne yapılması lazım geleceği hakkındaki sualinize gelince :

Bu ve buna benzer şeylerin iyice tetkik ettirilip, icabını yapmak, size vâcibtir.. Şöyleki : Üzerinde hak iddia eden hiç bir kimse olmayıp, bu kadı ve vekilleri tarafından istiğlâ! ile geliri alınıyor ve kabzediiiyorsa ve müddet uzadığı halde, o mallarda hak iddia eden hiç bir kimse çıkmamışsa; bu kadı'mn, elinde kalan, bunun gibi gelir getiren mallar hakkında reyinizi alıp, ona göre hareket etmesi lazsm gelirdi. Buna rağmen, bunca müddettenbe-ri keyfiyeti size arzetmeyen -kötü davramşh- kadı, bu malı ve bu durumda olan diğer maiları kendisine ve maiyyetinde bulunanlara yedirmekle günahkârdır. Bu kadı ile vekilleri eliyle alı-

nan ve kabzediien varidat meydana çıkarılıncaya kadar, muhasebesinin yapılması ve ortaya çıkacak malların tahsil 'edilmesi lâzımdır. Bu mailar için bir varis veya onda hak iddia eden hiç bir kimsenin bulunmadığı anlaşıldıktan sonra, beytü'l-mâle ulaştırmalarım valilerinize emir buyurmanız lazımdır.
Bu kadi'nın, bu 'ihtilası ve İmâm-ı Müslimîne keyfiyeti arzet-mediği tahkikat sonunda açığa çıktığı takdirde, mezkur -kötü niyetli ve davramşh- kadı, nefsine, İmâm-ı Müslsmîn'e ve müs-lümanlara hıyanet etmiş olduğundan, bundan böyle, müslüman-ların işlerinden herhangi birisinde çalıştırılmamak gerekir.
Bu gibi araziler, gelirlerini yiyen ve başkalarına da yediren kadıların .elinden alınır. Âdil, emîn ve sika olan bir zat, bu arazinin hususatma bakmak üzere seçilir ve tayin edilir. Bu zat, arazinin bütün işlerine bakar. Hak iddia eden birisi çıkıncaya kadar varidatının beytü'l-mâl-î müslîmîn'e ulaştırılması emredilir. Bu iş için, tarafından güvenilir memurlar seçmesi de kendisine emredilir. Çünkü, müslümaniardan varis bırakmadan ölen kimselerin malı, beytü'l-mâle a'iddir. Meğer ki, hak iddia eden birisi çıkıp, bu malın sahibi iken, onu terk eden veya vefat eden kfm-selerin varisi olduğunu iddia eder ve bu 'iddiasını delil ve bey-yine ile isbat ederse, bu durum tahkik sonucu kesinlik kazanınca, mal kendisine verilir.

Haber Toplayan Ve Emire'l-Mü'mi Memurlar Hakkımda

Bu babda rey sizindir. Bu gibi şeylerden her ne ki zuhur ederse, tarafınıza yazarak beyan etmelerini, taşrada bulunan posta memurlarına emrediniz. Her türlü vukuat ve havadisi ket-medip, size bildirmedikleri takdirde kendilerini cezalandıracağınızı bildirin. Zira, işittiğime göre, edineceği malumatı size bildirmek üzere, her tarafa, tayin buyurduğunuz, posta memurları, va-Hierle, o bölgelerde bulunan kumandanların uygunsuzluklarını size bildirmediklerini duyuyoruz. Halktan bir kısmını diğerlerine tercih edip, onları kayırdıklarını ve kayırdıklarının kötülüklerini size bildirmediklerini de duyuyoruz. Bazı kere de âmiller ile beraber olup reayaya cevr ve zulüm yaptıklarını ve bilinmesi sizce elzem olan, reayanın işlerini gizlediklerini veya vaktinde bildirmediklerini ağız birliği yaparak insanlara kötü muamelede bulunduklarını, beldelerdeki âmiller, kendilerim tasvip etmedikleri zaman, yapmadıkları işleri onlara isnad ederek ve bazı kerede -hilaf-ı hakikat olmak üzere- kötü hallerini size arz ve İnha etmekte olduklarını da duyuyoruz.
Bu gibi hususları araştırıp, teftiş ederek, gafil olmamanız, arayıp sorarak, her memlekette ve her şehirde adil ve mevsuk oian zatları bu işlerle görevlendirmeniz, posta işleri ile askerî işleri bu şahıslara havale etmeniz lazımdır. Âdil ve mevsuk olmayanların verdikleri haberlerin kabulü nasıl tecvîz edilebilir?
Bunların maaşları beytü'I-mâlden verilir. Ellerinin altında bu. lunan reâya'nm emir ve hususatından katiyyen hiç bir şey gizlememelerini ve geciktirmemelerini, meydana gelen hadiseleri size ve

valilerinize bildirmelerini, reaya ve valilerin hallerini tarafınıza olduğu gibi -bu hususa hiçbir ilave yapmadan ve nok-sanlaştırmadan- arzetmeierini kendilerine emir buyurunuz. Bu emir ve tenbihinize uymayanları tenkil ediniz, (görevden uzaklaştırınız, herkese ibret olacak bir ceza ile cezalandırınız.)

Posta memurları ile nahiyelerde olan askerlerin kumandanlarının âdil ve mevsuk olan zatlardan olmalarına dikkat ediniz Çünkü, posta işlerine 'bakan kumseler, kadı, vali ve diğer me muriar üzerinde müfettiş ve muhbir demek olduğundan, adalet le mevsuf olmadıkları takdirde, verecekleri haberin kabulü caiz ve mucibince amel edilmesi meşruluk sıfatını haiz değildir.

® Posta hayvanları bütün müslümaniarın malı olduğu için, posta memurlarına, müslümaniann İşleri için binmelerini emrettiğiniz kimselerden başka hiç bir kimseyi posta hayvanlarına bindirmemelerini emrediniz.

Ömer b. A b d ü 1 <a z i z , «posta hayvanlarının şevk-leri için kullanılan değneklerin ucuna demir konulmasından ve ağızlarına ağırca gem vurulmasından nehteymişlerdir.»

Yine rivayet olunur ki: Ömer b. Abdüiaziz'in posta memuru olarak çalıştırdığı bir kişi, bir gün İzni olmadan, kendisinin azatlısı olan bir köle, posta hayvanına binmiş olarak, başka memleketten gelince, kendisini çağırıp, ücret takdiri ile bu ücret beytü'I-mâle konulmadıkça buradan bir yere savuşup gitme» diye emretmiştir.

Kadıların Ve Âmillerin Maaşları

Kadılarla âmillerin maaşları beytü'I-mâl'in hangi faslından verilir? diye sual buyurdunuz.
Kadılara ve amillere verilecek maaşlar, harâc arazilerinden, beytü'l-mâle alınmış olan, mallardan verilir. Zira, kadılar ve âmiller, bütün müslümaniarın işleriyle meşgul olduklarından, maaşları da beytü'l-mâl-i müslimîn'den verilmesi iktiza eder. Her memleketin vali ve kadısına o memleketin tahammülüne göre maaş verilir.
Müslümanların işlerinde çalıştırdığınız, her memurun maaşı beytü'l mâl'den verilir. Kadılara ve valilere zekat mallarından maaş verilmez. Yalnız zekat toplamakta istihdam edilen memurların maaşları zekat mallarından verilir. Zira, C e n â b-ı Hak, Kur'an-ı Azimü'ş-şânmda «velâmiline aleyhâ» buyurmuştur.
Kadı, âmil ve valilerin maaşlarının artırılmasına veya nok-sanlaştırılmasına gelince : Bu gibi tasarruflar tamamen sizin emrinize bağlıdır. Bunun için durumu icabiyle onlardan birinin maaşının artırılmasını uygun görürseniz, zam ve tezyid eylersiniz. Azaltılmasını münasip gördüklerinizi de tenkis edebilirsiniz. Maaşları azaltmak veya çoğaltmak sizin için caizdir.
Elinizin altındakilerin ve berâyâ'nm işlerinin düzeltilmesi hakkında hayırlı ve faydalı gördüğünüzü hemen ve tehir etmeden yaparsanız ve bu hususta derhal gerekli harcamalarda bulunursanız, Cenâb-ı Vâcib i'1-Vücûd tarafından, size pek çok sevap ve fazilet ihsan buyuracağını umarım.
Şeriatın hakimleri olan kadılara, halîfelerin ve Benî Hâşim'-İn miraslarından ve terekelerinden, maaşlarının verilmesi ile akâratlarının

müsteğalâtlarının ve şâir emvallerinin idaresine bakmak üzere kadılar tarafından vekil tayini hakkındaki sözünüzü uygun görmem. Çünkü beytü'l-mâl, umumun işleri ve menfaatleri için kullanılacak bir maldır. Kadı'nin maaşı ancak beytü'I-mâl'den verilebilir. Başka türlüsü muvafık değildir.
© Vereseye İntikal eden mallardan, - bu vereseler gerek eşraftan ve gerekse halktan biri olsun - bir şey almayasınız. Zira, önceki halîfeler, kadıların maaşlarını beytü'l-mâl'den verirlerdi.
Miras ve terekelerin muhafaza edilmesiyle idaresine tayin edilen memurlara, işini yürüttükleri terekenin mütehammil olduğu miktarda maaş verilerek varis olan kimselerin helak ve mağduriyetini rnucib olacak derecede emvâl-i metrûkeyi, -o mal üzs-rine emin ve vekil bulunduğu halde-yiyip - içipte, varisleri mahrum ve helak olmuş bir halde bırakmasın. Zira, kadıların ekserisi -vailahü â'Iem- ne yaptıklarını bilemedikleri gibi, korkusuzca, diledikleri gibi harcamaları sebebiyle maiyyetlerinde bulunan ların ekserisi yetim olan varisin, fakir hale duçar olmalarına, helak olmalarına ve hatta ölmelerine sebep olmuşlardır.

Ehl-I Harbden İslâm Karakollarına Uğrayanlarla Yakalanan Casuslar Hakkında

Ey Mü'minlerin Emîri! Ehl-i harbdsn bir kimse, kendi memleketinden çıkarak, dar-ı İslâm'a girmek ister ve yol üzerinde bulunan veya yoİ üzerinde olmayan karakola girerken yakalanırsa, o kimse :
— «Ben kendi nefsim, ehlim ve çoluk çocuğum için emân talep etmek üzere çıkıp, İslâm Beldesine gitmek

muradındayım.» Veyahut, «Ehl-i İslama bazı tebligat icra etmek üzere, elçilik memuriyeti ile gideceğim.» diye ifadede bulunursa, bu şahsa ne yapılması lazım geleceğini sual buyurdunuz.
9 Harbî olan işbu adam, mezkur karakola uğradığı zaman, çekingen bir halde ve sakınarak uğramışsa, ifadesi tasdik olunmaz ve söyledikleri kabul edilmez. Eğer uğradığı zaman sakınan ve çekinen bir halde bulunmaz İse ifadesi kabul olunur. Bu harbî :
— Ben padişahımız tarafından, arap parişahına elçi olarak gidiyorum. İşte, padişahın namesi bendedir. Beraberimde bulunan hayvanât, eşya ,köle ve cariyeleri hediye olarak padişahınıza götürüyorum.» derse, gerçekten yanında bulunan mallar, ancak kendi padişahından arap padişahına hediyyeden başka bir şey olması muhtemel olamayacağından, ifadesi, bilinen bir iş hükmünde olup kendisine ve malına dokunulmaz. Dâr-i İslama girmesine müsaade edilir.
Bu adam, bu durumda öşür memuruna uğrarsa, yalnız, ticaret için kendisine mahsus olmak üzere, beraberinde getirmiş olduğu mallardan öşür alınır. Ancak, kendisine ve mezkur hayvanat, eşya, mal vesaireye hiç bir kimse tarafından müdahale ve taarruz edilemez.
Rum padişahları tarafından gönderilmiş olan elçi İle kendisine emân verilmiş olan harbînin, ticaret için beraberce getirmiş oldukları meta'dan öşür alınır ise de zati eşyalarından öşür alınmaz.
Harbî olan bu adam, yakalanınca,
— «Ben memleketimden çıktım ve müslüman olarak buraya geldim.» derse, bu ifadesi ilk anda kabul edilmez. Durumu incelenir. Gerçekten müşlüman

olmamışsa ve İslâmı kabul etmezse, bu kimse ve malları müslümanlar için bir ganimettir. Müslümanlar kendisi hakkında muhayyerdir. Dilerlerse katlederler, dilerlerse kendisini köle yaparlar.
Öldürülmek İçin getirildiği zaman :
— «Dininize inandım, Şahadet ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve resulüdür.» diyerek, İslâm Dinini kabul ettiğini açıklarsa, bu kelâmı islâm dinini kabul ettiğine kâfi delil olduğu için, kendisi müslüman olmuş olur ve kanı korunur, öldürülmez. Mail ve kendisi Müslümanlara ganimet kalır.
Sshâbs-i Güzin'den H z. C â b i r (R.A.), Fahrî Âlem (S.A.V.) Efendimiz 'İn şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— «Lâilâhe illallah deyinceye kadar insanlarla harbetmekle emrolundum. 6u kelimeyi söyledikleri takdirde, A I I a h i n hakkı müstesna olmak üzere, canlarını ve mallarım benden korumuş olurlar. Müslüman olduktan sonra hesapları C e n â b-ı Hakka aittir.»
Padişahın elçisi olan veyahut kendisine emân verilmiş bulunan harbîler, dar-ı harbe dönmek istedikleri zaman, at, silah ve Ehl-i harbden alınan esir köleleri ile çıkarılmazlar. Bu gibi şeyleri satın almış bulunurlarsa, bu şeyleri satıcılarına iade ederler. Satıcılar da bedellerini onlara geri verirler.
Eğer bu elçinin veya kendisine emân verilmiş olan harbînin güzel bir silahı veya atı olup da, ondan kötü bir silahla veya atla mübadele etmiş bulunursa bu caizdir ve bununla çıkmak istediği zaman, kendisinde bırakılmasında beis yoktur. Ancak, silahından veya

atından daha iyi olan bir at veya silahla mübadele etmiş olursa, önceki silahı veya atı alınıp kendisine iade edileceği gibi, kendisinde bulunan silah ve at da alınıp sahibine yerilir.
Ehl-i harbden bir kimse, emân ile dâr-i İslâm'a girer, veya-hud padişahları tarafından elçi olarak gelip de, Dar-ı İslâm'dan beraberce köle, silah veya kâfirlerin müslümanlara karşı güçlenmelerine sebep olacak bir eşyayı alıp çıkmak isterse İmâm-ı Müslimin kendisini bırakmıyarak, mümanaat etmesi iktiza eder. Lâkin elbise, meta' ve bunlara benzer şeylerin satın alınmasından ve çıkarılmasından men olunmaz.
Bu elçi veya müste'men harbî ile, şarap veya domuz gibi şeylerle alış veriş yapılmaz ve faizle muamele edilmez. Zira o kimse," hükmî müslüman ve ehl-i islâm hükmündedir. C e n â b -1 Hakkın haram kıldığı şeylerin, dar-ı İslâmda satılmaları helâl değildir, haramdır.
Müste'men veya elçi olan harbîler, dar-î İslâm'da zina veya hırsızlık fiillerinde bulunmuş olsalar, Fuhakâmızın bazısı der ki : Üzerine had ikame olunmayıp, yalnız, çaldığı malı istihlâk ettiği takdirde kendisine kıymeti tanzim ettirilir. Zira, üzerine bizim ahkâmımız carî olmak üzere, zimmî olarak dar-ı İslama girmiştir. Lakin, bir kimseyi kazf ederse, had tatbik edilir. Keza, bir kimseye söverse ta'zir edilir. Zira, bunlar 4ıukuk-u ibaddan (insanlara ait huklardan) dır.
Bazı fâkihler de der ki : Hırsızlıkta bulunur ise eli kesilir. Keza, zina eylerse haddolunur.
Bu babda, işitmiş bulunduğumuz rivayetlerin en güzel şudur: Suç işlerse, işledikleri suçlara göre serî hadlerin

hepsi, bu harbîlerin üzerine tatbik olunmasıdır. Bir müslüman, kendilerinden mal çalarsa elinin kesilmesi lazım gelmiyeceği gibi, am-den bir müslüman, onlardan birisinin elini kesse, kendisi için, müslümanın eli kesilmez. Kıyasın müktezası, müslümandan kısas olunmak lazım geldiği gibi, Müslüman kendisinden mal çaldığı takdirde, elinin kesilmesi gerekirsede, kesilmemesi ve kısas edilmemesi reyinde bulunanlara uyarak, kısas yapılmamasını ve elinin kesilmemesini istihsan eyledim.

Müste'mine olarak dar-ı islâma giren bir kadına, bir müslüman zina ederse, bütün fakihierin kavlince ve keza benim kavlimde de zina eyleyen müslümana had lazım gelir. Bir müste'men dar-ı İslâma girerek ikamet müddeti uzadığı takdirde, dar-ı İslâmdan çıkması emredilir. Kendisine çıkması emredildikten sonra, bir sene daha kalırsa, kendisinden cizye alınır.

Ehl-i harbden olan müşriklerin gemilerinden birini rüzgâr, içindeki müşriklerle beraber, İslâm memleketlerinden, bir memleketin sahiline atarsa, gerek bu gemi ve gerek içinde bulunanlar Müslümanlar tarafından yakalanınca, bu müşrikler:

— «Biz melikimiz tarafından, arap melikine elçi olarak gön-derilmişizdir. Gemide bulunan şu mallar da kendisine hediyedir. İşte mektubu da yahımızdadir.» derlerse, kendilerini yakalayan o memleketin valisinin, eşya ile beraber kendilerini İmâm-i Müslimîn'e göndermesi gerekir, ifadeleri doğru ise ne âlâ. Hi-lâf-ı hakikatsa, mezkur mallar ile kendileri müslümanlar için ganimet olmuş olurlar, ise de, İmâm-ı Müslimîn

muhayyerdir. Dilerse kendilerini köle eder, dilerse kati eder. Kendisi için her iki sureti yapmak ta caizdir.
Eğer gemidekller:
— «Biz tüccarız, memleketinize ticaret emvali getiriyor-duk.» derlerse, ifadeleri kabul edilmeyerek, kendileri ve malları bütün müslümanlara ganimet olur, «Biz tüccarız» ifadeleri kabul olunmaz.
Casuslara gelince : Bunlar ya ehl-i zimmetden veyahud ehî-î harbden veya ehl-i İslâmdan olur.
Ehl-i harbden veyahud cizye ödeyen yahudi, hıristiyan ve mecûsî zımmîlerderi olurlarsa, başlarının kesilmesini emret.
Ma'ruf olan müslümanlardan iseler, haklarında şiddetli ceza ve ukubet tatbik edilerek, tevbe edinceye kadar uzun müddet hapsediniz.
$ İmâm-ı Müslimîn, müşriklerin memleketlerine çıkan yollara karakol kurup, o taraftan geçen tüccarı araştırıp teftiş ettirmesi gerekir. Kendisinde silah buldukları adamın silahını alsınlar, yanında kölesi olanların, kölesi de alınıp, islâm beldesine gönderilir. Mektup ve name taşıyan kimseyi buldukları zaman, kendisindeki mektuplar alınarak okunur. Bu mektupta, müslümanlardan bir haber yazılı olduğu anlaşıldığı zaman, onda ki rey veçhile hükmetmek üzere hemen bu mektubu taşıyan haberci îmâm-i Müslimîn'e gönderilir.
İmâm-ı Müslimîn'in dar-i harbden alınarak, ehl-i İslâm'ın elinde bulunan esirlerin, dar-ı harbe dönmelerine İzin vermesi doğru olmaz. Meğer ki, bu esirleri fidye karşılığında serbest bırakmış olsun. Fidye almadan bırakmaması lazımdır.

© İmâm- Müslimîn, bir miktar asker göndererek, ehl-i has-b beldelerinden bir köye akın yaptırır da akıncıların, bu köyde bulunan kadınları, erkekleri ve çocukları alarak,dar-i İslama göndermeleri halinde, bu ganimetlerin taksiminden sonra, kendileri satın alınıp hepsi azad edildikten sonra, kadınlar ve erkekler dar-ı harbe dönmek isterlerse, kendilerini bırakmak hakkı yoktur. Müslümanların eline geçtikten sonra, bir kimsenin dar-ı harbe dönmesine ruhsat verilmemesi gerekir. Ancak size arz ettiğim şekilde fidye yolu ile olursa, fidyeleri alınarak kendilerini bırakır.
® Eş' aş bize imâm Hasan'm şöyle dediğini rivayet etti:
— Düşmanları, İslâm aleyhine kuvvetlendirecek, silâh ve hayvanların ve keza silaha ve hayvana iane verecek, barut, cephane ve hayvan takımı gibi eşyanın, düşman tarafına götürülmesi caiz değildir.
© H i ş a m b. U r v e ' nin babasından rivayet ettiğine göre :
Ükeydir D ü m e isimli müşrikin F a h r- i Â i e m (S.A.V.) Efendimize takdim ettiği, hediyeyi Efendimiz (S.A.V0 kabul buyurmuşlardır.
Mi s ' ar bize E b û A v n ' den, o da E b û S â -I î h ' den H z. Ali (R.A.) nin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.
— Ükeydir Dûme isimli kimse, F a h r-î Âlem (S.A.V.) Efendimize ipekten dokunmuş bîr elbise hediye ettiği zaman, kabul buyurmuş ve H z. AM (R.A.) ye verip :
— «'Kadınlar arasında destar kestir.» demiştir.

Müşrikler Ve Bağilerle Savaşmak Ve Onları İtaate Davet Etmek

Ey Mü'minlerin Emîri!
Harbe başlamadan önce, müşrikler, İslâm Dinine davet edilmeli midirler? Yoksa, davet etmeden mi savaş etmek lâzımdır?
Onlarla harbetmekte, onları İslama davet etmekte ve evlat ve kadınlarını esir etmekte sünnet-i seniyye ne şekildedir?
Ehl-i kıbleden yani müslümanlardan oldukları halde, İmâm-i Müslimîn'e itaatten çıkanlarla, nasıl savaşmak lazımdır? Savaşa başlamadan önce İslâm Dînine ve İslâm Cemaatine girmeye davet edilirler mi?
Bu asiler mağlup edilip yakalanınca mallan ve zürriyetleri hakkında hüküm nedir?
Diye soruyorsun.
İşittiğimiz hadis ve haberlere göre Fahr-i K â i-n a t (S.A.V.) Efendimiz, A I I a h u T e â I â ' ya ve Peygamber-i Zîşana İtaat etmeye davet etmedikçe hiç bir kavimle savaşmamıştır.
Hz. Abdullah b. Abbas (R.A.) rivayet eder der ki:
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, bir kavmi davet etmedikçe kendileriyle savaşmamıştır.'
Yine rivayet edilmiştir ki:
Hz. Selman-ı Fârisî fR.A.) Ehl-i Fâristen olan müşriklere gaza eylediği zaman maiyyetinde ki gazilere buyurdular ki:
-Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimizin kâfirlerle savaşa başlamadan önce davet ettiklerini işitmiş bulundu* ğumdan siz de keza kendilerini davet edinceye kadar savaştan el çekin» diye emir ve tenbih buyurdular. Sonra kâfirlerin yanına gelip :
— «Sizi, İslâm Dinine davet ederiz. Müslüman olursanız, bizim lehimize ve aleyhimize mürettep olan,

Ahkâm-i İlâhiye sizin de, lehinizde ve aleyhinizde icra olunur. Eğer, İslama girmezseniz, zelil ve hakir olarak bize cizye veriniz. Bundan kaçınırsanız, sizinle savaşırız.» diyerek yaptığı teklif üzerine, müşrikler şu cevabı verdiler:

— «İslâm Dinine girmeyiz, cizye de vermeyiz, Sizinle harp ederiz.» diye teklifi kabul etmekten imtina ettiler.

Bunun üzerine Selmân-ı Farisî (R.A.) Hazretleri, teklifi üç defa tekrarlamışsa da, reddetmeleri sebebiyle, maiyyetinde olan insanlara,

— «Şahid olun» dedikten sonra, harbe başlamalarını emretmiştir.

- Bazı, Fukâha ve Tabiîn demişlerdir ki:

— İslâm Askerleri, müşriklerle karşılaşınca, İslâm daveti de kendilerine ulaşmış demektir. Bunun için karşı taraf bir ta-lebde bulunmazsa davet etmeden harbedilmeleri caizdir. imâm Mansur derki:

— Deylem Kabilesinin davet edilip edilmediğini İbrahim N e h a î' den sordum. Cevaben :

— «Davet edileceklerini bilmişlerdir,» demiştir. İmâm Hasan" m şöyle dediği rivayet edilmiştir:

— Müşrikler, İslâm Dinini ve kendilerinin İslama davet edilecekleri hususunu bildikleri için, bu zamanda davet edilmeden, onlarla harbedilmesinde beis yoktur.

F a h r-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, gece vakti, ansızın bir kavmi basmaz, sabah namazının vakti geçmeyince üzerlerine hücum etmezdi. Karşıdan bir ezan sesi işittiği anda da muharebe'den çekilirdi.

H z. E n e s (R.A.) rivayet eder der ki :

Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, Hayber üzerine, hareket ederek, gece vakti oraya varmıştı. Lakin, adet-

leri, bir kavim üzerine vardıkları zaman, sabah oluncaya kadar, onlara hücum etmemek, basmamaktı. Ezan sesini işitince çekilirdi.
Yine rivayet olunur ki: Peygamber (S.A.V.) Efen d I m i z bir seriyye gönderecek oldukları zaman :
— «Bir mescid gördüğünüz veya ezan sesi işittiğiniz zaman hiç bir kimseyi öldürmeyiniz.» diye kendilerine emir buyururlardı.
0 Düşman gafil iken üzerlerine hücum edilmek konusuna gelince ; Bu babtaki işittiklerimiz şöyledir:
Peygamber (S.A.V.) Efendimizin, düşman gaflette iken üzerlerine hücum eylediği sabittir. Hatta Benî Mustalık Kabilesi; gafil bulunduğu, bir sırada, hatta, bazıları su kenarında sürü ve hayvanlarını sulamakta iken onlara hücum etmiştir. Cüveyriye bintî'l-Haris (R.A.), o gün dağda iken yakalanmıştır.
R a s Û I u i I a h £S.A.V.) Efendimiz, bir kavme gaza için gitmek istediği zaman, meramını gizleyerek, başka kavimleri zikrederlerdi. Yalnız, Tebük gazvesinde, gayet sıcak bir vakitte sefer edip sefer edeceği yer de uzak olduğu için düşmana murarbe için hazırlanmak üzere, Tebük'e teşrif edeceklerini insanlara haber vermişlerdi.
Yine mutadları şu idi ki, düşmana mülâki oldukları zaman, günün başlangıcında harbe başlamayıp zeval vaktine, meltem rüzgârının esmesine, A I I a h - ü T e â I a n ı n nusratının gelmesine kadar te'hir ederlerdi. Düşmanlara mülâkî oldukları zaman şu şekilde dua ve niyazda bulunurlardı :
— «EyAllahsm! Benim kuvvetim, kudretim, yardımcın sensin. Seninle koşar, seninle hücum ederim. Ancak senin için savaşırım.»

Keza, düşmana şöyle beddua ederlerdi:
— «Ey Allahım! Sen kitabı İndirensin. Hesabı en sür'stlî görensin. Orduları hezimete uğratan Sert'sin. Düşmanları mahv-u perişan et. Onlara korku ver.»
Livâ-i şeriflerinin (bayraklarının) rengi siyah idi.
Q Nitekim M u h a m m e d d. I s h â k' in bana Abdullah b. E b û Bekir' den, onun da A m r e ' -den rivayet ettiğine göre :
H z. Â İ a e (R.A.) şöyle buyurmuştur:
— F a h r - i Âlem (S.A.V.) Efendimizin Livâ-i şerifleri, siyah olup H z. Â i ş e (R.A.) nin başına örtündüğü mırt denilen bir nevi yün ve tiftikten dokunmuş kumaştan idi.
• Â s i m bana Haris b. Hassan (R.A.J in şöyle dediğini nakletti :
— Bir gün Medîne-i Münevvere'ye geldiğimde, gördüm ki, Faıh r-l Â il e m (S.A.V.) Efendimiz, minber üzerinde duruyordu. Etrafında siyah bayraklar vardı.
— «Bunlar kimindir?» diye sorduğum zaman :
— «Amr İibnü'l-Âs gaza'dan geldi, onundur» dediler.
H z. Bilal (R.A.) da kılıç kuşanmış olduğu halde Peyga mber (S.A.V.) Efendimizin, huzurunda durmakta idi. R a s û I u M a ıh (SAV.) Efendimiz, bir tarafa ordu sevk edecek veyahud bir müfreze gönderecek olduğu zaman, sabah vaktinde gönderirdi. Ve bu vakitte, ümmeti için birlikte dua ederlerdi. Bir sefere çıkacak oldukları zaman Perşembe günü yola çıkmayı severdi.
0 Y a'l â'nın bize Umâre b. Hadî d'den, onun da Sahr el-Gâmidî' den rivayet ettiğine göre :
Fa'h r-i Âlem (S.A.V.) buyurmuşlardır ki:

— « Ey A I I a h ı m ! Ümmetim için erken kalkışlarını ve erken saatEerdeki İşlerini mübarek eyle.»
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, bir ordu veya bir seriyye gönderecekleri zaman, günün ilk saatlerinde gönderirlerdi. Ordu komutanının mızrağına bir bayrak bağlarlardı. Zâtü's-sâil gazvesinde, Amr İ b n i'i-Â s (R.A.) in mızrağına bir bayrak bağladığı gibi, Hz. E<bû Bekir (R.A.)de, Hz. H â M d b. V e I î d (R.A.) m mızrağına bir bayrak bağlayıp :
— «Yola revan ol! A I I a h - u T e â I â seninle beraber olsun.» buyurmuştu.
F a h r-l Alem (S.A.V.) Efendimiz, bir kavimle savaşıp onlara galip geldiği zaman, onların kendisine ar-zedilmesi İçin, orada üç gün kalırdı. Nitekim bana S a î d b. Ebî Urâbe, Hz. K a t â d e (R.A.) nin şöyle dediğini rivayet etti:
— Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, bir kavme galip gelirse o kavim kendisine arz olunmak İçin orada üç gün ikamet edilmesini severdi.
Bir sefere gitmek istediği zaman da, şu şekilde dua buyururlardı :
— «EyAllahım- Seferde saîib [arkadaş) sensin. Geride kalen aile efradına vekil sensin. Ey Allahı m! Yolculuk meşakkatinden, masîyetten, boynu bükük, mahcubiyetle geri dönmekten sana sığınırım. Ey Allahım! Arzı bizim için tut! Seferi bize kolaylaştır.»
Seferden döndükleri zaman da :
— «Biz, dönenler, tevbe edicileriz ve Rabbımıza hamdedi-cileriz.»
Aile erfadının yanına vardığı zaman da :

— Rabbımıza tevbe ettik. Günahlar bizden uzak dursun.» diye dua buyururlardı.
H z. A b d u <I I a fi b. A b b a s (R.A.) rivayet eder ki:
— Fahr-i Alem (S.A.V.) Efendimiz, İslâm askerlerini bir yöne sevk edecekleri zaman, komutanlarına, A i -I a h t a n korkmalarını ve maiyyetinde bulunan müslümanlara hayırla muamelede bulunmalarını emir ve tavsiye ederlerdi. Ve :
— «Cenâb-ı Hakkın ismi şerifini anarak yâni Besmele ile savaşınız. Allahı inkar edenlerle mukatele ediniz. Savaşınız fakat, zulüm, haksızlık ve hainlik etmeyiniz. Kadınları ve çocukları öldürmeyiniz.» buyururlardı.
£ E b û C e n â b bana E b î' I - M i 'h c © I' den, o da Alkame b. M e r s e d ' den O da Süleyman b. Büreyde' den şöyle divâyet etti:
— H z. Ömer (R.A.) in huzurunda ehl-i îmandan müteşekkil bir ordu toplandığı zaman, âlim ve fakih bir zatı onlara komutan tayin edip gönderirdi. Bir gün, H z. Ömer (R.A.) İn huzurunda böyle bir ordu toplandı. Bu orduya, S e I <e m e b. Kays'ı komutan tayin edip ona dedi ki :
— Cenab-ı Hakkın ism-i şerifine istiane ile yani besmele ile yo!a çık ve yürü. Kâfirlerle fisebîllah savaş. Müşriklerden olan düşmanlarınıza karşılaştığınız zaman, kendilerine üç şeyi teklif et:
1 — İslâm dinine davet et. Eğer kabul edip evlerinde kalmayı ihtiyar ederlerse mallarından zekat lazım gelir. Müslümanların ganimetlerinden kendileri için hisse yoktur. Eğer evlerinde ve vatanlarında kalmayıp,

sizinle beraber olmayı ihtiyar ederlerse, sizin lehinize ve aleyhinize lazım gelen ahkâm onlara da lazım gelir.
2 — İslâm Dinini kabul etmekten kaçınırlarsa, kendilerini cizye vermaye davet et. Kabul ederlerse düşmanları ile savaşıp, kendilerini himaye ve sıyarcet ediniz. Haraçlarının miktarını kendilerine bildiresiniz. Tahammüllerinden ziyade kendilerine teklifte hulunmayasemz.
3 — Cizyenin kabulünden kaçıhrlarsa kendileriyle savaşınız kî, Cenâb-ı Hak size yardımcıdır.
Eğer, düşmanlar bir kalede kendilerini emniyete alırlar ve Cenâb-ı Hak ile Peygamber-i Zîşanin hükmü üzere kaleden çıkarak tarafınıza gelmelerinin kabulünü talep ederlerse, hakkınızda buna dair Cenâb-ı Hak ile Peygamber-i Zîşanının hükümleri ne olduğunu bilemeyeceğinizden muvafakat etmeyiniz. Eğer, C e n â b -1 Hakkın ve Peygamber-i Zışan'ın zimmeti üzere kaleden çıkmalarını talep ederlerse, bunu da kabul etmeyiniz, kendilerine, kendi zimmetinizi veriniz. Eğer sîzinle savaşırlarsa, haksızlık ve zulüm yapmayınız, doğruluk yolundan ayrılmayınız. Kadın ve çocukları öldürmeyiniz.
Ordu komutanı olan Seleme b. Kays der ki:
— «Askerle beraber yola çıkıp, müşriklerden olan düşmanları görünceye kadar gidip, onlarla karşılaşınca Emîre'l - Mü'mi-nîn' in emirleri üzre, ilk olarak kendilerini İslâm Dinine davet ettik. Kabul etmediler. Cizye teklif ettik. Keza, onu da kabul etmekten kaçındılar. Kendileri ile harbe başladık. C e n â b-ı Hak, »bize yardım etti ve zafer ihsan buyurdu. Bizimle savaşanların çoğunu öldürdük. Kadın ve çocukannı elsir aldık.

• İ s m â î I b. E b î H â 1 i d ' in bize K a y s b. E b î H â z i m ' den rivayet ettiğine göre, C e r i r (R.A.) şöyle demiştir:
— Bir igün Rasûl-ü Kâinat (SAV.) Efendimiz:
— Zü'l - Halâsa'dan beni kim rahat ettirir? buyurdu. Zü'l-Haiâsa, Has'am Kabilesinin, cahiiiye devrinde ibadet ettikleri Ka'betü'l - yemâme namında bir evdi. Derhal, 150 süvari alarak çıkıp gittim. O evi, ateşe verip, uyuz deve gibi bıraktıktan sonra, hemen R a s Û I u <l I a fr (S.A.V.) Efendimize müjdelemek üzere bir adam gönderdik. O zat, P e yg a m b e r (S.A.V.) Efendimize vasıl olup, yüce huzurlarına girince :
— «Sizi Hak Dini ile vazifelendiren ve gönderen C e n â b -1 v â c i b İ' l-v ü c u d 'a yemin ederim ki, Ka'betü'I-yemâ-me'yi uyuz deve gibi bırakınca tarafınıza geldim» dedi. Bunun üzerine, F a ti r- i R İ s â I e t (S.A.V.) Efendimiz, Ona muvaffak olan süvarilerin mensup oldukları Ahmes Kabilesi halkıye hayvanlarına bereketle dua buyurdular.
Bazı, fakihler, düşman memleketlerinin yakılmasını ve meyve ağaçları İle hurma ağaçlarının kesilmesini müstekreh görmüşlerdir. Diğer bazı fakihler ise :
«Her hangi bir hurma ağacını 'kestiniz, yahud kökleri üzerine dikili bırakdmızsa, (bunlar hep) Allatın izniyledir, (/ani bu hususta Cenâb-ı Hak sizi muhayyer bırakmıştır.) Bu izin de (size) fasıkan (rezil ve) rüsvay edeceği için (ve-rilmiş)tir.»[126] ayet-i kerîmesi ile,
«.-■A İlah, bunların yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem mü'mfnlerin elleriyle harap ediyorlardı...»[127] ayet-i kerîmesinin

medlüleri ile ihticac ediyorlardı. H z. C >e r î r ' İn, mezkur Zü'I-HaIâsafyı yakmasını, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz'in ayıplamamasına ve inkar etmemesine istinad ederek yakmakta beis görmediler.
Bu babda işitmiş olduğumuz 'kavillerin en güzeli- A I I a h - u â'Iem- ehl-i şirk olanlara karşı her türlü silah ite savaşmakta ve ev-yurd-konak gibi menzillerini yakmakta, yıkmakta, hurmalarının ve diğer ağaçlarının kesilmesinde, mancılık denilen alet ile kendilerine hirşey atmakta beis olmadığıdır. Ancak, 'bu gibi şeyler ile çocuk, kadın ve ihtiyarlık yaşına ulaşmış olan pirlerin musibete uğramaları, ölmeleri, ıkasdedilmemelidir.
Müslümanlara zarar vermelerinden korkulduğu zaman, müşriklerin müdebbir kölelerini satmak yaralılarını itlaf etmek vs esirlerini kateltmek dahi caizdir.
Bulûğ çağına gelipte sakalı traş olunacak dereceye varmış olanlar katledilirler. Yaşlan bundan aşağı olanlar, çocuk sayılmaları hesabiyle »katledilmezler.
Esirlere gelince: Bunlara, İmâm-ı Müslimînin huzuruna getirildiği zaman, İmâm-ı Müslimîn muhayyerdir. Dilerse, katleder; dilerse, onlarla müfâdât eyler. Yani esir olan müslürnan-larla mübadele edip, salıverir. Hasılı, müslümanlar hakkında daha uygun, İslâm Dini için ihtiyata daha muvafık hangisi ise, onu yapmayı tercih eder. Ancak, altın, gümüş ve meta' ile müfâdât etmeyip, müslümanlardan kendilerinde olan esirlerle müfâdât eder.
Askerin, almış olduğu esirlerin ve malların hepsi ganimettir. Bu ganimetten Ihurris £1/5) çıkarılarak,

Cenâb-ı H a k -k ı n Kur'an-ı Keriminde zikredilen sınıflara, kalan dört humsu (4/5) onu ganimet olarak alan mücahid askerler arasında taksim edilir. At için 2, asker için 1 sehim verilir.
Arazilerden ganimet olarak alınan olursa, müslümanlar hakkında, ihtiyata en uygun ^olan ne ise, imâm-ı Müslimîn onu istimal eder. Yani, bu araziyi, isterse, H z. Ömer (R.A.) in Irak sevâdım, sahihlerine terk ettiği gibi terk edip, üzerine ha-râc konulmasını emredebilir. Başka bir şekli uygun gördüğü takdirde de, o şekli uygular. Eğer arazinin, fetheden mücahidler ara-
sında taksim edilmesi re'yînde olursa, humsunu (1/5) çıkartarak, kalanı taksim eder. Hasılı, müslümanlar hakkında hayırlı olan re'yi araştırarak, İlerisini düşünüp görerek, tedbirli olarak, gerekeni yapmak, İmâm-ı Müslimînin rey'ine havale edilmiştir. Bunlardan her hangi birisini yapmakla, Allah İndinde mes'ul olmayacağını umarım.
H a c c â c bana Hakem b. U t e y b e' 'den, o da M İ k s e m ' dan Abdullah b. A b b a s (R.A.) in şöyle dediğini rivayet etti:
— F a 'h r - i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, kadınların öldürülmelerini yasakladılar.»
0 UbeyduIIa-h bana İmâm N â ' f î' den I b n - i Ömer'in şöyle dediğini rivayet etti:
-«Fafır-i Risâlet (S.A.V.) Efendimizin gazvelerinin birisinde, harp meydanındaki ölüler arasında, katledilmiş bir kadın bulundu. Bunun üzerine, kadınlarla çocukların öldürülmelerini yasaklamışlardır.»
0' L e y s bize İmâm Mücâhid'İn şöyle buyurduğunu rivayet etti:

— Muharebe'de çocuklarla, kadınlar ve pîr-i faniler katledilmez.
9 D â v u d bize İ k r I m e vâsıtası ile H z. Abdullah b. A b b a s (R.A.) dan şöyle rivayet etti:
— Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, bir tarafa asker gönderdiği zaman, «Kilise ve havralarda bulunan görevli kimseleri öldürmeyiniz.» buyurdular:
• E ş ' a s veya başkasının bize Hasan' dan rivayet ettiğine göre :
— Haccâc'm huzuruna bir esir getirildi. Orada bulunan Abdullah b. Ömer (R.A.) e:
— Kalk bunu öldür diye teklif etti. O cevaben :
— Bununla emroîunmadık. C e n â b -1 H la k , Kur'ân-ı Kerîminde «...Nihayet onları mecalsiz bir hale getirdiğiniz zaman, artık bağı sıkı tutun. (Ondan) sonra ise ya îyiliEc (yapın)[128], yahud fidye (alın)[129], [130] buyurmuştur, dedi.
Yine E ş ' a ş bize H a s a n ' m şöyle dediğini rivayet etti :
— F a h r - İ Âlem (S.A.V.) Efendimiz, esirlerin öldürülmelerini müstekreh görürlerdi.»
İbn-i Hudeyc'in bize haber verdiğine göre, İmâm A t â da esirlerin öldürülmelerini müste'hrek görürdü.
Ben derim ki : Esirlerin kati-edilip edilmemesi İmâm-ı Müslimînin re'yine havale edilmiştir. İslâm Dini ve~ Müslümanlar hakkında, esirlerin öldürülmeleri uygun ise, kendilerini katleder. Eğer onlarla müfâdât eylemek daha hayırlı İse, düşman elinde bulunan müslüman esirlerini onlarla müfâdât edip, kurtarır.
Muhammed'in bana Z u h r î vasıtası ile H u -mey d b. Abdurrahman' dan naklettiğine göre, H z. Ömer

(R.A.) şöyle buyurmuştur:
— Kâfirlerin elinden bir müslümam kurtarmak bana, Arap Yarımadası büyüklüğünde olan bir ülkeyi istilâ etmekten daha değerlidir.
L e y s ' İn bana haber verdiğine göre, Hakem b. U t e y b e ile M ü c â h i d şöyle dediler:
— H z. Eb û B e k r - i S ı d d îk (R.A.):
— «Müşriklerden bir kimseyi esir aldığınız zaman müfâdât eylemek üzere size 2 müd dinar verilmiş olsa bile yine rnü-fâdâtım kabul etmeyiniz.» buyurmuştur.
İmâm Ebû Hanîfe, hocası H a m m a d va-sıtasiyle İbrahim Nehaî' den rivayet eder ki:
— İmâm-i Müslimîn, esirlerde muhayyerdir. Dilerse müfâdât eder, dilerse bilâbedel kendilerini salıverir, dilerse katleder.
Bazı şeyhlerin bize Ali b. Z e y d 'den, onun da Yusuf b. Mihran' dan onun da Hz. A b d u I • I ah b. A b b a s (R.A.) dan, rivayet ettiğine göre H z. Ömer (R.A.) şöyle buyurmuştur:
— «Müşriklerin elinde bulunan her bir müslüman esirin kurtarılması için verilecek müfâdât bedelinin, müslümanların bey-tü'l-mâlinden verilmesi lâzım gelir.»
© At â b. e s - S â i b bize İmâm Ş a ' b î' ■ den H z. Abdullah b. Ömer (R.A.) in şöyle buyurduğunu rivayet etti :
— Uhud Gazvesinde kadınlar, yaralılara bakarlardı.

Ganimetler Ne Zaman Taksim Edilmeli

Müslümanlar, müşriklerden ganimet aldıkları zaman bana hoş gelen, dar-ı harbden, dar-ı İsîâma ihraç

etmedikçe taksim ofunmamaktir.
Çünkü, her ne kadar dar-ı harbde taksim edilmesi caiz ise de, ganimet malları dar-ı harbde kaldıkça mahrez addolunami-yacağından, dar-ı harbden çıkarıldıktan sonra taksim edilmesi efdaldir. ıNitekim. R a s û I u I İ a h (S.A.V.) Efendimiz, Bedir Gazvesinde ganimet olarak alınan malları, Medîne-i Mü-nevvere'ye teşrif ettikten sonra taksim buyurmuşlardır.
Peygamber (S.A.V.) Efendimizin kızı ve H z. Osman (R.A.) in zevcesi olan R u k ı y y e (R.A.) hasta olduğu için Bedir Gazvesinde, H z. Osman (R.A.) Medine'de bırakılmıştı. Bu sebepten dolayı, H z. Osman (R.A.) a, Bedir Gazvesinde bulunan mücahidler gibi ganimetten 1 sehim çıkarılmıştır. Ayrıca, T a I h a b. Ab-dul I a h (R.A.), Şam'da bulunduğu için, bu harbe iştirak edememiş ve kendisine de 1 sehim çıkarılmıştır.
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, Hayber' den alınan ganimetleri, Tâif'ten gittikten sonra, CiVâne denilen yerde taksim eylemiştir.
Hayber'in diğer gazvesinde, 'ganimet mallarını her ne kadar Hayber'de taksim eylemiş ise de, bu gazvede Hayber'e galip geldikten sonra, ahalisini Hayber'den çıkarıp, sürmesi sebebiyle orası dar-ı İslâm hükmünde olmuştur.
Benî Mustalık Kabilesinin ganimetlerini memleketlerinde taksim eylemesi, beldelerini fethettikten sonra, üzerlerine bu hükmün icra edilmesiyle, bu malların orada taksimi, Medîne-i Münevvere'de taksimi menzilesinde olmasından dolayıdır.

Ganimetin Helâl Olduğu

© Yezîd b. Ebî Ziyâd bize M ü c â h i d ' den, o da H z. Abdullah b. A b b a s (R.A.) dan, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir :

— Ganimet bana helâldir. Benden önce hiç bir kimseye helâl olmamıştır.

9 A'm e ş bize E b û S â I i h'den, o da H z. E b û Hureyre (R.A.) den Fahr-i Kâinat (S.A.V.) E f e n d i m i z ' İn şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

— Sizden evvel, başları siyah olan hiç bir kavme, ganimet malları helâl olmamıştır. Öyle bir ganimet vukuunda semadan ateş inerek, ganimet mallarını yakardı.

Bedir Gazvesi olunca, her kesin ganimet malını almaya hücum etmesi üzerine, Cenâb-ı Hak «Eğer, A I-I a h ı n geçmiş bîr yazısı (hükmü - takdiri) olmasaydı aldığınız (fidye) de size her halde büyük bir azap dokunurdu.»[131] «Artık elde ettiğiniz ganimetleri helâl ve hoş olarak yeyin...»[132] âyet-i kerîmelerini inzal buyurmuştur.

Ganimet Mallarının Taksimden Önce Satılamıyacağı Fakat Yenebileceği

© Hiç bir kimse taksim edilmeden önce, ganimet mallarında olan hissesini satmaması gerektir. Nitekim, H z. Abdullah b. Abb'as (R.A.) şöyle buyurmuştur:

— «Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, taksim edilmedikçe ganimet mallarını satmayı nehyetmiştir.»

Müslümanların, ganimet mallarından -taksimden önce -yemelerinde ve arpa ve saire gibi şeylerden hayvanlarına yedirmelerinde beis yoktur. Koyun ve sığır kesmeye muhtaç olurlarsa, kesip yiyebilirler. Gerek kendilerinin yediği şeylerde ve gerek hayvanlarına yedirdikleri arpa vesâirede hums (5/1) hakkı yoktur. Zira, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz'-in ashob-ı güzininin böyle yapmış oldukları sabittir.

Ganimetlerden, -taksimden evvel- hiç bir kimse, hiç bir şey satamaz. Şayet satarsa, bedelini yemesi veya ondan faydalanması caiz olmaz. Taksim edecek zata iade etmesi lazımdır. Zira, yalnız yemeye ve hayvan yemine ruhsat varid olmuştur. Başkasına ruhsat verilmemiştir. Yeme ve hayvan yeminden başka -bu mala- tecavüz eden kimse hıyanet etmiş demektir.

® Yahya b. Saîd bana M u h a rn m e d b. Yahya (yani İ b n-i H i b b â n) dan o da E b û A m r e ' den o da Zeyd b. Hâlid el-Cühenî'-den rivayet etti :

Müslümanlardan birinin Hayber'de vefat ettiği Fahrî Kâinat (S.A.V.) Efendimize haber verilince:

— «Arkadaşınızın cenaze namazını kılın» diye emir buyurmaları üzerine, kendisinin ölen o kimsenin cenaze namazını kılmayacağını halk anlayınca şaşırdılar. Peygamber (SAV.) Efendimiz, halkın bu şaşkınlığını görünce :

— «Arkadaşınız, fîsebîlilteh gazada bulunduğu halde, gani-nimet malına hıyanet eyledi.» buyurdular.

Bunun üzerine, o kimsenin emtia ve eşyasını arandığında .emtiası İçinde, 2 dirhem kıymetine bile müsavi olmayan yahudi boncuklarından biraz boncuk görüldü..

H i ş â m bize İmâm Hasan'in şöyle dediğini rivayet etti :
— Schâbe-î güzîn, getirdikleri, ganimet mallarından yerler ve hayvanlarına yem verirlerdi. Lakin ganimetten hiç bir şey satmazlardı. Şayet bir şey satılmış olursa, taksim edecek zata bedelini iade ederlerdi.
Keza, M u ğ î r e bize H a m m â d vasıtası ile İ b-rahim N e h a î' nin şöyle dediğini rivayet etti:
Sahabe i güzin hazretleri, harp edilen yerde, taksimden önce, ganimetler arasında bulunan yiyeceklerden yerler ve arpa vesaireden 'hayvanlarına yem verirlerdi.
9 İmâm-ı Müslimîn veya valisi bulunan zat, bir kimseyi veyahut bir asker topluluğunu, ganimet malı toplanıp el altına alınmadan önce, «Kim, küffârdan bir kimseyi katlederse, üzerinde olan şeyler kendisinindir» veyahud «kim kâfirlerden birini yaralayıpda kendisinde bir mala rast gelirse, o malın şu miktarı kendisinindir» veya «Kim, bir şeyi ganimet olarak alırsa, ondan kendisine şu kadarı verilir» gibi mücahidlerin teşvikini mucip söz söylemesiyle, toplanıp bir araya getirilmeden önce ganimet mallarından, bazısına çok vermekte beis yoktur. Lâkin bu ganimet, toplanıp el altına alındıktan sonra, vali olan zat hiç bir kimseye ondan fazla olarak hiç bir şey tenfii[133] edemez.
Hasan b. Umâre bize Habîb b. Nehâr'dan babasının şöyle dediğini rivayet etti.
«Tüster isimli memleketin fethinde, kapısında ilk önce ateş yakan ben idim. Orayı fethettiğimiz zaman H z. E b

û Mûsâ el-Eş'arî beni kavmimden 10 kişi üzerine emir tayin etti. Ganimetten bana bir sehim fazla verdi.»
0 Harbe girenlere, harbe giriş şekillerine göre ganimet-ten sehim verilir. Meselâ, at ile harbe giripte, ganimetin el altında toplanmasından sonrfa, atı telef olan mücahid ile ganimetin taksiminden evvel, at bulup üzerine binenlere atlan için sehim verilir. Piyade olarak muharebeye girdikten sonra, ganimet olarak at alıp, üzerine binerek savaşan kimseye at için sehim verilmez.
Zımmî ve kölelere gelince, Müslümanlar muharabede kendilerinden yardım gördüklerinden dolayı, ganimetten kendilerine sehim çıkarılmazsa da, kendilerine bazı şeyler verilir.
Keza, yaralıların tedavilerinde, hastaların hizmetinde faydası görülen kadınlara sehim verilmezse de, ganimetden bir miktar şeyle hatırları hoş edilir, gönülleri alınır.
Zimmî, köle ve kadının harpte menfaatleri olmazsa kendilerine bir şey verilmez.
Ücretle çalışanlara, devecilere, tüccarlara ve bunlara benzeyenlere gelince, bunlardan muharebe ve kıtalde hazır bulunanlara senim çıkarılır. Muharebede hazır bulunmayanlara senim verilmez. İmâm-ı Müslimîn veya tarafından tayin edikniş bulunan vali, ihmâl ve iskalin hıfzına veyahud askerin muhafazasına tayin eyledikleri kimselere sehim çıkarılır.
Muhammed b. İshâk bize Z ü h r î' den o da Y e z î d ' den H z. Abdullah b. A b b a s (R.A.) in Hürmüz isimli kâtibinin şöyle dediğini rivayet etti:
— Necde isimli zat, Abdullah b. A b b b a s (R.A.) a mektup yazıp «Kadınlar, F a h r- i Âlem [S.A.V.)

Efendimizin maiyyetinde muharebede hazır olurlar mıydı? Ganimetten kendilerine sehim çıkarır mıydı?» diye sordu, H z. Abdullah b. Abbbas (R.A.) N e c d e ' ye, şu şe-kilde.cevabî mektup yazdı :
«Kadınlar, H z. Peygamber (S.A.V.) in maiyye-tinde muharebede bulunurlardı. Lakin, kendilerine hisse çıkarılmazdı, kendilerine gönülleri hoş olacak kadar bir miktar şey verilirdi.»
Muhammed b. Yezîd, bana £ <b u ' I - L a h m isimli zatın azatlı kölesi olan U m e y r' İn şöyle dediğini nakletti:
— Ben köle iken, Hayber Gazvesinde bulundum.
Fahr-I Kâinat (S.A.V.) Efendim iz, Hayber'i fethedince bana bir kılıç ihsan edip, «bunu kuşan» diye emir duyurdular. Bana bir harbînin metaıni vermiştir ama, ganimetten bana ayrıca bir sehim çıkarmamıştır.
H a c c âc bana A t â ' dan Abdullah b. Ab-bas (R.A.) in şöyle buyurduğunu rivayet etti :
— «Köle için ganimet malında hisse yoktur.» Eş'aş' in bana rivayetine göre :
— «Köle ve ücretli kimse savaşta hazır bulunurlarsa, kendilerine ıbir şey verilir mi?» diye İmâm Hasan ile İbni Şîrîn'den sorulduğu zaman :
. '-
— «Kendilerine ganimetten bir şey verilmez» diye cevap vermişlerdir.
@ Imâm-i Müslîmîn veya onun tarafından asker üzerine tayin edilmiş olan zatın ruhsat ve izinleri olmayınca hiç bir tarafa asker sevk edilmez. Müslümanlardan hiç bir kimse, ordu komutanının izni olmadıkça müşriklerden bir kimseye hücum edemez, onunla savaşamaz.

A ' m e ş bize Ebû Salih' den Ebû Hurey-r e (R.A.) nin, «Ey îman edenler, A I I a h a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.»[134] âyet-i kerîmesindeki ulu'l-emr'i emîrler-komutanlar olarak tefsir ettiğini rivayet etmiştir.
Eş'aş bize İmâm H a s a n ' in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
— «Emirin İzni olmaksızın hiç bir tarafa asker sevk olunamaz. Emîrin askere tenfii eylediği mallar, o askerindir.»
Müslümanlar, müşriklerden birisini katletseler harbîler de o maktulün cesedini satın almak isterlerse, İ m â m -1 Âzam Ebû Hanîfe: «Satışında beis yoktur.» demiştir. «Nitekim görülmez mi ki, gasp suretiyle ehl-i harbin mallarını almak Müslümanlar için helâl olduğu halde, kendi istekleriyle alınması daha ziyade helâl ve efdaldir. Zira, onların kanlan ve malları Müslümanlara helâldir.» 'buyurmuş ise de ben onu kerih görüp, öldürülen harbinin cesedinin satılmasını yasaklarım. Zira, şarap, domuz, ölü ve kanın gerek ehl-i harbe ve gerek başka kimselere satılması müslümanlar için caiz değildir.
Nitekim, I b n i E b î Leyi â'nın bize Hakem'-den onun da M İ k s e m ' den rivayet ettiğine göre, A b -d ti I I a h b. A b b a s (R.A.) şöyle buyurmuştur:
— Müşriklerden bir adam hendeğe düştü ve öldü harbîler, bir miktar mal karşılığında cesedini satın almak istediler. Durum kendisine arzedilerek, Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimizden izin istendiği zaman, kendilerini bunu yapmaktan nehyetmişlerdir.
O Müslümanların ellerinde bulunan hayvanların kesilmesine gelince : Müslümanlar korku veya başka

bir sebeple dar-ı hardfoen çıkmayı istedikleri zaman, ellerinde bulunan hayvanlar, taşınması zor olan emtia ve silahlar hakkında fukahâ arasında ihtilaf vaki olmuştur. Bazı tekinler, «hayvan, silah/ve emtiayı Müslümanlar hali üzere terk eder.» demişler İse de.^bazı fakih-ler de mezkur 'hayvanların kesilip, yakılması re'yinde bulundular.
Bana göre : Müslümanların hayvanlarından ve terlettikleri mallardan müşriklerin faydalanmaması için, kesilmesi ve yakılması daha iyidir.
Müslümanların emtia, köle vs hayvanlarından bazısını ehl-i harb galip gelip aldıktan sonra, bu mallar tekrar müslürnanla-rın ganimet olarak almış oldukları malların arasında çıkarsa, taksimden önce, sahibi bedelsiz olarak malını alır. Ancak, ganimetin taksiminden sonra, malını bulursa, kimin seliminde çıkmış ise kıymetini ödeyerek kendisinden alabilir. Eğer, bu malı, seh-minde çıkan kimseden veya ehl-i harbden, diğer bir kimse satın alırsa, bu malın esas sahibi, satın alınan bedel ile satın alandan geri alabilir.
Ehl-i harb, o malı, diğer bir kimseye hibe etmiş olursa, kıymetini ödiyerek, ilk sahibi o malı alabilir.
Rivayet edilmiştir ki: Hz. Abdullah b. A b b a s (R.A.) m kölesi, kısrağını alarak kaçmış ve düşman arazisine gir-miştir. Daha sonra Hz. H â I I d b. V e I î d (R.A.), o beldeye galip gelip, o köleyi yakalamıştır. Abdullah b. A b b a s (R.A.) a yalnız birini iade etmiştir. Yani hem köleyi hem kısrağı vermemiştir. Bu hadise, F a h r-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz hayatta iken vuku bulmuştur.
9 S i m â k b. Harb bize Tenim b. Tara-f e (R.A.) den şöyle rivayet etti :

— Müslümanlardan bir kimsenin devesini, müşrikler aldıktan sonra, diğer bir adam onlardan salın alıp götürmüş. Devenin evvelki sahibi daha sonra, müşriklerden satın alan khriseyi, Fahr-i Alem (S.A.V.) Efendimize şikayet ederek devesini almak İstemiş. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzurunda icra edilen muhakemelerinde, devenin ilk sahibi delil ve şahit göstermekle, ehl-i şirkten satın aldığı bedeli verip, mezkur deveyi geri almasına hüküm buyurmuş ve devenin sonraki sahibi razı olmadığı takdirde kendisine İlişmemesini evvelki sahibine emretmiştir.

• H a c c âc bize Hakem' den İbrahim Ne-h a î' nin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

— Müslümanları yenerek, müşriklerin almış olduğu malı, sonradan Müslümanlar galip gelerek ganimet olarak alsalar, taksimden önce sahibi gelirse kendisine iade edilir. Taksimden sonra sahibi gelirse bedeli alınarak kendisine verilir.

L e y s bize İmâm M ü c a h i d-' den de bunun benzeri bir rivayette bulunmuştur.

M u g t r e bize yine İbrahim N e h a î' nin söyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

— Müslümanlardan hür bir erkek veya kadın, hür olan zimmî veya zımmiye, düşmanlara esir düştükten sonra, bir kimse onları satın almış olsa, onlardan hiç birisi köle olmazlar. Ancak, çalışarak kendilerini satın alan kimsenin vermiş olduğu bedel her ne ise, kazanıp kendisine ödemeleri lazım gelir. Bu bab-da işitmiş olduğumuz kavillerin en güzeli budur. A I I a h u â'lem,

Ümmü veled ve müdebber olanlar da bu kabildendir. Yani, hiç bir kimseye köle olamazlar. Böyle bir

durumda, satılmışlar-sa, bedelleri mukabilinde efendilerine iade edilirler.
Hür olan bir kimseyi, müşrikler esir ettikten sonra, henüz müşriklerin ellerinde iken, kendilerine köle olmak üzere İslâm düşmanlarına sığınmış olsalar, o müslüman 'hürdür, köle olamaz. Ümmü Veled ile müdebber de bu kabildendir. Efendileri her kim ise ona iade edilmeleri lazım gelir. Keza, mükatep olan kölenin de, kitabeti durumuna iade edilmesi lazım gelir. Bunların hiç birisi köle olamaz.
Satılması caiz olmayan, her hangi bir malın ehl-i harp tarafından alınmasından sonra, bu herbîler İslâm Dinine girdikleri takdirde, o mala sahip olamazlar. Ancak, müşriklerin, müslü-manlardan bir köle, cariye veya emtia aldıktan sonra, İslâm Dinine girmiş olsalar, bunların hepsi kendilerinin olmuş olur. Bu köle veya cariyenin efendisi veyahut malın sahibi, onları ken-dilerinden geri alamaz.
Hasan b. Umâre bize M ü n î r b. Abdullah' dan (13S) pederi A b d u I I a h ' ırr şöyle anlattığını rivayet etti:
-Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gelip, İslâm Dinîni kabul ettiğim zaman :
— «Ya R a s û I a I I a 'h , benim kavmim İslâm Dini ile müşerref olunca, yanlarındaki mallarını kendilerine terk buyurunuz.» diye arzettim. Kabul edip, o şekilde müsaade buyurmuşlardır.
O Haccâc'ın bize rivayet eyiğine göre İmâm A t â şöyle buyurdu :
— «Bir kimse, müsiüman olduğu zaman yanında olan mai kendisinindir.»
İ b n - i C ü r -e y c bize şöyle dedi:

— Hür olan kadınları, düşman ele geçirdikten sonra, bir kimse satın almış olsa, o kadına yaklaşabilir mi? diye İ mânr A t â ' dan sordum. Şu cevabı verdi:
— «Yaklaşamıyacağı gibi, kendilerine köle muamelesi de yapamaz. Ancak, aldığı bedel ile onları serbest bırakır. Bu bedelden daha fazla almaya da hakkı yoktur.»

Savaşta Hakemlik Konusu

ö Ehl-i harbe ait bir kale, Müslümanlar tarafından muhasara edilip de, içerde mahsur olan müşrikler, ismini bildikleri bir kimsenin hükmüne razı olmak üzere kaleden çıksalar, sulh yapmak üzere hakem tayin ettikleri kimse de, onların öldürülmesine, kadın ve çocuklarının esir edilmesine hükmetmiş olsa, bu hükmü ve bu hükümle amel edilmesi caizdir. S a'd b. M u â z (R.A.), Benî Kurayza halkına o şekilde hüküm vermiştir.
£138) Bu isim bazı nüshalarda «Münir, Abdullah'dan» şeklinde iki ayrı isimmiş gibi yazılmıştır.
M u h a m m e d b. İ s h a k, bana şöyle rivayet etti :
—- F a h r - i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Benî Kurayza Kabilesini muhasara eyledikten sonra, haklarında S a 'd b. M u â z hükmetmek üzere, -kaleden indiler. S a ' d b. Muâz da, Hendek Savaşında kendisine isabet eden bir oktan aldığı yaradan ve gözlerindeki bir ağrıdan dolayı, çadırda yatıyordu. Kabilesi halkı, «kendisini bir merkebe binidirip götürürlerken, kendisine :

— «'Hz. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, seni cahiliyye devrinde yardımlaşmak üzere kendileri ile mua-hade yaptığın Benî Kurayza'ya hakem tayin etmiştir.» dediler.
Bunun üzerine S a 'd—b. Muâz (R.A.):
— «Şimdi, Cenâb-ı Hakkın rızasını tahsilde, hiç bir kimsenin levm ve itabından S a 'd 'm korkmayacağı vakit gelmiştir.» dedi. Bunun üzerine, beraberinde bulunanlardan bu sözü işitenlerin bazısı, Benî Kurayza'nın helak olacağı haberini kendi kabilelerine götürmüşlerdir.
H z. S a' d b. Muâz (R.A.), Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gelince, F a h r-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz kendisine, hakemlik görevinin verildiğini bildirdi. Bunun üzerine, S a ' d b. Muâz, gözleri kapalı olarak, durduğu yerden :
— Sizin hakkınızda ne şekilde hükmedersem, o şekilde hakınızda icrasına ahd ve mîsâk olsun mu? deyince H z. R a s u I - i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz ve yayındaki müslümanlar:
— «Evet, o şekilde olsun» buyurdular. Bundan sonra Sa'd b, Muâz öbür tarafına dönüp, aynı sözü tekrar edince. Benî Kurayza da :
— «Evet, o şekilde olsun» deyince, Sa'd b. Muâz (R.A.):
— Benî Kurayza'nm erkeklerinin katledilmesine, kadın ve çocuklarının esir edilmesine hükmettim.» dedi. Bunun üzerine Rasûi-ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz, H z. Sa'd b. M u â z ' in bu hükmünü doğru ve güzel bularak :
— « C e n â b -ı Ha k'k ı n yedi kat semânın üstündeki hükmü ile hükmettin.» buyurdular.

Sonra, Peygamber (S.A.V.) E f e nd i m i z i n emri ile, Benî Kıarayzsyı, Benî Neccâr'dan H a r i s ' in Kızı diye tanınan bir kadının evine indirdikten sonra, hepsinin boyunları vuruldu.
$ Hakem olan H z. S a' d b. M u â z (R.A.), erkeklerinin katledilmesine kadın ve çocuklarının esir edilmesine hükmetmeyipte, üzerlerine cizye vaz'ına hükmetmiş olsa idi, bu hükmün yerine getirilmesi lazım gelirdi. Hatta, İslâm Dinîne davet edilmelerine hükmedilerek, onlar da İslâm Dinîni kabul etmiş olsalardı, keza, bu hüküm caiz olurdu. 'Bu durumda kendileri hür müsiümanlardan sayılmış olurlardı.
Keza, İmâm-i Müslİmîn veya tarafından vali (komutan) tayin edilmiş olan zatın hükmüne rıza göstermiş olsalar, ne şekilde hüküm verilirse, -zikri geçen hakemlerin"hükümlerinin caiz olduğu gibi- İmâm-ı Ivliisîimîn'in veya valisininj hükmü de caizdir.
Bir kalede bulunan ehl-i herb, bir müslümanin hakemliğine ve onun hükmü ile kaleden çıkmaya razı olsalar ve kaleden çıktıktan sonra, hükmüne rıza gösterdikleri kimse, hüküm vermeden vefat etmiş bulunsa, hakemlik vazifesinin başka bir şahsa verilmesini vali (komutan) olan zat, kendilerine teklif eder. Kabul edip, başka bir hakem seçtikleri takdirde, bu hakemin verdiği hükme göre hareket edilir.
Başka bir hakem seçmekten imtina etmeleri halinde ise, kalelerinden çıkmamış olurlarsa, önceki mukavele ilga edilerek, eskisi gibi, kendileri ile derhal savaşa başlanır.
Kalelerinden çıkıp, indikten sonra, hakemi kabul etmemeleri halinde, 'kaleye tekrar döndürülerek, önceki mukavele ilga olunur.

Müştereken iki kimsenin hükmüne razı olarak, kaleden indikten sonra, hüküm vermeden önce, hakemlerden birisi vefat edipte, hayatta kalan kimse, önce zikredilen hallerden biri İle hükmetmiş olsa, eh!-i harp yalnız onun hükmüne razı olmayınca', o hakemin verdiği hüküm caiz değildir. Bu durumda, yani yalnız birisinin hükmüne razı olmadıkları yahut iki taraf arasında ihtilaf meydana geldiği takdirde, vefat eden hakemin yerine kaim olmak üzere, bir başkasını intihap ederler.
Hakemlerin hiç biri vefat etmeyip, ancak ikisi arasında nasıl hükmedeceklerinde görüş ayrılığı meydana gelse yine haklarında hüküm verilenler, o zaman birisinin hükmüne razı olmayınca ve iki taraf rıza göstermeyince hükümleri caiz değildir.
İki tarafın birisi rıza gösteripte, diğer taraf razı olmazsa hükümleri caiz değildir. Her iki taraf ayrı ayrı bir kişinin hükmüne razı olmuş olsa, bu da caiz değildir. Hakem olan iki kimse, ittifakla onların kaleye eskiden olduğu gibi iade edilmelerine hükmetmiş olsalar, bu kararlan hüküm olmayıp, belki bu hükmetmekten dışarı çıkmak demektir. Onlar, sanki «biz hakemi kabul etmeyiz» demiş addolunurlar. Bu iki hakem, onların dar-ı harbdski kale veya emniyette olacakları yerlerine gönderilmelerine hükmetseler, bu hükümleri caiz değildir. Bu lurumda da hakemlikten çıkmış olurlar. Rıza gösterildiği takdirde yeniden hakem seçilir. Razı olmamaları halinde ise, eskisi gibi muhasara altına almak iktiza eder.
Cenâb-ı Hakkın veya Kur'an-i Azîmü'ş - Şân'in hükmü ile hükmedilmek üzere kaleden çıkmayı talep etmeleri halinde, -Cenâb-ı Hakkın onlar hakkındaki hükmü

üzerine inmelerinin yasaklanması hakkında hadis-i şerif varid ciduğundan ve Cenâb-ı Hakkın onlar hakkındaki hükmünü bilemediğimizden- bu talepleri kabul edilmez. Şayet, mezkur talepleri şeklinde, müsaade edilipte kaleden çıkmış olsalar, onlar hakkında istediği gibi hükmetmek imâm-a mtsslimînîn görüşüne bırakılır. İslâm Dini ve Müslümanlar hakkında, İslama karşı savaşanların katledilmesinin, kadın ve çocuklarının da esir edilmesinin hayırlı olduğu görüşünde ise, S a'd b. Muâz (R.A.) m hükmü gibi infaz eder. Bunlara ve müşriklerden olan diğer müslümanlara karşı, kuvvet meydana getirmek maksadiyle her yıl müslümanların beyîü'i-mâlî için kendilerinden' cizye alınmasını İslâm Dini ve Müslümanlar hakkında hayırlı görürse o şekilde yapar. Zira, görülmez mi ki, Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Azimü'ş-Şâr/ında «...Rezil ve rüsvay olarak cizye verinceye kadar...»[135] buyurmuştur.
Keza, F a h r- İ Âlem (S.A.V.) Efendimiz, müşrikleri, ilk önce İslâm Dinine davet eder, kabul etmedikleri takdirde de, cizye vermelerini teklif buyururlardı.
H z. Ömer (R.A.), Sevâd ahalisine galip geldikten sonra, kanlarının dökülmesini yasaklamış ve kendilerini zımmi saymıştır. İmâm-ı Müslîmîn, kendileri hakkında mezkûr şekillerden birisi ile hükmetmeden önce, onlar kendilerinden İslâm Dinîne girdikleri takdirde, hür müslümanlardan sayılırlar. Keza, zikri geçen şekillerden birisi ile haklarında hüküm verilmeden önce, İmâm-ı Müslimîn, kendilerini İslâm Dinine davet etmiş bulunur, onlarda bu ilk teklifi kabul ederlerse keza hür müslümanlardan addolunurlar. Arazileri, öşür arazisi olarak kendilerinde kalır.

İmâm-ı Müslimîn'in, kendilerini zimmî saymış olması halinde ise, arazileri yine kendilerinin olursa da, bu arazi üzerine harâc vaz' edilir.
Erkeklerinin katli ile kadın ve çocuklarının esir edilmelerine hükmedip, ancak bu hüküm infaz edilmeden önce, İslâm Dinine girerlerse, katledilmeyecekler! gibi kadın ve çocukları da esir alınamaz.
Erkekler katledilip, kadın ve çocukları esir edilinceye kadar, İslâm Dinine girmezlerse o memleketin arazileri ganimetten sayılır. İmâm-ı Müslimîn dilerse, humsunu (1/5 = beşte birini) çıkardıktan sonra, kalanını taksim eder. Dilerse hali üzerine bırakıp, imar ederek, gereken haracı vermek üzere, talip olanları davet etmesi için valisine emir verir. Nitekim, Zımmîis-rin arazisinden, sahibi olmayan ve muattal olan arazide de muamele böyledir.
Müşrik olan ehl-i harb, zımmîlerden birisinin hükmü üzerine kaleden çıkmayı talep ettikleri takdirde bu talepleri kabul edilmez. Zira, müslümaniarın harp hukukunda ve dinî işlerde, ehl-i küfrün hüküm vermesi caiz değildir. Ordu Komutanı, hata ederek, bu taleplerini kabul edipte, hakem olan bu zımmî zikri geçen hükümlerin birisi ile, onlara hükmetmiş olsa, verdiği bu hüküm caiz olmaz.
Keza, müslüman olan, fakat üzerlerine hadd-i kazf tatbik edilmiş bulunan, kimselerin hakemlikleri şartı ile kaleden çıkmayı istedikieri takdirde, yine caiz değildir. Çünkü kendilerine hadd-i kazf tatbik edilmiş bulunanların, şahidlikleri makbul olamaz. Çocuk, kadın ve kölelerin hakemlikleri de böyledir. Yaniî bunlardan birisinin hükmü üzerine kaleden çıkmayı

talep etseler, bu talepleri kabul edilmez. Çünkü, harp konusunda ve dinî işlerde bunlardan birisinin hüküm vermesi ile İlgili talepleri kabule şayan değildir. Vali olan zat, hataen bu tekliflerini kabul etsede, müşrikler hakkında onlardan her hangi birisinin verdiği hüküm geçersizdir, caiz değildir. Eğer, harâc ödemek üzere, o müşriklerin ehl-i zimmet olmalarına hükmederlerse, o takdirde hakemlikleri kabul edilir ve hükümleri caiz olur. Çünkü, onlar hakemsîz olarak, ehl-i zimmetten olacak olsalardı, bu kabul olunurdu.
@ Bir kadın veya bir muharip köle, emân dilemiş olsa, kendisine İslâm Dinine girmesi veya zımmî olması teklif edilir,
Eğer bir kaledekiler, bir müslümanı hakem tayin edip, onun hükmüne razı olarak kaleden çıkarlar ve o hakem de, savaşan erkekleri İle kadın ve çocuklarının da öldürülmesine hükmederse, hükmünde hata ve sünnet-i seniyyeye aykırılık olduğundan, çocuklar ile kadınlar öldürülmez. Yalnız, muharip erkekler katledilip, kadın ve çocukları esir edilir.
Eğer, hakem tayin edilen zat, o kavmin zulüm ve düşmanlıklarından korkulan bir kısım erkeklerinin katline ve diğer erkekleri ile kadın ve çocuklarının esir edilip zımmî olarak kalmalarına hükmederse bu hüküm caizdir. Eğer, bir isim bildirmeden, her hangi bir müslümanın hakemliğine razı olarak kaleden çıkarlarsa, bu durumda haklarında hüküm vermek İmâm-ı Müsli-mîn'e aittir. Zikri geçen hükümlerin hangisi İslâmiyet ve Müslümanlar hakkında daha efdal ve daha faydalı ise onlara öylece hükmeder.
Vali olan zat, bu şekilde isim verilmeden hakem talep edilmesini, çocukların, kadınların, kölelerin

zımmîlerin, âmânın-, kendisine hadd-i kazf tatbik edilmiş kimsenin, fâsıkın, şüpheli kimsenin, şer sahibi olan kimselerin hakem tayin olunmasını kabul etmemesi iktiza eder. Bu hakemlik hususunda, ancak, fazilet sahibi, dinine bağlı müslümaniar için hayır dileyen, din bahsinde ihtiyatlı olarak hareket eden zevatı arayıp, böyielerini seçmek gerektir. Zira, bir kimsenin aleyhine sahidlik etmesi kabulu caiz olmayan ve iki hasım hakkında hüküm vermesi caiz olmayan kimselerin, böyle mühim ve bütün müslümanlan ilgilendiren bir konuda hakemlik yapması nasıl caiz olabilir?

Eğer, bu kavim, asker arasından seçecekleri bir hakemin hükmüne razı olarak, kaleden çıkacaklarını beyan edip, kaleden çıktıktan sonra, yukarıda geçen iyi vasıflarla muttasıf olan bir zatı, seçerlerse, bu zatın hakemliği kabul olunur. Bilakis, şahid-liği ve hüküm vermesi caiz olmayan ve yukarıda sayılan kötü sıfatlarla muttasıf bulunan bir kimseyi seçerlerse, bu kişinin hakemliği kabul olunmayıp, önceden bulundukları yere gönderilirler. Bu durumda, daha sağlam veya daha çok muhafızı bulunan bir kaleye veya bir yere gönderilmelerini talep ederlerse, kendilerine müsaade edilmez. Hakemliğe layık, bir başka zatı hakem tayin etmeleri kendilerine teklif edilir.

Müslümanlardan ismini bildikleri bir zat İle, kendilerinden de bir kimsenin hakemliği üzerine, kaleden çıkmayı talep ederlerse, bu talepleri kabul olunmaz. Çünkü dine müteallik olan hususlarda hakemliğe kâfir ortak edilemez.

Vali olan zat, hata edip, bunların hakemliğine müsaade etmiş olsa, o hakemler de hüküm vermiş bulunsalar, İnıâm-i Müs-lîmîn olan zat, hükümlerini infaz etmez. Ancak, zımmî olmalarına veya İsSâm Dinine girmelerine hüküm vermiş olurlarsa, bu kabul edilir. Çünki, İslâm Dinine girmiş olunca, zaten hakeme hacet olmadan, onlara hiç bir kimsenin tasallutu kalmıyacağı gibi, zımmî oldukları takdirde de, hakeme hacet kalmadan, zımmîiik-leri kabul olunur.
Bu kâfirler, ellerinde bulunan müslüman esirlerden birisinin hakemliğine razı olarak, kaleden inmelerini talep etmiş olsalar, yine müsaade edilmez. Şayet buna, İmâm-ı Müslimîn müsaade etmiş olsa bile, o esirin hakemliği caiz.olamaz. Eğer, zimmî olurlar veya İslâm Dinini kabul ederlerse, bu durumda onlara hiç bir kimsenin tasallutu kalmaz.
Kendileri İle beraber, dar-ı harbde bulunan, müslüman bir tüccarın hakemliği de böyledir.
Kendilerinden olup ta, İslâm Dini ile müşerref olmuş olan, fakat henüz onlarla beraber dar-ı harbde ikamet etmekte bulunan bir kimse de, yine bu kabildendir. islâm Dînî İle müşerref olan bu kimse, islâm askerleri ile ikamet etmekte, olup, o sırada o kavmin içinde bulunmakta ise, yine onun hakem olarak kabul edilmesi bana hoş gelmez. Zira, evvelce Müslüman olan bu kimsenin bu konundaki'hakemliği çok büyük, korkulu ve tehlikeli bir iş olarak görünmesinden; ilerisini düşünüp sakınarak ihtiyakârane davranmasından dolayı Müslümanların müşkîlâta duçar olmalarından korkulur.
Eğer, o müşrik kavim, 'Müslümanlardan hasta bir kimsenin hakemliğine razı olarak, kadınları, çocukları,

mallan, köleleri ile müslümanlardan kendilerinde olan esirleri, köleleri ve mallarını yanlarına alarak kaleden çıksalar, ancak hakem olan kimse henüz hükmünü vermeden vefat etmiş olsa, kendi iş ve durumlarını görüşmek ve hükmü ile kaleden çıkacakları diğer bir zatın seçilmesi için, kale ve emniyette bulundukları yere geri gönderilmelerini talep etmiş olsalar, taleplerinin yerine getirilmesi lazım gelir. Ancak, kenilerinde bulunan Müslüman esirler ellerinden alınacağı gibi, müslümanlara ait köleler de sahiplerine satılarak, bedelleri müşriklere verilir. Keza, bizim zımmîlerimiz-den, hür olupta, müşriklerin ellerinde bulunan kimseler varsa, onlar da, ellerinden geri alınırlar.

Bu düşmanların ellerinde, İslâm Dîni ile müşerref olmuş kimseler bulunur ve bunlar küffârla birlikte kalelerine veya emniyette bulundukları yere gönderilmelerini talep ederlerse, bu talepleri kabul edilmediği gibi, kâfirlerin ellerinden de alınırlar. Çünkü, Müslümanların dar-ı harbe iade-edilmeleri hakkında aralarında ki hüküm infaz edilemez. Zımmîlerimizin köleleri, bizim kölelerimiz hükmündedir.

Müşrik düşmanların elinde, İslâm dini ile müşerref olmuş köleler bulunur da, onlarla birlikte, dar-ı harbe gönderilmelerini isterlerse, gönderilmeleri caiz olmadığından, bedelleri müşriklere verilerek ellerinden alınırlar.

Emân Nedir? Kimler Emân Verebilir? Emân Verme Şekilleri Nelerdir?

Müslümanların, müşriklerle yaptıkları savaşlarda kendilerine yardımı dokunan zımmîlere, düşmanlar arasında emân yoktur. Düşman tarafında bulunan zımmîlere emân verilmesi caiz değildir.
Köleye gelince, eğer köle savaşıyorsa «Ordudan bîri düşmana emân verirse, bu bütün müslümanlar için geçerlidir.» diye varid olan hadis-i şerif gereğince, kölenin emân vermesi caizdir. Eğer köle savaşmıyorsa, fakihler arasında emân vermesinin caiz olup olmadığında ihtilaf vaki olmuştur. Bazıları, «caizdir» ve bazıları da «caiz değildir» diye görüş beyan etmişler ve jctihadda bulunmuşlardır. Her iki taraf da, görüş ve yollarına muvafık olarak, hadîs-i şerîf rivayet etmişlerdir. Ancak, H z. Ömer (R.A.), bîr kölenin emân vermesine İzin vermişse de, o kölenin savaşıp savaşmadığı hakkında bir rivayetin olduğu tarafımızdan işîtilmemiştir.
H z. Z e y n e b ' in kendi kocasına ve Ü m m ü H â n î'-nin akrabasından birine emân verdikleri hakkında, Fahr-i (S.A.V.) Efend i m izden varid olan hadis-i şerife mebni kadınların da emân vermeleri caizdir.
Bulûğ çağma gelmemiş olan çocukların emân vermesi caiz değildir. Böyle bir emân geçersizdir.
Keza, düşman elinde esir bulunan, müslümanlarm vermiş oldukları emân da caiz değildir, geçersizdir.
Dar-ı harbde bulunan Müslüman tüccarların verdikleri emân da, müsîümanlar tarafından kabul edilemez ve yerins getirilmez.
© Bir müslüman, konuşmadan, bir kimseye parmağı ile işaret ederek emân vermiş olsa, bu konuda fuhahâ arasında ihtilaf vaki olmuş olup, bazıları «bu emân caizdir», bazıları ise «caiz değildir» demişlerdir. Ancak

bu konuda işitmiş olduğumuz kavillerin en güzeli «bu müsiümanın emân kastı ile yaptığı işaretin - A İ I a h u â'lem - emândan sayılmasidır. Çünkü, H z. Ömer (R.A.) in İşareti emân saydığı rivayet edilmiştir. Keza, farsça konuşarak emân verilmiş olsa, bu emân geçerlidir.
© Fudayl b. Z e y d er-Rekkâşî'den rivayet etmiştir.
— H z. Ömer [R.A.) bize yazdığı emir-namede: «Müslümanların kölesi, müslümanlardan sayılır. Bu kölelerin zsmmetî de müslümanlarm zimmeti demek olduğundan, bunların emân vermeler! caizdir.» buyurmuştur.
0 A ' m e ş bize E b û S â i i h ' den, o da E b û H u r e y r e (R.A.) den, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir :
— «Müslümanların zimmeti birdir. Müslümanlarm ednâsı bile o zimmeti verebilir.»
6 A'm e ş bize E b û â i I'in şöyle dediğini rivayet etti :
— Hânikîn denilen yerde bulunduğumuz sırada H z. Ömer (R.A.) den bize bir emir-name geldi. Şöyle buyuru-yordu : «Bir kaleyi muhasara ettiğinizde, Cenâb-i Hakle i n hükmü üzere inmelerini, bu ikaiede olanlar sîzden talep ederlerse, bu tekliflerini kabul ederek, kendilerini kaleden çıkar-mayınız. Zira, tekliflerini kabul edip kaleden indirdiğiniz takdirde, Cenâb-ı Hakkın onSsr hakkmdaki hükmünün ne olduğunu bilemiyeceğinizden, isabet edip edemeyeceğinizi bile-mezsiniz. Ancak, kendilerini sîzin hükmünüze göre indirin. Sonra haklarında dilediğiniz şekilde hükmediniz.» buyurmuştur.

Bir kimse, diğer bîr kimseye «korkma» derse, kendisine emân vermiş oiur. «Telaş etme» d&mesi de böyledir. Cenâb-ı Hak bütün lisanları bildiği İçin, bir adam diğer bir adama farsea «korkma» demiş olsa, keza kendisine emân vermiş olur.
İmâm M ücâhi d, H z. Ömer (R.A.) den şöyle rivayet etmiştir:
— «Müslümanlardan bir kimse, düşmandan bir kimseye işaretle, indiğin zaman seni katledeceğim diye anlatmak istese, ancak, muhatabı olan düşman, bu işaretden kendisine emân verildiği zanm ile kaleden inse, emân verilmiş addolunur ve o düşmanı öldüremez.» buyurmuştur.
Q Muihammed b. İ & h â k, bana S a'd b. E b î H i n d'den o da A k f 1 b. E b û T â I İ b ' in azadhsı olan Ebû Hureyr V den Ü m m ü Hâ n î binti Ebî Tâiib (R.A.) in şöyle dediğini rivayet etti:
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Mek-ke-i Mükerreme'yi fethettiği zaman, kocamın akraba ve taaMûkâ-tindan iki erkek, kaçarak bana iltica ettiler. İlticalarını kabul ettim. Daha sonra, kardeşim gelerek «bunları öldüreceğim» dedi.
Bunun üzerine, onları odaya girdirdim ve kapıyı kapadım. Sonra, Mekke'nin yukarısında ikâmet etmekte olan, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gittim. Beni görünce :
— «Merhaba Ey Ü m m ü' H â n î! Hoş geldin. Buraya geliş sebebin nedir?» buyurdular. Ben de :
— «Ey Allanın Resulü, akrabamdan iki adam gelip bana iltica ettiler. Ben de onların ilticalarını kabul ettim. Sonra, kardeşim gelip onları öldüreceğini

söyledi.» diye keyfiyeti kendilerine arzettim. Bunun üzerine :
— «Hayır, öldürmesin. Senin emân verdiğin kimseye, biz de emân veririz.» buyurdular.
H z. Âiş e (R.A.) buyururlar ki:
— «Kadınların verdiği emân müslümanlar üzerine nafiz olur idi.»
İmâm Hasan da:
— «Kadın ile kölenin emân vermeleri caizdir.» buyurmuştur.
İmâm Şeybânİ rivayet eder ki :
S a ' d b. Mâlik, maiyyetinde yahudilerden bazı kimseler olduğu halde, gazaya gitmiş ve -ganimet mallarından senim olmamak üzere- kendilerine biraz mal vermiştir.
O Esirlerden olan cariyeye, yaklaşmak caiz değildir. Ganimet malları, taksim edilip, bir kimsenin hissesine bir cariye düşerse, o cariye hayız görmekte ise, kendisinde bulunduğu zaman zarfında iki defa hayız görmeden ona cima etmesi caiz değildir. Hayız gören kadınlardan değilse, hamile olup olmadığı tahakkuk ettikten sonra, kendisi ile cima edebilir. Zira, F a h r - i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, doğuruncaya kadar hamile olan cariyeye yaklaşmayı yasaklamışlardır.
Nitekim, E ban b. Ebî lyaş bize H z. E n e s b. Mâlik (R.A.) den, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduklarını rivayet etmişdir:
— «Cenâb-ı Hakka ve âhiret gününe iman eclen, iki erkeğin bir temizlenme devresinde, bir cariyeye cima etmeleri caiz değildir.»
Mecûsî olan bir cariye, bir adamın sehmine İsabet ederse, ona cima etmenin caiz olmadığını, fâkihlerden

bir zat, mecüsiîe-rin nikahlanması hakkında, Fahr - İ-Âlem (S.A.V.) Efendimizden varid olan, hadis-i şeriflerle beraber zikretmiştir. .
K a y s b. R e b i' bize Kays b. Müslim' den Muhammed b. H a n e f i y y e (R.A.) nin şöyle dediğini nakletti :
-Fahr-İ Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, Ahalisi Mecusîlerinin kadınlarının nikâhianmasını ve kestiklerinin yenilmesini helâl kılmamakla beraber, kendilerinden cizye alınmak, üzere onlarla sulh yapmışlardır.'
S i .m â k b. H a r b ' in bize rivayetine göre ;
Bir kimse, mecusîlerden bir cariyeyi esir eder, veya satın alırsa, onunla cima edip edememesinin cevazı hakkında, E b û Seleme b. Abdurrahman' dan fetva istenince:
— «Müslüman olmayınca ona cima edilmez.» buyurmuştur.
S a î d bize İK a t â d e ' den M u â v i y e b. Kur-r e ' nin şöyle dediğini rivayet etti:
— H z. Abdullah b. Ömer (R.A.), müşrik olan cariyeye yaklaşmayı caiz görmezdi.
M u ğ i r e bize H a m m âd ' dan İbrahim Ne-h a î' nin şöyle dediğini rivayet etti :
— Mecûsî veya putperest olan kadınlar, esir edilip cariye oldukları zaman, İslâm Dinine girmeleri kendilerine teklif edilir ve bu hususta zorlanırlar. Kabul ettikleri takdirde, hem cima edilip hem de işte çalıştırılırlar. Eğer, İslâm Dinini kabul etmezlerse, yalnız işte çalıştırılmaları caiz ise de, cima edilmesi caiz olamaz.
Yine H a m m a d , İbrahim N e h a î' nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

— Yahudi ve hristiyan kadınlar esir alınıp cariye edildikleri zaman, İslâm Dinine girmeleri kendilerine teklif edilir. Bu teklifi gerek kabul etsinler, gerek etmesinler her iki halde de hem cima, nemde istihdam edîimeieri caizdir. Gusül yapmaya mecbur edilirler. Bu babda, işitmiş olduğumuz kavillerin en güzeli budur. - A I lahu a'Iem -;
© Müslüman olarak, dar-ı İslama gelen, ehli harbi geri gönderip, kabul etmemek üzere, bir vali, ehî-i harb ile mukavele yapmış ve bu vaadda bulunmuş olsa, Müslümanlarda ehl-î harbîn mukavemetine kuvvet ve iktidar olursa, Jmâm-ı Müslimîn için bunun gibi mukavele akdi caiz olmadığı gibi valisinin mukavelesine de icazet verip, bu mukavelenin hükümlerini infaz etmesi de caiz değildir.
Söylediğimiz gibi, Müslümanlarda kuvvet ve iktidar var iken, vali buiunan zatın ehl-î harbden bir kavimle, böyle bir muvâdaa ve mukavelede bulunması caiz olamaz.
Eğer, bu kavmin, İslâm dînine girmesi yahud zimmîliği kabul etmesi ümidi, ile, kendilerinin kalplerini kazanmak maksa-dlyie, vali olan zat böyle bir muvâdaa ve mukavelede bulunmuş olursa, valinin, onların hallerini düzeltmesi için, böyle bir mukavele ve muvâdaada bulunmasında bir beis yoktur.
Düşmanlardan bir kavim, Müslümanlardan 'bir kavmi bir kalede muhasara edipte, müslümanlarda kuvvet olmamasından dolayı, nefislerinin telef olmasından korkulursa, bu şekilde bir "muvâdaada bulunmalarında ve mal ile kendi nefislerini kurtarmalarında, islâm dinini kabul ederek, muhasaracı müşrikler tarafından gelen, eh!-î harbi geri

göndermelerini ve kabul etmemeleri halinde, bu şartlan kabul etmelerinde beis yoktur.
Ancak, Müslümanların ehl-i harb üzerine kuvvet ve iktidarları olduğu takdirde işbu şartlardan birini bile kabul etmek caiz değildir.
© Muhammed b. İshâk bana İmâm Z ü h r î' âen şöyle rivayet etti :
— Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, Hendek Harbinde Medîne-i Münevves-e'de bulunan ağaçların mey. velerinin süsüsünü (1/3 = üçte birini) fidye olarak vermeyi düşündü ve bu konuda S a'd b. M u â z ve S a'd b: U b â d e ile istişare ederek onlara :
— «Bütün arap kabileleri birleşerek, hepsinin aleyhinize kıyam ettiğini görüyorum. Medine'deki ağaçların meyvelerinin üçte birini fidye olarak verip, zaman kazanarak ve bazı hikmetlerden dolayı onlara, bu vesile ile galip geleceğimiz reyindeyim. Ne dersiniz?» diye görüşlerini sordular. Onlar da cevaben :
— «Ya Rasûlallah, daha önce biz bu arap kabi-le'eri ile birlikte şirk üzerinde iken, Medine'nin meyvesinden ancak, ya bizden habersiz olarak alabilirlerdi veyahud da, bize misafir oldukları zaman kendilerine İt'âm ederdik. Bu iki yoldan başka meyvelerimizi yiyemezlerdi. Şimdi ise, C e n â b-ı Hak, Sizi ve İslâm Dînini bize ihsan buyurmuşken, mallarımızı, kendilerine bu şekilde vermeye haccet yoktur.» diye bu babdaki reylerini arz ve beyan ettiler. Bunun üzerine, Peygamber (S.A.V.J Efendimiz:
— «Reyiniz ne merkezde ise öyle olsun.» buyurdular.
Hudeybiye senesinde, Fahr-i Alem (SAV.) Efendimiz Kureyş'le muâhade yapılıp, onlarla savaşmaktan

vazgeçtiği sabittir. Bundan dolayı, mütareke İslâmiyet ve Müslümanlar hakkında hayırlı olduğu ve mütareke sebebiyle küf-farın İslama ısındırılmasının ümid edilmesi halinde o şekilde davranmasında İmârn-ı Müsllmîn İçin cevaz var.dır.
Hişam b. Urve, babası Urve' den ve M u h a m m e d b. İshâk ve İmâm K e I b î' den bana rivayet ettikleri hadis de şöyle haber verdiler:
— Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, savaş murad etmeyerek, umre niyetiyle, Ramazan-i Şerîf ayında, Medî-ne-i Münevvere'den Hudeybiye'ye[136] çıktı. Hudeybiye Vak'ası, Şevval ayında vuku buldu. Usfân isimli yere vardıkları zarnsn Benî Ka'b Kabilesinden bazı kimseler, Peygamberimizi karşılayıp: t
— Yâ Rasûlallah, Sizi Beyt-i Muazsama'dan alıkoymak ve Mekke'ye girmenize mani olmak için, Kureyş sizinle savaşmak üzere, çeşitli kabilelerden bir takım adamlar topladılar ve kendilerine erzak ve yiyecek vermektedirler.» diye durumu haber verdiler.
Usfan'dan[137] hareket etmeleri halinde, Kureyş'in öncüsü olan H â I i d b. V e I i d ' le, yol üzerinde karşılaşacakları anlaşılınca, Fah rri K â i n a t (S.A.V.) Efendimiz caddenin bir tarafına, Serûateyn denilen ve iki kum tepesinin arasında olan yola girdiler. Yolun hizasına yürümek için, herkese emir ve tenbihte bulunup, o şekilde giderek, Gamim isimli yere vardılar. Buraya varınca, Cenâb-ı Hakkı tevhîd ve tenıhîd getirip, layiki veçhile hamd ve sena ederek buyurdular ki :

— «Emmâ ba'd. Kureyş Kabilesi halkı bizi Beyt-i Muazzamın ziyaretinden ve Mekke-i Mükerreme'ye girmekten men etmek için, muhtelif kabilelerden bir takım kavimleri toplayarak, kendilerine erzak ve yiyecekler vererek, bizimle savaşmak için hazırlamışlardır. İlk iş olarak müşriklerin başlan olan, Mekke Ahalisi ile mi savaşalım yoksa kendilerine yardımda bulunan dağınık kabilelerin kadın ve çocuklarını kastederek mallarını ganimet, kadın ve çocuklarını esir mi alalım? Evvelâ dağınık kabilelere hücum edip, kadın ve çocuklarını esir aldığımız takdirde, önler bize yetişemezler ve yerlerinde kalırlarsa, mallarını, ka-dınlarını ve çocuklarını kaybetmiş ve yenilmiş olarak kalırlar. Eğer bize yetişmek üzere bulunurlarsa, aileleri hakkında korkma-tarından dolayı, yürüyüşleri hafif ve kendileri de zayıf olarak gelebilirler. Her iki halde de Cenâb-ı Hak onlara azap ve işkence ile muamele buyurur.» diye, maiyyetinde bulunan müca-hid sshâhe-i güzîn'e hitabetti. Onların bu babdaki görüşlerini sordular. Hz. Ebû Bekr-i Sıddîk (R.A.) ilkönce görüşünü beyan ederek :

— Bu babdaki görüşümüz, Yâ Rasûlullah, evvel emirde başlan olan Ehl-i Mekke ile savaşa başlamak ve onlara kasdetmektir. Zira, Cenâb-ı Hak, Sana yardımcıdır. Ve senin muinindir. Seni onlara galib getirecek ve bunu onlara apaçık gösterecektir.» diye görüşünü arzettikten sonra, H z. M i k d a d (R.A.):

— A 1 I a h a yemin ederim ki, biz, Benî İsrâilin Pey-gamberlerine dedikleri gibi «...Artık sen Rabbînle berabergit!

Bu suretle ikiniz harb edin! Biz mutlaka (burada) oturup sizi bekliyeceğiz.»[138] demeyiz. Biz ancak, Sen, Rabbinle beraber yürü. Savaşınız. Muhakkak ki biz de sizinle beraber savaşacağız, deriz diye reyini bildirince Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, hemen yola çıktı : Harem-i Şerifin hududuna yaklaşınca, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin binmiş olduğu ciz'a '(bazı rivayetlerde Kusvâ) isimli devesi yere çöktü. Bunun üzerine orada bulunanlar:

— «İleriye gitmesi gerekirken, sebebsiz ve illetsîz yere niçin oturup çöktü acaba?» deyince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:

— Bu deve huysuzlaşmadı. Gitmesi gereken yere inat ederek gitmeyip çökmek mûtadı da değildir. Ancak, vaktiyle fili Mekke'ye girmekten men eden Cenâb-ı Vâcibü'l-V ü c û d , bu Kusvâ'yı Mekke'ye girmekten menetmiştir.» buyurdular. Yani, Beyt-i Muazzam'ı tahrip edip, yıkmak için vaktiyle Yemen tarafından gelen, ehl-i bâtılın fillerini -Sûre-i Fîl'in tefsirinde mufassalan mezkur olduğu gibi- Mekke'ye girmeden men ederek, Ka'be-i Müşerrefe'yi hıfz ve sıyânet eyleyen C e -n â b -1 Hak, bu Kusvâ'yı Mekke'ye girmekten men eylemiştir. Biz her ne kadar, ehl-i Hak olup, ashab-ı fille kıyas edil-mezsek de, o aralık sahâbe-i güzîn (R.A.E.) hazretleri, Mekke'ye girmek ve Kureyş de onları men etmek isteyecekleri cihetle, filin Mekke'ye girmesi kan dökülmesine ve malların telef olmasına sebep olan, savaşı mucib olabilirdi. Halbuki, Kureyş Kabilesinden pek çok kimsenin, İslâm Dinine girmeleri ve sulblerin-den nicelerinin zuhur ederek ehl-i İslâm'dan olmaları, mukadde-rât-ı İlâhiyeden olduğu hikmetine binâen, bu deveyi Cenabı Hak,

Mekke'ye girmekten men buyurmuştur.» dedikten sonra :

— Kureyş Kabilesi, Beni, Harem hududu dahilinde, savaşı terk etmeye ve burayı tazim ve selamlamaya, kan dökülmesinden kaçınılmasına davet edip de, bu konuda beni geçmesinler. Yani, bu konudaki talepleri, her ne kadar meşakkati mucib ise de, Harem-i Muharrem'in ihtiram ve ta'zimi kendimce kabul ve teslim edilmiş bulunduğundan istediklerini yerine getirmekten geri durmam.» diyerek, Sahâbe-i Kirîm'a hitaben :

— «Bu tarafa geliniz» diye emir buyurduktan sonra, caddenin sağ tarafında olan yolda gitmekte iken onu bırakıp, geriye dönerek Seniyyetü'I-Hanzel isimli yerden giderek Hudeybiye'de çadır kurup ikâmet buyurdular. Orada bulunan kuyudan, su çekip kullandılar. Bu kuyunun suyu azalıp, kendilerine kifayet etmez oldu. Durumu Peygamber (S.A.V.) Efendimize arzetmeleri üzerine, kenâne yani tîr-keşinden bir ok çekip kendilerine vererek, o kuyuya batırıp dikmelerini emir buyurdular. Emre uyup, o oku, mezkur kuyuya saplamaları üzerine, kuyuda o kadar su hasıl oldu ki, herkes develerini suladı. Sonra istirahat etmek üzere bir tarafa çekilip oturdular.

Peygamber {S.A.V.) Efendimizin, Hudey-biys'ye teşrifleri haberini Kureyş işitince, müteferrik kabileler-den toplanan kavimlerin reisleri, Huleys isimli kimsenin evfad-larından birisini, Peygamberimiz (S.A.V.) e gönderdiler, îbnî Huleys, haccm şeâirinden olan kurbana saygı gösteren cemaatten idi. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, uzaktan İ b n - i H u I e y s ' in

gelmekte olduğunu görünce maiyyetinde bulunan mücahidlere hitaben :
— Bu gelen adam, İ b n i H u i e y s ' dır ve kendisi Harem-i Şerife sevkedildiği bilinsin diye, boynuna eski ayakkabı asılarak sevkedilen ve hedy denilen kurbana ta'zim eden kavimdendir. Bu kurbanları ondan tarafa sevkedin de görsün.» diye emir buyurmaları üzerine, kurbanlar o tarafa sevkedildi. İ b n - i Huleys mezkur kurbanların, boyunlarına asılmış olan özel gerdanlıklarıyle gelmekte olduklarını görünce, müslümanlara bir kelime bile söylemeden, olduğu yerden hemen geri dönrek gitti. Kureyşlilere:
— «Gelmekte olan kavim, Özel alâmet ve süsleri olan kurbanları ile gelmişİer. Kendilerine ilişmek doğru olmaz» diye keyfiyeti gereği gibi anlatıp, Mekke'ye girmekten men etmelerinden dolayı, Kureyşlilerî tevbîhe kalkışmişsa da, onlar kendisini azarladılar ve ona sövüp saydılar:
— «Sen kaba ve cahil bir arap parçasisın. Öyle şeyleri bir. lemezsin. Senin böyle münasebetsiz sözler söylemene şaşmıyoruz. Ancak, senin gibi ahmak bir adamı göndermiş olmamıza hayret ediyoruz.» dediler.
Sonra, Urv« b. Mes'ud es-Sakafî isimi şahsı seçerek :
— «Sen, git. Bize bir haber getir. Ancak, arkandan yakalanmaktan sakın.» diye kendisine tenbîhatta bulunup, gönderdiler.
Urve b. Mes'ud, yola çıkıp, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna vardı. Kendisine hitap edip :
— Yâ Muhammed, insanların esfeiinden bîr takım halleri karışık ve meçhul adamları toplayıp, kendi

aşiretin ve aslın üzerine geliyorsun. Kureyş Kabilesinin yüce ceddi olan, K a ' b b. L ü ' e y ile Âmir b. L ü ' e y namları ile yadolunan insanlar tarafından, sizin tarafınıza geldim. Hepsi size olan kin ve düşmanlıklarını açığa vurarak ve kadınları, çocukları, süt veren develeri ve mızrakları ile sizinle savaşmaya geliyorlar. Sen ne kadar onlara kötü muamelede bulunursan, kendileri de ondan daha çok size kötü muamelede bulunacaklarını hepsi birden yemin ederek, beyan ve te'kid ediyorlar.» deyine, Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, cevaben:

— Biz savaş için gelmedik. Muradımız sadece umremizi edâ edip, kurbanımızı kesmektir. Kavmin olan Kureyşe git. Kendileri deve ve sürü sahipleri olup, muharebe kendilerini örsele-mistir. Savaşın daha önce kendilerinde sebep olduğu telef ve hasarlarla birlikte, yine telefat bırakmakta hayır yoktur. Benim ile kendileri arasında bir müddet tayin edelim. O müddet içinde, kadın ve çocukları büyürler ve kuvvetlenirler. Şerlerinden emin olarak, bizi Beytullah'tan men etmesinler. Umremizi edâ, edip kurbanlarımızı keselim. Kendileri taraf tutarak, İnsanlarla bizim aramıza girmesinler. Eğer insanlar, bana galib gelirlerse, zaten kendilerinin de istedikleri budur. Eğer, İnsanlara ben galib gelirsem, o zaman kendileri muhayyerdirler. O zamana, kadar savaş İçin kendilerine isti'dâd gelir. Dilerlerse bana karşı savaşırlar, dilerlerse topluca sulha dahil olurlar. Cenâb-ı Hakka yemin ederim ki, A I I a h i n iradesi ve yardımlyle risâletim hükmünü yürütünceye kadar, İslâm Dini üzerine, Benî Âdem'in her nev'iyle kıtal ve muharebede bulunacağım.» buyurdu. Bundan

sonra, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz Urve b. Mes'ud es-Sakafî'ye:
— Doğru Kureyş'e gidip, sulha tavassut ederek, durumu tebliğ etmesini emir buyurdu. Urve de Kureyş'e dönerek kendilerine hitaben :
— Bilirsiniz ki, hakikaten sizler benim kardeşim ve aşire-timsiniz. Bütün insanlardan daha çok bana sevgilisiniz. Halkın toplanma yerlerini araştırıp, hepsini size yardıma davet ettim. icabet etmedikleri için ailemi getirip, mütesellî olmanız için aranızda ikamet ettim. Sizden sonra, hayatımı istemediğimi bilirsiniz. Yine bilirsiniz ki, büyük zevatın ve kralların huzuruna çıktım. Cenâb-ı Hakka yemin ederim ki, Muhammed'-in, sahabesi nezdinde büyük ve muhterem olduğu kadar, gördüğüm zevat içinde, ne bir büyük ne de bir kral vardı. 'Kendisinden izin almadıkça, hiç bir kimse konuşamaz. İzinsiz konuşmaya ruhsat verildiği zaman konuşurlar, ruhsat verilmediği zamansa susmayı tercih ederler. Abdest aldığı zaman, hemen suyunu alıp, teberrüken başlarına ve diğer azalarına döküyorlar.» dedi.
Kureyş Kabilesi halkı, U r v e'nin sözlerini işitince, S 'ü ü h e y I b. A m r ile M i k r a z b. Hasfs isimli kimseleri çağırdılar, yanlarına gelince de .onlara hitaben :
— Muhammed'e gidiniz. Urve b. M e s ' u d' a zikrettiği şartları size de söyleyip, mukavele ve muahede akdetmeyi teklif edecek olursa, bu sene dönüp, Ka'be'ye gelmesin. Ta ki, bizim tarafımıza geldiğini işiten, arap kabileleri kendisini men edip, Kâ'be'ye bırakmadığımızı da işitsinler.» diye kendile-rine tenbih ederek gönderdiler.

Onlar, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gelip keyfiyeti arzettiler. Pey g a m b e r (S.A.V.) Efendimiz, Urve'ye söylediklerini tekrarladı. Bu minval üzere ve onların şartlarına da rıza göstererek, ahidnams-nin yazılmasını emir buyurdular. İlk önce, baş tarafa «BismiHa-hirrehmanirrahîm» yazılmasını emir buyurmuşlar İse de, Onjar itiraz ederek :

— Hayır, vallahi bunu en başa yazmayız, deyince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:

— NastI istersiniz? buyurdu. Onlar da :

— Bîsmike Allahümmo yazılsın, dediler. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:

— Bu da bir güzelliktir. Öylece yazınız, buyurunca, o şekilde ahld-nEme'nin başına yazıldıktan sonra, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:

— «Bu Rasûlalîsh ÎS.A.V.) 'sn koyduğu hükümlerdir.» diye yazılmasını emir buyurunca, onlar:

— Bizim ihtilafımız zaten bu husustadır. Bunu yazmayız dediler. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin:

— Ya nasıl yazarsınız? diye sorması üzerine :

— Senin isminle pederinin ismini, yani M u h a m m e d b. Abdullah diye yazsınlar dediler. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:

— Bu da bir güzellikdir buyurdular. Ve o şekilde yazıldı.

. Şartlar cümlesinden oiarak, daha önce savaş sebebleri ve saireye dair iki tarsf arasında cereyan eden tasavvur ile mua-haze edilmemek, tarafeyn arasında hırsızlık ve hıyanet vuku bulmaması, velhasıl tarafeynin birbirlerinden nüfusça ve emvalce gizli olarak ve aşikâr olarak emin olması, bizim tarafımızdan sizin tarafınıza gelenlerin bize iade

edilmesi, keza, sizin tarafınızdan bizim tarafımıza gelenlerin size iade edilmesi diye yazılarak, shld-nameye son verildi. O esnada F a h r-'i Kâinat (SAV.) Efendimiz;

— Banim maîyyetime girmek isteyenler -bu anlaşma da benim tarafima geçmek isteyenier- için, benim için geçerli olan şartların aynısı onlar için (de geçerli) olsun.» buyurdu. Kureyş de:

— «Bizimle beraber girenler için, bizim için (geçerli) olan şartlar, onlar için de (geçerli) olsun» dediler.

Bunun üzerine, Benû Ka'b oymağı :

— «Ya R a s û 1 a I I a 'h , biz senin malyyetlndeyiz» dediler, Benû Beki- oymağı İse :

— «Biz Kureyş'ie beraberiz.» dediler. Onlar bu şekilde, ahirî-nameyi yazarlarken, Benî Âmir b. Lü'ey oymağından E b û
Cendei b. Süheyl b. A m r, zincire bağlanmış olarak oraya getirildi. Kendisi İslâm Dinini kabul etmişti. Küf-fardan kurtulup, F a h r- i Âl e m (S.A.V.) Efendimi z i n maiyyetine girmek üzere gelmişti. Müslümanlar :

— Gelen Ebû C e n d e I' dir dediler, P e y g a m -b e r (S.A.VJ Efendimiz:

— Bu benimdir buyurdular. Fakat, Peygamber (S.A.VJ Efendimizle mukavele akdeden kişi, Ebû C e n d e I' in babası Süheyl İdi. Söyle dedi:

— «Ebû Gende I size gelmeden önce, (aramızdaki ahid-name tamamlanmıştır. Ona bakılsın.» dedi. Ahjd-nameye bakılınca, filhakika Ebû Gende!'in onlara İade edil-mesi gerektiği anlaşıldı. Ve kendilerine iade edildi. Ebû C e n d e 1, bu hali görünce :

— Ya Rasûlallah, ey İslâm Topluluğu! Dinimde bana fitne vermek üzere, beni müşriklere nasıl iade ediyorsunuz? deyince, Peygamber fSAV.) E f e n d i m i z . kendisine hitap ederek:

— Ey Ebâ Cendei! Sulh keyfiyeti aramızda tamamlanıp, hitam bulmuştur. HainMk etmek bize yakışmaz. Muhakkak ki, C e n â b -1 Hak, gerek senin ve gerek seninle beraber oradaki biçare ve zayıfların sıkıntınızı gidererek, kurtulmanıza bir çare İhsan eder.» diye kendisini teselli etmiştir. ,

H z. Ömer (RA), Ebû Cendei (R.A.) e:

— «Ey Ebâ Cendei! İşte kılıç. Sen bir İnsansın, o da bir insan... Niçin korkuyorsun!» deyince, Ebû Cendei (R.A.J in babası Süheyl, Hz. Ömer [RA) e:

— Yâ Ömer! Benim aleyhime, ona yardım mı ediyorsunuz? demiştir.

Ebû Cendei (R.A.) e, babası Süheyl tarafından her hangi bir zarar verilmesinden endişe ettiği için Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, Süheyl'e:

— Ebû Cendel'i bana hibe ediniz demiş, fakat Süheyl:

— Hibe etmem, cevabını vermiştir. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:

— Benim civarımda olmasını kabul et demiş Süheyl, bu teklifi de :

— Hayır, kabul etmem diyerek reddetmiştir. Bunun üzerine S ü h e y I ' İn arkadaşı olan M iJcraz isimli kişi:

— Ebû C e n d e I' in kendi civarında (himayemde) olmasını ben kabul ediyorum demiştir. Yani civarında olması kabul edildiği takdirde, araplar arasında o adama zarar verilmesi, himayesine alan kimseye zarar

verilmiş olması gibi telakki edildiği için, zarar vermenin yasakhğı üzerinde ittifak edilmiş, tartışma kabul etmez bir kaidedir.
Ahid-n'âme bu şekilde yazılıp, tamamlandıktan sonra Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— «Ey insanlar! Kurbanlarınızı kesip, saçlarınızı traş ediniz ve ihramdan çıkınız.» diye emir ve tenbihte bulundu. Fakat hiç kimse kalkmadı. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, bir daha emirlerini tekrar ettiler. Yine hiç birisinin kalkmadığını ve halkın büyük bir üzüntü içinde olduğunu görünce, Ü m -mü'l-Mü'minîn Hz. Ümmü Seleme (R.A.) nin yanına gidip :
— İnsanların neye uğradığını görmüyor musun diye kendisine keyfiyeti beyan buyurunca, Ümmü Seleme (R.A.):
— Ya Rasûlallah, sen git kurbanını kesip, saçını traş eyle. Sizin ihramdan çıktığınızı görünce hepsi ihramdan çıkarlar diye kendisine görüşünü beyan etti.
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, derhal çıkıp, kurbanını kesti ve saçını traş ederek ihramdan çıktı. Bu durumu gören 'herkes, kendisine uyarak ihramdan çıktılar. Sonra, oradan ayrılarak Medîne-î Münevvere'ye avdet buyurdular.
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, Medine'ye teşrif buyurduktan sonra, Kureyş'den 'E b û N a s i y r isimli bir zat, Müslüman olarak oraya geldi. Ancak, Kureyş mezkur zatı, Ahid-name mucibince geri almak üzere, iki kişi gönderdi. P e y g a m b e r (S.A.V.) Efendimiz, Ebû N a -s i y r' a daha önce Ebû Cendel (R.A.) e verdiği nasihat ve va'di vermiş ve onu Kureyş'lilere teslim etmiştir.

Kureyş'li iki görevli Ebû Naşı yr'ı alıp götürürler-ken, Zül - Huleyfe'ye vardıklarında, onların birisine:
— Senin şu kılıcın keskin midir? diye sordu. O :
— Keskindir. Deyince,
— Bana göster öyleyse, dedi. Kureyş'li kılıcı gösterirken, hile ile elinden aldı ve çekip kendisini öldürdü. Diğer arkadaşı ise, arkadaşının öldürüldüğünü görünce, hemen oradan kaçtı. Ebû N a s ı yr, (R.A.) Medîne-i Münevvere'ye , dönüp, F a h r- İ Kâinat (S.A.V.) Efendimizin huzuruna girerek:
— Yâ R a s û I a I I a h , sen zimmetini İfâ ettin, sözünü yerine getirdin. Cenâb-ı Hak, onların sizde olan hukuklarını kendilerine îfâ buyurmuştur. Lakin, beni dinimde fitneye düşürmelerinden korktuğum için, kendilerinden İmtina' edip kendimi kurtardım.» deyince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— Güzel harb edici bir zattır. Adamları olmuş olsa... buyurdular.
— Ebû Nasıyr, Medine'den çıkıp, Zü'l - Huleyfe'ye giderek orada kaldı. Mekke'den İslâm Dinini kabul ederek, kaçan kimseler Ebû Nasıyr'a İltihak ettiler. Yanında 70 kişi1 toplandı. Kureyş'lilerin, bilhassa tüccarlarının yollarını kesiyorlardı. Bilâhare, Kureyşliler, bu durumdan gücenip korkarak, Peygamber (S.A.V.J Efendimize bir mektup yaz-dılar. Ebû Nasıyr ve yanındakileri oradan aldırıp, Medine'ye kabul etmesini rica ettiler. Aralarında bulunan rahm ve akrabalığa hürmeten, bu ricalarının kabul edilmesini istediler. Bunun üzerine, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz Ebû Nasıyr ve yanındakileri Medine'ye kabul buyurmuştur. Sonradan

kadınlar da, mukavale müddeti içinde, -bu son anlaşma sayesinde - hicret edip, Medine'ye geldiler. Cenâb'-ı Hak, bu kadınlar hakkında hüküm buyurarak, şu ayeti iı buyurdu :

«Ey iman edenler, mü'min kadınlar muhacir olarak geldikleri zaman onları imtihan edin[139] Allah onların îmanlarını daha iyi bilendir ya. Fakat siz de mü'min kadınlar olduklarına biîgî edinirseniz, onları kâfirlere döndürmeyin (iade etmeyin). Bunlar (mü'min olduğu sabit olan bu kadınlar) onlara (kâfir olan kocalarına) helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. (Kâfir kocalarının, bu kadınlara) sarfettiklerini {mehri) onlara (kâfirlere) verin[140]. Sîzin onları nikâhla almanızda, mehirlerini verdiğiniz takdirde, üzerinize bîr günah yoktur. Kâfir zevcelerinizi[141] (nikâhınız altında) tutmayın. Sarfeîtiğiniz (mehr)i isteyin[142]. (Kâfirler de size hicret eden mü'min kadınlara) harcadıkları (mehri) istesinler. Bu, Allahın hükmüdür. Aranızda O hükmeder. Allah hakkiyle bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.»[143].

İşbu âyet-i kerîmede sulhun yalnız erkeklerin red ve iadeleri hakkında akdedilmiş olduğu, İade keyfiyetinin kadınlara şamil olmadığı beyan edilmiştir.

Hicret eden kadınlar soruşturulup, imtihan edildikten sonra, yemin ettirilip mü'min oiduklan kanaatine varılırsa/kendilerine verilmiş olan mehir kocalarına verilerek müşrikler tarafına red ve'iade edilmemeleri, bu âyet-i kerîmede emir ve beyan edilmiştir. Ayrıca, P e

y g a m b e r {S.A.V.) Efendi m!i z «mehirlerinin kocalarına iade edilmesini» emir buyurmuştur.
Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz ile Kureyş arasında akdedilen mütareke müddeti, Benî Ka'b Kabilesi ile Benî Bekir Kabilesi arasında savaş başlamasına kadar uzadı. Şöyleki, daha önce beyan edildiği gibi, Benî Bekir Kabilesinin sulh akdi sırasında Kureyş'in yanında yer almış olmasından dolayı, Kureyş Kabilesi, bunlara silah ve erzak yardımında bulundu. Bu sebeble, Benî Bekir Kabilesi, Benî Ka'b Kabilesini yendi. Bu savaşa, Kureyş'den katılanlar ve ölenler oldu. Bu durumda sulhun bozulmasına kendilerinin sebep olmuş olmalarından dolayı, pek çokları bu tehlikeli halden korktular. Ahdi yenilemek ve mütarekenin müddetini uzatmak İçin Ebû Süfyan'ı
F a h r - i Âlem ES.A.V.) Efendimize gönderdiler. EfaÛ.Süfyan, Medine-î Münevvere'ye gelince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, ashab-i güzinine:
— «Ebû Süf yan size geldi. Hiç bir iş göremeyecek, fakat razı olarak, yakında Mekke'ye dönecektir.» buyurmuştur.
Ebû Süfyan, evvelâ Hz. Ebû Bekr-İ S ı d -d ı y k(R.A.) in huzuruna çıktı.
— «Ya Ebâ Bekr, sulhu yenileyip, mütarekeyi uzatarak insanların arasını düzelt.» dîye rica etti. H z. Ebû Bekir (R.A.) :
— «İş benim elimde değildir. Bu iş, C e n â b-ı Hak ve Resül-ü Zi-Şanına aiddir.» cevabını verdi. Bu-nun üzerine, H z. Ömer (R.A.) in yanına varıp, H z. Ebû Bekir (R.A.) e dediği gibi, teklifini İfade etti. Hz. Ömer (R.A.):

— Muahede ve mukaveleyi bozdunuz mu? Eğer ondan (bozulmamış) yeni bir şey kalmışsa, Cenâb-ı Hak onu da ifna eylesin. Ondan şedîd bir şey varsa, A I I a h-u A z î-m ü'ş-Ş a n onu da kessin ve yok etsin.» deyince, Ebû Süfyan:
— «Ben, bu günki gibi güç bir gün görmedim. Bir kavim diğer bir kavme silah ve erzak yardımında bulunur ve imdadla-nna koşarsa, ahidîeri bozmuş olmaz.» diyerek. H z. F â 11 m a (RA.) nın yanına gitti ve :
-«Ya F atıma, kavmindeki kadınlara büyüklüğünü gösterecek bir iş yapmak ister misin?» dedi. Sonra da, H z, Ebû Bekir'e arz ettiği, sulh keyfiyetini anarak, ricada bulundu. Bunun üzerine, H z. F â t i m a (R.A.) da;
— «İş benim elimde değildir. C e n â b-ı Ha k ile Peygamber-i Zi-Şânının emirlerine bağlıdır.» diye red cevabı verince, H z. Ali (R.A.) nin yanına gitti. Keyfiyeti ifade ve önceki zevata arzettiği ricaları tekrar etti. H z. Ali (R.A.) da:
— «Bu günki gibi istikâmetinden inhiraf etmiş bir adgm görmedim. İnsanların Efendisi olan, Peygamber-! Z i-Ş â n (S.A.V.) Efendimize gidip, ahldleri yenile ve İnsanların arasını ıslâh et- diye cevap verdi.
Ebû Süfyan, hepsinden red cevabı alınca üzülüp, esef ederek, elini eline vurdu ve :
— İnsanları birbirine karşı ben kendi himayeme aldım» diyerek, geri dönüp Mekke'ye vardı. Mekke ahalisine, olanları anlattı. Ahali kendisine :
-^ «Bu günki gibi bir kavim ve elçi görmedik. Bize ne bir savaş getirdin ki, hazırlıklı bulunalım ve ne de sulh

haberi getirdin ki, emniyet üzerine kalalım.» dediler ve geri dönüp bir daha Medine'ye gitmesini teklif ettiler.

Bu sırada, Benî Ka'b Kabilesinden bir adam. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gelerek, Kureyş'İn Benî Bekir Kabilesine yaptığı yardımı ve imdadlarma koşması sebebi ile kendilerine yapılan düşmanlık ve zulmün keyfiyetini arzedip, haber veriyordu. Gelen zat, Peygamber (S.A.V.3 Efendimiz 'den yardım talebi zımmında şu şiiri inşâd ediyordu :

«Yâ Rab! Hazreti Muhammed' den yardım istiyorum.

O Hazretin babası ile babamız önceden muâhade eylediler.

Bir de Yâ Muhammed biz baba iken sen, çocukluk yaşında idin.

Kureyş Kabilesi, sana verdigleri va'dde sebat etmeyip, Sağlam bağladığın ahdi, çözüp kırdılar. Cenâb-ı Hakkın Vahdaniyetini ikrar ve imana davet edici, gönderilmiş N ebî olmadığını zannettiler. Halbuki onlar zelil ve sayıları azdır. Bize yardım et, Cenâb-ı Hak da daima Size nusrat ve hidayet eylesin Ve A I I a h ı n askerlerini bize imdad için gönder Göndereceğin İslâm Askerleri, deniz gibi cûş-u hurûş eden asker olsun.

Ve bu askerler içinde, R a s û İ u M a h , düşmanların kalplerine dehşet saçarak bulunsun.

Kî, onlardan bir noksanlık zuhur edince yüzünde gazab alâmetleri âşkâr ola.»

Tam bu esnada, semadan bulut geçti ve <gök gürültüsü duyuldu. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz:

— «İşbu gök gürültüsü, Benî Ka'b Kabilesinin nusrat ve muzafferiyetleri hakkındadır», buyurdular. Sonra,

H z. Â i ş e (R.A.) ye :
— Sefer levâzımâtımi hazırla. Kimseye malumat verme.» diye emir ve tenbih buyurdu. H z. Â i ş e (R.A.), Peygamber (S.A.V.) Efendimizin emirleri mucibince, gerekli hazırlığı yaparken H z. E b û Bekir (R.A.), içeriye girdi. H z. A i ş e (R.A.) nin hazırlık yapmakta olduğunu bazı emarelerden anlayarak :
— Bu nedir? diye sordu.
— «Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, sefer levatımatının hazırlanmasını emir buyurdular.» cevabını alınca :
— Ne tarafa? diye tekrar sordu. H z. Â İ ş e (R.A.),
— Mekke'ye, diye cevap verince, Hz, E b û Bekir CR.A.):
— Ne güzel arkadaşlık (dostluk) «Vallahi, onlarla aramızdaki mütareke müddeti daha bitmemiştir.» diyerek, H z- Peygamber (S.A.V.) Efendimizin yanına gitti. Mütareke müddetinin bitmemiş olduğunu arzedince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— «En evvel hainlikte bulunan onlardır.» buyurup, Mekke-Sîisre haberin yetişmemesi için, yolların tutulup, muhafazasını emrettiler. Hemen maiyyetine Müslümanları alıp, Mekke'ye yönlendirerek, o tarafa doğru yola çıktılar. R a s û 1 u i i a h [S.A.V.) İn gayret buyurmasiyle, Cenâb-ı Rabb-î M ûste'an, Mekke'yi kendisine feth buyurmuştur.
Hz. Resûi-ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz. Mekke'ye yaklaşıp ta, Mekke görününce, Z ü b e y r ER-A.) i, Mekke'nin yukarı tarafından, H â I I d (R.A.) i aşağı tarafından, şiddetle hücum etmek üzere tayin buyurup gönderdiler, Sonra, Rasûlulah (S.A.V.) Efendimizin

maiy-yetinde bulunan, muhterem amcaları Hz. A b b a s (R.A.V:
— «Yâ Rasûlullah, bana izin veriniz de, Mekke'ye gidip kendilerini İslâm'a da'vet edeyim. Daveti kabul ederierse emân vereyim.» deyince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, kendisine izin verdi. H z. A b b a s (R.A,), Peygamber-i Zî-Şan (S.A.V.) E f e n d i m i z ' in Şehba isimli katırına binerek biraz gittikten sonra, kendisine Mekke kâfirleri tarafından suikast yapılması mülahazası ile, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— «Babamı bana çeviriniz. Babamı bana çeviriniz. Bir insanın amcası, babası demektir, ikisi bir asıldandır. Korkarım ki, Saksyff Kabilesi, İbni Mes'ucTun kendilerini Cenâb-ı Hak-k a davet etmesinden dolayı, kendisin'i öldürdüğü gibi, Kureyş de, amcam hakkında bu fiili icra edeler. Cenâb-ı Hakka yemin ederim ki, amcamı öldürürlerse, Mekke'yi ateşe verip yakarım» buyurmuştur.
Hz. Ab b a s (R.A.), Mekke'ye varınca, halka şöyle hitap etti:
— «Ey Mekke halkı, İslâm Dinini kabul edin ki selamete mazhar olasınız. İşte, Z ü b e y r, Mekke'nin yukarısından ve H â I i d Mekke'nin aşağı tarafından üzerinize geliyorlar. Her kim silahını bırakırsa, onun için emân vardır.» diye ihtarda bulundu.

İsyan Eden Müslümanlara, Nasîl Muamele Edileceği Hakkinda:

© Yâ Emîre'I - Mü'minîn, birde ehîi kıble yani Müslüman-oldukları halde, muhalefet ve isyanda bulunupta muharebeye cûr'et edenler bulunursa,

bunların itaate davet olunmaksızın mı, veya davet edildikten sonra mı kıtalleri lâzım gelir? Kendi malları, kadınları, çocukları, askerleri ve toplayıp aldıkları malları hakkında ne şekilde muamele yapılması lazım gelir? tarzındaki sualinize gelince:
Bu konuda, H z. Ali (R.A.) den bize gelen haberlerin en sahihi şudur:
H z. Ai i (R.A.), ehl-i kıbleden, kendisine muhalefet eden bir kavmi, İtaate davet etmedikçe, onlarla savaş m a m ıştır. Davetini kabul etmeyenlerle savaşıp, ıgalip geldiği zaman, mallarına, kadınlarına ve çocuklarına dokunmamıştır. Kendilerinden esir almamıştır Onlardan yararlı olanları itiâf etmemiştir. Kaçanlarını takip etmemiştir.
Askerlerinin ordugâhlarına celbettikteri mallara gelince, bu hususta ihtilaf vaki olmuştur. Bazıları «bu kabilden olan maİla-nn »humsu (1/5 = beşte biri) çıkarıldıktan sonra, kalanını taksim eyiedi». bazıları ise «o mallan aralarında miras olmak üzere sa- hiblerine iade eyledi.» dediler.
Ordugâhlarında olmayan mallara, yerlere ve köylere dokunmayarak, onları sahiplerine bırakmıştır. Hatta bu cümleden olarak, Küfe Şehrinde bulunan T a I h a ' nın kadınları ile T a I -h a (R.A.) ve Z ü b e y r (R.A. in Medine'deki malların! ve Basra ahalisinin çiftlik, mesken ve mallarını kendilerine bırakmıştır.
Bazı fakihler şu şekilde beyan etmişlerdir: Ehl-I bağyîn askerleri, mukîm iseler, esirleri öldürülür, kaçanları takip edilir ye yaralıları itlaf edilirler. Eğer, kaçarak iltica edecekleri kavimleri yoksa, kaçanları takip olunmayacağı gibi, yaralıları itlaf edilmez ve esirleri de öldürülmezler. Ancak, esirleri serbest bırakıldığı

zaman, şayed bir teşkilât veya cemiyetleri olup da, onlara İltica etmeleri melhuz olursa, tam bir tevbe ile tevbe ettiklri an-laşılıncaya kadar hapisde tutulurlar.
9 Ehl-i foağyin maktullerine, cenaze namazı kıimmaz. Ehl-i adi'den olan varisleri terekelerinden miras aldıkları gibi katilleri olmayan ehl-i adi, onun emvâl-i metrukesinden miras alır. Zira, ehl-i adl'den olan bir kimse, onlardan bir kimseyi katletmiş olursa, hak üzerine katletmiş olur. Ancak, bağî olan kimse, ehl-1 ad!'-den miras alamaz. Çünkü, kendisini haksız olarak katletmiştir.
Ehl-i ödl'den öldürülenlerin cenaze namazı kılınır. Onlar cenaze namazlarının kılınması ile defnedilmeleri bakımından şehitlerin derecesine yükseltilirler. Yani, yıkanmazlar ve elbiseleri ile defnedilirler. Eğer, üzerlerinde demirden veya deriden bir elbise, bulunursa o çıkarılır. Çürümemeleri için ilaçlanmazlar ve tabuta konulmazlar. Şehide ne şekilde yapılmışsa, kendilerine de o şekilde icra olunur.
Zikredilen bu ahkâmın onlar hakkında icra olunması harp yerinde ölmüş olmaları ile mukayyeddir. Yoksa, onlardan bir kimse, yaralandıktan sonra, kendisinde hayat alametleri olduğu halde, kaldırılıp götürülürken veya evine, (veyahud başka bir yere) götürüldükten sonra öldüğü takdirde, bu ölüm «emvât-ı âdiye» denmiş gibi telâkki edilerek, ölen şahıs tağsil, tekfin, tahnit edilip, cenaze ile ilgili sair işlemler yerine getirilir.
Ehl-i bağiden olan bir kimse, tevbe ederek İmâm-ı Müslimî-ree tabî olur, onu dinler ve itaat ederse, İsyan edip savaştığı sırada kendisinden sudur eden öldürmeden, yaralanmadan ve alıp tükettiği mallardan

dolayı muahaza edilmez. Ancak, elinde ehl-i adl'İn mallarından, aynen bir şey bulunur ise, kendisinden alınarak sahibine iade olunur.
Keza, yol kesip, adam öldüren, mal soyan isyancı muharip, zor kullanılarak yakalanmadan önce, kendisi tebve edip emâna talip olarak gelir, teslim olur, dinler ve itaat ederse, isyan ve muharebe ettiği sırada kendisinden sudur eden yaralama ve tükettiği malardan dolayı, muahaze olunmaz. Ancak, elinde kaim olarak, bir kimsenin malı bulunursa, kendisinden alınarak, sahibine iade olunur. Tükettiği mallardan dolayı, kendisine tazminat dahi terettü-b etmez.
Eb!-i adlin elinde, ehl-İ bağye ait, silah ve hayvanat bulunursa, feyi yani ganimet malı itibar olunarak İmâm-ı Müslîmîn onu tahmis eyledikten sonra, dört humsu (4/5 = beşte dördü) taksim olunur.
O Muhammed b. İshâk bana E b û C a ' -f e r' in şöyle dediğini rivayet etti:
— H z. Ali (R.A.), Sıffîn Vak'asında, ehl-i bağy'den bir esir tutulup, huzuruna getirildiği zaman, silahı ile hayvanını alıp, bir daha isyanda bulunmamak üzere kendisinden ahd ve mî-sâk alarak onu serbest bırakırdı.
H z. AH (R.A.) nin esirlerin öldürülmesini kerih gördü-ğünü, imâm Hasan rivayet etmiştir.
@ Şeyhler bize C.â'fer b. M u h a m m e d 'den babasının şöyle dediğini naklettiler:
— H z. Ali (R.A.), Basra harbinde, «ehl-i bağy'den fl« rar edenlerin takip edilmemesini, yaralılarının itlaf edilmemelerini, esirlerinin katledîlmemesini, kendisini sevip işe karışmayanlarla silahını bırakanların

emniyette olduğunu» ilan etmek için bir münâdî'nin nida etmesini emir ve tenbih buyurmuştur.
0 M u g î r e bize, H a m m a d 'dan şöyle nakletti: Bir kimse, serî haddi icabettiren bir fiilde bulunduktan sonra, muharip olarak devlete (sultana) başkaldırma gibi çirkin bir fMide bulunupta daha sonra emân talep eder ve bu talebi sultan tarafından kabul edilip, kendisine emân verilmiş olursa, daha önce işlemiş olduğu fiilden dolayı, üzerine had ikâme olunup, olunmaması hakkında İbrahim Nehaî' 'den fetva istendiği zaman :
— «Daha önce irtikap etmiş oldukları fiile tatbik edilmesi gereken had, tatbik olunur.» diye cevap vermiştir.
Haccâc bize Hakem b. U teybe' nin şöyle dediğini rivayet etti:
Âlimler, muharip olan kimseye emân verildiği takdirde, 'isyan edip savaştığı zaman işlemiş olduğu fiil ile muahaze olunmaz. Ancak, ondan önce işlemiş olduğu fiilden muahaze olunur derlerdi.
Bu babda, İşitmiş olduğumuz kavillerin en güzeli budur. Val-lahü a'Iem...
İmâm Ebû Hanîfe:
— «Cenâb-ı Hak ile Resul ü-ZÎ-Şan ına karşı harbeden kimse, mal alıp gasbettiği takdirde, öldürülmez, çarmıha gerilmez. Ancak, zıt tarafta bulunan bir eli ile bir ayağı kesilir.» derdi.
Hem mal alır, hem de adam öldürme fiilinde bulunursa, bu durumda, İmâm-ı Müsümîn muhayyerdir. Dilerse kendisinin elini ve ayağını kesmeyip, onu öldürür. Dilerse keza, elini ayağını kesmeyip çarmıha gerer.

Eğer, âsî olup savaşan bir haydut yol kesmesi sırasında mal almayıp, sadece adam öldürmüşse yeryüzünden sürülür, yani çarmıha gerilir.» demiştir.
Bu kavli, İmâm Ebû Hanîfe, Hocası H a n>--m a d vasitasiyle İ b r a h i m Nehaî 'den rivayet etmiştir.
Benim bu konuda rey' ve içtihadım şudur ?
Haydud ve yol kesici olan kimse, hem adam öldürür hem de mal alırsa, çarmıha gerilir, öldürülür.
Yalnız adam öldürür de mal almaz İse, öldürülür.
Mal alıp da, adam öldürme fiilinde bulunmazsa, zıt olarak, yani, aynı tarafta bulunmayan bir eli ile bir ayağı kesilir.
Haccâc b. E r t â t bize Atıyye vasrtası ile H z. Abdullah b. A<bbas (R.A.) dan da, bunun gibi bir kavil rivayet edilmiştir.
© Kureyş'in ihtiyarlarından bazıları bana İmâm Z ü h-r î 'den şöyle rivayet ettiler :
— Mısır ile Şam, H z. Ö m e r (R.A.) in halifeliği sırasında fetholunduğu gibi, Afrika'dan başka, Mağrib'in her yeri ve Sind ile Horasan'dan başka Irak'ın tamamı da Onun zamanında fetholunmuştur
Afrika ile Horasan ve Sind'in bazı kısımları, Hz. Osman (R.A.) in halifeliği müddetinde fetholunmuştur.
Rivayet olunur ki, Lahm Kabilesinden T e m î m b. Evs ed-Dârî (R.A.), Peygamber (SAV.) Efendimizin huzurunda iken ayağa kalkıp :
— «Yâ Rasûlallah, Rumlardan Filistin vilayetinde bulunan komşularımın Habrûn ve Aynûn namlarında iki köyleri var. Cenâb-ı Hak, Şam'ın fethini size nasip ederse, işbu iki köyü bana hibe buyurun» diye rica etti.
Peygamber (SAV.) Efendimiz:

— «Onlar senin olsun.» diye va'dde bulundular.
Bunun üzerine, 'hibe buyurulduğunu bildiren bîr name yazılıp kendisine verilmesini tekrar istirham edince, şu mealde bir name yazıldı.
«Bismillahirrahmanirrahim.
İşbu name, Muhammed R a s & 1 u I I a h tarafın-Temîm b. Evs ed-Dârî'ye yazılmıştır. Habrön köyü ile Beyt-i Aynûn köyünün tamamı yanî ovaları, dağları, sulak olan ve sulanmıyan yerleri, yamaçları, beyaz koyunları ve sığırları kendisinindir. Kendisinden sonra da oğullarının ve to-runfarının hakkıdır. Hiç bir kimse tarafından müdahale edilmesin, onlara zulüm ve düşmanlık yapılmasın. Her kim kendilerine zulmeder veyahud haklarından herhangi bir şeyi gasbederse Cenâb-ı Hak ile Melâike-i kiramın ve bütün insanların laneti onlara olsun.»
Bu mektubun kâtibi, H z. Ali (R.A.) idi. İslâm Halifeliği, Hz. Ebû Bekr-i fîiddık (R.A.) in uhdesine verilince, kendilerine şu mealde bir mektup yazdılar:
«Bismillahîrrahmânirrahim.
İşbu name, Fahr-İ Kâinat (S.A.V.) Efendimizin emîri olup, kendisinden sonra H a I î f e - î Ruyİ Z e m î n tayin edilen, Ebû Bekir tarafından Dârîler için yazılmıştır. — Dârîlerden kasıt, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz tarafından bu iki köy kendisine hîbe edilmiş olan Temîm b. Evs ed-Dârî'ye mensup olan - evladı ve torunları • demektir. Ellerinde bulunan, Hebrün ve Aynûn köylerine hiç bir kimse tarafından müdahale ve mümanaat olun-mayıp, ellerinden çıkarılmaması gerekir. Cenâb-ı Hak-k ı n yüce emirlerini dinleyip itaat edenler, bu iki köyü, onlar üzerine ifsad etmesinler ve

onları müfsid ve mütecavizlerden koruyup, kötü niyetlileri men etsinler.»

© İmâm Ebü H a n î f e ' den, Yahudi veya Hıristiyan bir kimsenin evladı veyahut kendisine yakınlığı olanlardan birisi öldüğü zaman, ne şekilde taziyede bulunulabilir? diye sorduğumda, cevaben:

— Cenâb-ı Hak, ölümü mahlukatma takdir buyurdu. Ölümü İle üzüntülü olduğun kimsenin, 'beklenilen gaiblerinin hayırlısı olmasını, C e n âb-ı Haktan temennî edebiz. Hepimizin gidişi Ce n âb-ı H a k k a ' dır. Sana gelmiş olan musibete sabret. Genâb-ı Hak sayınızı azaltmasın.» de buyurdular.

— Bir de işittiğimize göre, hristiyan bir adam, ara sıra İmâm Hasan'm yanına gider, gelir ve meclisinde hazır bulunurdu. O adam öldüğü zaman, İmâm Hasan taziye için kardeşine giderek:

— «Cenâb-ı Hak, dindaşlarından senin gibi musî-bete duçar olanların nail oldukları sevabı sana da ihsan eylesin. Ölümü de, bize mübarek eylesin. Vefat eden kimseyi de beklemekte olan gaiblerin hayırlısı etsin. Düçâr olduğun musibetlerde sabır etmek lazımdır.» dedi.

HZ. ALİ (R.A.)'NIN MISIR VALİSİNE MEKTUBU

H z. Al I (R.A.)'ın kitabımızın muhteviyatı ile alakalı bulunan bir mektubunu buraya dercediyoruz.

Bu mektubu «Angilikan Kilisesine Cevâb» adlı eserden aldık. Eserin müellifi : Şer'iyye Vekâleti, Teîkikât ve Te'lî-fât-i İslâmiye Hey'eti Reisi Şeyh Abdülaziz Çâvış, mütercimi ise : İstiklâl Marşımızın Şairi Mehmed Akiftir.

Bu eser, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti, Tetkîkât ve Te'Iifâti İslâmiye Hey'eti Neşriyatı'nın 9. kitabı olarak, 1339 - 1341 yıllarında İstanbul - Şehzâdebaşi Ev kâf-ı İslâmiye Matbaasında basılmıştır.
Mezkûr eserin 166. sayfasında başlayıp, 187, sayfasında biten bu mektubu, sadeleştirmeden aynen aktarıyoruz. Böyle, fev-kâl-âde ilmî ehemmiyeti olan bu mektubu, Mehmed Akif gibi, Türk dilinin en büyük üstadlarından birinin kaleminden aynen vermeyi uygun bulduk.
Vergisini toplamak, düşmanlarına cihad açmak, ahalisine sulh ve salâh ve memleketlerine ümran temin etmek İçin M â-lîk bin el-Haris e I -E ş t e r'i Mısır'a vali nas-bettiği zaman A I I a h ' m kulu Emîrü'l-Mü'minîn A M ' nin kendisine emri şudur;
O'na Allah' dan İttikâyı, Al I a h ' in teatini İhtiyarı ve Kitabı'nda emrettiği ferâiziyle sünnetlere itîibâı emreder. O ferâiz ve sünen ki hiç kimse onlara tebaiyyet etmedikçe saadet yüzü görmez ve onları tanıdıkça da hüsrana uğramaz. Bir de ona eliyle, kalbiyle, diliyle C e n â b-ı H a kk'a yardımda bulunmayı emreder. Çünkü Alla hu zü'I-Celâl kendisine yardım edene nusret, kendisini ağırlayana izzet ver-meyi tekeffül buyuruyor. Sonra, ona şehevâta saldırdıkça nefsini kırmasını, serkeşlik ettikçe dizginlerini çekmesini emreder. Zira nefs alabildiğine fenalığı âmirdir, meğer ki C e n â b-i Hak merhametiyle insanı korumuş olsun.
Şimdi 'bilmiş ol, ey Mâİik, ben seni öyle memleketlere gönderiyorum ki birçok hükümetler senden evvel oralarda adalet sürdü, zulm etti. Sen vaktiyle nasıl

senden evvelki valilerin icraatını gözden geçiriyordun; halk da şimdi öylece senin icraatını gözetecek. O zaman senin onlar hakkında söylediklerini halk da şimdi senin hakkında söyleyecek, Kimlerin sâÜh olduğu ancak A I I a h' m kendi ibâdı lisanından söylettiği sözlerle anlaşılır. Onun için iddihar edeceğin en sevimli azık salâha mak-run a'mâl olsun. Hevesâtına hâkim bulun. Sana helâl olmayan şeylerde nefsine karşı bahil oİ. Zira gerek hoşlandığı, gerek İs-temediği şeylerde nefse karşı buhl onun hakkında mahz-ı adildir.
Raiyye için kalbinde muhabbet, merhamet duygulan, lütuf meyilleri besle. Sakın bîçarelerin başına kendilerini yutmayı ganimet bilen yırytıcı bir canavar kesilme! Çünkü bunlar iki sınıftır: ya dinde kardeşin, ya hilkatte bir eşin. Evet, kendilerinden zelle sâdır olabilir; kendilerine birtakım arızalar gelebilir.,Hata ile, yahut kasda makrun olarak işledikleri kabahatlerden dolayı ellerinden tutup yola getirmek pek mümkündür. Kendi hakkında nasıl A I 1 a h ' in afvini, safhını istersen, sen de onlara afvini, safhını râyegân et. Çünkü sen onların fevkinde bulunuyorsun; emr-i vilâyeti sana tefvîz eden senin fevkinde bulunuyor; Allah ise vilâyeti-sana verenin fevkinde bulunuyor. Ve umûr-ı ibâdı hakkıyle görmeni İstiyor, seni onlarla imtihan ediyor. Sakın Allah ile harbe girib de kendini gazabına siper etme. Çünkü ne intikamına dayanacak kudretin var, ne de afvü merhametin den müstağnisin.
Sakın hiçbir afvından dolayı asla pişman olma; sakın hiçbir ukuubetin için de kat'iyyen sevinme. Bertaraf etmek imkânını buldukça hiçbir badireye atılma. Bir

de sakın «Ben kudret-i kâmile sahibiyim, emrederim, itaat ederler.» deme. Çünkü bu, kalbi fesada vermek, dîni za'fa uğratmak, felâkete yaklaşmaktır. Şayet elindeki kudret sana birhiss-i azamet verirse derhal fevkin-deki Meiekût'un azametine bak ve senin kendi nefsine karşı kudretyâb oİamıyacağın şeylerde Al I a, h ' in sana karşı kadir olduğunu düşün. İşte bu düşünce senin o yükseklerden uçan nazarını zemine indirir; şiddetini giderir; seni bırakıp giden aklını başına getirir. Sakın Allah ile azamet yarışına kalkışma, sakın kibriyâ ve ceberutunda kendisine benzemeye özenme. Çünkü F â t ı r-ı z ü ' 1 - C e 1 â 1 her cebbarı zelîl, her mütekebbiri hakir eder bırakır.
Nefsin hakkında, sana hususiyeti olanlar 'hakkında, raiyyen arasından kendilerine meyil beslediklerin hakkında Allah'a ve İbâdu'llah'a karşı adaletten kat'iyyen ayrılma, Şayet böyle yepmazsan zulmetmiş olursun. Halbuki ibâdu'llah'a zulmedenin ibâdu'llah tarafından davacısı A I I a h ' dır. A I I a h da birinin hasmı oldu mu, o kimsenin tutunabileceği bütün hüccetler bâtıldır. Ve ölünciye, yahut tevbe edinciye kadar kendisiyle harb içinde bulunur. Dünyada zulüm kadar Al I a h'ın lûtfunu tedbil, kahrını ta'cil edecek birşey olamaz. Zira C e n â b-ı Hak zulm altında inliyenlerin inkisarını İşitiyor; zâlimleri ise gözetleyip duruyor.
Umurun içinden öylesini ihtiyar etmelisin ki hak hususunda en mutavassıtı, adi itibariyle en şâm;ili olsun; sonra halkın rızâsını en ziyade cami' bulunsun. Zira ammenin hoşnutsuzluğu eş-tıâsın rızâsını hükümsüz bırakır. Eşhasın gazabı ise ammenin rızâsı içinde kaynar gider.

Sonra vali İçin hassa takımı kadar İyi günlerde yükü ağir basan, kara günlerde yardımı- az dokunan, adaletten hoşlanmaz. İstemekten usanmaz, verilince şükür bilmez, verilmezse değme gadirle savulmaz, felâkete sabırsız tek adam yoktur. Halbuki İslâm'ın rüknü Müslimîn'in şîrâzesi amme! ümmet olduğu gibi düşmana karşı duracak bir silâh varsa ancak odur. Onun için samimiyetin, meylin dâima bunlara müteveccih bulunmalı.
Raiyyen arasında yanına yaklaştirmıyacağın, kendisinden ençok nefret edeceğin adamîarsa, halkın maâyibini en ziyade araştıran kimseler olmalıdır. Zkâ nâsm öyle ayıblan vardır ,ki örtülmesi herkesten fazla valiye düşer. Binaenaleyh bu maâyibin sana gizli kalanlarını sakın eşme. Senin vszifen muttali oldukla-rını ıslahtan ibarettir. Meçhulün olanlara gelince, onların hakkın daki hükmü Allah verir.
Evet, sen raiyyenin ayıbını gücün yettiği kadar ört ki A I-I a h' da senin raiyyenden gizli kalmasını 'istediğin şeylerini örtsün.
İnsanlar hakkındaki bütün kin ukdelerini çöz; seni İntikama doğru sürükliyecek iplerin hepsini kes. Sence vuzuh kesbetmi-yen şeylerin kâffesi hakkında anlamamış görün, şunu bunu gam-zedenin sözüne sakın çarçabuk inanma. Çünkü gammaz ne kadar saf görünürse görünsün yine dessastır. Sakın, ne seni za-ruret ihtimaliyle 'korkutarak kereminden çevirecek bahîM ne muazzamât-ı umura karşı azmini gevşetecek cebîni, ne do çevre saparak sana ihtirası iyi gösterecek 'harisi meclis-i meşveretine sokma. Çünkü buhl, cebânet, ihtiras ayrı ayrı tabiatler-dir ki A I 1 a h u z ü '

I - C e I â I hakkında beslenen sû-i zan bunları bir araya getirir.
Sana müşavir olacakların en kötüsü senden evvel, esrara hemdem olan, onların cerâimine iştirak eden kimselerdir. Böy-leleri kat'iyyen senin mahremin olmamalı. Çünkü canilerin a'vânı ve zâlimlerin yaranıdır. Ne hacet; hiçbir zâf'ime zulmünde, hiçbir günahkâra cürmünde yardım etmiyenler içinden bunların yerini tutacak öylelerini bulacaksın ki, ötekilerin re'y ve tedbîrine tamamiyle sâhib, lâkin vizr ü vebalinden kat'iyyen masun. İşte senin için böylelerinin yükü en hafif, yardımı en çok, sana şefkati herkesinkinden ziyade, senden başkasına muhabbeti*ö nisbette az olur. Bu gibilerini hem hususî, hem umûmî meclisle-rinde kendine mukarreb edin. Sonra, bu adamların İçinden en ziyade onu beğenmelisin ki sana acı hakıykatleri herkesten ziyade o söylesin; ve şayet sevdiği kullarından sudûruna Allah'ın razı olmadığı bîr harekette bulunmak istersen, hoşuna gideceğini gitmiyeceğini hiç düşünmiyerek sana mümâşâti bıraksın.
Bir de sâdık ve müteverri' adamları kendine mahrem ittihaz et. Seni alkışlamalarına, yapmadığın bir takım işleri sana is-nad ile keyfini getirmemelerine müsâid bulun. Zira alkışın çoğu İnsanı azamete sevk eder, gurura yaklaştırır. Sakın, adamın iyisi ile kötüsü, indinde bir olmasın. Zira bu müsavat iyileri iyilikten soğutur; kötülerin de fenalığa-meylini idâme eder.
Bilmiş ol ki, valinin raiyyesine fıüsn-i zannını davet eden şey, kendilerine iyilikte bulunması, yüklerini tahfif etmesidir Hüsn-i zan edersen uzun uzun yorgunluklardan kurtulursun. Son ra hüsn-i zannına

en ziyade lâyık olan adam, senin hakkındaki tecrübeleri iyi çıkanıdır; sû4 zanına en lâyık olanı da hakkındaki tecrübeleri fena çıkanıdır.
Bu ümmetin ileri gelenleri tarafından işlenerek herkesin ülfet ve raiyyenin güzelce tatbik ettiği bir sünnet-i sâlihayı sakın kaldırayım deme. Ve bu eski sünnetlerin her hangi birine aykırı gelecek yeni bir sünneti ihdasa da asla yanaşma. Çünkü ecir o sunnet-i sâlihayı vaz' edenin, vebal de, kaldırdığından dolayı senindir. Umûr-ı memlekete uygun gelen tedâbiri tesbit ve senden evvelki İnsanlara doğruluk temin eden esbabı ikâme hususunda sık sık ulema İle müzakere -et, hükema île mubahasede bulun.
Malûmun olsun Icİ riayye tabaka tabakadır. Bunlardan her-birinin salâhı diğerinin salâhına bağlı ve hiçbiri için diğerinden müstağni bulunmak imkânı yoktur. Bu tabakalardan bir kısmı Al I a h yolunda askerlik edenler, bir kısmı ammenin ve hassanın vazifeli kitabetini görenler, bir kısmı adli tevzia memur kadılar, bir kısmı rıfk u insaf İle İdâre-i umur edecek âmilier, bir kısmı cizye ve harâc veren ehl-i zimmetle müslimler, bir kısmı ticaret ve sanaat erbabı, bir kısmı da fakr u'ihtiyaç içindeki tabakadır. Cenâb-ı Hak bunlardan herbirinin hissesini bildirmiş ve herbirine aid hudud ve farizayı ya Kitabiyle, ya Nebİyy-i Muhterem (S.A.V.) Efendimizin sünnetiyle gösterdikten sonra mer'î ve mahfuz bir ahd olarak bizlere tevdi buyurmuş.
Askerler, A I I a h'ın izniyle raiyyenln kal'aları, valilerin şerefi, dinin izzeti, asayişin vasıtalarıdır. Raiyye ancak bunların sayesinde durabilir. Bununla beraber askerin intizamı da A I-I a h'ın kendilerine

ayırdığı haraç ile kaaimdir ki, düşmanlarına karşı onunla cihad edebilirler. İşlerini yoluna koyabümek için ona güvenirler ve bütün İhtiyaçlarını temin etmek üzere arkalarında o bulunur. Sonra bu iki sınıfın mevcudiyeti kadıların, âmillerin, kâtiblerin vücudiyle kaimdir. Çünkü ukuudu, icabı veçhile başaranlar, menafii cem' edebilenler, hususî umumî 'bütün işlerde mu'temen olanlar bunlardır.
Hepsinin bakâsi için de ticaret ve sanayi erbabının vücudu şart. Zira esbâb-ı menâfi], ticaretgâhları ve başkalarının meydana getiremiyeceği âsâr-ı san'ati bunlar temin edecek.
Sonra erbâb-ı fakr u ihtiyacı teşkil eden son tabaka geliyor ki ihsan ve muavenete müstehaktıriar. Bunlardan herbirinin Allah'dan kısmeti ve haceti miktarınca vali üzerinde hakkı vardır. Vali Allah'ın kendisine tevdi ettiği bu teklifin altından ancak kemâl-İ ihtimam ile ve Alla h ' dan avn ü İnayet talebiyle, bir de hafif, ağır bütün işlerde nefsini hakj<a ve sabru tahammüle alıştırmakla kalkabilir.
Sonra, askerlerinin başına öyle birini geçir ki Allah'a ve Resulüne ve İmamına karşı sence hepsinden daha muhlis bulunsun. Kalbi hepsinden temiz olsun ve aklı başında olmak itibariyle hepsine tefevvuk etsin. Zamân-ı gazabında ağır davransın. Ma'zereti sükûn ile dinlesin. Zuafâya acısın; kavilerden uzak dursun. Öyle unf ile kalkıp acz İle oturan takımdan olmasın.
Sonra gerek mürüvvet ve haseb erbabına, gerek salâhiyetle ve mebrur efâlîyle tanınmış aileler efradına, daha sonra şecaat ve semahat eshâbına müitefit bulun. Çünkü bunlar kerem halkıdır, lütuf cemaatidir. Ana-baba çocuklarının işini nasıl araştı-

rırsa sen de askerlerinin işlerini öylece gözet. Kendilerini takviye için verdiğin şey çok bile olsa nazarında asla büyümesin. Haklarında taahhüd ettiğin lütuf az bile olsa gözüne kat'iy-yen hakir görünmesin. Çünkü sana karşı bezl-i ihlâs etmelerini, ve hüsn-i zanda bulunmalarını mûoib olur. Bir de onlara aid İş-lerin büyüğünü görüyorum diye küçüğünü takipten geri durma.
Zira ufak bir lûtfundan intifa edecekleri mevzi de olur, büyük lûtfundan vareste kalamıyacaklan mevki de olur.
Ordunun başındakileri içinde, sence en makbulü o kimseler olmalı ki, askere iyilikte bulunsun ve hem şahıslarını, hem geride kalan âileiej'ini sıkıntıdan kurtaracak kadar kendi servetinden fedâkârlık etsin de bu sayede adûya karşı cihad ederken hepsinin düşüncesi bu noktada birleyebilsin.
Valiler için memlekette adaletin kâim olmasından, bir de raiyyenin kendisine karşı muhabbet göstermesinden büyük me-dâr-ı teselli yoktur. Zira yürekler salim olmadıkça muhabbet izhar etmez. Sonra askerin senin hakkındaki itilası ancak ümerâ-sından memnun olmalariyle ve onları istiskal -edip bir an evvel başlarından çekilmelerini istememeleriye kâimdir. Sen kendilerine ümid sahası aç. Senaya müstehak olanları sena etmekte, büyük vakayı" geçirmiş olanların sergüzeştlerini saymakta kusur etme. Zira bunların kahramanlıklarını sık sık anmak [İnşâ-Allah) erbâb-ı şecâti galeyana, harb İstemiyenleri de oayrete getirir. Sonra bunlardan herbirinin fedakârlığını iyice tanı. Hem sakın birinin hizmetini başkasının hizmetiyle beraber zikretme. Kimseye de

gösterdiği şecaatle nişbet kabul etmiyecek dûn bir paye verme. Bir de ne mevkiinin büyüklüğü bir adamın ufak hizmetini büyük görmene, ne de mevkiinin küçüklüğü bir adamın kıymeti! yararlığını küçültmene asla saik olmamalı.
Sonra altından kalkamadığın hadisâtı, kestirip atamadığın umuru Allah'a ve Resulüne gönder. Zira C e -n â b-ı Hak irşadını dilediği bir kavme «Ey imsn edenler, A I lah'a itaat edin, Peygambere ve içinizdeki Ü I ü ' 1 - E m re itaat edin; şayed bir şeyde anlasamazsaniz onu Allah'a ve Peygambere gönderin.» buyuruyor. Allah'a göndermek demek Kitâb'ındakİ muhakemata sarılmak demektir. R e s û 1 'e göndermek demek, onun toplayan, tefrikaya meydan vermiyen sünnetine uymak demektir.
Nâs arasında hüküm tfçin öyle bir adam seç ki sence raiyye-nin en değerlisi bulunsun; işten sıkılmasın. Murafaaya gelenlerden sinirlenerek inada kalkışmasın. Hatâsında ısrar etmesin; hakkı gördüğü gibi, döneceği yerde dili tutulub kalmasın. Hiçbir zaman 'tama' ettiği menfaat kaybolacak endîşesine düşmesin. Mes'eleyi künhüne kadar anlamadıkça vehleten hâsıl ettiği kanaati kâfi görmesin. Şüphelerde en çok durur, hüccetlere en ziyade sarılır,'hasmın müracaatında nen az usanır, umurun vuzuhunu en fazla bekler, hükmün vuzuhunda en kat'î davranır, medh İle şımarmaz, tehyic ile eğilip bükülmez'olsun. Vakıa -böyieleri de pek azdır. Sonra bu adamın vereceği hükümleri sık sık tahkik et ve kendisine zaruretini giderecek, halktan ihtiyacını kesecek kadar bezlde bulun. Hem senin yanında öyle bir mevki ver ki mukarrerlerinden kimse o mevkie göz dikemesin ve o

adam başkalarının sana gelib de kendisine karşı hainlik edemi-yeceğinden emin olabilsin.
Evet, bu hususta gayet dikkatli bulunmalısın. Çünkü bu din kötü adamların elinde esir oldu : Onun namına İstenilen yapılıyor ve onunla dünyayı elde etmiye uğraşılıyor!
Sonra âmillerine dikkat et. Kendilerini işbaşına öyle getir. Yoksa tarafgirlik, hodgâmlık hissiyie kimseye vazife tevdi etme. Çünkü bu iki sebep cevrü hiyânete sâiktir. Bir de bu İş için salâh ile mâruf ailelerden yetişmiş tecrübe ehli, haya sahibi İslâm'a hizmeti sebketmiş adamlar araştır. Zira ahlâkı en dürüst, namusu, şerefi en sağlam, tamam cazibesine en az kapılır, avâ-kib-ı umuru en doğru görür insanlardır. Esbâb-ı maişetlerini de geniş bir surette temin et. Çünkü nefislerini salâha sevk hususunda bu bir kuvvet olacağı gibi elleri altındaki şeylere e! uzatmaktan o sayede müstağni kalırlar. Bundan başka şâyed emrine muhalefet ederler, yahud emaneti sakatlarlarsa senin için aleyhlerinde kullanacak bir hüccet olur. Sonra bunların icrââtını takibet. Arkaları sıra vefa ve sıdk erbabından olmak üzere gözcüler gönder. Zira işleri nasıl gördüklerini gizlice öğrenmen emaneti muhafazalarına ve raiyye hakkında rıfk ile muamelelerine badi olur,
A'vânına karşı da ihtiyatlı bulun. Şâyed 'içlerinden biri eii-ni hıyanete uzatır ve gözcülerinin vereceği haberler herifin bu hiyaneti üzerinde toplanırsa şahadetin bu kadarını kâfi görerek müstehak olduğu ukubeti bedeni üzerinde icra edersin; topladığı paraları alır, kendisim mevki-i zillete dikersin; alnına hiya-nat lekesini vurur, boynuna âr-ı töhmeti geçirirsin.

Sonra, haraç işini ehl-i haracın salâhiyle takip et. Çünkü ernr-i ıslâhiyle ehlinin salâhı içinde başkalarının da salâhı dâhildir. Zaten başkalarının salâhı ancak bunlarınkine tevakküf eder. Çünkü halkın hepsi haraca ve ehl-I haraca muhtaç. O holde memleketin ümranına sarf edeceğin vakit haraç toplamaya ma'tuf olan himmetinden fazla olmalı. Zira harafc ancak ümran ile elde edilebilir. Umransız haraç isteyen kimse bilâdi harabeye çevri Hr, ibâdı helak eder. İşi de pek kısa 'bir zaman için yürür. Şâyed yükün ağırlığından, yahut bir âfetten, yahut yağmurların, suların kesilmesinden, yahut toprakların su altında kalmasından, yahut kuraklık istilâsından şikâyette bulunurlarsa tesirini umduğun bütün vesâite müracaatla dertlerini tahfife çalış. Bu hususta hiç bir fedakârlık sana kat'-iyyen ağır gelmesin. Zira o bir sermaye ki bilâdını îmâra, vilayetini tezyine sarf için sana iade edecekler. Fazla olarak senalarını kazanacaksın, haklarında gösterdiğin adaletten dolayı müf-tehir olacaksın. Hem sen bu sermayeyi fazlasiyle vereceklerine güvenerek veriyordu. Zira kendilerini terfih ettiğin İçin biriktireceklerine ve adi ü rıfk 'İle muamelen sebebiyl sana emin bulunduklarına, itimadın vardı. Evet, günün birinde, muavenetlerine dayanacağın bir hâdise zuhur eder. Bakarsın ki hatır hoşluğu ile bütün yükü üzerlerine almışlar, taşıyorlar. Ümran mütehammildir, yüklediğin kadarını götürebilir. Memleketin harâbîsi ahalinin sefaletindendir; ahaliyi sefil eden sebep de ancak valilerin servet toplamaya hırsları, uzun müddetle mevkilerinde kalacaklarını zannetmemeleri, bir de geçmiş ibretlerden îcâbı kadar hisse alamamalarıdır.

Sonra, kâtiplerinin haline İyi dikkat et. İşlerine en iyilerini getir. Hususiyle tertibatını, esrarını tevdi edeceğin mektuplarını, öyle adamlara yazdır ki, soyu temiz, ahlâkı düzgün olsun; gördüğü itibar ile şımarıp başkalarının yanında sana karşı gelmeye cür'et edenlerden olmasın. Âmillerinin sana yazdıklarını getirip göstermekte, senin tarafından verilecek cevaplan dosdoğru yazarak göndermekte ve senin hesabına alıp, senin hesabına vereceği şeylerde gafleti sebebiyle kusur etmesin. Senin lehinde bulduğu bir akdi muhkem tutsun, aleyhinde bulduğunu da çözmekte zaaf göstermesin. Uhdesine mevdu umur itibariyle nasıl bir mevkii olduğundan bîhaber bulunmasın. Zira kendi kıymetini bilmeyen başkasınınkini hiç bilmez.
Sonra bunların intihabında yalnız simalarını tetkikin, bir de hüsn-i zarının kâfi gelmemeli. Çünkü insanlar daima tasannu ve hüsn-i hizmet göstererek zevahire hükmeden valilerin gözüne girebilirler. Halbuki İşin Ötesinde ihlâs namına bir şey yoktur. Onun İçin senden evvelki sâlih valilere hizmet etmişleri araştırarak halk arasında en iyi sıyt bırakmış, emanetîeriyle en ziyade tanınmış olanlarını intihab et. Böyle bir hareket senin A I-I a h'a ve kendisinden tevelii-i emrettiğin kimseye karşı İh-lâsını gösterir.
Bir de umuru tasnif ederek her sınıfın başına bu kâtiplerden birini geçir ki iş büyük olursa altında ezilmesin, çok olursa toplamasını bilemeyıp de dağıtmasın. Şayet kâtiplerinin hatasını görür de aldırmazsan kendiri muâteb olursun.
Sonra ticaret ve san'at erbabı gibi bir kısmı oturduğu yerde çalışır, bir kısmı şuraya buraya mal götürür, bir

kısmı da elinin emeğiyle geçinir, cümlesi hakkında iyi muamele et ve başkaları tarafından da o suretle muamele edilmesine dair vesâyâ-da bulun. Çünkü bunlar memleket için esbâb-i hayırdır, vesâîl-i menfaattir. Ve o hayır ve menfaati senin toprağındaki, denizindeki, ovalarındaki, dağlarındaki uzak uzak yerlerden ve başkalarının gidemiyeceği, yahut cür'et edemiyeceği mevkilerden getiriyorlar. Bunlar memleket için sulh ve seiâm adamlarıdır: Ne gaile çıkarmalarından korkulur, ne fesatlarından endişe edilir. Kendilerinin gerek nezdindeM, gerek biiâdınm diğer cihetlerindeki işlerini takibet. Maamafih şurasını da bil J<i bunların çoğunda fahiş bir tama1 çirkin bir hırs ile beraber menafi'de ihtikâr, alım satımda İriyle olur. Bu ise halk için zarar, vali için ayıptır. Binaenaleyh ihtikâra mâni ol. Çünkü Aieyhi's • Salâtü ve's-Seiâm Efendimiz ihtikârı men buyurdular. Alım satım doğru tartılarla olmalı ve alanı da, satanı da ezmiyecek mutedil es'ar üzerinden vukua gelmeli. Kim, senin yasağından sonra, ihtikâra yanaşırsa, ifrata varmamak şartiyle hemen cezalandır.
Hele alt tabakadaki her türlü çâreden mahrum fukara ve bî-çaregân ile felâketzedeler, kötürümler hakkında A i I a h'tan korkmalı, hem çok korkmalısın. Bu tabakada halini söyleyen de var, söyleyemiyen de var. A I I a h ' in bunlara ait olmak üzere hıfzını sana tevdi ettiği hakkı siyânet et. Oradakilere Bey-tü'!-mâlinden bir 'hisse, başka yerlerde bulunanlara da her memleketin fukarâ-yı müslimîne has gailesinden birer hisse ayır. Çünkü en uzaktakilerinin de en yakındakiler gibi haklan me,v-cud. Cümlesinin hakkını gözetmek ise sana mevdu bir vazife. Sakın azamet seni onlarla

uğraşmaktan alıkoymasın. Zira İşlerln mühimini iyi gördüğün için ehemmiyetsizini yüzüstü bırakırsan mazur görülmezsin. Bu sebepten kendilerini düşünmekten geri durma ve zavallılara ekşi çehre gösterme. Yine bunlardan olup da nazarların tahkiri, ricâHn istiskali yüzünden işleri sana kadar gelemiyenleri -araştır. Sırf bunlar için erbâb-i haşyet ve tevâzu'dan emin bir adam tahsis et ki arada vasıta olsun, işlerini sana bildirsin. Hâsılı, öyle çalış ki Huzûr-i Bârîye çıktığın zaman «Vüs'umu sarf ettim» diyebilesin.

Raiyyenîn bu tabakası adi ve înfaka başkalarından ziyade muhtaçtır. Onun için ber birinin hakkını vermeye son derece îtina et. Sonra, yetimleri ve yaşlı bulunduğu halde hiç bir çâresi olmıyan kimseleri üzerine al. Vâkıa bu işler valiye ağır gelir. Lâkin ne kadar hak varsa hepsi ağırdır; bunu Al lalı yalnız o kimselere kolaylaştırır ki haîden ziyade akıbeti düşünerek nefsini tahammüle alıştırır ve kendi hakkındaki va'd-i ilâhînin sıd-kindan mutmain bulunur.

Erbâb-i ihtiyaç için, sırf kendileriyle meşgul olacağın, bir zaman ve mekân ayır. Ve hepsiyle beraber otur da seni yaratan A I I a !h ' m rızâsını celbedecek bir tevazu' göster. Sonra, askerini, a'vânını, muhafızlarını, zabıta memurlarını yanlarında bulundurma ki söylemek isteyen çekinmeden derdini dökebilsin. Ben, Aleyhi's-SaSâtü ve's-Selâm Efendimizden bir kaç yerde işittim : İçindeki zayıfın hakks serbestçe kavisinden almamıyan hır ümmet hiç bir zaman kuvvetlenemez.» buyurmuştu.

Bir de bunların münasebet almayan sözlerini, yahut İfâde-i meramdaki acizlerini hoş gör. Kendilerine hırçınlık etme, azamet gösterme. Bu yüzden Cenâb-i Hak sana cenâh-ı rahmetini açar; tâatine mukabil sevabını ihsan eder. Hem verdiğini güler yüzle, gönül hoşluğuyie ver. Veremediğin surette kabul olunabilecek özürler dile.
Soma, umurunun içinde öyleleri olur ki bizzat görmeküğin lâzım. Meselâ katiplerin izhâr-i acz edince âmillerine cevabı sen vereceksin. Nâsın hâcâtı artık a'vânının tahammül edemî-yeceği dereceyi buldu mu, icâbına yine sen bakacaksın. Bir de her günün işini o gün gör; çünkü diğer günlerin kendine mahsus işi vardır.
Vâkıa niyet hâlis olmak ve raiyyenin selâmetine yaramak şaıtiyle bu meşgalelerin hepsi Allah için iseler de sen yine vakitlerinin en hayırlısını Allah ile arandaki hâlât İçin nefs'ne hasret. Hâlisan li - Vechi'IIâh edâ edeceğin tâatin en başlıcasi da Zât-ı İlâhîye has olan ferâizi yerine getirmekten ibaret olsun. Gecende, gündüzünde bedeninden Al I a h'a ait bulunan hisseli ubudiyeti ayır ve seni Hakk'ın Harîm-i Subhânî-sirte yaklaştıran bu tâati, vücuduna her neye mal olursa olsun, eksiksiz, gediksiz edâ et. Şayet namazında halka imam olmuşsam, sakın ne bıktıracak, ne de bîr hayra yaramıyacak gibi kıldırma. Çünkü nâsın içinde öyleleri vardır ki illet sahibidir; öy-leleri de vardır ki iş sahibidir. Âleyhi's-Sa!âtü ve's-Selsm Efendimiz beni Yemen'e gönderirken «Onlara namazı nasıl kıldsra-yım?» demiştim. «En zayıflarının namazı gibi.» buyurmuşlardı. Mü'minlere merhametli oi. Bundan sonra, sakın raiyyenden uzun

müddetle saklı durma, Çünkü valilerin raiyyeden saklanması bir nevi sıkıntı olduktan başka umûr-ı memlekete vukuflarını azaltır. Bunların perde arkasında oturmaları perdenin dışında dönen işlere ıttılaı meneder. Binaenaleyh nazarlarında hâdisatin büyüğü küçülür; küçüğü büyür; güzeli çirkin, çirkini güze! olur; hak bâtıl ile karışır. Vali de nihayet beşerdir. Halkın kendi nazarında gizli kalan umurunu nereden bilecek? Hakkın üzerinde nişaneler yok ki ona bakarak sıdkın her türlüsünü, k>izbin her türlüsünden ayırmak mümkün olabilsin. Şimdi, sen mutlaka İkiden birisin: Ya hak yolunda bezîeder, gönlü gani bir adamsın.. O halde neye vâcib olan bir hakkı ödemekten, yahut kerîmâne bir harekette bulunmaktan çekinip de saklanıyorsun? Yahut öyle değilsin de buhle müptelâ bir adamsın. Bu ihtimale göre de halk ihsanından ümidi kestikleri gibi, istemekten o kadar çabuk vaz geçer ki!.. Bununla beraber raiyye tarafından sana arzedilecek hâcâtm çoğu ya bir zulümden şikâyet; ya bir muamelede adil talebi gibi senin yardımını istemiyecek şeylerdir.
Sonra valinin havâssı, rnukarrebîni vardır ki bunların iltiması, teaddisi, muamelâtta insafsızlığı görülür. Sen onların za-rarınj bu gibi ahvalin esbabını kaldırmak suretiyle kes. Etrafındakilerden, hassandan, akrabandan hiç birine kat'iyyen toprak verme. Ve bunlardan hiç biri senden cesaret alıp da müşterek su, yahut müşterek diğer bir iş tutarak etrafındakiler! mutazarrır edecek ve zahmeti başkalarına yükletecek surette zahîre İd dihârına kat'iyyen tema' edemesin. Çünkü bunun kârı senin değil, onun; ân 'is© dünyada âhirette senindir. Sonra sana yakın uzak herkesi Labul-

i hakka mecbur et; ve havas ve mukarrebî-nin için her neye mal olursa olsun bu hususta sebat ve dikkat göster. Nefsine ağır gelecek olan bu hareketin sonunu gözet, çünkü sonu hayırdır.
Şayet raiyyede senin zulmettiğin zannı hâsıl olmuşsa kendilerine özrünü bildirerek zanlarını tedbil et. Çünkü bununla hem nefsini kırmış, hem raiyyene rıfk ile muamele etmiş, hem kendini mazur göstermiş oluyorsun ki onları hak üzerinde daim kılmaktan ibaret bulunan maksadını o sayede istihsal edebilirsin.
Düşmanın tarafından sana teklif olunan sulh rızâ-yı ilâhîye muvafık ise kat'iyyen reddetme, zira sulhta, askerine 'istirahat, sana endîşeden rahat, bilâdın için de selâmet var. Lâkin sulhtan sonra düşmanından sakın, hem çok sakın. Öyle ya belki seni gafil avlamak için sana yaklaşmak istemiştir. O sebepten ihtiyata seni, bu hususta hüsn-i zanna kapılma.
Şayet düşmanla aranızda bir mukavele akdettinse, yahut ona karşı bir taahhüdün, varsa, mukaveleye riâyette bulun, ahdini yerine getir. Verdiğin sözü muhafaza için îcâbederse hayatını bile feda et; çünkü arzularının müteferrik, reylerinin müteşettit olmasına rağmen insanların ferâiz-i ilâhiye arasında uhûde vefa kadar üzerinde birleştikleri bir şey yoktur. Hattâ müşrikler de hıyanetin vehim avâkıbim gördükleri için müslümanlara karşı a'hde vefayı iltizam ediyorlar. Binaenaleyh sakın verdiğin sözden dönme; sakın ahdine hiyânet etme; sakın düşmanını aldatma. Zira haybet ve hırmâna mahkûm akılsızlardan başkası A I-I a h 'a karşı gelmek cür'etini gösteremez. Çünkü ÂÜahu zü'l* Celâl rahmet-i ezeliyesi İcâbı, ahd ü zimmetini ibâdı için sâye-İ şefkatinde'barınacaklar! bir dârü'I-

eman, sâha-i menîînde âsûde kalacakları, civarına koşacakları bir harlm-i itmi'nan kılmış. Onun için bunda fesad etmek, hiyânette bulunmak yahut aldatmak olamaz.
Bir de bir takım te'vilâta müsaid olacak akidlerde bulunma. Te'kid ve tevsik ettiğin bir akdi nakz İçin de sakın kelâmın ffızli delâletlerinden istifadeye kalkışma. A 1 ! a h'm ahdi İcabı girmiş olduğun bir işin darlığı, haksız yere onu tevsiine kat'iyyen sâîk olmasın. Zira genişliyeceğinî ve sonunun İyi olacağmı umduğun bir darlığa tahammül senin için elbette günahından çekindiğin ve dünyada âhirette cezâ-yi ilâhîden halâs imkânı olmadığını bildiğin bir hiyânetten daha ehvendir.
Sonra kandan ve onu haksiz yere dökmekten son derece sakın. Çünkü haksız yere kan dökmek gibi felâketi câlib, bunun kadar mes'uiiyeti büyük, bunun kadar nimetin zevalini, devletin izmihlalini hak eden bir şey yoktur. Allahu zü'l-Ceiâl kıyamet günü kulları arasında hükmünü verirken, döktükleri kanlardan başlayacak. Sakın haram bir kanı dökerek saltanatını kuvvetleş-tîrmek sevdasına kapılma, zira bu hareket onu zaafa düşürecek, daha doğrusu zevale erdirecek, başka ellere geçirecek esbaptandır. Hele teammüden îka' edeceğin bir katil için ne Allah'-in indinde, ne benim indimde 'hiç bir özürün olamaz. Çünkü bedenen kısas lâzım. Şayet bir kazaya uğrarsan:. te'dib ederken kırbacın, yahut kılıcın, yahut elin ifrata varırsa -zira zaman olur ki yumruk, yahut daha biraz fazlası ölümü intaç eder- sakın sahib olduğun nüfuza güvenerek maktulün velîlerine haklarını ver-miyeyim, demeye kalkışma.

Bir de sakın kendini beğenme, sakın nefsinin sana hoş gelen cihetlerine güvenme, sakın yüzüne karşı medholunmayi isteme. Zira iyilerin ne kadar iyiliği varsa, hepsini mabv için şeytanın elindeki fırsatların en sağlamı budur. Sonra, sakın rai yy e-ne ettiğin ihsanı başlarına kakma; yahut yaptığın işleri mübalâ-ğalı gösterme; yahut kendilerine olan va'dinde hulf etme. Çünkü minnet ihsanı bitirir; mübalâğa hakkıykatı söndürür; hulf ise Halikın da, halkın da nefretini celbeder. Cenâb-ı Hak: «Böyle sizin yapmadığınızı söylemeniz, Allah indinde ne menfur bir harekettir!» buyuruyor. Sakın umura vaktinden svvel atılma. Sakın vakti gelince de tehalük gösterme; sakın vuzuh kesbetmiyen işlerde inad etme. Sakın vuzuh kesbettiği zaman da gevşeme. Sonra, umurun her birini mevziine vaz' et; âmâlin her birini mevkiinde bulundur. Herkesin bir olduğu nok^larda kendini kayırmaktan çekin. İstihdam ettiğin adamlarının zahir olmuş fenalıklarına karşı senden beklenen hareketten habersiz gibi davranma. Çünkü başkasının hesabına sen muakab olursun. Az vakit sonra umurun üzerindeki perdeleri gözlerinin önünde açılır ve mazlumun hakkı senden alınır.
Hiddetine, gazabına, eline, diline hâkim ol; ve bunların hepsinden masun kalabilmek İçin badirelerden geri durup şiddetini te'hir et ki öfken geçsin de ihtiyarına mâlik olasın. Bundan başka Halikına rücû edeceğini anarak endişeye düşmedikçe nefsine hâkim olmak imkânını kat'iyyen bulamazsın.
Şimdi üzerine vâcib olan, senden evvelkilerin sebk eden adil bir hükmünü yahut doğru bir mesleğini, yahut Aleyhi's-Sa-lâtü ve's-Selâm Efendimizden gelmiş

bir haberi, yahut KİtâbuʼI-iah'da vârid bir farizayı tahattur etmektir. Tâ ki o gibi mes'ele-lerde bizden gördüğün tarz-ı harekete iktida edesin ve şu emir-namemde bildirdiğim ve ileride hevâ-yi nefsine kapılmanı mazur göstermemekliğin için elimde sana karşı sağlam bir hüccet bildiğim ahkâmı tatbika çalişasın. Artık, Cenâb-ı H a k ' kın sia-i lahmetinden ve bütün talebleri muhit olan azamet-İ kudretinden dilerim ki rızâ-yı ilâhîsi veçhile ibâd arasında senâ-yı ce-mîl ve bilâd içinde âsâr-ı hayır ibkâsı için vüs'atimiz yettiği kadar çalışmaya seni de, beni de muvaffak etsin; hakkımızdaki ni'metini itmam, keremini taz'if ve sana da bana da saadetle, şehâdetle can vermek müyyesser eylesin. Bizim niyazımız A İ -I a h 'adır. Ve's'-selâmu alâ Resûli'llah...

İSLAM HUKUKUNDA KULLANILAN BAZI ÖLÇÜLER

Nakidlerle İlgili Ölçüler :

AKÇE: (Hisap ve ferâiz ıstılahında) 1 paranın üçde biri. Akçe, dilimizde nakit, meblâğ ve servet manalarına da gelir. Vaktiyle, gümüş sikkelere de akçe denirdi. Bir kese akçe, 500 kuruş demektir.
PARA : CHisap ve ferâiz ıstılahında) 1 kuruşun 40 da 1'i dir.
3 akçeye eşittir. Para kelimesi, mutlak nakid, servet ve sikke manalarında kullanılmaktadır. . .
PUL : 1 akçenin 3 de veya 4 de biridir.
DÂNİK: (= denk) 1 dirhemin 6 da 1'i dir. 1 denk = 8, 2/5 habbedir.

KIRAT-I ÖRFÎ: Bazı fâkihlere göre 5, bazılarına göre 'İse
4 orta boy arpanın ağırlığından ibarettir. Bu fark, beldelerin ayrılığından ve örfün değişmesinden ileri gelmektedir. 1 kırat — 0,200046 gramdır.
DİRHEM-İ SERİ: 14 kırattan İbarettir. Nisâblarda muteber olan bu dirhemdir.
Peygamberimiz ES.A.V.) zamanında 10, 12 ve 20 kırat ağırlığında üç ayrı d'irhem mevcud imiş. Hazre-ti Ömer (R.A.) zamanında bu üç dirhem toplanıp or-talamaları alınarak 14 kırat 1 'islâmî dirhem olarak kabul edilmiştir. 356,5 dirhem-i Şer'î = 1 kilodur.
DİRHEM-İ ÖRFÎ: 16 kırattır. Dirhem-İ Örfî, Dirhem-i Şer'î' den noksan olmazsa bazı zevata göre, zekatta, diyetlerde ve sair hususlarda muteber olur.
DİrheM-i Örfî = 16 kırat. 16x 5 = 80 arpa ağırlığı. Bu tak-dirde dirhem-i örfî, dirhem-i şer'î'den ağırdır. Lakin, Dir-hom-i örfî'de her kırat 4 arpa ağırlığında kabul edilirse : 16x4=64 arpa ağırlığı eder ki, bu durumda da Dirhem-i Şer'î, dirhemî örfî'den ağır olur. Çünkü Dirhem-i Şer'î 70 arpa ağır-lığındadır. 312 dirhem-i örfî = 1 kilodur.
DİRHEM-İ HALİS : Sırf gümüşten İbaret bulunup, başka bir maden katılmayan dirhemdir. Dirhem-i Ceyyid de bu manada kullanılır.
DİNAR: 10 dirhem-i şer'î halis gümüş kıymetinde itibar olunan altındır. 1 miskal ağırlığındaki altın sikkeye de dînar denir. Dirhemlerin değişmesi yüzünden, dînar ile dirhem arasındaki denge bozulmuştur.
İSTAR: 4,5 nriska! ağırlığında bir ölçüdür. Aslında, 6,5 dirhem miktarı için de kullanılmıştır. 1 istar = 1/20 rıtl ve 1 İstar = 1/40 menn'dir.

MİSKAL: 20 kırat = 100 arpa sğırlığındadir. Ağırlık olarak 1 miskal = 1, 3/7 dirhemdir. Dolayısiyle 7 miskal = 10 dirhem-i şer'î ölçüsündedir. 1 dinar da 100 arpa ağırlığında olduğu için, ölçü itibari ile miskal ile aynıdır. Aralarındaki fark, sadece dinar'ın sikkeli olmasıdır. Dirhem, miskaf, denk, kırat gibi ölçüler, altın, gümüş ve mücevherat gibi kıymetli şeyleri tartmakta kullanılır.

Diğer Ağırlık Ölçüleri

OKIYYE : (= Kıyye) 40 dirhem miktarında bir ağırlık ölçüsüdür.
SA': 1040 dirhem buğday veya arpa alan bir ölçektir. Bu da 8 Bağdadî ntla eşittir. Buna sa'-ı Irakî denilir. Bir de sa'-ı hicâzî vardır ki, 0,5, 1/3 Bağdadî ntla eşittir. Bu takdirde 1 sa' = 693 1/3 dirhem ölçüsünde olur. Birinci görüş, İmâm-ı Âzam'm görüşü; ikinci görüş ise E b û Yûsuf'un görüşüdür denilmiştir.
RITL: 130 dirhemKk bir ölçektir. Bir sa'yın sekizde birine eşittir. Bu, rıtl-i İrattı, ntl-ı Bağdâdî'dir. Bir de rıtl-ı hicâzî vardır ki bu 195 dirhem viznindedir. Bu duruda 5, 1/3 rıtl-ı hicâzî = 8 ntl-ı Beğdâdî'dir.
Rıtl-ı ırakî 20 <istar olduğu halde, rıtl-ı Hicâzî 30 jstar'dır. Yani rıtl-ı ırskî 130 dirhem, rıtl-ı Hicâzî ise 195 dirhemdir.
FARAK; 36 rıtl yanî 4680 dirhemlik bir ölçüdür.
VESK: 60 sa', yani, 62400 dirhem miktarında bir ölçüdür/ Bu miktarı içine alan kileye de Vesk denir. Ayrıca, deve, katır veya merkep yüklerine de vesk denilmektedir.

Hadis-i şerîfde : «5 veskden aza zekat yoktur.» buyurulmuş-tur. 5 vesk ~ 1000 kilo'dur. Eski ölçülerden okka ile 5 vesk = 780 okka eder.
MEN : 2 rıtıl ağırlığında yani 260 dirhemlik bir ölçüdür. 4 men 1 sa' eder. Men Türkçemizde batman kelimesi ile karşılanır.
HIML: 300 men, yani 78.000 dirhemlik bir ölçüdür. Bu da bîr deve yüküdür.
MÜD : Irak ehline göre, 2 rıtl-ı ırâkî; Hicaz ehline göre ise 1,1/3 rıtl-ı Hicâzî miktarında bir ölçüdür. Bu fark rıtl'larla İlgili farktan meydana gelmektedir. Gerçekte 1 müd — 1/4 sa'dır. Yani 260 dirhemlik bir ölçüdür.
KAFÎZ: 12 sa' miktarında bir kile.
144 zira1 miktarı yer.
1 cerîbin onda biri, yani 360 zira' karelik bir alan.
Görüldüğü gibi kafîz hem bir Ölçek hem de bir alan ölçüsünün adı olmaktadır.
KİRBE : Süt veya su tulumu. 50 men yani 13.000 d'irhemlik veya 32 okiyyelik bir kab.
HABBE: Arpa, buğday gibi mahsullerin denelerine bu İsim verilir. Ölçü olarak habbe = 1/48 dirheme eşittir.

Uzaklık Ve Alanlarla İlgili Ölüçler

MERHALE : Bir yolcunun ortalama bir yürüyüşle bir günde gideceği bir yoldur. Yani merhale, 8 saatte gidilebilecek bir mesafedir.
1 merhale = 8 fersahtır.
1 fersah = 3 mil'dir.
1 mil = 400 zirâ'ı mimarîdir.
1 Zirâ'-ı rnimârî ise = 0,758 metredir. .
Buna göre yaklaşık olarak :

1 mil = 3032 metre,
1 fersah = 9096 metre,
1 merhale = 72768 metre eder.

FERSAH : 8 mil, yani 12.000 zirâ'4 mimarî uzunluğundaki mesafedir.

Sefer mesafesi 3 merhale veya 18 fersahtan ibarettir ki bu da orta bir yürüyüşle 3 günlük yol demektir.

MİL: 4000 zirâ'-i mimarî uzunluğunda bir ölçüdür.

BERİD: 12 mil yani 48.000 zirâ'-i mimarîdir.

ZİRÂ' : Lügatde bilek, kol manasınadır ki dirseksen orta parmağın ucuna kadar olan kısımdır. Istılahta İse bu miktara eşit oian uzunluk ölçüsü demektir. Zira' kelimesinin Türk-çemizdeki karşılığı ARŞlN'dir.

Zirâ'ın bir çok çeşidi vardır:

ZİRÂ'-I AMME : 6 kabza yani 24 parmak uzunluğunda olan bir arşındır.

Zirâ'-ı Âmme'nin karesi = 576 parmaktır. Zirâ'-f Âmmeye = Zirâ'-ı Mimarî de denilir.

Zirâ'-ı Âmme'nin cümlesi yani askatlan ile bunların santimetre olarak yaklaşık- miktarları şöyledir:

1 Zirâ'-ı Âmme = Zirâ'-i Mimarî = 24 parmak = 75,8 cm.
1 parmak — 12 hat = 3,15 cm.
1 hat = 12 nokta = 0,263 cm. .
1 kadem = 12 parmak = 37,8 cm.
1 kulaç = 5 kadem = 189 cm.
1 kulaç = 2, 1/2 zîrâ'-i Mimarî = 189 cm. dir.

ZİRÂ'-I MESEHA : 7 kabza + 1 dikili parmak miktarında olan bir arşındır. Bu da yaklaşık cm. eder. Arazi ölçmede kullanılır.

ZİRÂ'-I KİRBÂSÎ: 7 kabza, yani 28 parmak miktarında bir ölçüdür. Bez ve kumaş ölçmede kullanılırdı.

ZİRÂ'-I KİSRÂ : Bu da 7 kabza, yani 28 parmak miktarında bir ölçü birimidir. Buna Zirâ'-ı melîk de denilir. Görüldüğü' gibi, zirâ'-ı kirbâsî ile eşittir.

ZİRÂ'-I SEVDA : Bir kol uzunluğunda bir uzunluk ölçüsü birimidir. Bu ölçüyü ilk defa icad edip kullanan Hârûne'r-R e ş î d ' dir. Maiyyetinde bulunan siyah bir kölenin kolunun uzunluğu esas alınarak bulunduğu için buna Zirâ'-ı şovda = kara, siyah zira' denilmiştir.

ZİRÂ-1 KÂDİYE : Zirâ'-ı Sevda'dan 1, 2/3 parmak miktarında noksandır. Buna zirâ'-i dûr da denir. Bu ölçüyü ilk defa bulan ve kullanan Kadı İbni Ebî Leylâ' dır.

ZİRÂ'-I YÛSUFİYE: Zirâ'-ı Sevda'dan 2/3 parmak miktarında noksan bir arşındır. Bunu ilk defa bulan ve ölçü birimi olarak vaz' eden İmâm Ebû Yûsuf Hazretleridir. Bu ölçü, Bağdad'da kadılar tarafından binaların yüzölçümlerini tesbit işinde kullanılmıştır.

ZİRA’-I HAŞİMİYYE-I' SUĞRA: Zirâ'-ı Sevdadan 2, 2/3 parmak daha uzun bir arşındır. Bunu ilk bulan Bilâl b. Ebî B û r d e'dir. Bu yüzden buna Zirâ'-ı Bilâliye de denir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî Hazretleri tarafından kullanıldığı rivayet edilmiştir.

ZİRÂ’-I HÂŞİMİYYE-İ KÜBRÂ : Zirâ-i Sevda'dan 5, 2/3 parmak kadar uzun bir arşındır. Sevâd arazisinin ölçümünde kullanılmıştır.

ZİRÂ’-I ÖMRİYYE: 1 zira" + 1 kabza + 1 dikili baş parmak uzunluğunda bir arşındır. Bunu ilk vaz' eden H z. Ömerü'l-Fâruk £R.A.)'dır. H z. Ömer (B.A.) zamanındaki arşınların en uzununu, ortasını ve en kısasını toplayarak bu toplamın 1/3 ünü almış ve bu miktara bir kabza ile bir dikili baş parmak İlâve etmiştir. Bu

ölçüyü gösteren arşının iki ucunu da kalay ile kapiatmıştır.
Bu ölçü, W z. Ömer (R.A.) in emri ile Sevâd Arazisi-sinin yüz ölçümünün tesbitinde kullanılmıştır.
ZİRÂ'-I MİZANİYYE; 1 Zirâ'-ı Sevda + 2 zira' + 2/3 zira' + 2/3 parmak miktarında bir arşındır. Bu ölçüyü ilk vaz' eden Halîfe M e'mûn' dur. Sokakların, derelerin, nehirlerin ölçülmesinde kullanılırdı.
İSBİ': Parmak demektir. KannSarı birbirine bitiştirilmiş 6 arpaya eşit bir miktardır.
KABZA : 4 parmak miktarıdır.
KASABA : 6 zira' miktarıdır.
AŞİR : Uzunluğu ve genişliği birer kasaba miktarında olan arazidir kî 36 zirâ'-ı mimarî eder. Bu ise 1 kâfîzin 1/10 ne eşittir.
FEDDAN : Bir çift öküzle sürülüp ekilenbilen yer.
CERÎB: Lügatte vâdî münasınadir. Dönüm manasına da kullanılmıştır. Cerîbin miktarı beldelere göre değişir. Bazı yerlerde Cerîb = 10.000 zira' miktarında bir mesafe ölçüsü; bazı yerlerde de Cerîb = 3&00 zira' murabba (kare) ye eşit bir alan ölçüsüdür.

ISTILÂHLAR VE LÜGATÇE

Lügatçe

A
Adi: Adalet.
Adû: Düşman
Afif: İffetli, namuslu, temiz.
Afv ü saflı: Af ve müsamaha
Agâh: Bilgili, haberli, uyanık.

Ahd ü zimmet: Sözverme ve borçlanma.
Ahkâm: (Hükm'ün cemi.) Hükümler, emirler.
Akar: Tarla, bağ, bostan vs. gibi para getiren mülk.
Akarât: Gelir sağlayan mallar, mülkİer.
A'mâl: Amel'in cem'idir; (iş) ler demektir, daha çok dinî sahada kullanılır.
Amden: Kasden, istiyerek, bilerek.
Amma ba'd: Bundan sonra, gelelim maksadımıza.
Amme: Umuma mahsus olan.
Âmme-i ümmet: Halkın bütünü.
Âmil: Zekat, harâc, öşür, cizye gibi vergileri toplayan kimse, mütesellim, mütevelli, vali, sebep, iş yapan.
Ariyet: Ödünç, iğreti.
Arz: Toprak, dünya, memleket, iklim.
Asude: Rahat.
Âşîr: Öşür toplayan memur.
Aityye: Hediye, bahşiş, ihsan,
Aük: Azad edilmiş köle veya cariye.
Avâkıb-i umur: İşlerin neticeleri.
A'vân: Yardımcılar.
Avn ü inayet: Yardım.
Avam: Halk, herkes. Kaba ve câhil kimseler. Ayak takımı.
Azamet-i kudret: Kudret büyüklüğü.
Azimet: Gitme, gidiş.
B
Bâdî: Sebeb olan.
B âdiye: Çöi, kır.
Badire: Ansızın çıkan vak'a.
Bağî: Bir veliyyü'1-emre veya onun naibine karşı kendisince doğru görülen bir sebebe istinaden isyan edip, itaat dairesinden çıkan, kuvvet sahibi kimse.

Buna rağmen bağî müslüm anların mallarının müsaderesini ve zürriyetleri-nin esir edilmesini helâl görmez.
Bahilî: Hasis, cimri.
Bâtıl: Doğru ve hak olmıyan, sapık.
Berâyâ: Halkın harâc vermeyen ve kılıç ehli kısmı. Halk İnsanlar. Mahlukât. .
Beyaban: Kır, çöl..
Beyyine: Delil, şahit.
Beytü'l - mâl: İslâmda ümmete aid hazine demek olup sonradan Devlet Hazinesi hâline konulmuştur.
Bezi: İstiyerek, bol bol vermek.
Bezl-i ihlâs: Candan bağlanma.
Biçaregân: Bîçareler, zavallılar.
Bilâd: Belde'nin cem'idir; şehir ve kasabalar demektir.
Bi'r: Kuyu.
Buhl: Hasislik, cimrilik.
C
Caize: Yol yiyeceği, azık. Hediye, bahşiş, armağan. İhsan,
Calip: Celbeden, kendine çeken, çekici.
Cami': Toplayan, bir araya getiren.
Câriye : Bir kimsenin memlûke-si olan genç veya ihtiyar kadın.
Cebânet: Korkaklık.
Cebbar: Allah'ın isimlerinden bindir. Kırılanları onaran, eksiklikleri tamamlayan, kâinatın her noktasında ve her şey üzerinde dilediğini, dilediği gibi yaptırmağa muktedir bulunan, demektir.
Ceberut: Azamet ve celâl.
Cebîn: Korkak.
Celb: Çekme, çekiş, kendine çekme. Yazı ile çağırma.

Celd: Kamçı ile vurma.
Celde: Kamçı, kamçı ile vurma.
Cerâim: Cürm'ün cemidir, suçlar demektir.
Cevaz: Caiz olma. İzin, müsaade.
Cevr: Haksızlık, ezâ, cefâ, eziyet, gadr, zulüm, sitem.
Cevr ü hıyanet: Zulüm ve hainlik.
Ceyş: En az dört yüz süvari veya piyadeden meydana gelen bir askeri kit'a. Ceyşin çoğulu Cüyûş'dur.
Cihâd: Hak yolunda vuku' bulacak muharebelerde gerek nefs ile, gerek mal ve lisan ile gerekse sair vasıtalarla çalışarak bütün güç ve takatini sarfetmektir.
Cizye: Gayr-i müslimlerin mükellef olan erkeklerinden senede bir defa alman bir vergidir. Bu vergiye «harâcü'rrüûs» da denilir. Aslında cizye, karşılık ve ki-fayet manalarına da gelir. Müslümanların zimetine, ahd ve emânma kavuşan ve müslümanlarm lehindeki ve aleyhindeki bir çok hukuka iştirak eden, gayr-i müslim tebea'dan alman az miktardaki bu vergi, nail oldukları nimet ve selahiyete bir nevi karşılık olmak üzere kâfi görüldüğünden bu vergi cizye ismini almıştır.
Cumhur: Halk, topluluk.
Cürüm: Suç.
D
Dalâlet: Doğru yoldan sapma.
Dar-i İslâm: Müslümanların eli altında, hâkimiyeti dairesinde bulunan yerlerdir ki, Müslümanlar oralarda emn ve emân içinde yaşarlar.
Dâr-i Adi: Bir veliyyü'l-emrin reisliği altında, adalet ve hâkimiyetinde bulunan herhangi bir İslâm beldesi demektir.

Dâr-i emân: İslam ordusu tara fmdan ferhedilip içinde ehl-i zimmet'in ikamet ettirildiği beldedir. İslâm hükümetinin himayesi ve hakimiyetinde bulunduğundan dâr-ı islâm'dan sayılır.
Dâr-i Harb: Müslümanlarla aralarında sulh bulunmayan, gayr-i müslimlerin ülkesi.
Dâr-i zimmet; Müslümanların ahd ve emânmı, himayesini kabul etmiş olan, gayr-i nıüs-Iümlere mahsus yerlerdir. Vaktiyle idarî muhtariyete sahip olan bazı eyaletler, böyleydi.
Dârü'r-ridde: Mürtedlerden müteşekkil bir taifenin istila ederek hakimiyetleri altına aldıkları yerlerdir.
Dessas: Entrikacı.
Destar: Tülbent, sarık.
Diyet: Kan bahası.
Diyet-1 Kâmile: Katledilen şahsın nefsine bsdel caniden veya ailesinden alman tam diyet olup, miktarı maktule göre değişir.
Diyet-i Mugalîaza: Şibhi amd suretiyle vuku' bulan bir katilden dolayı verilmesi gereken diyettir ki, dört neviden yirmi beşer adet olmak üzere yüz devedir.
Dûcâr: Uğramış, yakalanmış, tutulmuş, giriftar olmuş.
Dûn: Aşağı.
Düstûrû'1-amel: Gereği gibi uy-gulanack olan kanun.
E
Ecir: Sevap, ücret.
Ecr-i Misil: Ehl-i vukufun tayin edeceği ücret.
Ednâ: Pek aşağı, bayağı, az, pek az.
Ef'âl: (İş) ler.
Efrâd : Ferdler. Tek olanlar, birler.
Ehâdis: Hadisler. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin mübarek sözleri. Haberler.

Ehl-i Adi; Adalet sahibi kimseler. Bağî olmayanlar.
Ehl-i Bağy: Bağîlerin hepsi.
Ehl-i haraç: Haraç vermekle mükellef olan.
Ehl-i Kitâb: Allah (C.C.) tarafından indirilmiş bir kitaba inanmış olan, fakat müslü-man olmayan kimseler. Yahudiler, hıristiyanlar.
Ehl-i uhud : Müslümanlarla ahid yapanlar, zımmîler.
Ehl-i zimmet: Bir islâm devletinin himaye ve tabiiyetinde bulunan gayr-i müslimler.
Elzsm: Çak lâzım, lüzumlu.
Emân: Emniyet altında olduğuna dair, düşmana verilen söz veya yapılan işaret demektir. Emân'm bazı şekilleri vardır. Şöyleki:
Emân-î sarih: Bir kimseye karşı «Sana emân verdim.», «Siz eminsiniz.», «Sizs bir zarar yoktur.», gibi bir tabirle verilen emândır.
Emân toi'l-kitâbe: Ehl-i harbe, . emân-name gönderilmek suretiyle verilen emândır.
Emân bi'1-kinâye: Dolaylı ve imâli bir yolla emân manası çıkarılabilen söz veya işaretlerle verilen emândır. «Geliniz», «Korkmaymiz.» şeklinde tabir veya işaretten emân verildiği kanaatine varan kişiler için bu haller emân sayılır.
Emân-ı Mutlak: Herhangi bir müddetle sınırlandırılmayan emân'dır.
Emân-î Muvakkat: Belirli bir müddet için verilen emân'dır.. Bu müddet bitince emân da kalkar.
Emân-ı Müebbed: Eu sulh demektir. İki tarafın birbirleri ile harb etmemek üzere silah bırakmaları ile meydana gelir. Harb esnasında bir kavmin zimmet aktini kabul eîmeside böyledir.

Hususi Emân: Şartlarını haiz herhangi bir müslümamn rau-harib bir kişiye veya bir taifeye verdiği emân'dır.
Umumî Emân: Veliyyü'1-emr veya naibinin bütün muharib düşmana verdiği emândır ki bu bir sulh mahiyetindedir.
eman-name: Emân verildiğini bildiren name = mektub-tur. Buna «kitâbü'1-emân da denir!
Emin: Emniyet sahibi, korkusuz; birine emniyet eden, güvenen. Kendisine güvenilen.
Emir: Kumandan, Veliyyü'1-emr tarafından bir göreve tayin edilmiş kişi.
Emîrü'I-mü'minîn: Müslümanlara din ve dünya işlerinde reislik yapan kimse.
Emval: Mülkler, para ile satın alman şeyler.
Ensâr: Medineli ilk müslüman-lar. Peygamber (S.A.V.J Efendimize ve Mekke'den Medineye hicret eden diğer müslümanlara yardım ettikleri için bu isimle anılırlar.
Erbâb-ı fakru ihiyac: îhtiyaç ve yoksulluk içinde olanlar.
Erbâb-ı haşyet: Korku içinde bulunanlar.
Es'ar: Zaruri ihtiyaç maddelerine hükümetçe konulan fiyat, narh,
Esbâb-i hayr: Hayır, iyilik yollan.
Esbâb-i maişet: Geçim yolları. Esbâb-ı menafi; Faydalanma yolları.
Esfel: En sefil, aşağı, bayağı, Esâr: Sırlar, gizli haller. Eşhas: ' Şahıslar. Eşkal: Biçimler, suretler, tarzlar.
Eşkâl-i mahsûsa: Bir şahsa ait hususi şekiller.
Esrar: Şerli, kötülük yapan kimseler.
Etbâ: Birinin sözüne, işine, mesleğine uyanlar, tabi olanlar. Hizmetçiler, uşaklar. Ezvâc-ı Mutalıharat.-

Peygamber (S.A.V) Efendimizin ismetli zevceleri.
Ezcümle: Bu cümleden olarak.
F
Fakir: Sahib olduğu mal, nisap miktarına baliğ olmayan kimse. Yoksul.
Fâris: Atlı, ata binmekte meha-retlî. Ferasetli, anlayışlı, İran'ın güneyindeki Şiraz vilayeti.
Fariza: Yapılması mutlak olarak buyrulan Allah emri.
Fâsid: Yanlış, kötü, fena, bozuk. Fesad çıkaran.
Ferâiz-i ilâhî: Allah'ın yapılmasını kat'i olarak emrettiği ibâdetler.
Fesad: Yanlışlık, bozukluk.
Feth: Bir beldeyi, bir ülkeyi sulh veya harb yoluyla ele geçirmektir.
Fevk: Üst, üst taraf, yukarı.
Fey': Lügatte dönme, rücû' etme demektir. Güneşin doğudan batıya doğru dönmeye haşlayan gölgesine de fey' denir, istilanda ise: Harâc, cizye, ticaret rüsumu, gayr-i müslimlerden harb edilmeden alman sulh bedelleri ve onlardan alman şâir mallara ve beytü'l-m.âl'd© bulunan diğer mallara fey' denir.
G
Galeyan: Coşma, kaynama.
Galle: Gelir, hasılat.
Gammaz: Kogucu, arkadan çekiştirici.
Gamz: Koğuculuk etmek.
Ganî: Zengin, tok.
Ganimet: Harbîlerden savaş esnasında veya harbeden iki ordunun karşılaştığı sırada, İslâm askerlerinin kuvvetleri ile ve zorla aldıkları maldır.
Gasb : Zorla alma, zabtednıe. Zorla alman şey.

Gâsıb: Gasbeden. Sahibinin izni ve haberi olmadan bir malı bir şeyi hile veya zor ile alan, zorba, yağmacı, çapulcu.

H

Habaset: Habislik, kötülük, alçaklık.

Hâcât: Hâcet'in cem'idir; insanın muhtaç olduğu şeyler demektir.

Hâcib : Vezir, âmir. Kapıcı, perdeci. Perde, hâil.

Had: Lügatte men etmek manasınadır. Gayr-i menkullerin sınırlarına da hudud denir. Bir kısım cezalara da hudud denilmiştir. Zira bu cezalar, zararları bütün insanlara dokunan bir takım fena hareketlerden insanları men eder. Bu hadler, suçlular için bir ceza olduğu gibi, müşa-hidler için de ibret ve intibah vesilesi teşkil ederler, Dolayısı ile bunlar umumun menfaatinedir.

Hadis: Peygamber (S.A.VJ Efendimizin mübrek sözleri.

Hadis-i Kudsî: Manası Cenâb-ı Hak tarafından vahyedilen söz ve ifade şekli ise Peyganıber (S.A.V.) Efendimize ait olan mukaddes sözler.

Haiz: Mâlik, sâhib, taşıyan.

Hakkaniyet: Hak ve adalete uygunluk. Hakka riâyet etme, doğruluk.

Hakîr: İtibarsız, değersiz, aşağı, âdi, bayağı.

Hakk-i Şuf'a: Satılık bir mala ortak veya komşu olanın, aynı para ile satın almak üzere başkalarına tercih olunması hakkı.

Hakk-i Şürb: Bir nehirden muayyen ve ma'lum olan nasiptir. Tarla, bağ, bahçe ve hayvan sulamak için sudan faydalanma nöbeti.

Hakîr: itibarsız, değersiz. Aşağı, âdî, bayağı,

Hâlât: Haletin cem'idir; Halet, şâyân-ı dikkat olan hal demektir.
Hâlisan Ii-vechi'llah: Allah'a karşı ihlâslı olarak.
Harâc: Harâc arazisinden ve ihya edilen bazı mevât araziden, belirli alanlara göre, beytü'1-mâl namına alman vergidir. İki çeşit harâc vardır :
Harâc-i mukassine: Arazinin malv sulatmdan, tahammülüne göre alman bir vergidir. Bu harâc, hasılatla ilgilidir. Bir sene içinde birden fazla mahsul elde edilirse, harâc da mükerrer olarak alınır. Mahsulat olmazsa, bu harâc da alınmaz.
Harâc-ı muvazzaf: Arazi üzerine, her dönüm başına, yıllık maktuan, muayyen bir miktar meblâğ olarak alınan bir vergi. Bu vergi işlenen araziden alındığı gibi, sahibi tarafından kasten muattal bırakılan araziden de alınır.
Harâc Arazisi: Müslümanlar tarafından fethedildiği halde, eski gayr-i müslim ahâlisi elinde bırakılan veya dışarıdan getirilmiş gayr-i müslim ahâliye temlik edilen veyahud da sulh yolu ile fethedilip de bir vergi konularak gayr-i müslim ahalisinin eline terk edilen arazi. Şam, Mısır ve Irak Sevâdı arazileri gibi.
Harbe: Kısa mızrak, süngü.
Harbî: Müslümanlarla aralarında sulh bulunmayan gayr-i müslimlere aid ülkelerde ya-şıyanlardan her biri.
Haram: Herkesin girmesine müsaade edilmeyen, mukaddes ve saygı duyulması gereken yer. Hacıların ihrama girdikleri mi'kadlerden itibaren Kâ'beye kadar olan mahal.
Harım: Mukaddes olan yerler. Başkasına kapalı yer. Bir evin ve sairenin civarı. Avlu.

Harîm-i itmi'nan : İçinde huzur ve sükûna kavuşulan, dinlenilen yer.
Hasenat: İyilikler, iyi haller. Ha yırlı işler.
Hasep : Baba tarafından gelen şeref, asillik, soy temizliği.
Hasr-ı nazar: Bakışı bir noktaya veya bir tarafa dikme.
Hâssa takımı: Valiyi muhafaza ile vazifeli askerî birlik.
Haşyet: Ta'zim ile karışık ktr-ku.
Hâtif: Sesi işitilip de kendisi görünmeyen (kimse). Seslemci çağırıcı. Gâibden haber veren melek.
Havas : Muhterem ve saygıya değer olanlar, ileri gelenler, seçkin kişiler.
Haya: Utanma.
Haybet: Mahrumluk, me'yusluk.
Helak : Mahvolma, Ölme. Harcanma, çok yorulma.
Hendem: Dost, arkadaş.
Hevâ-yi nesf: Nefsin arzusu, meyli.
Hıfz: Saklama, muhafaza etme. Ezberlema.
Hirman : Mahrumluk.
Hilaf-i hakikat: Hakikata, gerçeğe uymayan, hakikatin zıddı.
Hilkat: Yaradılış.
Himaye: Koruma, korunma
Hisse-i uhûdiyet: Kulluk payı.
Hiss-i azamet: Azamet duygusu, kibir, gurur.
Hodkâmlık: Kendi menfaatini herşey'in üstünde tutmak, yalnız kendi menfaatini düşünmek.
Hükemâ: Hakim'in cem'idir, filozoflar demektir.
Hulf: Verdiği sözü yerine getirmemek, sözünden dönmek.
Husûmet: Hasımlık, düşmanlık. Kıskançlık, çekememezlik.

Huzûr-i Bari: Rabb'm huzuru.
Hüccet: Delil, burhan.
Hüsran: Zarar, ziyan.

I

Ikta': Veliyyü'l-emr'in toprak bağışlaması
Ikta'an: Toprak bağışlamak suretiyle.
Itlak: Bırakma, salıverme.
Ittıla': Haberdar olmak.

İ

İane: Yardım için toplanan mal, para. Yardım eşyası, parası.
İbâd = Kullar.
İbâdu'llah: Allah'ın kullan.
İbkâ: Baki kılma. Devamlı, sürekli kılma. Yerinde, evvelki halinde bırakma.
İbtilâ: Mübtelâlık, bir şeye düşkün olma, düşkünlük, tiryakilik.
İcâre : Kira. îrad, gelir.
İcbar: Cebretme, zorlama, zorlanma.
İdâme: Devam ettirme,
İdâre-i umur: İşleri idare etmek.
İddet: Kocasından ayrılan veya kocası ölen kadının başkası ile evlenebilmesi için beklemeye mecbur olduğu müddet.
İddihar: Biriktirmek, toplayıp yığmak.
İhdas : İcad etme, yeni birşey vücuda getirme.
İhfâ: Gizleme, saklama, saklanılma, tutma,
İhlâs: Doğruluk, riyâsızlık, garazsızlık.
İhraz : Elde bulundurma. Alma, kazanma. Elde etme. Erişme.
İhsan: İyilik etme. Bağış, bağışlama. Bağışlanan verilen şey. Lütuf, iyilik.

İhtilas: Kapma, kapılma, mal veya para çalma. Aşırma.
İhtila: Ayrılık, uymayış, uymama. Anlaşmazlık, aykırılık.
İhtiyar: Seçip beyenmek, kabul etmek.
İhtiyatlı : İlerisini düşünen, gören kimse. Sakınan, tedbirli, bulunan.
İhya: Diriltme, diriltilme, canlandırma, güç verme.
İhyâ-yi Mevât: Hiç işlenmemiş toprağı işleyip, ekine elverişli hale getirme.
İkâ: Yapmak, etmek.
İkâme: Koymak, kaldırmak, dokrultmak.
İkâb: Eza, cefâ, eziyet, azâb.
İktizâ: Lâzım gelme, gerekme. Lâzım getirme, gerektirme. İhtiyaç, gereklilik. İşe yarama.
İlhak: Katma, katılma, karıştırma.
İllet: Hastalık, derd.
İltica: Sığınma, barınma,
İltizam: Devlet gelirlerinden birinin toplanması işini üzerine alma. Kendi için lüzumlu sayma. Birinin tarafını tutma, fcab ettirme. Gerektirme.
İmtilâ: Dolgunluk.
İmtina: Çekinme, geri durma.
İnha: Bir vazifeye tayin veya bir maaşa terfi için yapılan teklif, yazılan yazı. Ulaştırma, yetiştirme.
İnâyet: Yüksek tutulan, hürmet edilen birisinden gelen iyilik, lütuf, ihsan.
İnfak: Nafakalandırma, yedirip içirme.
İnkisar: Burada, bed-düâ etmek manâsmdadır.
İntâc: Neticelendirme, spna erdirme.
İntifa': Faydalanma.
İrâde: Dileme, isteme, meram etme. Emir, ferman, buyruk.

İrâs: Gösterme, Tayin etme.
İrsal: Gönderme, gönderilme, yollama, salıverme, bırakma, koyuverme.
İrşâd: Doğru yola sevk etme.
İrtidâd: İslâm dininden çıkmak. Mürted olma hali.
İsnâd: Nisbet etme, atf etme.
İstiğlal: Ev, dükkan, tarla ve bunlara benzer gayrimenkulun geliri karşı gösterilerek rehine koyma. İpotek.
İstiğrak: Kendinden geçip dünyayı unutma. Dalma, içine gömülme.
İstidlal: Bir delile dayanarak, bir şeyden bir netice, bir hüküm çıkarma. Bir şeyi deiili ile anlama.
İstihlâk: Harcamak suretiyle tü-, ketme, bitirme.
İstirdâd.: Geri alma. Alma. Verilmiş veya gönderilmiş bir şeyin geri gönderilmesini isteme.
İstiskal: Hor görme, soğuk muamele etme.
İstişare: Danışma,v fikir sorma.
İtâb: Azarlama, tersleme, paylama. Darılma.
İtlaf: Telef etme, mahvetme, öldürme.
İtmam: Tamamlamak.
İttibâ: Tabi olmak, uymak, ar-dısıra gitmek.
İttihaz etmek: Burada, edinme mânadmdadır.
İttikâ': Sakınmak, çekinmek. Allah'dan korkmak.
İtyân: Getirme, getirilme. Söyleme, bildirme, isbat.
İzâle: Giderme, giderilme, yok etme.
İzhâr-ı acz: Aciz; göstermek, iktidarsızlığını, beceriksizliğini belli etmek.
İzmihlal: Mahv olma.
İzzet: Kıymet, şeref, şan.
K
Kabz: El ile tutma. Alma.

Kâfûr: Uzak doğuda yetişen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan kokusu kuvvetli bir bitki.
Kail: Söyliyen, diyen, Kabul eden, razı olan.
Katil: Adam öldüren kimse.
Kati: Adam öldürmek.
Kavl: Söz, rey, görüş.
Kelâm: Kelimenin cem'idir, kelimeler demektir.
Kemmûn: Kimyon.
Ketm: Bir sözü, bir haberi, bir sırrı saklama, gizli tutma.
Kesret, Çokluk, bolluk, ziyâde-İik.
Kerh: İğrenme, tiksinme, hoşlanmama. Zorlama.
Kerih: İğrenç, çirkin, hoşlanılmayan, tiksinilen. Birine zorla yapılan bir hareket.
Kerhen î İğrenerek, istemiyerek, hoşlanmıyarak. Zorla, zoraki
Kısas : Lügatte eşitlik, bir şeyin izine tabi olmak, onun mislini getirmek demektir. Suç ile ceza arasında benzeyiş matlup olduğundan, bir nevî cezaya kısas denilmiştir. Şöyleki kısas, ıstılahta: katili maktule mukabil katletmek; yaralanan veya kesilen bir uzvun yerine yaraüyanm veya kesenin aynı uzvunu yaralamak veya kesmek demektir.
Kist: Hisse, pay, nasip. Tartı, Ölçü ve bölüşmelerde doğru davranma. Borç ve sâirenin bir defada ödenen taksidi.
Kibriya: Azamet, çok büyüklük.
Kişniş: Güzel kokulu bir bitki tohumu, kara kimyon.
Kitabî: Semavî bir dine, Allah CC.CJ tarafından indirilmiş bir kitaba inanmış olan ve fakat müslüman bulunmayan kimse. Hıristiyan ve yahudi gibi.

Kizb: Yalan.
Kudret-yâb: Muktedir olmak, gücü yetmek.
Kurrâ: Kur'ân-ı Kerîmi yedi kıraat ve on riyâyet dahilinde okuyabilen hazıflar.
Külfet: Zorluk, zahmet, sıkıntı.
Künh: Birşey'in iç yüzü.
Köle: Hürriyetden mahrum, başkasının mülküne dahil oîan erkek insan. Abd.
L
Levm: Çekiştirme, levmetme, başa kakma.
Liyakatli: Layık olan, değerli, yararlı. İktidarlı, hünerli, faziletli.
M
Maâyib: Ayıbîar.
Mağdur: Haksızlığa, gadre uğramış.
Mahal-i Maksud : Varılmak istenen yerler.
Mahfuz! Hıfzolunmuş, saklanmış. Korunmuş, gözetilmiş. Ezberlenmiş.
Mahz-ı adi i Adaletin ta kendisi.
Maişet: Geçim.
Masiyet: Asilik, itaatsizlik, isyan, günah.
Maksûd s İstek, kasdolunan, istenilen şey, meram.
Maslahat ı İş, emir, husus, madde, keyfiyet. Dirlik, düzenlik, barış.
Makrun: Yakmlaştınîmış, ya-km. Ulaşmış, kavuşmuş.
Maktul: Katledilmiş, öldürülmüş.
Ma'muiiin bîh : Kendisi ile amel olunan, yürürlükte olan. .
Maraz-i mevt: Ölüm hastalığı. Kişiyi iş görmekten men eden ve ölümle neticelenin hastalık.
Mâruf i Herkesçe bilinen, tanınmış, belli. Meşhur, ünlü.

Masun: Korunmuş.
Matlub: İstenilen, talep edilen, aranılan şey.
Ma'tuf: Burada, gaye, maksad manasındadır.
Mebni: Bina edilmiş, kurulmuş, dayandırılmış, ...den dolayı.
Mebrûr: Hayırlı, olan.
Meclis-i meşveret t Danışma hey'-eti.
Mecra': Suyun cereyan ettiği, aktığı yatak, su yolu, akıntı yeri. Bir işin gidiş oluş yolu.
Meçhul: Bilinmeyen.
Medâr-ı maişet; Geçim vasıtası.
Medâr-ı teselli: Teselli vesilesi.
Medlul: Delil getirilmiş şey. Delâlet olunan, gösterilen şey. Bir kelimeden anlaşılan manalar.
Melce1: İltica edilecek, sığınılacak yer.
Melckût! Saltanat, haşmet.
Melhuz: Mülâhaza edilen, dü-şünülebüen, hatıra gelen, olabilen, umulan.
Mel'un i Lanetlenmiş, kovulmuş, tard olunmuş.
Memnu': Menedilmiş, yasaklanmış.
Menfur: Nefret edilmiş, nefret edilen.
Merfû'an: Yükseltilmiş, kaldırılmış olarak.
Meşru' s Şer'an caiz olan.
Msr'î: Hürmet ve riâyet olunan, hükmü geçen, muteber ve makbul o!an.
Mervi: Rivayet olunan, birinden işitilerek söylenen.
Metruke -. Bırakılan, terkedilen mallar.
Emvâl-i metruke ı (Burada) ölen kimsenin, geride bıraktığı mallar.
Mevâli: Köleler.
Mevât Arazi: Veliyyü'l-emr'in izni ile ihya edilen ölü topraklardır.

Mevdu': Emânet edilen, emânet olunmuş.
Mevkı-i zillet: Alçaklık, aşağılık mevkii.
Mevsuk: Vesikaya dayanan sağlam, inanılır.
Mevzi': Yer.
Mezkûr: Zikredilmiş, adı geçmiş, anılmış.
Miskin : Hiç bir varlığa sâhib olmayan kimse.
Muaf! Affolunmuş, bağışlanmış. Ayrı tutulmuş. Serbest.
Muâhaze: Azarlama, darılma.
Muâlıid : İslâm hükümetine bir para ccliyerek kendini himaye ettiren, başka dinden olan kimse. Anlaşma, sözleşme, ahid yapanlardan her biri.
Muâkab: Azab olunan, işkence olunan.
Muâteb: Azarlanan, mes'ul tutulan.
Muattal: Tatil edilmiş, bırakılmış. Kullanılmaz. Battal. Boş, işsiz.
Muazzamât-i umur: Büyük işler. Mubâhase: Bir fikir etrafında karşılıklı konuşma.
Muhacir: Mekke'den Medine'ye hicret eden ilk müslümanlar.
Muhalif: Muhalefet eden, aykırılık gösteren, uymayan, uygun olmayan. Birinin düşüncesine zıt düşüncede bulunan.
Muhayyer: Seçme ve beğenmeye bağlı. Seçmece. Muhbir: Haberci, haber veren.
Muhkemât: Burada, Kur'an-ı Kerim'deki muhkem âyetler mânâsmdadır.
Muhlis: Ihlâs sahibi.
Muhteris: Hırs ve istek sahibi. Ateşli.
Muhrez : Elde edilmiş, el altında tutulmuş. Kazanılmış. Ele geçirilmiş.

Muhsan: Âkil, baliğ, hür ve sahih bir nikâh ile evli bulunan müslüman kimse.
Muhsane: Âkile, bâliğa ve hür-re olup, evli bulunan müslüman kadın.
Muhtelefü'n-fİ3'h: Üzerinde ihtilâf olunmuş mesele.
Mum î Yardım eden, iane eden. Yardımcı.
Mukâtele: Birbirini öldürme, vuruşma. Savaş, kavga.
Mukannen: Belli, belirli, şaşmaz. Kanun haline gelmiş.
Mukarreb : Yaklaşmış, yakın.
Mukarrebin: Mukarreb'in cem'idir, bir büyüğün yakın adamları demektir.
Münkariz: Biten, arkası gelmeyen. Sönen. Zürriyeti tükenmiş olan.
Muktezâ: İktiza etmiş, lâzım gelmiş.
Munzam: Üste konan, katılan. Ek.
Murafaa: Mahkemede yüzleşmek, muhakeme olmak.
Musibet: Felâket, ansızın gelen belâ sıkıntı.
Mutabık: Uygun. Birbirine uyan.
Mutavassıt: Orta, ortalama. Mutazarrır.- Zarar gören, zarara uğrayan.
Mu'tedil i Orta halde bulunan. Mülayim. Münasip, uygun.
Mutmain : Herhangi birşey'e bütün varlığıyla inandıktan sonra kalb huzuruna eren.
Muttali' t Haberdar, herhangi birşey hakkında haberi olan.
Muvâdaa: Düşmanlığı bırakıp barışma.
Muvafık: "Uygun yerinde.
Muvakkaten: Geçici olarak.
Mübâyin : Ayn, başka türlü, zıt.
Mücerred: Tecrid edilmiş, soyulmuş, çıplak. Tek, yalnız. Karışık ve katışık olmayan.

Mücrim : Cürüm işlemiş. Suçlu.
Müdebbsr ı Azad olması, efendisinin ölümüne bağlı bulunan köle.
Müdebbir: Kölesinin hürriyete kavuşmasını kendisinin vefatına bağlamış yani «Ben öldüğüm zaman azad ol." elemiş olan efendi.
Müddeî s İddia eden, davacı. Bir hükmünde ayak direysn veya bunu kabul etme.
Müfâdat: Kurtuluş fidyesi ödeme.
Müftehir: İftihar eden, öğünen.
Mükâteb: Tamamlandığı zaman azad edilmek üzere, bedele bağlanmış köle.
Müîâyemst; Uygunluk. Yumuşak huyluluk. Yavaşlık.
Mülhid : Allah'ı inkâr eden, dinsiz, imansız.
Mültezim: Devlete âit bir geliri üzerine alıp toplayan, iltizamcı. İltizam eden, bir şeyin veya bir kimsenin lüzumuna inanıp taraftarlık eden.
Münâbaat: Men etme, mâni olma, engelleme.
Mümaşât: Başkasının fikrine hizmet eder yollu hareket etmek.
Münazaa: Ağız kavgası, çekişme.
Münzel: İnzal olunmuş, indirilmiş. Gökten indirilmiş (kitaplar.)
Müretteb: Tertib olunmuş, düzenlenmiş.
Mürted : îslâm dininden dönen. İrtidâd eden.
Mürüvvet: İnsanlık.
Müsâhib: Biriyle musahabe ederi sohbette bulunan, konuşan. Arkadaş. Büyük bir zatın yanında bulunup onunla sohbet eden.
Müsâkat: Meyvesinin bir kısmını almak şartiyle bir bağı veya ağaçları birine verme.
Müsalaha: Barış, güvenlik. Barışma, anlaşma.

Müsta'mel: Kullanılmış, eski köhne.
Müstecâb ; îsticâbe edilmiş, kabul olunmuş.
Müste'cir: Bir şeyi kira ile tutan, kiracı.
Müstefîd: İstifâde eden, faydalanan.
Müsteîzim: İstilzam eden, gereken.
Müste'min: Emân isteyen veya emân'a nail olan kimse.
Müşrik: Allalıa eşler, Ortaklar koşan.
Mütsaddid: Bir çok, teaddüd eden, çoğalan. Türlü türlü. Çok.
Müteammiden : Bir -şeyi bilerek, tasarlayarak, kasden yapma.
Mütedeyyin : Dine bağlı. Dindar.
Müteferrik: Dağınık, değişik, ayrı ayrı.
Mütskebbir: Tekebbür eden, büyüklük taslayan, kibirli.
Mü'temen: Kendisin© emniyet olunan, emniyetli.
Mütsnsbbih : Uyanık. Uyanan, întibâh eden.
Müteselsilen : Sıra ile, bir biri peşi sıra, zincirleme.
Müteşettit: Dağınık.
Müteveccih: Burada, yönelmek mânâsmdadir.
Müteverri: Perhizkâr olmak.
Müzâharet: Yardım etme, koruma. Arka çıkma.
Müzayede: Artırma. Artırma suretiyle satış.
Müzdâd: Ziyade edilmiş. Artmış, çoğalmış.
N
Nafiz: Tesir edici. Hükm-ü Nafiz : Uyulması gereken hüküm.
Nakz: Bozmak. Nâme: Mektub.
Nârae-i humaym: Devlet başkanı tarafından gönderilen mektup.
Nâs: İnsanlar, halk.

Nasb etmek: Tâyin etmek.
Nedret: Nadir olma, az ve seyrek bulunma.
Nefs-i emmâre: İnsanı kötülüğe sürükleyen ve bu yolda çok zorlayan nefis.
Nesep: Nssil, soy.
Neş'et: Çıkma, yetişme. Meyda-dana gelme, ileri gelme.
Nisab: Zekât gibi bazı farzlarla, sirkat haddi gibi bazı cezaların, vücubiyetîerine alâmet olmak üzere, şeri'at koyucusu tarafından nasbedilen muayyen bir miktardır.
Nusret: Yardım, inayet, imdâd.
Ö
Öşür Arazisi: Müslümanlar tarafından fethedilerek ya mücahidlere veya diğer müslümanlara mülk olarak verilmiş arazi. Arab Yarımadası vs Basra arazileri gibi.
R
Râî: Gören, görücü, rü'yet eden
Raiyye: Tebea.
Rakabe: Köle, câriye.
Râyegân etmek: Bol bol vermek, esirgemek.
Reâyâ: Bir devlet reisinin idaresi altında bulunan ve vergi veren halk. Bütün halk. Gayr-i Müslim tebaa. Zimmî,
Ref': Kalkındırma, yüceltme. Yukarı kaldırma. Lağvetme. Hükümsüz bırakma.
Rey: Görüş, görme.
Rıfk: Yumuşaklık, tatlılık, yavaşlık.
Rıfku insaf: Tatlılık, yumuşaklık.
Riâyet: Gütme, gözetme. Saygı, ağırlama.
Ribat: Hududlarda, düşmanın hücum edebileceği mevzilerde sadece İslâm yurdunu muhafaza ve müdafaa maksadı ile ikâmet etmek.

Rical: Recül'ün cem'idir; erkekler demektir. Burada, devlet adamları, devlet memurları mânâsmdadır.
Ridâ: Belden yukarı örtülen örtü. Hırka.
Rikâz: Yer altında, yaratılışta bulunan madenlere veya sonradan gömülmüş olan hazînelere denir.
Bir söz veya bir hadisenin nakledilmesi. Hikâye edilen söz veya hâdise:
Rubû': Dörtte bir, çeyrek, bir şeyin dört bölümünden biri.
Rüz-u Ceza; Ceza günü. Kıyamet.
Rücû': Dönme, geri dönm'j. Cayma sözünden dönme, sözünü geri alma.
Rükün: Birşey'in en sağlam ve muhkem tarafı, temel direği.
S
Seciye: Huy, tabiat, meşreb. Sadır olmak: Çıkmak.
Sâha-i men'i : Sarp, dayanıklı, zaptedilmez saha.
Saik: Sevk eden, sebeb olan.
Salah: İyilik, iyileşme, düzelme. Dine olan bağlılık.
Salih: Yararlı, elverişli.
Salim: Sağ, sağlam, ayıb ve kusuru, endişesi, korkusu olnıı-yan.
Sebeb-i nüzul: Bir âyetin veya bir sürenin nüzul (iniş-vah-yediliş) sebebi.
Sebk etmek: Geçmek, ileri geçmek.
Semahat ashâbii Cömerdlik eden kimseler.
Sekr: Sarhoşluk.
Semâvât: Gökler.
Senâ-yı cemîl: Medih.
Seriyye: Düşman üzerine gönderilen, küçük süvari müfrezesi.

Sevâd: Bir şehrin veya beldenin çevresindeki karartı halinde görünen bağ, bahçe bostan ve sair yerler. Kara, siyah.
Seyr: Yürüme, yürüyüş. Gitme, hareket, yolculuk.
Seyyiât: Kötülükler, fenalıklar, suçlar, günâhlar.
Sıdk: Doğruluk.
Sınat: San'at.
Sıyânet: Koruma, korunma, hıfz, himaye, muhafaza.
Sıyt: İyi şöhret.
Sia-i rahmet: Allah'ın rahmetinin genişliği.
Sirkat: Hırsızlık, Çalma. Siyak j Sözün gelişi, ifâde şekli. Siyânet etmek î Korumak. Sudur: Çıkmak.
Sülüs: Üçto bir.
Sünen : Sünnet'in cem'idir.
Sünnet: 1) Peygamber Efendimizin söz, fiil, hal ve hareketleri, 2) Yol, âdet.
Sünnet-i sâliha: îyi, güzel, yararlı âdeter.
Ş
Şâmil: İhâta eden, içine alan kaplıyan.
Şehâvât: Meyil ve tabiî arzular.
Şekâvet: Eşkiyalık, haydutluk.
Şeâir: Alâmetler, işaretler, âdetler, törenler.
Şenâet: Kötülük, fenalık.
Şirket-I müdârebe : Bir taraftan sermaye diğer taraftan emek olmak üzere kurulan şirket.
T
Taaccüp: Şaşma, şaşakalma.
Taammüd: Bilerek, istiyerek bir iş yapmak.
Tâat: Cenab-ı Hakk'a itâaat, in-kıyad ve ibâdet etmek.
Ta'cil: Acele ettirme, çabuk olmasını isteme.
Taciz: Rahatsız etme, sıkıntı verme, tedirgin etme.
Tahmil: Yükleme, yükletilme, yükletme.

Tahrim: Haram kılma, haram kılınma.
Tahsis: Bir şeyi birine veya bir yere mahsus kılma, ayırma.
Tahsin: Sahih bir nikahla evlenip, muhsan veya muhsane kılma.
Tahsîsen: Bir şeyi birine veya bir yere mahsus kılarak. Tahsis suretiyle.
Talâk-ı Baîne: Zevcenin iddet müddeti sona ermeksizin zevcine dönmeye hakkı olmayan talâk.
Talik: Asma, asılma, geciktirme. Belli bir zamana bırakma. Te'hir.
Ta'rîz: Dıokunaklı söz söyleme, taşlama.
Tasallut: Musallat olma, sataşma.
Tasannu': Yapmacık.
Tathir: Temizleme, pâkleme.
Tatil: Çalışmaya ara verme, durdurma, kesme.
Taz'if: Bir o kadar ziyadeleştir-me.
Ta'zîr : Suçluya suçuna göre "ceza vermek, azarlamak.
Tazmin : Sebep olunan zarar ziyanı ödeme.
Teaddi: Zulm etmek, tecâvüz etmek.
Teaîlukât: Akraba, hısımlar.
Tebaiyyet: Uymak, ittibâ.
Tebar: Yarım ay şeklinde balta. Meşin bıçağı.
Tecviz : Caiz görme, caiz görülme, îzin verme, izin verilme.
Tedâbir i Tedbîr'in cem'idir; tedbirler demektir.
Te'dîb : Uslandırma, edeblendir-me, yola getirme.
Tefevvuk: Başkalarından üstün olmak.
Tefrik : Ayırma, seçme, ayırt etme.
Tefrika: Ayrılma, ayrılık, itti-faksızlık.
Teberrî: Yüz çevirmek, sevmemek.

Teçhiz : Lüzumlu şeyleri tamamlama. Ölü için-. Yıkanıp hazırlanması.
Tecviz: Caiz görme, caiz görülme. İzin verme, izin verilme.
Teemmül: Etraflıca düşünmek.
Tefviz : Havale etmek.
Tehyîc: Heyacanlandırma.
Tehalük: Can atma, sabırsızlanma.
Tekeffül: Kefil olma, teahhüd etme.
Te'kid: Muhkem kılmak, kuvvetlendirmek, Evvelki emri tekrarlamak.
Tekfin: Ölünün kefenlenmesi.
Tekîden: Te'kid yoluyla, sağlamlaştırarak. Evvelce verilen emri tekrarlıyarak.
Telif: Ara bulma. Uzlaştırma. Barıştırma.
Terettüb: Ait olma, icab etme, gerekme.
Tesmiye: İsîm verme. Besmele çekme.
Tenkis: Azaltma, kısma, indirme, eksiltme.
Tenkil: Uzaklaştırma, örnek olacak bir ceza verme.
Terfih: Refaha kavuşturmak.
Teşviş: Karıştırma, karmakarışık etme. Birinin iyi halli olduğunu meydana çıkarma,
Tevakkuf: Bağlı olma.
Tevbîh: Tekdir, azarlama.
Tevdi': Bırakma, emânet etme, teslim etme.
Tevehhüm: Vehmetmek, kuruntuya kapılmak.
Teve!Iî-i emr : Valilik emrini almak.
Tevkif: Allahm yardımına kavuşma. Uygunlaştırma.
Te'vilât: Te'vil'in cem'idir. Te'-vil, bir söz veya harekete, bir yol bularak, kendi maksadına uyacak şekilde mânâ vermek.
Tevsii: Genişletmek.

Tevsik: Vesikalar getirerek bir iddiayı, bîr sözü sağlamlaştırma, muhkem kılma.
Tezkiye: Temizleme. Temize çıkarma.
Tezyîd: Ziyadeleştirme, artırma artırılma.
Tezyin: Süsleme.
U
Uhde s Bir İşi üzerine alma, söz verme. Taahhüd, vazife, birinin üzerinde bulunan iş. Sorumluluk.
Uhûd : Ahid'ler; verilen sözler.
Ukde: Düğüm.
Ukuud s Akd'in cem'idir. Akd, bağlamak, kurmak demektir.
Ukuubât: Cezalar, işkenceler.
Umrân: Mâmurluk, bayındırlık.
Umûr-ı memleket: Memleket işleri.
Unf: Hiddet, şiddet.
Ü
Ülfet: Alışıldık.
Ülü'l-emr: İslâmda emir sâhibleri demektir.
Ümm-ü Veled : Efendisinden çocuk doğurmuş olduğu için satılması mümkün olmayan câriye.
V
Vâcib: Allah-u Teâlâ tarafından eraredildiği zanni delille sabit olein vazifedir. Vâcib kelimesi bazen «farz* yerine de kullanılır.
Vahim: Ağır, nsticesi tehlikeii,
Vakâyi: Vâkıa'nın cem'idir; olan haller, cereyan eden şeyler demektir.
Vareste : Uzak kalmak.
Vârid: Gelen, vasıl olan, erişen.
Varidat: Gelirler (Yıllık, aylık.)
Vaz': Koyma, bırakma. Vehleten ı Birdenbire.

Vesâil-i menfeat: Faydalanma yolları.
Vesâyâ: Tavsiyeler.
Vikaye: Koruma, kayırma, esirgeme.
Vizr ü vebal: Günah, suç, ağırlık.
Vus': Güc, kudret.
Vus'at: Genişlik.
Y
Yârân: Dostlar.
Yed-i Kudret : Cenb-ı Hakk'ın kudret eli.
Z
Zağferân: Safran.
Zâhib: Bir fikir veya zanna uyan. Giden, gidici.
Zâmin: Tazmine mecbur olan.
Zehâb: Bir fikre, düşünceye- uyma, sapma. Gitme.
Zelil: Hor, hakir, alçak, aşağılanan, aşağı tutulan.
Zelle: Hatâ, sehiv. Zeval: Yok olma.
Zimmî: İslâm Devletinin tabaa-smdan olan ve harâc veren gayr-i müslimler.
Zındık: Ahirete inanmayan, münafık.
Zimmet: Sahip çıkma, koruma zorunda kalma.
Zira': Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk Ölçüsü.
Zuafâ: Zâifler, düşkünler.
Zulüm: Haksızlık, eziyet.

---

[1] Âl-i İmrân/110.
[2] El-Hâcc/78.

[3] Sahlh-i Buhâri Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi Cild: 2, sayfa: 372.
[4] İbn-i Abdülber, întikâ s. 72 (Ebû Hanife s. 196).
[5] Kitabın sonundaki ölçülerle ilgili listeye bakınız.
[6] İbn-i Hâcer el-Heysemî, Hayrâtü'l Hisan fi Menâkıb-ı Ebû Hanlfef in Nu'man, 22. fasıl
[7] Taşköprülü-zâde, Mevzûatü'l-Ulûrn, C. i, s, 22
[8] el-Cîn Sûresi, âyet 18.
[9] O. Keskioğlu, Ebû Hanîfe, s. 203 (Ebû Yûsufun el-Red alâ Siyer-1 Evzâl adlı eserinin 70. sayfasından naklen).
[10] a.g.e. s. 204.
[11] Keskioğlu, a.g.e. s. 202.
[12] Keskioğlu, a.g.«. a. 200. 34
[13] Keskio£lu a.g.e. s. 206.
[14] el-Hucurât Sûresi, âyet; 13
[15] el-Kasas Sûresi, âyet: 50.
[16] bakınız, (4) Nisa Sûresi, âyet: 36. vb.
[17] 16 Nahl-125.
[18] el-Hacc Sûresi, âyet: 47.
[19] el-Mürselât Süresi, âyet: 38.
[20] ed-Duhan Sûresi, âyet ı 40.
[21] el-Ahkâf Sûresi, âyet. 35.
[22] en-Nâziât Sûresi, âyet: 46.
[23] İbrahim Sûresi, âyet: 51.
[24] ez-Zâriyât Sûresi, âyet: 56.

[25] İbrahim Sûresi, âyet: 7.
[26] es-Secde Sûresi, &yet: 17. 80
[27] el-Vâkıa Sûresi, âyet: 30
[28] ÂH İmran Sûresi, âyet: 185.
[29] Teymûriye nüshasında el-Facü b. Mesrûk şeklindedir.
[30] el-Mâide Sûresi, âyet: 105.
[31] İsim Teymiriye nüshasında vardır.
[32] Bir başka nüshada bu isim geçiyor.
[33] el-Enbiyâ Sûresi, âyet: 90. 88
[34] Bu isim, Mizânü'l-Î'tidâl'de Zebîd b. el-Hâris el-Yâni şeklindedir.
[35] Enfâl Süresi, âyet. 41.
[36] En-Nahl Sûresi, âyet: 8.
[37] Enfâl Sûresi, âyet: 60.
[38] Enfâl Sûresi, âyet: 41.
[39] Yer altına sonradan saklanmış olan, kıymetli maden, eşya, para gibi şeylere veya "bunların bulunduğu yerlere «Kenz», «define», hazine* denir.
[40] Bu ve benzeri kelimeler için, kitabımızın «Istilâhlar ve Lügatçe» bölümüne bakınız.
[41] Bu ve benzeri kelimeler için, kitabımızın «Istilâhlar ve Lügatçe» bölümüne bakınız.
[42] Bu ve benzeri kelimeler için, kitabımızın «Istilâhlar ve Lügatçe» bölümüne bakınız.
[43] Bu ve benzeri kelimeler için, kitabımızın «Istilâhlar ve Lügatçe» bölümüne bakınız.
[44] Bu ve benzeri kelimeler için, kitabımızın «Istilâhlar ve Lügatçe» bölümüne bakınız.

[45] Bu ve benzeri kelimeler için, kitabımızın «Istilâhlar ve Lügatçe» bölümüne bakınız.
[46] -Istılahlar ve Lügatçe» bölümüne bakınız. 108
[47] el-Haşr Sûresi, âyet: 7.
[48] el-Haşr Sûresi, âyet: 8.
[49] eî-Haşr Sûresi, âyet: 9.
[50] el-Haşr Sûresi, âyet ı 10.
[51] el-Haşr Sûresi, âyet: C. Benî Nadyr'deiı alman ganimetler R a s û 1 1 a h (S.A.V.) e aittir. Onu dilediği gibi taksim eder. Nitekim bunları muhacirlere taksim etnrş, ensârdan da yalnız üç fakire hisse ayırmıştır. Beyzâvî, Haazin, Medârik CH.B.Ç. Mealinden).
[52] el-Haşr Suresi, âyet: 7.
[53] el-Haşr Sûresi, âyet: 8.
[54] el-Haşr Sûresi, âyet: 9.
[55] el-Haşr Sûresi, âyet: 10.
[56] en-Nisâ Sûresi, âyet: 09. 122
[57] Cerîb: Lügatde 10.000 Conbin) arşm yüz ölçümünde olan araziye denir.
[58] «Isılahlar ve Lügatçe» bölümüne bakınız.
[59] «Isılahlar ve Lügatçe» bölümüne bakınız.
[60] «Isılahlar ve Lügatçe» bölümüne bakınız.
[61] Nisa' Sûresi, âyet: 6.
[62] Bu kelimeler için, -Istılahlar ve Lügatçe* bolümüne bakınız.
[63] Bu kelimeler için, -Istılahlar ve Lügatçe* bolümüne bakınız.
[64] Bu kelimeler için, -Istılahlar ve Lügatçe* bolümüne bakınız.
[65] Bu isim Teymûriye nüshasında Mûsâ b. Eureyde şeklindedir.

[66] Bu isim Teymûriye nüshasında Abdullah b. Ali şeklindedir.
[67] Burada cerib; yaklaşık 216 litrelik bir hacim ölçüsü olarak kullanılmıştır.
[68] Teymûriye Nüshasın da Harrânî şeklindedir.
[69] Vesk: 65 sâ'lık bir ölçektir. =1 deve yükü =1 araba yükü ('ölçüler' bölümüne bakınız.)
[70] Okıyye: 40 dirhemlik bir ağırlık ölçüsü CTecrid-i Sarih c. 5 s. 35). "
[71] Teymûriye nüshasında Ömer b. Osman şeklindedir.
[72] Teynıûriye nüshasında Ebi'l-Hüseyn şeklindedir.
[73] En'âm Sûresi, âyet: 141.
[74] Savâfi: Mücâhid gazilere taksim edilmeyip de kendileri için seçilip, tahsis edilen arazidir.
[75] Mâide Sûresi, âyet: 51. 172
[76] Muâhid: İslâm hükümetine bir para ödiyerek kendini himaye ettiren kimse.
[77] el-Haşr Sûresi, âyet: 7.
[78] el-Haşr Sûresi, âyet: 8.
[79] el-Haşr Sûresi, âyet: 9.
[80] el-Haşr Sûresi, âyet: 10.
[81] Müstahsen: Güzel sayılmış, beğenilmiş, makbul.
[82] Hulliyat: altın, gümüş, inci, pırlanta v.s. gibi zinet eşyaları.
[83] 'Istılahlar ve Lügatçe' bölümüne bakınız.
[84] Mâide Sûresi, âyet: 1.
[85] Garâme : Vergi, resim. Borç ve diyet gibi şeyleri ödeme.

[86] Müsâkât: Meyvasımn bir kısmını almak şartiyle, bir veya ağaçlan birine verme.
[87] Mugayir: Aykırı, uymaz, başka türlü, gayr-i muvafık .
[88] Tevbe Sûresi, âyet. co. 212
[89] Bu isim Bulak baskısında «İbn-i İbrahim», Teymûriye nüshasında ise «tbrâhîm» (Yani İbrahim Nehai) olarak geçmektedir.
[90] Bu isim Bu!ak ve Teymûriye nüshasında Zeyd b. Hıbbân eş-Şerefi, Mîzanül - î'tidâi'de ise Zeyd b. Hıbbân er-Rakki şeklinde dir.
[91] el-Bakara Sûresi, âyet: 80.
[92] A'râf Sûresi, âyet: 85.
[93] Bakara Sûresi, âyet: 205.
[94] Teymûriye nüshasında bu isim Hümam olarak geçmektedir.
[95] Teymûriye nüshasında bu isim İbni Abdülvahid olarak geçmektedir.
[96] Âl-i îmran Sûresi, âyet: 80. 278
[97] et-Tevbe Sûresi, âyet: 60.
[98] Cerîb: (burada) 3600 arşın murabba (kare) üâz ölçümündeki bir satıh ölçüsü.
[99] Müd : 128 ----- dirhem = 00 miskal'lik bir ölçü.
[100] Yemen tarafında, Meâfir Kabilesinin imâl ettiği elbiseye sevb-i meâfirî denir. Burada kasdedilen kıymet bu elbisenin kıymetidir.
[101] Saime : Çayıra başıboş olarak salıverilen hayvan.
[102] Müdârebe: l — Dövüşme, vuruşma, savaşma, 2 — Bir taraftan sermaye, diğer taraftan, emek şeklindeki şirket.
[103] Bedâe: Ticarî mal, emtia.
[104] Mükâtebe: Tamamladığı zaman azadedilmek üzer© bedele bağlanan kadm köle.

[105] el-Haşr Sûresi: 6.

[106] el-Haşr Sûresi: 7.

[107] el-Haşr Sûresi: 8.

[108] el-Haşr Süresi: 9.

[109] el-Ha§r Sûresi: 10.

[110] Tevbe Sûresi, âyet; 29.

[111] Âl-i tmrân Sûresi, âyet: 200.

[112] el-Hadid Sûresi, âyet: 20.

[113] el-Hadîd Sûresi, âyet: 21.

[114] Te'dip: Bıı suç işleyeni, başkalarına örnek olacak şekilde, cezalandırma. (Muahaze, tâzir, darp gibi) Edeplendirme, edeplendirilm©. Terbiye etmek, terbiyesini vermek: Haddini bildirme.

[115] Asar: Haberler, eserlar, «nlfttımlar.

[116] Câjfe: Vücudun iç kısımlarına kadar işleyen yara.

[117] Bu hadis-i şerif, îmam Mâlik'in »el-Muvatta» mdadır.

[118] Mâiz b. Mâlik'le ilgili bu olay, Buhâri ve Müslim'de ittifakîa" zikredilmiştir. Sahihayn'm ilgili babları ile Bülûğ'ül Meram'm 4. cild, 13. sayfasına bakınız.

[119] Bu hadis-i şerifi Müslim de rivayet etmiştir. Hadisten çıkarılan ahkâm hakkında, Müslim şerhlerine ve Bülûğü'l - Merâm'm 4. cilt, 25. sayfasına bakınız.

[120] Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

[121] Nûr Sûresi, âyet; 2.

[122] Muhtelis: Bir kimseyi gaflete düşürüp, malım alan kimse.

[123] Mütesellib: Bir kimsenin üzerindeki elbiseyi soyup alan kimse.

[124] Hâin: Yed-i emanetine verilen mala hıyanet edip, onu alan kimse.

[125] Müdebber köle/cariye: itki (azadı) efendisinin ölümüne bağlı bulunan köle veya cariye.
[126] el-Haşr Sûresi, âyet: 5,
[127] el-Haşr Sûresi, âyet t 2.
[128] Mukabilinde hiç bir şey almadan azad edin (celaleyn)
[129] Gerek mal ile, gerek esirleri mübadele etmek suretiyle kendilerini serbest bırakın. Esirleri köle olarak kullanmak hanefilere göre mensuhtur. (Beyzavî .Celâleyn).
[130] Muhammed (S.A.V.) Sûresi, âyet: 4.
[131] Enfâl Sûresi, âyet: 68.
[132] Enfâl Sûresi, âyet: 89.
[133] Tenfil: Ululemr tarafından harbe tergîb ve teşvik için bir kısım gazilere fazla sehim veya bazı şeyler tahsis ve itâ edilmesi. Bu isim bazı nüshalarda Habîb b. Şihâb şeklinde geçmektedir.
[134] Nisa'Sûresi, âyet; 59.
[135] et-Tevbe Sûresi, âyet: 29.
[136] Hudeybiye, Mekke-i Mâkerreme'ye bir merhale mesafede, yani Mekke'nin 9 mil uzağında bulunan ve oradaki kuyunun adı ile anılan bir yerdir.
[137] Usfan, Mekke ile Cabie arasında ve Mekke'ye 2 merhale mesafede bir köy.
[138] Mâide Sûresi, âyet: 24.
[139] Bu konuda, Hasan Basri Çantay merhumun Mealinin 3. cild, 1035. sayfasındaki 35. notuna bakınız.
[140] Bakınız, a.g.e. aynı cilt ve sahifedeki 39 nolu not
[141] Aynı eser ve sahifedeki 40 nolu nota bakınız.
[142] Aynı eser ve aynı sahifedeki 41 nolu nota bakınız.
[143] el-Müıntehme Sûresi, âyet; 10.

— Fa h r-i Âlem (S.A.V.) Efendimize taan mı ediyorsun? Tevbe etmezsen, Vallaki seni Öldürürüm» diye beni ikaz etti. Ve :

— F a h r - i Alem (SAV.) Efendimiz, Hecer ahalisinden harâc almıştır.» diye ilâve etti. Aramızdaki bu müş-kili ve ihtilafı halletmek üzere 'kendisi 'İle beraber, H z. Alî (R.A.)'ın huzuruna çıkıp, ihtilaf ettiğimiz hususu kendisine arz ettik. Bunun üzerine, Hz. Ali (R.A.) şöyle buyurdu:

— Mecusîîerden size bir vukuat nakil ve hikaye edeyim ki, ikinizde beğeneceksiniz: Mecusîler, daha önce ehl-i kitap idiler ve kitaplarını okurlardı. Melikleri, bir gün çok şarap İçip sarhoş olunca, hemşiresinin elini tutup, bulundukları şehrin dışına çı-kardı. Dört kişi de arkalarından gittiler. O melik, kız kardeşine kötü fiilde bulundu. Sarhoşluktan ayıidığı zaman hemşiresi kendisine :

— Bu fiiii icra ederken sizi, feian, felan, felan ve felan yani dört kişi gördü, deyince, Melik;

— Beni gördüklerini bilmedim dedi. Kız kardeşi:

— Bana itaat etmezsen öldürülürsün dedi. Melik,

— İtaat edeceğim deyince de hemşiresi:

— Bu fiili (kız kardeşle evlenmeyi) bir din ittihaz et. H z. Â d e m ' in dinidir, Havva'da Âdem' dendir diye ilân et. Herkesi bu yola davet et. Bu fiilin dinden olduğunu kabul edip sana tâbi olanları bırak, karşı gelenleri kılıçtan geçirip öldür.

Melik, kız kardeşinin görüşü olan, bu kötü yola uyarak o şekilde, bu kötü fiilin dinden olduğunu kabul etmelerini kavmine teklif etti. Onlar da kabul etmediler. Akşama kadar onları öldürmekle meşgul oldu. Akşam olunca, kız kardeşi:

— İnsanların kılıca karşı cesaretli olduklarını görüyorum. Ateşe karşı cür'et edemezler ümidindeyim. Yarın bir ateş yaktırıp kendilerini ateşe arzet dedi. Bunun üzerine melik, ertesi gün, ateş yakıp, bu hususta kendisine İttiba etmiyenleri ateşe atacağını söyleyince, herkes ateşten korkarak melike tâbi olmuşlardır.

İşte bu sebepten dolayı, F a h r-î Âlem (S.A.V.) Efendimiz, onların bir vakitler ehl-i kitap olmalarından kendilerinden harâc almış, müşrik oldukları için de kestiklerinin yenmesini ve kadınlarının nikâhlanmasını haram buyurmuşlardır.

0 Basra ulemâsından bîr şeyhin bize rivayet ettiğine gö Avf b. Cemile şöyle demiştir:

— Geçmiş milletlerde bir nikah altında toplanması caiz olmayan kadınları, mecusîler cem . edegelmekte oldukları halde, önceki imamların bunu yasaklamamalarının sebebi nedir? diye İmâm-i Hasan'a sordu. A d i y İsimli bîr zat da H a s a n ' a aym şeyi sorunca, O şu cevabı verdi:

— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Bahreyn mecusîlerinden cizye aldı ve onlar mecusî olarak kaldılar. R a s û I u I I a h (S.A.V.) in onlar üzerindeki âmili A I â-i H a d r a m î isimli şahıs bu şekilde muamele ettiği gibi H z. Ebû Bek r-i Siddîk (R.A.), M z. Ömer-i Faruk (R.A.) ve Hz. O s m a n -1 Z i n n û r e y n (R.A.) da bu hâl ve şekil üzere muamele etmişler ve mecusî kalmalarına mani olmamışlardır.

0 Abdurrahman b. Abdullah'm bize K a t â d e ' den onun da E b î M e c 1 e z ' den rivayet ettiğine göre Ebû Ubeyde (R.A.) şöyle buyurmuştur:

— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, M ü n -zir b. S â v î isimli zata şu şekilde bir mektup gönderdiler:
«Namazımızı kılan, kıblemize yönelen ve kestiğimizden yiyen kimseler müslümandır. Cenâb-i Hakkın ve R a-sülünün zimmeti (ahdi) kendisinindir. Bu hasletleri, mecu-sîlerden bîr kimse severek kabu! eyler ve yaparsa, her hususta kendisi emindir, M e enselerden, bu hasletleri kabul etmekten ka-çınanlardan cizye alınır.»
0 Medînelilerden bîr şeyhin bana A m r b. Dinar'dan rivayet etiğine göre :
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Mün-z i r b. S â v i isimli zata şu şekilde bir mektup gönderdi :
— «Bismİüâhiırahmânirrahîm. AİÎahın Basûlü Muhanunmed' den MlinzJr b. S â v i' ye
«Allanın selâmı üzerine olsun. Şüphesiz ki ben, seninle birlikte .kendisinden başka ilâh bulunmayan Al I a h'a hamdederim.
Amma ba'dü :
Kim kıblemize döner ve kestiklerimizi yerse, işte o müslü-marndır. Lehimize ve aleyhimize, mürettep olan her ne varsa, onlar için de mürettebtir. Bu fiili kabul eylemeyenlerin üzerine Meâfiri[1] kıymetinden bir dinar vaz' olunur. Seîâm ve A I -I a h ı n rahmeti üzerine olsun. Allah sana mağfiret etsin.»
0 E b ân b. E b î I y a ş bize iHasan-ı Bas-r î'den o da E b û H u r e y r e (R.A.) dan, Peygam-b e f (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— «Her kim, namazımızı kılıp, kestiğimizden yerse, müslü-man olur. Kendisine Cenâb-ı Hakkın ve Rasûlü-nün zimmeti (ahdi) vardır. Müslümanların lehine ve aleyhine lâzım olan kendisinin de lehine ve

aleyhine lâzımdır.» (Yani aynı haklara sahip olduğu gibi, aynı vazifelerle de mükelleftir.)
@ Küfe ulemâsından bir zat bana şöyle nakletti:
— «Ömer b. Abdülaziz tarafından amili olan Abdülhamid b. Abdurrahman isimli zata cevaben şu mealde bir mektup varid oldu :
«Hîre ahalisinden, İslâm dinine girme şerefine eren, bazı yahudi, hıristiyan ve mecusîlerin üzerinde külliyetli miktarda cizye bakiyesi kaldığını bildiren ve bunları almak için benden izin talep eden mektubunuzu aldım. Cenâb-ı Hak Celle ve Âlâ Hazretleri, Resül-ü Muhterem Muhammed (S.A.V.) Efendimizi, herkesi İslâm dinine davet için göndermiştir. Vergi toplayıcı olarak göndermemiştir. Onun için, mezkur kavimlerden islâma girme şerefine erenlerin, mallarından zekat alınabilir, cizye alınamaz. Bıraktıkları mirasları, müslümanlar gibi, varislerine, yakınlarına aittir. Varisi olmadığı takdirde onun bıraktığı miras - varisi oimayan diğer müslümanlar gibi- müslümanların beytü'l-mâlino konur. Kendisinden meydana gelecek itlafın bedeli de -âkilesi olmadığı İçin- Cenâb-ı Hakkın, Müslümanların bey-tü'l-mâlindeki malından ödenir. Vesselam.»
£ İsmail b. E b î H a M d bize şöyle nakletti :
— «Müslüman bir kimse, hıristiyan bir kölesini azat etse, azat edilmiş olan bu hıristiyan, artık hür olduğundan ondan bir şey alınması lâzım gelir mi?» diye İ m â m-ı Ş a'b i'den sorulunca, O :
— «Efendisinin zimmeti, kendisine zimmet olduğundan, onun üzerine haraç yoktur» diye cevap vermiş ise de, bu mes'-eleyi 1 'm â m -1 Âzam E b û iHanîf e1 den sorduğum zaman :

— «Bu hıristiyan üzerine harâc vardır. Zira, dâr-ı İslâm da harâc'sız hiç bir zımmi bırakılamaz» diye cevap vermiştir. A I-İ a h bilir amma, İ m â m -1 Â z !a m Ebû 'H a n î f e ' nin kavli, bu babda, bence en güzel kavil olarak görülmüştür.
0 Abdurrahman b. Sabit b. S e v b â n bize şöyle nakletti :
— Ömer b. Abdülaziz'e Sizden evvelki halîfeler zamanında fiyatlarda ucuzluk olduğu halde, sizin halifeliğiniz zamanında niçin fiatlarda pahahrk valki olmuştur? şeklinde sorulan suale cevaben :
— Benden önce gelen halîfeler, ehl-i zimmete tahammüllerinden çok yüklüyorlardı. Onun için, pahalı mal ve eşyalarını satmaktan başka çare bulamıyorlardı. Bu yüzden de mallar ucuza satılıyordu. Biz ise, herkese tahammül derecesinden ziyade vergi yüklemediğimizden, 'her kes malını istediği pahaya satmaktadır.» dedi. Tekrar kendisine :
— Öyle ise, pahalı olan eşyaya narh koyun, denilince
— Narh koymak bize aid değildir. Cenâb-ı 'H a k k ı n yüce iradesine bağlıdır, buyurdular.

Öşürlerin Toplanması

© Öşürlerin toplanmasına gelince, benim bu babdaki görüşür : Öşür toplanması işini, dinin bağlı, salih kişilere havale et. Bu İşte onları görevlendir. Onlara, muamelelerinde hiç bir kimseye haksızlhk ve zulüm etmemelerini, alınması meşru' olan miktardan fazla hiç bir şey almamalarını ve ellerine verilecek talimatın dışına çıkmamalarını emret.

Gönderildikten sonra, halka nasıl muamele ettiklerini, talimata uygun hareket edip etmediklerini anlamak üzere, hallerini araştır ve teftiş et. Talimata aykırı hareket edenleri azlet ve haklarında cezai işlem yap. Halktan zulümle aldıkları anlaşılan maıian ellerinden alıp sahibine İade et ve bu işi yapanları muaheze et.
Emir ve talimata uygun hareket edip, müslümanlara ve zım-mîlere zulmetmekten kaçınan memurları yerlerinde bırakmak ve mükafatlandırmak lazım gelir. Zira, güzel davranış ve emanet sahibi olan kimseleri memuriyette bırakıp zulüm ve haksızlık edenler hakkında ukubet ve mücazat tatbik ederseniz, iyi davranış sahipleri, güzel hizmetlerini artırır. Zulmedenlerin ise bundan sonra, zulüm etmekten kendilerini alıkoyacakları ve uzaklaştıracakları aşikârdır.
Öşürlerin toplanmasına başlandığı zaman, memurlara şu şekilde emir vermelisiniz: Yanlarına gelen tüccarın elinde bulunan malların kıymetini hesap etsinler. Eğer, 200 dirhem gümüş veya 20 miskal altının kıymetine baliğ oluyorsa, mallara kıymet taktir edip, değerlerini toplasınlar. Yekun maldan, müslümanlardan rubu' öşür
t------x------
10 4
1 zımmîlerden msf öşür (------
1
40 1
= %2,5 = rubu'
10
= % 5 = nisf
20

öşür) ve ehl-i harb'den tam öşür (------ = % 10) alsınlar.
200 dirhe mgümüş veya 5 miskal altın'dan az olan mallardan bir şey alınmaz. Tacir olan kimse Öşür toplayan zata, bir kaç defa uğrayipta her defasında yanında bulunan mallar, mezkur nisab-tan az olursa kendisinden bîr şey alınmayacağı gibi, her uğradığında yanında bulunan mallar birbiriyle toplanarak, nisap miktarına baliğ olsa bile, yine kendisinden öşür alınması caiz değildir.
Bir kimse sikkelenmiş olarak 200 dirhem gümüş veya 20 miskal, silekelenmem'iş yani külçe altın veyahut 200 dirhem ham gümüş veya 20 miskal sikklelenmiş altınla, öşür toplayan memura uğrarsa, o kimse müslüman ise rubu' öşür (dörtte bir öşür
1 — _— = % 2,5) alır. Zımmîlerden ise nısf özür (yarım öşür
40 1
ajir £ğer eni.j harpten ise tam öşür t
1
20 10
= % 10) alır. Ancak Âşir tekrar oradan geçse bu mallardan, üzerinden bir sene 'geçmedikçe, kendisinden hiç bir şey alınmaz. Keza ticâret için eşya meta' satın alıp oradan mürur etse bu ticaret malının kıymeti 200 dirhem gümüşe baliğ olursa kendisinden zekat alınır. 200 dirhem gümüşten veya 20 miskal altından noksan olursa, kendisinden bir şey alınmaz. Ancak, harbî olan kimseler, yanlarında bulunan ticaret eşyasının kıymeti 200 dirhem gümüşe baliğ olursa kendisinden öşür (1/10) alınacağı gibi bir daha Öşür memuru uğrayınca, 200 dirhemlik metâı bulunuyorsa kendisinden yine öşür alınır. Zira, o harbî, dâr-ı harbe

döndüğü zaman İslâm hükümleri üzerinden sakıt olacaktır. Me-tâ'nin kıymeti 200 dirhemden noksan olursa kendisinden bir şey alınmaz çünkü, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin hadisleri yalnız 200 dirhem gümüş veya 20 miskal altın üzerin© vaıld olmuştur.
Müslüman kimse üzerine 200 dirhemde beş dirhem Zımmî olan kimse üzerine 200 dirhemde 10 dirhem, harbî olan kimse üzerine 200 dirhemde 20 dirhem zekat lazım gelir.
Bunun gibi, zekat altında vacip olursa, üzerine zekat vacip olan kimse müslümansa 20 miskal altından yarım (1/2) miskal, zımmî ise bir miskal ve harbî ise 2 miskal zekat alınır.
Ticaret mallarından olmayan bir malla zekat toplayan memurun yanına varırlarsa ondan bir şey alınmaz.
Zımmîler şarap veya domuzla Âşir'e uğrarlarsa, bu mallara yine zımmî olan kimselere, kıymet takdir ettirilerek bu kıymet üzerinden nısf öşür (1/20) alınır.
Keza, ehl-i harp olan kimseler şarap ve domuz getirirlerse, bunlara kıymet takdir edilerek öşrü {1/10) alınır.
Müslüman bir kişi, beraberinde koyun, sığır veya deve getirir Ve bu 'hayvanların saime[2] olduğunu beyan ederse, zekat toplayan memur, kendisine yemin verir. Yemin ederse kendisinden bir şey alınmaz.
Keza, yanında zahire, hurma olarak gelir de bunların kendi tarlasının ve ağaçlarının mahsulü olduğunu bildirirse, yine kendisine yemin teklif edilir. Yemin ederse, bu gibi şeylerden de, kendisinden hiç b'ir şey alınmaz.
Zira, 'öşür ticaret için alınan mallardadır. 6u 'konuda zımmî de, müslüman gibidir. Fakat, harbî'nin ibu

konudaki ifadesi kabul edilmez.
• Tağlib kabilesinden olan zımmî ile Necrân ahalisinin zımmîleri, ehl-i kitaptan olan diğer zımmîler gibidirler, fiu konuda, Mecusîlerle diğer müşrikler de eşittirler.
$ Bir tüccar, mal veya meta' ile öşür toplayan zata uğrarsa, «bu malın veya meta'ın zekatını evvelce verdim» der ve bu ifadesinin doğruluğuna yemin ederse, ifadesi kabul edilerek, terk edilir yani zekat alınmaz. Ancak, zımmî ile harbî'nin bu konuda ifadeleri kabul edilmez. Zira onlara zekat lazım değildir kî «ödedik» desinler.
Bir kimse, zekat memuruna uğrayıpta, yanındaki malın müdârebe[3] veya bedâe[4] olduğunu ifade ederse, kendisine yemin teklif edilir ve yemin ederse, o maldan öşür alınmaz.
Keza, ıbir köle, kendisine ve efendisine aid eşya İle âşir'in yanına uğrarsa, efendisi gelmedikçe kendisinden öşür alınamaz.
Kölenin malında da öşür yoktur.
Bir tacir, yaş üzüm, taze hurma veya diğer taze meyveleri ticaret için satın alıp, öşür toplayan memura uğrarsa, bu meyvelerin kıymeti de 200 dirhem veya daha fazla bir miktara ula-
40 şırsa, bu tüccar müsüümansa rubu' öşür (------ = % 2,5),
zımmî ise nısf öşür (-
% 5) ve harbî ise tam öşür (-
20
% 10 alınır. Bu meyvelerin kıymeti 200 dirhemden az ise bir şey alınmaz.
Bu kimseler, öşür memuruna tekrar tekrar uğrarlar da her defasında yanlarında olan malları 200 dirheme baliğ olmazsa, yine onlardan bir şey alınmaz. Hatta,

uğradıkları mükerrer defalarda yanlarında bulunan mallan birbirlerine katılarak toplandığı zaman 1000 dirheme baliğ olsa bile, yine ondan bir şey alın maz. Zira ayrı, ayrı uğradıkları zaman, beraberlerinde getirdikleri malların birbirlerine katılıp toplanması doğru değildir. Çünkü :
© Öşrü H z. Ömer (R.A.) vaz1 buyurup, hiç bir kimseye düşmanlık edilmediği ve herkese vacip olan miktardan fazla alınmadığı takdirde öşrün toplanmasında 'beis yoktur.
Müslümanlardan alınan öşür, zekat hükmündedir. Zımmîler-den ve harb'lerden siman öşür de harâc hükmündedir. Keza, ehl-i zimmetin başlarından alınan cizye ile Benî Tağlib Kabilesi halkının hayvanlarından alınan vergiler de harâc hükmünde olup, zekat kabilinden olmadığından, haracın taksim edildiği yerlere taksim edilir.
Zekatın taksimi İse, C e n â b-ı Ha k k ı n hükmü veçhile icra edilir. Humsun (1/5 = beşte birin) taksiminde de Al lah-u T e â I â'nın hükmü mucibince amel edilir.
İşte, mallardan ve hayvanlardan alman zekat konusunda zikri geçen hükümlerle amel olunur. En doğru bilen Allan-t ı r.
• İsmail b. ibrâhîm b. Muhacir bana şöyle dedi:
— Babam bana, Z i y â cf b. Huda y'dan duydukla-rını şöyle anlattı :
H z. Ömer (R.A.) Efendimiz, öşürlerin toplanmasına ilk defa beni memur etti. Memuriyet mahalline gönderdiği zaman bana şu şekilde emir ve tenbih buyurdu.
— Hiç bir kimseyi teftiş etmememi, bana getirilen eşyadan, her kırk dirhem için, m tisi umanlardan 1

dirhem (1/40) zimmîler-dan 2 dirhem (1/20), zimmeti olmayan harbîlerden İse 4 dirhem (1/10) alınmasını, Benî Tağiib hristiyanları, arap kabilelerinden olup, ehl-İ kitap olmadıkları için, onların islâma girmeleri mak-sadı ile haklarında sert davramlmamasını emir ve İrade buyurdular.
Halîfe Hz. Ömer (R.A.) daha sonra, bu kabileye çocuklarını hristâyanlaştırmamalarirti da şart koşmuştur.
@ E b û H a n î f e' 'nin bize, K â sim'dan, onun da Enes b. Şîrîn' den rivayet ettiğine göre E n e s b. Mâlik (R.A.) buyurdular ki :
— H z. Ömer (R.A.), beni öşürlerin tahsil edilmesi İçin tayin edip gönderdiği zaman, bana şöyie bir em'irnâme yazdı:
«Ticaretle gelip geçen müslümanlardan rubu' öşür (1/40), zımmîlerden nısf öşür (1/20) ve harbîlerden 1 öşür (1/10) almamı emir buyurdular.
0 Âsim b. Süleyman bize H a s a n' in şöyle dediğini nakletti :
— Ebû Musa el-E'şarî {R.A.), H z. Ömer (R.A.) e bir mektup gönderip : «Bizim taraftan, dâr-i harbe (harbîlerin - 'düşmanların memîekine) giden müslüman tüccarlardan, onlar 1 öşür (1/10) almaktadırlar.» diye yazıp, bu durum karşısında nasıl hareket etmek gerekeceğini sordu. Hz. Ömer (R.A.) şöyle cevap verdi:
— Onların müsfüman tüccarlardan aldıkları gibi, sen de onların tüccarlarından al. Ehl-i zimmetten, nısf öşür (1/20), müslümanlardan, beher 40 dirhemden 1 dirhem (1/40) almalısın. 200* dirhemden az olan malda

bir şey yoktur. 200 dirhem olursa onda 5 dirhem vardır. Daha fazla olursa, hesap üzere alınır.» diye, H z. Ömer (R.A.) Ebû M û s â e I - E ş ' a rî (R.A.) ye cevabi mektup yazmışlardır.
& Abdülmelik b. Güreye bize A m r b. Ş u a y b ' dan şöyle rivayet etti :
— Deniz ötesinde, ehl-i harpten olan Menbic ahalisi ticaret yapmak üzere, İslâm memleketlerine girip, karşılığında öşür vermek üzere, H z. Ömer (R.A.) a mektup gönderip izin istediler. Bunun üzerine H z. Ömer (R.A.), derhal ashabı Güzîn hazretlerini toplayarak, istişare aktediimiştir. Onlar, müsaade edilmesi görüşünde olduklarını beyan ettiler. Bunun üzerine müracaat sahiplerine izin verildi. Ehl-i harpden ilk defa öşür bunlardan alınmıştır.
0 e s - S e r i y b. İsrail bize Âmir e ş - S â -b İ' den şöyie rivayet etti :
— H z. Ömer (R.A.), Ziya d b. Cübeyr e I-Es e d î'yi Irak ve Şam cihetlerinin öşürlerinin tahsiline memur tayin ettiği sırada Müslümanlardan rubu' öşür (1/40), zımmîlerden nısf öşür (1/20) ve harbîlerden 1 öşür (1/10) almasını emir buyurmuştur. Bir aralık Arap hristiyanlanndan Beni Tağlib kabilesinden bir kişi atiyle oradan geçerken, 2 i y â d b. Cüheyr ata, 20.000 dirhem kıymet takdir ederek, ya bu atı verip 19.000 dirhem almasını veyahud öşrü olan 1.000 dirhemi vermesini o şahsa teklif etti. Bunun üzerine o Tağlib'li şahıs 1000 dirhem vererek atı alıp gitmiştir.
Yine aynı sene içinde, Tağlib'li adam geri dönüp Z i y â d b. Ciibe.y'e uğradığı zaman, kendisinden tekrar 1000 dirhem talep etmesi üzerine :

— Buradan her geçişimde benden 1000 dirhem mi alacaksın? demesi üzerine, Ona cevaben :
— Evet, her geçişinde 1000 dirhem alacağım, dedi. Bunun üzerine o Tağlib'ii adam, H z. Ömer (R.A.) e şikayet etmek üzere döndü. H z. Ömer (R.A.) i Mekke'de evinde buldu. İzin isteyip huzuruna çıktı. Halini anlatınca, Hz. Ömer (R.A.), kim olduğunu sordu. O da, arap hristiyanlanndan olduğunu söyliyerek, kadiseyi tafsilatı ile anlatmaya başladı. H z. Ömer (R.A.) ona :
— Söylediğin kâfidir, diyerek sözünü kesti. Tağlib'Ii kişiye cevap vermedi. Bunun üzerine, o meyus olarak geri döndü. Artık, 1000 dirhemi vermeye azim ve niyet ederek o memurun huzuruna varınca, kendisinden önce, H z. Ömer (R.A.)'in:
— «Tarafınızdan geçip, vergisini aldığınız, kimselerden pe'k fazla bir şeyleri olmadıkça gelecek senenin o gününe kadar bir şey almayasınız.» şeklindeki emrinin, o memura ulaşmış olduğunu anlayınca, gördüğü bu adalet karşıstnda,
— «Hristîyanîikîan uzaklaştım. Sana o mektubu yazan zatın dinini kabul eyledim.» diyerek İslâm dini ile müşerref olmuştur.
0 Abdurrahman b. Abdullah e I - M e s u ' -d î bize Cami' b. Şeddâd'dan şöyle nakletti:
— Z i y â d b. H u d a y r Fırat Nehri üzerinde öşür memuriyetinde iken, bir hrisüyars, ticaret yapmak için oradan geçerken, öşrü aidi. Da'ha sonra ticaret malını satıp yine ordan geçerken, kendisinden tekrar öşür alma'k istedi. Bunun üzerine :
— Buradan !her geçişimde, benden öşür alacak mısın? diye sordu. Z i y â d :

— Evet alacağım, diye cevap verdi. Bunun üzerine, şikayet için Hz, Ömer (R.A.)ın yanına gitti. Vardığı sırada, H z. Ömer (R.A.) Mekke'de şu şekilde hutbe okuyordu :
— Agâh ve mütenebbih olunuz ki, C en'âb-ı Hak, Beyt-i Muazzamı melce' ve müemmen kıldı. Cenâb-f 'Hak-k ı n haram-i şerifinde, hiç bir kimse, diğer bir kimseden zulmederek bir şey almasın ve harem'den bîr şey alıp, harem dışında olan evine götürmesin. Böyle, bir kimsenin zulmedildiğini ve harem-i şerîfin hürmetini noksanlaştırarak, bir 'kimsenin buradan bir şeyi aldığını işitmeyeyim.» dediği sırada, o hristîyan demiştir ki:
— «Ey Mü'minlerin Emîri! Ben hristiyan bir kimseyim. Z i -yâd b. Hudayr'a uğradığımda, benden lazım gelen emvali aldı. Daha sonra ticaret mallarını satıp, yine o tarafa uğradığım zaman, benden tekrar almak istemiştir.» deyince :
— Onun iki defa almaya hakkı yoktur. Senede ancak bir defa senin malından alma hakkı vardır.» diye bana hitap ettikten sonra minberden inerek, benim İçin Ziyâd b. Hudyr'a mektup yazmıştır. Bir kaç gün sonra Halîfeye gidip,
«Size halini arz eden ihtiyar hristiyan benim» deyince, O «Ben de ihtiyar bir hanîfim. îşini hallettim.» buyurdu-
Yahya b. S a î d ' in bana naklettiğine göre,
Ömer b. Abdülaziz'in hilâfeti zamanında, Mısır'ın gümrüğüne memur olan Züreyk b. Habban şöyle demiştir:
— Halîfe Ömer b. A b d ü I a z i z'in bana yazdığı mektupta «O taraftan geçen müslümanlann,

gözünüze görünen mallarından ve ticaret eşyalarından, her kırk dinara 1 dinar alıp, 40 dinardan noksan olan mallarından -20 dinardan
1
çok olursa - ------{kırkta bir) hesabiyle hesapla, 'ne tutarsa onu
40
al. 20 dinardan noksan çrkarsa, bir şey alma. O taraftan geçen zimmîlerin ticaret mallarından, beher 20 dinardan 1 dinar alıp, noksan olması halinde, 10 dinara varıncaya kadar mezkur hesap
1 üzere, (yani ------ = yirmide bir) vergisini al. 10 dinardan az
20
olursa, ondan bir şey alma. Bir sene geçinceye kadar, o maldan bir şey alma.» diye emretmiştir.
• Amr b. Meymûn b- Mihrân, bana babasından, ninesinin şöyle dediğini nakletti :

— Ben, bir mükaîebe[5] idim. Elimde bulunan çok miktardaki ticari malla. Selsele isimli yere uğradım. Orada, öşür memuru olarak bulunan Mesrûk isimli zata tesadüf ettim. Ben arap-çayı biimedlğim için tercümanı vasıtasiyle «kim olduğumu» benden sordu. Mükâtebe olduğumu beyan ettim. Bunu tercümanı kendisine arz edince :
— «Kölenin malma zekât yoktur» diye beni bırakıp malımdan hiç bir şey almamıştır.
lmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, hocası H a m m â d vasıtasiyle İbrahim Nehaî hazretlerinden şöyle rivayet etti :
— Ehl-i zimmetten olan kimseler, ticaret için beraberla rinde şarap olarak, öşür tahsil eden memura

uğrarsa, kıymetinden nısıf öşür (------yirmide bir) alınırsa da, kıymet takdirinde
20
şarap sahibi olan zımmînin ifadesi kabul olunmaz. Başka zımmî-ierden iki kişi getirilerek, bu şarabın kıymeti tesbit ettirilerek
1
parasından nısıf öşür (------yirmide bir) alınır.
20
• Kays b. er-Rebî' bize Ebû Fezâre'-den, odaYezîd b. ei-Esad' dan, Ebû'z-Zübeyr'-in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
— Ticaret mallarından öşür alınmak üzere, memurların ikâmetine tahsis edilen, derbend, köprü başları denilen yerlerle bunlar gibi diğer yerlerde mallardan alınan vergiler haram olduğundan alınması caiz değildir.» buyurdu. Yemen tarafına gön-derdikleri âmillerini, derbend veya köprü veya yoldan bir şey almaktan men etmiş ise de, bu âmiller, memuriyet mahallerine vardıkları zaman, kendilerinden önceki gibi beytü'İ-mâle emval gelmediğinden, İbni Zübeyr (R.A.) bir yazı gönderip bilgi istedi. Bunun üzerine :
— «'Bizi men ettin, Onun için kimseden birşey alamıyoruz.» diye cevap yazdılar. İbni Zübeyr (R.A.) de :
— «Daha önce aldığınız vergileri alınız» diye o memurlara tekrar emir vermiştir.
• Muhammed b. Abdullah'in bize dirdiğine göre, Enes b. Şîrîn şöyle demiştir:
ÜbüÜe isimli yerin öşrünü toplama memuriyeti bana teklif edildi. Kabul etmekten kaçındığım zaman Enes b.

M â -I i k (R.A.), bana rast geldi ve :
— Niçin kabul etmedin? diye sordu. Ben de :
— «Öşür memuriyeti en çirkin iştir. Onun için kabul etmedim.» dedim. Cevaben bana buyurdular ki :
— H z. Ömer (R.A.) in kayba sebep olacak bir iş yapmıyacağı aşikârdır. H z Ömer [R.A.) Müslümanların üze-
1 rine rubu1 öşür (------ = kırkta bir % 2,5), zımmîlere nısf öşür
40 1 (_ - = o/o 5) ve Z|mmî olmayan ehl-i $irk üzerine 1 öşür
20 1
10
% 10) vergi koymuştur.

Kilise, Havra Ve Sâlibler Hakkında

0 Ey Mü'minlerîn Emîri! Müslümanlar, memleketleri fethedince, zımmîlerin kilise ve havralarını kendilerine terk edip tahrib etmemeleri, özel günlerinde sâlib çıkartmalarına izin verilmesi sebebinin açıklanmasını emir buyuruyorsunuz. İzahına başlıyorum :
— Memleketler fethedilince, müslümanîarla zımmîler arasında, cizye ödenmesi zımnında yapılan sulh anlaşmasında, gerek belde dahilinde ve gerek haricindeki kiliselerle, havraların tahrib olunmaması, canlarını telef olmaktan koruma, düşmanlarına karşı savaşarak onları müdafaa etmek ve özel günlerinde sâlib-lerinî açıkta çıkartmak üzere ahid name yazılarak zikredilen şart lar üzerine sulh yapılmış ve o şekilde cizyeyi ödemişlerdi.

Ancak, yeniden kilise ve havra gibi ibadethanelerin yapılmaması da bu şartlardandır. Şam tarafları ile Cezire cihetinin büyükçe bir kısmı, bu şartlar içinde sulh yoluyla fethedilmiştir. İşte, bu ahid ve şartlar mucibince, kilise ve havralar yıkilmayıp, bulundukları hal üzere terk edilmişlerdir.

9 Bazı âlimler, bana Mekhûl eş-Şâmî isimli zatın şöyle dediğini haber verdiler :
— Şâm-ı Şerifin fatihi Ebû Ubeyde b. el-Cer-r â h (R.A.) Şam'a girdiği sırada, Şam halkı ile şu şartlarla sulh akdetmiştir: Yeniden kilise ve havra yapmamaları, eski kilise ve havralarınm yıkılmayıp, kendilerine terk edilmesi, yollarını şaşıran müslümanlara yollarını göstermeleri, nehirlerin üzerine kendi malları ile köprü yapmaları, o taraftan geçen müs-lümanlan üç gün misafir etmeleri, hiç bir müslümana sövmemeleri, hiç bir kimseyi dövmemeleri, müslüman mahallelerinde haç çıkartmamaları, kendi ev ve bahçelerinden, müslüman mahallesine domuz çıkarmamaları, Allah yolunda cihad edenler, gece yolda giderlerken, onlara yol göstermek maksadiyle ateş yakmaları, gizlenmiş olan müslümanı düşmana göstermemeleri, beş vakitte, ezân-ı Muhammedi'den evvel veya tam ezan vakitlerinde çan çalmamaları, özel günlerinde bayrak çıkarma-maiarı, silah taşımamaları ve evlerinde silah bulundurmamaları, şayed üzerlerinde ve evlerinde silah bulundururlarsa cezalandı-rılmaları ve ellerinden alınması» üzere sulh yapıldı. Daha sonra, Şam zimmîleri, Ebû Ubeyde (R.A.) ye gelerek: «bayrak olmadan sadece haçlarını büyük bayramlarında bir gün çıkarmak üzere izin» istediler. Bu taleplerini Ebû Ubeyde (R.A.) kabul etti. Bu şartların

hepsi yerine getirildi. Bu şartlar üzerine, belde ve memleketlerin fethi müyesser olmuştur.
Zımmîler ise, müslümanların kendilerine karşı vefâsint, güzel ahlâk ve davranışlarını görünce, İslâm düşmanlarına karşı, müslümanlardan daha çok şiddet kullandılar. Müslümanların galip gelmesi için yardımcı oldular. Müslümanlarla sulk yapmış olan her belde ahalisi Rum Kralının ahvalini tecessüs ile, ne yapmakta oldukları ile ilgili haberleri getirmek üzere, kendi adamlarını casus olarak gönderirlerdi. Giden adamları geri dönünce, Rum kralının, emsali görülmemiş miktarda asker topladığını haber vermeleri üzerine, bu memleketlerin ileri gelenleri, H z.- E b û Ubeyde (R.A.) tarafından tayin edilmiş olan valilerin huzuruna gelip durumu anlattılar. Bu valiler de vaziyeti Ebû Ubeyde (R.A.) ye arz ettiler. Gerek Ebû Ubey-d e (R.A.) gerek bütün müslümanlar, bu habere çok üzüldüler. Bu memleketlerin ahalisinden tahsil edilen cizye ve harâc mallarının, sahiplerine iadesi ve sebebini sorarlarsa :
— «Düşman tarafından aleyhimize asker toplandığını işitmiş bulunuyoruz. Sizi himaye ve vikaye etmemiz de suih şartlarının iktizasındandır. Şimdi ise biz buna muktedir değiliz. Bunun için sizden aldığımız malları size iade ediyoruz. Eğer C e -n â b -1 Hak bizi muzaffer ederse, yine şartlarımız bakidir. Aramızda yazılı bulunan musalaha - name veçhile amel olunacaktı!-.» diye kendilerine ifade etmelerini emir ve irade etmiştir. Bundan dolayı, bu valiler alman malları kendilerine iade ederek, Ebû Ubeyde (R.A.) nin emri veçhile kendilerine durumu bildirdikleri zaman :

— Cenâb-ı Hak, sizi muzaffer buyursun ve bizim üzerimize tekrar göndersin. Sizin yerinizde düşmanlarınız olmuş olsaydı, aldıkları malları geri vermedikleri gibi, bizde ne 'kalmışsa anu da gasp eder ve bize hiç bir şey bırakmazlardı.» diyerek müslümanlann bu adil muamelelerinden memnuniyetlerini ibraz eylemişlerdir.
Ebû U bey de (R.A.) Hazretlerinin zimmîlerin mezkur şartlar özerine, sulh yapma taleplerini uygun karşılamaları kendilerini Jsİâma ıstndırmak ve diğer beldelerin ahalilerinin işitip sulh taleplerini çabuklaştırmak maksadına mebnîdir.
Ebû Ubeyde (R.A.) hazretleri, beldelerin etrafında bulunan köylerden aldığı emval, emtiayı ve cariyeleri kendilerine iade etmeyip humsunu (------ İni) ayırdıktan sonra kalan 4 humsu (-—- beşte dördü) müslümanlar arasında taksim eylemistir.
Daha sonra, İslâm askerleri Ne müşrik askerleri karşılaştılar. Şiddetli bir savaş oldu. İki taraftan da pek çok şehid olan ve ölen oldu. Sonra, Cenâb-ı Hak müslümanlara mu-zafferiyet ihsan buyurup, müşrikler hezimete uğradı. Müslümanlar, onları takip etti. Öncekinden daha çok müşrik telef oldu. Bu şekilde tarumar olduklarını, müsâlahaya yanaşmayan beldelerin ahalileri de, görünce derhal £ 'b'û Ubeyde (R.A.) den müsalaha talep ettiler. O da, daha önce sulh yaptığı belde ahalileri ile yapılan sulh gibi müsalaha yapmıştır. Ancak, Müslümanları öldürmek için gelmiş olan ve 'halen evlerinde bulunan Rumlara, emniyet hakkı tanınmasını, mal, emtia ve ailelerini alıp Rum tarafına gitmelerine İzin verilmesini, önceki şartlara ilave edilmesini talep ettiler. Ebû Ubeyde (R.A.) buna

da muvafakat gösterdi. Böylece cizyeyi ödemişler ve Müslümanlara memleketlerinin kapılarını açmışlardır. Ebû Ubeyde (R.A.) hazretleri, artık geri döndü. Dönüşte, evvelce sulh yapılmamış olan, her beldeye uğradıkça, reisleri müsalaha talep ediyorlardı. Diğer helde ahalileri gibi, onlarlada sulh akdediliyor ve Ebû, Ubeyde (R.A.) tarafından oraya bir vali tayin edilip, bir suilvname yazılıyor ve kendilerine veriliyordu.
Daha önce kendilerinden harâc ve cizye tahsil edildiği halde, Rum Kralının asker toplamakta olduğu haberi üzerine kendilerine cizye ve harâc'ları iade edilen beldelere uğradıkça, ahalisi geri verilen mallarla Ebû Ubeyde (R.A.) hazretlerini karşıladılar. Alış veriş İçin yanlarında eşya getirdiler. Görüşüp, eski şartlar üzere, bu şartlardan bir şey çıkartmadan ve bir şey ilave etmeden sulhu İbka etmişlerdir.
Ebû Ubeyde (R.A.), müşriklerin hezimetini, İslâm askerlerinin muzafferiyetini, Cenâb-ı 'Hakkın müslü-manlara ihsan buyurduğu ganimetleri, zımmîlerle yaptığı sulhun keyfiyet ve şartlarını, gazilerin, fethedilen memleketlerin ahalisi, arazisi, ağaçlarını, bağ ve bahçelerinin aralarında taksim edilmesini talep ettiklerini, Halîfe tarafından kendisine bir görüş bildirmedikçe taksim edemiyeceğini, H z. Ömer (R.A.) e tafsilatlı bir şekilde arz etti.
H z. Ö m e r (R.A.) tarafından, Ebû Ubeyde (R.A.) ye şu cevabi mektup yazılmıştır:
— Mektubunuzda zikrettiğiniz veçhile, Cenâb-ı H a k -k ı n sana ihsan eylediği muzafferiyet, ganimet malları, belde ahalisi ile ne şekilde sulh yaptığınız! tetkik ve teemmül eyledim. Sonra, bu konuları Peygamber (S.A.V.) Efendimizin ashabı ile istişare

ettim. Herkes, bu husustaki görüşünü açıkladı. Benim reyim Cenâb-ı Hakkın kî-tab-i celiline tabi olmaktır. Zira, Kur'an-ı Azîmüşşan'da buyurur ki:

— «A I 1 a h ı n, onların mallarından Resulüne verdiği fey'e gelince : Siz bu hususta ata ve deveye binip bir gayret scrfetmediniz. Fakat, Allah, Peygamberini dileyeceği kimselere musallat eder. Al lah, her şeye hak* kiyie kadirdir.»[6]

— «A I I ahin (fethedilen diğer küffar) memleketler (i) ahalisinden (alıp) Peygamberine verdiği fey'i, A I - iaha, Peygamberine, hısımlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalanlara aittir. Taki (bu mallar) içinizden (yalnız) zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber sîze ne verdiyse onu alın, sîze ne yasak ettiyse, ondan cSa sakının. A I I a h d a n korkun. Çünkü, A I E a hı n azabı çetindir.»[7]

— «O feyler, bilhassa, hicret eden fakirlere aittir ki onlar, A M a h d a n fazl-(u inayet) ve hoşnutluk ararlar ve A I-la ha ve Peygamberine (mallariyle - canlariyle) yardım ederlerken, yurtlarından ve mallarından (mahrum edilerek) çıkarılmışlardır. İşte bunlar sadıkların ta kendileridir.»[8] İste bunlar ilk önce hicret eden zevattır.

— «Onlardan (muhacirlerin hicretinden) evvel (Medîneyi) yurt ve iman (evi) edinmiş olan kimseler (Ensar-ı kiram) kendi yaralarına hicret edenlere sevgi beslerler. Onlara (Muhacirlere} verilen şeylerden dolayı, göğüslerinde (kalplerinde) bîr ihtiyaç (meyli - hissi) bulmazlar. Kendilerinde fakr-u ihtiyaç olsa bile (omları) öz canlarından daha üstün tutarlar. Kim

nefsinin (mala olan) hırsından ve cimriliğinden korunursa, işte muradlarına erenler onların ta kendileridir.»[9]
8u ayet-i kerîmede maksud olanlar da ensar-ı kirâmdir.
— «Bunlardan sorara gelenler (şöyle) derler: Ey Rab-blmiz, bizi ve iman ile daha önden bizi geçmiş olan (din) kardeşlerimizi yarlığa. İman etmiş olanlar için kalbimizde bir kin bırakma. Ey Rab b imiz, şübhesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.»[10]
Bu âyet-i kerîmede ki «bunlardan sonra gelenler» den murad, muhacirin ve ensar-ı kiramın arkasından kıyamete kadar gelmiş ve gelecek olan müzminlerdir. Yani, kıyamete kadar gelecek olan benî Âdem'in her nev'ini Cenâb-i. Hak, bu ganimete ortak etmiştir. Cenah -1 Hakkın sana ihsan buyurduğu bu malları, sahihlerinin elinde bırak. Kendilerine tahammülleri derecesinde cizye vaz' eyle. O ahali, kendi arazisinin ahvalini başkalarından daha iyi bilir. Başkalarından daha iyi ve daha verimli bir tarzda işler. Aranızda yapılan sulha dayanarak, onları ganimet sayıp ta taksim etmeye, senin de diğer müslü-manlarm da selâhiyeti yoktur. Tahammülleri derecesinde kendi-lerinden cizye al. Arazilerinin ahvali hakkında kendilerinin eksiksiz malumatı olduğu için, imarının, işlenmesinin kendilerine havale edilmesi maslahata daha uygundur. Zira, C e n â b-ı
Hak burasını size ve bize beyan ile Kur'an-ı Kerîminde şöyle buyurmuştur:

— «Ehl-i kitaptan, A I I a h a ve ahiret gününe inanmayan Allahın ve Peygamberinin haram kıldığı şeyleri, haram saymayan, hak dîni (islâmi) din olarak kabul etmeyen kimselerle, zelîî ve hakîr (olup) kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşınız.»[11]
Binaenaleyh, kendilerinden cizye aldığın zaman üzerlerinde hakkın kalmaz. -~
Görmez misin ki, bu beldeleri ve bu ahaliyi diğer ganimetler gibi aramızda taksim edecek olsaydık, bizden sonra gelecek Müslümanlara ne kalırdı?
Sonra gelecek müsİümanlar, kendisi ile konuşacak ve kendisinden bir şey ahp faydalanacak bir- kimse bile bulabilirler miydi?
Mezkûr ganimetlerin, bu şekilde taksim edilmesi halinde, fethedilen böige ahalileri hayatta oldukça Müslümanlar kendilerinden istifade edeceklerdir. Velhasıl, bizler ve oraların bu günkü ahalileri dünyadan göçünce, bizim çocuklarımız da onların çocuklarından bu şekilde istifade edecekler ve bu durumda İslâm Dini dünyada bakî oldukça, oralar Müslümanlara köie olacaklarından, bu durumdan kaçın. Yani, arazilerini ve ahaliyi gaziler arasında taksim edip, ahalinin köleleşmesine sebep olma.
Onun İçin, sen onların üzerine cizye vaz'et. Evlâd ve ıyallej rinin köle ve cariye haline getirilmesine sebep olacak olan taksimden kesinlikle vazgeç.
Onlara zulmetmekten, zarar vermekten, haksız yere mallarını gasbetmekîên müslümanları menet.. Sulh şartlarını tamamiyle yerine getir.
Bayramlarda haç çıkarmalarına gelince : Bayraksız ve flema-sız olarak, talepleri veçhile senede bir gün, şehir dışında haç çıkarmalarına mani olma. Şehir içinde

İslâm mescidleri arasında, haç çıkarttırma.» diye Halîfe H z. Ömer (R.A.) tarafından, emir ve irade buyrulmuştur.
Bunun üzerine, Emir Ebû U beyde (R.A.) senede bir gün -oruç tutup, bayram ettikleri günde- haç çıkartmalarına izin vermiştir. Onlarda başka günlerde haç çıkartamazlar-di.
Keza, hali üzerine bırakılması, ahidnamenin şartlarından olan kilise ve havraları, bırakılarak yıktınlmamiştir.
İşte, Şam'da Müslümanlar ile ehl-i aîmmet arasındaki tarî-hi münasebetler bundan ibarettir.
® Fetihler ve gavzeler hakkında malumatları bulunan M u h a m m e d b. İ s h a k ve diğer alimler bana şöyle rivayet ettiler:
— H â I i d b. V e I î d [HA.) Yemâme'den geldiği zaman Hz. Ebû Bekr-i Si'ddî k(R.A.} in huzuruna çıktı. Bir, 'müddet Medine'de kaldıktan sonra H z. Ebû Be k i t (R.A.) kendisine, Irak tarafına gitmek üzere hazırlanmasını emretti. Bir kaç gün sonra, Hâ I i d b. V e I î d (R.A.) maiyyetinde 2000 mücahit ve bir o kadarda etbâi 'ile yola çıktı. Yolculuk esnasında İslâm askerlerinden bir komutana uğradı. Bu komutan maiyyetinde bulunan Tay kabilesinden 500 mücahit ve bir o kadar da onlara tabi olan askerle birlikte, H z. H â I i d b. V e 1 îd'e iltiha'k etti. Böylece bütün askerlerin sayısı 5000 i bulmuştu. Serâf isimli yere vardıkları zaman, bu yerin aha-lisi H z. H â 1 i d b. V e I î d ' in Acem toprağına, bu kadar askerle girmeye nasıl cesaret ettiğine şaştılar. Hz. Hâ-I i d oradan çıkıp, Muğnîyye isimli yere varınca, Acem tarafından keşif için gönderilen öncüler, bir

dağda İslâm askerlerini gördüler. Hemen dönüp, kalelerine girdiler.
H z. H â I i d b. V e I î d (R.A.) askeriyle birlikte, mezkur kaleyi ve dolayısiyle içindekileri muhasara etti. Daha sonra kaleyi fethedip, içindeki askerleri katletti. Kadın ve çocukları esir etti. Silah, eşya ve hayvanlarını ganimet olarak aldı. Kaleyi yıktırdı.
Sonra, Hedîb denilen yere varara'k, orada bulunan kalede Kisrânın askerlerine rastladı. Savaş sonunda H z. H â I i d b. V e I î d (R.A.) onları da yendi ve katletti. 'Keza, bu kaİ£: de bulunan silah, emtia ve hayvanları aldı ve kaleyi yıktırdı. Kadın ve çocuklarını esir etti.
Mezkur mallardan ve Cenfl b-ı Hakkın fetih ve zabtını kolaylaştırmış bulunduğu yerlerden elde edilen diğer
1 ganimetlerden humsu (------- = beşet biri) ayrılarak, kalan 4
humsu (------ = beşte dördü), fetihde bulunan mücahidler ara-
5 sında taksim edildi.
Kadisiye ahalisi, bu ahvali görünce sulh yapmaya talip oldu. Cizye vermeyi kabul ettiler. Onlarla sulh aktedildlkten sonra Bîreibaht denilen yere vardılar.
Oradaki kalenin muhafızlarını da muhasara ettiler. Onları yenip kaleden çıkardılar. İranlıların, Hazermerd İsimli reisleri katledilirken, o, öleceğine ağladı. Hazermerd katledildikten sonra Hz. Hâl id yemeğini istedi. Arkadaşları da bir birlerine bağlanmış olarak, bir sıra dizilmişlerdi. H a İ î d b. Ve-I î d (R.A.) yemeğini yedikten sonra, kalanlarını da katletti. Kadınlarını ve çocuklarını esir etti. Bu kalede bulunan silah, eşya ve hayvanlarını ganimet olarak aldı. Bu

kale, fethedilen kalelerin hepsinden sağlam ve içinde bulunan asker, silah ve emtia hepsinden daha çok idi. Bunları aldı ve kaleyi yaktırdı.
Daha sonra, Kisr denilen yerin ahalisinin ahvalini keşfetmek için, öncü kuvvet gönderdi. Oradaki kalede, Kisrâ'nın muhafız askerleri vardı. Onları muhasara ederek bu kaleyi de fethetti. Bu. askerleri çıkarıp, hepsini katletti. Kadın ve çocuklarını esir etti. Kalede bulunan silah, eşya ve saireyl alıp ganimet etti. Keza, bu kaleyi de yaktırdı.
Bu durumu gören Kisr ahalisi, cizye vermek üzere sulha talip oldular. O veçhile kendileri ile sulh akdedildi. Ve cizyeyi ödediler.
Hâli d b. V e I î d (R.A.) daha sonra Hîre'ye yürüdü. Hîre halkı, Kasr-ı Ebyaz (Beyaz Saray), Kasrü'l-Muarriseb ve Kasr-ı İbni Bukayle isimli, üç sarayda toplanmışlardı. Müslümanlara karşı mukabele ve savaş İçin hiç kimse çıkmadı. Ayrıca, gözlerine de görünmediler.
H z. H a I i d ' in maiyyetinde bulunan askerler, onların çıkıp, savaşmalarını temin İçin her yola başvurmuşlarsa da, onlardan yine hiç bir kimse çıkmadı. Sadece bırgün, sarayın üstünden iki çocuğun bakmakta olduğunu gördüler. H z. H a M d b. V e I î d (R.A.) Ashâb'dan bir kaç zatı beyaz saraya gönderdi. Onlar, bu iki çocuğa hitaben :
— «Konuşmak için sizden bir adam gönderiniz» dediler. Bir adam göründü. Ve :
— Size göndereceğimiz adam dönünceye kadar kendisine emân var mı? dediler. Aşağıdakilerin :
— «Evet var» demesi üzerine, Abdülmesih b. b. B u k e y I e isimli, kaşları gözlerinin üzerine İnmiş bir ihtiyar ile Kisrâ tarafından Nu'man b. Münzir'den

sonra Hîre valiliğine tayin edilmiş olan, İ y a s b. K a b î s a e t-T â î isimli kimse de, bu saray (kale) den çıktı. H â I i d b. Ve-1 î d (R.A.) m huzuruna geldiler. H z. H â I i d :

— Sizi Ce nâb-ı Allaha ve İslâm Dinine davet ediyorum. İcabet ettiğiniz takdirde, Müslümanların lehine ve aleyhine terettüp eden ahkâm, sizin üzerinize de lazım ve mü-rettep olur. İcabet etmeyip de İslâm Dinini kabulden kaçınırsanız, cizye ödemeniz lazım gelir. Onu da vermeyi kabul etmemeniz halinde, yanımda sizin için getirdiğim ordu, sîzin hayata olan hırsınızdan ziyade ölümü istemektedirler. Onun için sizinle harp etmekten asla çekinmezler.» buyurdu.

Bu sırada, İ b n i B u k e y i e' nin elinde, içi zehir dolu bir şişe gördü ve :

— Bu kasede ki zehir ne olacak? diye sordu. O :

— Sizden talep ettiğim şeye müsaade etmediğiniz takdirde, bunu içeceğim dedi. Bunun üzerine H â I i d b. V e 1 îd (R.A.) Hazretleri, hemen zehir kasesini alarak :

— Bismillâhillezi layedurru maismihî şeyin fil ardı velâ fis-semâi duasını okuyarak zehiri içti. Bunu gören İ b ni Bu-k a y I e , hemen saraya döndü ve kavmine :

— Kendisine zehir tesir etmeyen bir kavmin yanından geliyorum.» dedi.

Hîre Valisi İ y a s b. Kabîsa, tekrar gelerek H z. H â -Md b. Velîd'e:

__ «Sizinle harp etmeyi istemeyiz. Dininize de girmeyiz.
Fakat kendi dinimizde kalıp size cizye veririz.» dedi.

H z. H â I i d kendisi ile 90.000 dinar üzerine sulh akdeyledi.
Kilise ve havralarını, sığındıkları saraylarını yıkmamak, çan çalmalarından ve bayramlarında haç çıkarmaktan men edilmemeleri, hiç kimseyi isyana teşvik etmemek ve oralardan geçen müslümanlsra -kendilerine helâl olan- yemek ve şarapla ziyâ-yet vermemek şartlarını havî bir ahid-name yazıp oradan ayrılmıştır.
Bu ahid-name'nin tercümesi: «Bismillahirrahmanirrahîm.
İş bu name, ehS-i Kîre için, HâSid b. Ve lîd tara-rafından (yazılmış) bîr namedir.
Yemâme'den geldikten sorara, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin Halîfesi olan H z. E b û B e kr-i S ı d d î k (R.A.), arap ve acemden olan Irak ahalisine gitmemi ve kendilerini A I i a h ı n birliğine ve P e y g a m -ber-î Zîşanına imana davet ve cennetle müjdelememi, cehennem ile korkutmamı emretti. Bu daveti kabul ettikleri takdirde, Müslümanların lehine ve aleyhlerine mürsttep olan ahkâmın kendilerinin de leyh ve aleyhlerinde carî olacağını ifade etmemi ve anlatmamı da emir buyurdular.
Hîre'ye vasıl olduğum zaman, İyâs b. Kabîsa et-T â î, ahalinin reislerinden bazılariyle nezdime geldiler. Kendi-îerini Ce nâb-ı Hakka ve Peygamber-İ Z î -şanına imana davet etmsşsem de, icabet etmekten kaçındılar. Bundan dolayı, ya cizye vermeyi veya muharebe etme-yi seçmelerini kendilerine teklif ettim. Harbden imtina ettiler. Kendileri ile, diğer ehl-i kitspla ne şekilde cizye ödenmesine sulh yapılmış ise, o şekilde sulh yapılmasını bana arz ettiler.

Bunun üzerine, ahalinin miktarını araştırdım. Erkeklerinin 7000 kişiden ibaret olduğunu anladım. Araştırmam sonucu, İçlerinden, aciz bulduğum 1000 kişiyi çıkarttım. Üzerine cizye lazım gelen 6000 kişi kaldı. Bu durumda, kendileri ile 90.000 dinar üzerine sulh yaptım.
Tevrat ve İncil ehlinden Cenâb-ı Hakkın aldığı ve misak üzerlerine olmak üzere, onlara şu şartları koşarak ahîd yaptım :
Müslümanlara muhalefette bulunmamak, Arap olsun Acem olsun hiç bir müslüman aleyhinde kâfirlere yardım etmemek, Müslümanların gizli işîsrine vakıf olup, onları düşmanlara bildirme-msk, üzere Hz. Adem'e ahzofunan ahîd ve misak bunların üzerlerine olsun. Eğer, mezkur şartlara muhalefet ederlerse, kendileri için zimmet ve emân yoktur.
Eğer verdikleri sözleri tutup, bu şartları muhafaza ederler ve yerine getirirlerse, kendileri ile muahede yapılan diğer zımmî-\em uygulanan şartlar, bunlara da uygulansın. Onlara düşmanlık edenlere karşı koyup, korumak ta bizim vazifemizdir. Cenâb-ı Hak bizüere fetihler ihsan buyurursa -kendilerine verdiğimiz zimmet ve ahidlcr üzerlerinde bakî olmak üzere - Cenâb-ı Hakkın ahdi ve misakı ve her peygamberden ahzolunan misakın daha şiddetlisi üzerimize olsun. Biz onlara karşı olan vazifelerimizi yerine getirdiğimiz gibi, kendileride bu ahid ve şartlara muhalefet etmemek üzere, zikredilen ahid ve misak da kendilerinin üzerine lazımdır, yani onlarda mükellefiyetlerini yerine getirmekle görevlidirler. Mağlup oldukları takdirde bir kayıt île mukayyet değildirler. Ehi-i zimmete göre caiz olan ahkâm

kendileri için de caizdir. Kendilerine emredilen hususlarda muhalefet etmeleri caiz değildir.
Kendilerine şu şartlan koydum, şu haklan tanıdım :
Kendilerinden bîr ihtiyar adam, çalışamaz olur, kaza veya has-taîık gibi bir sebeple sakatlanır, bir âfete uğrar, zengin iken fakir olur ve kavminin sadakasiyle geçinecek hale gelirse, üzerine vsh' edilmiş olan cizye kaldırılsın. Medine'de ve Dâr-ı İslâm sa-yıSan diğer bir beldede kalırsa ailesinin nafakası Müslümanların beytü'I-mâl'inden verilsin. Göçüp, Dâr-ı İslâmdan çıkmaları halinde, ailenin nafakası müslümanlar üzerine lazım gelmez.
Kölelerinden birisi, İslâm Dinine girme şerefine ererse, İslâm pazarında en yüksek fiatla satılıp, parası sahibine verilir.
Müslümanların kılık ve kıyafetine girmeyerek harp kılık ve kıyafetinden başka elbiselerinde Müslümanlara benzememek üzere her türlü elbiseyi giymeleri caizdir.
Onlardan her hangi bir şahsın üzerinde harp kılık ve kıyafe-ti bulunursa, ilk iş olarak kendisinden «onu niçin giydiği» sorulur, kendisini kurtaracak, ikna edici bir şekilde cevap verirse bırakılır. Cevap veremediği takdirde, üzerinde bulunan kılık ve kıyafete, silahların durumuna göre kendisine ceza verilir.
Sulh şartlarından olan vergi bedellerinin toplanmasında ve bu meblağın Müslümanların beytü'i-mâline ödenmesine kadar istihdam edileceg memurların (kendilerinden olmasını şart koştum. Yalnız, bu hususta müslümanlardan yardım isterlerse verilmesini, verilen yardımcının masrafının

Müslümanların beytü'i-mâlinden ödenmesini de kabul ettim.» diye sulh-nameyi bitirmiştir.
<H <â 1 i d b. V e I î d [R.A.), İyas b. Kabîsa ile A b d ü I -m e s îh b. Hübban'a hitaben:
— Müdafaa mevkiinde olmadığınız halde, bu kaleleri niçin yaptınız? diye sordu.
— İran tarafından bize imdad gelinceye kadar, bize düşmanlık edenleri bu kaleler sayesinde geri çeviririz ve uzaklaştırırız, dediler. H â I i d b. V e I î d (R.A.) tekrar sordu :
— Sizler arap kabilelerindensiniz. Harp etseniz de İranlıların idaresinden kendiniz kurtarsaydınız, daha iyi değil miydi? İyas b. Kabîsa ile A b d ü I m e s î h b. . 'H u b -bân cevaben :
— Komşumuz olan İranlılar şarap ve domuzun takdim edilmesi ile bizden razı oldular, dediler.
H â 1 i d b. V e I î d (R.A.) 90.000 dinar üzerine kendileri ile sulh yaptıktan sonra oradan ayrılmıştır.
Şark tarfından ilk defa alman ve Hz. E b û Bekir'e ulaşan cizye mallarının birincisi işte bu cizye mallarıdır.
Hz. H â I i d b. V e 1 î d (R.A.), İran halkının reislerine bir mektup yazdı ve yerlerine ulaştırması için İ b n-i B u k e y I' e verdi. Mektubun tercümesi şudur:
«BİsmillâhirrahmanirrahimH â 1 i d b. Velî d'den Rüstem, Mihrân ve Fâris reislerine;
Selâm, hidayete tabi olanlara olsun. Kendisinden başka ilâh bulunmayan A I I a h a hsmdederîm. Muhakkak ki H z. M u -h a m m e d (S.A.V.) A I la h ' in kulu ve resulüdür.
Gelelim maksadımıza:

Hükmetme müddetinizi kısaltan, cemiyetinizi dağıtan, ara-nıza ihtilaf sokar., kuvvetinizi zaafa çeviren ve mülk ve hakimiyetinizi parçalayan Genâh-ı Hakka hamd-ü sena ol-

Mektubum size ulaşınca, bana rehin gönderin. Sonra zim-meî akdi ile cizyeyi toplayıp bana gönderiniz. Eğer bu yazılı emrime muhalefet ederseniz, A I I a h ı n birliğine yemin ederim ki, sîzin hayatı sevdiğiniz kadar ölüm ve şehadete muhab-fesî eden bir ordu île tarafınıza geleceğimi yakînen bilesiniz. Selâm, hidayete tabi olanlara olsun.» kelamı ile mektubunu bitirdi, ve İ b n - i B u k e y I e ' ye teslim etti.

Sonra, H â I i d b. V e I îd (HA.) Fırat Nehrinin ait

tarafında bulunan Anbar isimli köye gitti. Oradaki kalenin muhafazası için K i s r â tarafından 'gönderilmiş olan askeri muhasara edip,'fethederek kaleyi yıktırmış ve yaktirmıştır. Bu köyün ahalisi bu hali görünce cizyeyi ödemek üzere sulha talib oldular. Sulh talebi için onlar tarafından H â nî b. C â b i r et-T â î isimli şahıs gelmiştir. 80.000 dirhem üzerine, kendisi :ile sulh anlaşması yapıldı.

Oradan da Fırat kıyısındaki Bânikya isimli köye geldi. Bu köydeki kaienin muhafızı bulunan K i s r â ' nın askerleri, bir gece sabaha kadar kendisi ile savaştı ve karşı koydu. Şiddetli ■bir muhasara ve savaştan sonra, Cenâb-i Hakkın kuvvet ve yardımı ile orasını da fethetti. İçindeki K i s r â askerlerini katletti. Kadın ve çocuklarını esir etti. Kaleyi yıktırmış ve yaktı rmıştır.

Mezkur, Bânikya ahalisi de bunu görünce sulha talip oldular. Bu talep üzerine kendileri ile sulh anlaşması yapıldı.

Ondan sonra Sevâd'da bulunan bir karyeye C e r î r b. A b d u I I a h ' ı gönderdi. O, gitmek üzere Fırat üzerinden geçeceği sırada, mezkur köyün muhtarı, S a I û b â isimli şahıs :
— «Sen geçme, ben senin yanına geliyorum» diyerek sudan geçti. Yanına gelince, Bânikya ahalisinin suih yaptıkları akçe miktarına eşit bir akçe ile kendisi ile sulh akdi yaptı. Ve cizyeyi ödedi.
Keza, Mârüsema shalîsîyle, etrafında bulunan köylerin ahali, leri, Hîre'lilerin suih yaptıkları miktardaki dinara öşit miktardaki dinarla sulh anlaşması yaptılar.
Bunun üzerine H ıâ I i d b. V e I T d (R.A.), Necef'e döndü. Etrafındaki yerleri görmek için, Hâre ahalisinden yanlarına delliller aldı. Necef arazisini geçip, Aynüttemr isimli.yere geldi. Orada konaklayıp istirahat etti. Mezkûr mahaldeki kalede de K i s r â'nın muhafız askerleri vardı. Onları muhasara etti Şiddetli baskı ile onları kaleden çıkarttı. Erkeklerini kati, kadınlarını ve çocuklarını esir etti. Kalede bulunan meta', süah ve hayvanları aldıktan sonra kaleyi yakmış ve yıkmıştır.
Aynuttemr karyesinin arap olan reisini de katletmiş, kadın ve çocukları ile bütün ailesini esir etmiştir. Hîre halkı ve diğer köylerin ahalilerinin verdikleri gibi Aynutsmr ahalisi de vermişlerdir. Hâiid b. Velîd, Hîre ahalisine yazıp verdiği Ahİd-nâme gibi bir Ahid-name yazıp kendilerine verdi. Keza, bir ahid-name de Leys ahalisine yazıp vermiştir. Bu ahid-name halen kendi ellerindedir.
Ondan sonra, S a'd b. Amr ei-Ensârî (R.A.) i yanına çok sayıda mücahid katarak, Irsk istikametine gönderdi. Saduda isimli yere vardı. Orada Kinde ve lyâd

kabilelerinden bazı hıristiyanlar bulunuyordu. Onları şiddetli bir şekilde muhasara ettikten sonra, cizye ödemek üzere onlarla sulh akdetti. Onlardan bir kısmı da müsiüman oldu. Sa'd b. Amr Hazretleri orada ikâmet etti. 6u ikâmeti, Hz. Ebû Bekir, H z. Ömer ve Hz. Osman (R.A.) zamanlarında da, kendisi vefat edinceye kadar devam etti. Bu gün bile, H z. Sa'd b. A mr'in evladları orada yaşamaktadır.
H â M d b. Velîd (R.A.) Hîre'yi merkez ittihaz etmişti ve orada kalmayı istiyordu. Bu sırada 'Hz. Ebû Ubey-d e (R.A.) ile maiyyetinde bulunan askerlere yardım için Şam tarafına gitmesi için H z. Ebû Bekir [R.A.J'm kendisine gönderdiği emir-nameyi aldı. Bu mektup dolayısiyle orada kalamamiştır.
H z. H â I i d b. V e I îd (R.A.), Cenâb-ı Hakk ı n ihsan buyurduğu ganimet mallarından humsu {------ beşte biri) ayırarak, o zamana kadar alınan cizye ve kölelerle birlikte H z. E b û Bekir (R.A.) a gönderdi. Kalan dört humsu
4 (------- beşte dördü) maiyyetinde bulunan müca'hidler arasında
5 taksim etti.
H z. Ebû Bekir (R.A.), Ebû U beyde (R.A.)'-nin «imdad kuvveti isteyen» mektubunu alınca, H â M d b. V e I î d (R.A. e «derhal yardıma gitmesi için» emir-name gönderdi.
Bunun üzerine, Hîre'den seçtiği delillerle beraber Aynü't-Temr'e vardı. Oradaki çölü geçip Benî Tağlîb Kabilesinin beldesine girdi. Kendisine karşı koyan Tağlib'Iilerden pek çoğunu katletti. Kadın ve çocuklarını öldürmeyip esir aldı. Sonra oradan da delilier (mihmandarlar) alarak, Benî Tağlîb beldesini

de geçip Nukayb ve Kevâmii isimli yerlere vardı, Orada Yemâme'den başka hiç bir yerde görmediği sayıda küffâr askeri ile karşılaştı. Aralarında şiddetli bir savaş oldu. Hatta, H â İ i d b. Ve-I î d (R.A.) Hazretleri, kendi elleri ile bir çok kâfiri katletti. Bu beldelerin etrafında bulunan köylere akın yaparak, onları da şiddetle muhasara etti. Muhasara edilen ahali, Âmân ahalîsi ile yapılan sulh gibi, kendileri ile de sulh yapılmasını talep ettiler. H z. H â I i d b. V e I î d (R.A.) daha önce Âmân memleketine uğradıkları sırada, oranın patriği huzuruna gelerek sulha talip 'olmuştu. Bunun üzerine, H â M d b. V e I î d (R.A.) in istediğini verdiler ve aralarında şu şartlarda sulh anlaşması yapıldı :

Kilise ve havralarının yıkılmaması, namaz vakitleri haricinde, gece veya gündüz, hangi saatte dilerlerse çanlarını çalmaları, 'kendi bayram günlerinde haçlarını çıkarmaları, beldelerinden geçen müslümaniara üç gün ziyafet ve erzak vermeleri, şeklindeki bu ahidname yazıldıktan sonra onlardan delilller (mihmandarlar) alarak zikri geçen Nukayb ve Kevâmii adlı yerlere gelmişlerdi. İşte mezkur Nukayb ve Kevâmii ahalîsi Âmân ahilisinin şartları üzerine sulh akdederek aralarında, sulhun keyfiyet ve şartlarını muntazammın bir sulh-nams yazıp kendilerine verdi.

Oradan da geçerek Karkislya'ya varıp etrafında bulunan ve mukavemete kalkışan yerlere akınlar yaptı. Mallarını ganimet olarak aldı. Kadın ve çocuklarını esir etti. Erkekleri katletti. Ülkeyi bir müddet muhasara ettikten sonra Karkısiya'lılar sulha talip oldular. 'Bu talepleri kabul edildi. Âmân ahalisine vermiş olduğu ahidleri onlara da vererek sulh yaptı.

Yani: Kilise ve havralarının yıkılmaması, namaz vakitleri haricinde çanlarını çalmaları, bayram günlerinde haçlarını çıkarmaları kendilerine hak olarak verildi. Keza, aralarında bir ahîd-name yazılmış ve oradan geçen müslümanlara üç gün ziyafet ve erzak vermeleri de şart kılınmıştır. Bunun üzerine, cizyelerini H z. H âl i d (R.A.) e ödemişler, kilise ve havraları yıkılmamıştır.
Müslümanlarla, zımmiter arasında yapılan sulh anlaşmaları bundan ibarettir. H z. H â I i d b. V e I î d (R.A.} in muhtelif kavimlerle yaptığı bu sulh anlaşmalarını H z. E b 0 Bekr-i Sıddîk (R.A.) reddetmeyip, kabul ettiği gibi kendisinden sonra Hz. Ömer, H z. Osman ve H z. A I i (R.A.) da aynen kabul edip uygulamışlardır.
@ iBinâenaleyh, ibadethanelerinin yıkılmaması hakkındaki sulh hükümlerinin ibkasi gerekir. Dört Halîfe {R.A.) nin hilafetleri zamanında da, ibadethanelerinin yıktırılmayıp, kendilerine bırakılmasına cevaz verildiği gibi, şimdi "de onlara dokunulma-ması reyindeyim.
Zira, üzerine sulh cari olan, kilise ve havraları sulhdan sonra, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, H z. Osman, H z. Ali (R.A.) yıktırmamışlardir. Ancak, sulhden sonra yapılmış olan, kilise ve havralar yatırılabilir. Önceki halifelerden her biri, bu hususa atf-ı nazar edip incelemişlerdir. Bu şehir ve memleketlerde sonradan İnşa edilen ve sulh şartlarına uymayan bu kilise ve havraların yıktırılmasına karar verip niyet ettikleri zaman, buraların ahalisi kendilerinde mahfuz olan sulh-namelerinj ibraz ettiler. O zamanda 'bulunan fukaha ve tabiîn hazretleri o zamanki halîfenin

niyetini tasvip etmeyip reddetmişler ve sulh şartlarını nakzetmeyi doğru bulmamışlardır. Bu sebepten, halîfeler de o niyetlerinden vazgeçmişlerdir. Bu sulh hükümleri, H z. Ömer R.AJ'in icazat ve infaz eylediği gibi, kıyamet gününe kadar geçerlidir. Her hal-ü kârda rey' sizindir. İşte, kilise ve havralar size beyan ettiğim şekilde terk edilmiş olup, dokunulmamıştır.
H z. H â i î d b. V e I î d (R.A.) Hîre'den çıkıp Şam'a varıncaya kadar 1000 esir almıştır. Bazı rivayetlerde ise Hîre'-den Şsm'a varıncaya kadar 5000 esir almıştır. C en â b-ı Hakkın, kendisine ihsan buyurduğu cizye emvalini ve esirleri Hz. Ebû Bekr-i Sıddîk (R.A.) a, Ömer b. S a ' d ' la gönderdi. Bahreyn tarafından gelen mal müstesna olmak üzere, H z. Ebû 8 e k J r (R.A.) e ilk defa varan cizye ve esirler, H z. H â I i d b. V e I î d ' in gönderdiği bu mallar ve esirlerdir.
Bundan sonra, H z. Ömer (R.A.), Hâl id b. Ve-i î d (R.A.)'i Şam tarafında bulunan İslâm askerleri kumandan-lığından azlederek, Ebû Ubeyde b. Cerrah (R.A.) i tayin etti,
H â M d b. V e I î d (R.A.) bu haberi işitince halka şu şekilde hitap etti:
— «Cenâb-i H a k k <a hamd-ü senâ'dan sonra... Emire'l-rnü'minîn beni Şam üzerine tayin etti. Orasını yağ ile bal müsabesinde İslah ettim. Sükun ve asayiş hasıl olunca, beni azlederek yerime başkasını tercih ve tayin etti.» deyince cemaattan biri yerinden kalkıp :
— «Ey Emîr! Ssbreyle! İşte fitne budur.» deyince, H â-! î d b. V e I î d (R.A.) kendisine cevaben :
— « İ b n ü ' I -H a t t a b (yani H z. Ömer) hayatta oldukça fitne yoktur.» demiştir.

Daha sonra H z. H â I i d b. V e I î d ' in bu sözü, Halîfe H z. Ömer (R.A.) tarafından işitilince:

— «Hâl id bilmezmi ki, İslâm dinine yardım eden ve zafere ulaştıran Cenâb-ı Hakdır.» buyurmuştur.

O sırada, Şam ahalisi Ebû Ubeyde (R.A.) ile maiyyetinde bulunan askerleri muhasara ettiler. Müslümanlar çok meşakkat çektiler. Durumdan haberdar olan H z. Ömer (R.A.), şu mektubu yazdı :

— «Ba'de's-Selâm. Hiçbir şiddet vaki olmamıştır ki, sonunda Cenâb-i Hak kurtuluş ve zafer halketmemiş olsun. Bir zorluk, iki kolaylığa galib olamaz. Cenabı Hak «Ey iman edenler, sahr-(ü sebat) edin. (Düşmanlarınızla) sabır) yarışı edin. (Onlara galebe çalın. Sınırlarda) nöbet beklesin. Allah' dan korkun. (Bu sayede) felah bulacağınızı umabilirsiniz[12] buyurmuştur.» âyet-i kerîmesi ile mektubunu bitmiştir.

Ebû Ubeyde (R.A.) bu mektubu okuduktan sonra cevaben şu mektubu yazmıştır:

— «Sîze Selâm'dan sonra... Cenâb-ı Hak Teâlâ Hazretleri buyurur ki: Biliniz ki, dünya hayatı ancak bir oyundur, bir eğlencedir, bir süstür, aranızda bir böbürlenmedir. Öğünüştür. Mallarda ve evladlarda bir çoğalıştır (üstünlük taslamadır.) (Bu) tıpkı, bitirdiği nebat (dan doîayi) ziraatçıların hoşuna giden bir yağmur gibidir. (Fakat) sonra o (nebatlar) kurur da sen (onları) sararmış - solmuş görürsün. Daha sonra da o(nlar) bir çör - çöp olur. Ahirette çetin azap vardır. Aynı zamanda) A I -I a h'dan mağfiret ve rıza (da) vardır) Dünya hayatından faydalanmak) bir aldanış faydasından başka (bir şey) değildir.»[13]

«(Hal ve keyfiyet bu olunca) hemen R a b b i n i z'den mağgirete ve -genişliği yerle göğün genişliği kadar olan, A I-I s ha ve Peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan - cennete (ulaşmak) için (koşun) yarış yapıp kazanın. İşte bu, A I I a h ı n fazl(-u kerem)idir.. Ki onu kime dilerse ona verir. Allah büyük fazl(-ü inayet) sahibidir.»[14] diye mektup yazdı.
H z. Ömer (R.A.) Ebû Ubeyde (R.A.) nin bu mektubunu alınca, dışarı çıktı. Müslümanların önünde, bu mektubu okudu ve onlara şöyle hitap etti:
— «Ey Medine ahalisi, işte Ebü Ubeyde size îaf-riz ediyor ve sizi cihada teşvik ediyor.» dedi.
Mektubu okumasından sonra, az bir müddet geçer geçmez, Cenâb-ı Hakkın imaniyeti ile Ebû Ubeyde (R.A.) nin galibiyete ve zafere ulaştığı, kâfirlerin hezimete uğradığı haberi geldi,
Bu müjde üzerine Uz. Ö ma r (R.A.) :
— Allahü Ekber- diye tekbir getirdikten sonra :
— Bazı kimseler «keşke H â I i d olsaydı» diyeceklerdi. Zafer, ancak Alla h (C.C.) in ihsanıdır, buyurdu.
0 Süleyman bize Hane?' den o da İ k r i -m e 'den şöyle rivayet etti:
— Abdullah b. Abbas fR.A.) a: «Müslüman olmayanlar için İslâm Memleketlerinde yeniden kilise ve havra yapmalarına izin ve ruhsat var mıdır?» diye sorulunca O şu cevabı verdi :
— «Araplar tarafından imar edip kurulan ve memleket hükmüne konulan beldelerde, acemlerin kilise ve havra yapmalarına ve orada çan çalmalarına alenen içki satmalarına, domuz bulundurmalarına izin ve ruhsat yoktur.

Acemler tarafından inşa edilerek, memleket haline getirilen ve daha sonra da Cenfib-ı Hakkın yardimiyle araplar tarafından fethedilerek, hükümleri altına sokulan memleketlerde, onlara verilen ahid-namede her ne yazılı ise, ahid şartlarını İbka edip, onlara uymak lazım gelir.» buyurmuştur.

Cürüm Ve Cinayet Erbabının Haklarında Vacip Olan Hadler

Ey Mü'mînlerin Emîril
C Fesat, habaset, fısk sahibi olanlarla, hırsızlıkta bulu-nanlardan ve diğer ashab-ı cinayetten yakalanıp hapsedilenlere, ne gibi muamele yapılması gerektiğini, hapishane'de kaldıkları müddetde kendilerine günlük yiyeceklerinin verilip verilmiyece-ği, verilecekse, zekat mallarından mı yoksa başka mallardan mı verilmesi gerektiğini soruyorsunuz. Konunun açıklanmasına ve izahına başlıyorum :
0 Bu gibi hallerde bulunup, malları ve geçim vasıtaları olmayanların günlük yiyecekleri zekât mallarından veya beytü'l mâlden verilmesi, sizin ve sizden sonraki halîfelerin reyine havale edilmiştir. Bunların iaşe ve idareleri, hangi nevî maldan verilirse verilsin caizdir. Lâkin, bana göre herbirinin idaresine kifayet edecek miktarın beytü'l-mâl'den sarfedilmesi daha iyidir. Her biri için, günlük iaşesine yetecek miktardan fazlasını vermek caiz değildir.
0 Müşrik esirlerini hem yedirip içirmek, hemde kendilerine elden geldiği kadar iyilik ve ihsanda bulunmak lazım olduğu halde, Müslümanlardan birisi hataen veya cehaleti sebebiyle hükmü kaza kendisini

bir güna'h ameiine sevkederse açlıktan ölünceye kadar nasıl bırakılır.
Ey Mü'minlerin Emîri! Sizden önceki halîfeler mahpuslara katıklı yemek, yazlık ve kışlık elbise verirlerdi. Bunu ilk defa yapan, Irak'da H z. Ali (R.A.), Şam'da Hz. Muâvi-y e (R.A.) dir. Kendilerinden sonra gelen halîfeler de bunlara uydular.
• İsmail b. İ b r â h î m b. el-Muhâcir bana, A b d ü I m e 1 i k b. Umeyr'ın şöyle dediğin haber verdi:
— H z. Al i (R.A.) nin halifeliği zamanında, bir kabilede veya bir cemaatde uygunsuz bir kimse bulununca, onu hapsederdi. Ancak, onun malı varsa malından, maiı olmayıp muhtaç olanlara da beytü'I-mâl-İ müslimînden İnfak ederdi. Ve şöyle buyururdu :
— «Hapsedilerek o kimsenin şerri müslümanlardan uzak , tutulur. Buna mukabil nafakası da müslümanlann hepsine ait olan beytü'l-mâl'den verilir.»
® Şeyhlerimizden bazısı bize, Cafer b. Bİrkanʼ-ın şöyle dediğini haber verdiler:
— Halîfe Ömer b. A b d ü I a z i z, bize şöyie b; mektup yazdı:
«Ayakta namaz kılmaya muktedir olamıyacak derecede, Hapishanelerinizde adam bırakmayınız.. Katillerden başka, hiç bir kimsenin ayağına demir koymayınız. (Zincire vurmayınız.) Zekat mallarından kendilerini idare edecek kadar yemek ve katık veriniz, Vesselam.»
Ey Mü'minlerin Emici! Bundan dolayı, siz de, mahpus olan-İarı idare edecek şekilde yiyecek-içecek takdir edilmesini, emrediniz. Bunların kıymeti hesap edilerek her ay kaç kuruşa baliğ olursa, bu bedel, para olarak

kendilerine verilsin. Zira, kendilerine bu gıda maddelerini aynen vermeniz halinde, hapishanelerde buiunan hademe ve diğer me'murlar, onları kendilerinin almaları, mahpuslara vermemeleri düşünülebilir. Binaenaleyh, hayır ve salahla muttasıf olan bir zatı seçerek, bu işe memur tayin ediniz. Hapishanede olanların isimlerini özel bir deftere kaydederek, ay be ay, bu iaşe bedelini kendilerine versin. Şöyle ki, her ay başında bu memur bir yerde otursun, mezkur deftere bakarak herkesi ismi ile birer birer çağırsın, tayin bedeli olan parayı eli ile mahpusun eline versin. Bu defterde isimleri kayıtlı bulunan mahpuslardan çıkanların ve serbest bırakılanların tayın bedellerini, beytü'l-mâle iade etsin. Bunların herbirine ayda 10 dirhem verilir. Hapishanelerde bulunanların hepsinin, tayına muhtaç olmayacakları aşikârdır. Onlara bir şey verilmesin.
Kış için kendilerine verilecek elbise bir gömlek ile bir yün elbiseden ibarettir. Yazın ise, bir gömlek ile bir izâr'dan (116J ibarettir.
İzâr:
Belden aşağıya mahsus örtü, peştemal.
Muhtaç olan kadın mahpuslara da keza tayın verileceği gibi, kış günlerinde gömlek ve yün elbise ile birlikte bir örtü verilir. Yaz günlerinde de, keza gömlek ile izâr ve örtü verilir. İşte mahpusların nafakası bundan ibarettir.
Halkın kendilerine sadaka vermesi için, 'mahpusları demir zincire vurup, çarşı ve sokaklara çıkartma. Zira, C enâb-ı Hakkın hükmü kazası ile, bir cürüm veya hata işlemiş ve bu sebeple hapsolunmuş bazı müslümanlann, halkın kendilerine sadaka vermesi

için, demir zincire vurulmuş olarak hapishaneden dışarı çıkarılması çok büyük bir iştir. Küffâr eline esir düşmüş, müslümanlara kâfirler tarafından bile böyle bir muamelenin yapılmayacağını kuvvetle zannetmekteyim. Hal böyle iken, Müslüman olan suçlu hakkında, Müslümanlar tarafından böyle bir muamele yapılması nasıl lâyık görülür?! Onların, böyle zincirlerle çıkıp sadaka talebinde bulunmaları, açlık zaruretinden dolayı oluyorsa, bu durumda da, belki dilenecekleri şeyleri bile ellerine alamamaları muhtemeldir.
Adem oğlu günahdan beri olamaz. Binaenaleyh, hapishane-dekilerin durumlarını tetkik ettirip, size beyan ve tefsir ettiğim şekilde nafaka ve tayınlarının verilmesini emir ve irade buyurmanız lâzım gelir.
Mahpuslardan birisi, kendisi İle ilgilenecek bir velîsi ve akrabası olmadan vefat ederse, müslümanlann beytü'I-mâl'inden tec-hiz ve tekfin edilip, namazı kılındıktan sonra defnedilir. Zira, sika kimselerden işittiğime göre «hapishanede garib ve kimsesiz olanlardan bazıları öldüğü zaman defnedilmesi keyfiyeti, validen izin alınıp, teçhiz ve tekfin için mahpuslardan sadaka toplanın-caya kadar, bir veya iki gün kaldıkları variddir. Hatta çoğu yıkanmadan, kefenlenmeden ve namazı kılınmadan defnediliyormuş», İslâm dininde ve Müslümanlar içinde bunun gibi hallerin vuku bulması ne kadar çirkin bir İştirl Bu gibi utanç verici işlerin İs-lâmda yeri yoktur.
Şer'î hadlerin ayakta tutulmasına ve titizlikle tatbikine emir buyurmuş olsaydınız, hapishanedekilerin sayisi azalırdı. Ve fisk ve fesat sahipleri bu cezaların

korkusundan, bu maraz i hallerini terkederlerdi. Çünkü :Hapishanedekilerin çoğalması, cezaî mes'-eleler üzerinde hassasiyetle durulmamasından neş'et eder. Buralara hapishane derler! Nahiye değildir ki içinde çok insan bulunsun!...

Şehirlerde bulunan valilere, her gün hapishanedeklerin işlerini gözetmelerini emret![15] Mezkur hapishanelerde te'dip edilecekleri te'dip etsinler ve bıraksınlar. Suçsuz, günahsız olanları tahliye etsinler. Te'dip işinde aşırı davranmasmlar. Yani, caiz olmayacak derecede bir işlem yapmamaları için kendilerine emir ve terrbihet bulun kî, duyduğuma göer sadece zan ve töhmet üzerine adam dövülmekte ve on-lara 200 veya 300 veyahut daha faz-la veya daha az darp olunmakta [deynek veya kırbaçla vurulmakta) imiş. Bu ise asla caiz değildir. Çünkü, mü'min olan kimsenin vücudunun, -fücur, kazf, sekr'den veyahut ta'zirden dolayı vacip olan darbdan başka- her cihetle korunması v&-himaye edilmesi lazımdır. Sayılan fiillerin dışında kalan hiç bir ıdurumda, darb caiz değilken, vali ve memurlarınız darbetmekte imişler.

Halbuki, f ahr-i Âlem (SAV.) Efendimiz, ehl-î kıbîeniıt dövülmesini yasaklamıştır. Nitekim Hz. E b û Bekr-i Sıddîk (R.A.) Efendimiz, Fahr-i Âlem (S.A.V.) E f e n d i m î z i n «ehl-i kıblenin darbından nehiy buyurduğunu» rivayet etmiştir.

En doğrusunu Allah bilir amma, bizce bu hadîs-i şe-rifin manayı munîfi şudur: Darbı icabettiren 'had üzerine vacip olmaksızın, ehl-İ kıblenin dövülmesini yasak buyurmuşlardır. Valilerinizin ve memurlarınızın darb etmesi ise, hüküm ve had

haricinde bir şeydir. Küçük veya büyük cinayet işleyenlerin bile bu şekilde dövülmeleri [azım gelmez.
Her hangi bîr kimse kısas, had veya ta'zîr icap ettirecek bir fiilde bulunmuş olursa, o fi'ili için vacip olan ceza her ne İse, üzerine ikame ve icra olunması lazımdır.
Bunun için, bir kimsenin, diğer bir kimseyi kısası gerektirecek şekilde yaraladığı, serî ölçülerle sabit olursa, yaralanan kimse de affetmezse, kısas yapılır. Kısas mümkün olmayacak şekilde yaralarsa, yaralayan üzerine, o yaralının diyetini ödemesi hükmolunur, sonra da cezalandırılıp, tevbekâr oluncaya kadar hapsedilir ve sonra tahliye edilip serbest bırakılır.
Keza, bir kimse el kesmeyi icap ettirecek derecede hırsızlık fiilinde bulunursa, eli kesilir. Zira, hadlerin ikamesinde ecr-ü sevab olduğu gibi, ha'kkın da İslahına sebep olur.
Hasan b. Umar e' nin bana C e r î r b. Yezîd'den, onunda Ebû Zür'a b. Amr b. Ce-r î r ' den nakledip haber verdiğine göre :
Ebu Hureyre (R.A.) Peygamber (S.A.V.) E f e n d İm izin şöyle buyurduğunu işittim demiştir:
— «Yer yüzünden bir şer'î haddin icrası, ehl-i arz hakkında 30 gün yağmur yağmasından daha hayırlıdır.»
İmâm-i Müslimîn olan zat için, hudud-ullah'da bir kimseyi gözetip itibar ederse veya bir kimseye had lazım geldiği halde şefaat ederek, o 'haddi kaldırmak ve izale etmek İsterse, bu caiz değildir. 'Hiç bir kimsenin levm ve itabından korkmamalıdır.
Meğer ki, bu hadde şübhe bulunsun, yani, bir hadde şübhe bulunursa haddi def eyler, ortadan kaldırır. Zira, bu babda As-hab-i güzinden ve geçmiş tabiînden

pek çok âsâr[16] varid olmuştur. Fıkahâ da buyururlar ki: Gücünüzün yettiği derecede, şübhelerle haddi kaldırınız ki, afte hata eylemek, ukubet ve mücazatde hata eylemekten hayırlıdır.»

Üzerine had vacip olmayan kimselere, had icra etmek caiz olmadığı gibi, haddi icabettiren kimseden şübhe olmadan, o haddi iptal etmek de, caiz değildir.

Bir had, sabit olduktan ve vacip olduktan sonra, İmâm-ı Müs-limînden şefaat dilemek hiç bir müslüman için caiz değildir. Lâkin, keyfiyet İmâm-ı Müslimîn'e arz edilmeden önce, bu haddin kaldırılması için, şefaat dilemeye, fakih imamlar cevaz vermiş lerdir. Ancak-, keyfiyet halîfeye arzedildikten sonra, şefaatten ka-çınılması ve sakınılması lüzumunda bildiğimize göre fukaha ihtilaf etmemiştir. En doğru ve en iyi bilen Allah' tır.

© H i ş â m b. U r v e 'nin bize haber verdiğine göre, e I - F e r â f i s a t ü ' I ?'H a n e f î şöyle dedi:

— Bazı kimseler bir hırsız yakalayıp götürürlerken Z ü-beyr (RA)'e rastladılar. Hz. Z ü b e y r (HA.) hırsıza şefaat etti. Ona :

— Hadde şefaatmı ediyorsun? demeleri üzerine, O :

— «Evet, İmânı-ı Müslîmîn'in huzuruna çıkarılmadan önce şefaat ederim. Lâkin İmâmın huzuruna çakınldıktan sonra, İmâm kendisini affederse, Cenâb-ı Hak, Onu affetsin.» buyurdu.

A'meş bize İbrahim N e h â î' nin şöyie dediğini rivayet etti :

— Fâkih imamlar, «mümkün olduğu kadar hadleri, Alla h i n kullarından kaldırınız» derlerdi.

® Hatta, Fukâha'dan her biri 'her hal-u kârda hadlerde şe« fâati gayr-i caiz görerek, ondan çekinirler ve

sakınırlardi. Bu bab-da Hz. Abdullah b. Ömer (R.AJ'in:
— «Her kimin şefaati, hudud-u ilâhîye'den bir hadde mani olursa, Cenâb-ı Hakkın muhlukati üzerindeki ahkama mümanaat etmiş olur.» kevline istinad edip, onunla istidlal ederlerdi.
0 Muhammed b. Ishâk bana, M u h a m -med b. Talha 'dan o da babasından o da A İ ş e binti Mes'ud Bedri' den, o da babası M e s ' u d (R.AJdan rivayet edip, dediki :
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin hâne-i saadetlerinden «kadife» denilen bir havlu, veya halı seccade çalan Kureyşli bir kadının elini kesmeye R a s û I u I I a h (S.A.V.) in kararlı oldukları halk arasında söyleniyordu. Herkesin bu kesme keyfiyetini gözünde büyüttüğünü gördüğümüzde, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gelerek :
— «Biz o kadın için 40 okiyye fidye veririz.» dedifc.
Bunun üzerine ;
— «Sonra anlaşılır.» buyurdular. Sözünde gördüğümüz yumuşaklıktan, teklifimizi kabul buyuracakları zanniyle, H z. Ü s â m e [R.AJ ye varıp, R a S û I a II a :h (S.A.VJ a bu hususta ricada bulunmasını istedik. O da, R a s û I u I I a h (S.AV.)'a varıp, bu hususta şefaat talep etti.
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, derhal bir hutbe îrâd ederek şöyle buyurdu :
— «Allahın kullarından bîr kadın hakkında vaki olan, hudud-u ilâhî'den bir haddîn, icra edilmemesi için bana niçin sözünüzü çoğaltıyorsunuz? (niçin ısrar ediyorsunuz?) Ruhum yed-i kudretinde olan Cenâb-ı Hakka yemin ederim ki, bu kadının işlediği

hırsızlık fiilini faraza, Fâtıma binti Muhammed işlemiş olsaydı, Muhammed Onun da elini keserdi.» buyurduktan sonra !H z. Ü s â m e (R.A.) ye hitap edip :
— Ya Üsâme, hadde şefaat etme! buyurdular.
M a n s û r bize I b r â h î m ' den H z. Ömer (R.A.) İn şöyle buyurduğunu rivayet etti :
— Şüpheli hallerde haddi tatbik etmemem, onları yerine getirmemden bana daha hoş gelir.
$ Yezîd b. Ebî Ziyâd bana ez-Zûhrî'-den, o da U r v e ' den H z. Â i ş e (R.A.) nin şöyle buyurduğunu rivayet etti:
— «Her imkanı kullanarak, hadleri müslümanlardan kaldırmanız mümkünse, kaldırınız. Müslümanlardan bir cürümle itham edilen bir kimseyi hadd-i ta'zîr'den kurtaracak çare bulduğunuz zaman hemen serbest bırakınız. Zira, imâmın affetmede hatası, cezanın infazında hatasından daha hayırlıdır.»
9 Hasan b. A b d ü I m e I i k b. M e y s e r e bize Nezzâl b. Sebr e1 nin şöyle dediğini haber verdi :
— H z. Ömer (R.A.),in rnaiyyetinde, Hicaz mevkilerinden Mina'da iken, bir merkebe binmiş olduğu halde, ağlayarak, büyük bir kalabalık içinde, şişmanca bir kadın gelmekte idi. Herkes kendisine «zina ettin» diyordu. Kadın, H z. Ömer (RA)'ın huzuruna vasil olunca, kendisine hitaben :
— Ne yaptın? Bazı kere kadından İkrah edilir, -diyerek kadından keyfiyeti sorunca, O şu cevabı verdi :
— Ben ağırbaşlı bir kadınım, Cenâb-ı Ha beni geceleyin teheccüd namazı kılmaya muvaffak buyurmuştur. Bir gece, namazımı kılıp uykuya daldım. Birden uyandım ve üzerime bir adamın bindiğini

gördüm. Hemen o adam savuşup gitti. Arkasından baktım İse de kim olduğunu bilemedim.» diye durumu anlattı. Bunun üzerine Hz. Ömer (R.A.) :
— «Bu bîçare kadın, eğer recmolunmuş olsaydı, C e-nâb-ı Hakkın ukubetinden Ebö Kubeys ve Ahmer Dağlarına eteş yağmasından korkulurdu.» buyurdu ve derhal şehirlerde bulunan bütün valilere «bunun gibi bîr zinada had lazsm gelmeyeceğinden, adam öldürmekten kaçınınız.» diye emir-name yazmıştır.
© İmâm M u ğ i re bize, İmâm A tâ ' nın şöyle dediğini rivayet etti :
— Cuma namazmı kıldırmak, zekat toplamak, hadleri ikame etmek, İmâm-ı Müslimîn olan zata bağlıdır.
Ömer b. A fodula z i z buyurur ki : «Sultan olan kimse, bir kimsenin kardeşini veya pederini katletse bile, dine karşı gelen kimselerin velisi addolunur.»
@ Bir kimse kati töhmeti ile, İmâm-ı IVIüslimîn'in huzuruna getirilince, itham edilen kişi, bir erkeği veya bir kadını amden katlettiği zahir ve meşhur olursa ve bu kalt fiilinin amden kendisinden sudur ettiğine delil kâim olursa, İmâm-ı Müslimîn bu delilleri sorup inceler. Tezkiye veya içlerinden iki erkek tezkiye ettikten sonra, o katili, maktulün velisine teslim eder. Onlar da dilerse affederler dilerse katlederler.
Keza, katil olan kimse, beyyineye hacet kalmadan, kati fiilinin kendisinden sudur ettiğini baskı altında olmadan, ikrar ederse, yine katil, maktulün velisine teslim olunur. Dilerse katleder, dilerse affeder.
© Bir kimse demir bir aletle amden bir kimsenin elini mafsalından kesmiş veyahut sağ veya sol elinin bir parmağını, veyahut birisinin ayağını mafsalından, veya ayak parmaklarından birisini, veyahut

parmaklarından bir veya iki boğumunu kesmiş olması töhmeti ile hakim huzuruna getirilip bu töhmet delil veya ikrar ile sabit olursa kısas lazım gelir.
Keza, bir kimse, diğer bir kimsenin, kulağını veya kulağının bir kısmını kesse veyahut burnunu kesse, kısas lazım gelir.
Keza, dişleri kırılsa veyahud dişin bir kısmı kırılsa veya ko-parılsa kısas lazım gelir. Büyük ve doğru olan dişlerin, birisi kinisa, kısas lazım gelirse de, doğru dişlerden olmayan bir diş kı-nlıpta bir parçası yerinde kalırsa ona sadece diyet lâzım gelir.
Eğer el, kolla beraber, dirsek mafsalından kesilir veyahut ayak bacakla beraber diz kapağından kesilirse ona kısas lazım gelir.
Bir kimse amden, başka bir kimsenin gözüne vurur ve bu vuruşun tesiri ile göz yerinden çıkarsa yine kısas vardır.
Keza, kısas yapma imkânı bulunan bir şekilde her hangi bir insan yaralanırsa, kısas yapılır. Kısas mümkün olmayan yaralarda ise diyet lazım gelir.
Keza, bacak, kol, uyluk gibi kemiklerin bulunduğu yerlere veyahut kaburga kemikleri üzerine vurarak incitip, yara hasıl olsa, veyahut kaburga kemikleri kırılsa hudud tayin edilmesi mümkün olmadığından, kısas lazım gelmez. Bunlara diyet lazım gelir. Kısas, ancak mafsallarda cari olur. Başta açılan yaralardan, yalnız fakıh ıstılahında, Mevziha denilen, açık yarada kısas olup, bundan başkasında, gerek bundan aşağı, gerek yukarı bulunsun, amden olsa bile yine kısas olmayıp, diyet vardır.
Her hangi bir kimse, başka bir kimseyi, amden yaralar, yaralanan, kimse de, bu yara sebebiyle yatağa düşer ve

bu yaradan iyileşmeden ölürse, yaralayan kisasen katledilir.
Hatâen vâki olan kstle gelince, bu kati işinin hatâen vuku' bulduğuna beyyine ikâme olunur, bu şahitlerin hepsi veya onlardan ikisi tezkiye sonunda adil ve şahitliklerinin makbul olduğu tahakkuk ederse, bu katilin âkilesine [akrabalarına), üç senede verilmek üzere, yani her yıl sülüsü (üçte biri) eda edilmek üzere, diyet hükmolunur. Lâkin, sulhen veyahud amden veyahud katilin ikrar ve itirafı sebebiyle lazım gelen diyet akileye lazım gelmez.
0 Katl'de muteber olan diyet 100 deve, veyahut 1000 dinar, veyahut 10.000 dirhem veyahud 2000 koyun veyahud 200 inek, veyahud 200 kat elbisedir. Beher kat bir izar ile bir rida olmak üzere iki elbiseden ibarettir. Her bir inek ve beher kat elbisenin kıymeti ellişer dirhem, beher koyunun kıymeti beşer dirhem, itibar olunur. F a h r-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz İle Ashâb-ı Güzin'den bu şekilde rivayet edilmiştir.
@ Nitekim, Muhammed. b. Ishak merfû'an A t â ' dan rivayet eder ki :
— Rasûl-ü Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, insanlar üzerine, her çeşit mallarından diyet vaz' buyurarak, deve sahiplerine 100 deve, koyun sahiplerine 2000 koyun, sığır sahiplerine 2G0 inek ve elbise sahiplerine 200 kat elbise takdir buyurmuşlardır.
© İbn-İ Ebî Leylâ bize Ş â ' b î' den U b e y -detü's-Seimâ nî'nin şöyle dediğini rivayet etti:
— H z. Ömer (R.A.) diyetleri, altın sahiplerine, 1000 dinar, gümüş sahiplerine, 10.000 dirhem, deve sahiplerine, 100 deve, sığır sahiplerine 200 înek, koyun

sahiplerine 2000 koyun ve elbise imâl veya ticareti ile uğraşanlara 200 takım elbise vaz' buyurdular.
© Esas bize İmâm Hasan' dön şöyle rivayet etti :
— H z. Ömer (RA) İle H z. Osman (R.A.), diyete kıymet takdir ederek, diyete mahkum olan kimseleri muhayyer bıraktılar. Dilerse aynen 100 deve, dilerse bedelen kıymetini öder.
© Irak'ta, kendilerine yetiştiğim ulemânın kavli de budur. Medine âlimlerinin kavline göre, diyetler 12.000 dirhem gümüştür. Diyet için verilecek devenin kaçar yaşında olmasında, as-hâb-ı güzin (R.A.E.) arasında İhtilaf vaki olup, Abdullah b. M e s'u d (RA), Fahr-i Kâinat (SAV.) Efendimizden rivayet eder ki hataen vâkî olan katlin diyeti ah-mas (beşte birler) dir.»
© Bu hadîs-i şerîf, bu şekil üzere, bana müteselsilen, vasıta ile Abdullah b. M e s'u d (RA)dan rivayet olunmuştur. M a n s u r , vasıtasız olarak, Ebû Hanîfe ise H a m m a d vasıtasiyle İbrahim Nehaî' den O da Hz, Abdullah b. Mes'ud (RA) dan, H z. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin:
— «Hataen vaki olan katilde ahmas lazım gelir. Şöyle W, (100 beşe bölünür, çıkan 20 sayısı 100 ün beşte biridir.) 100 devenin 20 si 3 yaşında, dişi 20 si 4 yaşında 20 si 5 yaşında ve 20 si 3 yaşında erkek ve 20 si de 2 yaşında dişi davedir.» buyurduğunu rivayet etmişlerdir.
@ Hz, Ömer (R.A.) de bu şekilde buyurmuşlardır. Nitekim İmâm Ebû Hanîfe, bilvasıta H z. Ömer (R A) den :
«Hataen katlin diyetinin, ahmâs (beşte birler) olduğunu» rivayet eyler.

Lakin, H z. Al i (R.A.) buyururdu ki :
Hataen katilde diyet erbağ (dörtet birler)dır. Yani dört neviden alınır. 100 devenin 25 4 yaşında, 25>i 5 yaşında, 25 i 3 yaşında dişi ve 25 tanesi de 2 yaşında dişi devedir.
H z. O s m an ile H z, Z e y d b. Sabit (R.A.}:
— «Hataen vaki oîan katlin diyetin'de, 30 tane 5 yaşında dişi deve, 30 tane 3 yaşında dişi deve, 20 tane 3 yaşında erkek deve ve 30 tane 2 yaşında dişi deve lazım geür.» derlerdi,
O Sa'id b. Müseyyeb' den bilvasıta Ş u' b © bana bu şekilde rivayet eylemiştir.
© Kasıt şüphesi olan diyette, verilecek develerin kaçar yaşında almasının lazım geldiğinde sshab-i kîrâm (R.A.E.} arasında ihtilaf etmişlerdir.
H z. Ömer (RA) buyurur ki:
— «Kasıt şüphesinde 30 tane 5 yaşında dişi deve, 30 tana 4 yaşında dişi deve ve hepsi geh& olmak üzere 2 ila 9 yaşları arasında 40 devedir.»
Hz. Ali (R.A.) :
— Kasıt şüphesinde alınacak cian diyet, 33 tane 4 yaşında dişi deve, 33 tane 5 yaşında dişi deve ile keza hepsi gebe olmak üzere 2 İlâ 9 yaşlan arasındagi develerdir.» buyurmuşlardır.
H z. Abdullah b. Mes'ud (R.A.)da: «Kasıt şüphesinde 25 adet 5 yaşında dişi deve, 25 adet 4 yaşında dişi deve, 25 adet 3 yaşında dişi deve ve 25 adet 2 yaşında dişi deve yani 4 neviden alınır.» buyurdular.
H z. Osman (R.A.) ile Ze'yd b. Sabit (R.A.): «Diyet-i mugaiaza budur. Bunda 40 cezea, 30 hıkka, 30 bint-i le-bim vardır.» buyurmuşlardır.

H z. Ebû Musa e I-Eş'ar T ile Mugîre b, Ş u ' b e (R.A.) H z. Ömer (R.A.) in kavli gibi :

— «30 hıkka, 30 cezea ile o yılda gebe olmak ve 2 yaşından 9 yaşına kadar olan deve kabul olunmak üzere 40 devedir.» buyurdular.

© İşte, gerek hataen, gerek kasıt şüphesi ile vakî olan katillerde, diyet olarak alınacak develerin yaşları hakkındaki fu-kaha kavillerinin asılları budur. A I I a h ı n izni ile, zikri geçen kavillerden birisinin ihtiyar ve intihabında zorluk çekmeyeceğinizi, Ce n âb -1 Hak' dan ümid ederim.

Hataen kati ise, bir kişi bir şeyi isteyip, murad edip o şekilde hareket etmesi fakat isabetin ve zararın istediği kimseden başkasına olmasıdır. İbrahim N e h iî' den şöyle rivayet edilmiştir:

Hataen vaki olan kati, bir insana katdetmeksizin isabet etmekten ibarettir. Bu katlin diyeti akile üzerinedir.»

Kasıt şüphesi olan .kati hadisesine gelince : İmâm Hasan'ın, merfû'an rivayet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:

— «Kırbaç ve değnekle meydana gelen ölüm, kasıt şüphesi olan ölümdür.» buyurmuşlardır,

İ m â m Ebû Ha n î f e ' nin H a m m â d vası-tası ile İbrahim N e h a î' den rivayet ettiğine göre :

— «Bsr kimsenin müîeammiden fakat demir alet ve silah kuHanmadan işlediği öldürme fiili, kasıt şüphesi olan katl'dir. Bunda katilin akilesine diyet gerekir.»

İmâm Ş a ' b î» Hakem b. U t e y b e ve H a m m a d ' dan Ş e y b â n î' nin bana rivayetine göre,

— «Bu zatlar taş ve değnek veya kü-baç isabet etmesinden vuku bulan ölüm, kasıt şüpbhesi olan kati

olup, onda diyet-i mugaîlaza vardır.» dediler.
Yarinin hafif derecesi, yani fıkıh ıstılahında, dâmiye tabir olunan yara -ki yalnız kan çıkan yara demektir.- Bu yarada hükümet-i adi lazım gelir. Hükümet-i adl'ın fıkıh kitaplarında yazılı olan manası İse, bir köle veya cariyenin bu yara ile yaralandığı halde kıymeti kaç kuruş ve yaralanmadan önceki kıymeti kaç kuruş değer ise, bu iki durumun arasındaki fark ne kadarsa, yaralanan kimse hür olduğu takdirde, diyetinin o miktar kadarına hükümet-i adi denir. Yaralanan kimse köle olduğu takdirde kıymetinden keza, o nisbetteki miktara hükümet-i adi denir.
Mubadaa, yani kemik üzerinden eti kaldıran yaradır ki da-miyeden fazla olan bu yarada hükümet-i adl'den fazla diyet lazım gelir. ^__-
Badia'nın mafevkinde olan yara, yani eti kesilip kemiği kesilmeyen yarada da keza hükümet-i adl'den daha fazla miktarda diyet lazım gelir.
Baş üzerindeki eti kesip, kafa kemiği üzerindeki ince deriye ulaşan yarada da keza önceki yaranın hükümetinden daha fazla lazım gelir.
Eti kesilip kemiği açığa çıkan ve mudiha tabir olunan yarada 5 adet deve veyahud 50 Odirihem lazım gelir. Mudiha'mn diyetinden aşağı olan diğer yaraların diyetinin âkile tarafından ödenmesi gerekmez, yaralayan kimsenin malından ödenir. Mudiha ve ondan daha ağır olan yaraların diyeti aküeden alınır.
Hâşime tabir olunan yeralar -ki bunlar kemiğin de kırıldığı yaralardır- 10 deve veyahut 1000 dirhem lazım gelir.
Munakkile tabir olunan yarada-ki bu yara, kemik kırıldıktan başka, yerinden de oynayıp çıkaran

yaradır- öşür ve nıfs öşür
112 13
f------ + ------- — ------ +--------- ------ = % 15) yani 15 deve
20
10 20 20 20
veya 1500 dirhem lazım gelir.

Âmme tabir olunan yarada -ki dimağın üzerinde bulunan zar 'gibi olan deriye ulaşan yaradır- sülüs diyet lâzım geiirse de bu yaranın dimağa ulaşması sebebiyle akıl zail olduğu takdirde, tam diyet lazım gelir. Bu yaradan dolayı şuur kaybolupta akıl kaybalmazsa, keza, yine tam diyet lazım gelir. Bu yaraların hafif diyeti buna dahildir. Bunların hiç birinde kısas lazım gelmez. Hatta vuran kimse, taammüden vurmuş oİsa bile, mudiha olan yaradan başkasında kısas lazım gelmez. Zira, mezkur yaralardan kısas mümkün olmaz. Yalnız, mudihada kısas mümkün olduğu veçhile onda kısas vardır.

® Haccâc'ın bize A t â ' dan rivayet ettiğine göre, Hz. Ömer (R.A.) şöyle buyurmuştur:

«Biz, kemik hakkında kısas ettirmeyiz.»

® M ug î r e'nin bize rivayetine göre İbrahim N e h â î şöyle buyurmuştur :

— Âmme, munakkile ve câîfe[17] tabir olunan yaralarda kısas yoktur. Bu yaralamalar amden vuku bulmuş olsa bile, yaralayan kimsenin malından diyet gerekir.» H z. Ali (R.A.) den deF bunun gibi bir kavi, bize rivayet olunmuştur.

Beş parmağı bulunan avuç için nısf diyet gerekir.

Parmaklarda da nrsf {yarım) diyet lâzım geldiği gibi her bir parmak içinse öşür diyet (diyet-i kâmiienin

onda biri) lazım gelir.
Parmaklarda her boğum için, bir parmak diyetinin sülüsü (1/3) = üçte biri), iki boğumlu olan baş parmakta ise, parmak 1 diyetinin nısfı (------= yarı) diyeti vardır. Keza ayak parmakla-
2 rında da hüküm bu minval üzeredir.
İki gözde tam diyet ve her bir gözde nısf diyet vardır. Kirpikler için de tam diyet vardır. Her kaş için de rubu' (dörtte bir) diyet lazım gelir. Kaşlarda kıi bitmeyecek derecede olan yara için tam diyet, her bir kaş içinse yarım diyet lazım gelir.
Her bir kulakta yarım diyet lazım gelirse de kulakta meydana getirilen noksanlıkta, diyet de bu noksanlık miktarınca lazım gelir.
Vurma dolayrsiyle, işitme hissi kaybolumaması, halinde de tam diyet lazım gelir.
Burun kesildiği takdirde de, tam diyet lazım gelir. Burnun aşağı kısmında olan yumuşak yerin kesilmesinde de, tam diyet vardır.
Koku alamıyacak derecede, koklama duygusunun kaybolmasında da, keza, tam diyet lazım gelir.
İki dudakta tam diyet lazım geldiği gibi, her bir dudakta da nısf (yarım) diyet lazım gelir.
Konuşmaya mani olacak derecede dil yaralanıp, kesilirse tam diyet lazım gelirse de dilden bir parçasının kesilmesi halinde, kesilen miktar üzerine, diyet hesap edilerek, -o şekilde- lazım gelir.
Zekerin haşefe'si kasten kesildiği takdirde kısas lazım gelir, B'j fiil hataen vuku' bulmuş olursa, o takdirde de, tam diyet lazım gelir. Hayalarda da, tarn diyet lazım gelirse de, önce zeker kesilip sonra iki haya kesilirse, iki diyet lazım gelir. Önce haya kesilip, ondan sonra

zeker kesilirse iki haya için yalnız bir diyet lazım gelip, zekerde hükümet-i adi lazım gelir. İkisi birden aynı taraftan kesilmesi halinde 'İki diyet lazım gelir.
Erkeğin memesinde, hükümet-i adi lazım gelirse de, kadının memesi ile meme uçlarında nısf (yarım) diyet vardır. Kadının iki memesinde tam diyet vardır.
El, dirsekten kesildiği takdirde, İmâm-ı Âzam Ebû H a n î f e Hazretlerinin kavlince nısf diyet ile hükümet-i adi var ise de, İ b n i E b î Leylâ' nın içtihadına muvafık olarak benim kavlime göre yalnız nısf diyet vardır.
1 1 1
Dişlerin her birinde diyetin nısf-ı öşrü (—~-x------= ——
10 2 20
= %5) vardır. Diyet hususunda dişlerin hepsi müsavidir. Dişin bir miktarı kırılırsa, o hesap üzerine kırılan miktar hesabınca diyet lazım gelir. Vurulan darbenin tesiri ile dişte siyahlık veya kırmızılık veyahud yeşillik arız olduğu takdirde, tam diyet lazım gelir. Yalnız sarılık arız olursa, o zaman hükümet-i adi lazım gelir.
Zira' (kol, ki insanın dirseğinin ucundan, orta parmağının ucuna kadar olan yer, uzunluk öiçüsü birimi o I arakta kullanılır.) kırılırsa, hükümet-i adi lazım gelir. Keza, pazu (yani dirsekle omuz başındaki kürek kemiğine kadar olan yer) veyahut baldır veyahut uyluk veyahut boyun halka kemiklerinden biri veya kaburgalardan bir kemik kırılırsa bunların hepsinde, her biri için kendi miktarınoa hükümet-i ad! vardır.
İnsanın bel kemiği, vurmanın tesiri Me kamburiaşırsa diyet lazım gelir. Keza, belkemiğine vurulmasından,

cinsi temasa iktidar kaybedürnişse yine diyet lazım gelir.
Vurulan darbeden dolayı, sakal bitmezse diyet lazımdır. Keza, aynı sebeble bıyıklar çıkmazsa, yine diyet lazım- geldiği gibi, baştaki saç da çıkmazsa yine diyet vardır.
İnsanın içine işleyen ve caife tabir olunan yarada sü!us - = üçte bir) diyet vardır. Bu yara, vücudun bir tarafından vurulup, diğer tarafından delinmiş ise, iki sülüs (------= üçte
3 iki) diyet lazım gelir.
Çolak elin, topal ayağın, şaşı gözün, siyah dişin, sağır kulağın, shras kimsenin dilinin ve tenasül uzvu çıkmayan kimsenin bu uzvunun diyeti, kesilme, kırılma ve yaralanma durumlarına göre ve her birinin miktarınca hükümet-i adi lazım gelir.
Kalçalar için de tam diyet vardır.
Küçük çocuğun süt dişlerinde hükümet-i adi lâzım gelirse de, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe:
— «'Mezkur diş daha sonra eskisi gibi çıkarsa bîrş'ey lazım gelmez.» derdi.
Fazla olan parmağın kesilmesi halinde hükümet-i adi lazım gelir.
Kadının fecrinin yırtılması halinde, büyük ve küçük abdesti-ni tutarsa, caife yarası gibi sülüs (1/3 = üçte bir) diyet lazım gelirse de bu İkisini veya birisini tutamazsa, tam diyet lazım gelir.
Buraya kadar zikredilen ahkâm, hür olanlar hakkında muteber olan diyet olduğu gibi, kölede muteber olan da kıymettir.
Keza, hür olan kimesede nısf diyet lazım gelen hallerde, köle için nısf diyetin kıymeti lazım -gelir.

Yaralarda bu hesap üzeredir.
Kadın ile erkek arasında, ancak ölümde hisas vardır, başkasında kısas yoktur. Binaenaleyh, bir erkek, bir kadını öldürmüş olsa, o da kısasen öldürüleceği gibi, bilakis bir kadın bir erkeği öldürürse, o kadın da kısasen öldürülür.
Ölümden başka, meydana gelmiş olan yaralanmalarda kadın-erkek arasında kısas lazım gelmez, diyet lazım gelir. Hatta, bir erkek, bir kadının elini veya ayağını veyahud da parmaklarından birini kesmiş veya tnudlha olarak kendisini yaralamış olsa ve bu fiilleri de amden işlemiş bulunsa veya bütün bu fiilleri bir kadın bir erkeğe karşı işlemiş bulunsa kısas lazım gelmez. Bu durumda, bütün bu fiillerde diyet lazım gelir. Ancak ölümde kısas vardır.
Kadınların yaralama diyetleri erkeklerin yaralama diyetlerinin yarısıdır. Zira diyetleri erkek diyeterinin yansıdır. Meselâ, bir erkek bir kadının elini kesse, elin yarı diyeti lazım gelir. Elin diyeti de 5000 dirhem gümüş veya 50 deve olduğuna göre 2500 dirhem gümüş veya 25 deve diyet lazım gelir.
© İbm-Î Ebî Leylâ, İmâm Şa'bî' den H z. A I i (R.A.) m şöyle buyurduğunu rivayet ediyor :
— Kadın hakkında, hataen vâki olan cinayette, gerek cüzi xolsun gerek külü bulunsun lazım gelen diyet erkeğin yan diyetidir.» buyurdular.
Keza, hürlerle kölelerin arasında -ölüm halinden başka- cinayetlerde kısas yoktur.
Lakin, hür olan bir 'kimse, köle olan bir kimseyi demir bir aletle amden katletmiş olsa, yahut bilakis bir köle, hür olan bir kimseyi kasden katlederse, aralarında

kısas hükmü carî olur. Yani ölüm durumunda hür olan bir kimse ile köle arasında fark yoktur.
Lakin, hür olan bir adam bir kölenin elini veya ayağını veya parmağını kasten veya hataen kesse veyahut gözlerinin ikisini veya birini çıkarmış olsa, veyahut, iki kulağını veya bir kulağını kesse, hepsinde de diyet lazım gelir. Yani, vaki olan cinayet sebebiyle kölenin kıymetinden ne miktar noksanlaşmış olursa, noksanlaşan miktar efendisine verilmek üzere, canî olan kimse üzerine hükm olunur.
Hür olan bir kimse, bir köleyi hataen katletmiş olsa, bu kölenin kıymeti, her neye baliğ olursa katilden alınarak efendisine verilir, Imâm-i Âzam Ebû Hanîfe'nln kavlince, gerçi kıymetini ödemek lâzım gelirse de, bu kıymet, hür kimsenin diyetine baliğ olamamakla mukayyeddir.
0 S a î d ' in bize K a t â d e' vasıtası ile S a T d b. Müseyyeb ve İ m â m H a s a n 'dan rivayetine göre bunlar:
— «Hür olan kimse, hataen bir köleyi katlettiği zaman, öldürdüğü günde öldürülen köjenin kıymeti her ne miktara ulaşırsa, katilden alınması lazım gelir.» demişlerdir.
Bir kişi, diğer bir kişiyi, bir veya iki yerinden hataen yaralarsa, yaranın birisi iyileşip, diğer yaranın tesiri ile ölse, beyan ettiğimiz gibi, yaralayanın akilesine diyet-i nefs lazım geiir. İyileşen yara için ayrıca diyet gerekmez.
İmâm Ebû Hanlfe buyuruyordu ki:
— «İyileşen yara, kısas mümkün olan yerde ise, İmâm-i Müslimîn olan zat muhayyerdir. Dilerse, katlin dûnunda oian yaranın kısası ile beraber,

ölümüne sebep olan yara için yaralayanı katleder. Dilerse, ölüme sebep olan yaranın kısasını tatbik edip, ölüme sebep olmayan yaranın kısasını affeder.
Zikri geçen mes'elede, yaranın biri hataen ve diğeri de kas-den vakî olsa, yaralı da bu iki yaranın tesiri ile ölse, yaralayanın akilesine nısf (yarım) diyet, kendi malından da diyetin diğer yansı lazım gelir, Hataen vakî o!an yaradan dolayı ölür, kasden vakî olan yara İyileşmiş olursa, hataen ölümün diyeti tamamen akilesine lazım gelir. Kasden vakî olan yaralama İle ölürse kısas lazım gelir. Kasden olan yaradan ölür, hataen olan yaradan iyi-leşirse, her ne kadar hataen vakî olan yaranın diyeti âkile üzerine olsa bile, yine nefsde olan cinayetten dolayı ölümde kısas olunur. Hataen olan yaradan ölüp, kasden olan yaradan iyileşmiş olsa, eğer bu yara kısas mümkün olmayan yaralardan ise, yalnız âkile üzerine bir diyet lazım gelir. Amden olan yaranın diyeti ise, birinden vefat edip diğerinden kurtulan, hataen ve amden vuku' bulan iki yara menzilesinde olarak batıl olur.
9 Bir kimse, diğer bir kimsenin elini, demir bîr alet ile, kasden kestikten sonra, yara iyileşmiş olsa, eli kesen kimsenin e'' de, İmam-i MüsHmtn'in emriyle kesilmiş olsa ve bu eli kesilen kimse, bu yaradan dolayı Ölmüş olsa, bu konuda Âzam Ebû Hanîfe buyuruyordu ki :
— «Kısas yaptırılmasını isteyenin âkilesine, hakkında kısas yapılarak ölenin diyeti lazım gelir.» İbn-i Ebt Leylâ da, buna yakın bir re'yde bulunmuş ise de, bu hususta, bence kısas yaptırılmasın! isteyen kimseye bir şey lazım gelmez. Zira, bu babda buna delalet eden, âsâr varid olmuştur. Ayrıca, kısas isteyen kimse, kısas

sonucu ölmüş olan kimseden hakkını almıştır. Ona bir haksızlık veya düşmanlık etmemiştir. Kendisini öldüren ancak kitap ve sünnettir. Şu kadar vardır ki : İmâm-ı MüsSi-mîn'in izni ve kendisine kısas yapılan kimsenin rızası bulunmadan, bir kimse diğer bir kimsenin elini kes ipte, o yaranın tesiri İle ölürse, kendi kendine yani İmâm-ı Müslimîn olan zatın izni ve eli kesilenin rızası olmadan kisasen kesen kimsenin malından diyet lazım gelir. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe; «Bu bunun makamında» der idi.

© Biri küçük, diğeri büyük, iki oğlundan başka varisi olmayan bir kişi öldürülse, Fakîh İmâm Ebû Hanîfe:

— «Büyük oğlu bu kati olayına delil ikame edecek olursa, küçük oğlunun büyümesi bekienmiyerek delilleri tetkik edilip, kabul eder ve mucibince kısas hükmederim. Görmez misin kî, küçük olan vâris, aklî dengesi bozuk olarak bulûğ yaşına ulaşsa katili hapsetmek lazım geiir miydi?»

Leylâ ise:

— «Küçük olan varis, büyümedikçe, bu kati .olayı hakkındaki delilleri kabul edemem.» diyerek, küçük varisi, gaib olan varis gibi itibar edip, -nitekim gaib varis gelmeyince, katil kat-ledilemiyeceği gibi, küçük varis de büyümedikçe, bu katilin katli caiz değildir.» der İdi.

Ancak, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe:

— «Gaib varis, küçüğe kıyas olunamaz. Zira, küçüğün velisi, kendisi için hukkunu alabilir. Gaibin hukuku ise, vekâietsiz alınamaz.» buyurmuştur.

Ibn-İ Ebî Leylâ, kasden işlenen cinayette, vekâleti kabul ederek, kısasa hükmeder ise de, fakihimiz olan

İmâm-s Azam Ebû Hanîfe, kasden işlenen cinayette vekaleti kabui etmemiştir. İmâm-ı Âzam'm bu görüşü daha güzeldir. H z. Al i (R.A.) nin küçük oğlu olduğu halde, büyümesini beklemeden Peygamber Efendimizin torunu ve H z. Ali' nin büyük oğlu İmâm Hasan, İ b n - i M ü I c e m i katletmiştir.
® Çarşı ve pazarlarda ve diğer yerlerde bulunan tüccarlardan birisi, mağazasının önündeki yola, su serpmek üzere, ücretle çalıştırdığı içşisine emir veripte, onun yola serpmiş olduğu su sebebiyle bir telef vakî olsa, telef olan malın bedelini emir veren kimsenin tazmin etmesi lazım gelir.
Lakin, abdest almak üzere birisine emretse, o kimsenin yolda aldığı abdestin suyu sebebiyle bir şey telef olsa, telef olan şeyin bedelini emri veren değil abdest alan kimsenin tazmin etmesi lazım gelir. Zira, abdestin menfaati, abdest alan kimseye ve serpilen suyun menfaati ise emir veren kimseye aittir.
Her kim bir kimseyi, ücretle tutarak, sultanın emri olmaksızın, müslümanların yolunda kendisi için kazdırdığı kuyuya, bir kimse düşerek ölse, kıyasen tazminat, ücretle tutulup kuyuyu kazan kişi üzerine olmak gerekirse de ücretli kimseler mezkur kuyunun eza ve zararını bilemiyeceklerinden kıyas bu mes'elede terk edilerek, tazminatı, işi verenin âkilesine lazım gelir. Yağmur suyundan bir kimsenin ayağı kayarak, kuyuya düşüp telef olsa, kuyu sahibinin üzerine tazminat lazım gelir. Keza, bir kimse kendi damından, ayağı kayarak veya ayağı dama dolaşarak kuyuya düşerse, tazminat kuyu sahibinedir.
Keza, yolda yürüyen bir kimsenin ayağı kendi elbisesine dolaşarak kuyuya düşmüş olsa, yine

tazminat kuyu sahibine aittir. Kuyuya düşmüş olan adam, diğer bir adamın üzerine düşse ve ikisi birden ölse, ikisinin tazminatı da kuyu sahibine lazım gelir.

Mezkur kuyuya bir adam düşse, fakat sağlam kalsa, çıkarken tekrar düşüp telefolsa, bu durumda kuyu sahibine tazminat lazım gelmez. Zira bu durumda kuyu sahibi kendisini itmiş hükmünde değildir. Nitekim, görmez misin ki, kuyuya sağlam olarak düştükten sonra, kuyunun dibinde gezerken telef olmuş olsa kuyu sahibine tazminat lazım gelir miydi? Tabii ki bu durumda \âz> minat yoktur. Bu kuyuya düşen kimse, kuyunun tabanında gezerken orada bulunan büyük bir taşa takılarak telef olsa, bu taş önceden beri burada durmakta idiyse kuyu sahibine tazminat gerekmez. Eğer, kuyu sahibi, bu taşı bir yerden kaldınpta kuyunun bir tarafına bırakmış ise kendisine tazminat lazım gelir.

Bir kimsenin ayağı, bir taşa takılarak, bu kuyuya düşmüş olsa, mezkur taşı oraya kim koymuşsa tazminat ondan lazım gelir. Taşı oraya koyan, sanki eliyle yitmiş gibidir. Bu taşı koyan kimse bilinmediği takdirde, tazminat kuyunun sahibine lazım gelir.

Bu kuyuya, muhafaza edildiği yerden kendi kendine kurtulmuş olan bir hayvanın dokunması - süsmesi - İle düşen bir kimse ölmüş olsa, bu durumda ne hayvanın sahibine, ne de kuyunun sahibine tazminat gerekir. Eğer bu hayvanın bir sürücüsü, çekicisi veya binicisi var idiyse, tazminatı o kimsenin ödemesi lazım gelir.

Bir duvarın yıkılması yüzünden bir kimse kuyuya düşmüş ve ölmüş olsa, eğer bu duvarın sahibine daha önce duvarı yıkması tenbih edilmiş de, o kimse yıkmamışsa, duvar sahibinin tazmin etmesi lazım

geldiği gibi, bu duvarın yıkılmasından dolayı telef olan her şeyi de duvar sahibinin tazmin etmesi gerekir. Duvar sahibine, önceden duvarı yıkması tenbih edilmemişse telef olan eşyanın hiç birisinin duvar sahibi tarafından tazmini lazım gelmez. Bu duvarın yıkılırken gitmesinden dolayı kuyuya düşüp telef olan eşyanın kuyu sahibinden tazmini lazım gelir.
Bir kimsenin yola döktüğü su sebebiyle, başka bir kimsenin ayağı kayıp mezkur kuyuya düşerek veya kuyuya düşmeden evvel telef olursa suyu döken kimse tarafından, tazmin edilmesi lazım gelir.
Bir kimse bu kuyuya düşüp, hava alamadığından dolayı boğulup ölse, kuyu sahibinin tazmin etmesi gerekir.

Hadd-ı Zina

© Zina etmiş olan bir kimse İmâm-i Müslimîn'in huzuruna çıkarılarak, o kimsenin zina fiilini işlediğini hür ve müslüman olan 4 şahid tafsilâtlı bir şekilde açıklayıp şahidlik ederlerse, bundan sonra bu dört şahidin durumu incelenir, adaletli ve şa-hidİikleri makbul kimseler oldukları anlaşılırsa, aleyhine şahid-lik edilen zânî ve zâniye, muhsan değilseler erkek ve kadının her birine 100 er celde vurulur.
Değnek vurulurken, erkek ayakta olmalıdır ve üzerinde bir izâr bulunmalıdır. Değnek yüzünden ve tenasül uzvundan başka bütün azalarına taksim edilir. Bazı faklhler, başın da değnekten müstesna tutulması lazım geleceğini beyan etmişlerse de fakih-îerin çoğu, «başa vurulur» demişlerdir. Bizim reyimiz de başa vurulabileceğidir.

Zira, bu rey H z. Ali £R.AJ den mervidir. İ b n î E b î Leylâ müteselsilen rivayet eder ve şöyle der:
— Had tatbik edilmek üzere, H z. Ali [R.A.J nin huzuruna bir adam getirilince : «değnekle had tatbik olunacak kimsenin her uzvunun, bu darbeden hissedar edilmesini, yalnız yüzü île tenasül uzvuna vurmaktan kaçınılmasını» emir buyurdular.
Zanİye olan kadının celdine gelince : Yerde oturduğu halde, avret mahalii açılmamak için üzerindeki elbisesine sarılması lâzım gelir.
Gerek kadına've gerek erkeğe, celde tatbik edildiği sırada, ne şiddetle, ne de hafif surette, yani ikisinin ortasında vurulmalıdır. İmâm E ş " a ş , pederinden rivayet ederek der ki:
— «Ebû Berze (R.A.ÎyÎ bir kadına had tatbik etmekte iken gördüm. Huzurunda bir kaç zat olduğu halde buyurmuşlar ki : İki şekil celd arasında, yani ne ağır ve nede hafif surette vurunuz ve görünmemesi için üzerine çarşaf örtünüz. Kendisine vuracağınız değnek ne kalın ne de ince olup, ikisinin arası olsun. Bu şekilde bir başka haberi de, bize M u h a m-med b. Aclan, Yezîd b. Eşlem (R.A.) den ri-vâyet eder der ki:
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) in huzuruna, had İcabetti-r.;n bir fiilde bulunmuş olan bîr erkek getirildiği zaman, haddin tatbiki için kendisine yeni olan bir kırbaç getirilmiş ise de :
«Bundan hafifinin getirilmesini» emir buyurdular. Bunun üzerine pek eski ve hafif bir kırbaç getirdiler. O :
— «Bu da pek hafif, bundan biraz daha kuvvetli olsun.» buyurmalarından dolayı, orta halde bir kırbaç

getirildiği zaman

— «İşte istediğim budur.» buyurdular.[18]

Âsim bize Ebû Osman'in şöyle dediğini nakletti :

— H z. Ömer (R.A.), zaman-ı hilâfetlerinde, had tatbik edilmek üzere, huzurlarına bir adam getirilince, «bîr kırbaç getirilmesini» emir buyurdular. Yumuşak bir kırbaç getirilince, «bundan daha kuvvetli olsun.» diye o kırbacı geri gönderdi. Orta halde bir kırbaç getirilince, «onunla vurulmasını, vururken koltuğunun altı görülmemesini, yani elini çok kaldırmamasını, orta halde vurmasını ve bu vuruştan her uzvun hakkını verip, yani had vurulan kimsenin azasına taksim edilerek vurulmasını» emir buyurmuştur.

Zinaya şahidlik eden kimseler, muhsan olan bir erkeğin veya muhsana olan bir kadının aleyhine, zina fuhuşunu izah ederek şahidlik ederlerse, imam-ı müslimîn'in recmedilmelerini emreder.

M u g î r e bize İmâm Ş a ' b î' den şöyle rivayet etti :

— Yahudiler, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizden:

— Recmin haddi nedir? diye sordukları zaman, O :

— Milin sürmedardığa girdiği gibi gördüklerine dört kişi şahidlik ederse, recm vacip olur.» buyurdular.

& Recim vacip olunca, recmin tatbiki işine ilk önce şahid-İer başlar. İkinci olarak, imâm-ı müslimîn, ondan sonra da, dtğer insanların recmetmelerl lazım gelir.

Recm esnasında, erkek için çukur kazmak gerekmez. Kadın için, göbeğine kadar kendisini örtecek derecede bir çukur kazi-hr.

H z. Ali [R.A.) dan mervîdir ki : Recmolunan bir kadın için göbeğine kadar bir çukur kızdırılmıştır. İmâm Âmir Ş a ' b î de bu şekilde gördüğünü beyan etmiştir.

Gâmid'li bir kadın, Peygamber (SAV.) Efendimizin huzuruna gelerek, zina ettiğini ikrar etmiştir. Bu ikrardan sonra, Peygamber (SAV fendimiz, kendisini örtecek kadar 'bir çukur kazılmasmı\emir buyurdular. O şekilde bir çukur kazıldı. Kadın çukura indirildikten sonra, insanlara recmetmelerini emir buyurdular. Recimden sonra emrederek, cenaze namazını kıldırıp, dehnolunmuştur.
© Bir kimse, İmâm-i Müslimîn'in huzuruna gelerek zina fiilinde bulunduğunu ikrar ve itiraf etmiş olsa kendisini defalarca reddetmeyince, ikrar ve itirafla ilgili sözü kabul edilmemek lazımdır. Her defa reddoiunduktan sonra tekrar galipte dört defa ikrar ederse, bu durumda kendisinde delilik, akıl ve şuurunda bir bozukluk olup olmadığı araştırılır. Bu bakımdan sağlam olduğu anlaşılırsa, o kimseye had tatbik edilmesi vacip olur. Ancak muhsan ise .recmedilir. Bu şekilde ikrar sebebi ile vacip olan recimde evvelâ recme İmâm-ı Müslimîn başlar, sonra insanlar recmeder. Gayr-i muhsan yani bekar ise, kendisine 100 celde vurulması emredilir.
Mâiz b. Mâlik, Peygamber (SAV.) Efen-dimiz ' in huzuruna gelerek ,zîna fiilinde bulunduğunu itiraf etti. 'Bunun üzerine, Peygamber (S.A.V.) E f e n d I-m İ z i n yukarıda anlattığımız şekilde, itirafı dört defa reddet-tiği sabittir.[19] Nitekim, Ebû Hureyre (R.A.) den mer-fu'an rivayet edilir ki :
Mâiz b. Mâlik, Fahr-i Âlem (SAV.) Efendimizin huzuruna gelip :
— «Yâ Rasûlallah, gerçekten ben zina ettim.» diyerek zina fiilini işlediğini itiraf edince, Peygamber (S.A.V.)

Efendimiz ondan mübarek yüzünü çevirdi.
Mâiz b. Mâlik, dört defa huzuruna geiip, zina fiilini itiraf etti. Bunun üzerine Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz, recmedilmesini emir buyurdu.
Recm esnasında, atılan taş kendisine İsabet edince, recme-dildiği yerden kaçtı. Giderken elinde deve kemiği bulunan birine rastladı. O kimse, kemikle vurarak M â İ z ' i yere düşürdü.
Mâiz b. M â I i k '.in kaçtığı Hz. Peygamber (S.A.V.) e haber verilince :
— Niçin kendisini bırakmadınız? İhtimâl tevbe eder de Allah kendisini affederdi.» buyurmuştur. Hatta, R a s û I - ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz, Mâiz'in kendisine gelip, zina fiilini (İtiraf etmesi üzerine, orada bulunanlara,
— Bunun aklında ve şuurunda bîr bozukluk biliyor musunuz? diye sordu. Kendisi akıl ve şuurunun yerinde olduğunu söylediği gibi, orada bulunanların da :
— M u â z ' m akıllılarımızdan olduğunu biliriz, dedikleri de sabittir.
Sahâbe-i güzin (R.A.E.) ıhsan'da ihtilâf ettiler. Bazıları, «müs-lüman olan bîr kimse, hür ve müslüman olan bir kadınla evlenip duhul etmedikçe muhsan olamaz, ehl-i kitaptan veya diğerlerinden olan zımmî bir kadınla evlenen kimse muhsan sayılmaz» demişlerdir.
Bazıları ise : «Ehî-i kitaptan bir kadınla evlenen müslüman muhsan olur. Ehl-i kitaptan biri diğeri ile evlenmişse bunlar da muhsandır. Zımmîlerin hepsi için durum böyledir, yani birbirlerini muhsan kılarlar.» demişlerdir.

Sahâbe'nin bazısı ise şöyle buyurmuştur: «Hür olan bir müslümanı, cariyesi ihsan edemiyeceğinden, o müslüman, zina fiilinde bulunursa, celd edilmesi lazım gelir. Keza, ehl-î kitaptan bir kadınla evli olsa, yine muhsan sayılmaz.» demişlerdir.
Bazı sahabîler de : «Ehl-i kitaptan bir kadınla evlenen müslüman erkek muhsan olur.» buyurmuşlardır.
Bazıları İse : Bu müslüman erkek, ehl-i kitap olan hanımını tahşın eylerse de, bu kadın, müslüman erkeği tahsın eyleyemez» buyurdular.
İşittiğimiz kavillerin —A I I a h u Âlem— en güzeli budur. Yani, hür olan bir müsîüman erkek, ancak hür olan müs-lüman bir kadınla muhsan olabîMr. Ehl-i kitaptan bir kadınla evli bulunan müsîüman, o kadını tahsın eder, fakat bu kadın, o müs-lüman erkeği tahsın edemez.
Muğire, İbrahim Nehaî ve Şa'bî'den rivayet eder ki :
— Hür olan bir kimse yahudi veya hırîstiyan bir kadınla evlendikten sonra, zina yaparsa ne lazım geür? diye sorulan bir suale :
— «Değnek vurulur. Recmedilmez.» cevabını vermişlerdir.
A b d u I I a h ' in bize N a f î' den rivayet ettiğine göre :
— H z. Abdullah b. Ömer (R.A.) de müşrik olan bir kadının, muhsana olmaması reyinde idi.
9 I m â m -1 Âzam Ebû Hanîfe Hazretleri, hocası 'Ham ma d vasıtasiyle İbrahim Nehaî' den rivayet edip, der ki: Bir erkek, yahudi veya hıristiyan bir kadın veyahut cariye ile muhsan oimaz.
0 Muhsan bir kadının, hamile olduğu halde, zina ettiğine şahadet vaki olursa, veyahut bu fiili kendisi dört defa ikrar etmiş bulunursa, doğurmadıkça

recmedümemesi iktiza eder. Zira, F a h r- i Âlem (S.A.V.) E f e n d i m i z ' in bu şekilde yaptıkları sabittir.
Imrân b. Husayn (R.A.) dan müteselsiien rivayet olunduğuna göre : Cüheyne Kabilesinden bir kadın, Fahr-i Kâinat {S.A.V.) Efendim d zin huzuruna gelip, had îcab ettiren bir fiilde bulunduğunu —usulünce— itiraf etti. Ve kendisine had ikame edilmesini istedi. Ancak hamile olduğunun haber verilmesi üzerine, doğuracağı zamana kadar kendisine iyi muamele edilmesini emir buyurdu. Bir müddet geçip, o kadın doğurduktan sonra, tekrar Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna geldi, daha önce kendisinden vakî olan şekilde ikrarı tekrar etti. Bunun üzerine, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, bu kadının elbisesini üzerine bürü-terek, recmettirmiş ve cenaze namazını kılmıştır. Bu durum karşısında bazı sahabîler (bir rivayette H z. Ömer [R.AJ :)
— Yâ Resûlailah, zina etmiş olmasına rağmsn, yine onun cenaze namazını mı kılıyorsunuz? deyince, R e-s Û I - ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz:
— Bu kadın öyle bir tevbe etmiştir ki, tevbesi ehl-i Medine'den yetmiş zat arasında taksim olunsa, hepsine yeter d© artar bile. Kendi canını A! Ish T e â i â için feda edenden: daha efdal bir kimse bulunur mu? buyurmuşlardır.[20]
Dört âmâ kimse, diğer bir kimsenin zina yaptığına şahitlik etseler, kendisine zina isnad edilen kimseye had lüzum gelmez. İmâm-i Müslimîn bu şahidlere had tatbik eder.
Keza, şahidiik eden dört kimse köle veyahud bir kaziften dolayı had tatbik edilmiş veyahut zımmî olursa, şahidlikieri kabul olunmaz.

Velhasıl, zinada, hür, müsîüman, adil ve şahîdllği makbul 4 kimsenin şehadetinden başkasının kabulü caiz değildir. Şehadet eyleyen 4 şahidin fasık olması halinde veya tezkiye edilmiş kim. selerden olmamaları durumunda şahitlikleri kabul olunmaz. Sayıları 4 olduğu İçin kendilerine had lazım gelmiyeceği gibi, aleyhine şahidiik ettikleri kimseye de had lazım gsimez.
E ş'a s rivayet eder, der ki : 4 kişi, zinadan dolayı bir kişi aleyhine şahidiik eder, fakat bu şahidlerin hepsi veya birisi adiJ' olmayan kimselerden olursa, ne şekilde muamele yapmak lazım gelir?, diye İmâm Ş a'b î'den sorulan suaîe cevaben :
— «Hiç birini celdeylemem.» buyurmuşlardır.
H ac câc'ın bize haber verdiğine göre, İmâm Z u h r î şöyle demiştir:
— « F a h r-»i Kâinat (SAV.) Efendimizle, kendisinden sonraki iki halifenin sunnet-i seniyyeleri, hadlerde kadınların şahidliğinin kabul edilmemesinden takarrür eylemiştir.

Hadd-i Şurb

0 Az veya çok şarap içen bir kimse, hakimin huzuruna getirilince, ona had tatbik edilmesi lazım gelir. Zira, şarabın azı da çoğu da haram olduğundan, onda had vacibdir.
H z. Alî (R.A.)dan şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur.
— «Şarabın azında ve çoğunda 80 değnek vardır.» İmâm A t â 'dan rivayet olunur ki :

— «Şarabın dışındaki içkilerde, sarhoşluk durumuna varmadıkça, içilmesinde had yoktur.» buyurmuşlardır.
H z. Ali {R.A.) buyurdular ki :
— «Fahr-i Âlem (S.A.V.), şarap içene 40, H z. E b û Bekir (R.A.) da yine 40 değnek vurdurmuşlarsa da, Hz. Ömer (R.A.) bunu 80 celdeye ikmal etmiştir.»[21]
Fukaha'dan olan arkadaşlarımızın icma'Ian şu veçhiledir: Şarap içen kimseye, içtiği şarap az veya çok olsun 80 değnek vurulur. Şaraptan başka, diğer sarhoşluk verici içkilerden, aklı gidinceye ve bir şeyi bilemeyinceye kadar içen kimseye de keza 80 değnek vurulur. Hatta, H z. Ömer (R.A.)'ın nebîz İçip, sarhoş olan bir kimseye 80 değnek vurduğu mervîdir.
© Yine rivayet oiunur ki :
Bir yolculukta, H z. Ömer (R.A.) e refakat eden bir adam, oruçlu İdi. İftar vakti gelince, asılı bir tulumdaki nebîz'e elini uzatıp, sekr haline gelinceye kadar ondan içti, Bunun üzerine 'Halîfe Hz. Ömer (R.A.), ona had icra eyledi. O şahıs ta :
— Senin tulumundan içtiğim için mi beni celdeyledin? diye sorunca, H z. Ömer (R.A.):
— «Seni sarhoş olduğun için celdeyiedim. İçtiğin için celdeylemedim.» buyurmuştur.
Yine rivayet olunur ki, H z. Ömer (R.A.] : «Sarhoş kimseye aklı başına gelip, ifakat bulmadıkça had tatbik edilmez.» buyurmuşlardır. H z. Ali (R.A.) nin, N e c c â ş î' ye bu şekilde muamele ettikleri sabittir. İmâm Muğire, İbrahim Nehaî' den rivayet ederek der ki :
—- «'Bir insan sarhoş olunca, ayıltncaya kadar celt edilmeyip, terk edilir.»

Bir kimse ramazanda şarap içtiği için veyahut şaraptan başka sarhoşluk veren bir şeyi içerek sarhoş olduğu halde, hakimin huzuruna getirilirse, kendisine hadd-i şurb icrasından sonra, bfc raz daha değnek vurularak ta'zîr oiunur.
H z. Ömer ve Hz. Ali (R.A.) nin bu şekilde icra buyurdukları sabittir. Hatta, H z. Ömer (R.A.) in huzuruna, ramazan da şarap içmiş olan bir kimse getirilince şarap haddi olarak 80 değnek vurduktan sonra, ta'zîr için kendisine 20 değnek daha vurmuşlardır.
Keza, 'H z. A i i (R.A.) nin huzuruna da ramazanda şarap içmiş bîr kişi getirilince, Hz. Ömer (R.A.) in icra buyurdukları gibi cezalandırdıkları sabittir.

Hadd-i Kazif

Hür bir müslümanı, zina suçu ile itham eden (kazf eden) bir adam, hakim huzuruna çıkarılıp, bu şekilde iftira ettiğine iki şahidin şehadet ederse, bu şahidler de tezkiye edilmiş bulunsa veya iftira atan durumu ikrar etse, kendisine had vurulur.
Keza, bir kimsenin müsîüman olan babasını veya anasını, bir başka kimse, kazfeylese (onlara zina suçu isnad etse) bu iftiracıya da had vurulur.
Bu kazif, bu kafzinden dolayı darb edilmeden önce bir başka kimseye de zina iftirası atmış olsa, bu kazf için bir had İcra olunur.
Kazif olan kimse, köle ise, ona -bu meselede- kölenin haddi olan 40 değnek vurulur. Bu köle, birini kazf edip, kendisine had vurulmadan önce azad edilir ve sonra hakim huzuruna getirilmiş olursa yine 40 değnekten

ziyade vurulamaz. Zira, kazf fiilinde bulunduğu günde, üzerine vacip olan had budur.
Bu köle, azad edildikten sonra ve darp edilmeden Önce, bir başkasını da kazf eylese, birinci ve ikinci yani iki kazf için 80 değnek vurulur. Keza 80 değnek vurulduğu sırada, diğer bir kimseyi kazfeylese yine 80 değnek ikmal edilir. Hatta 80 değnekten bir değnek kalmış olsa bile o bir değnek tamamlanır. Diğer kazf için ayrıca 80 değnek vurulmaz. Dördüncü bir kimseyi kazf edip, önceki 80 değnekten yine bir değnek kalmış olsa, dördüncü için ayrıca 80 değnek vurulmayıp, önceki 80 değnek tamamlanır. Başka vurulmaz.
80 değnek tamamlandıktan sonra, bir başkasını kazf eylese, önceki darbın acısı hafifleyinceye kadar hapsolunduktan sonra, onun için yeniden 80 değnek vurulur.
H z. AM (R.A.) dan şöyle rivayet edilmiştir:
— «Bir köle, hür bir kimseyi, kazfederse 40 değnek vurulur.» Bu kavlin İmâm Hasan ile Saîd b. el-Mü-seyy eb'in reyleri olduğunu K a t â d e rivayet ediyor.
Keza, Abdullah b. Abbas (R.A.);
— «Bir köle, hür bir kimseyi kazfeylerse, 40 değnek vurmak lazım gelir.» buyurmuştur.
© Kazif olan bir kimsenin şehadetinin kabul olunmamasında bütün -fakih- arkadaşlarımız tarafından İcma' hasıl olmuş-tur. Tevbe etmiş olsalar bile, tevbeleri, kendileri ile Cenâb-ı Hak arasında bir muameledir.
©«Yahudi veya hiristîyanı kazfeden kimseye ne lazım gelir?» diye İmâm Nehaî-den sorulunca:
— «Ona had yoktur.» cevabını vermiştir.

0 Zina eden kimsenin izar içinde olarak darbedilmesi lazım geleceği gibi, kâzifin de üzerinde elbisesi olduğu halde darbedilmesi lazım geiir. Üzerinde kürk bulunursa, çıkarılır.
Kazif olan kimsenin, elbisesinin üzerinde olduğu halde dar-bedilmesinin lazım geleceği İbrahim Neha î'den de mervîdir.
İmâm Ş a ' b î' den şöyle rivayet olunmuştur :
— «Kazif, elbisesi üzerinde iken darbolunursa da, üzerinde kürk veya kalın pamuklu hırka gibi şeyler bulunursa değneğin* acısını hissetmesi İçin üzerinden çıkarılır.
Imârn-ı Âzam EbÛ Hanîfe Hazretleri, hocası H a m m a d vasıtasiyle İbrahim Nehaî' den rivayet ederek :
— «Zina fiilinde bulunan kimseye had tatbik edilirken, üzerinde bulunan elbisenin çıkarılması lazım geleceğini «beyan ederek», «...bunlara A I I a h i n dinini tatbik hususunda, acıyacağınız tutmasın...» [22] mealindeki ayet-İ kerimeyi okumuştur.
Keza, şarap içen kimseye de, üzerinde bir izar olduğu halde darp olunur.
9 Zaninin darbının, şarap içenin darbından daha şiddetli olması lazım geleceği gibi, şarap içene de kazifden daha şiddetli vurmak lazımdır. Hele Ta'zîr hepsinden daha şiddetli olarak vurulur,

Hadd-i Ta’zir

® Fakih olan arkadaşlarımız, ta'zir'de ihtilaf ettiler. Bazı fakihler, «ta'riz'deki darb hadlerin en azı olan 40 değneğe baliğ edilemez.» demişlerdir. Bazıları ise, «ta'rizde darb yetmiş beş değneğe -kadar çıkarak, hür

olan kimsenin haddinden aşağı olmasının caiz olduğu» reyinde İdî.

Mal sahibini gafil bularak, kemen sür'atie malını çarpıp kaçan (çarpıcı kapkaççı) kimse ile, yankesicinin elinin kesilmesi lazım gelmiyeceğinden ve keza zor kullanarak mal alan kimsenin eli kesilmeyip bunların hepsine ta'zir lazım gelir.

Bazı fakihlerimiz, bir kimsenin cebinde veya kuşağındaki bir kese içinde 10 dirhem veya daha ziyade akçeyi diğer bir kimse yankesicilikle alırsa, mezkûr kese, cebinin veya kuşağının iç tarafında bağlanmış ise, el altındaki mal hükmünde olduğundan eli kesilir.

Bu kese, kendisinden çalınan adamın cebinin veya kuşağının dışında bağlanmış olursa kesmek lazım gelmez, dediler.

Bir kimse, bir evi veya mağazayı delerek veya normal yolla girerek malı çıkaracağı sırada yani henüz çıkarmadan yakalanmış olsa, elinin kesilmesi lazım gelmezse de tevbe edinceye kadar hakkında şiddetli ceza icra olunur.

H z. Ali (R.A.)nin huzuruna ,ev delmekte iken tutulan bir adam getirilince, onun elini kesmemiştir.

Âsim bize İmâm Ş a ' b î' nin :

— «Hırsız olan kimse çaldığı malı yerinden çıkarmış olmadıkça el kesmenin lazım 'gelmediğini rivayet etmiştir:

0 M e s ' u d î bize K â s ı m ' m, şöyle dediğini nakletti :

— Beytü'l-mâl'den hırsızlık yapan kimse hakkında icra olunacak muamele hakkında izine dair Sa'd b. Ebî V a k-k â s (R.A.) tarafından Hz, Ömer

(R.A.) e gönderilen mektuba cevaben H z. Ömer (R.A.) tarafından:
— «O kimse hakkında elinin kesilmesi lazım gelmeyeceğini,» kendisine bildirmiştir.
S a î d bize K a t â d e ' den Saîd b. Mûsey-y e b ' in şöyle dediğini nakletti:
— «Bir kişi, ganimet malından olan bir cariye ile cima' etmiş olsa, hakkında ne şekilde muamele olunur.» diye Saîd b. M ü s e y y i b ' den sorulduğu zaman :
— «Bu adamın, o cariyede hissesi olduğu için ona had lazım gelmez» cevabını vermiştir.
9 Ebû M uâviye'nln bize A'm eş'den, onun İbrani m'den, onun H i ş a m ' dan naklettiğine göre Amr b. Şurahbil şöyle demiştir:
— M a ' k i i e I-M üzen! isimli kimse, H z. Abdullah (R.A.) in huzuruna gelip :
— Mâlik olduğum köle, malımdan bir miktar şey çaldı. Elinin kesilmesini istiyorum. Ne dersiniz? diye sorunca, O :
— Çalan da, çalman da hepsi senin malın olduğundan kölenin elinin kesilmesi lazım gelmez buyurmuştur.
Yine bu kabilden olarak, sahibinden mal çalan bir köle, H z. Ömer (R.A.) in huzuruna getirilince elini kesmediği rivayet edilmiştir.
H z, Ali (R.A.) nin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: «— Kölem malımı çalsa, elini kesmem.»
Haccâc'ın bize Hakem b. Uteybe' den naklettiğine göre: İbrahim Nehaî ile İmâm Ş a b î şöyle buyurmuşlardır:
— «Bizim dirilerimizden çalanın eli kesildiği gibi Ölülerimizden çalanın da eli kesilir.»
Tabiînden A t â 'dan, defnedilmiş bulunan ölülerin kabirlerini açarak kefen veya diğer eşyayı alan

kimsenin (nebbaş) eli kesilip (kesilmeyeceği sorulduğu zaman.
— «Kesilir» diye cevap vermiştir.
® İbn-i Cüreyc bize Ebu'z-Zü be.yr'den C â b i r (R.A.) in şöyle dediğini rivayet etti :
— Muhtelis,[23] mütesellib[24] ve hâinin[25] eli 'kesilmez.
s ' a ş bize Z ü b e yr' den C â b i r ' in şöyle dediğini nakletti:
— Rasûluilah (S.A.V.) Efendimiz buyurdular ki:
— Ganimetlerde vaki olan hırsızlıklarda, el kesmek lazım gelmez.
Nitekim, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:
— «Ganimetlerden hırsızlık yapmış bir kimseyi bulduğunuz zaman .metâını ateşe atıp yakınız.»
Hz. Ebû Bekir ve Hz, Ömer (R.A.) in:
— «Ganimet mallarından hainlik eden kimse hakkında şiddetli ceza icra edilir ve ganimetlerden hıyanetle alıp yanında bulunan mallar alınır.» buyurdukları rivayet olunur.
© Şarap ile domuzun ve bütün çalgı aletlerinin çalınması halinde çalanın elinin kesilmesi lazım gelmez, Nebîz (şarap), kuş, ev hayvanları ve vahşî hayvanların çalınmalarında el kesme olmadığı gibi, hurma çekirdeği, kırmızı çamur, bir nevî toprak olan kireç, hamam otu ve su çalınması halinde de el kesme yoktur.
İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe buyurdu ki :
— Ekmeksiz yenilen yemekte ve taze meyvede, odun, ahşapta, taşta, kireç, hamam otu, taş nev'inden olan zermuhta çanak, tencere, çömlek ve testi yapılan

toprakta, yerden çıkarılan sürme mâdeninde, züccaciye denilen şişe yapımında kullanılan madende, her nevî çamurda, taze ve tuzlanmış balıkta, bakliyat-ta, îher nevi çiçeklerde, çekirdekte ve samanda, sirkatinde el kesmek iazım gelmez.
• Bir kimse olmamış ekin, hindistan eriği denilen meyveyi, kuru ilaçları, bîr miktar arpa ve buğdayı, un ve diğer hububatı, kuru meyveleri, mücevherat ve inciyi, yağı, öd ağacını, miski, anberi ve bunlara benziyen özel kokulardan herhangi bir şeyi çalarsa ve çaldığı bu malların kıymeti 10 dirhem veya daha fazla olursa, elinin kesilmesi lazım gelir.
Bu hususa dair, İşitmiş olduğumuz kavillerin -A I I ahu â'iem - en güzeli budur.
Hurma ağacının başından hurmayı çalan kimsenin eli kesilmesi lazım gelmezse de, ağacından kesilip mağaza ve odalarda muhafaza altına alındıktan sonra, bundan 10 dirhem veya daha ziyade kıymette bir miktarda çahmrsa hırsızın elinin kesilmesi lazım gelir.
Meralardan hayvan çalanın eli kesilmez. Bu hayvanı muhafaza edildiği ahır, ağıl vs. gibi yerlerden çalarsa eli kesilir.
Putlar, gerek tahta, gerek altın veya gümüşten yapılmış olsun, çalınmaları halinde çalanın eli kesilmez.
Bu babdaki işittiklerimizi en güzeli budur.
® Yahya b. Saîd bana Muhammed b. Yahya b. Hayyan'dan R â b i' b. Hudayc'ın şöyle dediğini rivayet etti:
Fahr-I Âlem (S.A.V.) Efendimiz: «Hurmalarda ve diğer meyvelerde el kesilmez.» buyurmuşlardır.
• E ş ' a ş bize H a s a n ' dan şöyle rivayet etti:

— Yemek çalan bir adam, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna getirildiği zaman elini kesmemiştir.
m Haccac b. Ertât bize Amr b. Şuayb1-den, o babasından, o da dedesinin şöyle dediğini nakletti:
— Hayvanların hangisi olursa olsun ağıl ve ahır gibi muhafaza edildikleri yerlere girmedikçe hiçbirisinin çalınmasında el kesilmesi lazım gelmiyeceği gibi, her nevi meyve de kesilip -toplanıp, saklanacağı, el altında bulundurulacağı yere konmadıkça keza, hiç birisinde el kesme yoktur.
Bu mealdeki sözler, Abdullah b. Ömer (RA.) den de rivayet edilmiştir.
0 İmâm Ebû Hanîfe, Hocası H a m m a d ' -m İbrahim N e h a î' den rivayetle, H z. Ali (R.A.Î nin :
—«Kuş nev'inden hiç bir şeyin çalınmış olmasından el kesilmez.» buyurduklarını bana ifade eylemişdir.
• İbni Ebî Leylâ da: Her nevi kuşun çalınmasında hırsızın elinin kesilmesine ve K a ' b e'den bir şey çalan kimsenin keza elinin kesilmesine rey vermezdi. Benim reyim de budur.
® Sağ eli çolak olan kimse, hırsızlık yapsa, çolak olan eli kesilir. Sol eli çolak olan kimse ise, sağ eli kesildiği zaman kendisine el kalmıyacağı için mezkur sağ elini kesmem. Keza hırsızın sağ ayağı çolak olsa, bir tarafında hem ayağı hem de eli kalmayacağından yine sağ eli kesilmez. Sağ ayağı sağlam olup da sol ayağı topal ise, bir tarafının hem ayağı ve hem de eli sakat olmaması için sağ eli kesilir.
Bu kesme işleminden sonra, aynı adam yine bir daha hırsızlık ederse, çolak olan sol ayağı kesilir.

Üçüncü defa, yine hırsızlık fiilinde bulunursa artık bir yeri kesilmeyip, tevbe edinceye kadar hakkında şiddetli ceza tatbik edilir ve Müslümanlardan zararının uzaklaştırılması için hapsedîlir. E b û Bekir (R.A.), Ömer (R.A.) ve A b d u I -i a h (R.A.) Hazretlerinden bu veçhile rivayet olunmuştur.
® H a c c â c b. E r t â t' in bize A m r b. M ü r -r e 'den naklettiğine göre, Abdullah b. Seleme, H z. Ali (R.A.) nin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— «Hırsızın eli kesilir. Eğer bir daha hırsızlık yaparsa, ayağı kesilir. Üçüncü defa yine hırsızlık yaparsa, hapse atılır.»
$ H a c c â c bize S î m â k ' in kendisine anlatanlardan şöyle naklettiğini söyledi:
— H z. Ömer (R.A.), hırsızın ne şekilde cezalandırılacağına dair meclisinde bulunan zevatla istişare eylediği zaman, birinci hırsızlıkta elinin kesilmesi, ikinci defa hırsızlık yapmasında ayağının kesiimesi, üçüncüsünde ise hapsedilmesi hakkında taraflarından icma' hasıl olmuştur.
© H a c c âc ' in bize Amr b. Dîn âr' dan naklettiğine göre, N e c d e İsimli bir kimse, Abdullah b. A b b a s (R.A.) a mektup yazıp, ta'zir keyfiyetini sormakla, cevabında :
— «Ta'zir, Imâm-ı Miİslimîn olan zatın reyine havale edilmiş bulunduğundan, vaki olan cürmün derecesine göre ve mücrimin tahammül edebileceği kadar, 80 değnekten az olmak üzere, değnek vurarak ta'zir olunur.» diye bildirmişlerdir.
Arkadaşlarımız tarafından şu şekilde icma' vaki oldu : Köle ve cariyelerden birisi fiil-i fücurda bulunursa, her birisine, 50 değnek vurulur, bu şekilde H z. Ömer

(R.A.) dan ve H z A b d u I la h (R.A.) dan rivayet edilmiştir. Nitekim, İ b n i E b î R e b î a der ki:
— H z. Ömer (R.A.) zina fiilinde bulunan cariyelerin dövülmesi için, Kureyşten bazı zatlar ile bizi davet eyledi. O cariyelere 50 şer değnek vurduk.
Yine rivayet olunur ki :
M a'kal isimli kimse, Abdullah (R.A.) in huzu-1 runa gelip :
— «Cariyem zina eyledi.» deyince, Hz. Abdullah:
- «Kendisine 50 değnek vurun.» diye emir buyurmuştur. • E ş' a s İsimli zatın, İmâmZührî ve İmâm Hasan ile İmâm Şa'bî' den rivayet eylediğine göre: «Zina faalinde müstekreh olan hatuna had yoktur.» buyurulmuş-tur. Bu hususta işittiğimiz kavillerin en güzeli budur.
© Bir kimse, hırsızlık yapmış olmasından dolayı hakimin huzuruna çıkarılarak, çalmış olduğuna şahid ikame edilir ve çalınmış olan malın kıymeti 10 dirheme baliğ olur veya çalınan mal 10 dirhem nakit bulunursa, bu hırsızın eli mafsalından kesilir.
Bundan sonra bir daha, yine 10 dirhem nakit veya o kıymette meta' çalarsa, sol ayağı kesilirse de, ayağının nereden kesileceğinde ashab-î giizîn (R.A.E.) arasında ihtilaf vakî olmuştur. Bazıları : «Mafsaldan kesilir.» demişlerse de, bazıları ise : «Ayağın önü kesilir.» demişlerdir. Ashabın bu ihtilafları sizin için genişlik demek olduğundan, hangi kavli seçerseniz onunla amel edilmesini emredebilirsiniz.
Lâkin elin mafsaldan kesilmesinde ihtilâf edilmemiştir: Ancak, kesilince, akan kanın durdurulması yani tedavî edilmesi şarttır.

P'e y g a m b e r (S.A.V.), bir kimsenin elini mafsalından kestirmiştir diye rivayet edilmiştir.
H z. Ali (R.A.) in, bir hırsızın ayağının ön tarafını kestirdiği müteselsilen rivayet edilmiştir. Ayağın Ön tarafından maksat, insan ayağının tabanında bulunan kemer yani çukurluktan ön tarafta olan kısımdır.
8 Abdullah b. Abbas {R.A.) in:
— «Emirlerimiz, bu a'rabînin yani N e c d e ' nin kestiği gibi kesmekten aciz midirler? İşte bu Necde, ayağın önünü şaşırmadan kesip, bakisini bırakmıştır.» buyurdukları mervî-dir.
• H z. Ö m e r (R.A.) in hırsızlık fiilinde eli masfaldan ve ayağı yarısından kestiğini, ravî Amr b. Dîn ar ayağının yarısına İşaret ederek beyan etmiştir.
0 H z. Ali (R.A.) hırsızların ellerini kestirirdi ve kan kaybını önlemek için dağlatarak, tedavi ettirirdi.
@ El kesmenin ne kadar şeyin çalınması i!e vacip olacağı konusunda Fukahâmız ihtilaf etmişlerdir. Bazılar.: «Kıymeti 10 dirhem veya daha çok bîr miktara baliğ olmayan malın ça Iınması halinde el kesilmesi lazım gelmez.» demişlerdir.
Bazıları ise : «Kıymeti 5 dirhem veya daha ziyadeye baliğ olan malın çalınmasında ei kesme vacipdir.» demişlerdir.
Ehl-i Hicaz'ın bazısı, «kıymeti üç dirheme baliğ olan malın çalınmasında el kesme vardır.» demişlerdir.
Sahâbe-i güzîn (R.A.E.) hazretlerinden varid olan âsâr ve hadis-i şeriflere dayanarak bu babda en güzel gördüğümüz kavi -A İ I a h u Âlem- 10 dirhem ve daha ziyade oian kavildir.
• Hişam b.Urve (R.A.) buyurur ki:

— Zaman-i saadette, kıymeti kalkan değerinde olan bîr malı çalanın eli kesilirdi. Değersiz oian şeylerde el kesilmezdi.

© Abdullah b. Abbas (R.A.) buyururdu ki:

— «Kalkan fiyatından daha düşük bir değerde mal çalan kimsenin eli kesilemez. Kalkanın kıymeti ise 10 dirhemdir.»

6 Abdullah b. M e s ' u d (R.A.) da:

— «Hırsızlık yapan kimse 1 dinar veya 10 dirhemden aşağı değerde bir şey çaiarsa eli kesilmez.» buyurmuştur. Bu mealde F.ahr-1 Kâinat (S.A.V.) Efendimizden bir hadis-i şerif de rivayet edilmiştir.

$ Hz. Abdullah b. Ömer (R.A.) den şu şekilde bir sual sorulmuştur:

— İki kimse arasında müşterek oian bir cariye ile onların birisi cima etmiş olsa, hakkında ne şekilde muamele edilir? O, şu cevabı vermiştir:

— Cima eyleyen kimseye had yoktur.

9 H z. Ali (R.A.) halifeliği zamanında, zevcesinin cariyesiyie cima eden bir kimseden haddi kaldırmıştır.

Bir kimse, bir cariyesiyie veyahud hanımının cariyesiyie- cima etmiş olsa ve bana helâl zannettiğim için cima ettim demiş olsa, üzerinden had kaldırılır. Zikrettiğim kimselerden başka bir kadınla haram cima eylese yani zina yapsa, üzerine had lazımdır.

İmâm Ş a 'b î der ki :

— Bir kimse Abdülmelîk'in huzuruna gelip,

— «Zevcemin cariyesi İle cima eyledim» demesi üzerine :

— «Al lahtan kork ve bir daha bu fiilde bulunma.» demiştir.

E ş ' a ş rivayet eder, der ki:

— Bir kimse anasının cariyesi ile cima ederse hakkında ne veçhile muamele olunur? diye İmâm Hasan 'dan sorulunca :
— «Had yoktur» buyurmuşlardır.
Dede ile ninenin cariyeleri, anne ile babanın cariyeleri gibi-
0 Bir kimse, bir kadına, zina fiili İle tecavüz edip, o kadın teessüründen vefat etmiş olsa, zina eden adam üzerine diyet lazımdır.
Bir adam, bir kadınla zina ettikten sonra, evlenmiş olsa yine üzerine had lazımdır.
Keza, bir kimse, bir cariyeye zina ettikten sonra onu satın almış olsa, had icra eylerim.
Bir cariyeye zina eyledikten sonra, onu katletmiş olan kimsenin üzerinden haddi düşürerek, o cariyenin kıymetinin kendisine tazmin ettirilmesini müstahsen görürüm.
İmâm -1 Müslimîn olan zat veyahud hâkim bir kimsenin hırsızlık yaptığını veya şarap içtiğini, veyahud da zina yaptığını görmüş olsa, yalnız görmesi had icrasına kâfi değildir. Bu fiile bey-yine kaim olmadıkça had icra etmemek gerekir. Bu babda, bize ulaşan haberlerden dolayı bu şekilde İstihsan olunmuştur.
Amma, H z. Abbas (R.A.] yalnız imâm veyahud hâkim olan zatın görmesiyle had ikame edilmesi reyinde bulunmuş ve o kavli teyid eden Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ö m'e r (R.A.) den de bize bazı âsâr vârid olmuştur.
Bir kimse İmam-ı Müslimîn veyahut hakimin huzurunda insanların haklarından birini ikrar ederse, beyyine ikâmesine hacet kalmaksızın, hemen ikrarı veçhile o kimse1 ilzam olunur.

$ Mescidlerde ve düşman toprağında hadlerin ikame edilmemeleri gerekir.
A 1 k a m e şöyle rivayet ediyor:
— Rum toprağına gaza eyledik. W u z e y f e (RA) da bizimle beraberdi. Emîrimiz olan Kureyşli bir zat şarap içti. Hakkında had ikame edilmesini istediğimiz zaman, H z. H u z e y-f e (R.AJ, haddi ikamemize rıza göstermeyip buyurdular ki:
— «Düşmanınıza yakın bir yerde bulunduğunuz halde Emî-riniz bulunan zat ha'kkında had ikame ederseniz düşmanı aleyhinize iştihaiandırmış ve teşvik etmiş olursunuz.»
Rivayet edilir ki : H z. Ömer (R.A.) İslâm ordusu ve seriyyelerlnin komutanlarına, düşman toprağından çıkmadıkça, hiç bir kimseye had icra etmemelerini emir buyurmuş ve kendisine had tatbik edilen kimsenin, küffâra iltihakını düşündürebi-iecek şeytanî duygularının tahrik edilmesini çirkin görmüştür.
9 E ş ' a s bize Fudayl b. Amr el-Fuka-y m î' den M- a''k a f' in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
— Bir kişi, H z. Ali (R.A.) nin huzuruna gelip, kulağına gizlice bir şey söyledi. Bunun üzerine, H z. Alî kendisini mescidden çıkarttı. Ondan sonra. Ona had ikame edilmesini emretti :
® Tabiînden Mücâhld buyurur ki :
— Bizden öncekiler, mescidlerde hadlerin ikame edilmesini kerîh görürlerdi.
@ Zimmî bir kimse, müslüman bir kadına kerhen zina etmiş olsa, Fukâhamızın kavlince, Müslüman hakkında icrası lazım gelen muamele bu zımmî hakkında da icra olunur. Bu babda bana rivayet olunmuş bulunan bazı hadis-i şerifleri serd ve beyan ederim : Şöyle ki:

© Ziyad b. Osman'm zamanında hıristiyanlar-ctan birinin, müslüman bir kadına zorla tecavüz etmesi üzerine 2 i y â d , zaninin kavmi olan hmstiyanlara hitaben :
— «Biz, sizinle bu gibi muameleler üzerine sulh yapmadık» dedi ve zaniyi idam etti,
® M ü c â 1 i d bize e ş - Ş a ' b î vasıtası İle S ü - veyd b. Gafle' den şöyle rivayet etti :
— «Bizden öncekiler, mescidlerde had tatbik edilmesini, kerîh görmüşler ve kerhen bir müslüman kadına zinada bulunan zımmîye, müslüman gibi had tatbik edilmesi lüzumunu bize ifade ve ta'lim eylemişlerdir.»
Süveyd b. Alkame der ki :
— Şam tarafında, zımmilerden birisi, binekte olan bir kadına rastgelerek, düşürmek için ona vurdu, düşmeyinve itip yere yuvarladı. Üzerinden elbisesi açıldı ve ona tecavüz etti. Bu durum, H z. Ömer (R.A.) e arzedildi. Bu zani huzuruna getirilence, asılmasını emretti ve : «Sizinle bu muamele üzerine muahede eyiemememiştik.» dedi.

Mürtedlerin Ve Zındıkların Ahkâmı

© İslâm Dininden irtidat eden kimse hakkında, şer'an ne gibi muamele yapılacağında fukâha arasında ihtilaf vakî olmuştur. Bazıları, istitâbe yani teybe etmesinin teklif edilmesi reyin-dedir. Bazıları ise, bu görüşü benimsemediler.
Keza, kalben Islama İnanmayıpta, zahirde kendisini Müslüman gösteren zındık -ki Mülhid tabir olunur- ile, yahudi, hıris-tiyan ve mecusî dininden bir kimse İslâm

Dinini kabul edip, müs-lüman olduktan sonra, mürted olarak evvelki dinine dönenler hakkında da ihtilaf eden fâhiklerden her biri âsâr rivayet ederek onlardan delil ve hüccet getirdiler. Şöyieki :

Tevbe -talep edilmemesi reyinde bulunanlar, F a h r-i Âlem (SAV.) Efendimizin:

— «Kâm dsnini değiştirirse, onu öldürünüz» hadisi ile ih-ticâc etmişlerdir.

Tevbe teklifi ve talep edilmesi reyinde olanlar ise :

— «Lâilâhe illallah deyinceye kadar, insanlarla harbetmek-le emrolundum. Bunu dedikleri takdirde kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak, mallarında ve kendi şahisların-dakl haklar müstesna. Onların hesabı A M a h a aittir.» hadîsi ile İstidlal ederler.

® Evvelki hadis-i şerifle ihticac edenier, ikinci hadis-i şerifle ihticac edenlere cevaben H z. Ömer, H z. Osman, H z. Ali, Ebû Musa e I-Eş'arî ve sair sahabe ve fukâha (R.A.E.), bu hadis-i şerifi tefsir ederek derlerdi ki :

— Eğer, Fahr-i Kâinat (SAV.) Efendimiz «Kim dinini değiştirirse, onu öldürünüz» diye emir buyurmuşlar-sa da, bunun hükmü, dinini tebdil ile bu değişiklik üzerine devam eden kimseler hakkındadır. Yoksa, dinini değiştirdiği anda öldürün demek değildir. Binâenaleyh tevbe teklif ve talep olunup-ta, yine İslâm dinine dönen mürted .İrtidadı üzerinde kalmadı-* ğından, mezkûr hadis-İ şerifin buna şümulü yoktur. Hatta görülmez mi ki, kelirns-î şehâdeti getiren kimsenin kanını ve malını haram kılmışlardır. Müred olup da, sonra yine tevbe ederek İslâm Dinine dönen kimse ise, kclima-i şehâdeti getirmiştir. Kelime-i şehâdeti getiren kimsenin katlinden F a h r- i Âlem

(SAV.) Efendimiz nehyettiği halde, nasıl ■ katledilebilir? Nitekim, diğer bir hadis-i şerîfde, kelime-l şehâdeti getiren bir kimsenin katlinden dolayı H z. Üsâme (R.A.)ye ıtab edip :

— Yâ Üsâme! O malctül kelime-i şehadetf getirdikten sonra mı kendisini katleyledîn? buyurmaları üzerine, H z. Üsâme de, özür beyan ederek ;

— O maktul, silâhı görünce korkusundan kelime-i şehâdeti getirdi, demesi üzerine, H z. Peygamber (SAV,) Efendimiz bu özrü kabul etmeyerek :

— Kalbini açıp, içine vakıf mı oldun? buyurmuşlardır. Kalbinde ne olup olmadığını bilemiyeceğinden, kelime-i şehadetâ getirmesi, onun silahdan korkusundan olmasını tevehhüm ederek onu katletmek kendisine mubah olmadığını beyan buyurmuştur. Tahmin ve şüphe ils adam öldürülmez. Hüküm zahire göredir.

• A'meş bize Ebû Zibyân' dan Hz. Ü s â -m e (RA) nin şöyle dediğini rivayet etmiştir.

— F a h r-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, bizi bir seriyye ile gönderdi. Sabaha karşı Cüheyne kabilesinin meskenlerine yakın bir yere vardığımızda bir adam göründü. Hemen kendisine yetiştim. Adam, Lâilâhe illallah dediği halde, adamı katlettim. Sonra bana şüphe arız oldu. Döndüğüm zaman, keyfiyeti bütün tafsilâtı ile Peygamber (S.A.V.) Efendimize arzettim. Bunun üzerine :

— Lâilâhe İllallah demişken mi kendisini katlettin? buyu-runca,

— Ya RasÜ.Iallah, onun keiime-î şehâdet getirmesi, silah korkusundandır. dediğimde,

— Silahtan korkusundan mıdır, yoksa değii midir? Bunları bilmek için, kelime-i şehâdeti söylediği zaman kisbini açaydın.» buyurdular. 8u sözü, ben keşke İsîâm dini ile yeni müşerref olmuş olsaydım diye temenni edinceye kadar tekrar buyurdular.
• A' m e ş ' in tize E b û S ü f y â n ' dan naklettiğine göre, C â b i r (R.A.), Peygamber (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduklarını rivayet etmişlerdir.
— «Lâilâhe illallah deyinceye kadar insanlarla harbetmekle emrolundum. Bu kelimeyi söyledikleri takdirde kanlarının ve mallarının haksız alınmasından beni men eylerler. Hesaplan Cenâb-ı Hakka aiddir.»
A ' m e ş ' "m bize E b û Salih1 den naklettiğine E b û Hureyre (R.A.) de Peygamber (S.A.V.) Efendimizden bunu n gibi bir hadis-i şerif rivayet etmiştir.
S ü f y â n b. U y e y n <e.' nln. bana M u h a m m e d b. Abdurrah 'man ' dan babasının şöyle dediğini nakletti:
— Tüster isimli yerin fetholunduğu 'haberi H z. Ömer (R.A.) e ulaşınca, bu haberi getiren kimselere :
— Anlatacağınız başka bir mes'ele var mıdır? diye sorduklarında :
— Evet, Müslümanlardan bir adam, müşriklere iltihak eyledi. Kendisini yakalamıştık, deyince H z. Ömer (R.A.).
— Ona ne yaptınız? diye sordu.
— Kendisini öldürdük, dediler.
— Niçin kendisini bir odaya koyup, kapısını kapayarak ve her gün kendisine bir ekmek verip, üç gün zarfında tevbe etmesini teklif etmediniz? Bunu yaptıktan sonra tebve etmediği takdirde, o zaman

kendisini katletmeİiydîniz» diyerek kendilerini tekdir etti Ve:
— «Yâ Rab! Ben görmedim, emretmedim, işittiğim zaman da razı olmadım.» diye H z. Ömer (R.A.) bu fiillerinden teberri eylemiştir.
0 İ b n - i C ü r e ye bize Süleyman b. M û s # vasıtası ile H z. Osman (RA) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— Mürted olan kimselere, tevbe etmeleri üç kere teklif ve talep olunur. Tevbe ettiği takdirde, ne âia! Eğer, irîidadında ısrar ederse katledilir.
H z. M u â z b. C e 4> e I (R.A.), bir gün E b û M u s â ' I - E ş <a r î (R.A.) nin huzuruna girince, yanında bir ysnudi gördü.
— Bu kimdir? diye sordu.
— Bu bir yahudî idi. İslâm dîni ile müşerref olduktan sonra İrtidad etti. İki aydan beri tevbe etmesini teklif etmekte isek de, tevbe etmiyor» demesi üzerine H z. M u â z (R.A.) :
— «Cenâb-ı Hak ve Resulü Z î ş â n i n hükümleri veçhile boynunu kesmedikçe oturmam» buyurmuştur.
İbrahim Nehaî' den de şöyle dediği rivayet olunur :
— «îrtidad eden kimseye evvelemirde tevbe etmesi teklif ve talep olunur. Tevbe ettiği takdirde bırakılır. Tevbe etmeyip direnmesi halinde ise katledilir.»
© Mürted olan kimseye, işin başlangıcında tevbe teklif olunması reyinde olan fâkihier, zikri geçen hadis-i şeriflerle ih-ticac eylerler. Bu babda varid olan, meşhur hadîs-i şeriflere ve yetiştiğimiz fukahânın ictihadlanna göre, duymuş olduğumuz kavillerin en güzeli -A I I a h ü â'lem. mürted olanlara evvelemirde tevbe eylemeleri teklif olunup, tevbe ettikleri akdirde,

bırakılmaları, tevbe teklifine karşı koyup irtidadta İsrar etmeleri halinde de katledilmeleridir.
Kadınlardan birisi, İslâm Dinini kabul ettikten sonra, irtidad ettiği takdirde, erkeğin durumuna kıyas edilmez.
İrtidad eden kadın hakkında, Hz. Abdullah b, A <b b a s (R.A.) m kavlini alır ve tercih ederiz. Zira İmâm Âzam E b û Hanîfe, Abdullah b. A b b a s (R.A.) tan bilvasıta rivayet eder ki :
— «Kadınlar irtidad eyledikleri zaman öldürülmezler, hapsedilirler İslâm dinine dönmeye davet edilirler ve bu konuda icbar edilirler.»
0 Bir erkek veya bir kadının irtidad ederek, dâr-ı harbe iltihak ettiği, İmâm-ı Müslimîin'e arzedilince, geride bıraktıkları mallar varisleri arasında taksim edilir. Eğer, müdehber köle veya ' cariyeleri[26] varsa azad edilir. İrtidad eden erkeğin, ümmü ve-led cariyesi varsa o da azad edilir. Mürtedlerln, Dâr-ı harbe iltihak etmeleri, ölüm hükmündedir.
Hatta, dar-ı Ulamda bırakıp gittiği kölelerini, dâr-ı harbde olduğu halde, azad etmiş olsa caiz olmadığı gibi, birisine mal vasiyyet veya hibe etmiş olsa yine caiz değildir.
Dar-î harbe İltihak etmeden önce, kölesini azad etmiş veyahut malını vasiyyet etmiş veya hibe etmiş bulunrsa bu caizdir.
Zira, dar-ı harbe iltihak edince malı elinden çıkmış olur ve veresesine miras kalır. Nikahlı olan karısı ile boşanmış kabul edilir. Mürted olduğu günden itibaren, üç kere hayız müddetince ıddet geçirmesi karısına emredilir. Karısı hamile ise, doğurunca-ya kadar ıddet

çeker, sonra dilerse - başkası ile - evlenir. Bu mürtedin malı, Müslüman olan veresesine taksim edilir. Mezkur karısı, onun mürted olduğu günden itibaren üç hayız gördükten sonra, İmâm-ı Müslimîn malının taksimini emrederse, artık evlenmesi mubah olduğu için, mürtedin malından, bu karısına miras yoktur. Görülmez mi ki, başka ıbir kocaya varıpta, orda vefat etmiş olsa, ikisinden kendisine miras verilir miydi? Binâenaleyh, hastalık halinde talâk-i selâse ile boşanmış olan kadın hükmünde veyahut sıhhatli iken baine olarak bir talâk ile boşanmış kadın hükmünde olduğu için, iddet beklerken, mürted olan kocası ölürse, kendisine varis olur. Iddetin bitmesinden sonra öldüğü takdirde kendisine miras verilmez.
Mürted olan kimsenin, beraberinde buiunup dar-i harbe soktuğu malını, müslümanlar ganimet olarak aldıkları zaman, ehl-i harbden alınan diğer ganimet mallan hükmündedir.
® A' m e ş bize E b û A m r vasıtası ile H z, A I i (R.A.), den şöyle rivayet etmiştir.
İrtidad eden, M ü s t e v 1 i d el-I c I î isimli kimse H z. Ali (R.A.) nin huzuruna getirilince, İslâm Dinine dönmesini kendisine teklif etti. O da imtina etti. Bunun üzerine kendisi katledildi. Mallarını da müslüman olan varislerine taksim etti.
Mürted olan kimse, daha sonra tevbe ederek İslâm Dinîni kabul edince, aynen mevcud olan malları kendisine verilir. Veresesinin istihlâk ettiği (tükettiği) mallardan dolayı kendilerine tazminat terettüp etmez.
Tevbe edip dönen mürtedin, irtidat ettiği zaman müdebber köie ve cariyesi ile ümmü veled cariyesi bulunur da, mürted olduktan sonra, İmâm-ı Müslimîn

kendilerini azad ederse, azad edilmeleri sahilidir. Kendisi bu azad etme işinden dönemez. Ancak, İmâm-ı Müslimîn tarafından azad edilmemîş-lerse, irtidaddan önce her ne halde İseler yine o hal üzerine bakidirler.
Müslüman bir kadın irtidad ederek darü'l-harbe iltihak ederse, malının vereseler arasında taksim edilmesini İmâm-i Müs-lîmîn emreder, kocası olsa da, artık ona miras yoktur. Çünkü, karısı irtidad ettiği anda, kendisine haram olmuştur. Zira, aralarında zevciyet (evlilik) kalmamıştır. Ancak, bu kadın, ölüm has. talığında irtidad ederek, öyle ölürse veya hasta haliyle darü'l-harbe iltihak ederse ve İmâm-ı Müslimîn onun ölümüne hükme? derse, bü durumda, bu kadının kocasına miras verilmesini is-tihsan ederim. Sıhhatli iken vaki olan İrtidadla, maraz-ı mevtinde vaki olan irtidad arasında ahkamca bir fark görmem. İmâm E b û H a n î f e de, bu reyde idi. Fakat fıkıh kaidelerine kı-yasen muamele böyle olmak lazım gelmez. Bu kadın gerek sıhhatli iken, gerek hastalıkta irtidad etmiş olsa, her iki suretde de kıyasın müktezası, zevcine miras verilmemektir.
Hasta olarak irtidad eden Müslüman bir erkek bu hastalıktan ölünceye kadar, tevbe etmezse, vefatından evvel zevcesi üç kere hayız görmüş bulunursa, kendisine miras yoktur. Üç kere hayız görmeksizin kocası ölürse boşanmış menzilesinde itibar edilerek kendisine miras verilir. Bu kocanın bu mes'elede bu hastalıktan ölmesi, sıhhatli iken irtidad edipte, darü'l-harbe iltihak ettikten sonra, İmâm-ı Müslimîn'in ölümüne hükmettiği ve dar-î Islâmda bırakmış olduğu malların taksim edilmesini emrettiği ikisinin durumu gibidir.

• Bir kimse, Fahr-i Kâinat (SAV.) Efendimize küfreder, veya Onu yalanlar ve ayiblar veya Onun yüce kadrini noksanlaştırmak için sözler telaffuz ederse, C e-nâb-ı Ha'kka küfretmiş (onu inkâr etmiş) olacağından nikâhlı karısı kendisinden talak-i baine İle boş düşer. Tevbe etmediği takdirde öldürülür. Kadın için de hüküm böyledir. Ancak İmâ m-i Âzam Ebû Hanîfe: «Kadın katledilmez. İslâm Dinini kabule icbar edilir.» buyurmuştur.
© Abdurrahman b. Sabit b. Sevban bize babasının şöyle dediğini rivayet etti:
— Ömer b. Abdülaziz tarafından âmil idim. Bir yshudi, müslüman olduktan sonra, yine irtidad edip ilk dini olan yahudiliğe girmişti. Hakkında ne şekilde muamele yapılması lazım geleceğine dair yazdığım mektuba cevaben :
— Kendisini İslâm Dinine davet et. Kabul ederse serbest bırak. İmtina' ettiği taktirde, bir ağaç getirterek üzerine yatırdıktan sonra, tekrar kendisini İslâm Dinine davet et. Yine imtina' ederse, mezkur ağaca bağlayarak, süngüyü göksüne dayadıktan sonra, yine kendisini İslâm Dinine davet et. İslama dönerse serbest bırak. İrtidadında ısrar ederse kendisini öldür.» diye H a-I î f e Ömer b. Abdülaziz bana emir yazdı. Bende emri veçhile muamele ettim. Taki süngüyü göksüne dayayınca İslâm Dînine girmeyi kabul etti. Bende tahliye ettim.»

Hırsızların Ellerinde Bulunan Mallar

6 Beyan ve izahını emir buyurduğunuz, İslâm Memleketlerine tarafınızdan tayin edilen valilerdin,

hırsızların ellerinde buldukları mal, meta' ve silah hakkında ne şekilde muamele edileceğine gelince :
Hırsızın erinde bu gibi eşyaya rastlandığı zaman kendilerinden almip, emanet altına almak ve saklamak üzere, emin ve güvenilir bir kimseye teslim edilmesini emir buyurunuz.
Bir kimse gelip te, bu eşyanın kendisine ait olduğunu iddia ederse, kendisinden adil ve sahicilikleri makbul şahidler getirmesi istenir. Şahit getirirse, daha sonra diğer bir hak sahibi zuhur etmesi halinde, bu malı veya kıymetini tazmin etmek üzere, şahidler huzurunda ve bu şartı da şahidlere bildirerek kendisine verilir.
Bu malın bir sahibi çıkmazsa, satılarak, kıymetinin tamamı ve hırsızlarda yakalanan malın tıepsi beytü'l-mâle konur. Zira, bu gibi malları islâm memleketlerinde bulunan valileriniz alarak, 'istihlâk etmektedirler. Halbuki, bu gibi malları size arz ve takdim etmekten başka, o valilerce her hangi bir muamele yapılması caiz değildir.
Her memleket ve şehirde bulunan valilerinize ve memurlarınıza, bu gibi mallardan huzuruna bir şey getirildiği zaman, hıfzına memur edilen zevata teslim edilmesini ve size beyan ve arz ettiğim harekette bulunmalarını ve bir kimse gelip te, malların kendisine ait olduğunu iddia ederse, kendisine sorulduğu zaman beyyinesinin olmadığını da beyan ederse, o adam emin, doğru sözlü ve adil kimselerdense ve kendi malı olmayan malları istemekle itham edilecek kimselerden değilse kendisinin olduğunu iddia ettiği hırsızlık mallarının 'kendisine ait olduğuna yemin ettirilerek kendisine

vermelerini, daha sonra bu mallara başka bir hak sahibi gelipde, kendisinin malı olduğunu isbat ederse, dalı alan ilk iddia sahibine, malın kıymetinin tazmin ettirilmesini emir buyurunuz :
Bu da istihsan kabilindendir. Çünki, caizdir ki, malın sahibi bunu isbata muktedir olamıyabilir. Bununla beraber kendisi haddizatında, dürüst ve inanılır bir kimse olduğundan, kendisinin olmayan mala sahip çıkmasına ihtimal verilmez.
Hırsızlar, çaldıkları mallarla yakalanırlar ve bu esnada mal sahipleri de mallarla beraber bulunursa ve hâkim huzuruna böylece çıkarılırsa, bu durumda iş apaçık belli olduğundan, hemen orada, bu mallar sahibine verilir.
Vali olan zât, çalınmış malı, sahibinden kaçırıp kendisi almak için sahibini gönderip, malını terk edinceye kadar kendisini taciz etmesi caiz değildir.
Keza, adamı boğarak, bir ilaç veya uyuşturucu ile müdahale edemez hale getirerek, malı çalan kimseler, çaldıkları malla ele geçirildikleri zaman yukarıda zikri geçen hırsızlarla yakalanan maldaki gibi hareket edilir. Yani mal sahibi, ortaya çıkıp, beyyine İkame eder, şahldlerln adil kimseler olduğu anlaşılırsa, mal sahibine verilir. Mal sahibi çıkmadığı takdirde, satılarak, değeri toplanır ve beytü'l-mâle konur.
Adam boğdukları ma'lum olanların veya bunu ikrar edenlerin veya kendilerinde adam boğmak için alet ve edevat bulunup, yanlarında eşya da olanların ikrar etmeleri halinde öldürülmelerini emir edersiniz.
Keza, sahibini uyuşturarak, mal çalan hırsız yakalanıp ikrar ederse veya yakalandığı zaman yanında insanların eşyası bulunursa öldürülmesi emredilir.

Velhasıl, bu gibi uygunsuzlukta bulunanların -şüphesiz- halleri ve durumları aşikâr olduğundan, cezaları emrinize havale edilmiştir.
İslâm memleketlerinde ve şehirlerde varisi ve talibi olmayan hayvan ve mallarla suçlular ve diğerlerinin nezdinde bulunan şunun bunun mallarının hakimlerin ellerinde bırakılması halinde, onları yeme ihtimali olan kimselere vermeleri mümkündür. Bunun içindir ki, bu kabilden olan malların tarafınıza takdim edilmesi gerekir. Çünkü, bu ve buna benzer, hırsızlardan bulunmuş olup, talibi ve müddeisi olmayan mallar Müslümanların bey-îü'I-mâline aittir. Bunun için bu gibi malların aranmasından geri durmamak ve ortaya çıkan bu 'gibi şeyleri peyderpey tarafınıza arz eylemek üzere şehir ve kasabalarda bulunan vali ve memurlarınıza posta veyahud diğer vasıtalarla emir-name göndermeniz gerekir.

Kaçak Ve Sahipsiz Kölelerin Durumu

0 Her memlekette kaçak ve firarî olarak bulunurken yakalanıp valilerine teslim edilen, sahipsiz ve talibi çıkmayan binâenaleyh memleket ve şehirlerde, asker içinde çoğalmış bulunan köle ve cariyeler hakkındaki sualinize gelince :
Bir islâm şehri olan Bağdad'da, asker içinde bulunan firari köle ve cariyeleri araştırıp tesbit etmek üzere dinine bağlı ve istikamet sahibi bir zatı seçip tayin buyurunuz. Memleket ve beldelerde bulunan vali ve memurlarınıza bu konuda emir-name-ler gönderin ki araştırarak, bu şekilde ki köle ve cariyeler bulunup meydana çıkarılsın. O zaman, onların ismi, efendisinin

ismi, kendisinin nereli olduğu, efendisinin nerede meskun bulunduğu ve hangi kabileden olduğu kendisinden bir bir sorulsun ve deftere kaydedilsin. Eşkal ve cinsi ile, efendisinden kaçtığı (sene ve ay) tarihle yakalandığı tarihi o kölenin ifadesine dayanarak, harfiyyen tesbit edilip, deftere yazıldıktan sonra, hadsedilsin. Hapis tarihinden 'itibaren altı ay geçipte, talibi çıkmadığı takdirde, bu memuriyete tayin ettiğiniz zat kendisini hapishaneden çıkararak, tellal vasıtasiyle müzayedeye çıkartarak satsın. Tahsil edilen bedeileri bir kese içine koyarak üzerine «... firarinin satılmasından elde edilen para.» ibaresini yazarak, beytü'l-mâle gönderip takdim etsin. Henüz hapiste iken, satılmadan köle ve cariyelerden birisinin sahibi gelirse, memur, mezkur köle veya cariyenin ismini ve hangi ayda firar ettiğini tutulan defterle karşılaştırarak bir bir kendisinden sorarak, bildirdiği isim, belde, eşkal-ı mahsuse ve cins defterde yazılı olan, isim, belde, eşkal ve cinse uyarsa, mezkur köle veya cariyeyi hapisten çıkararak kendisine gösterir. «Bu adamı tanıyor musun?» diye kendisinden sorunca, «Efendisi olduğunu 'ikrar ederse» kendisine teslim etsin.
Mezkur köle veya cariye satıldıktan sonra, sahibi gelirse, kendi İsmi ile babasının ismini, kabilesini, beldesini ve kölenin ismi ile eşkâ!-i mahsusasını mezkur defter İle karşılaştırarak bir bir kendisinden sorsun. Verdiği cevaplar, defterde yazılan kölenin, önce verdiği bilgiye uygun geldiği takdirde, satıştan almış olduğu bedeli sahibine ödesin.
Köle ve cariye belli bir bedelle satılınca, bu defterde, kölenin ismi ile efendisinin isminin karşısına bu bedel kaydedilmelidir.

Müddet uzayıpta, talip çıkmaması halinde bu bedel beytü'l-mâle konsun. Bu bedeli İmâm-ı Müsiîmîn dilediği şekilde, müs-lümanlar için faydalı gördüğü yere sarf eder. Bilhassa daha önce takdir ve tertip edildiği şekilde, hapishanede mevkuf olan şahısların nafakasına sarf edileceği gibi firarî olan köle ve cari-yelerin, satılıncaya kadar nafakaları için harcanır. Bu nafakalar daha önce bildirdiğim özel memur vasıtası ile sarf edilir. Bu babda rey sizindir.

• Basra Valisi ile Posta Müdürünün, size arz ve iş'ar et-tikleri gibi Basra Kadısının elinde, yıllık külliyetli mahsulat ve gelir sağlayan, çok miktarda arazi ve bu arazi üzerindeki pek çok hurma ve diğer ağaçlarla bağ ve bahçeler var. Bunları kendisinin tayin ettiği vekillerine teslim ediyor ve herbirine 1000,— 2000.— - veya daha ziyade veya noksan - maaş veriyor. Bu ağaç-larla ziraat arazilerinde hak iddia eden hiç bir kimse de yok. Mezkur kadı ile vekilleri, bu gelirleri yemektedirler. Binaenaleyh bu hususta ne yapılması lazım geleceği hakkındaki sualinize gelince :

Bu ve buna benzer şeylerin iyice tetkik ettirilip, icabını yapmak, size vâcibtir.. Şöyleki : Üzerinde hak iddia eden hiç bir kimse olmayıp, bu kadı ve vekilleri tarafından istiğlâ! ile geliri alınıyor ve kabzediiiyorsa ve müddet uzadığı halde, o mallarda hak iddia eden hiç bir kimse çıkmamışsa; bu kadı'mn, elinde kalan, bunun gibi gelir getiren mallar hakkında reyinizi alıp, ona göre hareket etmesi lazsm gelirdi. Buna rağmen, bunca müddettenbe-ri keyfiyeti size arzetmeyen -kötü davramşh- kadı, bu malı ve bu durumda olan diğer maiları kendisine ve maiyyetinde bulunanlara yedirmekle günahkârdır. Bu kadı ile vekilleri eliyle alı-

nan ve kabzediien varidat meydana çıkarılıncaya kadar, muhasebesinin yapılması ve ortaya çıkacak malların tahsil 'edilmesi lâzımdır. Bu mailar için bir varis veya onda hak iddia eden hiç bir kimsenin bulunmadığı anlaşıldıktan sonra, beytü'l-mâle ulaştırmalarım valilerinize emir buyurmanız lazımdır.
Bu kadi'nın, bu 'ihtilası ve İmâm-ı Müslimîne keyfiyeti arzet-mediği tahkikat sonunda açığa çıktığı takdirde, mezkur -kötü niyetli ve davramşh- kadı, nefsine, İmâm-ı Müslsmîn'e ve müs-lümanlara hıyanet etmiş olduğundan, bundan böyle, müslüman-ların işlerinden herhangi birisinde çalıştırılmamak gerekir.
Bu gibi araziler, gelirlerini yiyen ve başkalarına da yediren kadıların .elinden alınır. Âdil, emîn ve sika olan bir zat, bu arazinin hususatma bakmak üzere seçilir ve tayin edilir. Bu zat, arazinin bütün işlerine bakar. Hak iddia eden birisi çıkıncaya kadar varidatının beytü'l-mâl-î müslîmîn'e ulaştırılması emredilir. Bu iş için, tarafından güvenilir memurlar seçmesi de kendisine emredilir. Çünkü, müslümaniardan varis bırakmadan ölen kimselerin malı, beytü'l-mâle a'iddir. Meğer ki, hak iddia eden birisi çıkıp, bu malın sahibi iken, onu terk eden veya vefat eden kfm-selerin varisi olduğunu iddia eder ve bu 'iddiasını delil ve bey-yine ile isbat ederse, bu durum tahkik sonucu kesinlik kazanınca, mal kendisine verilir.

Haber Toplayan Ve Emire'l-Mü'mi Memurlar Hakkımda

Bu babda rey sizindir. Bu gibi şeylerden her ne ki zuhur ederse, tarafınıza yazarak beyan etmelerini, taşrada bulunan posta memurlarına emrediniz. Her türlü vukuat ve havadisi ket-medip, size bildirmedikleri takdirde kendilerini cezalandıracağınızı bildirin. Zira, işittiğime göre, edineceği malumatı size bildirmek üzere, her tarafa, tayin buyurduğunuz, posta memurları, va-Hierle, o bölgelerde bulunan kumandanların uygunsuzluklarını size bildirmediklerini duyuyoruz. Halktan bir kısmını diğerlerine tercih edip, onları kayırdıklarını ve kayırdıklarının kötülüklerini size bildirmediklerini de duyuyoruz. Bazı kere de âmiller ile beraber olup reayaya cevr ve zulüm yaptıklarını ve bilinmesi sizce elzem olan, reayanın işlerini gizlediklerini veya vaktinde bildirmediklerini ağız birliği yaparak insanlara kötü muamelede bulunduklarını, beldelerdeki âmiller, kendilerim tasvip etmedikleri zaman, yapmadıkları işleri onlara isnad ederek ve bazı kerede -hilaf-ı hakikat olmak üzere- kötü hallerini size arz ve İnha etmekte olduklarını da duyuyoruz.
Bu gibi hususları araştırıp, teftiş ederek, gafil olmamanız, arayıp sorarak, her memlekette ve her şehirde adil ve mevsuk oian zatları bu işlerle görevlendirmeniz, posta işleri ile askerî işleri bu şahıslara havale etmeniz lazımdır. Âdil ve mevsuk olmayanların verdikleri haberlerin kabulü nasıl tecvîz edilebilir?
Bunların maaşları beytü'I-mâlden verilir. Ellerinin altında bu. lunan reâya'nm emir ve hususatından katiyyen hiç bir şey gizlememelerini ve geciktirmemelerini, meydana gelen hadiseleri size ve

valilerinize bildirmelerini, reaya ve valilerin hallerini tarafınıza olduğu gibi -bu hususa hiçbir ilave yapmadan ve nok-sanlaştırmadan- arzetmeierini kendilerine emir buyurunuz. Bu emir ve tenbihinize uymayanları tenkil ediniz, (görevden uzaklaştırınız, herkese ibret olacak bir ceza ile cezalandırınız.)

Posta memurları ile nahiyelerde olan askerlerin kumandanlarının âdil ve mevsuk olan zatlardan olmalarına dikkat ediniz Çünkü, posta işlerine 'bakan kumseler, kadı, vali ve diğer me muriar üzerinde müfettiş ve muhbir demek olduğundan, adalet le mevsuf olmadıkları takdirde, verecekleri haberin kabulü caiz ve mucibince amel edilmesi meşruluk sıfatını haiz değildir.

® Posta hayvanları bütün müslümaniarın malı olduğu için, posta memurlarına, müslümaniann İşleri için binmelerini emrettiğiniz kimselerden başka hiç bir kimseyi posta hayvanlarına bindirmemelerini emrediniz.

Ömer b. A b d ü 1 <a z i z , «posta hayvanlarının şevk-leri için kullanılan değneklerin ucuna demir konulmasından ve ağızlarına ağırca gem vurulmasından nehteymişlerdir.»

Yine rivayet olunur ki: Ömer b. Abdüiaziz'in posta memuru olarak çalıştırdığı bir kişi, bir gün İzni olmadan, kendisinin azatlısı olan bir köle, posta hayvanına binmiş olarak, başka memleketten gelince, kendisini çağırıp, ücret takdiri ile bu ücret beytü'I-mâle konulmadıkça buradan bir yere savuşup gitme» diye emretmiştir.

Kadıların Ve Âmillerin Maaşları

Kadılarla âmillerin maaşları beytü'I-mâl'in hangi faslından verilir? diye sual buyurdunuz.
Kadılara ve amillere verilecek maaşlar, harâc arazilerinden, beytü'l-mâle alınmış olan, mallardan verilir. Zira, kadılar ve âmiller, bütün müslümaniarın işleriyle meşgul olduklarından, maaşları da beytü'l-mâl-i müslimîn'den verilmesi iktiza eder. Her memleketin vali ve kadısına o memleketin tahammülüne göre maaş verilir.
Müslümanların işlerinde çalıştırdığınız, her memurun maaşı beytü'l mâl'den verilir. Kadılara ve valilere zekat mallarından maaş verilmez. Yalnız zekat toplamakta istihdam edilen memurların maaşları zekat mallarından verilir. Zira, C e n â b-ı Hak, Kur'an-ı Azimü'ş-şânmda «velâmiline aleyhâ» buyurmuştur.
Kadı, âmil ve valilerin maaşlarının artırılmasına veya nok-sanlaştırılmasına gelince : Bu gibi tasarruflar tamamen sizin emrinize bağlıdır. Bunun için durumu icabiyle onlardan birinin maaşının artırılmasını uygun görürseniz, zam ve tezyid eylersiniz. Azaltılmasını münasip gördüklerinizi de tenkis edebilirsiniz. Maaşları azaltmak veya çoğaltmak sizin için caizdir.
Elinizin altındakilerin ve berâyâ'nm işlerinin düzeltilmesi hakkında hayırlı ve faydalı gördüğünüzü hemen ve tehir etmeden yaparsanız ve bu hususta derhal gerekli harcamalarda bulunursanız, Cenâb-ı Vâcib i'1-Vücûd tarafından, size pek çok sevap ve fazilet ihsan buyuracağını umarım.
Şeriatın hakimleri olan kadılara, halîfelerin ve Benî Hâşim'-İn miraslarından ve terekelerinden, maaşlarının verilmesi ile akâratlarının

müsteğalâtlarının ve şâir emvallerinin idaresine bakmak üzere kadılar tarafından vekil tayini hakkındaki sözünüzü uygun görmem. Çünkü beytü'l-mâl, umumun işleri ve menfaatleri için kullanılacak bir maldır. Kadı'nin maaşı ancak beytü'I-mâl'den verilebilir. Başka türlüsü muvafık değildir.
© Vereseye İntikal eden mallardan, - bu vereseler gerek eşraftan ve gerekse halktan biri olsun - bir şey almayasınız. Zira, önceki halîfeler, kadıların maaşlarını beytü'l-mâl'den verirlerdi.
Miras ve terekelerin muhafaza edilmesiyle idaresine tayin edilen memurlara, işini yürüttükleri terekenin mütehammil olduğu miktarda maaş verilerek varis olan kimselerin helak ve mağduriyetini rnucib olacak derecede emvâl-i metrûkeyi, -o mal üzs-rine emin ve vekil bulunduğu halde-yiyip - içipte, varisleri mahrum ve helak olmuş bir halde bırakmasın. Zira, kadıların ekserisi -vailahü â'Iem- ne yaptıklarını bilemedikleri gibi, korkusuzca, diledikleri gibi harcamaları sebebiyle maiyyetlerinde bulunan ların ekserisi yetim olan varisin, fakir hale duçar olmalarına, helak olmalarına ve hatta ölmelerine sebep olmuşlardır.

Ehl-I Harbden İslâm Karakollarına Uğrayanlarla Yakalanan Casuslar Hakkında

Ey Mü'minlerin Emîri! Ehl-i harbdsn bir kimse, kendi memleketinden çıkarak, dar-ı İslâm'a girmek ister ve yol üzerinde bulunan veya yoİ üzerinde olmayan karakola girerken yakalanırsa, o kimse :
— «Ben kendi nefsim, ehlim ve çoluk çocuğum için emân talep etmek üzere çıkıp, İslâm Beldesine gitmek

muradındayım.» Veyahut, «Ehl-i İslama bazı tebligat icra etmek üzere, elçilik memuriyeti ile gideceğim.» diye ifadede bulunursa, bu şahsa ne yapılması lazım geleceğini sual buyurdunuz.
9 Harbî olan işbu adam, mezkur karakola uğradığı zaman, çekingen bir halde ve sakınarak uğramışsa, ifadesi tasdik olunmaz ve söyledikleri kabul edilmez. Eğer uğradığı zaman sakınan ve çekinen bir halde bulunmaz İse ifadesi kabul olunur. Bu harbî :
— Ben padişahımız tarafından, arap parişahına elçi olarak gidiyorum. İşte, padişahın namesi bendedir. Beraberimde bulunan hayvanât, eşya ,köle ve cariyeleri hediye olarak padişahınıza götürüyorum.» derse, gerçekten yanında bulunan mallar, ancak kendi padişahından arap padişahına hediyyeden başka bir şey olması muhtemel olamayacağından, ifadesi, bilinen bir iş hükmünde olup kendisine ve malına dokunulmaz. Dâr-i İslama girmesine müsaade edilir.
Bu adam, bu durumda öşür memuruna uğrarsa, yalnız, ticaret için kendisine mahsus olmak üzere, beraberinde getirmiş olduğu mallardan öşür alınır. Ancak, kendisine ve mezkur hayvanat, eşya, mal vesaireye hiç bir kimse tarafından müdahale ve taarruz edilemez.
Rum padişahları tarafından gönderilmiş olan elçi İle kendisine emân verilmiş olan harbînin, ticaret için beraberce getirmiş oldukları meta'dan öşür alınır ise de zati eşyalarından öşür alınmaz.
Harbî olan bu adam, yakalanınca,
— «Ben memleketimden çıktım ve müslüman olarak buraya geldim.» derse, bu ifadesi ilk anda kabul edilmez. Durumu incelenir. Gerçekten müşlüman

olmamışsa ve İslâmı kabul etmezse, bu kimse ve malları müslümanlar için bir ganimettir. Müslümanlar kendisi hakkında muhayyerdir. Dilerlerse katlederler, dilerlerse kendisini köle yaparlar.
Öldürülmek İçin getirildiği zaman :
— «Dininize inandım, Şahadet ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve resulüdür.» diyerek, İslâm Dinini kabul ettiğini açıklarsa, bu kelâmı islâm dinini kabul ettiğine kâfi delil olduğu için, kendisi müslüman olmuş olur ve kanı korunur, öldürülmez. Mail ve kendisi Müslümanlara ganimet kalır.
Sshâbs-i Güzin'den H z. C â b i r (R.A.), Fahrî Âlem (S.A.V.) Efendimiz 'İn şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— «Lâilâhe illallah deyinceye kadar insanlarla harbetmekle emrolundum. 6u kelimeyi söyledikleri takdirde, A I I a h i n hakkı müstesna olmak üzere, canlarını ve mallarım benden korumuş olurlar. Müslüman olduktan sonra hesapları C e n â b-ı Hakka aittir.»
Padişahın elçisi olan veyahut kendisine emân verilmiş bulunan harbîler, dar-ı harbe dönmek istedikleri zaman, at, silah ve Ehl-i harbden alınan esir köleleri ile çıkarılmazlar. Bu gibi şeyleri satın almış bulunurlarsa, bu şeyleri satıcılarına iade ederler. Satıcılar da bedellerini onlara geri verirler.
Eğer bu elçinin veya kendisine emân verilmiş olan harbînin güzel bir silahı veya atı olup da, ondan kötü bir silahla veya atla mübadele etmiş bulunursa bu caizdir ve bununla çıkmak istediği zaman, kendisinde bırakılmasında beis yoktur. Ancak, silahından veya

atından daha iyi olan bir at veya silahla mübadele etmiş olursa, önceki silahı veya atı alınıp kendisine iade edileceği gibi, kendisinde bulunan silah ve at da alınıp sahibine yerilir.
Ehl-i harbden bir kimse, emân ile dâr-i İslâm'a girer, veya-hud padişahları tarafından elçi olarak gelip de, Dar-ı İslâm'dan beraberce köle, silah veya kâfirlerin müslümanlara karşı güçlenmelerine sebep olacak bir eşyayı alıp çıkmak isterse İmâm-ı Müslimin kendisini bırakmıyarak, mümanaat etmesi iktiza eder. Lâkin elbise, meta' ve bunlara benzer şeylerin satın alınmasından ve çıkarılmasından men olunmaz.
Bu elçi veya müste'men harbî ile, şarap veya domuz gibi şeylerle alış veriş yapılmaz ve faizle muamele edilmez. Zira o kimse," hükmî müslüman ve ehl-i islâm hükmündedir. C e n â b -1 Hakkın haram kıldığı şeylerin, dar-ı İslâmda satılmaları helâl değildir, haramdır.
Müste'men veya elçi olan harbîler, dar-î İslâm'da zina veya hırsızlık fiillerinde bulunmuş olsalar, Fuhakâmızın bazısı der ki : Üzerine had ikame olunmayıp, yalnız, çaldığı malı istihlâk ettiği takdirde kendisine kıymeti tanzim ettirilir. Zira, üzerine bizim ahkâmımız carî olmak üzere, zimmî olarak dar-ı İslama girmiştir. Lakin, bir kimseyi kazf ederse, had tatbik edilir. Keza, bir kimseye söverse ta'zir edilir. Zira, bunlar 4ıukuk-u ibaddan (insanlara ait huklardan) dır.
Bazı fâkihler de der ki : Hırsızlıkta bulunur ise eli kesilir. Keza, zina eylerse haddolunur.
Bu babda, işitmiş bulunduğumuz rivayetlerin en güzel şudur: Suç işlerse, işledikleri suçlara göre serî hadlerin

hepsi, bu harbîlerin üzerine tatbik olunmasıdır. Bir müslüman, kendilerinden mal çalarsa elinin kesilmesi lazım gelmiyeceği gibi, am-den bir müslüman, onlardan birisinin elini kesse, kendisi için, müslümanın eli kesilmez. Kıyasın müktezası, müslümandan kısas olunmak lazım geldiği gibi, Müslüman kendisinden mal çaldığı takdirde, elinin kesilmesi gerekirsede, kesilmemesi ve kısas edilmemesi reyinde bulunanlara uyarak, kısas yapılmamasını ve elinin kesilmemesini istihsan eyledim.

Müste'mine olarak dar-ı islâma giren bir kadına, bir müslüman zina ederse, bütün fakihierin kavlince ve keza benim kavlimde de zina eyleyen müslümana had lazım gelir. Bir müste'men dar-ı İslâma girerek ikamet müddeti uzadığı takdirde, dar-ı İslâmdan çıkması emredilir. Kendisine çıkması emredildikten sonra, bir sene daha kalırsa, kendisinden cizye alınır.

Ehl-i harbden olan müşriklerin gemilerinden birini rüzgâr, içindeki müşriklerle beraber, İslâm memleketlerinden, bir memleketin sahiline atarsa, gerek bu gemi ve gerek içinde bulunanlar Müslümanlar tarafından yakalanınca, bu müşrikler:

— «Biz melikimiz tarafından, arap melikine elçi olarak gön-derilmişizdir. Gemide bulunan şu mallar da kendisine hediyedir. İşte mektubu da yahımızdadir.» derlerse, kendilerini yakalayan o memleketin valisinin, eşya ile beraber kendilerini İmâm-i Müslimîn'e göndermesi gerekir, ifadeleri doğru ise ne âlâ. Hi-lâf-ı hakikatsa, mezkur mallar ile kendileri müslümanlar için ganimet olmuş olurlar, ise de, İmâm-ı Müslimîn

muhayyerdir. Dilerse kendilerini köle eder, dilerse kati eder. Kendisi için her iki sureti yapmak ta caizdir.
Eğer gemidekller:
— «Biz tüccarız, memleketinize ticaret emvali getiriyor-duk.» derlerse, ifadeleri kabul edilmeyerek, kendileri ve malları bütün müslümanlara ganimet olur, «Biz tüccarız» ifadeleri kabul olunmaz.
Casuslara gelince : Bunlar ya ehl-i zimmetden veyahud ehî-î harbden veya ehl-i İslâmdan olur.
Ehl-i harbden veyahud cizye ödeyen yahudi, hıristiyan ve mecûsî zımmîlerderi olurlarsa, başlarının kesilmesini emret.
Ma'ruf olan müslümanlardan iseler, haklarında şiddetli ceza ve ukubet tatbik edilerek, tevbe edinceye kadar uzun müddet hapsediniz.
$ İmâm-ı Müslimîn, müşriklerin memleketlerine çıkan yollara karakol kurup, o taraftan geçen tüccarı araştırıp teftiş ettirmesi gerekir. Kendisinde silah buldukları adamın silahını alsınlar, yanında kölesi olanların, kölesi de alınıp, islâm beldesine gönderilir. Mektup ve name taşıyan kimseyi buldukları zaman, kendisindeki mektuplar alınarak okunur. Bu mektupta, müslümanlardan bir haber yazılı olduğu anlaşıldığı zaman, onda ki rey veçhile hükmetmek üzere hemen bu mektubu taşıyan haberci îmâm-i Müslimîn'e gönderilir.
İmâm-ı Müslimîn'in dar-i harbden alınarak, ehl-i İslâm'ın elinde bulunan esirlerin, dar-ı harbe dönmelerine İzin vermesi doğru olmaz. Meğer ki, bu esirleri fidye karşılığında serbest bırakmış olsun. Fidye almadan bırakmaması lazımdır.

© İmâm- Müslimîn, bir miktar asker göndererek, ehl-i has-b beldelerinden bir köye akın yaptırır da akıncıların, bu köyde bulunan kadınları, erkekleri ve çocukları alarak,dar-i İslama göndermeleri halinde, bu ganimetlerin taksiminden sonra, kendileri satın alınıp hepsi azad edildikten sonra, kadınlar ve erkekler dar-ı harbe dönmek isterlerse, kendilerini bırakmak hakkı yoktur. Müslümanların eline geçtikten sonra, bir kimsenin dar-ı harbe dönmesine ruhsat verilmemesi gerekir. Ancak size arz ettiğim şekilde fidye yolu ile olursa, fidyeleri alınarak kendilerini bırakır.
® Eş' aş bize imâm Hasan'm şöyle dediğini rivayet etti:
— Düşmanları, İslâm aleyhine kuvvetlendirecek, silâh ve hayvanların ve keza silaha ve hayvana iane verecek, barut, cephane ve hayvan takımı gibi eşyanın, düşman tarafına götürülmesi caiz değildir.
© H i ş a m b. U r v e ' nin babasından rivayet ettiğine göre :
Ükeydir D ü m e isimli müşrikin F a h r- i Â i e m (S.A.V.) Efendimize takdim ettiği, hediyeyi Efendimiz (S.A.V0 kabul buyurmuşlardır.
Mi s ' ar bize E b û A v n ' den, o da E b û S â -I î h ' den H z. Ali (R.A.) nin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.
— Ükeydir Dûme isimli kimse, F a h r-î Âlem (S.A.V.) Efendimize ipekten dokunmuş bîr elbise hediye ettiği zaman, kabul buyurmuş ve H z. AM (R.A.) ye verip :
— «'Kadınlar arasında destar kestir.» demiştir.

Müşrikler Ve Bağilerle Savaşmak Ve Onları İtaate Davet Etmek

Ey Mü'minlerin Emîri!
Harbe başlamadan önce, müşrikler, İslâm Dinine davet edilmeli midirler? Yoksa, davet etmeden mi savaş etmek lâzımdır?
Onlarla harbetmekte, onları İslama davet etmekte ve evlat ve kadınlarını esir etmekte sünnet-i seniyye ne şekildedir?
Ehl-i kıbleden yani müslümanlardan oldukları halde, İmâm-i Müslimîn'e itaatten çıkanlarla, nasıl savaşmak lazımdır? Savaşa başlamadan önce İslâm Dînine ve İslâm Cemaatine girmeye davet edilirler mi?
Bu asiler mağlup edilip yakalanınca mallan ve zürriyetleri hakkında hüküm nedir?
Diye soruyorsun.
İşittiğimiz hadis ve haberlere göre Fahr-i K â i-n a t (S.A.V.) Efendimiz, A I I a h u T e â I â ' ya ve Peygamber-i Zîşana İtaat etmeye davet etmedikçe hiç bir kavimle savaşmamıştir.
Hz. Abdullah b. Abbas (R.A.) rivayet eder der ki:
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, bir kavmi davet etmedikçe kendileriyle savaşmamıştır.'
Yine rivayet edilmiştir ki:
Hz. Selman-ı Fârisî fR.A.) Ehl-i Fâristen olan müşriklere gaza eylediği zaman maiyyetinde ki gazilere buyurdular ki:
-Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimizin kâfirlerle savaşa başlamadan önce davet ettiklerini işitmiş bulundu* ğumdan siz de keza kendilerini davet edinceye kadar savaştan el çekin» diye emir ve tenbih buyurdular. Sonra kâfirlerin yanına gelip :
— «Sizi, İslâm Dinine davet ederiz. Müslüman olursanız, bizim lehimize ve aleyhimize mürettep olan,

Ahkâm-i İlâhiye sizin de, lehinizde ve aleyhinizde icra olunur. Eğer, İslama girmezseniz, zelil ve hakir olarak bize cizye veriniz. Bundan kaçınırsanız, sizinle savaşırız.» diyerek yaptığı teklif üzerine, müşrikler şu cevabı verdiler:

— «İslâm Dinine girmeyiz, cizye de vermeyiz, Sizinle harp ederiz.» diye teklifi kabul etmekten imtina ettiler. Bunun üzerine Selmân-ı Farisî (R.A.) Hazretleri, teklifi üç defa tekrarlamışsa da, reddetmeleri sebebiyle, maiyyetinde olan insanlara,

— «Şahid olun» dedikten sonra, harbe başlamalarını emretmiştir.

• Bazı, Fukâha ve Tabiîn demişlerdir ki:

— İslâm Askerleri, müşriklerle karşılaşınca, İslâm daveti de kendilerine ulaşmış demektir. Bunun için karşı taraf bir ta-lebde bulunmazsa davet etmeden harbedilmeleri caizdir. imâm Mansur derki:

— Deylem Kabilesinin davet edilip edilmediğini İbrahim N e h a î' den sordum. Cevaben :

— «Davet edileceklerini bilmişlerdir,» demiştir. İmâm Hasan'' m şöyle dediği rivayet edilmiştir:

— Müşrikler, İslâm Dinini ve kendilerinin İslama davet edilecekleri hususunu bildikleri için, bu zamanda davet edilmeden, onlarla harbedilmesinde beis yoktur.

F a h r-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, gece vakti, ansızın bir kavmi basmaz, sabah namazının vakti geçmeyince üzerlerine hücum etmezdi. Karşıdan bir ezan sesi işittiği anda da muharebe'den çekilirdi.

H z. E n e s (R.A.) rivayet eder der ki :

Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, Hayber üzerine, hareket ederek, gece vakti oraya varmıştı. Lakin, adet-

leri, bir kavim üzerine vardıkları zaman, sabah oluncaya kadar, onlara hücum etmemek, basmamaktı. Ezan sesini işitince çekilirdi.

Yine rivayet olunur ki: Peygamber (S.A.V.) Efen d I m i z bir seriyye gönderecek oldukları zaman :

— «Bir mescid gördüğünüz veya ezan sesi işittiğiniz zaman hiç bir kimseyi öldürmeyiniz.» diye kendilerine emir buyururlardı.

0 Düşman gafil iken üzerlerine hücum edilmek konusuna gelince ; Bu babtaki işittiklerimiz şöyledir:

Peygamber (S.A.V.) Efendimizin, düşman gaflette iken üzerlerine hücum eylediği sabittir. Hatta Benî Mustalık Kabilesi; gafil bulunduğu, bir sırada, hatta, bazıları su kenarında sürü ve hayvanlarını sulamakta iken onlara hücum etmiştir. Cüveyriye bintî'l-Haris (R.A.), o gün dağda iken yakalanmıştır.

R a s Û I u i I a h £S.A.V.) Efendimiz, bir kavme gaza için gitmek istediği zaman, meramını gizleyerek, başka kavimleri zikrederlerdi. Yalnız, Tebük gazvesinde, gayet sıcak bir vakitte sefer edip sefer edeceği yer de uzak olduğu için düşmana murarbe için hazırlanmak üzere, Tebük'e teşrif edeceklerini insanlara haber vermişlerdi.

Yine mutadları şu idi ki, düşmana mülâki oldukları zaman, günün başlangıcında harbe başlamayıp zeval vaktine, meltem rüzgârının esmesine, A I I a h - ü T e â I a n ı n nusratının gelmesine kadar te'hir ederlerdi. Düşmanlara mülâkî oldukları zaman şu şekilde dua ve niyazda bulunurlardı :

— «EyAllahsm! Benim kuvvetim, kudretim, yardımcın sensin. Seninle koşar, seninle hücum ederim. Ancak senin için savaşırım.»

Keza, düşmana şöyle beddua ederlerdi:
— «Ey Allahım! Sen kitabı İndirensin. Hesabı en sür'stlî görensin. Orduları hezimete uğratan Sert'sin. Düşmanları mahv-u perişan et. Onlara korku ver.»
Livâ-i şeriflerinin (bayraklarının) rengi siyah idi.
Q Nitekim M u h a m m e d d. I s h â k' in bana Abdullah b. E b û Bekir' den, onun da A m r e ' -den rivayet ettiğine göre :
H z. Â İ a e (R.A.) şöyle buyurmuştur:
— F a h r - i Âlem (S.A.V.) Efendimizin Livâ-i şerifleri, siyah olup H z. Â i ş e (R.A.) nin başına örtündüğü mırt denilen bir nevi yün ve tiftikten dokunmuş kumaştan idi.
• Â s i m bana Haris b. Hassan (R.A.J in şöyle dediğini nakletti :
— Bir gün Medîne-i Münevvere'ye geldiğimde, gördüm ki, Faıh r-l Â il e m (S.A.V.) Efendimiz, minber üzerinde duruyordu. Etrafında siyah bayraklar vardı.
— «Bunlar kimindir?» diye sorduğum zaman :
— «Amr İibnü'l-Âs gaza'dan geldi, onundur» dediler.
H z. Bilal (R.A.) da kılıç kuşanmış olduğu halde Peyga mber (S.A.V.) Efendimizin, huzurunda durmakta idi. R a s û I u M a ıh (SAV.) Efendimiz, bir tarafa ordu sevk edecek veyahud bir müfreze gönderecek olduğu zaman, sabah vaktinde gönderirdi. Ve bu vakitte, ümmeti için birlikte dua ederlerdi. Bir sefere çıkacak oldukları zaman Perşembe günü yola çıkmayı severdi.
0 Y a'l â'nın bize Umâre b. Hadî d'den, onun da Sahr el-Gâmidî' den rivayet ettiğine göre :
Fa'h r-i Âlem (S.A.V.) buyurmuşlardır ki:

— « Ey A I I a h ı m ! Ümmetim için erken kalkışlarını ve erken saatEerdeki İşlerini mübarek eyle.»

Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, bir ordu veya bir seriyye gönderecekleri zaman, günün ilk saatlerinde gönderirlerdi. Ordu komutanının mızrağına bir bayrak bağlarlardı. Zâtü's-sâil gazvesinde, Amr İ b n i'i-Â s (R.A.) in mızrağına bir bayrak bağladığı gibi, Hz. E<bû Bekir (R.A.)de, Hz. H â M d b. V e I î d (R.A.) m mızrağına bir bayrak bağlayıp :

— «Yola revan ol! A I I a h - u T e â I â seninle beraber olsun.» buyurmuştu.

F a h r-l Alem (S.A.V.) Efendimiz, bir kavimle savaşıp onlara galip geldiği zaman, onların kendisine ar-zedilmesi İçin, orada üç gün kalırdı. Nitekim bana S a î d b. Ebî Urâbe, Hz. K a t â d e (R.A.) nin şöyle dediğini rivayet etti:

— Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, bir kavme galip gelirse o kavim kendisine arz olunmak İçin orada üç gün ikamet edilmesini severdi.

Bir sefere gitmek istediği zaman da, şu şekilde dua buyururlardı :

— «EyAllahım- Seferde saîib [arkadaş) sensin. Geride kalen aile efradına vekil sensin. Ey Allahı m! Yolculuk meşakkatinden, masîyetten, boynu bükük, mahcubiyetle geri dönmekten sana sığınırım. Ey Allahım! Arzı bizim için tut! Seferi bize kolaylaştır.»

Seferden döndükleri zaman da :

— «Biz, dönenler, tevbe edicileriz ve Rabbımıza hamdedi-cileriz.»

Aile erfadının yanına vardığı zaman da :

— Rabbımıza tevbe ettik. Günahlar bizden uzak dursun.» diye dua buyururlardı.
H z. A b d u <I I a fi b. A b b a s (R.A.) rivayet eder ki:
— Fahr-i Alem (S.A.V.) Efendimiz, İslâm askerlerini bir yöne sevk edecekleri zaman, komutanlarına, A i -I a h t a n korkmalarını ve maiyyetinde bulunan müslümanlara hayırla muamelede bulunmalarını emir ve tavsiye ederlerdi. Ve :
— «Cenâb-ı Hakkın ismi şerifini anarak yâni Besmele ile savaşınız. Allahı inkar edenlerle mukatele ediniz. Savaşınız fakat, zulüm, haksızlık ve hainlik etmeyiniz. Kadınları ve çocukları öldürmeyiniz.» buyururlardı.
£ E b û C e n â b bana E b î' I - M i 'h c © I' den, o da Alkame b. M e r s e d ' den O da Süleyman b. Büreyde' den şöyle divâyet etti:
— H z. Ömer (R.A.) in huzurunda ehl-i îmandan müteşekkil bir ordu toplandığı zaman, âlim ve fakih bir zatı onlara komutan tayin edip gönderirdi. Bir gün, H z. Ömer (R.A.) İn huzurunda böyle bir ordu toplandı. Bu orduya, S e I <e m e b. Kays'ı komutan tayin edip ona dedi ki :
— Cenab-ı Hakkın ism-i şerifine istiane ile yani besmele ile yo!a çık ve yürü. Kâfirlerle fisebîllah savaş. Müşriklerden olan düşmanlarınıza karşılaştığınız zaman, kendilerine üç şeyi teklif et:
1 — İslâm dinine davet et. Eğer kabul edip evlerinde kalmayı ihtiyar ederlerse mallarından zekat lazım gelir. Müslümanların ganimetlerinden kendileri için hisse yoktur. Eğer evlerinde ve vatanlarında kalmayıp,

sizinle beraber olmayı ihtiyar ederlerse, sizin lehinize ve aleyhinize lazım gelen ahkâm onlara da lazım gelir.
2 — İslâm Dinini kabul etmekten kaçınırlarsa, kendilerini cizye vermaye davet et. Kabul ederlerse düşmanları ile savaşıp, kendilerini himaye ve sıyarcet ediniz. Haraçlarının miktarını kendilerine bildiresiniz. Tahammüllerinden ziyade kendilerine teklifte hulunmayasemz.
3 — Cizyenin kabulünden kaçıhrlarsa kendileriyle savaşınız kî, Cenâb-ı Hak size yardımcıdır.
Eğer, düşmanlar bir kalede kendilerini emniyete alırlar ve Cenâb-ı Hak ile Peygamber-i Zîşanin hükmü üzere kaleden çıkarak tarafınıza gelmelerinin kabulünü talep ederlerse, hakkınızda buna dair Cenâb-ı Hak ile Peygamber-i Zîşanının hükümleri ne olduğunu bilemeyeceğinizden muvafakat etmeyiniz. Eğer, C e n â b -1 Hakkın ve Peygamber-i Zışan'ın zimmeti üzere kaleden çıkmalarını talep ederlerse, bunu da kabul etmeyiniz, kendilerine, kendi zimmetinizi veriniz. Eğer sîzinle savaşırlarsa, haksızlık ve zulüm yapmayınız, doğruluk yolundan ayrılmayınız. Kadın ve çocukları öldürmeyiniz.
Ordu komutanı olan Seleme b. Kays der ki:
— «Askerle beraber yola çıkıp, müşriklerden olan düşmanları görünceye kadar gidip, onlarla karşılaşınca Emîre'l - Mü'mi-nîn' in emirleri üzre, ilk olarak kendilerini İslâm Dinine davet ettik. Kabul etmediler. Cizye teklif ettik. Keza, onu da kabul etmekten kaçındılar. Kendileri ile harbe başladık. C e n â b-ı Hak, »bize yardım etti ve zafer ihsan buyurdu. Bizimle savaşanların çoğunu öldürdük. Kadın ve çocukannı elsir aldık.

• İ s m â î I b. E b î H â 1 i d ' in bize K a y s b. E b î H â z i m ' den rivayet ettiğine göre, C e r i r (R.A.) şöyle demiştir:
— Bir igün Rasûl-ü Kâinat (SAV.) Efendimiz:
— Zü'l - Halâsa'dan beni kim rahat ettirir? buyurdu. Zü'l-Haiâsa, Has'am Kabilesinin, cahiiiye devrinde ibadet ettikleri Ka'betü'l - yemâme namında bir evdi. Derhal, 150 süvari alarak çıkıp gittim. O evi, ateşe verip, uyuz deve gibi bıraktıktan sonra, hemen R a s Û I u <l I a fr (S.A.V.) Efendimize müjdelemek üzere bir adam gönderdik. O zat, P e yg a m b e r (S.A.V.) Efendimize vasıl olup, yüce huzurlarına girince :
— «Sizi Hak Dini ile vazifelendiren ve gönderen C e n â b -1 v â c i b İ' l-v ü c u d 'a yemin ederim ki, Ka'betü'I-yemâ-me'yi uyuz deve gibi bırakınca tarafınıza geldim» dedi. Bunun üzerine, F a ti r- i R İ s â I e t (S.A.V.) Efendimiz, Ona muvaffak olan süvarilerin mensup oldukları Ahmes Kabilesi halkıye hayvanlarına bereketle dua buyurdular.
Bazı, fakihler, düşman memleketlerinin yakılmasını ve meyve ağaçları İle hurma ağaçlarının kesilmesini müstekreh görmüşlerdir. Diğer bazı fakihler ise :
«Her hangi bir hurma ağacını 'kestiniz, yahud kökleri üzerine dikili bırakdmızsa, (bunlar hep) Allatın izniyledir, (/ani bu hususta Cenâb-ı Hak sizi muhayyer bırakmıştır.) Bu izin de (size) fasıkan (rezil ve) rüsvay edeceği için (ve-rilmiş)tir.»[27] ayet-i kerîmesi ile,
«.-■A İlah, bunların yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem mü'mfnlerin elleriyle harap ediyorlardı...»[28] ayet-i kerîmesinin

medlüleri ile ihticac ediyorlardı. H z. C >e r î r ' İn, mezkur Zü'I-HaIâsafyı yakmasını, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz'in ayıplamamasına ve inkar etmemesine istinad ederek yakmakta beis görmediler.
Bu babda işitmiş olduğumuz 'kavillerin en güzeli- A I I a h - u â'Iem- ehl-i şirk olanlara karşı her türlü silah ite savaşmakta ve ev-yurd-konak gibi menzillerini yakmakta, yıkmakta, hurmalarının ve diğer ağaçlarının kesilmesinde, mancılık denilen alet ile kendilerine hirşey atmakta beis olmadığıdır. Ancak, 'bu gibi şeyler ile çocuk, kadın ve ihtiyarlık yaşına ulaşmış olan pirlerin musibete uğramaları, ölmeleri, ıkasdedilmemelidir.
Müslümanlara zarar vermelerinden korkulduğu zaman, müşriklerin müdebbir kölelerini satmak yaralılarını itlaf etmek vs esirlerini kateltmek dahi caizdir.
Bulûğ çağına gelipte sakalı traş olunacak dereceye varmış olanlar katledilirler. Yaşlan bundan aşağı olanlar, çocuk sayılmaları hesabiyle »katledilmezler.
Esirlere gelince: Bunlara, İmâm-ı Müslimînin huzuruna getirildiği zaman, İmâm-ı Müslimîn muhayyerdir. Dilerse, katleder; dilerse, onlarla müfâdât eyler. Yani esir olan müslürnan-larla mübadele edip, salıverir. Hasılı, müslümanlar hakkında daha uygun, İslâm Dini için ihtiyata daha muvafık hangisi ise, onu yapmayı tercih eder. Ancak, altın, gümüş ve meta' ile müfâdât etmeyip, müslümanlardan kendilerinde olan esirlerle müfâdât eder.
Askerin, almış olduğu esirlerin ve malların hepsi ganimettir. Bu ganimetten Ihurris £1/5) çıkarılarak,

Cenâb-ı H a k -k ı n Kur'an-ı Keriminde zikredilen sınıflara, kalan dört humsu (4/5) onu ganimet olarak alan mücahid askerler arasında taksim edilir. At için 2, asker için 1 sehim verilir.
Arazilerden ganimet olarak alınan olursa, müslümanlar hakkında, ihtiyata en uygun ^olan ne ise, imâm-ı Müslimîn onu istimal eder. Yani, bu araziyi, isterse, H z. Ömer (R.A.) in Irak sevâdım, sahihlerine terk ettiği gibi terk edip, üzerine ha-râc konulmasını emredebilir. Başka bir şekli uygun gördüğü takdirde de, o şekli uygular. Eğer arazinin, fetheden mücahidler ara-
sında taksim edilmesi re'yînde olursa, humsunu (1/5) çıkartarak, kalanı taksim eder. Hasılı, müslümanlar hakkında hayırlı olan re'yi araştırarak, İlerisini düşünüp görerek, tedbirli olarak, gerekeni yapmak, İmâm-ı Müslimînin rey'ine havale edilmiştir. Bunlardan her hangi birisini yapmakla, Allah İndinde mes'ul olmayacağını umarım.
H a c c â c bana Hakem b. U t e y b e' 'den, o da M İ k s e m ' dan Abdullah b. A b b a s (R.A.) in şöyle dediğini rivayet etti:
— F a 'h r - i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, kadınların öldürülmelerini yasakladılar.»
0 UbeyduIIa-h bana İmâm N â ' f î' den I b n - i Ömer'in şöyle dediğini rivayet etti:
-«Fafır-i Risâlet (S.A.V.) Efendimizin gazvelerinin birisinde, harp meydanındaki ölüler arasında, katledilmiş bir kadın bulundu. Bunun üzerine, kadınlarla çocukların öldürülmelerini yasaklamışlardır.»
0' L e y s bize İmâm Mücâhid'İn şöyle buyurduğunu rivayet etti:

— Muharebe'de çocuklarla, kadınlar ve pîr-i faniler katledilmez.
9 D â v u d bize İ k r I m e vâsıtası ile H z. Abdullah b. A b b a s (R.A.) dan şöyle rivayet etti:
— Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, bir tarafa asker gönderdiği zaman, «Kilise ve havralarda bulunan görevli kimseleri öldürmeyiniz.» buyurdular:
• E ş ' a s veya başkasının bize Hasan' dan rivayet ettiğine göre :
— Haccâc'm huzuruna bir esir getirildi. Orada bulunan Abdullah b. Ömer (R.A.) e:
— Kalk bunu öldür diye teklif etti. O cevaben :
— Bununla emroîunmadık. C e n â b -1 H la k , Kur'ân-ı Kerîminde «...Nihayet onları mecalsiz bir hale getirdiğiniz zaman, artık bağı sıkı tutun. (Ondan) sonra ise ya îyiliEc (yapın)[29], yahud fidye (alın)[30], [31] buyurmuştur, dedi.
Yine E ş ' a ş bize H a s a n ' m şöyle dediğini rivayet etti :
— F a h r - İ Âlem (S.A.V.) Efendimiz, esirlerin öldürülmelerini müstekreh görürlerdi.»
İbn-i Hudeyc'in bize haber verdiğine göre, İmâm A t â da esirlerin öldürülmelerini müste'hrek görürdü.
Ben derim ki : Esirlerin kati-edilip edilmemesi İmâm-ı Müslimînin re'yine havale edilmiştir. İslâm Dini ve~ Müslümanlar hakkında, esirlerin öldürülmeleri uygun ise, kendilerini katleder. Eğer onlarla müfâdât eylemek daha hayırlı İse, düşman elinde bulunan müslüman esirlerini onlarla müfâdât edip, kurtarır.
Muhammed'in bana Z u h r î vasıtası ile H u -mey d b. Abdurrahman' dan naklettiğine göre, H z. Ömer

(R.A.) şöyle buyurmuştur:
— Kâfirlerin elinden bir müslümam kurtarmak bana, Arap Yarımadası büyüklüğünde olan bir ülkeyi istilâ etmekten daha değerlidir.
L e y s ' İn bana haber verdiğine göre, Hakem b. U t e y b e ile M ü c â h i d şöyle dediler:
— H z. Eb û B e k r - i S ı d d îk (R.A.):
— «Müşriklerden bir kimseyi esir aldığınız zaman müfâdât eylemek üzere size 2 müd dinar verilmiş olsa bile yine rnü-fâdâtım kabul etmeyiniz.» buyurmuştur.
İmâm Ebû Hanîfe, hocası H a m m a d va-sıtasiyle İbrahim Nehaî' den rivayet eder ki:
— İmâm-i Müslimîn, esirlerde muhayyerdir. Dilerse müfâdât eder, dilerse bilâbedel kendilerini salıverir, dilerse katleder.
Bazı şeyhlerin bize Ali b. Z e y d 'den, onun da Yusuf b. Mihran' dan onun da Hz. A b d u I • I ah b. A b b a s (R.A.) dan, rivayet ettiğine göre H z. Ömer (R.A.) şöyle buyurmuştur:
— «Müşriklerin elinde bulunan her bir müslüman esirin kurtarılması için verilecek müfâdât bedelinin, müslümanların bey-tü'l-mâlinden verilmesi lâzım gelir.»
© At â b. e s - S â i b bize İmâm Ş a ' b î' ■ den H z. Abdullah b. Ömer (R.A.) in şöyle buyurduğunu rivayet etti :
— Uhud Gazvesinde kadınlar, yaralılara bakarlardı.

Ganimetler Ne Zaman Taksim Edilmeli

Müslümanlar, müşriklerden ganimet aldıkları zaman bana hoş gelen, dar-ı harbden, dar-ı İsîâma ihraç

etmedikçe taksim ofunmamaktir.
Çünkü, her ne kadar dar-ı harbde taksim edilmesi caiz ise de, ganimet malları dar-ı harbde kaldıkça mahrez addolunami-yacağından, dar-ı harbden çıkarıldıktan sonra taksim edilmesi efdaldir. ıNitekim. R a s û I u I İ a h (S.A.V.) Efendimiz, Bedir Gazvesinde ganimet olarak alınan malları, Medîne-i Mü-nevvere'ye teşrif ettikten sonra taksim buyurmuşlardır.
Peygamber (S.A.V.) Efendimizin kızı ve H z. Osman (R.A.) in zevcesi olan R u k ı y y e (R.A.) hasta olduğu için Bedir Gazvesinde, H z. Osman (R.A.) Medine'de bırakılmıştı. Bu sebepten dolayı, H z. Osman (R.A.) a, Bedir Gazvesinde bulunan mücahidler gibi ganimetten 1 sehim çıkarılmıştır. Ayrıca, T a I h a b. Ab-dul I a h (R.A.), Şam'da bulunduğu için, bu harbe iştirak edememiş ve kendisine de 1 sehim çıkarılmıştır.
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, Hayber' den alınan ganimetleri, Tâif'ten gittikten sonra, CiVâne denilen yerde taksim eylemiştir.
Hayber'in diğer gazvesinde, 'ganimet mallarını her ne kadar Hayber'de taksim eylemiş ise de, bu gazvede Hayber'e galip geldikten sonra, ahalisini Hayber'den çıkarıp, sürmesi sebebiyle orası dar-ı İslâm hükmünde olmuştur.
Benî Mustalık Kabilesinin ganimetlerini memleketlerinde taksim eylemesi, beldelerini fethettikten sonra, üzerlerine bu hükmün icra edilmesiyle, bu malların orada taksimi, Medîne-i Münevvere'de taksimi menzilesinde olmasından dolayıdır.

Ganimetin Helâl Olduğu

© Yezîd b. Ebî Ziyâd bize M ü c â h i d ' den, o da H z. Abdullah b. A b b a s (R.A.) dan, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir :
— Ganimet bana helâldir. Benden önce hiç bir kimseye helâl olmamıştır.
9 A'm e ş bize E b û S â I i h'den, o da H z. E b û Hureyre (R.A.) den Fahr-i Kâinat (S.A.V.) E f e n d i m i z ' İn şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— Sizden evvel, başları siyah olan hiç bir kavme, ganimet malları helâl olmamıştır. Öyle bir ganimet vukuunda semadan ateş inerek, ganimet mallarını yakardı.
Bedir Gazvesi olunca, her kesin ganimet malını almaya hücum etmesi üzerine, Cenâb-ı Hak «Eğer, A I-I a h ı n geçmiş bîr yazısı (hükmü - takdiri) olmasaydı aldığınız (fidye) de size her halde büyük bir azap dokunurdu.»[32] «Artık elde ettiğiniz ganimetleri helâl ve hoş olarak yeyin...»[33] âyet-i kerîmelerini inzal buyurmuştur.

Ganimet Mallarının Taksimden Önce Satılamıyacağı Fakat Yenebileceği

© Hiç bir kimse taksim edilmeden önce, ganimet mallarında olan hissesini satmaması gerektir. Nitekim, H z. Abdullah b. Abb'as (R.A.) şöyle buyurmuştur:
— «Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, taksim edilmedikçe ganimet mallarını satmayı nehyetmiştir.»

Müslümanların, ganimet mallarından -taksimden önce -yemelerinde ve arpa ve saire gibi şeylerden hayvanlarına yedirmelerinde beis yoktur. Koyun ve sığır kesmeye muhtaç olurlarsa, kesip yiyebilirler. Gerek kendilerinin yediği şeylerde ve gerek hayvanlarına yedirdikleri arpa vesâirede hums (5/1) hakkı yoktur. Zira, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz'-in ashob-ı güzininin böyle yapmış oldukları sabittir.
Ganimetlerden, -taksimden evvel- hiç bir kimse, hiç bir şey satamaz. Şayet satarsa, bedelini yemesi veya ondan faydalanması caiz olmaz. Taksim edecek zata iade etmesi lazımdır. Zira, yalnız yemeye ve hayvan yemine ruhsat varid olmuştur. Başkasına ruhsat verilmemiştir. Yeme ve hayvan yeminden başka -bu mala- tecavüz eden kimse hıyanet etmiş demektir.
® Yahya b. Saîd bana M u h a rn m e d b. Yahya (yani İ b n-i H i b b â n) dan o da E b û A m r e ' den o da Zeyd b. Hâlid el-Cühenî'-den rivayet etti :
Müslümanlardan birinin Hayber'de vefat ettiği Fahrî Kâinat (S.A.V.) Efendimize haber verilince:
— «Arkadaşınızın cenaze namazını kılın» diye emir buyurmaları üzerine, kendisinin ölen o kimsenin cenaze namazını kılmayacağını halk anlayınca şaşırdılar. Peygamber (SAV.) Efendimiz, halkın bu şaşkınlığını görünce :
— «Arkadaşınız, fîsebîlilteh gazada bulunduğu halde, gani-nimet malına hıyanet eyledi.» buyurdular. Bunun üzerine, o kimsenin emtia ve eşyasını arandığında .emtiası İçinde, 2 dirhem kıymetine bile müsavi olmayan yahudi boncuklarından biraz boncuk görüldü..

H i ş â m bize İmâm Hasan'in şöyle dediğini rivayet etti :
— Schâbe-î güzîn, getirdikleri, ganimet mallarından yerler ve hayvanlarına yem verirlerdi. Lakin ganimetten hiç bir şey satmazlardı. Şayet bir şey satılmış olursa, taksim edecek zata bedelini iade ederlerdi.
Keza, M u ğ î r e bize H a m m â d vasıtası ile İ b-rahim N e h a î' nin şöyle dediğini rivayet etti:
Sahabe i güzin hazretleri, harp edilen yerde, taksimden önce, ganimetler arasında bulunan yiyeceklerden yerler ve arpa vesaireden 'hayvanlarına yem verirlerdi.
9 İmâm-ı Müslimîn veya valisi bulunan zat, bir kimseyi veyahut bir asker topluluğunu, ganimet malı toplanıp el altına alınmadan önce, «Kim, küffârdan bir kimseyi katlederse, üzerinde olan şeyler kendisinindir» veyahud «kim kâfirlerden birini yaralayıpda kendisinde bir mala rast gelirse, o malın şu miktarı kendisinindir» veya «Kim, bir şeyi ganimet olarak alırsa, ondan kendisine şu kadarı verilir» gibi mücahidlerin teşvikini mucip söz söylemesiyle, toplanıp bir araya getirilmeden önce ganimet mallarından, bazısına çok vermekte beis yoktur. Lâkin bu ganimet, toplanıp el altına alındıktan sonra, vali olan zat hiç bir kimseye ondan fazla olarak hiç bir şey tenfii[34] edemez.
Hasan b. Umâre bize Habîb b. Nehâr'dan babasının şöyle dediğini rivayet etti.
«Tüster isimli memleketin fethinde, kapısında ilk önce ateş yakan ben idim. Orayı fethettiğimiz zaman H z. E b û Mûsâ el-Eş'arî beni kavmimden 10 kişi üzerine

emir tayin etti. Ganimetten bana bir sehim fazla verdi.»

0 Harbe girenlere, harbe giriş şekillerine göre ganimetten sehim verilir. Meselâ, at ile harbe giripte, ganimetin el altında toplanmasından sonrfa, atı telef olan mücahid ile ganimetin taksiminden evvel, at bulup üzerine binenlere atlan için sehim verilir. Piyade olarak muharebeye girdikten sonra, ganimet olarak at alıp, üzerine binerek savaşan kimseye at için sehim verilmez.

Zımmî ve kölelere gelince, Müslümanlar muharabede kendilerinden yardım gördüklerinden dolayı, ganimetten kendilerine sehim çıkarılmazsa da, kendilerine bazı şeyler verilir.

Keza, yaralıların tedavilerinde, hastaların hizmetinde faydası görülen kadınlara sehim verilmezse de, ganimetden bir miktar şeyle hatırları hoş edilir, gönülleri alınır.

Zimmî, köle ve kadının harpte menfaatleri olmazsa kendilerine bir şey verilmez.

Ücretle çalışanlara, devecilere, tüccarlara ve bunlara benzeyenlere gelince, bunlardan muharebe ve kıtalde hazır bulunanlara senim çıkarılır. Muharebede hazır bulunmayanlara senim verilmez. İmâm-ı Müslimîn veya tarafından tayin edikniş bulunan vali, ihmâl ve iskalin hıfzına veyahud askerin muhafazasına tayin eyledikleri kimselere sehim çıkarılır.

Muhammed b. İshâk bize Z ü h r î' den o da Y e z î d ' den H z. Abdullah b. A b b a s (R.A.) in Hürmüz isimli kâtibinin şöyle dediğini rivayet etti:

— Necde isimli zat, Abdullah b. A b b b a s (R.A.) a mektup yazıp «Kadınlar, F a h r- i Âlem [S.A.V.)

Efendimizin maiyyetinde muharebede hazır olurlar mıydı? Ganimetten kendilerine sehim çıkarır mıydı?» diye sordu, H z. Abdullah b. Abbbas (R.A.) N e c d e ' ye, şu şe-kilde.cevabî mektup yazdı :
«Kadınlar, H z. Peygamber (S.A.V.) in maiyye-tinde muharebede bulunurlardı. Lakin, kendilerine hisse çıkarılmazdı, kendilerine gönülleri hoş olacak kadar bir miktar şey verilirdi.»
Muhammed b. Yezîd, bana £ <b u ' I - L a h m isimli zatın azatlı kölesi olan U m e y r' İn şöyle dediğini nakletti:
— Ben köle iken, Hayber Gazvesinde bulundum. Fahr-I Kâinat (S.A.V.) Efendim iz, Hayber'i fethedince bana bir kılıç ihsan edip, «bunu kuşan» diye emir duyurdular. Bana bir harbînin metaıni vermiştir ama, ganimetten bana ayrıca bir sehim çıkarmamıştır.
H a c c âc bana A t â ' dan Abdullah b. Ab-bas (R.A.) in şöyle buyurduğunu rivayet etti :
— «Köle için ganimet malında hisse yoktur.» Eş'aş' in bana rivayetine göre :
— «Köle ve ücretli kimse savaşta hazır bulunurlarsa, kendilerine ıbir şey verilir mi?» diye İmâm Hasan ile İbni Şîrîn'den sorulduğu zaman :
. '-
— «Kendilerine ganimetten bir şey verilmez» diye cevap vermişlerdir.
@ Imâm-i Müslîmîn veya onun tarafından asker üzerine tayin edilmiş olan zatın ruhsat ve izinleri olmayınca hiç bir tarafa asker sevk edilmez. Müslümanlardan hiç bir kimse, ordu komutanının izni

olmadıkça müşriklerden bir kimseye hücum edemez, onunla savaşamaz.
A ' m e ş bize Ebû Salih' den Ebû Hurey-r e (R.A.) nin, «Ey îman edenler, A I I a h a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.»[35] âyet-i kerîmesindeki ulu'l-emr'i emîrler-komutanlar olarak tefsir ettiğini rivayet etmiştir.
Eş'aş bize İmâm H a s a n ' in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
— «Emirin İzni olmaksızın hiç bir tarafa asker sevk olunamaz. Emîrin askere tenfii eylediği mallar, o askerindir.»
Müslümanlar, müşriklerden birisini katletseler harbîler de o maktulün cesedini satın almak isterlerse, İ m â m -1 Âzam Ebû Hanîfe: «Satışında beis yoktur.» demiştir. «Nitekim görülmez mi ki, gasp suretiyle ehl-i harbin mallarını almak Müslümanlar için helâl olduğu halde, kendi istekleriyle alınması daha ziyade helâl ve efdaldir. Zira, onların kanlan ve malları Müslümanlara helâldir.» 'buyurmuş ise de ben onu kerih görüp, öldürülen harbinin cesedinin satılmasını yasaklarım. Zira, şarap, domuz, ölü ve kanın gerek ehl-i harbe ve gerek başka kimselere satılması müslümanlar için caiz değildir.
Nitekim, I b n i E b î Leyi â'nın bize Hakem'-den onun da M İ k s e m ' den rivayet ettiğine göre, A b -d ti I I a h b. A b b a s (R.A.) şöyle buyurmuştur:
— Müşriklerden bir adam hendeğe düştü ve öldü harbîler, bir miktar mal karşılığında cesedini satın almak istediler. Durum kendisine arzedilerek, Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimizden izin istendiği zaman, kendilerini bunu yapmaktan nehyetmişlerdir.

O Müslümanların ellerinde bulunan hayvanların kesilmesine gelince : Müslümanlar korku veya başka bir sebeple dar-ı hardfoen çıkmayı istedikleri zaman, ellerinde bulunan hayvanlar, taşınması zor olan emtia ve silahlar hakkında fukahâ arasında ihtilaf vaki olmuştur. Bazı tekinler, «hayvan, silah/ve emtiayı Müslümanlar hali üzere terk eder.» demişler İse de.^bazı fakih-ler de mezkur 'hayvanların kesilip, yakılması re'yinde bulundular.
Bana göre : Müslümanların hayvanlarından ve terlettikleri mallardan müşriklerin faydalanmaması için, kesilmesi ve yakılması daha iyidir.
Müslümanların emtia, köle vs hayvanlarından bazısını ehl-i harb galip gelip aldıktan sonra, bu mallar tekrar müslürnanla-rın ganimet olarak almış oldukları malların arasında çıkarsa, taksimden önce, sahibi bedelsiz olarak malını alır. Ancak, ganimetin taksiminden sonra, malını bulursa, kimin seliminde çıkmış ise kıymetini ödeyerek kendisinden alabilir. Eğer, bu malı, seh-minde çıkan kimseden veya ehl-i harbden, diğer bir kimse satın alırsa, bu malın esas sahibi, satın alınan bedel ile satın alandan geri alabilir. Ehl-i harb, o malı, diğer bir kimseye hibe etmiş olursa, kıymetini ödiyerek, ilk sahibi o malı alabilir.
Rivayet edilmiştir ki: Hz. Abdullah b. A b b a s (R.A.) m kölesi, kısrağını alarak kaçmış ve düşman arazisine girmiştir. Daha sonra Hz. H â I I d b. V e I î d (R.A.), o beldeye galip gelip, o köleyi yakalamıştır. Abdullah b. A b b a s (R.A.) a yalnız birini iade etmiştir. Yani hem köleyi hem kısrağı vermemiştir. Bu hadise, F a h r-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz hayatta iken vuku bulmuştur.

9 S i m â k b. Harb bize Tenim b. Tara-f e (R.A.) den şöyle rivayet etti :
— Müslümanlardan bir kimsenin devesini, müşrikler aldıktan sonra, diğer bir adam onlardan salın alıp götürmüş. Devenin evvelki sahibi daha sonra, müşriklerden satın alan khriseyi, Fahr-i Alem (S.A.V.) Efendimize şikayet ederek devesini almak İstemiş. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzurunda icra edilen muhakemelerinde, devenin ilk sahibi delil ve şahit göstermekle, ehl-i şirkten satın aldığı bedeli verip, mezkur deveyi geri almasına hüküm buyurmuş ve devenin sonraki sahibi razı olmadığı takdirde kendisine İlişmemesini evvelki sahibine emretmiştir.
• H a c c âc bize Hakem' den İbrahim Ne-h a î' nin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
— Müslümanları yenerek, müşriklerin almış olduğu malı, sonradan Müslümanlar galip gelerek ganimet olarak alsalar, taksimden önce sahibi gelirse kendisine iade edilir. Taksimden sonra sahibi gelirse bedeli alınarak kendisine verilir.
L e y s bize İmâm M ü c a h i d-' den de bunun benzeri bir rivayette bulunmuştur.
M u g t r e bize yine İbrahim N e h a î' nin söyle buyurduğu rivayet edilmiştir:
— Müslümanlardan hür bir erkek veya kadın, hür olan zimmî veya zımmiye, düşmanlara esir düştükten sonra, bir kimse onları satın almış olsa, onlardan hiç birisi köle olmazlar. Ancak, çalışarak kendilerini satın alan kimsenin vermiş olduğu bedel her ne ise, kazanıp kendisine ödemeleri lazım gelir. Bu bab-da işitmiş olduğumuz kavillerin en güzeli budur. A I I a h u â'lem,

Ümmü veled ve müdebber olanlar da bu kabildendir. Yani, hiç bir kimseye köle olamazlar. Böyle bir durumda, satılmışlar-sa, bedelleri mukabilinde efendilerine iade edilirler.
Hür olan bir kimseyi, müşrikler esir ettikten sonra, henüz müşriklerin ellerinde iken, kendilerine köle olmak üzere İslâm düşmanlarına sığınmış olsalar, o müslüman 'hürdür, köle olamaz. Ümmü Veled ile müdebber de bu kabildendir. Efendileri her kim ise ona iade edilmeleri lazım gelir. Keza, mükatep olan kölenin de, kitabeti durumuna iade edilmesi lazım gelir. Bunların hiç birisi köle olamaz.
Satılması caiz olmayan, her hangi bir malın ehl-i harp tarafından alınmasından sonra, bu herbîler İslâm Dinine girdikleri takdirde, o mala sahip olamazlar. Ancak, müşriklerin, müslü-manlardan bir köle, cariye veya emtia aldıktan sonra, İslâm Dinine girmiş olsalar, bunların hepsi kendilerinin olmuş olur. Bu köle veya cariyenin efendisi veyahut malın sahibi, onları ken-dilerinden geri alamaz.
Hasan b. Umâre bize M ü n î r b. Abdullah' dan (13S) pederi A b d u I I a h ' ırr şöyle anlattığını rivayet etti:
-Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gelip, İslâm Dinîni kabul ettiğim zaman :
— «Ya R a s û I a I I a 'h , benim kavmim İslâm Dini ile müşerref olunca, yanlarındaki mallarını kendilerine terk buyurunuz.» diye arzettim. Kabul edip, o şekilde müsaade buyurmuşlardır.
O Haccâc'ın bize rivayet eyiğine göre İmâm A t â şöyle buyurdu :
— «Bir kimse, müsiüman olduğu zaman yanında olan mai kendisinindir.»

İ b n - i C ü r -e y c bize şöyle dedi:
— Hür olan kadınları, düşman ele geçirdikten sonra, bir kimse satın almış olsa, o kadına yaklaşabilir mi? diye İ mânr A t â ' dan sordum. Şu cevabı verdi:
— «Yaklaşamıyacağı gibi, kendilerine köle muamelesi de yapamaz. Ancak, aldığı bedel ile onları serbest bırakır. Bu bedelden daha fazla almaya da hakkı yoktur.»

Savaşta Hakemlik Konusu

ö Ehl-i harbe ait bir kale, Müslümanlar tarafından muhasara edilip de, içerde mahsur olan müşrikler, ismini bildikleri bir kimsenin hükmüne razı olmak üzere kaleden çıksalar, sulh yapmak üzere hakem tayin ettikleri kimse de, onların öldürülmesine, kadın ve çocuklarının esir edilmesine hükmetmiş olsa, bu hükmü ve bu hükümle amel edilmesi caizdir. S a'd b. M u â z (R.A.), Benî Kurayza halkına o şekilde hüküm vermiştir.
£138) Bu isim bazı nüshalarda «Münir, Abdullah'dan» şeklinde iki ayrı isimmiş gibi yazılmıştır.
M u h a m m e d b. İ s h a k, bana şöyle rivayet etti :
—- F a h r - i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Benî Kurayza Kabilesini muhasara eyledikten sonra, haklarında S a 'd b. M u â z hükmetmek üzere, -kaleden indiler. S a ' d b. Muâz da, Hendek Savaşında kendisine isabet eden bir oktan aldığı yaradan ve gözlerindeki bir ağrıdan dolayı, çadırda yatıyordu. Kabilesi halkı, «kendisini bir merkebe binidirip götürürlerken, kendisine :

— «'Hz. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, seni cahiliyye devrinde yardımlaşmak üzere kendileri ile mua-hade yaptığın Benî Kurayza'ya hakem tayin etmiştir.» dediler.
Bunun üzerine S a 'd—b. Muâz (R.A.):
— «Şimdi, Cenâb-ı Hakkın rızasını tahsilde, hiç bir kimsenin levm ve itabından S a 'd 'm korkmayacağı vakit gelmiştir.» dedi. Bunun üzerine, beraberinde bulunanlardan bu sözü işitenlerin bazısı, Benî Kurayza'nın helak olacağı haberini kendi kabilelerine götürmüşlerdir.
H z. S a' d b. Muâz (R.A.), Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gelince, F a h r-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz kendisine, hakemlik görevinin verildiğini bildirdi. Bunun üzerine, S a ' d b. Muâz, gözleri kapalı olarak, durduğu yerden :
— Sizin hakkınızda ne şekilde hükmedersem, o şekilde hakınızda icrasına ahd ve mîsâk olsun mu? deyince H z. R a s u I - i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz ve yayındaki müslümanlar:
— «Evet, o şekilde olsun» buyurdular. Bundan sonra Sa'd b, Muâz öbür tarafına dönüp, aynı sözü tekrar edince. Benî Kurayza da :
— «Evet, o şekilde olsun» deyince, Sa'd b. Muâz (R.A.):
— Benî Kurayza'nm erkeklerinin katledilmesine, kadın ve çocuklarının esir edilmesine hükmettim.» dedi. Bunun üzerine Rasûi-ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz, H z. Sa'd b. M u â z ' in bu hükmünü doğru ve güzel bularak :
— « C e n â b -ı Ha k'k ı n yedi kat semânın üstündeki hükmü ile hükmettin.» buyurdular.

Sonra, Peygamber (S.A.V.) E f e nd i m i z i n emri ile, Benî Kıarayzsyı, Benî Neccâr'dan H a r i s ' in Kızı diye tanınan bir kadının evine indirdikten sonra, hepsinin boyunları vuruldu.
$ Hakem olan H z. S a' d b. M u â z (R.A.), erkeklerinin katledilmesine kadın ve çocuklarının esir edilmesine hükmetmeyipte, üzerlerine cizye vaz'ına hükmetmiş olsa idi, bu hükmün yerine getirilmesi lazım gelirdi. Hatta, İslâm Dinîne davet edilmelerine hükmedilerek, onlar da İslâm Dinîni kabul etmiş olsalardı, keza, bu hüküm caiz olurdu. 'Bu durumda kendileri hür müsiümanlardan sayılmış olurlardı.
Keza, İmâm-i MüslİmÎn veya tarafından vali (komutan) tayin edilmiş olan zatın hükmüne rıza göstermiş olsalar, ne şekilde hüküm verilirse, -zikri geçen hakemlerin"hükümlerinin caiz olduğu gibi- İmâm-ı Ivliisîimîn'in veya valisininj hükmü de caizdir.
Bir kalede bulunan ehl-i herb, bir müslümanin hakemliğine ve onun hükmü ile kaleden çıkmaya razı olsalar ve kaleden çıktıktan sonra, hükmüne rıza gösterdikleri kimse, hüküm vermeden vefat etmiş bulunsa, hakemlik vazifesinin başka bir şahsa verilmesini vali (komutan) olan zat, kendilerine teklif eder. Kabul edip, başka bir hakem seçtikleri takdirde, bu hakemin verdiği hükme göre hareket edilir.
Başka bir hakem seçmekten imtina etmeleri halinde ise, kalelerinden çıkmamış olurlarsa, önceki mukavele ilga edilerek, eskisi gibi, kendileri ile derhal savaşa başlanır.
Kalelerinden çıkıp, indikten sonra, hakemi kabul etmemeleri halinde, 'kaleye tekrar döndürülerek, önceki mukavele ilga olunur.

Müştereken iki kimsenin hükmüne razı olarak, kaleden indikten sonra, hüküm vermeden önce, hakemlerden birisi vefat edipte, hayatta kalan kimse, önce zikredilen hallerden biri İle hükmetmiş olsa, eh!-i harp yalnız onun hükmüne razı olmayınca', o hakemin verdiği hüküm caiz değildir. Bu durumda, yani yalnız birisinin hükmüne razı olmadıkları yahut iki taraf arasında ihtilaf meydana geldiği takdirde, vefat eden hakemin yerine kaim olmak üzere, bir başkasını intihap ederler.
Hakemlerin hiç biri vefat etmeyip, ancak ikisi arasında nasıl hükmedeceklerinde görüş ayrılığı meydana gelse yine haklarında hüküm verilenler, o zaman birisinin hükmüne razı olmayınca ve iki taraf rıza göstermeyince hükümleri caiz değildir.
İki tarafın birisi rıza gösteripte, diğer taraf razı olmazsa hükümleri caiz değildir. Her iki taraf ayrı ayrı bir kişinin hükmüne razı olmuş olsa, bu da caiz değildir. Hakem olan iki kimse, ittifakla onların kaleye eskiden olduğu gibi iade edilmelerine hükmetmiş olsalar, bu kararlan hüküm olmayıp, belki bu hükmetmekten dışarı çıkmak demektir. Onlar, sanki «biz hakemi kabul etmeyiz» demiş addolunurlar. Bu iki hakem, onların dar-ı harbdski kale veya emniyette olacakları yerlerine gönderilmelerine hükmetseler, bu hükümleri caiz değildir. Bu lurumda da hakemlikten çıkmış olurlar. Rıza gösterildiği takdirde yeniden hakem seçilir. Razı olmamaları halinde ise, eskisi gibi muhasara altına almak iktiza eder.
Cenâb-ı Hakkın veya Kur'an-i Azîmü'ş - Şân'in hükmü ile hükmedilmek üzere kaleden çıkmayı talep etmeleri halinde, -Cenâb-ı Hakkın onlar hakkındaki hükmü

üzerine inmelerinin yasaklanması hakkında hadis-i şerif varid ciduğundan ve Cenâb-ı Hakkın onlar hakkındaki hükmünü bilemediğimizden- bu talepleri kabul edilmez. Şayet, mezkur talepleri şeklinde, müsaade edilipte kaleden çıkmış olsalar, onlar hakkında istediği gibi hükmetmek imâm-a mtsslimînîn görüşüne bırakılır. İslâm Dini ve Müslümanlar hakkında, İslama karşı savaşanların katledilmesinin, kadın ve çocuklarının da esir edilmesinin hayırlı olduğu görüşünde ise, S a'd b. Muâz (R.A.) m hükmü gibi infaz eder. Bunlara ve müşriklerden olan diğer müslümanlara karşı, kuvvet meydana getirmek maksadiyle her yıl müslümanların beyîü'i-mâlî için kendilerinden' cizye alınmasını İslâm Dini ve Müslümanlar hakkında hayırlı görürse o şekilde yapar. Zira, görülmez mi ki, Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Azimü'ş-Şâr/ında «...Rezil ve rüsvay olarak cizye verinceye kadar...»[36] buyurmuştur.

Keza, F a h r- İ Âlem (S.A.V.) Efendimiz, müşrikleri, ilk önce İslâm Dinine davet eder, kabul etmedikleri takdirde de, cizye vermelerini teklif buyururlardı.

H z. Ömer (R.A.), Sevâd ahalisine galip geldikten sonra, kanlarının dökülmesini yasaklamış ve kendilerini zımmi saymıştır. İmâm-ı Müslîmîn, kendileri hakkında mezkûr şekillerden birisi ile hükmetmeden önce, onlar kendilerinden İslâm Dinîne girdikleri takdirde, hür müslümanlardan sayılırlar. Keza, zikri geçen şekillerden birisi ile haklarında hüküm verilmeden önce, İmâm-ı Müslimîn, kendilerini İslâm Dinine davet etmiş bulunur, onlarda bu ilk teklifi kabul ederlerse keza hür müslümanlardan addolunurlar. Arazileri, öşür arazisi olarak kendilerinde kalır.

İmâm-ı Müslimîn'in, kendilerini zimmî saymış olması halinde ise, arazileri yine kendilerinin olursa da, bu arazi üzerine harâc vaz' edilir.

Erkeklerinin katli ile kadın ve çocuklarının esir edilmelerine hükmedip, ancak bu hüküm infaz edilmeden önce, İslâm Dinine girerlerse, katledilmeyecekler! gibi kadın ve çocukları da esir alınamaz.

Erkekler katledilip, kadın ve çocukları esir edilinceye kadar, İslâm Dinine girmezlerse o memleketin arazileri ganimetten sayılır. İmâm-ı Müslimîn dilerse, humsunu (1/5 = beşte birini) çıkardıktan sonra, kalanını taksim eder. Dilerse hali üzerine bırakıp, imar ederek, gereken haracı vermek üzere, talip olanları davet etmesi için valisine emir verir. Nitekim, Zımmîis-rin arazisinden, sahibi olmayan ve muattal olan arazide de muamele böyledir.

Müşrik olan ehl-i harb, zımmîlerden birisinin hükmü üzerine kaleden çıkmayı talep ettikleri takdirde bu talepleri kabul edilmez. Zira, müslümaniarın harp hukukunda ve dinî işlerde, ehl-i küfrün hüküm vermesi caiz değildir. Ordu Komutanı, hata ederek, bu taleplerini kabul edipte, hakem olan bu zımmî zikri geçen hükümlerin birisi ile, onlara hükmetmiş olsa, verdiği bu hüküm caiz olmaz.

Keza, müslüman olan, fakat üzerlerine hadd-i kazf tatbik edilmiş bulunan, kimselerin hakemlikleri şartı ile kaleden çıkmayı istedikieri takdirde, yine caiz değildir. Çünkü kendilerine hadd-i kazf tatbik edilmiş bulunanların, şahidlikleri makbul olamaz. Çocuk, kadın ve kölelerin hakemlikleri de böyledir. Yaniî bunlardan birisinin hükmü üzerine kaleden çıkmayı

talep etseler, bu talepleri kabul edilmez. Çünkü, harp konusunda ve dinî işlerde bunlardan birisinin hüküm vermesi ile İlgili talepleri kabule şayan değildir. Vali olan zat, hataen bu tekliflerini kabul etsede, müşrikler hakkında onlardan her hangi birisinin verdiği hüküm geçersizdir, caiz değildir. Eğer, harâc ödemek üzere, o müşriklerin ehl-i zimmet olmalarına hükmederlerse, o takdirde hakemlikleri kabul edilir ve hükümleri caiz olur. Çünkü, onlar hakemsîz olarak, ehl-i zimmetten olacak olsalardı, bu kabul olunurdu.
@ Bir kadın veya bir muharip köle, emân dilemiş olsa, kendisine İslâm Dinine girmesi veya zımmî olması teklif edilir,
Eğer bir kaledekiler, bir müslümanı hakem tayin edip, onun hükmüne razı olarak kaleden çıkarlar ve o hakem de, savaşan erkekleri İle kadın ve çocuklarının da öldürülmesine hükmederse, hükmünde hata ve sünnet-i seniyyeye aykırılık olduğundan, çocuklar ile kadınlar öldürülmez. Yalnız, muharip erkekler katledilip, kadın ve çocukları esir edilir.
Eğer, hakem tayin edilen zat, o kavmin zulüm ve düşmanlıklarından korkulan bir kısım erkeklerinin katline ve diğer erkekleri ile kadın ve çocuklarının esir edilip zımmî olarak kalmalarına hükmederse bu hüküm caizdir. Eğer, bir isim bildirmeden, her hangi bir müslümanın hakemliğine razı olarak kaleden çıkarlarsa, bu durumda haklarında hüküm vermek İmâm-ı Müsli-mîn'e aittir. Zikri geçen hükümlerin hangisi İslâmiyet ve Müslümanlar hakkında daha efdal ve daha faydalı ise onlara öylece hükmeder.
Vali olan zat, bu şekilde isim verilmeden hakem talep edilmesini, çocukların, kadınların, kölelerin

zımmîlerin, âmânın-, kendisine hadd-i kazf tatbik edilmiş kimsenin, fâsıkın, şüpheli kimsenin, şer sahibi olan kimselerin hakem tayin olunmasını kabul etmemesi iktiza eder. Bu hakemlik hususunda, ancak, fazilet sahibi, dinine bağlı müslümaniar için hayır dileyen, din bahsinde ihtiyatlı olarak hareket eden zevatı arayıp, böyielerini seçmek gerektir. Zira, bir kimsenin aleyhine sahidlik etmesi kabulu caiz olmayan ve iki hasım hakkında hüküm vermesi caiz olmayan kimselerin, böyle mühim ve bütün müslümanlan ilgilendiren bir konuda hakemlik yapması nasıl caiz olabilir?

Eğer, bu kavim, asker arasından seçecekleri bir hakemin hükmüne razı olarak, kaleden çıkacaklarını beyan edip, kaleden çıktıktan sonra, yukarıda geçen iyi vasıflarla muttasıf olan bir zatı, seçerlerse, bu zatın hakemliği kabul olunur. Bilakis, şahid-liği ve hüküm vermesi caiz olmayan ve yukarıda sayılan kötü sıfatlarla muttasıf bulunan bir kimseyi seçerlerse, bu kişinin hakemliği kabul olunmayıp, önceden bulundukları yere gönderilirler. Bu durumda, daha sağlam veya daha çok muhafızı bulunan bir kaleye veya bir yere gönderilmelerini talep ederlerse, kendilerine müsaade edilmez. Hakemliğe layık, bir başka zatı hakem tayin etmeleri kendilerine teklif edilir.

Müslümanlardan ismini bildikleri bir zat İle, kendilerinden de bir kimsenin hakemliği üzerine, kaleden çıkmayı talep ederlerse, bu talepleri kabul olunmaz. Çünkü dine müteallik olan hususlarda hakemliğe kâfir ortak edilemez.

Vali olan zat, hata edip, bunların hakemliğine müsaade etmiş olsa, o hakemler de hüküm vermiş bulunsalar, İnıâm-i Müs-lîmîn olan zat, hükümlerini infaz etmez. Ancak, zımmî olmalarına veya İsSâm Dinine girmelerine hüküm vermiş olurlarsa, bu kabul edilir. Çünki, İslâm Dinine girmiş olunca, zaten hakeme hacet olmadan, onlara hiç bir kimsenin tasallutu kalmıyacağı gibi, zımmî oldukları takdirde de, hakeme hacet kalmadan, zımmîiik-leri kabul olunur.
Bu kâfirler, ellerinde bulunan müslüman esirlerden birisinin hakemliğine razı olarak, kaleden inmelerini talep etmiş olsalar, yine müsaade edilmez. Şayet buna, İmâm-ı Müslimîn müsaade etmiş olsa bile, o esirin hakemliği caiz.olamaz. Eğer, zimmî olurlar veya İslâm Dinini kabul ederlerse, bu durumda onlara hiç bir kimsenin tasallutu kalmaz.
Kendileri İle beraber, dar-ı harbde bulunan, müslüman bir tüccarın hakemliği de böyledir.
Kendilerinden olup ta, İslâm Dini ile müşerref olmuş olan, fakat henüz onlarla beraber dar-ı harbde ikamet etmekte bulunan bir kimse de, yine bu kabildendir. islâm Dînî İle müşerref olan bu kimse, islâm askerleri ile ikamet etmekte, olup, o sırada o kavmin içinde bulunmakta ise, yine onun hakem olarak kabul edilmesi bana hoş gelmez. Zira, evvelce Müslüman olan bu kimsenin bu konundaki'hakemliği çok büyük, korkulu ve tehlikeli bir iş olarak görünmesinden; ilerisini düşünüp sakınarak ihtiyakârane davranmasından dolayı Müslümanların müşkîlâta duçar olmalarından korkulur.
Eğer, o müşrik kavim, 'Müslümanlardan hasta bir kimsenin hakemliğine razı olarak, kadınları, çocukları,

mallan, köleleri ile müslümanlardan kendilerinde olan esirleri, köleleri ve mallarını yanlarına alarak kaleden çıksalar, ancak hakem olan kimse henüz hükmünü vermeden vefat etmiş olsa, kendi iş ve durumlarını görüşmek ve hükmü ile kaleden çıkacakları diğer bir zatın seçilmesi için, kale ve emniyette bulundukları yere geri gönderilmelerini talep etmiş olsalar, taleplerinin yerine getirilmesi lazım gelir. Ancak, kenilerinde bulunan Müslüman esirler ellerinden alınacağı gibi, müslümanlara ait köleler de sahiplerine satılarak, bedelleri müşriklere verilir. Keza, bizim zımmîlerimiz-den, hür olupta, müşriklerin ellerinde bulunan kimseler varsa, onlar da, ellerinden geri alınırlar.
Bu düşmanların ellerinde, İslâm Dîni ile müşerref olmuş kimseler bulunur ve bunlar küffârla birlikte kalelerine veya emniyette bulundukları yere gönderilmelerini talep ederlerse, bu talepleri kabul edilmediği gibi, kâfirlerin ellerinden de alınırlar. Çünkü, Müslümanların dar-ı harbe iade-edilmeleri hakkında aralarında ki hüküm infaz edilemez. Zımmîlerimizin köleleri, bizim kölelerimiz hükmündedir.
Müşrik düşmanların elinde, İslâm dini ile müşerref olmuş köleler bulunur da, onlarla birlikte, dar-ı harbe gönderilmelerini isterlerse, gönderilmeleri caiz olmadığından, bedelleri müşriklere verilerek ellerinden alınırlar.

Emân Nedir? Kimler Emân Verebilir? Emân Verme Şekilleri Nelerdir?

Müslümanların, müşriklerle yaptıkları savaşlarda kendilerine yardımı dokunan zımmîlere, düşmanlar arasında emân yoktur. Düşman tarafında bulunan zımmîlere emân verilmesi caiz değildir.
Köleye gelince, eğer köle savaşıyorsa «Ordudan bîri düşmana emân verirse, bu bütün müslümanlar için geçerlidir.» diye varid olan hadis-i şerif gereğince, kölenin emân vermesi caizdir. Eğer köle savaşmıyorsa, fakihler arasında emân vermesinin caiz olup olmadığında ihtilaf vaki olmuştur. Bazıları, «caizdir» ve bazıları da «caiz değildir» diye görüş beyan etmişler ve jctihadda bulunmuşlardır. Her iki taraf da, görüş ve yollarına muvafık olarak, hadîs-i şerîf rivayet etmişlerdir. Ancak, H z. Ömer (R.A.), bîr kölenin emân vermesine İzin vermişse de, o kölenin savaşıp savaşmadığı hakkında bir rivayetin olduğu tarafımızdan işîtilmemiştir.
H z. Z e y n e b ' in kendi kocasına ve Ü m m ü H â n î'-nin akrabasından birine emân verdikleri hakkında, Fahr-i (S.A.V.) Efend i m izden varid olan hadis-i şerife mebni kadınların da emân vermeleri caizdir.
Bulûğ çağma gelmemiş olan çocukların emân vermesi caiz değildir. Böyle bir emân geçersizdir.
Keza, düşman elinde esir bulunan, müslümanlarm vermiş oldukları emân da caiz değildir, geçersizdir.
Dar-ı harbde bulunan Müslüman tüccarların verdikleri emân da, müsîümanlar tarafından kabul edilemez ve yerins getirilmez.
© Bir müslüman, konuşmadan, bir kimseye parmağı ile işaret ederek emân vermiş olsa, bu konuda fuhahâ arasında ihtilaf vaki olmuş olup, bazıları «bu emân caizdir», bazıları ise «caiz değildir» demişlerdir. Ancak

bu konuda işitmiş olduğumuz kavillerin en güzeli «bu müsiümanın emân kastı ile yaptığı işaretin - A İ I a h u â'lem - emândan sayılmasidır. Çünkü, H z. Ömer (R.A.) in İşareti emân saydığı rivayet edilmiştir. Keza, farsça konuşarak emân verilmiş olsa, bu emân geçerlidir.
© Fudayl b. Z e y d er-Rekkâşî'den rivayet etmiştir.
— H z. Ömer [R.A.) bize yazdığı emir-namede: «Müslümanların kölesi, müslümanlardan sayılır. Bu kölelerin zsmmetî de müslümanlarm zimmeti demek olduğundan, bunların emân vermeler! caizdir.» buyurmuştur.
0 A ' m e ş bize E b û S â i i h ' den, o da E b û H u r e y r e (R.A.) den, Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir :
— «Müslümanların zimmeti birdir. Müslümanlarm ednâsı bile o zimmeti verebilir.»
6 A'm e ş bize E b û â i I'in şöyle dediğini rivayet etti :
— Hânikîn denilen yerde bulunduğumuz sırada H z. Ömer (R.A.) den bize bir emir-name geldi. Şöyle buyuru-yordu : «Bir kaleyi muhasara ettiğinizde, Cenâb-i Hakle i n hükmü üzere inmelerini, bu ikaiede olanlar sîzden talep ederlerse, bu tekliflerini kabul ederek, kendilerini kaleden çıkar-mayınız. Zira, tekliflerini kabul edip kaleden indirdiğiniz takdirde, Cenâb-ı Hakkın onSsr hakkmdaki hükmünün ne olduğunu bilemiyeceğinizden, isabet edip edemeyeceğinizi bile-mezsiniz. Ancak, kendilerini sîzin hükmünüze göre indirin. Sonra haklarında dilediğiniz şekilde hükmediniz.» buyurmuştur.

Bir kimse, diğer bîr kimseye «korkma» derse, kendisine emân vermiş oiur. «Telaş etme» d&mesi de böyledir. Cenâb-ı Hak bütün lisanları bildiği İçin, bir adam diğer bir adama farsea «korkma» demiş olsa, keza kendisine emân vermiş olur.
İmâm M ücâhi d, H z. Ömer (R.A.) den şöyle rivayet etmiştir:
— «Müslümanlardan bir kimse, düşmandan bir kimseye işaretle, indiğin zaman seni katledeceğim diye anlatmak istese, ancak, muhatabı olan düşman, bu işaretden kendisine emân verildiği zanm ile kaleden inse, emân verilmiş addolunur ve o düşmanı öldüremez.» buyurmuştur.
Q Muihammed b. İ & h â k, bana S a'd b. E b î H i n d'den o da A k f 1 b. E b û T â I İ b ' in azadhsı olan Ebû Hureyr V den Ü m m ü Hâ n î binti Ebî Tâiib (R.A.) in şöyle dediğini rivayet etti:
— Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz, Mek-ke-i Mükerreme'yi fethettiği zaman, kocamın akraba ve taaMûkâ-tindan iki erkek, kaçarak bana iltica ettiler. İlticalarını kabul ettim. Daha sonra, kardeşim gelerek «bunları öldüreceğim» dedi.
Bunun üzerine, onları odaya girdirdim ve kapıyı kapadım. Sonra, Mekke'nin yukarısında ikâmet etmekte olan, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gittim. Beni görünce :
— «Merhaba Ey Ü m m ü' H â n î! Hoş geldin. Buraya geliş sebebin nedir?» buyurdular. Ben de :
— «Ey Allanın Resulü, akrabamdan iki adam gelip bana iltica ettiler. Ben de onların ilticalarını kabul ettim. Sonra, kardeşim gelip onları öldüreceğini

söyledi.» diye keyfiyeti kendilerine arzettim. Bunun üzerine :

— «Hayır, öldürmesin. Senin emân verdiğin kimseye, biz de emân veririz.» buyurdular.

H z. Âiş e (R.A.) buyururlar ki:

— «Kadınların verdiği emân müslümanlar üzerine nafiz olur idi.»

İmâm Hasan da:

— «Kadın ile kölenin emân vermeleri caizdir.» buyurmuştur.

İmâm Şeybânİ rivayet eder ki :

S a ' d b. Mâlik, maiyyetinde yahudilerden bazı kimseler olduğu halde, gazaya gitmiş ve -ganimet mallarından senim olmamak üzere- kendilerine biraz mal vermiştir.

O Esirlerden olan cariyeye, yaklaşmak caiz değildir. Ganimet malları, taksim edilip, bir kimsenin hissesine bir cariye düşerse, o cariye hayız görmekte ise, kendisinde bulunduğu zaman zarfında iki defa hayız görmeden ona cima etmesi caiz değildir. Hayız gören kadınlardan değilse, hamile olup olmadığı tahakkuk ettikten sonra, kendisi ile cima edebilir. Zira, F a h r - i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, doğuruncaya kadar hamile olan cariyeye yaklaşmayı yasaklamışlardır.

Nitekim, E ban b. Ebî lyaş bize H z. E n e s b. Mâlik (R.A.) den, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin şöyle buyurduklarını rivayet etmişdir:

— «Cenâb-ı Hakka ve âhiret gününe iman eclen, iki erkeğin bir temizlenme devresinde, bir cariyeye cima etmeleri caiz değildir.»

Mecûsî olan bir cariye, bir adamın sehmine İsabet ederse, ona cima etmenin caiz olmadığını, fâkihlerden

bir zat, mecüsiîe-rin nikahlanması hakkında, Fahr - İ-Âlem (S.A.V.) Efendimizden varid olan, hadis-i şeriflerle beraber zikretmiştir. .
K a y s b. R e b i' bize Kays b. Müslim' den Muhammed b. H a n e f i y y e (R.A.) nin şöyle dediğini nakletti :
-Fahr-İ Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, Ahalisi Mecusîlerinin kadınlarının nikâhianmasını ve kestiklerinin yenilmesini helâl kılmamakla beraber, kendilerinden cizye alınmak, üzere onlarla sulh yapmışlardır.'
S i .m â k b. H a r b ' in bize rivayetine göre ;
Bir kimse, mecusîlerden bir cariyeyi esir eder, veya satın alırsa, onunla cima edip edememesinin cevazı hakkında, E b û Seleme b. Abdurrahman' dan fetva istenince:
— «Müslüman olmayınca ona cima edilmez.» buyurmuştur.
S a î d bize İK a t â d e ' den M u â v i y e b. Kur-r e ' nin şöyle dediğini rivayet etti:
— H z. Abdullah b. Ömer (R.A.), müşrik olan cariyeye yaklaşmayı caiz görmezdi.
M u ğ i r e bize H a m m âd ' dan İbrahim Ne-h a î' nin şöyle dediğini rivayet etti :
— Mecûsî veya putperest olan kadınlar, esir edilip cariye oldukları zaman, İslâm Dinine girmeleri kendilerine teklif edilir ve bu hususta zorlanırlar. Kabul ettikleri takdirde, hem cima edilip hem de işte çalıştırılırlar. Eğer, İslâm Dinini kabul etmezlerse, yalnız işte çalıştırılmaları caiz ise de, cima edilmesi caiz olamaz.
Yine H a m m a d , İbrahim N e h a î' nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

— Yahudi ve hristiyan kadınlar esir alınıp cariye edildikleri zaman, İslâm Dinine girmeleri kendilerine teklif edilir. Bu teklifi gerek kabul etsinler, gerek etmesinler her iki halde de hem cima, nemde istihdam edîimeieri caizdir. Gusül yapmaya mecbur edilirler. Bu babda, işitmiş olduğumuz kavillerin en güzeli budur. - A I lahu a'Iem -;
© Müslüman olarak, dar-ı İslama gelen, ehli harbi geri gönderip, kabul etmemek üzere, bir vali, ehî-i harb ile mukavele yapmış ve bu vaadda bulunmuş olsa, Müslümanlarda ehl-î harbîn mukavemetine kuvvet ve iktidar olursa, Jmâm-ı Müslimîn için bunun gibi mukavele akdi caiz olmadığı gibi valisinin mu-kavelesine de icazet verip, bu mukavelenin hükümlerini infaz etmesi de caiz değildir.
Söylediğimiz gibi, Müslümanlarda kuvvet ve iktidar var iken, vali buiunan zatın ehl-î harbden bir kavimle, böyle bir muvâdaa ve mukavelede bulunması caiz olamaz.
Eğer, bu kavmin, İslâm dînine girmesi yahud zimmîliği kabul etmesi ümidi, ile, kendilerinin kalplerini kazanmak maksa-dlyie, vali olan zat böyle bir muvâdaa ve mukavelede bulunmuş olursa, valinin, onların hallerini düzeltmesi için, böyle bir mukavele ve muvâdaada bulunmasında bir beis yoktur.
Düşmanlardan bir kavim, Müslümanlardan 'bir kavmi bir kalede muhasara edipte, müslümanlarda kuvvet olmamasından dolayı, nefislerinin telef olmasından korkulursa, bu şekilde bir "muvâdaada bulunmalarında ve mal ile kendi nefislerini kurtar-malarında, islâm dinini kabul ederek, muhasaracı müşrikler tarafından gelen, eh!-î harbi geri

göndermelerini ve kabul etmemeleri halinde, bu şartlan kabul etmelerinde beis yoktur.
Ancak, Müslümanların ehl-i harb üzerine kuvvet ve iktidarları olduğu takdirde işbu şartlardan birini bile kabul etmek caiz değildir.
© Muhammed b. İshâk bana İmâm Z ü h r î' âen şöyle rivayet etti :
— Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, Hendek Harbinde Medîne-i Münevves-e'de bulunan ağaçların mey. velerinin süsüsünü (1/3 = üçte birini) fidye olarak vermeyi düşündü ve bu konuda S a'd b. M u â z ve S a'd b: U b â d e ile istişare ederek onlara :
— «Bütün arap kabileleri birleşerek, hepsinin aleyhinize kıyam ettiğini görüyorum. Medine'deki ağaçların meyvelerinin üçte birini fidye olarak verip, zaman kazanarak ve bazı hikmetlerden dolayı onlara, bu vesile ile galip geleceğimiz reyindeyim. Ne dersiniz?» diye görüşlerini sordular. Onlar da cevaben :
— «Ya Rasûlallah, daha önce biz bu arap kabi-le'eri ile birlikte şirk üzerinde iken, Medine'nin meyvesinden ancak, ya bizden habersiz olarak alabilirlerdi veyahud da, bize misafir oldukları zaman kendilerine İt'âm ederdik. Bu iki yoldan başka meyvelerimizi yiyemezlerdi. Şimdi ise, C e n â b-ı Hak, Sizi ve İslâm Dînini bize ihsan buyurmuşken, mallarımızı, kendilerine bu şekilde vermeye haccet yoktur.» diye bu babdaki reylerini arz ve beyan ettiler. Bunun üzerine, Peygamber (S.A.V.J Efendimiz:
— «Reyiniz ne merkezde ise öyle olsun.» buyurdular.
Hudeybiye senesinde, Fahr-i Alem (SAV.) Efendimiz Kureyş'le muâhade yapılıp, onlarla savaşmaktan

vazgeçtiği sabittir. Bundan dolayı, mütareke İslâmiyet ve Müslümanlar hakkında hayırlı olduğu ve mütareke sebebiyle küf-farın İslama ısındırılmasının ümid edilmesi halinde o şekilde davranmasında İmârn-ı Müsllmîn İçin cevaz var.dır.
Hişam b. Urve, babası Urve' den ve M u h a m m e d b. İshâk ve İmâm K e I b î' den bana rivayet ettikleri hadis de şöyle haber verdiler:
— Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, savaş murad etmeyerek, umre niyetiyle, Ramazan-i Şerîf ayında, Medî-ne-i Münevvere'den Hudeybiye'ye[37] çıktı. Hudeybiye Vak'ası, Şevval ayında vuku buldu. Usfân isimli yere vardıkları zarnsn Benî Ka'b Kabilesinden bazı kimseler, Peygamberimizi karşılayıp: t
— Yâ Rasûlallah, Sizi Beyt-i Muazsama'dan alıkoymak ve Mekke'ye girmenize mani olmak için, Kureyş sizinle savaşmak üzere, çeşitli kabilelerden bir takım adamlar topladılar ve kendilerine erzak ve yiyecek vermektedirler.» diye durumu haber verdiler.
Usfan'dan[38] hareket etmeleri halinde, Kureyş'in öncüsü olan H â I i d b. V e I i d ' le, yol üzerinde karşılaşacakları anlaşılınca, Fah rri K â i n a t (S.A.V.) Efendimiz caddenin bir tarafına, Serûateyn denilen ve iki kum tepesinin arasında olan yola girdiler. Yolun hizasına yürümek için, herkese emir ve tenbihte bulunup, o şekilde giderek, Gamim isimli yere vardılar. Buraya varınca, Cenâb-ı Hakkı tevhîd ve tenıhîd getirip, layiki veçhile hamd ve sena ederek buyurdular ki :

— «Emmâ ba'd. Kureyş Kabilesi halkı bizi Beyt-i Muazzamın ziyaretinden ve Mekke-i Mükerreme'ye girmekten men etmek için, muhtelif kabilelerden bir takım kavimleri toplayarak, kendilerine erzak ve yiyecekler vererek, bizimle savaşmak için hazırlamışlardır. İlk iş olarak müşriklerin başlan olan, Mekke Ahalisi ile mi savaşalım yoksa kendilerine yardımda bulunan dağınık kabilelerin kadın ve çocuklarını kastederek mallarını ganimet, kadın ve çocuklarını esir mi alalım? Evvelâ dağınık kabilelere hücum edip, kadın ve çocuklarını esir aldığımız takdirde, önler bize yetişemezler ve yerlerinde kalırlarsa, mallarını, ka-dınlarını ve çocuklarını kaybetmiş ve yenilmiş olarak kalırlar. Eğer bize yetişmek üzere bulunurlarsa, aileleri hakkında korkma-tarından dolayı, yürüyüşleri hafif ve kendileri de zayıf olarak gelebilirler. Her iki halde de Cenâb-ı Hak onlara azap ve işkence ile muamele buyurur.» diye, maiyyetinde bulunan müca-hid sshâhe-i güzîn'e hitabetti. Onların bu babdaki görüşlerini sordular. Hz. Ebû Bekr-i Sıddîk (R.A.) ilkönce görüşünü beyan ederek :

— Bu babdaki görüşümüz, Yâ Rasûlullah, evvel emirde başlan olan Ehl-i Mekke ile savaşa başlamak ve onlara kasdetmektir. Zira, Cenâb-ı Hak, Sana yardımcıdır. Ve senin muinindir. Seni onlara galib getirecek ve bunu onlara apaçık gösterecektir.» diye görüşünü arzettikten sonra, H z. M i k d a d (R.A.):

— A 1 I a h a yemin ederim ki, biz, Benî İsrâilin Pey-gamberlerine dedikleri gibi «...Artık sen Rabbînle berabergit!

Bu suretle ikiniz harb edin! Biz mutlaka (burada) oturup sizi bekliyeceğiz.»[39] demeyiz. Biz ancak, Sen, Rabbinle beraber yürü. Savaşınız. Muhakkak ki biz de sizinle beraber savaşacağız, deriz diye reyini bildirince Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, hemen yola çıktı : Harem-i Şerifin hududuna yaklaşınca, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin binmiş olduğu ciz'a '(bazı rivayetlerde Kusvâ) isimli devesi yere çöktü. Bunun üzerine orada bulunanlar:

— «İleriye gitmesi gerekirken, sebebsiz ve illetsîz yere niçin oturup çöktü acaba?» deyince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:

— Bu deve huysuzlaşmadı. Gitmesi gereken yere inat ederek gitmeyip çökmek mûtadı da değildir. Ancak, vaktiyle fili Mekke'ye girmekten men eden Cenâb-ı Vâcibü'l-V ü c û d , bu Kusvâ'yı Mekke'ye girmekten menetmiştir.» buyurdular. Yani, Beyt-i Muazzam'ı tahrip edip, yıkmak için vaktiyle Yemen tarafından gelen, ehl-i bâtılın fillerini -Sûre-i Fîl'in tefsirinde mufassalan mezkur olduğu gibi- Mekke'ye girmeden men ederek, Ka'be-i Müşerrefe'yi hıfz ve sıyânet eyleyen C e -n â b -1 Hak, bu Kusvâ'yı Mekke'ye girmekten men eylemiştir. Biz her ne kadar, ehl-i Hak olup, ashab-ı fille kıyas edil-mezsek de, o aralık sahâbe-i güzîn (R.A.E.) hazretleri, Mekke'ye girmek ve Kureyş de onları men etmek isteyecekleri cihetle, filin Mekke'ye girmesi kan dökülmesine ve malların telef olmasına sebep olan, savaşı mucib olabilirdi. Halbuki, Kureyş Kabilesinden pek çok kimsenin, İslâm Dinine girmeleri ve sulblerin-den nicelerinin zuhur ederek ehl-i İslâm'dan olmaları, mukadde-rât-ı İlâhiyeden olduğu hikmetine binâen, bu deveyi Cenabı Hak,

Mekke'ye girmekten men buyurmuştur.» dedikten sonra :
— Kureyş Kabilesi, Beni, Harem hududu dahilinde, savaşı terk etmeye ve burayı tazim ve selamlamaya, kan dökülmesinden kaçınılmasına davet edip de, bu konuda beni geçmesinler. Yani, bu konudaki talepleri, her ne kadar meşakkati mucib ise de, Harem-i Muharrem'in ihtiram ve ta'zimi kendimce kabul ve teslim edilmiş bulunduğundan istediklerini yerine getirmekten geri durmam.» diyerek, Sahâbe-i Kirîm'a hitaben :
— «Bu tarafa geliniz» diye emir buyurduktan sonra, caddenin sağ tarafında olan yolda gitmekte iken onu bırakıp, geriye dönerek Seniyyetü'I-Hanzel isimli yerden giderek Hudeybiye'de çadır kurup ikâmet buyurdular. Orada bulunan kuyudan, su çekip kullandılar. Bu kuyunun suyu azalıp, kendilerine kifayet etmez oldu. Durumu Peygamber (S.A.V.) Efendimize arzetmeleri üzerine, kenâne yani tîr-keşinden bir ok çekip kendilerine vererek, o kuyuya batırıp dikmelerini emir buyurdular. Emre uyup, o oku, mezkur kuyuya saplamaları üzerine, kuyuda o kadar su hasıl oldu ki, herkes develerini suladı. Sonra istirahat etmek üzere bir tarafa çekilip oturdular.
Peygamber {S.A.V.) Efendimizin, Hudey-biys'ye teşrifleri haberini Kureyş işitince, müteferrik kabileler-den toplanan kavimlerin reisleri, Huleys isimli kimsenin evfad-larından birisini, Peygamberimiz (S.A.V.) e gönderdiler, îbnî Huleys, haccm şeâirinden olan kurbana saygı gösteren cemaatten idi. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, uzaktan İ b n - i H u I e y s ' in

gelmekte olduğunu görünce maiyyetinde bulunan mücahidlere hitaben :
— Bu gelen adam, İ b n i H u i e y s ' dır ve kendisi Harem-i Şerife sevkedildiği bilinsin diye, boynuna eski ayakkabı asılarak sevkedilen ve hedy denilen kurbana ta'zim eden kavimdendir. Bu kurbanları ondan tarafa sevkedin de görsün.» diye emir buyurmaları üzerine, kurbanlar o tarafa sevkedildi. İ b n - i Huleys mezkur kurbanların, boyunlarına asılmış olan özel gerdanlıklarıyle gelmekte olduklarını görünce, müslümanlara bir kelime bile söylemeden, olduğu yerden hemen geri dönrek gitti. Kureyşlilere:
— «Gelmekte olan kavim, Özel alâmet ve süsleri olan kurbanları ile gelmişİer. Kendilerine ilişmek doğru olmaz» diye keyfiyeti gereği gibi anlatıp, Mekke'ye girmekten men etmelerinden dolayı, Kureyşlilerî tevbîhe kalkışmişsa da, onlar kendisini azarladılar ve ona sövüp saydılar:
— «Sen kaba ve cahil bir arap parçasisın. Öyle şeyleri bir. lemezsin. Senin böyle münasebetsiz sözler söylemene şaşmıyoruz. Ancak, senin gibi ahmak bir adamı göndermiş olmamıza hayret ediyoruz.» dediler.
Sonra, Urv« b. Mes'ud es-Sakafî isimi şahsı seçerek :
— «Sen, git. Bize bir haber getir. Ancak, arkandan yakalanmaktan sakın.» diye kendisine tenbîhatta bulunup, gönderdiler.
Urve b. Mes'ud, yola çıkıp, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna vardı. Kendisine hitap edip :
— Yâ Muhammed, insanların esfeiinden bîr takım halleri karışık ve meçhul adamları toplayıp, kendi

aşiretin ve aslın üzerine geliyorsun. Kureyş Kabilesinin yüce ceddi olan, K a ' b b. L ü ' e y ile Âmir b. L ü ' e y namları ile yadolunan insanlar tarafından, sizin tarafınıza geldim. Hepsi size olan kin ve düşmanlıklarını açığa vurarak ve kadınları, çocukları, süt veren develeri ve mızrakları ile sizinle savaşmaya geliyorlar. Sen ne kadar onlara kötü muamelede bulunursan, kendileri de ondan daha çok size kötü muamelede bulunacaklarını hepsi birden yemin ederek, beyan ve te'kid ediyorlar.» de-yine, Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, cevaben :

— Biz savaş için gelmedik. Muradımız sadece umremizi edâ edip, kurbanımızı kesmektir. Kavmin olan Kureyşe git. Kendileri deve ve sürü sahipleri olup, muharebe kendilerini örsele-mistir. Savaşın daha önce kendilerinde sebep olduğu telef ve hasarlarla birlikte, yine telefat bırakmakta hayır yoktur. Benim ile kendileri arasında bir müddet tayin edelim. O müddet içinde, kadın ve çocukları büyürler ve kuvvetlenirler. Şerlerinden emin olarak, bizi Beytullah'tan men etmesinler. Umremizi edâ, edip kurbanlarımızı keselim. Kendileri taraf tutarak, İnsanlarla bizim aramıza girmesinler. Eğer insanlar, bana galib gelirlerse, zaten kendilerinin de istedikleri budur. Eğer, İnsanlara ben galib gelirsem, o zaman kendileri muhayyerdirler. O zamana, kadar savaş İçin kendilerine isti'dâd gelir. Dilerlerse bana karşı savaşırlar, dilerlerse topluca sulha dahil olurlar. Cenâb-ı Hakka yemin ederim ki, A I I a h i n iradesi ve yardımlyle risâletim hükmünü yürütünceye kadar, İslâm Dini üzerine, Benî Âdem'in her nev'iyle

kıtal ve muharebede bulunacağım.» buyurdu. Bundan sonra, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz Urve b. Mes'ud es-Sakafî'ye:

— Doğru Kureyş'e gidip, sulha tavassut ederek, durumu tebliğ etmesini emir buyurdu. Urve de Kureyş'e dönerek kendilerine hitaben :

— Bilirsiniz ki, hakikaten sizler benim kardeşim ve aşire-timsiniz. Bütün insanlardan daha çok bana sevgilisiniz. Halkın toplanma yerlerini araştırıp, hepsini size yardıma davet ettim. icabet etmedikleri için ailemi getirip, mütesellî olmanız için aranızda ikamet ettim. Sizden sonra, hayatımı istemediğimi bilirsiniz. Yine bilirsiniz ki, büyük zevatın ve kralların huzuruna çıktım. Cenâb-ı Hakka yemin ederim ki, Muhammed'-in, sahabesi nezdinde büyük ve muhterem olduğu kadar, gördüğüm zevat içinde, ne bir büyük ne de bir kral vardı. 'Kendisinden izin almadıkça, hiç bir kimse konuşamaz. İzinsiz konuşmaya ruhsat verildiği zaman konuşurlar, ruhsat verilmediği zamansa susmayı tercih ederler. Abdest aldığı zaman, hemen suyunu alıp, teberrüken başlarına ve diğer azalarına döküyorlar.» dedi.

Kureyş Kabilesi halkı, U r v e'nin sözlerini işitince, S 'ü ü h e y I b. A m r ile M i k r a z b. Hasfs isimli kimseleri çağırdılar, yanlarına gelince de .onlara hitaben :

— Muhammed'e gidiniz. Urve b. M e s ' u d' a zikrettiği şartları size de söyleyip, mukavele ve muahede akdetmeyi teklif edecek olursa, bu sene dönüp, Ka'be'ye gelmesin. Ta ki, bizim tarafımıza geldiğini işiten, arap kabileleri kendisini men edip, Kâ'be'ye bırakmadığımızı da işitsinler.» diye kendile-rine tenbih ederek gönderdiler.

Onlar, Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gelip keyfiyeti arzettiler. Pey g a m b e r (S.A.V.) Efendimiz, Urve'ye söylediklerini tekrarladı. Bu minval üzere ve onların şartlarına da rıza göstererek, ahidnams-nin yazılmasını emir buyurdular. İlk önce, baş tarafa «BismiHa-hirrehmanirrahîm» yazılmasını emir buyurmuşlar İse de, Onjar itiraz ederek :
— Hayır, vallahi bunu en başa yazmayız, deyince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— NastI istersiniz? buyurdu. Onlar da :
— Bîsmike Allahümmo yazılsın, dediler. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— Bu da bir güzelliktir. Öylece yazınız, buyurunca, o şekilde ahld-nEme'nin başına yazıldıktan sonra, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— «Bu Rasûlalîsh ÎS.A.V.) 'sn koyduğu hükümlerdir.» diye yazılmasını emir buyurunca, onlar:
— Bizim ihtilafımız zaten bu husustadır. Bunu yazmayız dediler. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin:
— Ya nasıl yazarsınız? diye sorması üzerine :
— Senin isminle pederinin ismini, yani M u h a m m e d b. Abdullah diye yazsınlar dediler. Bunun üzerine Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— Bu da bir güzellikdir buyurdular. Ve o şekilde yazıldı.
. Şartlar cümlesinden oiarak, daha önce savaş sebebleri ve saireye dair iki tarsf arasında cereyan eden tasavvur ile mua-haze edilmemek, tarafeyn arasında hırsızlık ve hıyanet vuku bulmaması, velhasıl tarafeynin birbirlerinden nüfusça ve emvalce gizli olarak ve aşikâr olarak emin olması, bizim tarafımızdan sizin tarafınıza gelenlerin bize iade

edilmesi, keza, sizin tarafınızdan bizim tarafımıza gelenlerin size iade edilmesi diye yazılarak, shld-nameye son verildi. O esnada F a h r-'i Kâinat (SAV.) Efendimiz;

— Banim maîyyetime girmek isteyenler -bu anlaşma da benim tarafima geçmek isteyenier- için, benim için geçerli olan şartların aynısı onlar için (de geçerli) olsun.» buyurdu. Kureyş de:

— «Bizimle beraber girenler için, bizim için (geçerli) olan şartlar, onlar için de (geçerli) olsun» dediler.

Bunun üzerine, Benû Ka'b oymağı :

— «Ya R a s û 1 a I I a 'h , biz senin malyyetlndeyiz» dediler, Benû Beki- oymağı İse :

— «Biz Kureyş'ie beraberiz.» dediler. Onlar bu şekilde, ahirî-nameyi yazarlarken, Benî Âmir b. Lü'ey oymağından E b û

Cendei b. Süheyl b. A m r, zincire bağlanmış olarak oraya getirildi. Kendisi İslâm Dinini kabul etmişti. Küf-fardan kurtulup, F a h r- i Âl e m (S.A.V.) Efendimi z i n maiyyetine girmek üzere gelmişti. Müslümanlar :

— Gelen Ebû C e n d e I' dir dediler, P e y g a m -b e r (S.A.VJ Efendimiz:

— Bu benimdir buyurdular. Fakat, Peygamber (S.A.VJ Efendimizle mukavele akdeden kişi, Ebû C e n d e I' in babası Süheyl İdi. Söyle dedi:

— «Ebû Gende I size gelmeden önce, (aramızdaki ahid-name tamamlanmıştır. Ona bakılsın.» dedi. Ahjd-nameye bakılınca, filhakika Ebû Gende!'in onlara İade edil-mesi gerektiği anlaşıldı. Ve kendilerine iade edildi. Ebû C e n d e 1, bu hali görünce :

— Ya Rasûlallah, ey İslâm Topluluğu! Dinimde bana fitne vermek üzere, beni müşriklere nasıl iade ediyorsunuz? deyince, Peygamber fSAV.) E f e n d i m i z . kendisine hitap ederek:
— Ey Ebâ Cendei! Sulh keyfiyeti aramızda tamamlanıp, hitam bulmuştur. HainMk etmek bize yakışmaz. Muhakkak ki, C e n â b -1 Hak, gerek senin ve gerek seninle beraber oradaki biçare ve zayıfların sıkıntınızı gidererek, kurtulmanıza bir çare İhsan eder.» diye kendisini teselli etmiştir. ,
H z. Ömer (RA), Ebû Cendei (R.A.) e:
— «Ey Ebâ Cendei! İşte kılıç. Sen bir İnsansın, o da bir insan... Niçin korkuyorsun!» deyince, Ebû Cendei (R.A.J in babası Süheyl, Hz. Ömer [RA) e:
— Yâ Ömer! Benim aleyhime, ona yardım mı ediyorsunuz? demiştir.
Ebû Cendei (R.A.) e, babası Süheyl tarafından her hangi bir zarar verilmesinden endişe ettiği için Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz, Süheyl'e:
— Ebû Cendel'i bana hibe ediniz demiş, fakat Süheyl:
— Hibe etmem, cevabını vermiştir. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— Benim civarımda olmasını kabul et demiş Süheyl, bu teklifi de :
— Hayır, kabul etmem diyerek reddetmiştir. Bunun üzerine S ü h e y I ' İn arkadaşı olan M iJcraz isimli kişi:
— Ebû C e n d e I' in kendi civarında (himayemde) olmasını ben kabul ediyorum demiştir. Yani civarında olması kabul edildiği takdirde, araplar arasında o adama zarar verilmesi, himayesine alan kimseye zarar

verilmiş olması gibi telakki edildiği için, zarar vermenin yasakhğı üzerinde ittifak edilmiş, tartışma kabul etmez bir kaidedir.
Ahid-n'âme bu şekilde yazılıp, tamamlandıktan sonra Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— «Ey insanlar! Kurbanlarınızı kesip, saçlarınızı traş ediniz ve ihramdan çıkınız.» diye emir ve tenbihte bulundu. Fakat hiç kimse kalkmadı. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, bir daha emirlerini tekrar ettiler. Yine hiç birisinin kalkmadığını ve halkın büyük bir üzüntü içinde olduğunu görünce, Ü m -mü'l-Mü'minîn Hz. Ümmü Seleme (R.A.) nin yanına gidip :
— İnsanların neye uğradığını görmüyor musun diye kendisine keyfiyeti beyan buyurunca, Ümmü Seleme (R.A.):
— Ya Rasûlallah, sen git kurbanını kesip, saçını traş eyle. Sizin ihramdan çıktığınızı görünce hepsi ihramdan çıkarlar diye kendisine görüşünü beyan etti.
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, derhal çıkıp, kurbanını kesti ve saçını traş ederek ihramdan çıktı. Bu durumu gören 'herkes, kendisine uyarak ihramdan çıktılar. Sonra, oradan ayrılarak Medîne-î Münevvere'ye avdet buyurdular.
Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, Medine'ye teşrif buyurduktan sonra, Kureyş'den 'E b û N a s i y r isimli bir zat, Müslüman olarak oraya geldi. Ancak, Kureyş mezkur zatı, Ahid-name mucibince geri almak üzere, iki kişi gönderdi. P e y g a m b e r (S.A.V.) Efendimiz, Ebû N a -s i y r' a daha önce Ebû Cendel (R.A.) e verdiği nasihat ve va'di vermiş ve onu Kureyş'lilere teslim etmiştir.

Kureyş'li iki görevli Ebû Naşı yr'ı alıp götürürler-ken, Zül - Huleyfe'ye vardıklarında, onların birisine:
— Senin şu kılıcın keskin midir? diye sordu. O :
— Keskindir. Deyince,
— Bana göster öyleyse, dedi. Kureyş'li kılıcı gösterirken, hile ile elinden aldı ve çekip kendisini öldürdü. Diğer arkadaşı ise, arkadaşının öldürüldüğünü görünce, hemen oradan kaçtı. Ebû N a s ı yr, (R.A.) Medîne-i Münevvere'ye , dönüp, F a h r- İ Kâinat (S.A.V.) Efendimizin huzuruna girerek:
— Yâ R a s û I a I I a h , sen zimmetini İfâ ettin, sözünü yerine getirdin. Cenâb-ı Hak, onların sizde olan hukuklarını kendilerine îfâ buyurmuştur. Lakin, beni dinimde fitneye düşürmelerinden korktuğum için, kendilerinden İmtina' edip kendimi kurtardım.» deyince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— Güzel harb edici bir zattır. Adamları olmuş olsa... buyurdular.
— Ebû Nasıyr, Medine'den çıkıp, Zü'l - Huleyfe'ye giderek orada kaldı. Mekke'den İslâm Dinini kabul ederek, kaçan kimseler Ebû Nasıyr'a İltihak ettiler. Yanında 70 kişi1 toplandı. Kureyş'lilerin, bilhassa tüccarlarının yollarını kesiyorlardı. Bilâhare, Kureyşliler, bu durumdan gücenip korkarak, Peygamber (S.A.V.J Efendimize bir mektup yaz-dılar. Ebû Nasıyr ve yanındakileri oradan aldırıp, Medine'ye kabul etmesini rica ettiler. Aralarında bulunan rahm ve akrabalığa hürmeten, bu ricalarının kabul edilmesini istediler. Bunun üzerine, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz Ebû Nasıyr ve yanındakileri Medine'ye kabul buyurmuştur.

Sonradan kadınlar da, mukavale müddeti içinde, -bu son anlaşma sayesinde - hicret edip, Medine'ye geldiler. Cenâb'-ı Hak, bu kadınlar hakkında hüküm buyurarak, şu ayeti iı buyurdu :
«Ey iman edenler, mü'min kadınlar muhacir olarak geldikleri zaman onları imtihan edin[40] Allah onların îmanlarını daha iyi bilendir ya. Fakat siz de mü'min kadınlar olduklarına biîgî edinirseniz, onları kâfirlere döndürmeyin (iade etmeyin). Bunlar (mü'min olduğu sabit olan bu kadınlar) onlara (kâfir olan kocalarına) helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. (Kâfir kocalarının, bu kadınlara) sarfettiklerini {mehri) onlara (kâfirlere) verin[41]. Sîzin onları nikâhla almanızda, mehirlerini verdiğiniz takdirde, üzerinize bîr günah yoktur. Kâfir zevcelerinizi[42] (nikâhınız altında) tutmayın. Sarfeîtiğiniz (mehr)i isteyin[43]. (Kâ-firler de size hicret eden mü'min kadınlara) harcadıkları (mehri) istesinler. Bu, Allahın hükmüdür. Aranızda O hükmeder. Allah hakkiyle bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.»[44].
İşbu âyet-i kerîmede sulhun yalnız erkeklerin red ve iadeleri hakkında akdedilmiş olduğu, İade keyfiyetinin kadınlara şamil olmadığı beyan edilmiştir.
Hicret eden kadınlar soruşturulup, imtihan edildikten sonra, yemin ettirilip mü'min oiduklan kanaatine varılırsa/kendilerine verilmiş olan mehir kocalarına verilerek müşrikler tarafına red ve'iade edilmemeleri, bu âyet-i kerîmede emir ve beyan edilmiştir. Ayrıca, P

e y g a m b e r {S.A.V.) Efendi m!i z «mehirlerinin kocalarına iade edilmesini» emir buyurmuştur.
Fahr-i Âlem (S.A.V.) Efendimiz ile Kureyş arasında akdedilen mütareke müddeti, Benî Ka'b Kabilesi ile Benî Bekir Kabilesi arasında savaş başlamasına kadar uzadı. Şöyleki, daha önce beyan edildiği gibi, Benî Bekir Kabilesinin sulh akdi sırasında Kureyş'in yanında yer almış olmasından dolayı, Kureyş Kabilesi, bunlara silah ve erzak yardımında bulundu. Bu sebeble, Benî Bekir Kabilesi, Benî Ka'b Kabilesini yendi. Bu savaşa, Kureyş'den katılanlar ve ölenler oldu. Bu durumda sulhun bozulmasına kendilerinin sebep olmuş olmalarından dolayı, pek çokları bu tehlikeli halden korktular. Ahdi yenilemek ve mütarekenin müddetini uzatmak İçin Ebû Süfyan'ı F a h r - i Âlem ES.A.V.) Efendimize gönderdiler. EfaÛ.Süfyan, Medine-î Münevvere'ye gelince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, ashab-i güzinine:
— «Ebû Süf yan size geldi. Hiç bir iş göremeyecek, fakat razı olarak, yakında Mekke'ye dönecektir.» buyurmuştur.
Ebû Süfyan, evvelâ Hz. Ebû Bekr-İ S ı d -d ı y k(R.A.) in huzuruna çıktı.
— «Ya Ebâ Bekr, sulhu yenileyip, mütarekeyi uzatarak insanların arasını düzelt.» dîye rica etti. H z. Ebû Bekir (R.A.) :
— «İş benim elimde değildir. Bu iş, C e n â b-ı Hak ve Resül-ü Zi-Şanına aiddir.» cevabını verdi. Bu-nun üzerine, H z. Ömer (R.A.) in yanına varıp, H z. Ebû Bekir (R.A.) e dediği gibi, teklifini İfade etti. Hz. Ömer (R.A.):

— Muahede ve mukaveleyi bozdunuz mu? Eğer ondan (bozulmamış) yeni bir şey kalmışsa, Cenâb-ı Hak onu da ifna eylesin. Ondan şedîd bir şey varsa, A I I a h-u A z î-m ü'ş-Ş a n onu da kessin ve yok etsin.» deyince, Ebû Süfyan:
— «Ben, bu günki gibi güç bir gün görmedim. Bir kavim diğer bir kavme silah ve erzak yardımında bulunur ve imdadla-nna koşarsa, ahidîeri bozmuş olmaz.» diyerek. H z. F â 11 m a (RA.) nın yanına gitti ve :
-«Ya F atıma, kavmindeki kadınlara büyüklüğünü gösterecek bir iş yapmak ister misin?» dedi. Sonra da, H z, Ebû Bekir'e arz ettiği, sulh keyfiyetini anarak, ricada bulundu. Bunun üzerine, H z. F â t i m a (R.A.) da;
— «İş benim elimde değildir. C e n â b-ı Ha k ile Peygamber-i Zi-Şânının emirlerine bağlıdır.» diye red cevabı verince, H z. Ali (R.A.) nin yanına gitti. Keyfiyeti ifade ve önceki zevata arzettiğı ricaları tekrar etti. H z. Ali (R.A.) da:
— «Bu günki gibi istikâmetinden inhiraf etmiş bir adgm görmedim. İnsanların Efendisi olan, Peygamber-! Z i-Ş â n (S.A.V.) Efendimize gidip, ahldleri yenile ve İnsanların arasını ıslâh et- diye cevap verdi.
Ebû Süfyan, hepsinden red cevabı alınca üzülüp, esef ederek, elini eline vurdu ve :
— İnsanları birbirine karşı ben kendi himayeme aldım» diyerek, geri dönüp Mekke'ye vardı. Mekke ahalisine, olanları anlattı. Ahali kendisine :
-^ «Bu günki gibi bir kavim ve elçi görmedik. Bize ne bir savaş getirdin ki, hazırlıklı bulunalım ve ne de sulh

haberi getirdin ki, emniyet üzerine kalalım.» dediler ve geri dönüp bir daha Medine'ye gitmesini teklif ettiler.
Bu sırada, Benî Ka'b Kabilesinden bir adam. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin huzuruna gelerek, Kureyş'İn Benî Bekir Kabilesine yaptığı yardımı ve imdadlarma koşması sebebi ile kendilerine yapılan düşmanlık ve zulmün keyfiyetini arzedip, haber veriyordu. Gelen zat, Peygamber (S.A.V.3 Efendimiz 'den yardım talebi zımmında şu şiiri inşâd ediyordu :
«Yâ Rab! Hazreti Muhammed' den yardım istiyorum.
O Hazretin babası ile babamız önceden muâhade eylediler.
Bir de Yâ Muhammed biz baba iken sen, çocukluk yaşında idin.
Kureyş Kabilesi, sana verdigleri va'dde sebat etmeyip, Sağlam bağladığın ahdi, çözüp kırdılar. Cenâb-ı Hakkın Vahdaniyetini ikrar ve imana davet edici, gönderilmiş N ebî olmadığını zannettiler. Halbuki onlar zelil ve sayıları azdır. Bize yardım et, Cenâb-ı Hak da daima Size nusrat ve hidayet eylesin Ve A I I a h ı n askerlerini bize imdad için gönder Göndereceğin İslâm Askerleri, deniz gibi cûş-u hurûş eden asker olsun.
Ve bu askerler içinde, R a s û İ u M a h , düşmanların kalplerine dehşet saçarak bulunsun.
Kî, onlardan bir noksanlık zuhur edince yüzünde gazab alâmetleri âşkâr ola.»
Tam bu esnada, semadan bulut geçti ve <gök gürültüsü duyuldu. Fahr-i Kâinat (S.A.V.) Efendimiz:
— «İşbu gök gürültüsü, Benî Ka'b Kabilesinin nusrat ve muzafferiyetleri hakkındadır», buyurdular.

Sonra, H z. Â i ş e (R.A.) ye :
— Sefer levâzımâtımi hazırla. Kimseye malumat verme.» diye emir ve tenbih buyurdu. H z. Â i ş e (R.A.), Peygamber (S.A.V.) Efendimizin emirleri mucibince, gerekli hazırlığı yaparken H z. E b û Bekir (R.A.), içeriye girdi. H z. A i ş e (R.A.) nin hazırlık yapmakta olduğunu bazı emarelerden anlayarak :
— Bu nedir? diye sordu.
— «Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, sefer levatımatının hazırlanmasını emir buyurdular.» cevabını alınca :
— Ne tarafa? diye tekrar sordu. H z. Â İ ş e (R.A.),
— Mekke'ye, diye cevap verince, Hz, E b û Bekir CR.A.):
— Ne güzel arkadaşlık (dostluk) «Vallahi, onlarla aramızdaki mütareke müddeti daha bitmemiştir.» diyerek, H z- Peygamber (S.A.V.) Efendimizin yanına gitti. Mütareke müddetinin bitmemiş olduğunu arzedince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:
— «En evvel hainlikte bulunan onlardır.» buyurup, Mekke-Sîisre haberin yetişmemesi için, yolların tutulup, muhafazasını emrettiler. Hemen maiyyetine Müslümanları alıp, Mekke'ye yönlendirerek, o tarafa doğru yola çıktılar. R a s û 1 u i i a h [S.A.V.) İn gayret buyurmasiyle, Cenâb-ı Rabb-î M ûste'an, Mekke'yi kendisine feth buyurmuştur.
Hz. Resûi-ü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz. Mekke'ye yaklaşıp ta, Mekke görününce, Z ü b e y r ER-A.) i, Mekke'nin yukarı tarafından, H â I I d (R.A.) i aşağı tarafından, şiddetle hücum etmek üzere tayin buyurup gönderdiler, Sonra, Rasûlulah (S.A.V.) Efendimizin

maiy-yetinde bulunan, muhterem amcaları Hz. A b b a s (R.A.V:

— «Yâ Rasûlullah, bana izin veriniz de, Mekke'ye gidip kendilerini İslâm'a da'vet edeyim. Daveti kabul ederierse emân vereyim.» deyince, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, kendisine izin verdi. H z. A b b a s (R.A,), Peygamber-i Zî-Şan (S.A.V.) E f e n d i m i z ' in Şehba isimli katırına binerek biraz gittikten sonra, kendisine Mekke kâfirleri tarafından suikast yapılması mülahazası ile, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz:

— «Babamı bana çeviriniz. Babamı bana çeviriniz. Bir insanın amcası, babası demektir, ikisi bir asıldandır. Korkarım ki, Saksyff Kabilesi, İbni Mes'ucTun kendilerini Cenâb-ı Hak-k a davet etmesinden dolayı, kendisin'i öldürdüğü gibi, Kureyş de, amcam hakkında bu fiili icra edeler. Cenâb-ı Hakka yemin ederim ki, amcamı öldürürlerse, Mekke'yi ateşe verip yakarım» buyurmuştur.

Hz. Ab b a s (R.A.), Mekke'ye varınca, halka şöyle hitap etti:

— «Ey Mekke halkı, İslâm Dinini kabul edin ki selamete mazhar olasınız. İşte, Z ü b e y r, Mekke'nin yukarısından ve H â I i d Mekke'nin aşağı tarafından üzerinize geliyorlar. Her kim silahını bırakırsa, onun için emân vardır.» diye ihtarda bulundu.

İsyan Eden Müslümanlara, Nasîl Muamele Edileceği Hakkinda:

© Yâ Emîre'I - Mü'minîn, birde ehîi kıble yani Müslüman-oldukları halde, muhalefet ve isyanda

bulunupta muharebeye cûr'et edenler bulunursa, bunların itaate davet olunmaksızın mı, veya davet edildikten sonra mı kıtalleri lâzım gelir? Kendi malları, kadınları, çocukları, askerleri ve toplayıp aldıkları malları hakkında ne şekilde muamele yapılması lazım gelir? tarzındaki sualinize gelince:
Bu konuda, H z. Ali (R.A.) den bize gelen haberlerin en sahihi şudur:
H z. Ai i (R.A.), ehl-i kıbleden, kendisine muhalefet eden bir kavmi, İtaate davet etmedikçe, onlarla savaş m a m ıştır. Davetini kabul etmeyenlerle savaşıp, ıgalip geldiği zaman, mallarına, kadınlarına ve çocuklarına dokunmamıştır. Kendilerinden esir almamıştır Onlardan yararlı olanları itiâf etmemiştir.
Kaçanlarını takip etmemiştir.
Askerlerinin ordugâhlarına celbettikteri mallara gelince, bu hususta ihtilaf vaki olmuştur. Bazıları «bu kabilden olan maİla-nn »humsu (1/5 = beşte biri) çıkarıldıktan sonra, kalanını taksim eyiedi». bazıları ise «o mallan aralarında miras olmak üzere sa-hiblerine iade eyledi.» dediler.
Ordugâhlarında olmayan mallara, yerlere ve köylere dokunmayarak, onları sahiplerine bırakmıştır. Hatta bu cümleden olarak, Küfe Şehrinde bulunan T a I h a ' nın kadınları ile T a I -h a (R.A.) ve Z ü b e y r (R.A. in Medine'deki malların! ve Basra ahalisinin çiftlik, mesken ve mallarını kendilerine bırakmıştır.
Bazı fakihler şu şekilde beyan etmişlerdir: Ehl-I bağyîn askerleri, mukîm iseler, esirleri öldürülür, kaçanları takip edilir ye yaralıları itlaf edilirler. Eğer, kaçarak iltica edecekleri kavimleri yoksa, kaçanları takip olunmayacağı gibi, yaralıları itlaf edilmez ve esirleri

de öldürülmezler. Ancak, esirleri serbest bırakıldığı zaman, şayed bir teşkilât veya cemiyetleri olup da, onlara İltica etmeleri melhuz olursa, tam bir tevbe ile tevbe ettiklri an-laşılıncaya kadar hapisde tutulurlar.
9 Ehl-i foağyin maktullerine, cenaze namazı kıimmaz. Ehl-i adi'den olan varisleri terekelerinden miras aldıkları gibi katilleri olmayan ehl-i adi, onun emvâl-i metrukesinden miras alır. Zira, ehl-i adl'den olan bir kimse, onlardan bir kimseyi katletmiş olursa, hak üzerine katletmiş olur. Ancak, bağî olan kimse, ehl-1 ad!'-den miras alamaz. Çünkü, kendisini haksız olarak katletmiştir.
Ehl-i ödl'den öldürülenlerin cenaze namazı kılınır. Onlar cenaze namazlarının kılınması ile defnedilmeleri bakımından şehitlerin derecesine yükseltilirler. Yani, yıkanmazlar ve elbiseleri ile defnedilirler. Eğer, üzerlerinde demirden veya deriden bir elbise, bulunursa o çıkarılır. Çürümemeleri için ilaçlanmazlar ve tabuta konulmazlar. Şehide ne şekilde yapılmışsa, kendilerine de o şekilde icra olunur.
Zikredilen bu ahkâmın onlar hakkında icra olunması harp yerinde ölmüş olmaları ile mukayyeddir. Yoksa, onlardan bir kimse, yaralandıktan sonra, kendisinde hayat alametleri olduğu halde, kaldırılıp götürülürken veya evine, (veyahud başka bir yere) götürüldükten sonra öldüğü takdirde, bu ölüm «emvât-ı âdiye» denmiş gibi telâkki edilerek, ölen şahıs tağsil, tekfin, tahnit edilip, cenaze ile ilgili sair işlemler yerine getirilir.
Ehl-i bağiden olan bir kimse, tevbe ederek İmâm-ı Müslimî-ree tabî olur, onu dinler ve itaat ederse, İsyan

edip savaştığı sırada kendisinden sudur eden öldürmeden, yaralanmadan ve alıp tükettiği mallardan dolayı muahaza edilmez. Ancak, elinde ehl-i adl'İn mallarından, aynen bir şey bulunur ise, kendisinden alınarak sahibine iade olunur.

Keza, yol kesip, adam öldüren, mal soyan isyancı muharip, zor kullanılarak yakalanmadan önce, kendisi tebve edip emâna talip olarak gelir, teslim olur, dinler ve itaat ederse, isyan ve muharebe ettiği sırada kendisinden sudur eden yaralama ve tükettiği malardan dolayı, muahaze olunmaz. Ancak, elinde kaim olarak, bir kimsenin malı bulunursa, kendisinden alınarak, sahibine iade olunur. Tükettiği mallardan dolayı, kendisine tazminat dahi terettü-b etmez.

Eb!-i adlin elinde, ehl-İ bağye ait, silah ve hayvanat bulunursa, feyi yani ganimet malı itibar olunarak İmâm-ı Müslîmîn onu tahmis eyledikten sonra, dört humsu (4/5 = beşte dördü) taksim olunur.

O Muhammed b. İshâk bana E b û C a ' -f e r' in şöyle dediğini rivayet etti:

— H z. Ali (R.A.), Sıffîn Vak'asında, ehl-i bağy'den bir esir tutulup, huzuruna getirildiği zaman, silahı ile hayvanını alıp, bir daha isyanda bulunmamak üzere kendisinden ahd ve mî-sâk alarak onu serbest bırakırdı.

H z. AH (R.A.) nin esirlerin öldürülmesini kerih gördü-ğünü, imâm Hasan rivayet etmiştir.

@ Şeyhler bize C.â'fer b. M u h a m m e d 'den babasının şöyle dediğini naklettiler:

— H z. Ali (R.A.), Basra harbinde, «ehl-i bağy'den fl« rar edenlerin takip edilmemesini, yaralılarının itlaf

edilmemelerini, esirlerinin katledîlmemesini, kendisini sevip işe karışmayanlarla silahını bırakanların emniyette olduğunu» ilan etmek için bir münâdî'nin nida etmesini emir ve tenbih buyurmuştur.
0 M u g î r e bize, H a m m a d 'dan şöyle nakletti: Bir kimse, serî haddi icabettiren bir fiilde bulunduktan sonra, muharip olarak devlete (sultana) başkaldırma gibi çirkin bir fMide bulunupta daha sonra emân talep eder ve bu talebi sultan tarafından kabul edilip, kendisine emân verilmiş olursa, daha önce işlemiş olduğu fiilden dolayı, üzerine had ikâme olunup, olunmaması hakkında İbrahim Nehaî' 'den fetva istendiği zaman :
— «Daha önce irtikap etmiş oldukları fiile tatbik edilmesi gereken had, tatbik olunur.» diye cevap vermiştir.
Haccâc bize Hakem b. U teybe' nin şöyle dediğini rivayet etti:
Âlimler, muharip olan kimseye emân verildiği takdirde, 'isyan edip savaştığı zaman işlemiş olduğu fiil ile muahaze olunmaz. Ancak, ondan önce işlemiş olduğu fiilden muahaze olunur derlerdi.
Bu babda, İşitmiş olduğumuz kavillerin en güzeli budur. Val-lahü a'Iem...
İmâm Ebû Hanîfe:
— «Cenâb-ı Hak ile Resul ü-ZÎ-Şan ına karşı harbeden kimse, mal alıp gasbettiği takdirde, öldürülmez, çarmıha gerilmez. Ancak, zıt tarafta bulunan bir eli ile bir ayağı kesilir.» derdi.
Hem mal alır, hem de adam öldürme fiilinde bulunursa, bu durumda, İmâm-ı Müsümîn

muhayyerdir. Dilerse kendisinin elini ve ayağını kesmeyip, onu öldürür. Dilerse keza, elini ayağını kesmeyip çarmıha gerer.
Eğer, âsî olup savaşan bir haydut yol kesmesi sırasında mal almayıp, sadece adam öldürmüşse yeryüzünden sürülür, yani çarmıha gerilir.» demiştir.
Bu kavli, İmâm Ebû Hanîfe, Hocası H a n>--m a d vasitasiyle İ b r a h i m Nehaî 'den rivayet etmiştir.
Benim bu konuda rey' ve içtihadım şudur ?
Haydud ve yol kesici olan kimse, hem adam öldürür hem de mal alırsa, çarmıha gerilir, öldürülür.
Yalnız adam öldürür de mal almaz İse, öldürülür.
Mal alıp da, adam öldürme fiilinde bulunmazsa, zıt olarak, yani, aynı tarafta bulunmayan bir eli ile bir ayağı kesilir.
Haccâc b. E r t â t bize Atıyye vasrtası ile H z. Abdullah b. A<bbas (R.A.) dan da, bunun gibi bir kavil rivayet edilmiştir.
© Kureyş'in ihtiyarlarından bazıları bana İmâm Z ü h-r î 'den şöyle rivayet ettiler :
— Mısır ile Şam, H z. Ö m e r (R.A.) in halifeliği sırasında fetholunduğu gibi, Afrika'dan başka, Mağrib'in her yeri ve Sind ile Horasan'dan başka Irak'ın tamamı da Onun zamanında fetholunmuştur
Afrika ile Horasan ve Sind'in bazı kısımları, Hz. Osman (R.A.) in halifeliği müddetinde fetholunmuştur.
Rivayet olunur ki, Lahm Kabilesinden T e m î m b. Evs ed-Dârî (R.A.), Peygamber (SAV.) Efendimizin huzurunda iken ayağa kalkıp :
— «Yâ Rasûlallah, Rumlardan Filistin vilayetinde bulunan komşularımın Habrûn ve Aynûn namlarında iki köyleri var. Cenâb-ı Hak, Şam'ın fethini size

nasip ederse, işbu iki köyü bana hibe buyurun» diye rica etti.
Peygamber (SAV.) Efendimiz:
— «Onlar senin olsun.» diye va'dde bulundular.
Bunun üzerine, 'hibe buyurulduğunu bildiren bîr name yazılıp kendisine verilmesini tekrar istirham edince, şu mealde bir name yazıldı.
«Bismillahirrahmanirrahim.
İşbu name, Muhammed R a s & 1 u I I a h tarafın- Temîm b. Evs ed-Dârî'ye yazılmıştır. Habrön köyü ile Beyt-i Aynûn köyünün tamamı yanî ovaları, dağları, sulak olan ve sulanmıyan yerleri, yamaçları, beyaz koyunları ve sığırları kendisinindir. Kendisinden sonra da oğullarının ve to-runfarının hakkıdır. Hiç bir kimse tarafından müdahale edilmesin, onlara zulüm ve düşmanlık yapılmasın. Her kim kendilerine zulmeder veyahud haklarından herhangi bir şeyi gasbederse Cenâb-ı Hak ile Melâike-i kiramın ve bütün insanların laneti onlara olsun.»
Bu mektubun kâtibi, H z. Ali (R.A.) idi. İslâm Halifeliği, Hz. Ebû Bekr-i fîiddık (R.A.) in uhdesine verilince, kendilerine şu mealde bir mektup yazdılar:
«Bismillahîrrahmânirrahim.
İşbu name, Fahr-İ Kâinat (S.A.V.) Efendimizin emîri olup, kendisinden sonra H a I î f e - î Ruyİ Z e m î n tayin edilen, Ebû Bekir tarafından Dârîler için yazılmıştır. — Dârîlerden kasıt, Peygamber (S.A.V.) Efendimiz tarafından bu iki köy kendisine hîbe edilmiş olan Temîm b. Evs ed-Dârî'ye mensup olan - evladı ve torunları • demektir. Ellerinde bulunan, Hebrün ve Aynûn köylerine hiç bir kimse tarafından müdahale ve mümanaat olun-mayıp, ellerinden çıkarılmaması

gerekir. Cenâb-ı Hak-k ı n yüce emirlerini dinleyip itaat edenler, bu iki köyü, onlar üzerine ifsad etmesinler ve onları müfsid ve mütecavizlerden koruyup, kötü niyetlileri men etsinler.»

© İmâm Ebü H a n î f e ' den, Yahudi veya Hıristiyan bir kimsenin evladı veyahut kendisine yakınlığı olanlardan birisi öldüğü zaman, ne şekilde taziyede bulunulabilir? diye sorduğumda, cevaben:

— Cenâb-ı Hak, ölümü mahlukatma takdir buyurdu. Ölümü İle üzüntülü olduğun kimsenin, 'beklenilen gaiblerinin hayırlısı olmasını, C e n âb-ı Haktan temennî edebiz. Hepimizin gidişi Ce n âb-ı H a k k a ' dır. Sana gelmiş olan musibete sabret. Genâb-ı Hak sayınızı azaltmasın.» de buyurdular.

— Bir de işittiğimize göre, hristiyan bir adam, ara sıra İmâm Hasan'm yanına gider, gelir ve meclisinde hazır bulunurdu. O adam öldüğü zaman, İmâm Hasan taziye için kardeşine giderek:

— «Cenâb-ı Hak, dindaşlarından senin gibi musîbete duçar olanların nail oldukları sevabı sana da ihsan eylesin. Ölümü de, bize mübarek eylesin. Vefat eden kimseyi de beklemekte olan gaiblerin hayırlısı etsin. Düçâr olduğun musibetlerde sabır etmek lazımdır.» dedi.

HZ. ALİ (R.A.)'NIN MISIR VALİSİNE MEKTUBU

H z. Al I (R.A.)'ın kitabımızın muhteviyatı ile alakalı bulunan bir mektubunu buraya dercediyoruz.

Bu mektubu «Angilikan Kilisesine Cevâb» adlı eserden aldık. Eserin müellifi : Şer'iyye Vekâleti, Teîkikât ve Te'lî-fât-i İslâmiye Hey'eti Reisi Şeyh

Abdülaziz Çâvış, mütercimi ise : İstiklâl Marşımızın Şairi Mehmed Akiftir.
Bu eser, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti, Tetkîkât ve Te'Iifâti İslâmiye Hey'eti Neşriyatı'nın 9. kitabı olarak, 1339 - 1341 yıllarında İstanbul - Şehzâdebaşi Ev kâf-ı İslâmiye Matbaasında basılmıştır.
Mezkûr eserin 166. sayfasında başlayıp, 187, sayfasında biten bu mektubu, sadeleştirmeden aynen aktarıyoruz. Böyle, fev-kâl-âde ilmî ehemmiyeti olan bu mektubu, Mehmed Akif gibi, Türk dilinin en büyük üstadlarından birinin kaleminden aynen vermeyi uygun bulduk.
Vergisini toplamak, düşmanlarına cihad açmak, ahalisine sulh ve salâh ve memleketlerine ümran temin etmek İçin M â-lîk bin el-Haris e I -E ş t e r'i Mısır'a vali nas-bettiği zaman A I I a h ' m kulu Emîrü'l-Mü'minîn A M ' nin kendisine emri şudur;
O'na Allah' dan İttikâyı, Al I a h ' in teatini İhtiyarı ve Kitabı'nda emrettiği ferâiziyle sünnetlere itîibâı emreder. O ferâiz ve sünen ki hiç kimse onlara tebaiyyet etmedikçe saadet yüzü görmez ve onları tanıdıkça da hüsrana uğramaz. Bir de ona eliyle, kalbiyle, diliyle C e n â b-ı H a kk'a yardımda bulunmayı emreder. Çünkü Alla hu zü'I-Celâl kendisine yardım edene nusret, kendisini ağırlayana izzet vermeyi tekeffül buyuruyor. Sonra, ona şehevâta saldırdıkça nefsini kırmasını, serkeşlik ettikçe dizginlerini çekmesini emreder. Zira nefs alabildiğine fenalığı âmirdir, meğer ki C e n â b-i Hak merhametiyle insanı korumuş olsun.

Şimdi 'bilmiş ol, ey MâİİK, ben seni öyle memleketlere gönderiyorum ki birçok hükümetler senden evvel oralarda adalet sürdü, zulm etti. Sen vaktiyle nasıl senden evvelki valilerin icraatını gözden geçiriyordun; halk da şimdi öylece senin icraatını gözetecek. O zaman senin onlar hakkında söylediklerini halk da şimdi senin hakkında söyleyecek, Kimlerin sâÜh olduğu ancak A I I a h' m kendi ibâdı lisanından söylettiği sözlerle anlaşılır. Onun için iddihar edeceğin en sevimli azık salâha mak-run a'mâl olsun. Hevesâtına hâkim bulun. Sana helâl olmayan şeylerde nefsine karşı bahil oİ. Zira gerek hoşlandığı, gerek İs-temediği şeylerde nefse karşı buhl onun hakkında mahz-ı adildir.
Raiyye için kalbinde muhabbet, merhamet duygulan, lütuf meyilleri besle. Sakın bîçarelerin başına kendilerini yutmayı ganimet bilen yırytıcı bir canavar kesilme! Çünkü bunlar iki sınıftır: ya dinde kardeşin, ya hilkatte bir eşin. Evet, kendilerinden zelle sâdır olabilir; kendilerine birtakım arızalar gelebilir.,Hata ile, yahut kasda makrun olarak işledikleri kabahatlerden dolayı ellerinden tutup yola getirmek pek mümkündür. Kendi hakkında nasıl A I 1 a h ' in afvini, safhını istersen, sen de onlara afvini, safhını râyegân et. Çünkü sen onların fevkinde bulunuyorsun; emr-i vilâyeti sana tefvîz eden senin fevkinde bulunuyor; Allah ise vilâyeti-sana verenin fevkinde bulunuyor. Ve umûr-ı ibâdı hakkıyle görmeni İstiyor, seni onlarla imtihan ediyor. Sakın Allah ile harbe girib de kendini gazabına siper etme. Çünkü ne intikamına dayanacak kudretin var, ne de afvü merhametin den müstağnisin.

Sakın hiçbir afvından dolayı asla pişman olma; sakın hiçbir ukuubetin için de kat'iyyen sevinme. Bertaraf etmek imkânını buldukça hiçbir badireye atılma. Bir de sakın «Ben kudret-i kâmile sahibiyim, emrederim, itaat ederler.» deme. Çünkü bu, kalbi fesada vermek, dîni za'fa uğratmak, felâkete yaklaşmaktır. Şayet elindeki kudret sana birhiss-i azamet verirse derhal fevkin-deki Meiekût'un azametine bak ve senin kendi nefsine karşı kudretyâb oİamıyacağın şeylerde Al I a, h ' in sana karşı kadir olduğunu düşün. İşte bu düşünce senin o yükseklerden uçan nazarını zemine indirir; şiddetini giderir; seni bırakıp giden aklını başına getirir. Sakın Allah ile azamet yarışına kalkışma, sakın kibriyâ ve ceberutunda kendisine benzemeye özenme. Çünkü F â t ı r-ı z ü ' 1 - C e 1 â 1 her cebbarı zelîl, her mütekebbiri hakir eder bırakır.
Nefsin hakkında, sana hususiyeti olanlar 'hakkında, raiyyen arasından kendilerine meyil beslediklerin hakkında Allah'a ve İbâdu'llah'a karşı adaletten kat'iyyen ayrılma, Şayet böyle yepmazsan zulmetmiş olursun. Halbuki ibâdu'llah'a zulmedenin ibâdu'llah tarafından davacısı A I I a h ' dır. A I I a h da birinin hasmı oldu mu, o kimsenin tutunabileceği bütün hüccetler bâtıldır. Ve ölünciye, yahut tevbe edinciye kadar kendisiyle harb içinde bulunur. Dünyada zulüm kadar Al I a h'ın lûtfunu tedbil, kahrını ta'cil edecek birşey olamaz. Zira C e n â b-ı Hak zulm altında inliyenlerin inkisarını İşitiyor; zâlimleri ise gözetleyip duruyor.
Umurun içinden öylesini ihtiyar etmelisin ki hak hususunda en mutavassıtı, adi itibariyle en şâm;ili olsun; sonra halkın rızâsını en ziyade cami' bulunsun.

Zira ammenin hoşnutsuzluğu eş-tıâsın rızâsını hükümsüz bırakır. Eşhasın gazabı ise ammenin rızâsı içinde kaynar gider.
Sonra vali İçin hassa takımı kadar İyi günlerde yükü ağir basan, kara günlerde yardımı- az dokunan, adaletten hoşlanmaz. İstemekten usanmaz, verilince şükür bilmez, verilmezse değme gadirle savulmaz, felâkete sabırsız tek adam yoktur. Halbuki İslâm'ın rüknü Müslimîn'in şîrâzesi amme! ümmet olduğu gibi düşmana karşı duracak bir silâh varsa ancak odur. Onun için samimiyetin, meylin dâima bunlara müteveccih bulunmalı.
Raiyyen arasında yanına yaklaştirmıyacağın, kendisinden ençok nefret edeceğin adamîarsa, halkın maâyibini en ziyade araştıran kimseler olmalıdır. Zkâ nâsm öyle ayıblan vardır ,ki örtülmesi herkesten fazla valiye düşer. Binaenaleyh bu maâyibin sana gizli kalanlarını sakın eşme. Senin vszifen muttali oldukla-rını ıslahtan ibarettir. Meçhulün olanlara gelince, onların hakkın daki hükmü Allah verir.
Evet, sen raiyyenin ayıbını gücün yettiği kadar ört ki A I-I a h' da senin raiyyenden gizli kalmasını 'istediğin şeylerini örtsün.
İnsanlar hakkındaki bütün kin ukdelerini çöz; seni İntikama doğru sürükliyecek iplerin hepsini kes. Sence vuzuh kesbetmi-yen şeylerin kâffesi hakkında anlamamış görün, şunu bunu gam-zedenin sözüne sakın çarçabuk inanma. Çünkü gammaz ne kadar saf görünürse görünsün yine dessastır. Sakın, ne seni za-ruret ihtimaliyle 'korkutarak kereminden çevirecek bahîM ne muazzamât-ı umura karşı azmini gevşetecek cebîni, ne do çevre saparak sana ihtirası iyi gösterecek

'harisi meclis-i meşveretine sokma. Çünkü buhl, cebânet, ihtiras ayrı ayrı tabiatler-dir ki A I 1 a h u z ü ' I - C e I â I hakkında beslenen sû-i zan bunları bir araya getirir.
Sana müşavir olacakların en kötüsü senden evvel, esrara hemdem olan, onların cerâimine iştirak eden kimselerdir. Böy-leleri kat'iyyen senin mahremin olmamalı. Çünkü canilerin a'vânı ve zâlimlerin yaranıdır. Ne hacet; hiçbir zâf'ime zulmünde, hiçbir günahkâra cürmünde yardım etmiyenler içinden bunların yerini tutacak öylelerini bulacaksın ki, ötekilerin re'y ve tedbîrine tamamiyle sâhib, lâkin vizr ü vebalinden kat'iyyen masun. İşte senin için böylelerinin yükü en hafif, yardımı en çok, sana şefkati herkesinkinden ziyade, senden başkasına muhabbeti*ö nisbette az olur. Bu gibilerini hem hususî, hem umûmî meclisle-rinde kendine mukarreb edin. Sonra, bu adamların İçinden en ziyade onu beğenmelisin ki sana acı hakıykatleri herkesten ziyade o söylesin; ve şayet sevdiği kullarından sudûruna Allah'ın razı olmadığı bîr harekette bulunmak istersen, hoşuna gideceğini gitmiyeceğini hiç düşünmiyerek sana mümâşâti bıraksın.
Bir de sâdık ve müteverri' adamları kendine mahrem ittihaz et. Seni alkışlamalarına, yapmadığın bir takım işleri sana is-nad ile keyfini getirmemelerine müsâid bulun. Zira alkışın çoğu İnsanı azamete sevk eder, gurura yaklaştırır. Sakın, adamın iyisi ile kötüsü, indinde bir olmasın. Zira bu müsavat iyileri iyilikten soğutur; kötülerin de fenalığa-meylini idâme eder.
Bilmiş ol ki, valinin raiyyesine fıüsn-i zannını davet eden şey, kendilerine iyilikte bulunması, yüklerini

tahfif etmesidir Hüsn-i zan edersen uzun uzun yorgunluklardan kurtulursun. Son ra hüsn-i zannına en ziyade lâyık olan adam, senin hakkındaki tecrübeleri iyi çıkanıdır; sû4 zanına en lâyık olanı da hakkındaki tecrübeleri fena çıkanıdır.
Bu ümmetin ileri gelenleri tarafından işlenerek herkesin ülfet ve raiyyenin güzelce tatbik ettiği bir sünnet-i sâlihayı sakın kaldırayım deme. Ve bu eski sünnetlerin her hangi birine aykırı gelecek yeni bir sünneti ihdasa da asla yanaşma. Çünkü ecir o sunnet-i sâlihayı vaz' edenin, vebal de, kaldırdığından dolayı senindir. Umûr-ı memlekete uygun gelen tedâbiri tesbit ve senden evvelki İnsanlara doğruluk temin eden esbabı ikâme hususunda sık sık ulema İle müzakere -et, hükema île mubahasede bulun.
Malûmun olsun Icİ riayye tabaka tabakadır. Bunlardan her-birinin salâhı diğerinin salâhına bağlı ve hiçbiri için diğerinden müstağni bulunmak imkânı yoktur. Bu tabakalardan bir kısmı Al I a h yolunda askerlik edenler, bir kısmı ammenin ve hassanın vazifeli kitabetini görenler, bir kısmı adli tevzia memur kadılar, bir kısmı rıfk u insaf İle İdâre-i umur edecek âmilier, bir kısmı cizye ve harâc veren ehl-i zimmetle müslimler, bir kısmı ticaret ve sanaat erbabı, bir kısmı da fakr u'ihtiyaç içindeki tabakadır. Cenâb-ı Hak bunlardan herbirinin hissesini bildirmiş ve herbirine aid hudud ve farizayı ya Kitabiyle, ya Nebİyy-i Muhterem (S.A.V.) Efendimizin sünnetiyle gösterdikten sonra mer'î ve mahfuz bir ahd olarak bizlere tevdi buyurmuş.
Askerler, A I I a h'ın izniyle raiyyenln kal'aları, valilerin şerefi, dinin izzeti, asayişin vasıtalarıdır.

Raiyye ancak bunların sayesinde durabilir. Bununla beraber askerin intizamı da A I-I a h'ın kendilerine ayırdığı haraç ile kaaimdir ki, düşmanlarına karşı onunla cihad edebilirler. İşlerini yoluna koyabümek için ona güvenirler ve bütün İhtiyaçlarını temin etmek üzere arkalarında o bulunur. Sonra bu iki sınıfın mevcudiyeti kadıların, âmillerin, kâtiblerin vücudiyle kaimdir. Çünkü ukuudu, icabı veçhile başaranlar, menafii cem' edebilenler, hususî umumî 'bütün işlerde mu'temen olanlar bunlardır.

Hepsinin bakâsi için de ticaret ve sanayi erbabının vücudu şart. Zira esbâb-ı menâfi], ticaretgâhları ve başkalarının meydana getiremiyeceği âsâr-ı san'ati bunlar temin edecek.

Sonra erbâb-ı fakr u ihtiyacı teşkil eden son tabaka geliyor ki ihsan ve muavenete müstehaktıriar. Bunlardan herbirinin Allah'dan kısmeti ve haceti miktarınca vali üzerinde hakkı vardır. Vali Allah'ın kendisine tevdi ettiği bu teklifin altından ancak kemâl-İ ihtimam ile ve Alla h ' dan avn ü İnayet talebiyle, bir de hafif, ağır bütün işlerde nefsini hakj<a ve sabru tahammüle alıştırmakla kalkabilir.

Sonra, askerlerinin başına öyle birini geçir ki Allah'a ve Resulüne ve İmamına karşı sence hepsinden daha muhlis bulunsun. Kalbi hepsinden temiz olsun ve aklı başında olmak itibariyle hepsine tefevvuk etsin. Zamân-ı gazabında ağır davransın. Ma'zereti sükûn ile dinlesin. Zuafâya acısın; kavilerden uzak dursun. Öyle unf ile kalkıp acz İle oturan takımdan olmasın.

Sonra gerek mürüvvet ve haseb erbabına, gerek salâhiyetle ve mebrur efâlîyle tanınmış aileler efradına, daha sonra şecaat ve semahat eshâbına

müitefit bulun. Çünkü bunlar kerem halkıdır, lütuf cemaatidir. Ana-baba çocuklarının işini nasıl araştırırsa sen de askerlerinin işlerini öylece gözet. Kendilerini takviye için verdiğin şey çok bile olsa nazarında asla büyümesin. Haklarında taahhüd ettiğin lütuf az bile olsa gözüne kat'iy-yen hakir görünmesin. Çünkü sana karşı bezl-i ihlâs etmelerini, ve hüsn-i zanda bulunmalarını mûoib olur. Bir de onlara aid İşlerin büyüğünü görüyorum diye küçüğünü takipten geri durma.
Zira ufak bir lûtfundan intifa edecekleri mevzi de olur, büyük lûtfundan vareste kalamıyacaklan mevki de olur.
Ordunun başındakileri içinde, sence en makbulü o kimseler olmalı ki, askere iyilikte bulunsun ve hem şahıslarını, hem geride kalan âileiej'ini sıkıntıdan kurtaracak kadar kendi servetinden fedâkârlık etsin de bu sayede adûya karşı cihad ederken hepsinin düşüncesi bu noktada birleyebilsin.
Valiler için memlekette adaletin kâim olmasından, bir de raiyyenin kendisine karşı muhabbet göstermesinden büyük me-dâr-ı teselli yoktur. Zira yürekler salim olmadıkça muhabbet izhar etmez. Sonra askerin senin hakkındaki itilası ancak ümerâsından memnun olmalariyle ve onları istiskal -edip bir an evvel başlarından çekilmelerini istememeleriye kâimdir. Sen kendilerine ümid sahası aç. Senaya müstehak olanları sena etmekte, büyük vakayı" geçirmiş olanların sergüzeştlerini saymakta kusur etme. Zira bunların kahramanlıklarını sık sık anmak [İnşâ-Allah) erbâb-ı şecâti galeyana, harb İstemiyenleri de oayrete getirir. Sonra bunlardan herbirinin

fedakârlığını iyice tanı. Hem sakın birinin hizmetini başkasının hizmetiyle beraber zikretme. Kimseye de gösterdiği şecaatle nişbet kabul etmiyecek dûn bir paye verme. Bir de ne mevkiinin büyüklüğü bir adamın ufak hizmetini büyük görmene, ne de mevkiinin küçüklüğü bir adamın kıymeti! yararlığını küçültmene asla saik olmamalı.
Sonra altından kalkamadığın hadisâtı, kestirip atamadığın umuru Allah'a ve Resulüne gönder. Zira C e -n â b-ı Hak irşadını dilediği bir kavme «Ey imsn edenler, A I lah'a itaat edin, Peygambere ve içinizdeki Ü I ü ' 1 - E m re itaat edin; şayed bir şeyde anlasamazsaniz onu Allah'a ve Peygambere gönderin.» buyuruyor. Allah'a göndermek demek Kitâb'ındakİ muhakemata sarılmak demektir. R e s û 1 'e göndermek demek, onun toplayan, tefrikaya meydan vermiyen sünnetine uymak demektir.
Nâs arasında hüküm tfçin öyle bir adam seç ki sence raiyye-nin en değerlisi bulunsun; işten sıkılmasın. Murafaaya gelenlerden sinirlenerek inada kalkışmasın. Hatâsında ısrar etmesin; hakkı gördüğü gibi, döneceği yerde dili tutulub kalmasın. Hiçbir zaman 'tama' ettiği menfaat kaybolacak endîşesine düşmesin. Mes'eleyi künhüne kadar anlamadıkça vehleten hâsıl ettiği kanaati kâfi görmesin. Şüphelerde en çok durur, hüccetlere en ziyade sarılır,'hasmın müracaatında nen az usanır, umurun vuzuhunu en fazla bekler, hükmün vuzuhunda en kat'î davranır, medh İle şımarmaz, tehyic ile eğilip bükülmez'olsun. Vakıa -böyieleri de pek azdır. Sonra bu adamın vereceği hükümleri sık sık tahkik et ve kendisine zaruretini giderecek, halktan ihtiyacını kesecek kadar

bezlde bulun. Hem senin yanında öyle bir mevki ver ki mukarrerlerinden kimse o mevkie göz dikemesin ve o adam başkalarının sana gelib de kendisine karşı hainlik edemi-yeceğinden emin olabilsin.
Evet, bu hususta gayet dikkatli bulunmalısın. Çünkü bu din kötü adamların elinde esir oldu : Onun namına İstenilen yapılıyor ve onunla dünyayı elde etmiye uğraşılıyor!
Sonra âmillerine dikkat et. Kendilerini işbaşına öyle getir. Yoksa tarafgirlik, hodgâmlık hissiyie kimseye vazife tevdi etme. Çünkü bu iki sebep cevrü hiyânete sâiktir. Bir de bu İş için salâh ile mâruf ailelerden yetişmiş tecrübe ehli, haya sahibi İslâm'a hizmeti sebketmiş adamlar araştır. Zira ahlâkı en dürüst, namusu, şerefi en sağlam, tamam cazibesine en az kapılır, avâ-kib-ı umuru en doğru görür insanlardır. Esbâb-ı maişetlerini de geniş bir surette temin et. Çünkü nefislerini salâha sevk hususunda bu bir kuvvet olacağı gibi elleri altındaki şeylere e! uzatmaktan o sayede müstağni kalırlar. Bundan başka şâyed emrine muhalefet ederler, yahud emaneti sakatlarlarsa senin için aleyhlerinde kullanacak bir hüccet olur. Sonra bunların icrââtını takibet. Arkaları sıra vefa ve sıdk erbabından olmak üzere gözcüler gönder. Zira işleri nasıl gördüklerini gizlice öğrenmen emaneti muhafazalarına ve raiyye hakkında rıfk ile muamelelerine badi olur,
A'vânına karşı da ihtiyatlı bulun. Şâyed 'içlerinden biri eii-ni hıyanete uzatır ve gözcülerinin vereceği haberler herifin bu hiyaneti üzerinde toplanırsa şahadetin bu kadarını kâfi görerek müstehak olduğu ukubeti bedeni üzerinde icra edersin; topladığı paraları alır, kendisim

mevki-i zillete dikersin; alnına hiya-nat lekesini vurur, boynuna âr-ı töhmeti geçirirsin.
Sonra, haraç işini ehl-i haracın salâhiyle takip et. Çünkü ernr-i ıslâhiyle ehlinin salâhı içinde başkalarının da salâhı dâhildir. Zaten başkalarının salâhı ancak bunlarınkine tevakküf eder. Çünkü halkın hepsi haraca ve ehl-I haraca muhtaç. O holde memleketin ümranına sarf edeceğin vakit haraç toplamaya ma'tuf olan himmetinden fazla olmalı. Zira harafc ancak ümran ile elde edilebilir. Umransız haraç isteyen kimse bilâdi harabeye çevri Hr, ibâdı helak eder. İşi de pek kısa 'bir zaman için yürür. Şâyed yükün ağırlığından, yahut bir âfetten, yahut yağmurların, suların kesilmesinden, yahut toprakların su altında kalmasından, yahut kuraklık istilâsından şikâyette bulunurlarsa tesirini umduğun bütün vesâite müracaatla dertlerini tahfife çalış. Bu hususta hiç bir fedakârlık sana kat'-iyyen ağır gelmesin. Zira o bir sermaye ki bilâdını îmâra, vilayetini tezyine sarf için sana iade edecekler. Fazla olarak senalarını kazanacaksın, haklarında gösterdiğin adaletten dolayı müf-tehir olacaksın. Hem sen bu sermayeyi fazlasiyle vereceklerine güvenerek veriyordu. Zira kendilerini terfih ettiğin İçin biriktireceklerine ve adi ü rıfk 'İle muamelen sebebiyl sana emin bulunduklarına, itimadın vardı. Evet, günün birinde, muavenetlerine dayanacağın bir hâdise zuhur eder. Bakarsın ki hatır hoşluğu ile bütün yükü üzerlerine almışlar, taşıyorlar. Ümran mütehammildir, yüklediğin kadarını götürebilir. Memleketin harâbîsi ahalinin sefaletindendir; ahaliyi sefil eden sebep de ancak valilerin servet toplamaya hırsları, uzun müddetle

mevkilerinde kalacaklarını zannetmemeleri, bir de geçmiş ibretlerden îcâbı kadar hisse alamamalarıdır.

Sonra, kâtiplerinin haline İyi dikkat et. İşlerine en iyilerini getir. Hususiyle tertibatını, esrarını tevdi edeceğin mektuplarını, öyle adamlara yazdır ki, soyu temiz, ahlâkı düzgün olsun; gördüğü itibar ile şımarıp başkalarının yanında sana karşı gelmeye cür'et edenlerden olmasın. Âmillerinin sana yazdıklarını getirip göstermekte, senin tarafından verilecek cevaplan dosdoğru yazarak göndermekte ve senin hesabına alıp, senin hesabına vereceği şeylerde gafleti sebebiyle kusur etmesin. Senin lehinde bulduğu bir akdi muhkem tutsun, aleyhinde bulduğunu da çözmekte zaaf göstermesin. Uhdesine mevdu umur itibariyle nasıl bir mevkii olduğundan bîhaber bulunmasın. Zira kendi kıymetini bilmeyen başkasınınkini hiç bilmez.

Sonra bunların intihabında yalnız simalarını tetkikin, bir de hüsn-i zarının kâfi gelmemeli. Çünkü insanlar daima tasannu ve hüsn-i hizmet göstererek zevahire hükmeden valilerin gözüne girebilirler. Halbuki İşin Ötesinde ihlâs namına bir şey yoktur. Onun İçin senden evvelki sâlih valilere hizmet etmişleri araştırarak halk arasında en iyi sıyt bırakmış, emanetîeriyle en ziyade tanınmış olanlarını intihab et. Böyle bir hareket senin A I-I a h'a ve kendisinden tevelii-i emrettiğin kimseye karşı İh-lâsını gösterir.

Bir de umuru tasnif ederek her sınıfın başına bu kâtiplerden birini geçir ki iş büyük olursa altında ezilmesin, çok olursa toplamasını bilemeyip de dağıtmasın. Şayet kâtiplerinin hatasını görür de aldırmazsan kendiri muâteb olursun.

Sonra ticaret ve san'at erbabı gibi bir kısmı oturduğu yerde çalışır, bir kısmı şuraya buraya mal götürür, bir kısmı da elinin emeğiyle geçinir, cümlesi hakkında iyi muamele et ve başkaları tarafından da o suretle muamele edilmesine dair vesâyâ-da bulun. Çünkü bunlar memleket için esbâb-i hayırdır, vesâîl-i menfaattir. Ve o hayır ve menfaati senin toprağındaki, denizindeki, ovalarındaki, dağlarındaki uzak uzak yerlerden ve başkalarının gidemiyeceği, yahut cür'et edemiyeceği mevkilerden getiriyorlar. Bunlar memleket için sulh ve seiâm adamlarıdır: Ne gaile çıkarmalarından korkulur, ne fesatlarından endişe edilir. Kendilerinin gerek nezdindeM, gerek biiâdınm diğer cihetlerindeki işlerini takibet. Maamafih şurasını da bil J<i bunların çoğunda fahiş bir tama1 çirkin bir hırs ile beraber menafi'de ihtikâr, alım satımda İriyle olur. Bu ise halk için zarar, vali için ayıptır. Binaenaleyh ihtikâra mâni ol. Çünkü Aieyhi's • Salâtü ve's-Seiâm Efendimiz ihtikârı men buyurdular. Alım satım doğru tartılarla olmalı ve alanı da, satanı da ezmiyecek mutedil es'ar üzerinden vukua gelmeli. Kim, senin yasağından sonra, ihtikâra yanaşırsa, ifrata varmamak şartiyle hemen cezalandır.
Hele alt tabakadaki her türlü çâreden mahrum fukara ve bî-çaregân ile felâketzedeler, kötürümler hakkında A i I a h'tan korkmalı, hem çok korkmalısın. Bu tabakada halini söyleyen de var, söyleyemiyen de var. A I I a h ' in bunlara ait olmak üzere hıfzını sana tevdi ettiği hakkı siyânet et. Oradakilere Bey-tü'!-mâlinden bir 'hisse, başka yerlerde bulunanlara da her memleketin fukarâ-yı müslimîne has gailesinden birer hisse ayır. Çünkü en uzaktakilerinin de en yakındakiler gibi

haklan me,v-cud. Cümlesinin hakkını gözetmek ise sana mevdu bir vazife. Sakın azamet seni onlarla uğraşmaktan alıkoymasın. Zira İşlerln mühimini iyi gördüğün için ehemmiyetsizini yüzüstü bırakırsan mazur görülmezsin. Bu sebepten kendilerini düşünmekten geri durma ve zavallılara ekşi çehre gösterme. Yine bunlardan olup da nazarların tahkiri, ricâHn istiskali yüzünden işleri sana kadar gelemiyenleri -araştır. Sırf bunlar için erbâb-i haşyet ve tevâzu'dan emin bir adam tahsis et ki arada vasıta olsun, işlerini sana bildirsin. Hâsılı, öyle çalış ki Huzûr-i Bârîye çıktığın zaman «Vüs'umu sarf ettim» diyebilesin.
Raiyyenîn bu tabakası adi ve înfaka başkalarından ziyade muhtaçtır. Onun için ber birinin hakkını vermeye son derece îtina et. Sonra, yetimleri ve yaşlı bulunduğu halde hiç bir çâresi olmıyan kimseleri üzerine al. Vâkıa bu işler valiye ağır gelir. Lâkin ne kadar hak varsa hepsi ağırdır; bunu Al lalı yalnız o kimselere kolaylaştırır ki haîden ziyade akıbeti düşünerek nefsini tahammüle alıştırır ve kendi hakkındaki va'd-i ilâhînin sıd-kindan mutmain bulunur.
Erbâb-i ihtiyaç için, sırf kendileriyle meşgul olacağın, bir zaman ve mekân ayır. Ve hepsiyle beraber otur da seni yaratan A I I a !h ' m rızâsını celbedecek bir tevazu' göster. Sonra, askerini, a'vânını, muhafızlarını, zabıta memurlarını yanlarında bulundurma ki söylemek isteyen çekinmeden derdini dökebilsin. Ben, Aleyhi's-SaSâtü ve's-Selâm Efendimizden bir kaç yerde işittim : İçindeki zayıfın hakks serbestçe kavisinden

almamıyan hır ümmet hiç bir zaman kuvvetlenemez.» buyurmuştu.
Bir de bunların münasebet almayan sözlerini, yahut İfâde-i meramdaki acizlerini hoş gör. Kendilerine hırçınlık etme, azamet gösterme. Bu yüzden Cenâb-i Hak sana cenâh-ı rahmetini açar; tâatine mukabil sevabını ihsan eder. Hem verdiğini güler yüzle, gönül hoşluğuyie ver. Veremediğin surette kabul olunabilecek özürler dile.
Soma, umurunun içinde öyleleri olur ki bizzat görmeküğin lâzım. Meselâ katiplerin izhâr-i acz edince âmillerine cevabı sen vereceksin. Nâsın hâcâtı artık a'vânının tahammül edemî-yeceği dereceyi buldu mu, icâbına yine sen bakacaksın. Bir de her günün işini o gün gör; çünkü diğer günlerin kendine mahsus işi vardır.
Vâkıa niyet hâlis olmak ve raiyyenin selâmetine yaramak şaıtiyle bu meşgalelerin hepsi Allah için iseler de sen yine vakitlerinin en hayırlısını Allah ile arandaki hâlât İçin nefs'ne hasret. Hâlisan li - Vechi'IIâh edâ edeceğin tâatin en başlıcasi da Zât-ı İlâhîye has olan ferâizi yerine getirmekten ibaret olsun. Gecende, gündüzünde bedeninden Al I a h'a ait bulunan hisseli ubudiyeti ayır ve seni Hakk'ın Harîm-i Subhânî-sirte yaklaştıran bu tâati, vücuduna her neye mal olursa olsun, eksiksiz, gediksiz edâ et. Şayet namazında halka imam olmuşsam, sakın ne bıktıracak, ne de bîr hayra yaramıyacak gibi kıldırma. Çünkü nâsın içinde öyleleri vardır ki illet sahibidir; öy-leleri de vardır ki iş sahibidir. Âleyhi's-Sa!âtü ve's-Selsm Efendimiz beni Yemen'e gönderirken «Onlara namazı nasıl kıldsra-yım?» demiştim. «En

zayıflarının namazı gibi.» buyurmuşlardı. Mü'minlere merhametli oi. Bundan sonra, sakın raiyyenden uzun müddetle saklı durma, Çünkü valilerin raiyyeden saklanması bir nevi sıkıntı olduktan başka umûr-ı memlekete vukuflarını azaltır. Bunların perde arkasında oturmaları perdenin dışında dönen işlere ıttılaı meneder. Binaenaleyh nazarlarında hâdisatin büyüğü küçülür; küçüğü büyür; güzeli çirkin, çirkini güze! olur; hak bâtıl ile karışır. Vali de nihayet beşerdir. Halkın kendi nazarında gizli kalan umurunu nereden bilecek? Hakkın üzerinde nişaneler yok ki ona bakarak sıdkın her türlüsünü, k>izbin her türlüsünden ayırmak mümkün olabilsin. Şimdi, sen mutlaka İkiden birisin: Ya hak yolunda bezîeder, gönlü gani bir adamsın.. O halde neye vâcib olan bir hakkı ödemekten, yahut kerîmâne bir harekette bulunmaktan çekinip de saklanıyorsun? Yahut öyle değilsin de buhle müptelâ bir adamsın. Bu ihtimale göre de halk ihsanından ümidi kestikleri gibi, istemekten o kadar çabuk vaz geçer ki!.. Bununla beraber raiyye tarafından sana arzedilecek hâcâtm çoğu ya bir zulümden şikâyet; ya bir muamelede adil talebi gibi senin yardımını istemiyecek şeylerdir.

Sonra valinin havâssı, rnukarrebîni vardır ki bunların iltiması, teaddisi, muamelâtta insafsızlığı görülür. Sen onların za-rarınj bu gibi ahvalin esbabını kaldırmak suretiyle kes. Etrafındakilerden, hassandan, akrabandan hiç birine kat'iyyen toprak verme. Ve bunlardan hiç biri senden cesaret alıp da müşterek su, yahut müşterek diğer bir iş tutarak etrafındakiler! mutazarrır edecek ve zahmeti başkalarına yükletecek surette zahîre İd dihârına kat'iyyen tema' edemesin.

Çünkü bunun kârı senin değil, onun; ân 'is© dünyada âhirette senindir. Sonra sana yakın uzak herkesi Labul-i hakka mecbur et; ve havas ve mukarrebî-nin için her neye mal olursa olsun bu hususta sebat ve dikkat göster. Nefsine ağır gelecek olan bu hareketin sonunu gözet, çünkü sonu hayırdır.
Şayet raiyyede senin zulmettiğin zannı hâsıl olmuşsa kendilerine özrünü bildirerek zanlarını tedbil et. Çünkü bununla hem nefsini kırmış, hem raiyyene rıfk ile muamele etmiş, hem kendini mazur göstermiş oluyorsun ki onları hak üzerinde daim kılmaktan ibaret bulunan maksadını o sayede istihsal edebilirsin.
Düşmanın tarafından sana teklif olunan sulh rızâ-yı ilâhîye muvafık ise kat'iyyen reddetme, zira sulhta, askerine 'istirahat, sana endîşeden rahat, bilâdın için de selâmet var. Lâkin sulhtan sonra düşmanından sakın, hem çok sakın. Öyle ya belki seni gafil avlamak için sana yaklaşmak istemiştir. O sebepten ihtiyata seni, bu hususta hüsn-i zanna kapılma.
Şayet düşmanla aranızda bir mukavele akdettinse, yahut ona karşı bir taahhüdün, varsa, mukaveleye riâyette bulun, ahdini yerine getir. Verdiğin sözü muhafaza için îcâbederse hayatını bile feda et; çünkü arzularının müteferrik, reylerinin müteşettit olmasına rağmen insanların ferâiz-i ilâhiye arasında uhûde vefa kadar üzerinde birleştikleri bir şey yoktur. Hattâ müşrikler de hıyanetin vehim avâkıbim gördükleri için müslümanlara karşı a'hde vefayı iltizam ediyorlar. Binaenaleyh sakın verdiğin sözden dönme; sakın ahdine hiyânet etme; sakın düşmanını aldatma. Zira haybet ve hırmâna mahkûm akılsızlardan başkası A I-I a h 'a karşı gelmek cür'etini gösteremez. Çünkü ÂÜahu

zü'l* Celâl rahmet-i ezeliyesi İcâbı, ahd ü zimmetini ibâdı için sâye-İ şefkatinde'barınacaklar! bir dârü'I-eman, sâha-i menîînde âsûde kalacakları, civarına koşacakları bir harlm-i itmi'nan kılmış. Onun için bunda fesad etmek, hiyânette bulunmak yahut aldatmak olamaz.
Bir de bir takım te'vilâta müsaid olacak akidlerde bulunma. Te'kid ve tevsik ettiğin bir akdi nakz İçin de sakın kelâmın ffızli delâletlerinden istifadeye kalkışma. A 1 ! a h'm ahdi İcabı girmiş olduğun bir işin darlığı, haksız yere onu tevsiine kat'iyyen sâîk olmasın. Zira genişliyeceğinî ve sonunun İyi olacağmı umduğun bir darlığa tahammül senin için elbette günahından çekindiğin ve dünyada âhirette cezâ-yi ilâhîden halâs imkânı olmadığını bildiğin bir hiyânetten daha ehvendir.
Sonra kandan ve onu haksiz yere dökmekten son derece sakın. Çünkü haksız yere kan dökmek gibi felâketi câlib, bunun kadar mes'uiiyeti büyük, bunun kadar nimetin zevalini, devletin izmihlalini hak eden bir şey yoktur. Allahu zü'l-Ceiâl kıyamet günü kulları arasında hükmünü verirken, döktükleri kanlardan başlayacak. Sakın haram bir kanı dökerek saltanatını kuvvetleş-tîrmek sevdasına kapılma, zira bu hareket onu zaafa düşürecek, daha doğrusu zevale erdirecek, başka ellere geçirecek esbaptandır. Hele teammüden îka' edeceğin bir katil için ne Allah'-in indinde, ne benim indimde 'hiç bir özürün olamaz. Çünkü be-denen kısas lâzım. Şayet bir kazaya uğrarsan:. te'dib ederken kırbacın, yahut kılıcın, yahut elin ifrata varırsa -zira zaman olur ki yumruk, yahut daha biraz fazlası ölümü intaç eder- sakın sahib olduğun nüfuza

güvenerek maktulün velîlerine haklarını ver-miyeyim, demeye kalkışma.
Bir de sakın kendini beğenme, sakın nefsinin sana hoş gelen cihetlerine güvenme, sakın yüzüne karşı medholunmayi isteme. Zira iyilerin ne kadar iyiliği varsa, hepsini mabv için şeytanın elindeki fırsatların en sağlamı budur. Sonra, sakın rai yy e-ne ettiğin ihsanı başlarına kakma; yahut yaptığın işleri mübalâ-ğalı gösterme; yahut kendilerine olan va'dinde hulf etme. Çünkü minnet ihsanı bitirir; mübalâğa hakkıykatı söndürür; hulf ise Halikın da, halkın da nefretini celbeder. Cenâb-ı Hak: «Böyle sizin yapmadığınızı söylemeniz, Allah indinde ne menfur bir harekettir!» buyuruyor. Sakın umura vaktinden svvel atılma. Sakın vakti gelince de tehalük gösterme; sakın vuzuh kesbetmiyen işlerde inad etme. Sakın vuzuh kesbettiği zaman da gevşeme. Sonra, umurun her birini mevziine vaz' et; âmâlin her birini mevkiinde bulundur. Herkesin bir olduğu nok^larda kendini kayırmaktan çekin. İstihdam ettiğin adamlarının zahir olmuş fenalıklarına karşı senden beklenen hareketten habersiz gibi davranma. Çünkü başkasının hesabına sen muakab olursun. Az vakit sonra umurun üzerindeki perdeleri gözlerinin önünde açılır ve mazlumun hakkı senden alınır.
Hiddetine, gazabına, eline, diline hâkim ol; ve bunların hepsinden masun kalabilmek İçin badirelerden geri durup şiddetini te'hir et ki öfken geçsin de ihtiyarına mâlik olasın. Bundan başka Halikına rücû edeceğini anarak endişeye düşmedikçe nefsine hâkim olmak imkânını kat'iyyen bulamazsın.

Şimdi üzerine vâcib olan, senden evvelkilerin sebk eden adil bir hükmünü yahut doğru bir mesleğini, yahut Aleyhi's-Sa-lâtü ve's-Selâm Efendimizden gelmiş bir haberi, yahut KİtâbuʼI-iah'da vârid bir farizayı tahattur etmektir. Tâ ki o gibi mes'ele-lerde bizden gördüğün tarz-ı harekete iktida edesin ve şu emir-namemde bildirdiğim ve ileride hevâ-yi nefsine kapılmanı mazur göstermemekliğin için elimde sana karşı sağlam bir hüccet bildiğim ahkâmı tatbika çalişasın. Artık, Cenâb-ı H a k ' kın sia-i lahmetinden ve bütün talebleri muhit olan azamet-İ kudretinden dilerim ki rızâ-yı ilâhîsi veçhile ibâd arasında senâ-yı ce-mîl ve bilâd içinde âsâr-ı hayır ibkâsı için vüs'atimiz yettiği kadar çalışmaya seni de, beni de muvaffak etsin; hakkımızdaki ni'metini itmam, keremini taz'if ve sana da bana da saadetle, şehâdetle can vermek müyyesser eylesin. Bizim niyazımız A İ -I a h 'adır. Ve's'-selâmu alâ Resûli'llah...

İSLAM HUKUKUNDA KULLANILAN BAZI ÖLÇÜLER

Nakidlerle İlgili Ölçüler :

AKÇE: (Hisap ve ferâiz ıstılahında) 1 paranın üçde biri. Akçe, dilimizde nakit, meblâğ ve servet manalarına da gelir. Vaktiyle, gümüş sikkelere de akçe denirdi. Bir kese akçe, 500 kuruş demektir.
PARA : CHisap ve ferâiz ıstılahında) 1 kuruşun 40 da 1'i dir.
3 akçeye eşittir. Para kelimesi, mutlak nakid, servet ve sikke manalarında kullanılmaktadır. . .
PUL : 1 akçenin 3 de veya 4 de biridir.

DÂNİK: (= denk) 1 dirhemin 6 da 1'i dir. 1 denk = 8, 2/5 habbedir.
KIRAT-I ÖRFÎ: Bazı fâkihlere göre 5, bazılarına göre 'İse
4 orta boy arpanın ağırlığından ibarettir. Bu fark, beldelerin ayrılığından ve örfün değişmesinden ileri gelmektedir. 1 kırat — 0,200046 gramdır.
DİRHEM-İ SERİ: 14 kırattan İbarettir. Nisâblarda muteber olan bu dirhemdir.
Peygamberimiz ES.A.V.) zamanında 10, 12 ve 20 kırat ağırlığında üç ayrı d'irhem mevcud imiş. Hazre-ti Ömer (R.A.) zamanında bu üç dirhem toplanıp or-talamaları alınarak 14 kırat 1 'islâmî dirhem olarak kabul edilmiştir. 356,5 dirhem-i Şer'î = 1 kilodur.
DİRHEM-İ ÖRFÎ: 16 kırattır. Dirhem-İ Örfî, Dirhem-i Şer'î' den noksan olmazsa bazı zevata göre, zekatta, diyetlerde ve sair hususlarda muteber olur.
Dİrhem-i Örfî = 16 kırat. 16x 5 = 80 arpa ağırlığı. Bu takdirde dirhem-i örfî, dirhem-i şer'î'den ağırdır. Lakin, Dir-hom-i örfî'de her kırat 4 arpa ağırlığında kabul edilirse : 16x4=64 arpa ağırlığı eder ki, bu durumda da Dirhem-i Şer'î, dirhemî örfî'den ağır olur. Çünkü Dirhem-i Şer'î 70 arpa ağır-lığındadır. 312 dirhem-i örfî = 1 kilodur.
DİRHEM-İ HALİS : Sırf gümüşten İbaret bulunup, başka bir maden katılmayan dirhemdir. Dirhem-i Ceyyid de bu manada kullanılır.
DİNAR: 10 dirhem-i şer'î halis gümüş kıymetinde itibar olunan altındır. 1 miskal ağırlığındaki altın sikkeye de dînar denir. Dirhemlerin değişmesi yüzünden, dînar ile dirhem arasındaki denge bozulmuştur.

İSTAR: 4,5 nriska! ağırlığında bir ölçüdür. Aslında, 6,5 dirhem miktarı için de kullanılmıştır. 1 istar = 1/20 rıtl ve 1 İstar = 1/40 menn'dir.
MİSKAL: 20 kırat = 100 arpa sğırlığındadir. Ağırlık olarak 1 miskal = 1, 3/7 dirhemdir. Dolayısiyle 7 miskal = 10 dirhem-i şer'î ölçüsündedir. 1 dinar da 100 arpa ağırlığında olduğu için, ölçü itibari ile miskal ile aynıdır. Aralarındaki fark, sadece dinar'ın sikkeli olmasıdır. Dirhem, miskaf, denk, kırat gibi ölçüler, altın, gümüş ve mücevherat gibi kıymetli şeyleri tartmakta kullanılır.

Diğer Ağırlık Ölçüleri

OKIYYE : (= Kıyye) 40 dirhem miktarında bir ağırlık ölçüsüdür.
SA': 1040 dirhem buğday veya arpa alan bir ölçektir. Bu da 8 Bağdadî ntla eşittir. Buna sa'-ı Irakî denilir. Bir de sa'-ı hicâzî vardır ki, 0,5, 1/3 Bağdadî ntla eşittir. Bu takdirde 1 sa' = 693 1/3 dirhem ölçüsünde olur. Birinci görüş, İmâm-ı Âzam'm görüşü; ikinci görüş ise E b û Yûsuf'un görüşüdür denilmiştir.
RITL: 130 dirhemKk bir ölçektir. Bir sa'yın sekizde birine eşittir. Bu, rıtl-i İrattı, ntl-ı Bağdâdî'dir. Bir de rıtl-ı hicâzî vardır ki bu 195 dirhem viznindedir. Bu duruda 5, 1/3 rıtl-ı hicâzî = 8 ntl-ı Beğdâdî'dir.
Rıtl-ı ırakî 20 <istar olduğu halde, rıtl-ı Hicâzî 30 jstar'dır. Yani rıtl-ı ırskî 130 dirhem, rıtl-ı Hicâzî ise 195 dirhemdir.
FARAK; 36 rıtl yanî 4680 dirhemlik bir ölçüdür.
VESK: 60 sa', yani, 62400 dirhem miktarında bir ölçüdür/ Bu miktarı içine alan kileye de Vesk denir.

Ayrıca, deve, katır veya merkep yüklerine de vesk denilmektedir.
Hadis-i şerîfde : «5 veskden aza zekat yoktur.» buyurulmuş-tur. 5 vesk ~ 1000 kilo'dur. Eski ölçülerden okka ile 5 vesk = 780 okka eder.
MEN : 2 rıtıl ağırlığında yani 260 dirhemlik bir ölçüdür. 4 men 1 sa' eder. Men Türkçemizde batman kelimesi ile karşılanır.
HIML: 300 men, yani 78.000 dirhemlik bir ölçüdür. Bu da bîr deve yüküdür.
MÜD : Irak ehline göre, 2 rıtl-ı ırâkî; Hicaz ehline göre ise 1,1/3 rıtl-ı Hicâzî miktarında bir ölçüdür. Bu fark rıtl'larla İlgili farktan meydana gelmektedir. Gerçekte 1 müd — 1/4 sa'dır. Yani 260 dirhemlik bir ölçüdür.
KAFÎZ: 12 sa' miktarında bir kile.
144 zira1 miktarı yer.
1 cerîbin onda biri, yani 360 zira' karelik bir alan.
Görüldüğü gibi kafîz hem bir Ölçek hem de bir alan ölçüsünün adı olmaktadır.
KİRBE : Süt veya su tulumu. 50 men yani 13.000 d'irhemlik veya 32 okiyyelik bir kab.
HABBE: Arpa, buğday gibi mahsullerin denelerine bu İsim verilir. Ölçü olarak habbe = 1/48 dirheme eşittir.

Uzaklık Ve Alanlarla İlgili Ölüçler

MERHALE : Bir yolcunun ortalama bir yürüyüşle bir günde gideceği bir yoldur. Yani merhale, 8 saatte gidilebilecek bir mesafedir.
1 merhale = 8 fersahtır.
1 fersah = 3 mil'dir.
1 mil = 400 zirâ'ı mimarîdir.

1 Zirâ'-ı rnimârî ise = 0,758 metredir. .
Buna göre yaklaşık olarak :
1 mil = 3032 metre,
1 fersah = 9096 metre,
1 merhale = 72768 metre eder.
FERSAH : 8 mil, yani 12.000 zirâ'4 mimarî uzunluğundaki mesafedir.
Sefer mesafesi 3 merhale veya 18 fersahtan ibarettir ki bu da orta bir yürüyüşle 3 günlük yol demektir.
MİL: 4000 zirâ'-i mimarî uzunluğunda bir ölçüdür.
BERİD: 12 mil yani 48.000 zirâ'-i mimarîdir.
ZİRÂ' : Lügatde bilek, kol manasınadır ki dirseksen orta parmağın ucuna kadar olan kısımdır. Istılahta İse bu miktara eşit oian uzunluk ölçüsü demektir. Zira' kelimesinin Türk-çemizdeki karşılığı ARŞlN'dir.
Zirâ'ın bir çok çeşidi vardır:
ZİRÂ'-I AMME : 6 kabza yani 24 parmak uzunluğunda olan bir arşındır.
Zirâ'-ı Âmme'nin karesi = 576 parmaktır. Zirâ'-f Âmmeye = Zirâ'-ı Mimarî de denilir.
Zirâ'-ı Âmme'nin cümlesi yani askatlan ile bunların santimetre olarak yaklaşık- miktarları şöyledir:
1 Zirâ'-ı Âmme = Zirâ'-i Mimarî = 24 parmak = 75,8 cm.
1 parmak — 12 hat = 3,15 cm.
1 hat = 12 nokta = 0,263 cm. .
1 kadem = 12 parmak = 37,8 cm.
1 kulaç = 5 kadem = 189 cm.
1 kulaç = 2, 1/2 zîrâ'-i Mimarî = 189 cm. dir.
ZİRÂ'-I MESEHA : 7 kabza + 1 dikili parmak miktarında olan bir arşındır. Bu da yaklaşık cm. eder. Arazi ölçmede kullanılır.

ZİRÂ'-I KİRBÂSÎ: 7 kabza, yani 28 parmak miktarında bir ölçüdür. Bez ve kumaş ölçmede kullanılırdı.
ZİRÂ'-I KİSRÂ : Bu da 7 kabza, yani 28 parmak miktarında bir ölçü birimidir. Buna Zirâ'-ı melîk de denilir. Görüldüğü' gibi, zirâ'-ı kirbâsî ile eşittir.
ZİRÂ'-I SEVDA : Bir kol uzunluğunda bir uzunluk ölçüsü birimidir. Bu ölçüyü ilk defa icad edip kullanan Hârûne'r-R e ş î d ' dir. Maiyyetinde bulunan siyah bir kölenin kolunun uzunluğu esas alınarak bulunduğu için buna Zirâ'-ı şovda = kara, siyah zira' denilmiştir.
ZİRÂ-1 KÂDİYE : Zirâ'-ı Sevda'dan 1, 2/3 parmak miktarında noksandır. Buna zirâ'-i dûr da denir. Bu ölçüyü ilk defa bulan ve kullanan Kadı İbni Ebî Leylâ' dır.
ZİRÂ'-I YÛSUFİYE: Zirâ'-ı Sevda'dan 2/3 parmak miktarında noksan bir arşındır. Bunu ilk defa bulan ve ölçü birimi olarak vaz' eden İmâm Ebû Yûsuf Hazretleridir. Bu ölçü, Bağdad'da kadılar tarafından binaların yüzölçümlerini tesbit işinde kullanılmıştır.
ZİRA’-I HAŞİMİYYE-I' SUĞRA: Zirâ'-ı Sevdadan 2, 2/3 parmak daha uzun bir arşındır. Bunu ilk bulan Bilâl b. Ebî B û r d e'dir. Bu yüzden buna Zirâ'-ı Bilâliye de denir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî Hazretleri tarafından kullanıldığı rivayet edilmiştir.
ZİRÂ’-I HÂŞİMİYYE-İ KÜBRÂ : Zirâ-i Sevda'dan 5, 2/3 parmak kadar uzun bir arşındır. Sevâd arazisinin ölçümünde kullanılmıştır.
ZİRÂ’-I ÖMRİYYE: 1 zira" + 1 kabza + 1 dikili baş parmak uzunluğunda bir arşındır. Bunu ilk vaz' eden H z. Ömerü'l-Fâruk £R.A.)'dır. H z. Ömer (B.A.) zamanındaki arşınların en uzununu, ortasını ve en kısasını

toplayarak bu toplamın 1/3 ünü almış ve bu miktara bir kabza ile bir dikili baş parmak İlâve etmiştir. Bu ölçüyü gösteren arşının iki ucunu da kalay ile kapiatmıştır.
Bu ölçü, W z. Ömer (R.A.) in emri ile Sevâd Arazisi-sinin yüz ölçümünün tesbitinde kullanılmıştır.
ZİRÂ'-I MİZANİYYE; 1 Zirâ'-ı Sevda + 2 zira' + 2/3 zira' + 2/3 parmak miktarında bir arşındır. Bu ölçüyü ilk vaz' eden Halîfe M e'mûn' dur. Sokakların, derelerin, nehirlerin ölçülmesinde kullanılırdı.
İSBİ': Parmak demektir. KannSarı birbirine bitiştirilmiş 6 arpaya eşit bir miktardır.
KABZA : 4 parmak miktarıdır.
KASABA : 6 zira' miktarıdır.
AŞİR : Uzunluğu ve genişliği birer kasaba miktarında olan arazidir kî 36 zirâ'-ı mimarî eder. Bu ise 1 kâfîzin 1/10 ne eşittir.
FEDDAN : Bir çift öküzle sürülüp ekilenbilen yer.
CERÎB: Lügatte vâdî münasınadir. Dönüm manasına da kullanılmıştır. Cerîbin miktarı beldelere göre değişir. Bazı yerlerde Cerîb = 10.000 zira' miktarında bir mesafe ölçüsü; bazı yerlerde de Cerîb = 3&00 zira' murabba (kare) ye eşit bir alan ölçüsüdür.

ISTILÂHLAR VE LÜGATÇE

Lügatçe

A
Adi: Adalet.
Adû: Düşman
Afif: İffetli, namuslu, temiz.

Afv ü saflı: Af ve müsamaha
Agâh: Bilgili, haberli, uyanık.
Ahd ü zimmet: Sözverme ve borçlanma.
Ahkâm: (Hükm'ün cemi.) Hükümler, emirler.
Akar: Tarla, bağ, bostan vs. gibi para getiren mülk.
Akarât: Gelir sağlayan mallar, mülkİer.
A'mâl: Amel'in cem'idir; (iş) ler demektir, daha çok dinî sahada kullanılır.
Amden: Kasden, istiyerek, bilerek.
Amma ba'd: Bundan sonra, gelelim maksadımıza.
Amme: Umuma mahsus olan.
Âmme-i ümmet: Halkın bütünü.
Âmil: Zekat, harâc, öşür, cizye gibi vergileri toplayan kimse, mütesellim, mütevelli, vali, sebep, iş yapan.
Ariyet: Ödünç, iğreti.
Arz: Toprak, dünya, memleket, iklim.
Asude: Rahat.
Âşîr: Öşür toplayan memur.
Aityye: Hediye, bahşiş, ihsan,
Aük: Azad edilmiş köle veya cariye.
Avâkıb-i umur: İşlerin neticeleri.
A'vân: Yardımcılar.
Avn ü inayet: Yardım.
Avam: Halk, herkes. Kaba ve câhil kimseler. Ayak takımı.
Azamet-i kudret: Kudret büyüklüğü.
Azimet: Gitme, gidiş.
B
Bâdî: Sebeb olan.
B âdiye: Çöi, kır.
Badire: Ansızın çıkan vak'a.

Bağî: Bir veliyyü'1-emre veya onun naibine karşı kendisince doğru görülen bir sebebe istinaden isyan edip, itaat dairesinden çıkan, kuvvet sahibi kimse. Buna rağmen bağî müslüm anların mallarının müsaderesini ve zürriyetleri-nin esir edilmesini helâl görmez.
Bahilî: Hasis, cimri.
Bâtıl: Doğru ve hak olmıyan, sapık.
Berâyâ: Halkın harâc vermeyen ve kılıç ehli kısmı. Halk İnsanlar. Mahlukât. .
Beyaban: Kır, çöl..
Beyyine: Delil, şahit.
Beytü'l - mâl: İslâmda ümmete aid hazine demek olup sonradan Devlet Hazinesi hâline konulmuştur.
Bezi: İstiyerek, bol bol vermek.
Bezl-i ihlâs: Candan bağlanma.
Biçaregân: Bîçareler, zavallılar.
Bilâd: Belde'nin cem'idir; şehir ve kasabalar demektir.
Bi'r: Kuyu.
Buhl: Hasislik, cimrilik.
C
Caize: Yol yiyeceği, azık. Hediye, bahşiş, armağan. İhsan,
Calip: Celbeden, kendine çeken, çekici.
Cami': Toplayan, bir araya getiren.
Câriye : Bir kimsenin memlûke-si olan genç veya ihtiyar kadın.
Cebânet: Korkaklık.
Cebbar: Allah'ın isimlerinden bindir. Kırılanları onaran, eksiklikleri tamamlayan, kâinatın her noktasında ve her şey üzerinde dilediğini, dilediği gibi yaptırmağa muktedir bulunan, demektir.

Ceberut: Azamet ve celâl.
Cebîn: Korkak.
Celb: Çekme, çekiş, kendine çekme. Yazı ile çağırma.
Celd: Kamçı ile vurma.
Celde: Kamçı, kamçı ile vurma.
Cerâim: Cürm'ün cemidir, suçlar demektir.
Cevaz: Caiz olma. İzin, müsaade.
Cevr: Haksızlık, ezâ, cefâ, eziyet, gadr, zulüm, sitem.
Cevr ü hıyanet: Zulüm ve hainlik.
Ceyş: En az dört yüz süvari veya piyadeden meydana gelen bir askeri kit'a. Ceyşin çoğulu Cüyûş'dur.
Cihâd: Hak yolunda vuku' bulacak muharebelerde gerek nefs ile, gerek mal ve lisan ile gerekse sair vasıtalarla çalışarak bütün güç ve takatini sarfetmektir.
Cizye: Gayr-i müslimlerin mükellef olan erkeklerinden senede bir defa alman bir vergidir. Bu vergiye «harâcü'rrüûs» da denilir. Aslında cizye, karşılık ve kifayet manalarına da gelir. Müslümanların zimetine, ahd ve emânma kavuşan ve müslümanlarm lehindeki ve aleyhindeki bir çok hukuka iştirak eden, gayr-i müslim tebea'dan alman az miktardaki bu vergi, nail oldukları nimet ve selahiyete bir nevi karşılık olmak üzere kâfi görüldüğünden bu vergi cizye ismini almıştır.
Cumhur: Halk, topluluk.
Cürüm: Suç.
D
Dalâlet: Doğru yoldan sapma.
Dar-i İslâm: Müslümanların eli altında, hâkimiyeti dairesinde bulunan yerlerdir ki, Müslümanlar oralarda emn ve emân içinde yaşarlar.

Dâr-i Adi: Bir veliyyü'l-emrin reisliği altında, adalet ve hâkimiyetinde bulunan herhangi bir İslâm beldesi demektir.
Dâr-i emân: İslam ordusu tara fmdan ferhedilip içinde ehl-i zimmet'in ikamet ettirildiği beldedir. İslâm hükümetinin himayesi ve hakimiyetinde bulunduğundan dâr-ı islâm'dan sayılır.
Dâr-i Harb: Müslümanlarla aralarında sulh bulunmayan, gayr-i müslimlerin ülkesi.
Dâr-i zimmet; Müslümanların ahd ve emânmı, himayesini kabul etmiş olan, gayr-i nıüs-Iümlere mahsus yerlerdir. Vaktiyle idarî muhtariyete sahip olan bazı eyaletler, böyleydi.
Dârü'r-ridde: Mürtedlerden müteşekkil bir taifenin istila ederek hakimiyetleri altına aldıkları yerlerdir.
Dessas: Entrikacı.
Destar: Tülbent, sarık.
Diyet: Kan bahası.
Diyet-1 Kâmile: Katledilen şahsın nefsine bsdel caniden veya ailesinden alman tam diyet olup, miktarı maktule göre değişir.
Diyet-i Mugalîaza: Şibhi amd suretiyle vuku' bulan bir katilden dolayı verilmesi gereken diyettir ki, dört neviden yirmi beşer adet olmak üzere yüz devedir.
Dûcâr: Uğramış, yakalanmış, tutulmuş, giriftar olmuş.
Dûn: Aşağı.
Düstûrû'1-amel: Gereği gibi uy-gulanack olan kanun.
E
Ecir: Sevap, ücret.
Ecr-i Misil: Ehl-i vukufun tayin edeceği ücret.
Ednâ: Pek aşağı, bayağı, az, pek az.
Ef'âl: (İş) ler.

Efrâd : Ferdler. Tek olanlar, birler.
Ehâdis: Hadisler. Peygamber (S.A.V.) Efendimizin mübarek sözleri. Haberler.
Ehl-i Adi; Adalet sahibi kimseler. Bağî olmayanlar.
Ehl-i Bağy: Bağîlerin hepsi.
Ehl-i haraç: Haraç vermekle mükellef olan.
Ehl-i Kitâb: Allah (C.C.) tarafından indirilmiş bir kitaba inanmış olan, fakat müslü-man olmayan kimseler. Yahudiler, hıristiyanlar.
Ehl-i uhud : Müslümanlarla ahid yapanlar, zımmîler.
Ehl-i zimmet: Bir islâm devletinin himaye ve tabiiyetinde bulunan gayr-i müslimler.
Elzsm: Çak lâzım, lüzumlu.
Emân: Emniyet altında olduğuna dair, düşmana verilen söz veya yapılan işaret demektir. Emân'm bazı şekilleri vardır. Şöyleki:
Emân-î sarih: Bir kimseye karşı «Sana emân verdim.», «Siz eminsiniz.», «Sizs bir zarar yoktur.», gibi bir tabirle verilen emândır.
Emân toi'l-kitâbe: Ehl-i harbe, . emân-name gönderilmek suretiyle verilen emândır.
Emân bi'1-kinâye: Dolaylı ve imâli bir yolla emân manası çıkarılabilen söz veya işaretlerle verilen emândır. «Geliniz», «Korkmaymiz.» şeklinde tabir veya işaretten emân verildiği kanaatine varan kişiler için bu haller emân sayılır.
Emân-ı Mutlak: Herhangi bir müddetle sınırlandırılmayan emân'dır.
Emân-î Muvakkat: Belirli bir müddet için verilen emân'dır.. Bu müddet bitince emân da kalkar.
Emân-ı Müebbed: Eu sulh demektir. İki tarafın birbir-leri ile harb etmemek üzere silah bırakmaları ile

meydana gelir. Harb esnasında bir kavmin zimmet aktini kabul eîmeside böyledir.

Hususi Emân: Şartlarını haiz herhangi bir müslümamn rau-harib bir kişiye veya bir taifeye verdiği emân'dır.

Umumî Emân: Veliyyü'1-emr veya naibinin bütün muharib düşmana verdiği emândır ki bu bir sulh mahiyetindedir.

eman-name: Emân verildiğini bildiren name = mektub-tur. Buna «kitâbü'1-emân da denir!

Emin: Emniyet sahibi, korkusuz; birine emniyet eden, güvenen. Kendisine güvenilen.

Emir: Kumandan, Veliyyü'1-emr tarafından bir göreve tayin edilmiş kişi.

Emîrü'I-mü'minîn: Müslümanlara din ve dünya işlerinde reislik yapan kimse.

Emval: Mülkler, para ile satın alman şeyler.

Ensâr: Medineli ilk müslüman-lar. Peygamber (S.A.V.J Efendimize ve Mekke'den Medineye hicret eden diğer müslümanlara yardım ettikleri için bu isimle anılırlar.

Erbâb-ı fakru ihiyac: îhtiyaç ve yoksulluk içinde olanlar.

Erbâb-ı haşyet: Korku içinde bulunanlar.

Es'ar: Zaruri ihtiyaç maddelerine hükümetçe konulan fiyat, narh,

Esbâb-i hayr: Hayır, iyilik yollan.

Esbâb-i maişet: Geçim yolları. Esbâb-ı menafi; Faydalanma yolları.

Esfel: En sefil, aşağı, bayağı, Esâr: Sırlar, gizli haller. Eşhas: ' Şahıslar. Eşkal: Biçimler, suretler, tarzlar. **Eşkâl-i mahsûsa:** Bir şahsa ait hususi şekiller.

Esrar: Şerli, kötülük yapan kimseler.

Etbâ: Birinin sözüne, işine, mesleğine uyanlar, tabi olanlar. Hizmetçiler, uşaklar. Ezvâc-ı Mutalıharat.- Peygamber (S.A.V) Efendimizin ismetli zevceleri.
Ezcümle: Bu cümleden olarak.
F
Fakir: Sahib olduğu mal, nisap miktarına baliğ olmayan kimse. Yoksul.
Fâris: Atlı, ata binmekte meha-retlî. Ferasetli, anlayışlı, İran'ın güneyindeki Şiraz vilayeti.
Fariza: Yapılması mutlak olarak buyrulan Allah emri.
Fâsid: Yanlış, kötü, fena, bozuk. Fesad çıkaran.
Ferâiz-i ilâhî: Allah'ın yapılmasını kat'i olarak emrettiği ibâdetler.
Fesad: Yanlışlık, bozukluk.
Feth: Bir beldeyi, bir ülkeyi sulh veya harb yoluyla ele geçirmektir.
Fevk: Üst, üst taraf, yukarı.
Fey': Lügatte dönme, rücû' etme demektir. Güneşin doğudan batıya doğru dönmeye haşlayan gölgesine de fey' denir, istilanda ise: Harâc, cizye, ticaret rüsumu, gayr-i müslimlerden harb edilmeden alman sulh bedelleri ve onlardan alman şâir mallara ve beytü'l-m.âl'd© bulunan diğer mallara fey' denir.
G
Galeyan: Coşma, kaynama.
Galle: Gelir, hasılat.
Gammaz: Kogucu, arkadan çekiştirici.
Gamz: Koğuculuk etmek.
Ganî: Zengin, tok.
Ganimet: Harbîlerden savaş esnasında veya harbeden iki ordunun karşılaştığı sırada, İslâm askerlerinin kuvvetleri ile ve zorla aldıkları maldır.

Gasb : Zorla alma, zabtednıe. Zorla alman şey.
Gâsıb: Gasbeden. Sahibinin izni ve haberi olmadan bir malı bir şeyi hile veya zor ile alan, zorba, yağmacı, çapulcu.
H
Habaset: Habislik, kötülük, alçaklık.
Hâcât: Hâcet'in cem'idir; insanın muhtaç olduğu şeyler demektir.
Hâcib : Vezir, âmir. Kapıcı, perdeci. Perde, hâil.
Had: Lügatte men etmek manasınadır. Gayr-i menkullerin sınırlarına da hudud denir. Bir kısım cezalara da hudud denilmiştir. Zira bu cezalar, zararları bütün insanlara dokunan bir takım fena hareketlerden insanları men eder. Bu hadler, suçlular için bir ceza olduğu gibi, müşa-hidler için de ibret ve intibah vesilesi teşkil ederler, Dolayısı ile bunlar umumun menfaatinedir.
Hadis: Peygamber (S.A.VJ Efendimizin mübrek sözleri.
Hadis-i Kudsî: Manası Cenâb-ı Hak tarafından vahyedilen söz ve ifade şekli ise Peyganıber (S.A.V.) Efendimize ait olan mukaddes sözler.
Haiz: Mâlik, sâhib, taşıyan.
Hakkaniyet: Hak ve adalete uygunluk. Hakka riâyet etme, doğruluk.
Hakîr: İtibarsız, değersiz, aşağı, âdi, bayağı.
Hakk-i Şuf'a: Satılık bir mala ortak veya komşu olanın, aynı para ile satın almak üzere başkalarına tercih olunması hakkı.
Hakk-i Şürb: Bir nehirden muayyen ve ma'lum olan nasiptir. Tarla, bağ, bahçe ve hayvan sulamak için sudan faydalanma nöbeti.
Hakîr: itibarsız, değersiz. Aşağı, âdî, bayağı,

Hâlât: Haletin cem'idir; Halet, şâyân-ı dikkat olan hal demektir.
Hâlisan Ii-vechi'llah: Allah'a karşı ihlâslı olarak.
Harâc: Harâc arazisinden ve ihya edilen bazı mevât araziden, belirli alanlara göre, beytü'1-mâl namına alman vergidir. İki çeşit harâc vardır :
Harâc-i mukassine: Arazinin malv sulatmdan, tahammülüne göre alman bir vergidir. Bu harâc, hasılatla ilgilidir. Bir sene içinde birden fazla mahsul elde edilirse, harâc da mükerrer olarak alınır. Mahsulat olmazsa, bu harâc da alınmaz.
Harâc-ı muvazzaf: Arazi üzerine, her dönüm başına, yıllık maktuan, muayyen bir miktar meblâğ olarak alınan bir vergi. Bu vergi işlenen araziden alındığı gibi, sahibi tarafından kasten muattal bırakılan araziden de alınır.
Harâc Arazisi: Müslümanlar tarafından fethedildiği halde, eski gayr-i müslim ahâlisi elinde bırakılan veya dışarıdan getirilmiş gayr-i müslim ahâliye temlik edilen veyahud da sulh yolu ile fethedilip de bir vergi konularak gayr-i müslim ahalisinin eline terk edilen arazi. Şam, Mısır ve Irak Sevâdı arazileri gibi.
Harbe: Kısa mızrak, süngü.
Harbî: Müslümanlarla aralarında sulh bulunmayan gayr-i müslimlere aid ülkelerde ya-şıyanlardan her biri.
Haram: Herkesin girmesine müsaade edilmeyen, mukaddes ve saygı duyulması gereken yer. Hacıların ihrama girdikleri mi'kadlerden itibaren Kâ'beye kadar olan mahal.
Harım: Mukaddes olan yerler. Başkasına kapalı yer. Bir evin ve sairenin civarı. Avlu.

Harîm-i itmi'nan : İçinde huzur ve sükûna kavuşulan, dinlenilen yer.
Hasenat: İyilikler, iyi haller. Ha yırlı işler.
Hasep : Baba tarafından gelen şeref, asillik, soy temizliği.
Hasr-ı nazar: Bakışı bir noktaya veya bir tarafa dikme.
Hâssa takımı: Valiyi muhafaza ile vazifeli askerî birlik.
Haşyet: Ta'zim ile karışık ktr-ku.
Hâtif: Sesi işitilip de kendisi görünmeyen (kimse). Seslemci çağırıcı. Gâibden haber veren melek.
Havas : Muhterem ve saygıya değer olanlar, ileri gelenler, seçkin kişiler.
Haya: Utanma.
Haybet: Mahrumluk, me'yusluk.
Helak : Mahvolma, Ölme. Harcanma, çok yorulma.
Hendem: Dost, arkadaş.
Hevâ-yi nesf: Nefsin arzusu, meyli.
Hıfz: Saklama, muhafaza etme. Ezberlema.
Hirman : Mahrumluk.
Hilaf-i hakikat: Hakikata, gerçeğe uymayan, hakikatin zıddı.
Hilkat: Yaradılış.
Himaye: Koruma, korunma
Hisse-i uhûdiyet: Kulluk payı.
Hiss-i azamet: Azamet duygusu, kibir, gurur.
Hodkâmlık: Kendi menfaatini herşey'in üstünde tutmak, yalnız kendi menfaatini düşünmek.
Hükemâ: Hakim'in cem'idir, filozoflar demektir.
Hulf: Verdiği sözü yerine getirmemek, sözünden dönmek.

Husûmet: Hasımlık, düşmanlık. Kıskançlık, çekememezlik.
Huzûr-i Bari: Rabb'm huzuru.
Hüccet: Delil, burhan.
Hüsran: Zarar, ziyan.
I
Ikta': Veliyyü'l-emr'in toprak bağışlaması
Ikta'an: Toprak bağışlamak suretiyle.
Itlak: Bırakma, salıverme.
Ittıla': Haberdar olmak.
İ
İane: Yardım için toplanan mal, para. Yardım eşyası, parası.
İbâd = Kullar.
İbâdu'llah: Allah'ın kullan.
İbkâ: Baki kılma. Devamlı, sürekli kılma. Yerinde, evvelki halinde bırakma.
İbtilâ: Mübtelâlık, bir şeye düşkün olma, düşkünlük, tiryakilik.
İcâre : Kira. îrad, gelir.
İcbar: Cebretme, zorlama, zorlanma.
İdâme: Devam ettirme,
İdâre-i umur: İşleri idare etmek.
İddet: Kocasından ayrılan veya kocası ölen kadının başkası ile evlenebilmesi için beklemeye mecbur olduğu müddet.
İddihar: Biriktirmek, toplayıp yığmak.
İhdas : İcad etme, yeni birşey vücuda getirme.
İhfâ: Gizleme, saklama, saklanılma, tutma,
İhlâs: Doğruluk, riyâsızlık, garazsızlık.
İhraz : Elde bulundurma. Alma, kazanma. Elde etme. Erişme.

İhsan: İyilik etme. Bağış, bağışlama. Bağışlanan verilen şey. Lütuf, iyilik.
İhtilas: Kapma, kapılma, mal veya para çalma. Aşırma.
İhtila: Ayrılık, uymayış, uymama. Anlaşmazlık, aykırılık.
İhtiyar: Seçip beyenmek, kabul etmek.
İhtiyatlı : İlerisini düşünen, gören kimse. Sakınan, tedbirli, bulunan.
İhya: Diriltme, diriltilme, canlandırma, güç verme.
İhyâ-yi Mevât: Hiç işlenmemiş toprağı işleyip, ekine elverişli hale getirme.
İkâ: Yapmak, etmek.
İkâme: Koymak, kaldırmak, dokrultmak.
İkâb: Eza, cefâ, eziyet, azâb.
İktizâ: Lâzım gelme, gerekme. Lâzım getirme, gerektirme. İhtiyaç, gereklilik. İşe yarama.
İlhak: Katma, katılma, karıştırma.
İllet: Hastalık, derd.
İltica: Sığınma, barınma,
İltizam: Devlet gelirlerinden birinin toplanması işini üzerine alma. Kendi için lüzumlu sayma. Birinin tarafını tutma, fcab ettirme. Gerektirme.
İmtilâ: Dolgunluk.
İmtina: Çekinme, geri durma.
İnha: Bir vazifeye tayin veya bir maaşa terfi için yapılan teklif, yazılan yazı. Ulaştırma, yetiştirme.
İnâyet: Yüksek tutulan, hürmet edilen birisinden gelen iyilik, lütuf, ihsan.
İnfak: Nafakalandırma, yedirip içirme.
İnkisar: Burada, bed-düâ etmek manâsmdadır.
İntâc: Neticelendirme, spna erdirme.
İntifa': Faydalanma.

İrâde: Dileme, isteme, meram etme. Emir, ferman, buyruk.
İrâs: Gösterme, Tayin etme.
İrsal: Gönderme, gönderilme, yollama, salıverme, bırakma, koyuverme.
İrşâd: Doğru yola sevk etme.
İrtidâd: İslâm dininden çıkmak. Mürted olma hali.
İsnâd: Nisbet etme, atf etme.
İstiğlal: Ev, dükkan, tarla ve bunlara benzer gayrimenkulun geliri karşı gösterilerek rehine koyma. İpotek.
İstiğrak: Kendinden geçip dünyayı unutma. Dalma, içine gömülme.
İstidlal: Bir delile dayanarak, bir şeyden bir netice, bir hüküm çıkarma. Bir şeyi deiili ile anlama.
İstihlâk: Harcamak suretiyle tü-, ketme, bitirme.
İstirdâd.: Geri alma. Alma. Verilmiş veya gönderilmiş bir şeyin geri gönderilmesini isteme.
İstiskal: Hor görme, soğuk muamele etme.
İstişare: Danışma,v fikir sorma.
İtâb: Azarlama, tersleme, paylama. Darılma.
İtlaf: Telef etme, mahvetme, öldürme.
İtmam: Tamamlamak.
İttibâ: Tabi olmak, uymak, ar-dısıra gitmek.
İttihaz etmek: Burada, edinme mânadmdadır.
İttikâ': Sakınmak, çekinmek. Allah'dan korkmak.
İtyân: Getirme, getirilme. Söyleme, bildirme, isbat.
İzâle: Giderme, giderilme, yok etme.
İzhâr-ı acz: Aciz; göstermek, iktidarsızlığını, beceriksizliğini belli etmek.
İzmihlal: Mahv olma.
İzzet: Kıymet, şeref, şan.

K
Kabz: El ile tutma. Alma.
Kâfûr: Uzak doğuda yetişen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan kokusu kuvvetli bir bitki.
Kail: Söyliyen, diyen, Kabul eden, razı olan.
Katil: Adam öldüren kimse.
Kati: Adam öldürmek.
Kavl: Söz, rey, görüş.
Kelâm: Kelimenin cem'idir, kelimeler demektir.
Kemmûn: Kimyon.
Ketm: Bir sözü, bir haberi, bir sırrı saklama, gizli tutma.
Kesret, Çokluk, bolluk, ziyâde-İik.
Kerh: İğrenme, tiksinme, hoşlanmama. Zorlama.
Kerih: İğrenç, çirkin, hoşlanılmayan, tiksinilen. Birine zorla yapılan bir hareket.
Kerhen î İğrenerek, istemiyerek, hoşlanmıyarak. Zorla, zoraki
Kısas : Lügatte eşitlik, bir şeyin izine tabi olmak, onun mislini getirmek demektir. Suç ile ceza arasında benzeyiş matlup olduğundan, bir nevî cezaya kısas denilmiştir. Şöyleki kısas, ıstılahta: katili maktule mukabil katletmek; yaralanan veya kesilen bir uzvun yerine yaraüyanm veya kesenin aynı uzvunu yaralamak veya kesmek demektir.
Kist: Hisse, pay, nasip. Tartı, Ölçü ve bölüşmelerde doğru davranma. Borç ve sâirenin bir defada ödenen taksidi.
Kibriya: Azamet, çok büyüklük.
Kişniş: Güzel kokulu bir bitki tohumu, kara kimyon.

Kitabî: Semavî bir dine, Allah CC.CJ tarafından indirilmiş bir kitaba inanmış olan ve fakat müslüman bulunmayan kimse. Hıristiyan ve yahudi gibi.
Kizb: Yalan.
Kudret-yâb: Muktedir olmak, gücü yetmek.
Kurrâ: Kur'ân-ı Kerîmi yedi kıraat ve on riyâyet dahilinde okuyabilen hazıflar.
Külfet: Zorluk, zahmet, sıkıntı.
Künh: Birşey'in iç yüzü.
Köle: Hürriyetden mahrum, başkasının mülküne dahil oîan erkek insan. Abd.
L
Levm: Çekiştirme, levmetme, başa kakma.
Liyakatli: Layık olan, değerli, yararlı. İktidarlı, hünerli, faziletli.
M
Maâyib: Ayıbîar.
Mağdur: Haksızlığa, gadre uğramış.
Mahal-i Maksud : Varılmak istenen yerler.
Mahfuz! Hıfzolunmuş, saklanmış. Korunmuş, gözetilmiş. Ezberlenmiş.
Mahz-ı adi i Adaletin ta kendisi.
Maişet: Geçim.
Masiyet: Asilik, itaatsizlik, isyan, günah.
Maksûd s İstek, kasdolunan, istenilen şey, meram.
Maslahat ı İş, emir, husus, madde, keyfiyet. Dirlik, düzenlik, barış.
Makrun: Yakmlaştınîmış, ya-km. Ulaşmış, kavuşmuş.
Maktul: Katledilmiş, öldürülmüş.
Ma'muiiin bîh : Kendisi ile amel olunan, yürürlükte olan. .

Maraz-i mevt: Ölüm hastalığı. Kişiyi iş görmekten men eden ve ölümle neticelenin hastalık.
Mâruf i Herkesçe bilinen, tanınmış, belli. Meşhur, ünlü.
Masun: Korunmuş.
Matlub: İstenilen, talep edilen, aranılan şey.
Ma'tuf: Burada, gaye, maksad manasındadır.
Mebni: Bina edilmiş, kurulmuş, dayandırılmış, ...den dolayı.
Mebrûr: Hayırlı, olan.
Meclis-i meşveret t Danışma hey'-eti.
Mecra': Suyun cereyan ettiği, aktığı yatak, su yolu, akıntı yeri. Bir işin gidiş oluş yolu.
Meçhul: Bilinmeyen.
Medâr-ı maişet; Geçim vasıtası.
Medâr-ı teselli: Teselli vesilesi.
Medlul: Delil getirilmiş şey. Delâlet olunan, gösterilen şey. Bir kelimeden anlaşılan manalar.
Melce1: İltica edilecek, sığınılacak yer.
Melckût! Saltanat, haşmet.
Melhuz: Mülâhaza edilen, dü-şünülebüen, hatıra gelen, olabilen, umulan.
Mel'un i Lanetlenmiş, kovulmuş, tard olunmuş.
Memnu': Menedilmiş, yasaklanmış.
Menfur: Nefret edilmiş, nefret edilen.
Merfû'an: Yükseltilmiş, kaldırılmış olarak.
Meşru' s Şer'an caiz olan.
Msr'î: Hürmet ve riâyet olunan, hükmü geçen, muteber ve makbul o!an.
Mervi: Rivayet olunan, birinden işitilerek söylenen.
Metruke -. Bırakılan, terkedilen mallar.

Emvâl-i metruke ı (Burada) ölen kimsenin, geride bıraktığı mallar.
Mevâli: Köleler.
Mevât Arazi: Veliyyü'l-emr'in izni ile ihya edilen ölü topraklardır.
Mevdu': Emânet edilen, emânet olunmuş.
Mevkı-i zillet: Alçaklık, aşağılık mevkii.
Mevsuk: Vesikaya dayanan sağlam, inanılır.
Mevzi': Yer.
Mezkûr: Zikredilmiş, adı geçmiş, anılmış.
Miskin : Hiç bir varlığa sâhib olmayan kimse.
Muaf! Affolunmuş, bağışlanmış. Ayrı tutulmuş. Serbest.
Muâhaze: Azarlama, darılma.
Muâlıid : İslâm hükümetine bir para ccliyerek kendini himaye ettiren, başka dinden olan kimse. Anlaşma, sözleşme, ahid yapanlardan her biri.
Muâkab: Azab olunan, işkence olunan.
Muâteb: Azarlanan, mes'ul tutulan.
Muattal: Tatil edilmiş, bırakılmış. Kullanılmaz. Battal. Boş, işsiz.
Muazzamât-i umur: Büyük işler. Mubâhase: Bir fikir etrafında karşılıklı konuşma.
Muhacir: Mekke'den Medine'ye hicret eden ilk müslümanlar.
Muhalif: Muhalefet eden, aykırılık gösteren, uymayan, uygun olmayan. Birinin düşüncesine zıt düşüncede bulunan.
Muhayyer: Seçme ve beğenmeye bağlı. Seçmece. Muhbir: Haberci, haber veren.
Muhkemât: Burada, Kur'an-ı Kerim'deki muhkem âyetler mânâsmdadır.

Muhlis: Ihlâs sahibi.
Muhteris: Hırs ve istek sahibi. Ateşli.
Muhrez : Elde edilmiş, el altında tutulmuş. Kazanılmış. Ele geçirilmiş.
Muhsan: Âkil, baliğ, hür ve sahih bir nikâh ile evli bulunan müslüman kimse.
Muhsane: Âkile, bâliğa ve hür-re olup, evli bulunan müslüman kadın.
Muhtelefü'n-fİ3'h: Üzerinde ihtilâf olunmuş mesele.
Mum î Yardım eden, iane eden. Yardımcı.
Mukâtele: Birbirini öldürme, vuruşma. Savaş, kavga.
Mukannen: Belli, belirli, şaşmaz. Kanun haline gelmiş.
Mukarreb : Yaklaşmış, yakın.
Mukarrebin: Mukarreb'in cem'idir, bir büyüğün yakın adamları demektir.
Münkariz: Biten, arkası gelmeyen. Sönen. Zürriyeti tükenmiş olan.
Muktezâ: İktiza etmiş, lâzım gelmiş.
Munzam: Üste konan, katılan. Ek.
Murafaa: Mahkemede yüzleşmek, muhakeme olmak.
Musibet: Felâket, ansızın gelen belâ sıkıntı.
Mutabık: Uygun. Birbirine uyan.
Mutavassıt: Orta, ortalama. Mutazarrır.- Zarar gören, zarara uğrayan.
Mu'tedil i Orta halde bulunan. Mülayim. Münasip, uygun.
Mutmain : Herhangi birşey'e bütün varlığıyla inandıktan sonra kalb huzuruna eren.
Muttali' t Haberdar, herhangi birşey hakkında haberi olan.
Muvâdaa: Düşmanlığı bırakıp barışma.
Muvafık: "Uygun yerinde.

Muvakkaten: Geçici olarak.
Mübâyin : Ayn, başka türlü, zıt.
Mücerred: Tecrid edilmiş, soyulmuş, çıplak. Tek, yalnız. Karışık ve katışık olmayan.
Mücrim : Cürüm işlemiş. Suçlu.
Müdebbsr ı Azad olması, efendisinin ölümüne bağlı bulunan köle.
Müdebbir: Kölesinin hürriyete kavuşmasını kendisinin vefatına bağlamış yani «Ben öldüğüm zaman azad ol." elemiş olan efendi.
Müddeî s İddia eden, davacı. Bir hükmünde ayak direysn veya bunu kabul etme.
Müfâdat: Kurtuluş fidyesi ödeme.
Müftehir: İftihar eden, öğünen.
Mükâteb: Tamamlandığı zaman azad edilmek üzere, bedele bağlanmış köle.
Müîâyemst; Uygunluk. Yumuşak huyluluk. Yavaşlık.
Mülhid : Allah'ı inkâr eden, dinsiz, imansız.
Mültezim: Devlete âit bir geliri üzerine alıp toplayan, iltizamcı. İltizam eden, bir şeyin veya bir kimsenin lüzumuna inanıp taraftarlık eden.
Münâbaat: Men etme, mâni olma, engelleme.
Mümaşât: Başkasının fikrine hizmet eder yollu hareket etmek.
Münazaa: Ağız kavgası, çekişme.
Münzel: İnzal olunmuş, indirilmiş. Gökten indirilmiş (kitaplar.)
Müretteb: Tertib olunmuş, düzenlenmiş.
Mürted : îslâm dininden dönen. İrtidâd eden.
Mürüvvet: İnsanlık.
Müsâhib: Biriyle musahabe ederi sohbette bulunan, konuşan. Arkadaş. Büyük bir zatın yanında bulunup

onunla sohbet eden.
Müsâkat: Meyvesinin bir kısmını almak şartiyle bir bağı veya ağaçları birine verme.
Müsalaha: Barış, güvenlik. Barışma, anlaşma.
Müsta'mel: Kullanılmış, eski köhne.
Müstecâb ; îsticâbe edilmiş, kabul olunmuş.
Müste'cir: Bir şeyi kira ile tutan, kiracı.
Müstefîd: İstifâde eden, faydalanan.
Müsteîzim: İstilzam eden, gereken.
Müste'min: Emân isteyen veya emân'a nail olan kimse.
Müşrik: Allalıa eşler, Ortaklar koşan.
Mütsaddid: Bir çok, teaddüd eden, çoğalan. Türlü türlü. Çok.
Müteammiden : Bir -şeyi bilerek, tasarlayarak, kasden yapma.
Mütedeyyin : Dine bağlı. Dindar.
Müteferrik: Dağınık, değişik, ayrı ayrı.
Mütskebbir: Tekebbür eden, büyüklük taslayan, kibirli.
Mü'temen: Kendisin© emniyet olunan, emniyetli.
Mütsnsbbih : Uyanık. Uyanan, întibâh eden.
Müteselsilen : Sıra ile, bir biri peşi sıra, zincirleme.
Müteşettit: Dağınık.
Müteveccih: Burada, yönelmek mânâsmdadir.
Müteverri: Perhizkâr olmak.
Müzâharet: Yardım etme, koruma. Arka çıkma.
Müzayede: Artırma. Artırma suretiyle satış.
Müzdâd: Ziyade edilmiş. Artmış, çoğalmış.
N
Nafiz: Tesir edici. Hükm-ü Nafiz : Uyulması gereken hüküm.

Nakz: Bozmak. Nâme: Mektub.
Nârae-i humaym: Devlet başkanı tarafından gönderilen mektup.
Nâs: İnsanlar, halk.
Nasb etmek: Tâyin etmek.
Nedret: Nadir olma, az ve seyrek bulunma.
Nefs-i emmâre: İnsanı kötülüğe sürükleyen ve bu yolda çok zorlayan nefis.
Nesep: Nssil, soy.
Neş'et: Çıkma, yetişme. Meyda-dana gelme, ileri gelme.
Nisab: Zekât gibi bazı farzlarla, sirkat haddi gibi bazı cezaların, vücubiyetîerine alâmet olmak üzere, şeri'at koyucusu tarafından nasbedilen muayyen bir miktardır.
Nusret: Yardım, inayet, imdâd.
Ö
Öşür Arazisi: Müslümanlar tarafından fethedilerek ya mücahidlere veya diğer müslümanlara mülk olarak verilmiş arazi. Arab Yarımadası vs Basra arazileri gibi.
R
Râî: Gören, görücü, rü'yet eden
Raiyye: Tebea.
Rakabe: Köle, câriye.
Râyegân etmek: Bol bol vermek, esirgemek.
Reâyâ: Bir devlet reisinin idaresi altında bulunan ve vergi veren halk. Bütün halk. Gayr-i Müslim tebaa. Zimmî,
Ref': Kalkındırma, yüceltme. Yukarı kaldırma. Lağvetme. Hükümsüz bırakma.
Rey: Görüş, görme.
Rıfk: Yumuşaklık, tatlılık, yavaşlık.
Rıfku insaf: Tatlılık, yumuşaklık.

Riâyet: Gütme, gözetme. Saygı, ağırlama.
Ribat: Hududlarda, düşmanın hücum edebileceği mevzilerde sadece İslâm yurdunu muhafaza ve müdafaa maksadı ile ikâmet etmek.
Rical: Recül'ün cem'idir; erkekler demektir. Burada, devlet adamları, devlet memurları mânâsmdadır.
Ridâ: Belden yukarı örtülen örtü. Hırka.
Rikâz: Yer altında, yaratılışta bulunan madenlere veya sonradan gömülmüş olan hazînelere denir.
Bir söz veya bir hadisenin nakledilmesi. Hikâye edilen söz veya hâdise:
Rubû': Dörtte bir, çeyrek, bir şeyin dört bölümünden biri.
Rüz-u Ceza; Ceza günü. Kıyamet.
Rücû': Dönme, geri dönm'j. Cayma sözünden dönme, sözünü geri alma.
Rükün: Birşey'in en sağlam ve muhkem tarafı, temel direği.
S
Seciye: Huy, tabiat, meşreb. Sadır olmak: Çıkmak.
Sâha-i men'i : Sarp, dayanıklı, zaptedilmez saha.
Saik: Sevk eden, sebeb olan.
Salah: İyilik, iyileşme, düzelme. Dine olan bağlılık.
Salih: Yararlı, elverişli.
Salim: Sağ, sağlam, ayıb ve kusuru, endişesi, korkusu olnıı-yan.
Sebeb-i nüzul: Bir âyetin veya bir sürenin nüzul (iniş-vah-yediliş) sebebi.
Sebk etmek: Geçmek, ileri geçmek.
Semahat ashâbii Cömerdlik eden kimseler.
Sekr: Sarhoşluk.
Semâvât: Gökler.

Senâ-yı cemîl: Medih.
Seriyye: Düşman üzerine gönderilen, küçük süvari müfrezesi.
Sevâd: Bir şehrin veya beldenin çevresindeki karartı halinde görünen bağ, bahçe bostan ve sair yerler. Kara, siyah.
Seyr: Yürüme, yürüyüş. Gitme, hareket, yolculuk.
Seyyiât: Kötülükler, fenalıklar, suçlar, günâhlar.
Sıdk: Doğruluk.
Sınat: San'at.
Sıyânet: Koruma, korunma, hıfz, himaye, muhafaza.
Sıyt: İyi şöhret.
Sia-i rahmet: Allah'ın rahmetinin genişliği.
Sirkat: Hırsızlık, Çalma. Siyak j Sözün gelişi, ifâde şekli. Siyânet etmek î Korumak. Sudur: Çıkmak.
Sülüs: Üçto bir.
Sünen : Sünnet'in cem'idir.
Sünnet: 1) Peygamber Efendimizin söz, fiil, hal ve hareketleri, 2) Yol, âdet.
Sünnet-i sâliha: îyi, güzel, yararlı âdeter.
Ş
Şâmil: İhâta eden, içine alan kaplıyan.
Şehâvât: Meyil ve tabiî arzular.
Şekâvet: Eşkiyalık, haydutluk.
Şeâir: Alâmetler, işaretler, âdetler, törenler.
Şenâet: Kötülük, fenalık.
Şirket-I müdârebe : Bir taraftan sermaye diğer taraftan emek olmak üzere kurulan şirket.
T
Taaccüp: Şaşma, şaşakalma.
Taammüd: Bilerek, istiyerek bir iş yapmak.
Tâat: Cenab-ı Hakk'a itâaat, in-kıyad ve ibâdet etmek.

Ta'cil: Acele ettirme, çabuk olmasını isteme.
Taciz: Rahatsız etme, sıkıntı verme, tedirgin etme.
Tahmil: Yükleme, yükletilme, yükletme.
Tahrim: Haram kılma, haram kılınma.
Tahsis: Bir şeyi birine veya bir yere mahsus kılma, ayırma.
Tahsin: Sahih bir nikahla evlenip, muhsan veya muhsane kılma.
Tahsîsen: Bir şeyi birine veya bir yere mahsus kılarak. Tahsis suretiyle.
Talâk-ı Baîne: Zevcenin iddet müddeti sona ermeksizin zevcine dönmeye hakkı olmayan talâk.
Talik: Asma, asılma, geciktirme. Belli bir zamana bırakma. Te'hir.
Ta'rîz: Dıokunaklı söz söyleme, taşlama.
Tasallut: Musallat olma, sataşma.
Tasannu': Yapmacık.
Tathir: Temizleme, pâkleme.
Tatil: Çalışmaya ara verme, durdurma, kesme.
Taz'if: Bir o kadar ziyadeleştir-me.
Ta'zîr : Suçluya suçuna göre "ceza vermek, azarlamak.
Tazmin : Sebep olunan zarar ziyanı ödeme.
Teaddi: Zulm etmek, tecâvüz etmek.
Teaîlukât: Akraba, hısımlar.
Tebaiyyet: Uymak, ittibâ.
Tebar: Yarım ay şeklinde balta. Meşin bıçağı.
Tecviz : Caiz görme, caiz görülme, îzin verme, izin verilme.
Tedâbir i Tedbîr'in cem'idir; tedbirler demektir.
Te'dîb : Uslandırma, edeblendir-me, yola getirme.
Tefevvuk: Başkalarından üstün olmak.
Tefrik : Ayırma, seçme, ayırt etme.

Tefrika: Ayrılma, ayrılık, itti-faksızlık.
Teberrî: Yüz çevirmek, sevmemek.
Teçhiz : Lüzumlu şeyleri tamamlama. Ölü için-. Yıkanıp hazırlanması.
Tecviz: Caiz görme, caiz görülme. İzin verme, izin verilme.
Teemmül: Etraflıca düşünmek.
Tefviz : Havale etmek.
Tehyîc: Heyacanlandırma.
Tehalük: Can atma, sabırsızlanma.
Tekeffül: Kefil olma, teahhüd etme.
Te'kid: Muhkem kılmak, kuvvetlendirmek, Evvelki emri tekrarlamak.
Tekfin: Ölünün kefenlenmesi.
Tekîden: Te'kid yoluyla, sağlamlaştırarak. Evvelce verilen emri tekrarlıyarak.
Telif: Ara bulma. Uzlaştırma. Barıştırma.
Terettüb: Ait olma, icab etme, gerekme.
Tesmiye: İsîm verme. Besmele çekme.
Tenkis: Azaltma, kısma, indirme, eksiltme.
Tenkil: Uzaklaştırma, örnek olacak bir ceza verme.
Terfih: Refaha kavuşturmak.
Teşviş: Karıştırma, karmakarışık etme. Birinin iyi halli olduğunu meydana çıkarma,
Tevakkuf: Bağlı olma.
Tevbîh: Tekdir, azarlama.
Tevdi': Bırakma, emânet etme, teslim etme.
Tevehhüm: Vehmetmek, kuruntuya kapılmak.
Teve!Iî-i emr : Valilik emrini almak.
Tevkif: Allahm yardımına kavuşma. Uygunlaştırma.
Te'vilât: Te'vil'in cem'idir. Te'-vil, bir söz veya harekete, bir yol bularak, kendi maksadına uyacak

şekilde mânâ vermek.
Tevsii: Genişletmek.
Tevsik: Vesikalar getirerek bir iddiayı, bîr sözü sağlamlaştırma, muhkem kılma.
Tezkiye: Temizleme. Temize çıkarma.
Tezyîd: Ziyadeleştirme, artırma artırılma.
Tezyin: Süsleme.
U
Uhde s Bir İşi üzerine alma, söz verme. Taahhüd, vazife, birinin üzerinde bulunan iş. Sorumluluk.
Uhûd : Ahid'ler; verilen sözler.
Ukde: Düğüm.
Ukuud s Akd'in cem'idir. Akd, bağlamak, kurmak demektir.
Ukuubât: Cezalar, işkenceler.
Umrân: Mâmurluk, bayındırlık.
Umûr-ı memleket: Memleket işleri.
Unf: Hiddet, şiddet.
Ü
Ülfet: Alışıldık.
Ülü'l-emr: İslâmda emir sâhibleri demektir.
Ümm-ü Veled : Efendisinden çocuk doğurmuş olduğu için satılması mümkün olmayan câriye.
V
Vâcib: Allah-u Teâlâ tarafından eraredildiği zanni delille sabit olein vazifedir. Vâcib kelimesi bazen «farz* yerine de kullanılır.
Vahim: Ağır, nsticesi tehlikeii,
Vakâyi: Vâkıa'nın cem'idir; olan haller, cereyan eden şeyler demektir.
Vareste : Uzak kalmak.
Vârid: Gelen, vasıl olan, erişen.

Varidat: Gelirler (Yıllık, aylık.)
Vaz': Koyma, bırakma. Vehleten ı Birdenbire.
Vesâil-i menfeat: Faydalanma yolları.
Vesâyâ: Tavsiyeler.
Vikaye: Koruma, kayırma, esirgeme.
Vizr ü vebal: Günah, suç, ağırlık.
Vus': Güc, kudret.
Vus'at: Genişlik.

Y

Yârân: Dostlar.
Yed-i Kudret : Cenb-ı Hakk'ın kudret eli.

Z

Zağferân: Safran.
Zâhib: Bir fikir veya zanna uyan. Giden, gidici.
Zâmin: Tazmine mecbur olan.
Zehâb: Bir fikre, düşünceye- uyma, sapma. Gitme.
Zelil: Hor, hakir, alçak, aşağılanan, aşağı tutulan.
Zelle: Hatâ, sehiv. Zeval: Yok olma.
Zimmî: İslâm Devletinin tabaa-smdan olan ve harâc veren gayr-i müslimler.
Zındık: Ahirete inanmayan, münafık.
Zimmet: Sahip çıkma, koruma zorunda kalma.
Zira': Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk Ölçüsü.
Zuafâ: Zâifler, düşkünler.
Zulüm: Haksızlık, eziyet.

---

[1] Yemen tarafında, Meâfir Kabilesinin imâl ettiği elbiseye sevb-i meâfirî denir. Burada kasdedilen kıymet bu elbisenin kıymetidir.

[2] Saime : Çayıra başıboş olarak salıverilen hayvan.

[3] Müdârebe: l — Dövüşme, vuruşma, savaşma, 2 — Bir taraftan sermaye, diğer taraftan, emek şeklindeki şirket.

[4] Bedâe: Ticarî mal, emtia.

[5] Mükâtebe: Tamamladığı zaman azadedilmek üzer© bedele bağlanan kadm köle.

[6] el-Haşr Sûresi: 6.

[7] el-Haşr Sûresi: 7.

[8] el-Haşr Sûresi: 8.

[9] el-Haşr Süresi: 9.

[10] el-Ha§r Sûresi: 10.

[11] Tevbe Sûresi, âyet; 29.

[12] Âl-i tmrân Sûresi, âyet: 200.

[13] el-Hadid Sûresi, âyet: 20.

[14] el-Hadîd Sûresi, âyet: 21.

[15] Te'dip: Biı suç işleyeni, başkalarına örnek olacak şekilde, cezalandırma. (Muahaze, tâzir, darp gibi) Edeplendirme, edeplendirilm©. Terbiye etmek, terbiyesini vermek: Haddini bildirme.

[16] Asar: Haberler, eserlar, «nlfttımlar.

[17] Câjfe: Vücudun iç kısımlarına kadar işleyen yara.

[18] Bu hadis-i şerif, îmam Mâlik'in »el-Muvatta» mdadır.

[19] Mâiz b. Mâlik'le ilgili bu olay, Buhâri ve Müslim'de ittifakîa" zikredilmiştir. Sahihayn'm ilgili babları ile Bülûğ'ül Meram'm 4. cild, 13. sayfasına bakınız.

[20] Bu hadis-i şerifi Müslim de rivayet etmiştir. Hadisten çıkarılan ahkâm hakkında, Müslim şerhlerine ve Bülûğü'l - Merâm'm 4. cilt, 25. sayfasına bakınız.

[21] Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.
[22] Nûr Sûresi, âyet; 2.
[23] Muhtelis: Bir kimseyi gaflete düşürüp, malım alan kimse.
[24] Mütesellib: Bir kimsenin üzerindeki elbiseyi soyup alan kimse.
[25] Hâin: Yed-i emanetine verilen mala hıyanet edip, onu alan kimse.
[26] Müdebber köle/cariye: itki (azadı) efendisinin ölümüne bağlı bulunan köle veya cariye.
[27] el-Haşr Sûresi, âyet: 5,
[28] el-Haşr Sûresi, âyet t 2.
[29] Mukabilinde hiç bir şey almadan azad edin (celaleyn)
[30] Gerek mal ile, gerek esirleri mübadele etmek suretiyle kendilerini serbest bırakın. Esirleri köle olarak kullanmak hanefilere göre mensuhtur. (Beyzavî .Celâleyn).
[31] Muhammed (S.A.V.) Sûresi, âyet: 4.
[32] Enfâl Sûresi, âyet: 68.
[33] Enfâl Sûresi, âyet: 89.
[34] Tenfil: Ululemr tarafından harbe tergîb ve teşvik için bir kısım gazilere fazla sehim veya bazı şeyler tahsis ve itâ edilmesi. Bu isim bazı nüshalarda Habîb b. Şihâb şeklinde geçmektedir.
[35] Nisa'Sûresi, âyet; 59.
[36] et-Tevbe Sûresi, âyet: 29.
[37] Hudeybiye, Mekke-i Mâkerreme'ye bir merhale mesafede, yani Mekke'nin 9 mil uzağında bulunan ve oradaki kuyunun adı ile anılan bir yerdir.
[38] Usfan, Mekke ile Cabie arasında ve Mekke'ye 2 merhale mesafede bir köy.
[39] Mâide Sûresi, âyet: 24.

[40] Bu konuda, Hasan Basri Çantay merhumun Mealinin 3. cild, 1035. sayfasındaki 35. notuna bakınız.

[41] Bakınız, a.g.e. aynı cilt ve sahifedeki 39 nolu not

[42] Aynı eser ve sahifedeki 40 nolu nota bakınız.

[43] Aynı eser ve aynı sahifedeki 41 nolu nota bakınız.

[44] el-Müıntehme Sûresi, âyet; 10.